CONSTITUTIONES

APOSTOLICAE.

TEXTUM GRAECUM RECOGNOVIT,
PRAEFATUS EST, ANNOTATIONES CRITICAS
ET INDICES SUBIECIT

G U I L. Ü L T Z E N
THEOL. CAND.

SUERINI ET ROSTOCHII
SUMTIBUS STILLERIANIS.
1853.

REVERENDIS IN CHRISTO PATRIBUS

SANCTAE THEOLOGIAE DOCTORIBUS

KLIEFOTH ET KRABBE

HUJUS EDITIONIS

AUCTORIBUS ET PATRONIS.

PRAEFATIO.

§. 1. TESTIMONIA VETERUM SCRIPTORUM.

IRENAEUS, episcopus Lugdunensis † c. 202, in fragmento, quod secundum locum obtinet inter Irenaïca a Pfaffio evulgata (Fabric. Hippolyti Opera vol. II p. 64; Irenaei Opera ed. Benedict.): *Οἱ ταῖς δευτέραις τῶν ἀποστόλων διατάξεσι παρηκολουθηκότες ἴσασι τὸν Κύριον νέαν προςφορὰν ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ καθεστηκέναι κατὰ τὸ Μαλαχίου τοῦ προφήτου Διότι ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προςάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά κτλ.* (cf. VII, 30).

EUSEBIUS PAMPHILI, episcopus Neocaesareensis † 340, Hist. eccl. III, 25: *Τῶν δ' ἀντιλεγομένων, γνωρίμων δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς ἡ λεγομένη Ἰακώβου, φέρεται καὶ ἡ Ἰούδα ἥ τε Πέτρου δευτέρα ἐπιστολὴ καὶ ἡ ὀνομαζομένη δευτέρα καὶ τρίτη Ἰωάννου, εἴτε τοῦ εὐαγγελιστοῦ τυγχάνουσαι εἴτε καὶ ἑτέρου ὁμωνύμου ἐκείνῳ. Ἐν τοῖς νόθοις κατατετάχθω καὶ τῶν Παύλου πράξεων ἡ γραφὴ ὅ τε λεγόμενος ποιμὴν καὶ ἡ ἀποκάλυψις Πέτρου, καὶ πρὸς τούτοις ἡ φερομένη Βαρνάβα ἐπιστολὴ καὶ τῶν ἀποστόλων αἱ λεγόμεναι διδαχαί· ἔτι δὲ, ὡς ἔφην, ἡ Ἰωάννου ἀποκάλυψις, εἰ φανείη, ἥν τινες, ὡς ἔφην, ἀθετοῦσιν, ἕτεροι δὲ ἐγκρίνουσι τοῖς ὁμολογουμένοις. Ἤδη δ' ἐν τούτοις τινὲς καὶ τὸ καθ' ἑβραίους εὐαγγέλιον κατέλεξαν, ᾧ μάλιστα*

ἑβραίων οἱ τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι χαίρουσι. Ταῦτα μὲν πάντα τῶν ἀντιλεγομένων ἂν εἴη· ἀναγκαίως δὲ καὶ τούτων ὅμως τὸν κατάλογον πεποιήμεθα, διακρίναντες τάς τε κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἀληθεῖς καὶ ἀπλάστους καὶ ἀνωμολογημένας γραφὰς, καὶ τὰς ἄλλας παρὰ ταύτας, οὐκ ἐνδιαθήκους μὲν ἀλλὰ καὶ ἀντιλεγομένας, ὅμως δὲ παρὰ πλείστοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν γινωσκομένας· ἵν' εἰδέναι ἔχοιμεν αὐτάς τε ταύτας καὶ τὰς ὀνόματι τῶν ἀποστόλων πρὸς τῶν αἱρετικῶν προφερομένας, ἤτοι ὡς Πέτρου καὶ Θωμᾶ καὶ Ματθία ἢ καί τινων παρὰ τούτους ἄλλων εὐαγγέλια περιεχούσας, ἢ ὡς Ἀνδρέου καὶ Ἰωάννου καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων πράξεις. Ὧν οὐδὲν οὐδαμῶς ἐν συγγράμματι τῶν κατὰ διαδοχὰς ἐκκλησιαστικῶν τις ἀνὴρ εἰς μνήμην ἀγαγεῖν ἠξίωσε, πόῤῥω δέ που καὶ ὁ τῆς φράσεως παρὰ τὸ ἦθος τὸ ἀποστολικὸν ἐναλλάττει χαρακτήρ· ἥ τε γνώμη καὶ ἡ τῶν ἐν αὐτοῖς φερομένων προαίρεσις, πλεῖστον ὅσον τῆς ἀληθοῦς ὀρθοδοξίας ἀπᾴδουσα, ὅτι δὴ αἱρετικῶν ἀνδρῶν ἀναπλάσματα τυγχάνει σαφῶς παρίστησιν· ὅθεν οὐδ' ἐν νόθοις αὐτὰ καταταπτέον, ἀλλ' ὡς ἄτοπα πάντῃ καὶ δυςσεβῆ παραιτητέον.

ATHANASIUS, episcopus Alexandrinus † 373, in epistola festali 39 (Tom. I edit. Benedict.) post enumeratos utriusque testamenti libros canonicos: *Ἀλλ' ἕνεκά γε πλείονος ἀκριβείας προςτίθημι καὶ τοῦτο γράφων ἀναγκαίως, ὡς ὅτι ἐστὶ καὶ ἕτερα βιβλία τούτων ἔξωθεν, οὐ κανονιζόμενα μέν, τετυπωμένα δὲ παρὰ τῶν πατέρων ἀναγινώσκεσθαι τοῖς ἄρτι προςερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον· σοφία Σολομῶντος καὶ σοφία Σιρὰχ, καὶ Ἐσθὴρ καὶ Ἰουδὶθ καὶ Τοβίας, καὶ διδαχὴ καλουμένη τῶν ἀποστόλων, καὶ ὁ ποιμήν. Καὶ ὅμως, ἀγαπητοί, κἀκείνων κανονιζομένων καὶ τούτων ἀναγινωσκομένων, οὐδαμῶς τῶν ἀποκρύφων μνήμη, ἀλλὰ αἱρετικῶν ἐστιν ἐπίνοια, γραφόντων μὲν ὅτε θέλουσιν αὐτά, χαριζομένων δὲ καὶ προςτιθέντων αὐτοῖς χρόνους, ἵνα ὡς παλαιὰ προφέροντες πρόφασιν ἔχωσιν ἀπατᾶν ἐκ τούτου τοὺς ἀκεραίους.* [1])

---

[1]) Zonaras ineditus ad hunc locum, citatus ab Usserio in dissert. de scriptis Ignatii cet. cap. 7: *Τὴν διδαχὴν δὲ τῶν ἀποστόλων τινὲς λέγουσιν εἶναι τὰς διὰ τοῦ Κλήμεντος γραφείσας διατάξεις* —; item Matthaeus Blastares, collector canonum ineditus: *Ἔξωθεν δὲ τῶν κανονιζομένων εἶναί φησιν κτλ. τὴν διδαχὴν τῶν ἁγίων ἀποστόλων· ταύτην δὲ ἡ ἕκτη σύνοδος ἠθέτησεν.*

Item in Synopsi Scripturae S. n. 76, quae inter ejusdem sancti patris opera exstat, quamvis ejus non sit: *Τῆς νέας πάλιν διαθήκης ἀντιλεγόμενα ταῦτα κτλ.· διδαχὴ ἀποστόλων, Κλημέντια· ἐξ ὧν μετεφράσθησαν ἐκλεγέντα τὰ ἀληθέστερα καὶ θεόπνευστα. Ταῦτα τὰ ἀναγινωσκόμενα.*

EPIPHANIUS, episcopus Cyprius † 403, in Panario haer. 45, 5: *Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν ἐν τῇ διατάξει τῇ καλουμένῃ ὅτι φυτεία Θεοῦ καὶ ἀμπελὼν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία* (cf. I, 2).
Idem haer. 70, 10: *Εἰς τοῦτο δὲ οἱ αὐτοὶ Αὐδιανοὶ παραφέρουσι τὴν τῶν ἀποστόλων διάταξιν, οὖσαν μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν ἀμφιλέκτῳ, ἀλλ' οὐκ ἀδόκιμον. Πᾶσα γὰρ ἐν αὐτῇ κανονικὴ τάξις ἐμφέρεται καὶ οὐδὲν παρακεχαραγμένον τῆς πίστεως οὐδὲ τῆς ὁμολογίας οὐδὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως καὶ κανόνος καὶ πίστεως*; et paucis interpositis, sequuntur ea, quae ad V, 17; 19, 2 in annotationibus expressa reperies. [2])
Ibidem 11: *Λέγουσι γὰρ οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι ὅτι ὅταν ἐκεῖνοι κτλ.* (cf. V, 15, 1 annot.). *Αὖθις αὐτῶν ἀκούοντες ἐν τῇ διατάξει ὅτι ὁ κακῶν κτλ.* (cf. V, 20, 8 annot.)
Ibidem 12: *Παρατηρεῖται δὲ ἡ ἐκκλησία ἄγειν τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, τοῦτ' ἔστι τὴν ἑβδομάδα τὴν ὡρισμένην καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ διατάξει, ἀπὸ δευτέρας σαββάτων, ὅπερ ἐστὶν ἀγορασμὸς τοῦ προβάτου* (cf. V, 13; 15, 1. 2; 18; 19, 1).
Haer. 75, 6: *Εἰ δὲ καὶ χρὴ τὸ τῆς διατάξεως τῶν ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὡρίζοντο τετράδα καὶ προσάββατον νηστείαν* (Usserius corrigit *νηστεύειν*) *διὰ παντὸς χωρὶς πεντηκοστῆς· καὶ περὶ τῶν ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα πῶς παραγγέλλουσι μηδὲν ὅλως λαμβάνειν ἢ ἄρτου καὶ ἁλὸς καὶ ὕδατος, ποίαν τε ἡμέραν ἄγειν πῶς τε ἀπολύειν εἰς ἐπιφώσκουσαν κυριακὴν φανερόν ἐστι.*
Et infra: *Εἶτα δὲ εἰ μὴ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τετράδων καὶ προσαββάτων οἱ αὐτοὶ ἀπόστολοι ἐν τῇ διατάξει ἔλεγον, καὶ ἄλλως ἐκ πανταχόθεν εἴχομεν ἀποδεῖξαι· ὅμως περὶ τούτου ἀκριβῶς γράφουσι* (cf. V, 13; 15; 18; 19, 1. 2. VII, 23).
Haer. 80, 7: *Καὶ περὶ μὲν οὖν τοῦ γενείου ἐν ταῖς διατάξεσι τῶν ἀποστόλων φάσκει ὁ θεῖος λόγος καὶ ἡ διδασκαλία μὴ φθείρειν, τοῦτ' ἔστι μὴ τέμνειν τρίχας γενείου, μηδὲ ἑταιρισμῷ*

---

[2]) Hunc Constitutionum locum ab Epiph. laudatum respicit Apologia Conf. Aug. Loc. IV de ecclesia.

κατακομεῖσθαι μήτε ὑπερηφανίας ὑπόδειγμα δικαιοσύνης τὴν προςέλευσιν ἔχειν (cf. I, 3, 3 sqq.).

Opus imperfectum in Matthaeum, quod inter opera S. Chrysostomi (ed. Bernardi de Montefaucon tom. 6) exstat et ejus aetate vel non ita multo post concinnatum esse videtur, ad Matth. VI, 3: vide annot. ad III, 14, 1.
Idem ad Matth. XXV, 18: *Qui ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quo modo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifesto in libro octavo canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos* (cf. VIII, 2, 2).

Concilium Constantinopolitanum, sub Nectario patriarcha 394 habitum (Beveregii *Συνοδικὸν* s. f.): *Μὴ χρῆναι πρὸς τὸ ἑξῆς μήτε παρὰ τριῶν μήτι γε παρὰ δύο τὸν ὑπεύθυνον δοκιμαζόμενον καθαιρεῖσθαι, ἀλλὰ γὰρ πλείονος συνόδου ψήφῳ καὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας, καθὼς καὶ οἱ ἀποστολικοὶ κανόνες διωρίσαντο* (cf. can. 74).

Concilium Romanum, sub Gelasio 494 habitum (Gratian. Dist. 15 cap. 3): *Liber canonum apostolorum* (al. qui appellatur canones apostolorum) *apocryphus*. (Sed observandum est, haec non legi in libris quibusdam manu scriptis et apud Pseudo-Isidorum; et Hincmarus (opuscul. 33 cap. 24) testis est, Gelasium in isto decreto canones apostolorum omnino non commemorasse).

DIONYSIUS EXIGUUS, abbas Romanus † c. 556, qui 50 primos canonum apostolicorum codici canonum ecclesiasticorum, a se adornato c. annum 500, latine interpretatus praefixit, haec praefatus est in epistola ad Stephanum, episcopum Salonitanum: *In principio itaque canones, qui dicuntur apostolorum, de graeco transtulimus, quibus quia plurimi consensum non praebuere facilem, hoc ipsum ignorare vestram nolumus sanctitatem: quamvis postea quaedam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta videantur.*

JUSTINIANUS IMPERATOR † 565, in epistola de nomocanone ad Epiphanium, patriarcham Constantinopolitanum, data (Nov. 6 et apud Joa. Ant. Nomoc. tit. 1): *Τοῦτο δὲ ἔσεσθαι πιστεύομεν, εἴπερ ἡ τῶν ἱερῶν κανόνων παρατήρησις φυλάττοιτο, ἣν οἵ τε δικαίως ὑμνούμενοι καὶ προςκυνητοὶ καὶ αὐτόπται τοῦ θείου*

λόγου παραδεδώκασιν ἀπόστολοι, καὶ ἅγιοι πατέρες ἐφύλαξάν τε καὶ ὑφηγήσαντο.

JOANNES SCHOLASTICUS, patriarcha Constantinopolitanus † 578, in praefatione nomocanonis: *Οἱ μὲν ἅγιοι τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι ὀγδοήκοντα πέντε διὰ Κλήμεντος κανόνας ἐξέθεντο.*

MAXIMUS CONFESSOR † 662, in prologo ad opera Dionysii: *Καθίσταται κατὰ τὸ φερόμενον ἐν ἑβδόμῳ βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν διαταγμάτων ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος ὑπὸ Παύλου τοῦ χριστοφόρου τῶν ἐν Ἀθήναις πιστευσάντων.*
Idem in scholiis ad epistolam octavam Dionysii, post medium: *Ἱεροθέτην δὲ καλεῖ τὸν ἅγιον ἀπόστολον Παῦλον ὡς χειροτονήσαντα αὐτῷ τὴν ἀρχιερωσύνην τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, καθὼς ἐν ταῖς ἱεραῖς τῶν ἀποστόλων γέγραπται διαταγαῖς* (cf. VII, 46, 2).

TIMOTHEUS PRESBYTER in tractatu de iis, qui accedunt ad ecclesiam (Auctar. biblioth. patrum Combefis. tom. 2 pag. 453): *Ἄκουε τῶν ἀποστολικῶν Ὁρᾶτε τὰ ἐπ' ὀνόματι κτλ.* (cf. VI, 16).

Concilium quinisextum s. Trullanum alterum anni 692, can. 2: *Ἔδοξε καὶ τοῦτο τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ συνόδῳ κάλλιστά τε καὶ σπουδαιότατα, ὥςτε μένειν καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν βεβαίους καὶ ἀσφαλεῖς πρὸς ψυχῶν θεραπείαν καὶ ἰατρείαν παθῶν τοὺς ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων δεχθέντας καὶ κυρωθέντας, ἀλλὰ μὴν καὶ παραδοθέντας ἡμῖν ὀνόματι τῶν ἁγίων καὶ ἐνδόξων ἀποστόλων ὀγδοήκοντα πέντε κανόνας. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τούτοις τοῖς κανόσιν ἐντέταλται δέχεσθαι ἡμᾶς τὰς τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος διατάξεις, αἷςτισι πάλαι ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησίας νόθα τινὰ καὶ ξένα τῆς εὐσεβείας παρενετέθησαν, τὸ εὐπρεπὲς κάλλος τῶν θείων δογμάτων ἡμῖν ἀμαυρώσαντα· τὴν τῶν τοιούτων διατάξεων προςφόρως ἀποβολὴν πεποιήμεθα πρὸς τὴν τοῦ χριστιανικωτάτου ποιμνίου οἰκοδομὴν καὶ ἀσφάλειαν, οὐδαμῶς ἐγκρίνοντες τὰ τῆς αἱρετικῆς ψευδολογίας κυήματα καὶ τῇ γνησίᾳ τῶν ἀποστόλων καὶ ὁλοκλήρῳ διδαχῇ παρενείροντες.*

JOANNES DAMASCENUS † c. 760, de fide orthodoxa IV, 18 inter *βιβλία ἐνδιάθετα* recenset *κανόνας τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.*

NICEPHORUS, patriarcha Constantinopolitanus ineunte saeculo

IX, in fine Chronologiae, ubi de libris Scripturarum agit: *Καὶ ὅσα τῆς νέας εἰσὶν ἀπόκρυφα κτλ.· διδαχὴ ἀποστόλων στίχοι σ'* (vel ut Joa. Croius in Observationibus ad N. T. cap. 1 ex altero codice protulit ,ς i. e. sex milia).

HINCMARUS, archiepiscopus Rhemensis, Opusc. cap. 24: *Canones, qui vocantur apostolorum, antequam episcopi concilia libere inciperent celebrare, a devotis quibusque collecti.*

PHOTIUS, patriarcha Constantinopolitanus † c. 891, Bibliothecae can. 112. 113: *Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος τοῦ Ῥώμης τεύχη βιβλίων δύο· ὧν τὸ μὲν ἐπιγράφεται διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος, ἐν ᾧ καὶ οἱ τῶν συνοδικῶν κανόνων τῷ συναθροίσματι τῶν ἀποστόλων κανόνες ἐπιγραφόμενοι περιέχονται.* Et infra: *Αἱ δέ γε διαταγαὶ τρίσι μόνοις δοκοῦσιν ἐνέχεσθαι· κακοπλαστίᾳ, ἣν οὐ χαλεπὸν ἀποσκευάσασθαι· καὶ ὅτι καὶ τοῦ δευτερονομίου ὕβρεις τινὰς ἐπαφιεῖσιν* (sic Cot. corrigi jussit editum *ἐπαφίησιν*), *ἃ καὶ ῥᾷστον διαλύσασθαι· καὶ ἔτι ἀρειανισμῷ, ὅπερ ἄν τις καὶ βιαίως διακρούσαιτο. Ἡ μέντοιγε τῶν τοῦ Πέτρου πράξεων βίβλος τῷ τε λαμπρῷ καὶ τῇ σεμνότητι καὶ ἔτι τῷ καθαρῷ καὶ συντόνῳ καὶ τῇ ἄλλῃ ἀρετῇ τοῦ λόγου τοσοῦτο ἔχει πρὸς τὰς διαταγὰς τὸ παραλλάττον, ὡς μηδὲ συγκρίσει τῇ κατὰ τοὺς λόγους πρὸς ἀλλήλας παραβάλλεσθαι τὰς βίβλους.*
Idem in praefatione ad Nomocanonem: *Τινὲς αὐτοὺς* (*τοὺς λεγομένους τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος κανόνας πε'*) *ἀμφιβόλους διά τινας αἰτίας ἡγήσαντο.*

OECUMENIUS, episcopus Thessalus c. 990, ad Act. IX, 10: *Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Παῦλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς κανόσι* (cf. VIII, 46, 10).

NICETAS PICTORATUS, presbyter et monachus Studita, libro contra Latinos c. 1054: *Apostolorum vertices in quinto quidem libro Ordinationum, qui de martyribus inscribitur, juxta Clementem: „Quartam feriam et sextam praecepit nobis jejunare Dominus, unam quidem propter traditionem, alteram propter passionem; ipsum autem sabbatum non tradidit nobis jejunare, quoniam non oportet, praeter illud solum, in quo creator omnium sub terra fuit“* (cf. V, 15, 1). *Unde juxta calcem ejusdem libri iterum sic loquitur: „Omne quidem sabbatum et omnem dominicum celebrandum esse dicimus. Gaudere enim oportet in his et non lugere“*

(cf. V, 20, 8). *Septimo quidem libro earum Constitutionum juxta vicesimum quartum caput hoc inquiunt: „Sabbatum namque et dominicum celebramus* (al. celebremus), *quia illud quidem divinae operationis est memoria, hic vero resurrectionis. Unum vero tantum sabbatum custodiendum est in toto anno, sepulturae Domini, quo jejunare oportet. Quando enim Christus in sepulcro jacuit, discipuli potentiorem circa eum fletum habebant, quam gaudium ex memoria divinae operationis*" (cf. VII, 23, 2).
Ibidem multo post: *In sexto libro Clementis Ordinationum, quae ab eo conscriptae sunt, juxta septimum decimum caput apostoli haec dicunt: „Episcopum et presbyterum et diaconum dicimus, qui unam habent uxorem, ordinari, quamvis vivant eorum conjuges, quamvis defunctae: non licet eos post manus impositionem innuptos esse nec insuper ad nuptias ire aut, si nupserint, alteras amplecti, sed sufficere quas habent, quum ad ordinationem venerunt."*
Ibidem c. finem: *Reliqui autem Verticum in septimo libro Institutionum juxta sextum decimum caput liquidius dixerunt: „Scimus enim, inquit, quia hi, qui circa Simonem et Cleobium et Judam conscripserunt libros in nomine Christi et discipulorum ejus, circumferunt ad seductionem vestram et eorum, qui diligunt Christum et nos servos ipsius. Et in veteribus quidam conscripserunt libros apocryphos Moysi et Enoch et Adam, Esaïae et David et Heliae et trium patriarcharum, corruptiones facientes atque veritatis inimicos libros*" (cf. VI, 16).

HUMBERTUS, episcopus Sylvae Candidae et cardinalis, in responsione ad Nicetae librum: *Reprehendens enim nos, cur jejunemus sabbatis, dicis, quarta et sexta feria jugiter jejunandum, una propter traditionem, altera propter passionem Domini; sabbato autem numquam nisi uno. Et hoc asserere conaris ex apocryphis libris et canonibus pari sententia sanctorum patrum repudiatis. Nam Clementis liber* (al. librum) *i. e. Itinerarium Petri apostoli, et canones apostolorum numerantur* (al. numeravere) *inter apocrypha, exceptis capitulis quinquaginta, quae decreverunt regulis orthodoxis* (al. orthodoxiae) *adjungenda. Unde nos quoque omne apocryphum abjicientes, dedignamur audire eorum fabulosas traditiones, quia non sunt ut lex Domini.*

§. 2. RECENTIORUM JUDICIA.

Ad ipsos sanctos apostolos, quorum ex oribus excepisset Clemens Romanus, Constitutiones nostras revocaverunt Bovius et Turrianus [1]), quum, titulo ac forma [2]) operis recens inventi decepti, apostolicam legum ecclesiasticarum et falsae de merito humano doctrinae auctoritatem, qua subveniretur ecclesiae Romanae, nacti esse sibi viderentur. Quos secuti sunt inter Reformatos Rich. Montacutius [3]), et theologi Anglicani Stapletonus [4]) et Whistonius [5]): atque hic quidem eo usque progredi non dubitavit, ut incredibilem sententiam adstruere conaretur, „traditas esse has leges ab ipso Christo undecim apostolis post resurrectionem et priorem adscensum in coelum per quadraginta dies, per quos cum iis versatus est.“ Proxime ad hanc opinionem, qua et origo et auctoritas apostolica Constitutionibus vindicabatur, accessit Pearsonii [6]) et Grabii [7]) sententia, qui, codicum quorundam, ubi partes libri VIII tanquam singulae constitutiones exstant (cf. Ind. IV Barocc. Vind. 45), auctoritate com-

---

[1]) Vide infra §. 3.

[2]) Quanquam v. Drey, cujus judicium infra laudabimus, non immerito monet, librorum nostrorum scriptores nec decipere potuisse quenquam apostolorum nominibus, nec voluisse: id quod totius operis ratione satis demonstretur (cf. v. c. in Indice nostro III vocem ἀπόστολος).

[3]) Apparatu II ad origines ecclesiasticas p. 394.

[4]) Defens. auct. eccles. I, 9; Princip. doctr. controv. V, 2.

[5]) W. Whiston: An essay on the apostolical Constitutions, wherein is proved that they are most sacred of the canonical books of the NT. — in Primitive christianity reviv'd (Lond. 1711. 12) T. III.

[6]) I. Pearson: Vindiciae epistolarum S. Ignatii I, 4 (apud Cotel. Patr. apost. II p. 251 sqq.)

[7]) Jo. Ern. Grabe: Spicilegium patrum I pag. 40 sqq. 283 sqq. (Oxon. 1711); Essay upon two arabick manuscripts (Lond. 1711) p. 70 sqq. In hoc libello primus divinatus est, Constitutionum nostrarum libros I—VI a septimo et octavo esse sejungendos: ab Ariano saeculi IV vel V ex illa doctrina apostolorum (cf. §. 1 testimonia Eusebii et Athan.) aliisque partibus illos primos esse consarcinatos, quibus postea in altera editione librum VII et VIII addiderit, libro quodam Clementi afficto (quem e Vind. 45 Ordinationis ecclesiasticae apostolorum nomine Bickell edidit Geschichte des Kirchenrechts I, 1 p. 107 sqq.) et fragmentis Hippolyteis (in cod. Barocc. Vind. 45) usus. Grabii sententiam secutus est Fabricius (Cod. apocryph. N. T. I p. 810 sqq.; Hippolyti opera I praef. p. 7).

moti, apostolorum et virorum apostolicorum leges licet non incolumes in his libris collectas existimaverunt; item Baraterii [8]), Constitutiones, ineunte saeculo II conscriptas, integras ad nos perman sisse. Nescio, an hoc loco commemorandum sit Kestneri [9]) judicium, ad conspirationem, quam somniavit, Clementinam Constitutiones apostolis affictas tanquam ejus legum codicem revocantis, quarum in locum saeculo quarto nostras Constitutiones esse suppositas.

Exeuntis saeculi II vel III ineuntis hominem concinnavisse Constitutiones, judicaverunt Blondellus [10]), cui idem fuisse videbatur, qui Recognitiones c. annum 180 composuisset; Beveregius [11]), qui e can. 85 ingeniosius quam verisimilius conjecit, Clementem Alexandrinum, non Romanum hos libros collegisse: postea, hac conjectura retractata, totis viribus eo enisus est, ut canones apostolicos ante synodum Nicaenam a conciliis provincialibus definitos et in unum codicem congestos demonstraret; Jac. Basnagius [12]), qui cum libro octavo totam nostram traditionum ecclesiasticarum collectionem Hippolyto tribuendam existimavit. Cautius multi viri docti [13]) eo contenti fuere, ut eam veram sententiam tuerentur, quam Bona [14]) praeclare professus est his verbis: „Quicquid autem sit de auctore harum Constitutionem, certum apud omnes et exploratum nunc est, quod, si ab apostolis immediate dictatae non fuerunt, concilio tamen Nicaeno antiquiores sunt et in his continetur disciplina ecclesiastica, qua orientalis ecclesia sub ethnicis imperatoribus ante Constantinum M. regebatur.“ Similiter Binghamo [15]) est „bella liturgiae et rituum ecclesiae ex saeculo tertio et quarto collectio et mi-

---

[8]) Jo. Phil. Baratier: Dissert. de Const. ap. — in libro de successione roman. episc. p. 229 sqq. 260 sqq.

[9]) Kestner: Die Agape oder der geheime Weltbund der Christen (Jena 1819).

[10]) Pseudoisidorus et Turrianus vapulantes (Genev. 1628) p. 28.

[11]) Will. Beveridge: Συνοδικὸν s. Pandectae canonum (Oxon. 1672) in praefat. ad can. apost. et annotationibus ad can. apost. ult. — (apud Cotel. Patres ap. I p. 432—441, 481); Codex canonum ecclesiae primitivae vindicatus et illustratus (Lond. 1678; Amst. 1697).

[12]) Jaques Basnage: Histoire de l'église I, 9.

[13]) Bellarminus, Baronius, Gabr. Albaspinaeus (Observat. eccl. c. 13), Jo. Morinus (de sacris ordinat. P. II pag. 20), Petr. de Marca (de concordia sacerdotii et imp. III, 2) cet.; inter recentiores Schröckh (Kirchengeschichte Th. 2 S. 127 ff.) et Cotta (Versuch einer ausführlichen Kirchenhistorie des NTs. Th. 2 §. 429—432).

[14]) Rerum liturgicarum I, 8.

[15]) Origines eccl. Vol. V p. 118.

nus corrupta, quam ulla alia liturgia, quae nomen vetusti cujusdam scriptoris prae se fert."

Deinde quum post concilium Trullanum et Photium tantum non omnes Arianismi insimularent Constitutiones (quanquam Bovius impugnaverat, Cotelerius labefactaverat hunc errorem, quem nostra memoria v. Drey victricibus causis evertit), quum dignitas episcoporum summo opere in iis commendaretur: Thomas Bruno[16]) et Joa. Clericus[17]) Leontium, Tripolitanum Lydiae episcopum, qui regnante Constantio floruit, Arianum eundem et auctoritatis hierarchicae studiosissimum, Constitutiones nostras finxisse conjecerunt.

Post Epiphanium e diversis legibus libellisque apostolorum nomine circumlatis ante finem saeculi V conflatas esse Constitutiones, quas nunc legimus, opinati sunt Spanhemius[18]), Sam. Basnagius[19]), et Joa. Dallaeus[20]) in fusa disputatione, qua apostolicam earum originem haud difficili victoria expugnavit: quam sententiam uberrime et diligentissime adstruxit Usserius[21]), nostra hujus collectionis recensione ei adscripta, qui saec. VI S. Ignatii epistolas interpolavisset; cui assensus est Tillemontius.[22]) Eodem saeculo interpolatas judicavit Ittigius.[23])

Inter eos, qui patrum nostrorum nostraque memoria rerum ecclesiasticarum historias litteris mandaverunt, magis magisque pervulgata est sententia hujus non dissimilis, sed ad horum librorum verum pretium et historiae rerumque ecclesiasticarum veram rationem propius accedens, atque hac quidem in re Grabium et Pearsonium secuta: a saeculo inde II usque ad IV vel V non tam singulorum arbitriis, quam mutato ecclesiae statu sensim paulatimque crevisse Constitutiones et ita esse mutatas, ut quae singulis tem-

---

16) Judicium de auctore Canonum et Const. — in Cotel. Patr. ap. II p. 177 sqq.

17) Dissertatio de Const., quae apostolorum dicuntur, an revera illorum sint. — ibidem p. 493 sqq. (contra Whistonium v. s. 5).

18) F. Spanheim: Opera ecclesiastica (1701) p. 580 et 784 sqq.

19) S. Basnage: Annales politico-ecclesiastici (1706) I p. 821.

20) Dallier: De pseudepigraphis apostolicis s. libris octo Constitutionum apostolicarum apocryphis libri 3 (Harderv. 1653).

21) Usher: Prolegomena ad epistolas S. Ignatii (in Cotel. Patr. ap. II p. 199 sqq.) cap. 6–16.

22) Tillemont: Mémoires II art. 7.

23) Th. Ittig: Dissertatio de pseudepigraphis Christi, Mariae et apostolorum cap. 12.

poribus ad apostolos revocarentur leges ecclesiasticas adumbrarent. In hac sententia fuerunt viri docti Starck[24]), Schmidt[25]), Augusti[26]), Gieseler[27]), Neander[28]): qui hanc librorum nostrorum originem praeclare composuit cum ea ratione, qua symbolum apostolicum temporum decursu auctum et perfectum est. — At vero haec opinio potius fuit vel divinatio veritatis, quam rei pervestigatae cognitio: neque enim post Dallaeum quisquam sigillatim de hac re disputaverat et velut instructa acie quaestionem et sua natura et diversis virorum doctorum judiciis difficillimam aggressus erat. Nostra demum memoria feliciter factum est, ut tres homines doctissimi ad hanc rem suam doctrinae et ingenii copiam conferrent et penitius in Constitutionum apostolicarum rationes descenderent: quorum jam describemus judicia.

Primus vir summe reverendus, cujus nomini dedicata haec prodit Constitutionum editio, dissertationem ab academia Bonnensi praemio ornatam edidit[29]), in qua hanc fere sententiam proposuit: Testimonia Eusebii et Athanasii, quae cum Usserio et Dallaeo non pauci, necnon testimonium Epiphanii, quod post Dallaeum nuper etiam Neander Constitutionibus nostris abjudicaverat, ad priores septem libros pertinent, qui non ita multo post Cyprianum, cujus de poenitentia et de episcoporum auctoritate sententiam summo opere inculcant, in ecclesia aliqua orientali ab uno homine continua serie (ita ut liber septimus tanquam appendix vel summa et complementum priorum esset) conscripti sunt, eo maxime fine, ut externam ecclesiae catholicae formam et episcoporum auctoritatem ad instar levitici sacerdotii describeret, non tam qualis esset, quam qualem esse vellet. Iisdem testibus a recta fide libri isti non discrepabant et Clementis Romani tanquam eorum scriptoris mentio erat nulla. Deinde ad finem vergente saeculo IV vel ineunte V,

---

[24]) Geschichte der christlichen Kirche des I. Jahrh. Band 2 S. 502 ff.

[25]) Handbuch der christlichen Kirchengeschichte Th. 1 S. 481 ff.

[26]) Denkwürdigkeiten aus der christlichen Archäologie 1817 ff. in der Vorrede zum ersten Bande S. 11 ff.

[27]) Kirchengeschichte Band 1 S. 113 ff. (2te Aufl.)

[28]) Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche Band I, 3 S. 1105 ff.

[29]) Ueber den Ursprung und den Inhalt der apostolischen Konstitutionen des Klemens Romanus. Ein historisch-kritischer Versuch von Dr. Otto Krabbe (Hamburg 1829); cf. de codice canonum, qui apostolorum dicuntur (Gottingae 1829).

cujus aetatis liturgiam et disciplinam ecclesiasticam adumbrat, liber octavus e diversis praeceptis, quae apostolorum nomine circumferebantur[30]), multis de suo ingenio additis, ab homine Ariano vel Macedoniano (VIII, 5, 2; 12, 14; 37, 1 cet.) conflatus, cum canonibus, quos saeculo II et III hic illic conditos ipse collegerat et quibus canonem 7 et 85 de suo adjecerat[31]), septem prioribus libris adjunctus est: id quod demonstratur testimonio Operis impf. Ad hunc ipsum libri octavi compositorem revocandae esse videntur priorum librorum interpolationes et haereticae (II, 26, 2. 3; 44, 2. III, 17. V, 20, 6. VI, 11, 1; 26, 1. VII, 43) et eae, quae e saeculi IV exeuntis moribus factae esse videntur (II, 57, 3 sqq.; 59. V, 13. 17): atque ita demum interpolatae auctaeque Constitutiones magno illi numero librorum, qui inde a fine saeculi II Clementi Romano tributi erant, adnumeratae sunt. Inde concilii Trullani judicium.

Multa dein doctrina antiquitatisque ecclesiasticae notitia instructissimus in hanc arenam descendit Tubingensis theologus[32]) (jam ante hos paucos menses vita defunctus), qui plurimas res protulit, quas neque ante eum viderat quisquam nec post eum negare aggredietur: quanquam alia idem non pauca demonstrare conatus est, quae nobis quidem non probantur. Qua de re ut ipse judices, viri doctissimi sententiam paucis describemus. Quatuor esse putat diversa diversorum scriptorum volumina in Constitutionibus, quales nunc sint, conjuncta[33]), eodem conscripta temporum ordine,

---

30) Vide s. 7; Ind. IV s. v. Barocc. cet.

31) Eidem fere aetati canonum apostolicorum collectionem tribuit Regenbrecht in dissertatione de canonibus ap. et codice eccl. hisp. (Vratisl. 1828), ubi veri simile judicat, synodum Ephesinam anni 431 nostra collectione usam esse; item Bickell (Geschichte des Kirchenrechts I, 1 S. 71 ff. 230 ff.), qui testimonium synodi Constantinopolitanae a. 394 collectis 50 prioribus canonibus apost. vindicare affectat et Antiochiam eorum patriam facit, conjectura satis probabili, quum magna ex parte e decretis concilii Antiocheni a. 341 ab Arianis habiti fluxisse videantur.

32) Joh. Seb. v. Drey: Neue Untersuchungen über die Konstitutionen und Kanones der Apostel (Tübingen 1832). Novis curis expolitam plurimisque rebus auctam in hoc libro edidit dissertationem, quam de Constitutionibus antea publici juris fecerat in Tübinger Quartalschrift für katholische Theologie 1829 Heft 3 S. 397 ff. Heft 4 S. 609 ff.

33) Qua in re vera eademque maximi momenti Krabbium secutus est, nisi quod rectius septimum librum a reliquis separavit; quanquam alio loco non omnino rejecit illius judicium, quo liber VII appendix putatur ab eodem scriptore sex libris primis subnexa (cui sententiae nescio an non aliquid argumenti accedat ex eo, quod in codicibus Coisl. et Vind. 46 titulus ad calcem libri VII adscriptus est,

qua nunc serie disposita legantur: 1) sex primos libros post medium saeculum III ad disciplinam religionis inculcandam conscriptos, ab Eusebio et Athanasio doctrinae apostolorum nomine citatos et ab hoc catechumenis ad legendum commendatos; 2) librum septimum c. annum 300 eodem fine concinnatum, non catechumenis, id quod ex violata disciplina arcani pateat, sed fidelibus destinatum, apostolis, ut videatur, non suppositum; 3) librum octavum[34]), quo ritus ordinesque ecclesiastici describantur, esse pontificalem ecclesiae alicujus orientalis librum, temporum decursu auctum et mutatum, saeculo III oriundum, sed ea forma, qua nunc ab episcopo quodam episcoporum in usum editus sit, saeculo IV fere medio vel certe tempori quietis post finitas persecutiones indutum: quod ascetarum et subdiaconorum commemoratione legibusque cap. 30. 32—34. 42 descriptis demonstretur. Haec omnia ante Epiphanium post saeculum IV fere medium conjuncta esse et libri octavi nomine *διάταξιν* esse dicta: nullis interpolationibus factis, id quod satis eo probetur, quod etiam nunc diversae de iisdem rebus sententiae in his li-

---

qua re liber VIII a reliquis secerni videtur). — Constitutionum nostrarum libros I—VI *διδασκαλίας* nomine primum solos esse vulgatos, antequam libri VII. VIII et canones apost. iis subjungerentur, demonstrat Bickell (Geschichte des Kirchenrechts I, 1. S. 146 ff.) e canonum collectionibus orientalibus. Nam ea, quae nunc Const. I—VI leguntur, syriace exstant Parisiis in cod. orient. S. German. 38 statim ab initio, inscripta: „*διδασκαλία* i. e. catholica doctrina duodecim apostolorum sanctorumque discipulorum salvatoris nostri", in 26 capitula disposita (cf. de simili *διδασκαλίας* MS. syro Grabe Essay upon two arabick manuscripts Lond. 1711 pag. 40 sqq.); item arabice (cf. Vansleb Hist. de l'église d'Alexandrie Paris. 1677 p. 256 sqq.) in duobus MSS. bibliothecae Bodlejanae, quos Grabius descripsit in libello supra memorato, ubi pari modo nomen *διδασκαλίας* occurrit, textus graecus, quamvis multis omissis (inter quae VI, 14 Bickello judice nondum fuit in illa *διδασκαλίᾳ* graeca, quam vertit Arabs), additis, transpositis, tamen plerumque ad verbum exprimitur (in illo adeo capite V, 17; qua re efficitur, ut ille locus mutatus sit ante eum, qui libros I—VI cum reliquis conjunxit), in 39 capitulis, praemissa altera ante nostram praefatione; denique *διδασκαλίας* aethiopicae fragmentum, quod complectitur cap. 1—21, quae respondent nostris Const. I, 1—IV, 11 init., editum est in libro inscripto: The ethiopic didascalia or the ethiopic version of the apostolical constitutions received in the church of Abyssinia. With an english translation. Edited and translated by Th. Pell Platt (Lond. 1834), nec dubium est, quin etiam in hac versione aethiopica non fuerint nisi lib. I—VI.

[34]) *Διδασκαλίας* illas codicis Barocc. cet., quas post Grabium cum multis aliis Krabbe et nuperrime Bunsen fundamentum libri VIII putaverunt, v. Drey ex hoc fluxisse judicat: in eandem sententiam optimis rationibus adstructam discedit Bickell (Geschichte des Kirchenrechts I, 1 S. 221 ff).

bris occurrant, sed mutatis tantum iis libri VII et VIII locis, ubi priores libri spectantur, additoque fortassis toto capite VII, 46. — 4) Centum fere annis post Constitutiones Epiphanianas illas compositas, cum ex his tum e conciliorum decretis ad inculcandam clericorum disciplinam canones collectos esse quinquaginta numero, quos falsarius ipsorum apostolorum nomine commendaverit, qui Clementi eos dictassent: quales Dionysius Exiguus latine interpretatus sit c. annum 500. Additis deinde aliis 35 canonibus hanc collectionem graecam ineunte saeculo VI Constitutionibus, quibuscum ante nullo continerentur vinculo, esse subjunctam; cujus rei testem esse Joannis Antiocheni *σύνταγμα κανόνων* medio fere saeculo VI congestum, ubi canones apostolici subnexum habeant illum epilogum Constitutionum, ante quem nos eos legimus tanquam VIII, 47. Quum canones Constitutionum volumini adderentur, et nomen Clementis Romani ab illis ad has esse translatum[35]), et ea interpolata esse videri, quae cum canonibus pugnarent (V, 17 e can. 7 et alia forsan, quae ignoremus). Praeterea temporum injuria intercidisse, quae Op. impf. ad Matth. VI, 3 citantur, e II, 8 (? III, 14), et, ut videatur, multa capita libri I et IV. Arianas interpolationes in Constitutionibus esse nullas, quum veteres patres ante concilium Nicaenum omnes eodem fere modo de Deo locuti sint, quo Constitutiones; post Epiphanii aetatem, qui laude orthodoxiae eas ornaverit, in mentem subierit nemini, ut arianas voces sententiasque libro orthodoxo insereret.[36])

Denique quum in eo jam esset, ut haec editio prelo subjicere-

---

[35]) Alio loco (p. 136) hoc nomen revocat ad additam liturgiam, olim Clementis nomine insignem: id quod probari existimat testimonio Procli, patriarchae Constantinopolitani ab anno 437, qui in fragmento operis deperditi *περὶ παραδόσεως τῆς θείας λειτουργίας* tradat: „Multos episcopos magistrosque ecclesiae liturgias litteris exaratas reliquisse. Antiquissimas esse et clarissimas liturgiam S. Clementis, quam ab ipsis acceperit apostolis, et liturgiam S. Jacobi, primi episcopi Hierosolymitani.“ (Galland. Bibl. patr. IX p. 630 s., quo ablegat v. Drey, locus iste non est.)

[36]) Vestigia ducis egregii egregie pressit Bickell, qui post recensionem prioris dissertationis ejus annalibus Tubingensibus insertae (v. s. 32; in Schunkh Jahrbücher der gesammten juristischen Litteratur 1830 Band 15 S. 140 ff.) in libri sui, cui inscripsit Geschichte des Kirchenrechts (Giessen 1843), parte prima p. 52 sqq. et 146 sqq. docte multa et circumspecte de origine, de codicibus editionibusque Constitutionum et canonum apostolicorum exposuit: nulla fere in re a via, quam v. Drey inierat, discedens, sed novis quibusdam argumentis et multa doctrina eam muniens (v. s. not. 31. 33).

tur, viri et ingenio et apparatu docto uberrimi liber[37]) ad me delatus est, in cujus primo tomo, qui solus adhuc lucem vidit, post librum nuper in monte Atho repertum Hippolyto episcopo Portuensi vindicatum aliaque multa de statu ecclesiae et illius et nostrae aetatis exposita, sub finem circa Constitutiones nostras nova quaedam et scitu admodum digna proferuntur. Quibus quam brevissime descriptis, gratum tibi facturi nobis videmur; id sperantes, viri humanissimi, cujus judicium expositiuri sumus, veniam nobis non defuturam, si qua in re minus bene assecuti erimus ejus sententiam, quae partim ad divinandum potius quam ad legendum in ejus libro proposita esse videtur. Haec fere est: In omnibus ecclesiis, quarum praecipua quaedam erat auctoritas, regulae ecclesiasticae ab apostolis et eorum discipulis traditae, quae pro norma disciplinae erant sicut Scriptura lex fidei, mox litteris mandari coeptae sunt (v. §. 1 testimonium Irenaei), atque ita quidem, ut ab ipsis apostolis Clementi Romano dictatae esse viderentur. Horum librorum, quibus singularum ecclesiarum disciplina describebatur, et qui mutabantur, prout temporum decursu haec mutata erat, tres in Constitutionibus nostris conglutinati sunt, sed ab editoribus magis corrupti, quam aliae ejusmodi traditionum collectiones, quae ad nos pervenerunt.[38])

---

[37]) Chr. C. Jos. Bunsen: Hippolytus und seine Zeit. Anfänge und Aussichten des Christenthums und der Menschheit. Band 1 (Leipzig 1852).

[38]) Bunsen recenset: A. Traditiones ecclesiae Alexandrinae, quae coptice ad nos permanserunt, quas nuper Tattam archiepiscopus edidit et in linguam anglicam transtulit. Inscriptae sunt: „Canones apostolorum per Clementem traditi"; lib. I. II (can. 1—62) Aegyptiarum ecclesiarum sunt proprii, quanquam hic illic cum graecis nostris Constitutionibus consentiunt; in libro III (can. 63) sunt VIII, 1. 2 graece, in lib. IV (can. 64—72) VIII, 4—27 gr., in lib. V (can. 73—77) VIII, 28. 30. 31. 33. 34. 42—46 gr., in lib. VI (can. 78. 79) VIII, 32 gr., in lib. VII canones graeci VIII, 47, omissis can. 47—50. — B. Praeterea in codice Vaticano omnium librorum canonicorum, quibus utuntur Abyssinii, sunt 38 canones Abulidis (i. e. Hippolyti), qui arabice etiam Londini et Oxonii asservantur: ab omnibus reliquis diversi, ad ecclesiam tamen Alexandrinam revocandi esse videntur. Tituli eorum a Vanslebio (Hist. de l'égl. d'Alex. Paris 1677 p. 280 sqq.) francogallice, a Ludolfio (Comment. in histor. aeth. 1691 p. 333 sqq.) latine, a Whistonio anglice editi sunt. — C. Traditiones ecclesiae Antiochenae sunt in cod. 12155 musei brit. p. 196 sqq., inscriptae: „Τάξεις sanctorum apostolorum per Hippolytum", in 37 canones dispositae, quibus graecarum Constitutionum VIII, 27; 28; 30; 31; 32, 11. 12; 33; 34; 42—46; 32, 1—10 respondent — Adde ex iis, quae Bickell (libro saepe laudato) affert, ea, quae memoratu dignissima videntur: α) Triginta canones apostolici, quorum titulos recenset Vanslebius (Hist. de l'égl. d'Alex. p. 239; cf. Assemani Bibl. or. I p. 619; Beveridge

Et corruptissima quidem est prima collectio (lib. I—VI), ita ut in expositionum interpolatarum [39]) farragine non reperiantur, nisi pauca quaedam genuini libri fragmenta, quae, illis sublatis, optime inter se cohaerent. Nam praeter praefationem ad mores pertinentem (lib. I) antiquae sunt horum librorum partes II, 1—5. 37—50. 56—63 (excepto loco 57, 3 de basilica) III, 1—9. 12—14. 15 a. 16—19 (fragmentum incommode hoc loco additum 20) IV, 1—3. 10—12. 14. V, 1, 1. VI, 17. 27—30: reliqua aut addita sunt ab editore vel collectore (VI, 24 post concilium Nicaenum scriptum esse apparet), aut ita mutata, ut fundamentum dignosci non possit (V, 13—20). Ei libro traditionum alius ecclesiae, qui nostrarum Constitutionum est septimus, minus a compositore mutato et Graecis proprio, praefatio ethica (cap. 1—18) ex epistola Barnabae cap. 18—20 [40]) praefixa est; deinde cap. 19 transitur ad antiqua et genuina praecepta cap. 20—31, quibus tamen cap. 22 nonnulla de ingenio collectoris et cap. 25—27 orationum formae insertae sunt, ac subjunctae homileticae et liturgicae expositiones cap. 32—38; porro antiquam partem cap. 39, 1. 2 sequitur recentior explicatio cap. 39, 3—45, necnon appendix pseudohistorica recentissima cap. 46 et liturgica cap. 47—49. Libri octavi forma purior et antiquior exstat in codicibus Barocciano cet. (cf. Ind. IV), nisi quod etiam in his legitur cap. 21, quod recentioribus partibus (cap. 3, quo praefatio satis inepte cum sequentibus copulatur; liturgiae cap. 5, 4—15, saeculo V non antiquiori [41]); cap. 22, 2. 29. 35—41) adnumerandum

---

Συνοδικὸν II app. p. 211), principem locum tenent in duobus illis MSS. arabicis bibliothecae Bodlejanae, quos Grabius descripsit in libello saepe memorato (Essay cet. v. s. not. 7). — *β*) Collectio constitutionum apostolicarum in 127 canones disposita, quae et arabice et aethiopice occurrit (Vansleb. Hist. de l'égl. d'Alex. p. 241 sqq.; Ludolfi Comm. in hist. aeth. p. 314 sqq.). Prior hujus collectionis pars complectitur canones apostolorum 71, in quibus can. 1—20 sunt Ordinatio illa ecclesiastica apostolorum (cf. Ind. IV s. v. Vind.), can. 21—30. 48—71 excerpti e graecarum Constitutionum libro VIII; altera pars, canones ecclesiastici 56 ab apostolis per Clementem traditi, nostri sunt canones apost., alio modo computati. Ludolfius l. c. textum aethiopice et latine dedit usque ad can. 23, Bickell l. c. p. 107 sqq. textum graecum can. 1—20 e Vind. 45. — *γ*) *Ὅρος κανονικὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων*, e cod. Vind. 45 apud Bickellum l. c. p. 133 sqq. primum impressus.

[39]) Quae, judice Bunsen, tam arcta propinquitate cum interpolationibus, quas ponit, epistolarum Ignatianarum conjunguntur, ut iisdem temporibus (tertio exeunti et quinto saeculo) et tantum non iisdem falsariis sint adscribendae.

[40]) Cf. initium Ordinationis eccl. apost. (Bickell l. c. p. 107 sqq.) et quae ibi monet vir doctus.

[41]) Huic opinioni obstant formulae loquendi in liturgia nostra obviae, quae

est, quae ibi praetereuntur. Praefationem (cap. 1. 2) et alia quaedam, imprimis quae sunt de ordinibus clericorum, is, qui hunc librum adornavit, ex Hippolyti libro deperdito depromsit, cui inscriptum fuisse fertur *περὶ χαρισμάτων ἀποστολικὴ παράδοσις.* [42]) — Quod canones attinet, Beveregii sententiam, quam recentiores omnes hujus rei judices refutaverant, parum considerate instaurasse videtur vir doctus, quum solos canones 47 - 50 posteriore tempore, sed ante concilium Nicaenum et ipsos, additos dicat, quoniam in copticorum canonum libro VII omittantur. Denique quae cum e graecis nostris Constitutionibus, tum e canonibus ecclesiae Alexandrinae et Antiochenae genuina et antiqua sibi videantur, in alia operis incepti parte collecturum se esse et interpretaturum pollicitus est. [43])

Quam in diversas partes abierint abeantque virorum doctorum de his libris sententiae, vides: quibus nos quidem nostram qualemcunque opinionem non addemus, relicto tibi hujus litis judicio. Vides etiam, quantus in ipsa discordia sit consensus, omnibus fere in ea sententia convenientibus, ut antiquissimas et longe majore ex parte ante concilium Nicaenum scriptas judicent Constitutiones: quod si ita est, documenta sunt amplissima disciplinae et orationum sanctae ecclesiae, qualis sub regno imperatorum Christo inimicorum sanguine martyrum decora fuit. Utinam Dominus ac Deus illorum, quorum hic voces audis, idemque noster pro benignitate sua ad eam rem aliquem usum concedat huic novae Constitutionum editioni, ut non tam rectius judicemus de istis rerum ecclesiasticarum primordiis, quam ipsis animis (non neglecta ea, quam postea Dominus ecclesiae suae largitus est, doctrinae profundiore cognitione) ad fervorem spiritus et vitae sanctae societatem, qua patres inter se et cum Domino juncti mundum superaverunt, revertamur!

---

post concilium Nicaenum, ne dicam Constantinopolitanum Arianismi vel Macedonianismi crimen incurrerent, eamque ob causam priori aetati tribuendae sunt: immerito enim de liturgiae hujus orthodoxia dubitatur.

42) Hanc opinionem refutaverat v. Drey p. 166—177, quum in recensione dissertationis, quam ante librum suum editum in Annalibus Tubingensibus publici juris fecerat, denuo proposita esset (v. s. not. 32. 36): quo facto etiam Bickell in Historia juris ecclesiastici eam retractaverat.

43) Cf. praeterea Rothii observationes in Anfänge der christlichen Kirche S. 541 ff.; Baurii sententiam in Tübinger Zeitschrift für Theologie 1838 Heft 3 S. 131 ff., ubi Constitutiones nostras cum homiliis Clementinis ad Romam patriam et Judaïstas auctores revocat.

§. 3. EDITIONES ET PRIORES ET NOSTRA (cf. Ind. IV).

Quum diu in bibliothecis Constitutionum codices MSS. [1]) latuissent, primus epitomen, quam in Creta insula invenerat, latine edidit Carolus Capellius Venetus (Ingolstad. 1546); quam Petrus Crabbe in posteriore Conciliorum editione (Colon. 1551) repetivit.

Integrum Constitutionum apostolicarum opus Joa. Car. Bovius, episcopus Ostunensis, latine interpretatus edidit (Venet. 1563. 4; Paris. 1564. 8; inter S. Clementis opera Paris. 1568, Colon. 1569 fol.): quae Bovii versio cum ejus praefatione et annotationibus exstat in Conciliorum omnium per Laurentium Surium (Colon. 1567 fol.) editorum T. I p. 33—133. Haec repetitio Suriana nobis sub manibus fuit.

Textum graecum e codice MS. Cretensi, quem ab Antonio Augustino acceperat, adhibitis aliis duobus MSS. Calabro et Siculo, cum prolegomenis et explanationibus apologeticis graece a se conscriptis primus vulgavit Franciscus Turrianus S. J. (Venet. 1563. 4). [2]) Ab eodem Turriano in latinum sermonem translatae, post Prooemium in libros Clementis Romani de Constitutionibus apostolicis et catholica doctrina, cum scholiis et observationibus Constitutiones nostrae prodierunt (Antverp. 1578): quae latina Turriani editio ne apice quidem mutato a Dominico Nicolino Conciliorum collectioni (Venet. 1585) addita est, necnon a Severino Binio (Colon. 1606) [3]), nisi quod hic praefationem et explanationes Turrianicas omisit.

Graece et latine, Turrianum editorem eundemque interpretem secutus, primus imprimendas curavit Constitutiones ad calcem Canonum apostolorum et conciliorum commentariis Joa. Zonarae illustratorum (Paris. 1618 fol.) Fronto Ducaeus (Fronton du Duc) S. J.; quem secutus est Labbeus in S. Conciliorum collectione (Paris. 1662

[1]) Cf. Ind. IV, s. v. Barocc. Coisl. Florent. Monac. Pariss. Vindd.

[2]) Graecam istam editionem a Turriano adornatam, reliquarum omnium matrem ac fontem, non modo silentio praetereunt Labbeus (Mansi Conc. I. p. 253) et v. Drey (p. 5), sed nullum ei locum relinquere videntur: nam Frontonis Ducaei editionem primam fuisse textus graeci innuunt. Illius loco v. Drey latinam Nicolini versionem commemorat, quae Venetiis 1563 prodierit et iterum Antverpiae 1578, a Turriano correcta et annotationibus instructa.

[3]) Altera Binianae collectionis editio graecolatina Constitutiones non exhibet.

fol.) T. I, necnon Whistonius in Christianity reviv'd (Lond. 1711) T. II. Nostris in manibus fuit Labbeana illa collectio, qualis ab Joa. Dominico Mansi adornata et aucta lucem vidit (Florent. 1759 fol.), in cujus tomo primo p. 257—596 Constitutiones graecolatinae occurrunt.

Denique ab Joa. Bapt. Cotelerio (Cotelier), societatis Sorbonicae theologo, nova versione latina eruditisque annotationibus instructae prodierunt Constitutiones (Paris. 1672 fol.) in Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt, T. I. Hanc editionem Coteleriananam repetivit Joa. Clericus (Amstelod. 1698 fol.), perpaucis, ut ipse tradit, de suo additis; sed quum iterum ederetur (eodem loco et forma 1724), accesserunt variae duorum MSS. Vindobonensium, quorum collationes cum Clerico communicaverat Guilielmus archiepiscopus Cantuariensis, lectiones: quibus inter annotationes Cotelerii insertis, textus ipse nihilominus intactus mansit. Haec altera Clerici editio (in qua post Veterum testimonia Coteleriique et Francisci Pagi de Constitutionibus judicia ipsae impressae sunt p. 200—428), manibus nostris iterum atque iterum evoluta, prae ceteris textui constituendo inserviit. Ceterum eadem, paucis tantum ex annotationibus omissis, integra cum omnibus ipsius adeo typothetae erroribus repetita est in Andreae Gallandii Bibliothecae patrum (Venet. 1767 fol.) T. III p. III—VII. 1—236. 249—272.

In iis libris, quorum nobis copiam fuisse diximus, canones apostolici cum versione latina Coteleriana a Clerico post Cotelerii et Beveregii judicia et ante hujus annotationes[4]) collocati sunt p. 442—454 tanquam Constitutionum VIII, 47, addita latina Dionysii Exigui versione primorum quinquaginta canonum[5]): ita etiam apud Gallandium l. c. T. III p. VII—IX. 237—248. Apud Surium (l. c. p. 20—32) sunt in principio totius collectionis, seorsim a Constitutionibus, ad quarum calcem non leguntur, adscripta versione Dionysiana et Gentiani Herveti, qui in Codice canonum cum Theodori Balsamonis scholiis latine eos ediderat (Paris. 1561 fol.); Mansi, qui textum canonum Turrianicum Const. VIII, 47 et ipse non habet, item ab

---

[4]) E libro Beveregii, cui inscriptum est Συνοδικὸν s. Pandectae canonum (Oxon. 1672 fol.), ubi canones impressi sunt ad fidem codicum MSS. bibliothecae Oxoniensis, cum scholiis Zonarae, Balsamonis et Alexii Aristeni. Textus canonum graecolatinus est etiam in ejusdem viri doctissimi Codice canonum ecclesiae primitivae (1678. 1697), omissis annotationibus cet.

[5]) Versio ista Dionysiana est in Conciliorum collectione principe, ab Joa. Merlino 1524 edita; in Operibus Dionysii, quae Wendelstein edidit 1525 cet.

iis initium facit collectionis suae p. 29—48, eundem Gentianum Hervetum interpretem secutus, subjecta versione Dionysii p. 49—57 et annotationibus Sev. Binii p. 57 sqq. Praeterea usi sumus Canonum volumine, quod Neandro auctore Bruns edidit (Berol. 1839), ubi canones apostolici exstant p. 1—13, quibus textus Mansianus verbo tenus redditur, sed adscripta varia lectione Beveregii (v. s. annot. 4).[6])

Restat, ut de nostrae editionis ratione pauca adjiciamus. Textus graecus, quem in editionibus ob oculos habebamus, in utraque est idem, e Turriani editione principe absque dubio repetitus, nisi quod paucae quaedam diversitates cum in ipsa lectione tum in capitulorum dispositione deprehenduntur; quae sive inde profectae sunt, quod Mansi ad latinam Turriani versionem propius accedere studuit vel in hoc studio Ducaeum secutus est, sive eo revocandae, quod Cotelerius, ut semel se fecisse narrat ad II, 15, 1, non graecolatinam Ducaei, sed graecam Turriani editionem interdum secutus est, certe nullius fere sunt momenti. Porro neutrius editionis scriptor textum mutare voluit: et ubi Mansi, quod rarissime fit, varias lectiones e Turriani annotationibus et versione latina puto oriundas vel conjecturas in margine habet; ubi Cotelerius ingeniosis conjecturis a se excogitatis vel collato e libris aliorum scriptorum, qui Constitutiones citant, ex interpretibus et e bibliothecae Parisiensis codicibus MSS. apparatu critico, ubi Clericus codicum Vindobonensium varia lectione suaque opinione prolata errores tollere studuerunt, ipsum tamen textum vulgatum, quem repraesentant, intactum reliquerunt. Nobis igitur hoc fuit propositum, ut textum vulgatum, sublatis innumeris utriusque editionis mendis, quod facile fiebat, quum alteram altera emendaret (cujus rei mentionem non faciendam existimavimus, ne rerum futilium farragine nimis augerentur annotationes), codicum MSS. cum Parisiensium tum Vindobonensium et

---

[6]) Textus canonum apostolicorum graecus primum editus est a Gregorio Haloandro ad calcem editionis Novellarum (1531), qualis in MSS. canonum graecorum ordine temporum dispositorum exstat: inde in plerasque editiones Corporis juris civilis et (post Contium 1570) canonici transierunt; deinde a Tilio (1540), Quintino (1555) cet. — Epitome canonum graeca primum impressa est graece et latine in Bibliotheca juris canonici veteris (1661) ab H. Justello et Voëllo. — Versio germanica graeco canonum nostrorum textu apposita est in J. D. Hartmann Beiträge zur christlichen Religions- und Kirchengeschichte (Jena 1796) I S. 204 ff. — Cf. Fabric. Biblioth. gr. ed. Harl. XI p. 23; Bickell Geschichte des Kirchenrechts I, 1 S. 71 ff.

interpretum auxiliis ad eam formam redigeramus, cujus testes plurimi et minime suspecti existerent; deinde ut iis locis, quorum corruptela nulla auctoritate castigaretur, conjectura vel Cotelerii vel nostra mederemur. Cujus rei rationem diligenter exposuimus in annotationibus criticis, quas textui subjectas reperies, ut materia viris doctis non deesset ad ea, quae recte non viderimus, emendanda judiciumque de curis ac laboribus nostris ferendum: quod benigne ferre velint quaesumus. [7]) — Singulorum librorum numeros servavimus (e can. 85 cf. Op. impf. ad Matth. XXV, 18), summarum graecarum, quibus inscripti erant, loco latina argumenta conscripsimus: summae enim istae, in codicibus diversae et a Bovio primis librorum singulorum capitibus inscriptae, ejus, qui Constitutiones adornavit, scriptoris non esse videntur. Operae supersedere licebit, ut demonstremus, titulos capitum, quibus series sermonis ante hanc nostram editionem incommode rumpebatur, incredibili negligentia factos ad textum non pertinere, sed margini adscriptos pro librariorum vel lectorum arbitrio deinde in textum irrepsisse et capitulis distinguendis ansam praebuisse, id quod saepissime loco prorsus inepto et diverso in diversis codicibus modo factum esse apparet. Quare quod titulos istos in annotationes ablegavimus, textui non modo nihil detraxisse, sed ejus formae ac decursui optime consuluisse nobis videmur. Capitulorum autem numeros margini adscribendos curavimus, Cotelerii computationem secuti, utpote cujus editio plurimorum manibus versata esse videretur, adscriptis diversis aliorum codicum numeris: quo loci Constitutionum in virorum doctorum libris antehaec citati in hac editione facilius evolverentur. Singula capita, quotquot majora sunt, in breviores quasdam particulas minusculis numeris insignitas disposuimus, quo accuratius singuli loci citarentur et quo annotationes referrentur: ita ut orationis decursus nulla re interrumpatur, nisi interpositis S. Scripturae locis. — Calci operis indices subjecimus, quos et ad horum librorum usum adju-

---

[7]) Interseruimus iisdem annotationibus eos Epiphanii et Operis impf. locos, qui non ad textum nostrum reficiendum inserviunt, sed fragmenta repraesentant antiquioris sive Constitutionum nostrarum sive librorum, ex quibus conflatae sunt, formae. Interseruimus in libro VIII varias quoque codicis Barocciani similiumque ejus lectiones, quatenus nobis innotuerant, quamvis persuasum nobis esset, fragmenta in iis descripta non fontem Constitutionum nostrarum esse, sed rivulos ex iis derivatos: nam et judicium hujus rei penes nos non fuit, et ejusmodi fragmenta e Constitutionibus excerpta indicant, quae scriptores eorum in Constitutionibus legerint.

vandum et ad judicium de singulis eorum partibus ferendum non inutiles fore existimamus.

Denique editionem, qualem Bunsen exoptavit, in qua cum graecis nostris Constitutionibus Alexandrinae et Antiochenae componerentur, ut conficeremus penes nos non fuit: eam, qua viri docti commode utantur, prioribus, quae jam vix ab ullo homine privato parari possunt, satis emendatiorem adornasse nobis videmur.

ΔΙΑΤΑΓΑΙ ΤΩΝ ἉΓΙΩΝ ἈΠΟΣΤΟΛΩΝ

διὰ Κλήμεντος τοῦ ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου.
Καθολικὴ διδασκαλία.

Titulus iste, qui e Turriani codice fluxit, dubium non est, quin e duabus inscriptionibus conflatus sit, quarum altera totum octo librorum opus, altera libros I—VI spectat (cf. Praef. §. 2 not. 33): perperam igitur Cot. interposita vocula ἢ hanc cum illa conjungit (de alia quadam conjectura hunc titulum spectante, sed olim retractata cf. ad VIII, 4 tit.). Quae res confirmatur reliquis codicibus MSS.: nam in Coisl. Vindd. titulus est *καθολικὴ διδασκαλία* (qui immerito ad inscriptionem libri I trahitur, eodem errore, cui debetur apud Bov. titulus libri I, vel potius, ut apud ipsum est libri I cap. 1), sed ab altera manu in Vind. 47 titulo isti praefixus est titulus Photianus (v. i.), quem Coisl. et Vind. 46 subscriptum habent libro VII. Inter eos codices MSS., in quibus non totum opus, sed fragmenta Constitutionum sunt, vocantur in Vind. 45 semel *διάταξις*, semel *διατάγματα ἀπο-*

στολικά; in Paris. 772 *διατάξεις*; in Paris. 2347 eclogis Constitutionum inscriptum est *διαταγαὶ τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων αἱ διὰ Κλήμεντος προσφωνηθεῖσαι· βιβλίον α'. ἐν τῇ καθολικῇ διδασκαλίᾳ καὶ παραίνεσις περὶ λαϊκῶν ἐν κεφαλαίοις ια'.* — Bov. versioni suae inscripsit: „Libri VIII Constitutionum apostolicarum B. Clemente Romano authore" (idem singulis libris, quorum titulos ad singula capita prima transtulerat: Constitutionum sanctorum apostolorum, B. Clemente Romano authore, liber I cet.). — In ipso horum librorum textu varia occurrunt nomina: *διδασκαλία* (*ἱερὰ* vel *καθολικὴ*) I, 2. II, 39, 1. VI, 14, 1; 18, 5; cf. 30, 5; *θεῖαι διατάξεις* VIII, 4, 1; cf. 15, 5 et plurimos ejusdem libri locos; *διαταγαὶ τοῖς ἐπισκόποις διὰ Κλήμεντος προσπεφωνημέναι ἐν ὀκτὼ βιβλίοις* can. 85. Item apud veteres scriptores (cf. Praef. §. 1): *διδαχαὶ τῶν ἀποστόλων* apud Eusebium, *διδαχὴ τῶν ἀποστόλων* apud Athanasium (et Nicephorum), *διάταξις* vel *διατάξεις τῶν ἀποστόλων* vel simpliciter *ἡ διάταξις* apud Epiph. (cf. Irenaeum); „canones apostolorum" vel „liber canonum, qui est de episcopis" in Opere impf., *οἱ κανόνες* apud Oecumenium (cf. Concilium Rom. anni 494); *διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων* vel *διατάγματα ἀποστολικὰ* apud Maximum Confessorem; *τὰ ἀποστολικὰ* apud Timotheum Presbyterum; *αἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος διατάξεις* in Concilio quinisexto, *διαταγαὶ τῶν ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος* apud Photium.

LIBER I.

De moribus fidelium: A. omnium, 3 — cap. 2, 2;
B. virorum, cap. 2, 3 — cap. 7;
C. mulierum, cap. 8 — cap. 10.

Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι πᾶσι τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσασιν εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πληθυνθείη ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ. 1

Θεοῦ φυτεία ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ ἀμπελὼν αὐτοῦ ἐκλεκτὸς, οἱ πεπιστευκότες εἰς τὴν ἀπλανῆ θεοσέβειαν αὐτοῦ, οἱ τὴν αἰώνιον καρπούμενοι διὰ πίστεως βασιλείαν αὐτοῦ, οἱ δύναμιν αὐτοῦ εἰληφότες καὶ μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὡπλισμένοι διὰ Ἰησοῦ καὶ ἐνστερνισάμενοι τὸν φόβον αὐτοῦ, ῥαντίσματος μέτοχοι τοῦ τιμίου καὶ ἀθώου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, οἱ παῤῥησίαν εἰληφότες τὸν παντοκράτορα Θεὸν πατέρα καλεῖν, συγκληρονόμοι καὶ συμμέτοχοι τοῦ ἠγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ· ἀκούσατε διδασκαλίαν ἱερὰν, οἱ ἀντεχόμενοι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐκ προστάγματος τοῦ σωτῆρος, ὁμόστοιχον ταῖς ἐνδόξοις φθογγαῖς αὐτοῦ. 2

*Φυλάσσεσθε, οἱ Θεοῦ υἱοί, ἅπαντα εἰς ὑπακοὴν Θεοῦ πράσσειν, καὶ γίνεσθε ἀρεστοὶ ἐν πᾶσι Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ἐὰν γάρ τις ἀνομίαν μεταδιώκῃ καὶ τὰ ἐναντία τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ποιῇ, ὡς παράνομον ἔθνος τῷ Θεῷ ὁ τοιοῦτος λογισθήσεται. *Ἀπέχεσθε οὖν πάσης πλεονεξίας καὶ ἀδικίας· καὶ* 3 **Cap. I, 1**

Liber I. Inscriptio: *περὶ λαϊκῶν;* Bov. „catholica doctrina de laïcis". Paris. 2347 undecim hujus libri capita computat, quorum primum est praefatio; ita etiam Bov.

1. *εἰς τὸν Κύριον:* Vind. *ἐπὶ τὸν Κ.* — *ἡμῶν:* M. *ὑμῶν.*

2. *διὰ Ἰησοῦ:* Bov. Turr. „per Christum". — *ἐνστερνισάμενοι:* ita emendare ausus sum e V, 14, 2 quod vulgo legitur *ἐνστερνισμένοι.* — *Θεὸν:* M. om. — *ὁμόστοιχον:* Vind. *ὁμοστοιχῶς* (? *ὁμοστοίχως* v. i. II, 5, 3).

3. *ἅπαντα:* Bov. „omnes" (*ἅπαντες*). — *Κυρίῳ* c. Vindd. (*Κῷ*); vulgo *Θεῷ.* — *ὡς παράνομον ἔθνος*: Turr. „tanquam gentilis, legis violator" (*ὡς παράνομος ἐθνικὸς*).

Cap. 1. (Bov. 2.) Tit. *περὶ πλεονεξίας.*

γὰρ ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐδὲ τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ οὐδὲ τὸν παῖδα αὐτοῦ οὔτε τὴν παιδίσκην αὐτοῦ οὔτε τὸν βοῦν αὐτοῦ οὔτε τὸ ὑποζύγιον αὐτοῦ οὔτε ὅσα τοῦ πλησίον σού ἐστιν (Exod. XX, 17)· ὅτι ἡ 2 πᾶσα τούτων ἐπιθυμία ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑπάρχει. Ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὴν παιδίσκην τοῦ πλησίον ἤδη κατὰ διάνοιαν μοιχὸς καὶ κλέπτης ἐστίν· ἐὰν μὴ μεταγνῷ, κέκριται ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι᾽ οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. Λέγει γὰρ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἀνακεφαλαιούμενος καὶ στηρίζων καὶ πληρῶν τὴν δεκάλογον τοῦ νόμου, ὅτι Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν (τοῦτ᾽ ἔστιν ἐν τῷ νόμῳ διὰ Μωσέως ἐγὼ ἐλάλησα· νῦν δὲ ὁ αὐτὸς ὑμῖν λέγω) Πᾶς, ὅςτις ἐμβλέψει εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν, ἤδη ἐμοίχησεν αὐτὴν 3 ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ (cf. Matth. V, 27. 28). Οὗτος ἐκρίθη μοιχὸς κατ᾽ ἔννοιαν ὁ ἐπιθυμήσας· ὁ δὲ τὸν βοῦν ἢ τὸν ὄνον ἐπιθυμήσας οὐκ ἐπὶ τῷ κλέψαι καὶ ἰδιοποιήσασθαι ἢ καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὰ διανοεῖται; ἢ ὁ τὸν ἀγρὸν πάλιν ἐπιθυμήσας καὶ ἐπιμείνας τῇ τοιᾷδε διαθέσει οὐ πονηρεύεται, ὅπως ὁρογλυφήσας ἀναγκάσῃ τὸν ἔχοντα τοῦ μηδενὸς ἀποδόσθαι αὐτῷ; Φησὶ γάρ που ὁ προφήτης Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνταί τι· διὸ λέγει Μὴ οἰκήσητε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα (Is. V, 8. 9)· καὶ ἀλλαχοῦ Ἐπικατάρατος ὁ μετατιθεὶς ὅρια τοῦ πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός Γένοιτο (Deut. XXVII, 17)· διό φησιν ὁ Μωσῆς Οὐ μετακινήσεις ὅρια 4 τοῦ πλησίον σου, [ἃ ἔθεντο πατέρες σου] (Deut. XIX, 14). Διὰ τοῦτο οὖν φόβοι, θάνατοι, δικαστήρια, καταδίκαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῖς τοιούτοις ἐπακολουθοῦσι. Τοῖς δὲ ὑπηκόοις Θεῷ ἀνθρώποις εἷς νόμος Θεοῦ [ἁπλοῦς,] ἀληθὴς, ζῶν οὗτος ἐνυπάρχει Ὃ σὺ μισεῖς ὑφ᾽ ἑτέρου σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλῳ οὐ ποιήσεις (cf. Luc. VI, 31). Οὐ βούλει τῇ γυναικί σού τινα ἐμβλέψαι

2. *κέκριται:* Vind. Bov. *καὶ κέκριται.* — *δι᾽ οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ:* Vindd. *ᾧ ἡ δόξα* (viri orthodoxi, cui doxologia illa ariana esse videretur, commentum). — *εἰς τοὺς αἰῶνας:* Turr. „in saecula saeculorum" (*εἰς τ. αἰῶνας τῶν αἰώνων*). — *Ἐν τῷ νόμῳ:* Turr. om.

3. *Οὗτος:* Bov. „ita" (*οὕτως,* quod placet). — *ὁ ἐπιθυμήσας:* M. om. *ὁ.* — *ὁ προφήτης:* Vind. *Ἡσαΐας;* Turr. utrumque habet. — *οἰκήσητε:* nonne scribendum est *οἰκήσετε,* quod LXX l. c. et Noster infra cap. 25 exhibent? — *ὁ Μωσῆς* c. Vindd.; vulgo *καὶ ὁ Μ.* — *τοῦ πλησίον σου:* M. om. *σου.* — [*ἃ ἔθ. π. σου*]*:* Vindd. om. (in Scriptura leguntur); M. add. *οἱ* ante *πατέρες;* sed deleta admodum desiderarentur.

4. [*ἁπλοῦς*]: Vindd. om.

κακῶς εἰς διαφθορὰν αὐτῆς· μηδὲ σὺ τῇ τοῦ πλησίον σου γυναικὶ κακοήθως ἀτενίσῃς. Οὐ βούλει σου τὸ ἱμάτιον ἀρθῆναι· μηδὲ σὺ τὸ τοῦ ἑτέρου ἄρῃς. Οὐ θέλεις πληγῆναι, λοιδορηθῆναι, ὑβρισθῆναι· μηδὲ σὺ ἄλλῳ ταῦτα διαθῇς. *Ἀλλὰ καταρᾶταί σέ τις; σὺ εὐλόγησον αὐτόν· ὅτι γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀριθμῶν Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κεκατήραται (Num. XXIV, 9)· ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γέγραπται Εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς (Matth. V, 44). Ἀδικούμενοι μὴ ἀνταδικήσητε, ἀλλ' ὑπομείνατε· ὅτι λέγει ἡ γραφή Μὴ εἴπῃς Τίσομαι τὸν ἐχθρὸν ἅ με ἠδίκησεν, ἀλλ' ὑπόμεινον, ἵνα σε ἐκδικήσῃ ὁ Κύριος καὶ ἐκδικίαν ἐπαγάγῃ τῷ ἀδικοῦντί σε (Prov. XX, 22). Καὶ γὰρ πάλιν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προςεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων· καὶ ἔσεσθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Matth. V, 44. 45). Προςέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, ταῖς ἐντολαῖς ταύταις, ἵνα τέκνα φωτὸς εὑρεθῶμεν πράσσοντες αὐτάς. Βαστάζετε οὖν, οἱ δοῦλοι καὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλήλους.

Cap. 2, 1 — 2

Ὁ μὲν ἀνὴρ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔστω μὴ ὑπερήφανος μηδὲ ἀλαζών, ἀλλ' εὔσπλαγχνος, εὐμετάδοτος, τῇ ἰδίᾳ γυναικὶ βουλόμενος ἀρέσκειν καὶ ταύτην κολακεύειν, ἐντίμως σπουδάζων καταθύμιος εἶναι αὐτῇ, *μὴ καλλωπιζόμενος εἰς τὸ ἀγρευθῆναί τινα ἑτέραν ἐπὶ σοί. Εἴτε γὰρ ἀναγκασθεὶς ὑπ' αὐτῆς ἁμαρτήσῃς εἰς αὐτήν, θάνατος παρὰ Θεοῦ ἐπελεύσεταί σοι αἰώνιος, ἐν αἰσθήσει πικρῶς κολαζομένῳ· εἴτε μὴ ποιήσῃς τὸ μύσος, ἀλλ' ἀποσεισάμενος αὐτὴν ἀρνήσῃ αὐτό, καὶ τοῦτο ἥμαρτες, εἰ καὶ μὴ ἐπίσῃς, μόνον δὲ τὸ διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ σου παγιδεῦσαι γυναῖκα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαί σου· ἐποίησας γὰρ τὴν τοῦτο παθοῦσαν διὰ τῆς ὀρέξεως μοιχευθῆναι ἐπὶ σοί. Ἀλλ' οὐχ οὕτως αἴτιος ὑπάρχεις διὰ τὸ μὴ προςαποστεῖλαί σε τῇ ἐπὶ σὲ πεπαγιδευμένῃ· οὐ γὰρ σὺ ἐπεθύμησας αὐτῆς· μὴ συνε-

3 — Cap. 3, 1

Cap. 2. (Bov. 3.) Tit. *περὶ τοῦ μὴ ἀνθυβρίζειν ἢ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα.*

2. *ἐκδικήσῃ:* Vind. *βοηθήσῃ* (ut LXX).

3. *γυναικὶ* cum Vindd.; vulgo add. *μόνον.*

Cap. 3. (Bov. 4.) Tit. *περὶ καλλωπισμοῦ καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἁμαρτίας.*

1. *ἑτέραν:* Vind. *νεωτέραν;* Cot. in mg. *ἑταίραν.* — *ἀρνήσῃ αὐτό* c. Vind. Cot. in mg.; vulgo *ἀρνήσῃ αὐτήν.* — *ἐπίσῃς:* ita locum corruptum emendavisse mihi videor (cf. VI, 10, 1), quum nec Vind. *ἐφ' ἴσης,* nec Cot. in mg. *ἐπίσεις* (quod in *ἐπίσῃς* (?) mutandum vir doctus existimat), nec vulg. *ποιήσῃς* tolerabile sit. — *διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ:* M. om. *τοῦ.* — *αἴτιος:* Cot. om.

πιδιδοὺς δὲ αὐτῇ ἑαυτὸν ἐλεηθήσῃ ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ τοῦ εἰπόντος Οὐ μοιχεύσεις, καί Οὐκ ἐπιθυμήσεις (Exod. XX, 14. 17). 2 *Εἰ γὰρ ἐκείνη θεασαμένη σε ἢ ἀκαίρως συναντήσασα ἐπλήγη τὴν διάνοιαν καὶ προσέπεμψέ σοι, σὺ δὲ ὡς θεοσεβὴς ἠρνήσω αὐτὴν ἀπέσχου τε καὶ οὐχ ἥμαρτες εἰς αὐτήν, ἐκείνη μέντοι τὴν καρδίαν ἐτραυματίσθη, εὐμόρφου νεωτέρου ὑπάρχοντός σου κεκαλλωπισμένου, ὥςτε ἐρασθῆναί σου· ἔνοχος εὑρίσκῃ σὺ τοῦ ἐκείνης παραπτώματος, ὡς αἴτιος αὐτῆς σκανδάλου γενόμενος* [*καὶ τοῦ οὐαὶ* (Matth. XVIII) *κληρονόμος*]. *Διὸ δεήθητι Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὅπως μηδέν σοι διὰ τούτου κακὸν στηριχθῇ. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις σε χρὴ ἀρέσκειν εἰς ἁμαρτίαν, ἀλλὰ Θεῷ εἰς ὁσιότητα, ζωῆς τε καὶ ἀναπαύσεως τῆς αἰωνίου ἀντέχεσθαι.* 3 *Τὸ ὑπὸ τῆς φύσεώς σοι δεδομένον ἐκ Θεοῦ κάλλος μὴ προσεπικαλλώπιζε, ἀλλὰ ταπεινοφρόνως μετρίασον αὐτὸ πρὸς ἀνθρώπους, οὕτω τὴν τρίχα σου τῆς κόμης μὴ παρατρέφων, μᾶλλον δὲ συγκόπτων καὶ καθαιρῶν αὐτήν· ἵνα μή, κατακτενιζομένου σου καὶ ἄσκυλτον τηροῦντος τὴν κεφαλὴν ἢ καταμεμυρισμένου σου, ἐπαγάγῃς σεαυτῷ τὰς οὕτως ἀγρευομένας ἢ ἀγρευούσας γυναῖκας. Μηδὲ ἐπιτετηδευμένῃ σὺ τῇ ἐσθῆτι χρήσῃ εἰς ἀπάτην, μηδὲ ἀναξυρίδας ἢ κρηπῖδάς σου τοῖς ποσὶ κακοτέχνως ὑποῤῥάψῃς, ἀλλὰ τὸ τῆς σεμνότητος καὶ τῆς χρείας μόνον· μηδὲ χρυσήλατον σφενδόνην τοῖς δακτύλοις σου περιθῇς· ὅτι ταῦτα πάντα ἑταιρισμοῦ τεκμήρια ὑπάρχει, ἅπερ παρὰ τὸ προςῆκον ἐπιτηδεύων οὐ ποιήσεις δικαίως.* 4 *Πιστῷ γάρ σοι ὄντι καὶ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔξεστί σοι τρέφειν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς καὶ ποιεῖν εἰς ἕν, ὅ ἐστι σπατάλιον ἢ ἀπόχυμα, ἢ μεμερισμένην τηρεῖν· οὐδὲ μὴν ὀγκοποιεῖν ἢ διαξαίνοντά τε καὶ πλάσσοντα οὔλην διατιθεῖν ἢ ξανθοποιεῖν αὐτήν· ἐπείπερ καὶ ὁ νόμος ἀπαγορεύει φάσκων ἐν τῷ δευτερονομίῳ Οὐ ποιήσετε ὑμῖν σεισόην οὐδὲ ἀναξυρίδας* (Lev. XIX, 27). 5 *Χρὴ δὲ οὐδὲ γενείου τρίχα*

2. *ἀπέσχου τε καὶ οὐχ ἥμαρτες εἰς αὐτήν* c. Vind. Paris. 2347. Turr.; Cot. per *ὁμοιοτέλευτον* e textu vulgato excidisse putat. — *κεκαλλωπισμένου:* Cot. *καὶ καλλωπισμένου*. — [*καὶ τοῦ οὐαὶ κληρονόμος*]: Vindd. om.; et fieri potuit, ut e cap. 10 huc transferretur, quanquam veri non est simile. — *Κυρίου τοῦ Θεοῦ:* Turr. „Deum".

3. Cf. ad haec et quae sequuntur Epiph. haer. 80, 7 inter testimonia Veterum (praef. §. 1). — *καθαιρῶν* scripsi pro vulgato *καθαίρων*, quod parum convenit loco nostro (cf. VIII, 28, 2). — *κατακτενιζομένου:* Vindd. Bov. („pruritu vexatus") *κατακνιζομένου*, quod a proposito satis alienum est et librariorum errori tribuendum. — *ὑποῤῥάψῃς:* Vind. *ὑποῤῥίψῃς*.

4. *ἔξεστί σοι:* Cot. in mg. om. *σοι*. — *εἰς ἕν:* Vind. *σισόην*, quod non displicet. — *ἀπόχυμα:* Vind. *ἀπόσχημα*. — *οὐδὲ μὴν:* Cot. *οὐδὲ μέν*, ut solet in priore horum librorum parte usque ad V, 12 pro *μὴν* scribere *μέν*. — *διαξαίνοντα:* Vind. *διαξαίνειν*. — *οὐδὲ ἀναξυρίδας:* Salmasius legi jussit *εἶτουν περιξυρίδας*; Cot. aut ex antecedentibus huc irrepsisse

διαφθείρειν καὶ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν· Οὐκ ἀπομαδαρώσετε γάρ, φησὶν ὁ νόμος, τοὺς πώγωνας ὑμῶν (Lev. XIX, 27). Τοῦτο γὰρ γυναιξὶν εὐπρεπὲς ὁ κτίσας ἐποίησε Θεός, ἀνδράσι δὲ ἀνάρμοστον ἐδικαίωσε· σὺ δὲ ταῦτα ποιῶν διὰ ἀρέσκειαν, ἐναντιούμενος τῷ νόμῳ, βδελυκτὸς γενήσῃ παρὰ Θεῷ τῷ κτίσαντί σε κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. Ἐὰν οὖν θέλῃς Θεῷ ἀρέσκειν, ἀπόσχου πάντων ὧν μισεῖ αὐτός, καὶ μηδὲν πρᾶσσε τῶν αὐτῷ ἀπαρεσκόντων.

Cap. 4. Οὐκ ἔσῃ ὡς πωτώμενος καὶ ἐμπεριπατῶν καὶ ἀλώμενος ἐν ταῖς ῥύμαις, ἀκαιροεπόπτης τῶν κακῶς ζώντων· ἀλλὰ τῇ τέχνῃ σου καὶ τῷ ἔργῳ σου προσέχων τὰ τῷ Θεῷ φίλα ἀναζήτει ποιεῖν, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια ἀναμιμνησκόμενος διηνεκῶς μελέτα. Λέγει γὰρ ἡ γραφή σοι ὅτι Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσεις ἡμέρας καὶ νυκτός, περιπατῶν ἐν ἀγρῷ καὶ ἐν οἴκῳ καθήμενος, κοιταζόμενος καὶ διανιστάμενος, ἵνα συνιῇς ἐν πᾶσιν (Jos. I, 8; Deut. VI, 7). Ἀλλ' εἰ καὶ πλούσιος ὑπάρχεις, χρείαν τέχνης πρὸς τὸ τρέφεσθαι οὐκ ἔχων, μὴ ῥεμβὸς γίνου μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος· ἀλλ' εἴτε προσέρχῃ τοῖς πιστοῖς τε καὶ ὁμοδόξοις, συμβάλλων τὰ ζωοποιὰ προσομίλει ῥήματα· *εἰ δὲ μή, καθεζόμενος ἔνδον ἀναγίνωσκε τὸν νόμον, τὰς βασιλείους, τοὺς προφήτας, ψάλλε τοὺς ὕμνους Δαβίδ, διέρχου ἐπιμελῶς τὸ εὐαγγέλιον τὸ τούτων συμπλήρωμα. *Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου· τί γὰρ σοὶ καὶ ἀλλοτρίοις λόγοις ἢ νόμοις ἢ ψευδοπροφήταις, ἃ δὴ καὶ παρατρέπει τῆς πίστεως τοὺς ἐλαφρούς; Τί γάρ σοι καὶ λείπει ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐπ' ἐκεῖνα τὰ ἐθνόμυθα ὁρμήσεις; Εἴτε γὰρ ἱστορικὰ θέλεις διέρχεσθαι, ἔχεις τὰς βασιλείους· εἴτε σοφιστικὰ καὶ ποιητικά, ἔχεις τοὺς προφήτας, τὸν Ἰώβ, τὸν παροιμιαστήν, ἐν οἷς πάσης

(margin: Cap. 5. — Cap. 6, 1 — 2)

putat aut c. Clerico (v. infra) interpretandum; in loco citato nihil ejusmodi exstat. Explicari vix poterit (Bov. „neque incisiones"), quum usitata vocis ἀναξυρὶς notio huc non pertineat et dubia sit Clerici opinio, qua scriptorem, sonum potius quam veram vocis significationem secutum, ἀναξυρίδας dicere existimat τὰς ἄνω ξυρήσεις atque ita exponere velle, quid sit σεισόη. Critica auctoritate prorsus destituti, rem in medio relinquimus.

Cap. 4. (Bov. 5.) Tit. ὅτι οὐ δεῖ περιεργάζεσθαι τοὺς κακῶς ζῶντας, ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ ἔργῳ σχολάζειν.

πωτώμενος cum Vindd.; vulgo πετόμενος (vox usitata pro rariore et poëtica). — τὰ τοῦ Χριστοῦ λόγια: Turr. „scripturas sanctas". — ἀκαιροπεριπάτητος: Vindd. ἀκαιροπάτος. — ἀλλ' εἴτε: hinc Bov. incipit cap. 6.

Cap. 5. (Bov. 6.) Tit. ποῖα τῆς γραφῆς βιβλία δεῖ ἀναγινώσκειν.

Δαβίδ: Vind. om.

Cap. 6. (Bov. 7.) Tit. περὶ τοῦ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν ἔξωθεν βιβλίων.

1. ἀπέχου: Vind. add. τὰ αἱρετικὰ μὴ ἀναγίνωσκε. — ἐλαφρούς: Anast. (quaest. 78) κουφοτέρους.

2. ὁρμήσεις: Anast. ὁρμήσῃς. — διέρχεσθαι: Anast. εἰσέρχεσθαι (sed

ποιήσεως καὶ σοφιστείας πλείονα ἀγχίνοιαν εὑρήσεις, ὅτι Κυρίου τοῦ μόνου σοφοῦ Θεοῦ φθογγαί εἰσιν· εἴτε ᾀσματικῶν ὀρέγῃ, ἔχεις τοὺς ψαλμούς· εἴτε ἀρχαιογονίας, ἔχεις τὴν γένεσιν· εἴτε νομίμων καὶ παραγγελιῶν, τὸν ἔνδοξον Κυρίου τοῦ Θεοῦ νόμον. Πάντων οὖν τῶν ἀλλοτρίων καὶ διαβολικῶν ἰσχυρῶς ἀπόσχου.

3 *Πλὴν καὶ τὸν νόμον ἀναγινώσκων τῶν ἐν αὐτῷ ἐπεισάκτων ἀπόσχου, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλά τινων τῶν τῆς δευτερώσεως· μόνον δὲ πρὸς ἱστορίαν ἀναγίνωσκε, εἰς τὸ γινώσκειν σε καὶ δοξάζειν τὸν Θεὸν, ὅτι ἀπὸ τοιούτων καὶ τοσούτων ἐῤῥύσατό σε δεσμῶν. Ἔστω δέ σοι πρὸ ὀφθαλμῶν γινώσκειν τί νόμος φυσικὸς καὶ τί τὰ τῆς δευτερώσεως τά τε ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῖς μοσχοποιήσασι δοθέντα ἐπείσακτα. Νόμος γάρ ἐστιν ἃ ἐλάλησε Κύριος ὁ Θεὸς πρὸ τοῦ τὸν λαὸν εἰδωλολατρῆσαι, ἡ δεκάλογος· ἃ δὲ ἁμαρτήσασιν αὐτοῖς ἐπετέθη δεσμὰ σὺ σεαυτῷ μὴ ἐπι-*

4 *σπάσῃ. Ὁ γὰρ σωτὴρ ἡμῶν οὐ δι' ἕτερόν τι ἦλθεν, ἢ ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, καὶ τὰ δεσμὰ τῆς δευτερώσεως [τῶν ἐπεισάκτων] ἢ παύσῃ ἢ μεταθῇ· διὰ γὰρ τοῦτο προσκαλούμενος ἡμᾶς ἔλεγε Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πε-*

5 *φορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς* (Matth. XI, 28). *Σὺ οὖν, ἀναγνοὺς τὸν νόμον σύμφωνον ὄντα τῷ εὐαγγελίῳ καὶ τοῖς προφήταις, ἀναγίνωσκε καὶ τὰς βασιλείους, ὅπως εἰδέναι ἔχοις ὁπόσοι δίκαιοι ἐγένοντο βασιλεῖς καὶ ηὐξήθησαν ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἡ ἐπαγγελία τῆς αἰωνίου ζωῆς αὐτοῖς διέμεινε παρ' αὐτῷ· ὅσοι δὲ βασιλεῖς ἐξεπόρνευσαν ἀπὸ Θεοῦ, ἐν ἀποστασίᾳ αὐτῶν συντόμως ἀπώλοντο τῇ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίᾳ καὶ τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐστερήθησαν, ἀντὶ ἀναπαύσεως αἰωνίαν κόλασιν κληρωσάμενοι. Ταῦτα οὖν ἀναγινώσκων, πολὺ τῇ πίστει αὐξηθεὶς προσοικοδομηθήσῃ Χριστῷ, οὗ σῶμα καὶ μέλος τυγχάνεις.*

6 *Περιπατῶν δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ λούσασθαι βουλόμενος, χρήσῃ βαλανείῳ ἀνδρείῳ, ἵνα μὴ διὰ τὸ ἐπιδεικνύναι σε σῶμα ἐν ἀσχήμῳ ἀποκαλύψει γυναιξὶν ἢ θεάσασθαι θέαν οὐχ ἀρ-*

codex ejus Paris. *διέρχεσθαι*). — *σοφιστείας* (ita etiam cod. MS., quem modo laudavimus): Anast. *σοφίας*. — *Θεοῦ φθογγαί*: Anast. *φθέγματα* (Turr. praeterit et *Κυρίου* et *Θεοῦ*). — *καὶ παραγγελιῶν*: Anast. *παραγγελμάτων*. — *ἀπόσχου*: Anast. *ἀπέχου*.

3. *καὶ τοσούτων*: M. om. — *τὰ τῆς δευτερώσεως*: Vind. *τὰ διὰ τῆς δ.* — *ἐστιν ἃ* cum Vindd.; vulgo *ἐστιν τίνα*, repetitis litteris *τιν*. — *εἰδωλολατρῆσαι*: vulgo add. *καὶ μοσχοποιῆσαι τὸν παρ' Αἰγυπτίοις Ἄπιν, τοῦτ' ἔστιν*; quod cum Vindd., auctore Clerico, omisi (cf. VI, 20, 1).

4. *ἢ ἵνα*: vulgo add. *ῥύσηται τοὺς ὑποδίκους τῆς ἀποκειμένης ὀργῆς καί*, quod cum Vindd. omisi, tanquam apertam sententiae tantum non haereticae correcturam. — [*τῶν ἐπεισάκτων*] glossema videtur esse. — *δεῦτε*: vulgo add. *πρός με* ut in evangelio, quae c. Vindd. omisimus.

6. *βαλανείῳ*: edd. *βαλανίῳ*, mendose v. infra cap. 9, 1 cet. — [*τὰς οὕτως εὐαλώτους γυναῖκας*]: Vindd. om. (cf. cap. 3, 3).

μόζουσαν ἀνδράσιν ἢ σὺ παγιδευθῇς ἢ παγιδεύσῃς ἐπὶ σαυτῷ [τὰς οὕτως εὐαλώτους γυναῖκας]. Φυλάσσου οὖν τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ λάβῃς βρόχους τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ. * Μάθωμεν γὰρ ἐν τῇ **Cap. 7, 1** σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος λόγος· Υἱέ, φύλασσε ἐμοὺς λόγους, τὰς δὲ ἐμὰς ἐντολὰς κρύψον παρὰ σεαυτῷ. Εἰπὸν τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ, ἵνα σε τηρήσῃ ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίας καὶ πονηρᾶς, ἐάν σε λόγοις τοῖς πρὸς χάριν ἐμβάληται. Ἀπὸ γὰρ θυρίδος οἴκου 2 αὐτῆς εἰς τὰς πλατείας παρακύπτουσα, ὃν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων νεανίαν ἐνδεῆ φρενῶν παραπορευόμενον ἐν ἀγορᾷ ἐν διόδοις οἴκων αὐτῆς καὶ λαλοῦντα ἐν σκότει ἑσπερινῷ, ἡνίκα ἂν ᾖ ἡσυχία νυκτερινὴ καὶ γνοφώδης· ἡ δὲ γυνὴ συναντᾷ αὐτῷ εἶδος ἔχουσα πορνικόν, ἣ ποιεῖ νέων ἐξίπτασθαι καρδίας, ἀνεπτερωμένη δέ ἐστι καὶ ἄσωτος, ἐν οἴκῳ δὲ οὐχ ἡσυχάζουσιν οἱ πόδες αὐτῆς· χρόνον γάρ τινα ἔξω ῥέμβεται, χρόνον δὲ ἐν πλατείαις παρὰ πᾶσαν γωνίαν ἐνεδρεύει. Εἶτα ἐπιλαβομένη ἐφίλησεν 3 αὐτόν, ἀναιδεῖ δὲ προσώπῳ προσεῖπεν αὐτόν Θυσία εἰρηνική μοι ἔστι, σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχάς μου· ἕνεκα τούτου ἐξῆλθον εἰς συνάντησίν σου, ποθοῦσα τὸ σὸν πρόσωπον εὕρηκά σε· κειρίαις τέτακα τὴν κλίνην μου, ἀμφιτάπησι δὲ ἔστρωσα τοῖς ἀπ᾽ Αἰγύπτου· διέῤῥαγκα τὴν κοίτην μου κρόκῳ, τὸν δὲ οἶκόν μου κινναμώμῳ· ἐλθὲ καὶ ἀπολαύσωμεν φιλίας ἕως ὄρθρου, δεῦρο καὶ ἐγκυλισθῶμεν ἔρωτι (Prov. VII, 1. 4—18)· καὶ τὰ ἑξῆς. Οἷς ἐπιφέρει Ἀπεπλάνησε δὲ αὐτὸν πολλῇ ὁμιλίᾳ βρόχοις τε τοῖς ἀπὸ χειλέων ἐξώκειλεν αὐτόν· ὁ δὲ ἐπηκολούθησεν αὐτῇ κεπφωθείς (l. c. 21. 22). Καὶ πάλιν λέγει Μὴ 4 πρόσεχε φαύλῃ γυναικί· μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἣ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον μέντοι πικρότερον χολῆς εὑρήσεις καὶ ἠκονημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου (Prov. V, 2—4). Καὶ πάλιν Ἀλλὰ ἀποπήδησον καὶ μὴ ἐγχρονίσῃς μηδὲ ἐπιστήσῃς σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν (Prov. IX, 18 graece)· πολλοὺς γὰρ τρώσασα καταβέβληκε, καὶ ἀναρίθμητοί εἰσιν οὓς πεφόνευκεν (Prov. VII, 26). Εἰ δὲ μή, φησί, μεταμεληθήσῃ ἐπ᾽ ἐσχάτων σου, ἡνίκα ἂν κατατριβῶσι σάρκες σώματός σου, καὶ ἐρεῖς Πῶς ἐμίσησα παιδείαν, καὶ ἐλέγχους δικαίων

Cap. 7. (Bov. 8.) Tit. *περὶ γυναικὸς φαύλης*.

2. *νέων*: Bov. Turr. legisse videntur *νέον*. — *ἐνεδρεύει*: Vind. om.

3. Primum *αὐτόν* omittitur in Vind. — *ποθοῦσα*: Vind. add. *ἰδεῖν*. — *ἀπολαύσωμεν*: M. *ἀπολαύσομεν*.

4. *καὶ μὴ ἐγχρ*: Vind. om. *καὶ* cum LXX, quod probatur Clerico. — *μηδὲ ἐπιστήσῃς*: M. *μήτε ἐ.* — *ἐλέγχους δικαίων*: Vind. om. *δικαίων* cum LXX.

ἐξέκλινεν ἡ καρδία μου; οὐκ ἤκουον φωνῆς παιδεύοντός με καὶ διδάσκοντός με, οὐ παρέβαλλον τὸ οὖς μου· παρ' ὀλίγον ἐγενόμην ἐν παντὶ κακῷ (Prov. V, 11—14). *Ἵνα μὴ δὲ διὰ πλειόνων παρεκτείνωμεν τὰς μαρτυρίας, καὶ εἴ τινα παρήκαμεν, οἱ σοφοί, ἑαυτοῖς τὰ καλὰ ἐπιλέγοντες ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν, ἐπιστερεοῦσθε παραιτούμενοι πάντα τὰ φαῦλα εἰς τὸ ὁσίους εὑρεθῆναι ὑμᾶς ἐν ζωῇ αἰωνίῳ παρὰ Θεῷ.*

Cap. 8, 1 *Ἡ δὲ γυνὴ ὑποτασσέσθω τῷ ἑαυτῆς ἀνδρί· ὅτι κεφαλὴ τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ ὑπάρχει· τοῦ δὲ ἀνδρὸς τοῦ πορευομένου ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης κεφαλή ἐστιν ὁ Χριστός, τοῦ Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ αὐτοῦ* (cf. 1 Cor. XI, 3). *Μετὰ οὖν τὸν παντοκράτορα Θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα τοῦ τε ἐνεστῶτος καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος Κύριον πάσης τε πνοῆς καὶ δυνάμεως δημιουργὸν, καὶ τὸν ἠγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, [δι'] οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ, φοβήθητί σου τὸν ἄνδρα, ὦ γύναι, καὶ ἐντράπηθι αὐτὸν, αὐτῷ μόνῳ ἀρέσκουσα, αὐτῷ ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἐν ταῖς διακονίαις αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἐπὶ σοὶ μακαρισθῇ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς σοφίας τῆς λεγούσης* 2 *διὰ Σολομῶντος τάδε· Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὑρήσει; τιμιωτέρα δέ ἐστι λίθων πολυτελῶν ἡ τοιαύτη· θαρσεῖ ἐπ' αὐτῇ ἡ καρδία τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς· ἡ τοιαύτη σκύλων οὐκ ἀπορήσει, ἐνεργεῖ γὰρ τῷ ἀνδρὶ ἀγαθὰ κατὰ πάντα τὸν βίον, μηρυσαμένη ἔριον καὶ λίνον ἐποίησεν εὔχρηστα ταῖς χερσὶν αὐτῆς· ἐγένετο ὡς ναῦς ἐμπορευομένη μακρόθεν συνάγουσα αὐτῷ τὸν βίον, καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις· θεωρήσασα γεώργιον ἐπρίατο, ἀπὸ δὲ καρπῶν τῶν χειρῶν αὐτῆς ἐφύτευσε κτῆμα· ἀναζωσαμένη τὴν ὀσφὺν αὐτῆς ἤρεισε τοὺς ἑαυτῆς βραχίονας, καὶ ἐγεύσατο ὅτι καλὸν τὸ ἐργάζεσθαι, καὶ οὐκ ἀποσβέννυται ὁ λύχνος αὐτῆς ὅλην τὴν νύκτα· τοὺς πήχεις αὐτῆς ἐκτείνει εἰς τὰ χρήσιμα, τὰς χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διήνοιξε πένητι,* 3 *καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ· οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ εἰσιν ἐνδεδυμένοι δισσὰς στολὰς, καὶ χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ βύσσου καὶ*

Cap. 8. (Bov. 9; in Vind. in duo capita divisum.) Tit. *περὶ ὑποταγῆς γυναικὸς πρὸς ἄνδρα καὶ φιλάνδρου καὶ σώφρονος.*

1. *τῷ ἑαυτῆς:* Vind. *τῷ ἰδίῳ ἑαυτῆς.* — *ὁ Θεός:* Vindd. *ὁ ἐπὶ πάντων Θ.*, quibus additis cautum esse videtur, ne pater appellaretur Deus Christi. — *[δι'] οὗ*, jussu Cotelerii, cum Bov.; vulgo *οὗ*, quo sententia non satis idonea efficitur; Vind. *ᾧ*, omisso *τῷ Θεῷ.* — *ἐντράπηθι αὐτὸν* cum Vindd.; vulgo om. *αὐτόν.* — *αὐτῷ μόνῳ ἀρέσκουσα:* M. om.

2. *τὴν ὀσφὺν:* Vind. *τὴν ἰσχὺν.* — *τὰ χρήσιμα:* Vind. *τὰ συμφέροντα* cum LXX.

πορφύρας ἐνδύματα· περίβλεπτος δὲ γίνεται ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἡνίκα ἂν κάθηται ἐν συνεδρίῳ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τῶν κατοικούντων· σινδόνας ἐποίησε καὶ ἀπέδοτο τοῖς φοίνιξι, περιζώματα δὲ τοῖς χαναναίοις· δόξαν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο, καὶ εὐφράνθη ἐν ἡμέραις ἐσχάταις· στόμα αὐτῆς διήνοιξε σοφῶς καὶ προσηκόντως, καὶ τάξιν ἐστείλατο τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· στεγναὶ δὲ διατριβαὶ οἴκων αὐτῆς, σῖτα δὲ ὀκνηρὰ οὐκ ἔφαγε· τὸ στόμα αὐτῆς ἀνοίξει σοφῶς καὶ ἐννόμως, θεσμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῆς γλώσσης αὐτῆς· ἀνέστησαν τὰ τέκνα αὐτῆς καὶ πλουτήσαντα ᾔνεσαν αὐτὴν, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπῄνεσεν αὐτήν. Πολλαὶ θυγατέρες ἐκτήσαντο πλοῦτον, πολλαὶ ἐποίησαν δύναμιν· 4 *σὺ δὲ ὑπέρκεισαι καὶ ὑπερῆρας πάσας. Ψευδεῖς ἀρέσκειαι καὶ μάταιον κάλλος γυναικὸς μὴ ἔστω σοι· γυνὴ γὰρ εὐσεβὴς εὐλογεῖται, φόβον δὲ Κυρίου αὐτὴ αἰνείτω. Δότε αὐτῇ ἀπὸ καρπῶν χειλέων αὐτῆς, καὶ αἰνείσθω ἐν πύλαις ὁ ἀνὴρ αὐτῆς* (Prov. XXXI, 10—31). *Καὶ πάλιν Γυνὴ ἀνδρεία στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς* (Prov. XII, 4)· *καὶ πάλιν Σοφαὶ γυναῖκες ᾠκοδόμησαν οἶκον* (Prov. XIV, 1). *Μεμαθήκατε ὁποῖα ἐγκώμια γυνὴ σώφρων καὶ φίλανδρος λαμβάνει ἀπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.*

Εἰ πιστὴ καὶ ἀρεστὴ Κυρίῳ βούλει εἶναι, ὦ γύναι, μὴ 5 *καλλωπίζου ἐπὶ τῷ ἀρέσκειν σε ἀλλοτρίοις ἀνδράσι, μηδὲ τὰ τῆς ἑταιριζομένης ἐμπλέγματα ἢ ἐνδύματα ἢ ὑποδήσεις μιμοῦ φορεῖν ἐπὶ τὸ ὑπάγεσθαί σε τοὺς εἰς τὰ τοιαῦτα παγιδευομένους. Καὶ γὰρ εἰ σὺ οὐκ ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν ταῦτα ποιεῖς τὰ μύση, ἐπὶ δὲ τὸ μόνον καλλωπίζεσθαι, οὐδ' οὕτως ἐκφεύξῃ τὴν δίκην εἰς τὰ μετὰ ταῦτα, ἀναγκάσασα ἐπενεχθῆναί σοί τινα εἰς τὸ ἐπιθυμῆσαί σου, καὶ μὴ ἑαυτὴν φυλάξασα ἐπὶ τὸ μήτε σὲ ὑποπεσεῖν ἁμαρτίᾳ μήτε μὴν ἑτέρους σκανδάλῳ. Εἰ δὲ ἁμαρ-* 6 *τήσεις ἐνδοῦσα ἑαυτήν, καὶ σὺ ἐπλημμέλησας κἀκεῖνον ἔνοχος τῆς ψυχῆς ἐγένου. Εἶτα ἁμαρτήσασα ἐφ' ἑνὶ, ὥςπερ ἀπογνοῦσα εἰςάπαξ, ἐφ' ἑτέροις ἐκτραπήσῃ πάλιν ἀπηλγηκυῖα, καθά φησιν ὁ θεῖος λόγος Ὅταν ἔλθῃ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ· ἐπέρχεται δὲ αὐτῷ ἀτιμία καὶ ὄνειδος* (Prov. XVIII, 3). *Ἡ γὰρ τοιαύτη λοιπὸν ἀφειδῶς τετρωμένη παγιδεύει ψυχὰς ἀφρόνων. Μάθωμεν οὖν καὶ τὰς τοιαύτας πῶς θριαμβεύει ὁ θεῖος λόγος* 7

3. *τῶν κατοικούντων:* Vind. add. *τῆς γῆς* (ut LXX apud plerosque). — *στεγναὶ δέ:* Vind. Turr. (?) om. *δέ*, ut LXX. — *ἐλεημοσύνης:* Vind. add. *αὐτῆς*. — *καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐπῄνεσεν αὐτήν:* Turr. non vertit.

4. *ἐκτήσαντο πλοῦτον πολλαί:* Vind. om. — *Σοφαὶ γυναῖκες* cum Vind., quanquam ita in Proverbiis graecis et hebraïcis legitur: a sententia enim posci videtur; vulgo *πολλαὶ γ.*

5. *ὑποδήσεις:* M. *θέσεις*.

φάσκων Ἐμίσησα ὑπὲρ τὸν θάνατον σὺν τὴν γυναῖκα, ἥτις ἐστὶ θήρευμα καὶ σαγήνη καρδίας, δεσμοὶ δὲ χεῖρες αὐτῆς (Eccl. VII, 26)· *καὶ ἐν ἄλλοις Ὥσπερ ἐνώτιον χρυσοῦν ἐν ῥινὶ ὑός, οὕτω γυναικὶ κακόφρονι κάλλος* (Prov. XI, 22)· *καὶ πάλιν Ὥςπερ ἐν ξύλῳ σκώληξ, οὕτως ἀπόλλυσιν ἄνδρας γυνὴ κακοποιός* (Prov. XII, 4 graece)· *καὶ πάλιν Κρεῖσσον οἰκεῖν ἐπὶ γωνίας ὑπαίθρου, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης* (Prov. XXI, 19 cf. 9). *Μὴ οὖν μιμεῖσθε τὰς τοιαύτας γυναῖκας ὑμεῖς αἱ χριστιαναὶ* 8 *ὑπάρχουσαι. Πιστὴ δὲ θέλουσα εἶναι τῷ σῷ ἀνδρί, πρόςεχε ἐπὶ τὸ ἀρέσκειν αὐτῷ μόνῳ, ἐν δὲ ταῖς πλατείαις σκέπουσα τὴν κεφαλήν σου· διὰ γὰρ τῆς ἐπικαλύψεως ἀποκλείσεις τὴν θέαν τοῖς περιεργοτέροις. Μὴ καταζωγράφει σου τὸ ὑπὸ Θεοῦ πεποιημένον πρόςωπον· οὐδὲν γὰρ ἐν σοὶ ὃ κοσμήσεως δέεται, ἐπείπερ πάντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς, καλὰ λίαν· ἀσελγὴς δ' ἐν καλῷ ἐπικόσμησις τεχνίτου χάριν ἐνυβρίζει. Κάτω βλέπουσα τὴν ὁδοιπορίαν σου ποιοῦ περικαλύπτουσα ἑαυτήν, καθὼς* **Cap. 9,** 1 *πρέπει γυναιξίν. *Περιίστασο καὶ τὴν ἐν βαλανείῳ μετὰ ἀνδρῶν ἄτακτον γινομένην λοῦσιν· πολλὰ γὰρ τὰ δίκτυα τοῦ πονηροῦ. Ἀνδρόγυνον γυνὴ πιστὴ μὴ λουέσθω· εἰ γὰρ περικαλύπτεται τὸ πρόςωπον τὴν ἀπ' ἀλλοτρίων ἀνδρῶν ὄψιν μετὰ αἰδοῦς κρύπτουσα, πῶς γυμνὴ μετὰ ἀνδρῶν ἡ τοιαύτη εἰς λου-* 2 *τρὸν εἰςελεύσεται; Γυναικείου δὲ ὄντος βαλανείου, εὐτάκτως μετὰ αἰδοῦς μεμετρημένως λουέσθω· μὴ περισσοτέραν δὲ λοῦσιν ποιείσθω, μηδὲ πολλὴν μηδὲ πολλάκις, μηδὲ ἐν μέσῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἀλλ', εἰ δυνατόν, μηδὲ καθ' ἡμέραν. Ὥρα δέ σοι ἔστω τακτὴ ἡ τῆς καιρολουσίας δεκάτη· δεῖ γάρ σε πιστὴν οὖσαν ἐκ παντὸς* **Cap. 10,** 1 *καὶ πάντοτε τὴν πολυόφθαλμον περιεργίαν φεύγειν. *Τὸ δὲ μάχιμόν σου πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου, περίκοψον πιστὴ ὑπάρχουσα, ἵνα σου ὁ ἀνὴρ, ἐὰν ᾖ ἄπιστος ἢ ἐθνικός, μὴ διὰ σὲ σκανδαλισθεὶς βλασφημήσῃ Θεὸν, καὶ σὺ τοῦ οὐαὶ κληρονόμος εὑρεθῇς παρὰ Θεῷ. Οὐαὶ γάρ, φησί, δι' οὗ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν* (cf. Is. LII, 5).

7. *σὺν τὴν γυναῖκα:* M. om. *σὺν,* linguae graecae legibus commotus, ut videtur (LXX ita vertunt אֶת־הָאִשָּׁה). — *ἄνδρας:* Vindd. *ἄνδρα* cum LXX. — *ἐπὶ γωνίας:* Vind. *ἐν γωνίᾳ,* quod, quia a textu edito LXX diversum est, non displicet.

8. *σκέπουσα:* fortasse levi emendatione scribendum est *σκέπου,* quod interpretes vertere videntur.

Cap. 9. (Vindd. Bov. 10.) Tit. *περὶ τοῦ μὴ συλλούεσθαι γυναῖκα ἀνδράσιν.*

2. *μηδὲ πολλὴν μηδὲ πολλάκις* c. Vindd. Bov. Turr. recepimus in textum.

Cap. 10. (Vindd. Bov. 11.) Tit. *περὶ μαχίμου καὶ γλωσσώδους γυναικός.*

1. *ἄπιστος:* Vindd. *πιστὸς,* quod an sit recipiendum, Cler. nescit; mihi in hoc sermonis nexu ineptum videtur.

Εἰ δὲ πιστὸς ὑπάρχει σου ὁ ἀνήρ, ἀναγκασθήσεται ὡς εἰδὼς τὰς γραφὰς εἰπεῖν τὸ ῥῆμα τὸ γεγραμμένον ἐν τῇ σοφίᾳ Κρεῖσσον οἰκεῖν ἐν ἐρήμῳ, ἢ μετὰ γυναικὸς γλωσσώδους καὶ μαχίμης (Prov. XXI, 19). *Αἱ οὖν γυναῖκες διὰ τῆς αἰδοῦς καὶ πραότητος* 2 *τὴν θεοσέβειαν ἐνδείκνυσθε, εἰς ἐπιστροφὴν καὶ προτροπὴν πίστεως καὶ τοῖς ἐκτὸς πᾶσιν εἴτε γυναιξὶν εἴτε ἀνδράσι. Καὶ εἰ δι᾽ ὀλίγων νουθετήσαντες ἐπαιδεύσαμεν ὑμᾶς, ἀδελφαὶ καὶ θυγατέρες καὶ μέλη ἡμῶν, ὡς σοφαὶ καὶ αὐταί, ἀλοιδόρητοι τοῦ βίου, ἐκζητεῖτε μαθήματα γινώσκειν, δι᾽ ὧν δυνήσεσθε τῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐγγίσαι βασιλείᾳ εὐαρέστως, καὶ ἀναπαύσεσθαι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.*

2 *καὶ αὐταὶ* cum Turr. („ipsae"): vulgo *καὶ αὗται*, quod quid sibi velit non video. — *τοῦ βίου:* vulgo add. *διαμείνατε*, quod cum Vindd. omisi. — *ἀναπαύσεσθαι:* Vind. *ἀναπαύσασθε* (? *ἀναπαύσεσθε*, quod placet). — *εἰς τοὺς αἰῶνας κτλ:* Bov. om.

LIBER II.

De clero: A. de examinandis iis, ad quos deferatur munus episcopale, cap. 1, 1 — 3, 1;
B. de moribus et doctrina episcopi, cap. 3, 2 — cap. 6;
C. quomodo in vita fidelium regenda episcopo agendum sit cum innocentibus, peccatoribus, resipiscentibus, cap. 7 — cap. 24, 5;
D. de administratione rerum ad clerum alendum sustentandosque pauperes collatarum, cap. 24, 6 — cap. 36;
E. quomodo et crimina delata et delatores inquirendi judicandique sint, cap. 37 — cap. 43, 4;
F. de litibus fidelium judice episcopo componendis, cap. 43, 5 — cap. 53, 1 et ad concordiam piam revocandis, cap. 53, 2 — cap. 56;
G. de conventibus sacris, cap. 57 — 62;
H. de victu manuum labore quaerendo, cap. 63.

Cap. 1, 1 *Περὶ δὲ τῶν ἐπισκόπων οὕτως ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· Τὸν ποιμένα τὸν καθιστάμενον ἐπίσκοπον εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐν πάσῃ παροικίᾳ δεῖ ὑπάρχειν ἀνέγκλητον, ἀνεπίληπτον, ἀνέπαφον πάσης ἀδικίας ἀνθρώπων· οὐκ ἔλαττον ἐτῶν πεντήκοντα, ὅτε τρόπῳ τινὶ τὰς νεωτερικὰς ἀταξίας καὶ τὰς ἔξωθεν διαβολὰς ἐκπεφευγὼς ὑπάρχει πρὸς τάς τινων ψευδαδέλφων εἰς πολλοὺς ἐπιφερομένας βλασφημίας οὐ γινωσκόντων ῥῆμα Θεοῦ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Ὃς ἂν λαλήσῃ ῥῆμα ἀργόν, ἀποδώσει περὶ αὐτοῦ λόγον τῷ Κυρίῳ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· καὶ πάλιν Ἐκ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου* 2 *καταδικασθήσῃ* (Matth. XII, 36. 37). *Ἔστω οὖν, εἰ δυνατόν,*

Liber II. Inscriptio: *περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων.*

Cap. 1. Tit. *ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἶναι πεπαιδευμένον καὶ ἔμπειρον τοῦ λόγου* (Bov. hoc lemma non vertit).

1. *οὕτως* recepi c. Vindd., suadente Cler. — *δεῖ:* Cot. conjicit *δεῖν;* idem pro *ἔλαττον* (cf. III, 1, 1) scribi vult *ἐλάττονα:* utrumque temere. — *πεντήκοντα:* M. in mg. proponit, ut scribatur *τριάκοντα;* levi enim mutatione pro genuino *λ'* falso scriptum esse putat *ν'*. — *ὅτε* scripsimus, Cotelerii conjecturam secuti, pro vulgato *ὅτι.* — *εὐαγγελίῳ:* Vind. add. *εἰρημένον.* — *λαλήσῃ:* Vind. *εἴπῃ,* quod non displicet, quoniam vulgata lectio cum Matthaeo consentit. — *Ἐκ τῶν λόγων* usque ad *καί:* M. om.

2. *εἰ δυνατόν, πεπαιδευμένος· εἰ δὲ ᾖ ἀγράμματος, ἀλλ' οὖν ἔ.* cum Vindd., favente Clerico; vulgo *πεπαιδευμένος καὶ ἔ.* — *καὶ σοφὸς* usque ad

πεπαιδευμένος· εἰ δὲ ᾖ ἀγράμματος, ἀλλ' οὖν ἔμπειρος τοῦ λόγου, καθήκων τῇ ἡλικίᾳ. Εἰ δὲ καὶ ἐν παροικίᾳ μικρᾷ ὑπαρχούσῃ που προβεβηκὼς τῷ χρόνῳ μὴ εὑρίσκηται μεμαρτυρημένος ὑπὸ τῶν συνόντων αὐτῷ ὡς ἄξιος ἐπισκοπῆς· καὶ σοφὸς εἰς ἐπισκοπὴν κατασταθῆναι, νέος δὲ ᾖ ἐκεῖ, διὰ τῆς νεότητος ἐν πραότητι καὶ εὐταξίᾳ γῆρας ἐπιδεικνύμενος· δοκιμασθεὶς, εἰ ὑπὸ πάντων οὕτως μαρτυρεῖται, καθιστάσθω ἐν εἰρήνῃ. Καὶ γὰρ Σολομὼν δωδεκαετὴς τοῦ Ἰσραὴλ ἐβασίλευσε, καὶ Ἰωσίας ἐν δικαιοσύνῃ ὀκτὼ ἐτῶν ἐβασίλευσεν, ὁμοίως δὲ καὶ Ἰωὰς ἑπτὰ ἐτῶν ἦρξε τοῦ λαοῦ. Ὥστε εἰ καὶ νέος, ἀλλὰ πρᾶος ὑπαρχέτω 3 *δειλός τε καὶ ἡσύχιος· ὅτι λέγει διὰ τοῦ Ἡσαΐου Κύριος ὁ Θεός Ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους διαπαντός* (Is. LXVI, 2); *ὁμοίως καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ οὕτω Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν* (Matth. V, 5). *Ἔστω δὲ καὶ ἐλεήμων, ὅτι πάλιν* 4 *εἴρηται Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται* (l. c. 7). *Ἔστω δὲ καὶ εἰρηνοποιός, ὅτι πάλιν λέγει Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται* (l. c. 9). *Γινέσθω δὲ καὶ εὐσυνείδητος, πάσης κακίας καὶ πονηρίας καὶ ἀδικίας κεκαθαρισμένος, ὅτι πάλιν εἴρηται Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται* (l. c. 8). **Ἔστω οὖν καὶ* Cap. 2, 1 *νηφάλιος, σώφρων, κόσμιος, εὐσταθὴς, ἀτάραχος, μὴ πάροινος, μὴ πλήκτης, ἀλλ' ἐπιεικὴς, ἄμαχος, ἀφιλάργυρος· μὴ νεόφυτος, ἵνα μὴ τυφωθεὶς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ [καὶ παγίδα] τοῦ διαβόλου· ὅτι πᾶς ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται* (Luc. XIV, 11). *Τοιοῦτον δὲ δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον· μιᾶς ἄνδρα γεγενημένον γυναικὸς μονογάμου, καλῶς τοῦ ἰδίου οἴκου προεστῶτα. Οὕτω γὰρ* 2 *δοκιμαζέσθω, ὁπότ' αὐτὴν χειροτονίαν λαμβάνων καθίσταται ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἐπισκοπῆς· εἰ ἔστι σεμνὸς, πιστὸς καὶ κόσμιος· εἰ γυναῖκα σεμνὴν καὶ πιστὴν ἔχοι ἢ ἔσχηκεν· εἰ τέκνα θεοσεβῶς ἀναθρέψας καὶ ἐν νουθεσίᾳ Κυρίου παιδεύσας προήγαγεν· εἰ*

ἐκεῖ auctore Clerico recepi cum Vindd. Bov. — *ὑπὸ πάντων οὕτως* cum Vind.; vulgo *ὑπὸ τῶν τοιούτων*, quod et parum idoneum et litterarum forma satis simile est nostrae lectioni.

3. *ταπεινὸν:* Vind. *πραῢν*. — *διαπαντός:* Vind. Turr. om., ut LXX. — *οἱ πραεῖς:* Cot. om. *οἱ*.

4. *δὲ* primum: Vind. *οὖν*. — *Ἔστω δὲ καὶ εἰρηνοποιὸς* usque ad *κληθήσονται* recepi cum Vindd. Turr. — *τὸν Θεὸν:* Cot. om. *τὸν*.

Cap. 2. Tit. *οἷον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικούς*. Cf. 1 Tim. III.

1. [*καὶ παγίδα*]: Vindd. om., sed quum 1 Tim. III, 6 non legatur (e versu 7 additum esse videtur), dubito, num sit abjiciendum. — *ὑψῶν* cum Vindd.; vulgo *ὁ ὑψῶν* ut Luc. XIV, 11. — *μονογάμου:* Vind. *μονόγαμον*, ut ad maritum referatur (cf. VI, 17, 3 can. 18).

2. *ὁπότ' αὐτὴν:* fortasse legendum est *ὁπόταν τὴν*.

οἱ κατ' οἶκον αὐτοῦ, εὐλαβούμενοι καὶ ἐντρεπόμενοι αὐτὸν, ὑπήκοοι πάντες εἰσὶν αὐτῷ. Εἰ γὰρ οἱ κατὰ σάρκα ἴδιοι αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν στασιάζουσι καὶ ἀπειθοῦσι, πῶς οἱ ἔξω τῆς οἰκίας
Cap. 3, 1 *αὐτοῦ, ἴδιοι γενόμενοι, αὐτῷ ὑποταγήσονται; * Δοκιμαζέσθω οὖν, εἰ ἄμωμός ἐστι περὶ βιωτικὰς χρείας· γέγραπται γάρ Μωμοσκοπεῖσθε τὸν μέλλοντα εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι* (cf. Lev. XXI, 17).

2 *Ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἀόργητος, ὅτι λέγει ἡ σοφία Ὀργὴ καὶ φρονίμους ἀπόλλυσιν* (Prov. XV, 1 graece). *Ἔστω δὲ εὔσπλαγχνος, ἀβάναυσος, ἀγαπητικός· ὅτι λέγει Κύριος Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους* (Joa. XIII, 35). *Ἔστω καὶ εὐμετάδοτος, φιλόχηρος, φιλόξενος, ὑπηρετικὸς, εὐδιάκονος, εὔσκυλτος, ἀνεπαίσχυντος, εἰδὼς τὸν μᾶλλον*
Cap. 4, 1 *ὄντα ἄξιον ὑπολήψεως. * Εἰ γὰρ χήρα τις ὑπάρχουσα ἡ δυναμένη ἐπαρκεῖν ἐν τῷ βίῳ τὰ χρηστήρια, ἑτέρα δὲ οὐ χήρα, ἀλλ' ἐνδεὴς ὑπάρχει διὰ νόσον ἢ τεκνοτροφίαν ἢ δι' ἀσθένειαν χειρῶν·*
2 *ἐπὶ ταύτην μᾶλλον ἐκτεινάτω τὴν χεῖρα. Εἰ δέ τις ὡς καταφαγᾶς ἢ μέθυσος ἢ ἀργὸς ἐν τοῖς βιωτικοῖς θλίβεται, οὐκ ἔστιν ἄξιος ἐπικουρίας, οὔτε μὴν ἐκκλησίας Θεοῦ. Λέγει γὰρ ἡ γραφὴ περὶ τούτων φάσκουσα ὅτι Κρύψας ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὑπὸ τὸν κόλπον οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν αὐτὴν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ* (Prov. XIX, 24 hebr.)· *καὶ πάλιν Ὁ ἀργὸς περιέλαβε τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας αὐτοῦ* (cf. Eccl. IV, 5)· *πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτωχεύσει, καὶ ἐνδύσεται διεῤῥωγότα [καὶ ῥακώδη] πᾶς ὑπνώδης* (Prov. XXIII, 21)· *καὶ ἐν ἄλλοις Ἐὰν δὲ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια δῷς τοὺς ὀφθαλμούς σου, ὕστερον περιπατήσεις γυμνότερος ὑπέρου* (l. c. 31 graece). *Ὡς ἀληθῶς γὰρ μήτηρ ἐστὶν ἡ ἀργία τοῦ λιμοῦ.*
Cap. 5, 1 **Ἔστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος ἀπροσωπόληπτος, μήτε πλούσιον ἐντρεπόμενος ἢ κολακεύων παρὰ τὸ προσῆκον, μήτε πένητα παρορῶν ἢ καταδυναστεύων. Οὐ λήψῃ γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωσεῖ, πρόσωπον πλουσίου* (cf. Lev. XIX, 15), *καὶ πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει* (Exod. XXIII, 3)· *ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις*

Cap. 3. Tit. *τίνα χρὴ δοκιμάζεσθαι τὸν ἐπίσκοπον προχειριζόμενον.*
1. *περὶ βιωτικὰς χρείας:* Vind. *παρὰ τὰς β. χρ.;* M. *περὶ τὰς β. χρ.*
Cap. 4. Tit. *ὅτι οὐχ ἑκάστῃ χήρᾳ δεῖ μεταδιδόναι, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καὶ τὴν ὕπανδρον προκρίνειν· καὶ ὅτι καταφαγᾷ* (Cot. *καταφαγῇ*), *μεθύσῳ, ἀργῷ οὐ μεταδιδόναι χρή.*
2. *τις:* Vind. om. — *καταφαγᾶς:* Cot. *καταφαγής.* — *διεῤῥωγότα:* Vind. *διεῤῥηγμένα,* ut LXX. — *[καὶ ῥακώδη]:* Vind. om. (LXX habent).

Cap. 5. Tit. *ὅτι χρὴ ἀπροσωπόληπτον εἶναι τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῷ κρίνειν, καὶ τὸ ἦθος μέτριον καὶ τὴν δίαιταν συνεσταλμένον.*

(Deut. I, 17)· καὶ πάλιν Δικαίως διώξεις τὸ δίκαιον (Deut. XVI, 20). Τροφῇ καὶ ποτῷ λυσιτελὴς καὶ αὐτάρκης ὑπαρχέτω ὁ ἐπί- 2 σκοπος, ἵνα δυνηθῇ νήφειν πρὸς τὸ νουθετεῖν τοὺς ἀπαιδεύτους· ἔστω δὲ μὴ δάπανος, μὴ τρυφητὴς, μὴ ἡδύβιος, μὴ χρηστοφάγος. Ἔστω δὲ ἀνεξίκακος, μακρόθυμος ἐν ταῖς νουθεσίαις, 3 πολυδίδακτος, μελετῶν καὶ σπουδάζων ἐν ταῖς κυριακαῖς βίβλοις, πολὺς ἐν ἀναγνώσμασιν, ἵνα τὰς γραφὰς ἐπιμελῶς ἑρμηνεύῃ· ὁμοστοίχως τοῖς προφήταις καὶ τῷ νόμῳ τὸ εὐαγγέλιον, ὁμοίως τῷ εὐαγγελίῳ στοιχείτωσαν αἱ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν ἑρμηνεῖαι. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς, ὅτι αὗταί εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ· καὶ πάλιν Περὶ γὰρ ἐμοῦ Μωσῆς ἔγραψεν (cf. Joa. V, 39. 46). Πρὸ πάντων δὲ 4 διαστολεὺς ἀγαθὸς γινέσθω, νόμον καὶ δευτέρωσιν διαιρῶν, καὶ δεικνύων τί ἐστι νόμος πιστῶν καὶ τί δεσμὰ ἀπίστων, ἵνα μή τις ὑποπέσῃ τοῖς δεσμοῖς. Ἐπιμελοῦ οὖν τοῦ λόγου, ἐπίσκοπε, 5 ἵνα ᾖ δυνατόν σοι πάντα κατὰ λέξιν ἑρμηνεύειν, καὶ ἐν πολλῇ διδαχῇ πλουσίως τρέφῃς καὶ φωτίζῃς τὸν λαόν σου τὸν φωτισμὸν τοῦ νόμου. Φωτίσατε γάρ, φησὶν ὁ Θεός, ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως, ὡς ἔτι καιρός (Os. X, 12). *Ἔστω δὲ ὁ ἐπίσκοπος Cap. 6, 1 μὴ αἰσχροκερδὴς, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐθνῶν, βλαπτόμενος μᾶλλον ἢ βλάπτων· μὴ πλεονέκτης, μὴ ἅρπαξ, μὴ ἀποστερητὴς, μὴ φιλοπλούσιος, μὴ μισόπτωχος, μὴ κατάλαλος, μὴ ψευδομάρτυς, μὴ θυμώδης, μὴ φιλόμαχος, μὴ ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις συμπεπλεγμένος, μὴ ἐγγυώμενός τινα ἢ συνηγορῶν δίκαις χρηματικαῖς, μὴ φίλαρχος, μὴ δίγνωμος, μὴ δίγλωσσος, μὴ πρὸς διαβολὴν ἢ καταλαλιὰν φιλήκοος, μὴ ὑποκριτὴς, μὴ ταῖς ἑορταῖς τῶν ἐθνῶν ἐπορεγόμενος, ἀπάταις κεναῖς μὴ χρώμενος, μηδὲ ἐπιθυμητικὸς μηδὲ φιλάργυρος· ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα ἐχθρὰ τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει καὶ δαιμόνων φίλα. Ταῦτα δὲ πάντα 2 ὁ ἐπίσκοπος καὶ τοῖς λαϊκοῖς διαβεβαιούμενος παραγγελλέτω,

2. *τροφῇ καὶ ποτῷ* cum Cot. Bov. Turr.; Cot. in mg. et M. *προφὴ καὶ ποτὸς*. — *ὁ ἐπίσκοπος* cum Cot. Turr.; Cot. in mg. *σοι ὦ ἐπίσκοπε;* M. *τῷ ἐπισκόπῳ*. — *δυνηθῇ:* Cot. in mg. *δυνηθῇς*.

3. *πολυδίδακτος:* Vind. *πολυδιδακτικὸς*. — *τὸ εὐαγγέλιον:* vulgo add. *ἑρμηνεύων*, quod cum Vind. Turr. omisi. Quae leguntur ab *ὁμοστοίχως* usque ad *ἑρμηνεῖαι*, suspicionem interpolationis movent. — *στοιχείτωσαν:* M. *στοιχείσθωσαν*. — *Ἰησοῦς:* interpretes non vertunt.

5. *ἑρμηνεύειν:* Vind. *ἑρμηνεύσῃς;* Bov. „ut, quatenus fieri potest, omnia ad verbum interpreteris“. Legit igitur *ἵνα, ᾖ δυνατόν σοι, π. κ. λ. ἑρμηνεύσῃς*, quae erunt etiam in codice Vind.

Cap. 6. Tit. *περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον αἰσχροκερδῆ, μήτε δὲ ἐγγυᾶσθαι ἢ συνηγορεῖν*.

1. *μὴ φιλοπλούσιος μὴ μισόπτωχος:* Turr. om. — *μὴ ταῖς ἑ. τῶν ἐ. ἐπορεγόμενος:* Turr. „ne in agitandos dies festos gentilium aliquid conferat“; Bov. „ad festa gentium ne accedat“. — *κεναῖς:* Vind. *καιναῖς*.

ἐνάγων αὐτοὺς μιμητὰς γίνεσθαι τοῦ ἑαυτοῦ τρόπου. Εὐλαβεῖς
3 *γὰρ, φησί, ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ* (Lev. XV, 31). *Ἔστω δὲ σοφὸς, ταπεινόφρων, νουθετητικὸς ἐν ταῖς κυριακαῖς παιδείαις, καλογνώμων, ἀποτεταγμένος πᾶσι τοῖς ἐν τῷ βίῳ πονηροῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ πάσαις ἐθνικαῖς ἐπιθυμίαις. Ἔστω εὐπρόςτακτος, ὀξὺς πρὸς τὸ γνῶναι τοὺς φαύλους καὶ φυλάσσεσθαι ἀπ᾽ αὐτῶν, φίλος δὲ ὢν πάντων, δίκαιος, κριτικὸς, καὶ ὅσα καλὰ ἐν ἀνθρώποις ἔστιν ἢ ὑπάρχει, ταῦτα ὁ ἐπίσκοπος ἐν*
4 *ἑαυτῷ κεκτήσθω. Ὅτι ἀνεπίληπτος ἀδικίας ὢν ποιμὴν τοὺς ἰδίους αὐτοῦ μαθητὰς ἀναγκάσει καὶ διὰ τῆς διαστροφῆς αὐτοῦ, προτρέψασθαι τῶν ἰδίων αὐτοῦ ποιημάτων μιμητὰς ἀξίους γενηθῆναι· ὡς λέγει που καὶ ὁ προφήτης Καὶ ἔσται καθὼς ὁ ἱερεύς, οὕτω καὶ ὁ λαός* (Os. IV, 9). *Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ ἤρξατο πρῶτον ποιεῖν καὶ τότε διδάσκειν· ὥς που λέγει ὁ Λουκᾶς Ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν καὶ διδάσκειν* (Act. I, 1)· *διό φησιν Ὃς δ᾽ ἂν ποιήσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ* (Matth. V, 19).

5 *Σκοποὺς γὰρ εἶναι δεῖ ὑμᾶς τῷ λαῷ τοὺς ἐπισκόπους, ὅτι καὶ ὑμεῖς σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν. Καὶ ὑμεῖς οὖν γίνεσθε σκοποὶ ἀγαθοὶ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, ὅτι λέγει Κύριος διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ πρὸς ἕκαστον ὑμῶν φάσκων Υἱὲ ἀνθρώπου, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκούσῃ ἐκ στόματός μου λόγον καὶ διαφυλάξεις καὶ διαγγελεῖς αὐτὸν παρ᾽ ἐμοῦ. Ἐν τῷ λέγειν με τῷ ἀνόμῳ Θανάτῳ ἀποθανῇ, καὶ οὐκ ἐλάλησας τοῦ διαστεῖλαι ἄνομον ἐκ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, ὁ ἄνομος ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρός σου ἐκζητήσω· σὺ δὲ ἐὰν διαστείλῃ τῷ ἀνόμῳ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ ἀποστρέψαι ἀπ᾽ αὐτῆς, καὶ μὴ ἀποστρέψῃ, αὐτὸς ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ σὺ τὴν ψυχήν σου ἐῤῥύσω* (Ez. XXXIII,
6 7—9). *Ὡςαύτως καὶ μάχαιρα πολέμου ἐὰν ᾖ ἐρχομένη, καὶ στήσῃ ὁ λαὸς σκοπὸν εἰς προφυλακὴν, καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐρχομένην μὴ προμηνύσῃ, καὶ λάβῃ ψυχήν, ἡ μὲν ψυχὴ τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτῆς ἐλήφθη, τὸ δὲ αἷμα ἐκ χειρὸς τοῦ σκοποῦ ἐκζητηθήσεται,*

3. *εὐπρόςτακτος:* Cot. in mg. *εὐπρόςοχος* (Turr. „attentus"), quod non displicet. — *δίκαιος κριτικὸς:* Vind. *δικαιοκριτικὸς,* recte fortassis. — *ἔστιν ἢ ὑπάρχει:* Cot. in mg. „Varia lectio: alterutrum vacat"; Turr. non vertit nisi „sunt" (cf. III, 5, 1).
4. *ὁ προφήτης:* Vind. add. *Ὡσηέ.* — *καὶ γὰρ:* Vind. *καθὼς γάρ.* — *Χριστὸς* cum Vindd.; vulgo add. *ὁ υἱός.* — *ὥς που* usque ad *διδάσκειν:* Vind. om.; Turr. non vertit *Ὧν* usque ad *διδάσκειν.* — *τοῦ Θεοῦ:* Turr. „coelorum", ut in evangelio est.
6. *ὡςαύτως καὶ* c. Vind.; vulgo *ὡςαύτως δὲ.* — *τῇ κερατίνῃ:* M. om.

ὅτι οὐκ ἐσήμανε τῇ σάλπιγγι (cf. l. c. 2. 6)· *ἐὰν δὲ σημάνῃ τῇ κερατίνῃ, καὶ μὴ φυλάξηται ὁ ἀκούσας, καὶ ἔλθῃ ἡ μάχαιρα καὶ λάβῃ αὐτόν, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν ἔσται, ὅτι οὐκ ἐφυλάξατο ἀκούσας τῆς κερατίνης, ὁ δὲ φυλαξάμενος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐῤῥύσατο, καὶ ὁ σκοπὸς, ὅτι ἐσήμανε, ζωῇ ζήσεται* (cf. l. c. 3—5). *Μάχαιρα μὲν ἔστιν ἡ κρίσις, σάλπιγξ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, σκοπὸς δὲ ὁ κατασταθεὶς τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν δεῖ κηρύσσοντα διαμαρτύρασθαι καὶ διαβεβαιοῦσθαι περὶ τῆς κρίσεως. Ἐὰν μὴ διαγγείλητε καὶ διαμαρτύρησθε τῷ λαῷ, εἰς ὑμᾶς ἡ ἁμαρτία τῶν ἀγνοούντων εὑρεθήσεται· διὸ τοὺς ἀναστρεφομένους ἐν ἀπαιδευσίᾳ νουθετεῖτε καὶ ἐλέγχετε μετὰ παῤῥησίας, τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκετε, τοὺς ἐπισταμένους στηρίζετε, τοὺς πεπλανημένους ἐπιστρέφετε. Τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λέγοντες, ἀδελφοί, οὐχ ἁμαρτησόμεθα· ἐκ γὰρ τοῦ πολλάκις ἀκούειν εἰκός τινας δυςωπηθέντας κἂν ἅπαξ τι τῶν καλῶν ποιῆσαι καὶ τῶν πονηρῶν παραιτήσασθαι. Λέγει γὰρ διὰ προφήτου ὁ Θεός Διαμαρτύρει αὐτοῖς ταῦτα, ἴσως ἀκούσονταί σου τῆς φωνῆς* (cf. Hier. XXVI, 2. 3)· *καὶ πάλιν Ἐὰν ἄρα ἀκούσωσιν, ἐὰν ἄρα ἐνδῶσι* (Ez. III, 11)· *καὶ ὁ Μωσῆς φησι τῷ λαῷ [Ἐὰν ἀκοῇ ἀκούσῃς Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ ποιήσῃς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ* (cf. Exod. XV, 26)· *καὶ πάλιν] Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι* (Deut. VI, 4)· *καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πολλάκις μνημονεύεται λέγων Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω· καὶ ὁ σοφὸς Σολομών φησιν Ἄκουε, υἱέ, παιδείαν πατρός σου, καὶ μὴ ἀπώσῃ θεσμοὺς μητρός σου* (Prov. I, 8). *Καὶ μέχρι σήμερον οὐκ ἤκουσαν· καὶ δοκοῦντες γὰρ ἀκηκοέναι παρήκουσαν, καταλείψαντες τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς ὀλεθρίους καὶ δεινὰς αἱρέσεις κατασυρέντες, περὶ ὧν αὖθις ἐροῦμεν.* 7 8 9

Cap. 7. *Γνωστὸν δὲ ἔστω ὑμῖν, ἀγαπητοί, ὅτι οἱ βαπτισθέντες εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, οὐκέτι ὀφείλουσιν ἁμαρτάνειν οἱ τοιοῦτοι. Ὡς γὰρ οἱ ἀποθανόντες ἀνενέργητοι πρὸς ἁμαρτίαν ὑπάρχουσιν, οὕτω καὶ οἱ συναποθανόντες τῷ Χριστῷ ἄπρακτοι πρὸς ἁμαρτίαν. Οὐ πιστεύομεν οὖν, ἀδελφοί, λουσά-*

7. *σάλπιγξ* c. Vindd., auctore Clerico; vulgo add. *δὲ*. — *καὶ διαβεβαιοῦσθαι:* Vind. om. — *ἀπαιδευσίᾳ:* Vind. add. *αὐτῶν*.

8. *διὰ πρ. ὁ Θεός:* Bov. „per pr. Dominus". — *ἐὰν ἄρα ἐνδῶσι:* M. om. — [*Ἐὰν ἀκοῇ ἀκ.* usque ad *καὶ πάλιν*]: Vindd. om.

9. *καὶ δοκοῦντες γὰρ:* Vind. *οἱ δοκοῦντες δὲ*.

Cap. 7. Tit. *οἷον χρὴ εἶναι τὸν μεμυημένον.*

εἰς τὸν θάνατον: Turr. „in nomine" (*εἰς τὸ ὄνομα*).

μενόν τινα τὸ τῆς ζωῆς λουτρὸν ἔτι πράσσειν τὰ τῶν ἀνόμων ἀσελγήματα· ὁ δὲ ἁμαρτήσας μετὰ τὸ βάπτισμα, οὗτος, ἐὰν μὴ μεταγνῷ καὶ παύσηται τοῦ πλημμελεῖν, εἰς γέενναν κατακρι-
Cap. 8, 1 *θήσεται.* * *Εἰ δέ τις ὑπὸ ἀπίστων συκοφαντηθῇ διὰ τὸ μηκέτι αὐτοῖς συνασελγαίνειν, γινωσκέτω ὅτι μακάριος ὁ τοιοῦτος ὑπάρχει Θεῷ· καθὼς καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς ἢ διώξωσιν ἢ εἴπωσι καθ' ὑμῶν πᾶν πονηρὸν ῥῆμα, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς* (Matth. V, 11. 12). *Εἰ οὖν τις βλασφημηθείη ἐπὶ ψεύσματι, μακάριος ὁ τοιοῦτος· λέγει γὰρ ἡ γραφή Ἀνὴρ ἀδόκιμος ἀπείραστος παρὰ*
2 *Θεῷ. Εἰ δέ τις ἐλεγχθῇ πράξας τι ἄνομον, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον ἑαυτὸν ἔβλαψεν, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαν προςέτριψε τῷ κοινῷ τῆς ἐκκλησίας σώματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὡς μὴ ποιούντων ἐκεῖνα, ἃ λέγομεν εἶναι καλά· καὶ ὀνειδισθησόμεθα καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ὅτι λέγουσι καὶ οὐ ποιοῦσιν* (Matth. XXIII, 3). *Ὅθεν τοὺς τοιούτους ἐλεγχθέντας ἀληθῶς παραιτήσεται μετὰ παῤῥησίας ὁ ἐπίσκοπος, εἰ μὴ μεταβάλωνται τὸν*
Cap. 9, 1 *τρόπον.* * *Οὐ γὰρ μόνον ἀπρόςκοπον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ ἀπροςωπόληπτον, ἐν χρηστότητι σωφρονίζοντα τοὺς ἁμαρτάνοντας. Εἰ δὲ καὶ αὐτὸς οὐκ εὐσυνείδητος ὑπάρχων, προςωπολήπτης γενόμενος διά τινα αἰσχροκερδῆ δωροληψίαν φείσεται τοῦ ἀνόμως ἁμαρτόντος, ἐάσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μένειν αὐτὸν, παρακούσας τῆς θείας καὶ κυριακῆς φωνῆς τῆς λεγούσης*
2 *Δικαίως διώξεις τὸ δίκαιον* (Deut. XVI, 20)· *οὐ λήψῃ πρόςωπον ἐν κρίσει* (Deut. I, 17)· *οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ· οὐ λήψῃ δῶρα ἐπὶ ψυχῇ, τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δικαίων* (Exod. XXIII, 7. 8). *Καὶ ἐν ἄλλοις φησίν Ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν* (Deut. XVII, 7)·

Cap. 8. Tit. *περὶ συκοφαντουμένου ἤτοι ἐλεγχομένου.* (Turr. non legit, nisi priores duas voces.)

1. *ὑπάρχει Θεῷ:* Vind. *ὑ. παρὰ Θεῷ* (Bov. „apud Deum censetur"). — *Ἀνὴρ ἀδ. ἀπ. παρὰ Θεῷ:* extra Scripturam haec quaerenda erunt; nam Jac. I, 12; Hebr. XII, 8 in mente fuisse Nostro, veri non est simile, quum satis abhorreant illi loci a nostro et nusquam in his libris istae citentur epistolae.

2. *ὑπὸ τοῦ Κυρίου* aut male additum esse videtur, aut legendum *τῷ τοῦ Κ.;* neque enim nos (i. e. *τὸ κοινὸν τῆς ἐκκλησίας σῶμα*) a Domino, sed Domini verbis ab infidelibus ita increpamur ob res male a falsis fratribus gestas.

Cap. 9. Tit. *ὅτι ἀδωροδόκητον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον* (Vindd. om. hunc titulum).

1. *εἰ δὲ καὶ κτλ.:* apodosis latet in *παρακούσας* (sed Turr. legisse videtur *ὑπάρχει* pro *ὑπάρχων*). — *τῆς λεγούσης:* Vind. om. *τῆς*.

2. *τὸν ἀσεβῆ:* Vindd. add. *ἕνεκεν δώρων*, ut est apud LXX. editos Exod. XXIII, 7 (in Cod. Oxon. LXX. om.). — *τὰ γὰρ δῶρα:* M. om. *γάρ*. — *συνεδρίου:* Vindd. *ἐκ συνεδρίου*, ut LXX.

καὶ ὁ Σολομὼν λέγει ἐν παροιμίαις Ἔκβαλε λοιμὸν συνεδρίου, καὶ συνεξελεύσεται αὐτῷ νεῖκος (Prov. XXII, 10). *‛Ο δὲ μὴ προσέχων τούτοις ἀκρίτως φείσεται ἐπὶ τῷ ὀφείλοντι τιμωρίαν, ὡς ὁ Σαοὺλ ἐπὶ τῷ Ἀγὰγ καὶ ὁ Ἡλεὶ ἐπὶ τοῖς υἱοῖς οὐκ εἰδόσι τὸν Κύριον, ὅτι τοιοῦτος ἐβεβήλωσε καὶ τὴν οἰκείαν ἀξίαν καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν τὴν κατὰ τὴν παροικίαν αὐτοῦ. Ἄδικος οὖν οὗτος καὶ Θεῷ καὶ ὁσίοις ἀνθρώποις, ὡς αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς νεοφωτίστοις καὶ κατηχουμένοις γενόμενος, ἔτι δὲ νέοις καὶ νέαις τῇ ἡλικίᾳ· ὃν τὸ οὐαὶ περιμένει καὶ ὀνικὸς μύλος ἐν τῷ τραχήλῳ καὶ ὁ βυθὸς, ἐν ᾧ ὑπόδικος ὑπάρχει* (Matth. XVIII). *Διὰ γὰρ τὴν τῆς ἀκρισίας ἀνομίαν, βλέποντες τὸν τοιοῦτον αὐτῶν ἄρχοντα, ἐν ἑαυτοῖς διακριθήσονται, καὶ χρησάμενοι τῇ αὐτῇ νόσῳ συναπολέσθαι αὐτῷ ἀναγκασθήσονται, ὡς τῷ Ἱεροβοὰμ ὁ λαὸς καὶ τῷ Κορὲ οἱ συναράμενοι αὐτῷ. Εἰ δὲ βλέποι ὁ ἁμαρτὼν τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς διακόνους ἀθώους ἐγκλήματος καὶ τὸ ποίμνιον καθαρὸν ὑπάρχον, πρῶτον μὲν οὐ τολμήσει [καταφρονήσας] εἰς ἐκκλησίαν Θεοῦ εἰςελθεῖν, πλησσόμενος τῇ συνειδήσει αὐτοῦ· εἰ δὲ [καὶ] παρ᾽ οὐδὲν ἡγησάμενος εἰςέλθοι, ἢ παραχρῆμα ἐλεγχθήσεται, ὡς Ὀζᾶ ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ ἀψάμενος ὥςτε ἑδράσαι, καὶ ὡς Ἄχαρ ἐπὶ τῇ κλοπῇ τοῦ ἀναθέματος, καὶ ὡς Γιεζεῖ ἐπὶ τοῖς τοῦ Νεεμὰν χρήμασι, καὶ παραυτίκα τιμωρηθήσεται· ἢ νουθετούμενος ὑπὸ τοῦ ποιμένος εἰς μετάνοιαν ὑπαχθήσεται. Περιβλεψάμενος γὰρ τοὺς καθ᾽ ἕνα καὶ ἐν οὐδενὶ μῶμον εὑρίσκων οὔτε παρὰ ἐπισκόπῳ οὔτε μὴν παρὰ τῷ ὑπ᾽ αὐτὸν τεταγμένῳ λαῷ, αἰσχυνθεὶς μετὰ αἰδοῦς καὶ πολλῶν δακρύων ἐξελεύσεται εἰρηνικῶς κατανενυγμένος, καὶ μενεῖ κεκαθαρισμένον τὸ ποίμνιον· προςκλαύσει τε τῷ Θεῷ καὶ μετανοήσει ἐφ᾽ οἷς ἥμαρτε, καὶ ἕξει ἐλπίδα· καὶ τὸ ποίμνιον ὅλον, θεασάμενον ἐκείνου τὰ δάκρυα, νουθεσίαν ἕξει ὅτι ἁμαρτὼν διὰ μετάνοιαν οὐκ ἀπόλλυται.*

Cap. 10, 1 … 2 … 3

Διὰ τοῦτο οὖν, ἐπίσκοπε, σπούδαζε καθαρὸς εἶναι τοῖς ἔργοις, γνωρίζων τὸν τόπον σου καὶ τὴν ἀξίαν, ὡς Θεοῦ τύπον ἔχων ἐν ἀνθρώποις τῷ πάντων ἄρχειν ἀνθρώπων, ἱερέων, βα- Cap. 11.

Cap. 10. Tit. *ὅτι ὁ ἐπίσκοπος ἀκρίτως φειδόμενος τοῦ ἡμαρτηκότος ὑπαίτιος γίνεται* (Vindd. om. hunc titulum).
1. *ἐπὶ τοῖς υἱοῖς:* Cot. om. *ἐπὶ.* — *τοιοῦτος* cum Vindd. Bov. Turr.; vulgo *οὗτος.* — *νεοφωτίστοις:* Vind. *νεοφύτοις.* — *ὀνικὸς:* legendum *ὁ ὀνικός.*
2. [*καταφρονήσας*]: Vindd. om. — *τῇ συνειδήσει:* Vind. *τὴν συνείδησιν.* — [*καὶ*]: cum Vindd. recepi. — *Ὀζᾶ:* Bov. „Ozar". — *καὶ παραυτίκα:* Vind. *καὶ ἢ π.*
Cap. 11. Tit. *ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον κρίνειν τοὺς ἁμαρτάνοντας.* *ἐπίσκοπε:* Vind. *ὦ ἐ.* — *τὸν τόπον* c. Bov. Turr. (etiam Cot. vertit „locum"); vulgo *τὸν τρόπον.* — *ἀνθρώπων:* Bov.

σιλέων, ἀρχόντων, πατέρων, υἱῶν, διδασκάλων, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν ὑπηκόων· καὶ οὕτως ἐν ἐκκλησίᾳ καθέζου τὸν λόγον ποιούμενος, ὡς ἐξουσίαν ἔχων κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκότας· ὅτι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις εἴρηται Ὃ ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται δεδεμένον ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὃ ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσται

Cap. 12, 1 *λελυμένον ἐν τῷ οὐρανῷ* (Matth. XVIII, 18). * *Κρῖνε οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, μετὰ ἐξουσίας ὡς ὁ Θεός, ἀλλὰ τοὺς μετανοοῦντας προςλαμβάνου· ὁ γὰρ Θεὸς Θεός ἐστιν ἐλέους. Ἐπίπλησσε τοῖς ἁμαρτάνουσι, νουθέτει τοὺς μὴ ἐπιστρέφοντας, παρακάλει τοὺς ἑστῶτας ἐμμένειν τοῖς καλοῖς, τοὺς μετανοοῦντας προςδέχου· ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς μετὰ ὅρκου ἐπηγγείλατο ἄφεσιν πα-*

2 *ρασχεῖν τοῖς μετανοοῦσιν ἐφ' οἷς ἥμαρτον. Λέγει γὰρ διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ Εἰπὸν πρὸς αὐτούς Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος, εἰ θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ ἀποστρέψαι τὸν ἀσεβῆ ἐκ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν. Ἐπιστράφητε οὖν ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν τῶν πονηρῶν· καὶ ἵνατί ἀπο-*

3 *θνήσκεται οἶκος Ἰσραήλ* (Ez. XXXIII, 11); *Ἐνταῦθα [ὁ λόγος] εὐέλπιδας ἐποίησε τοὺς ἡμαρτηκότας ὅτι, ἐὰν μετανοήσωσιν, ἐλπίδα σωτηρίας ἕξουσι· μή ποτε ὡς ἀπηλγηκότες ἑαυτοὺς ἐνδῶσι ταῖς παρανομίαις, ἀλλ' ἔχοντες ἐλπίδα σωτηρίας ἐπιστραφέντες προςκλαύσωσι Θεῷ περὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ μετανοήσωσιν ἐκ καρδίας ἐξευμενισάμενοι αὐτόν, καὶ λήψονται παρ'*

Cap. 13, 1 *αὐτοῦ τὴν ἀμνηστίαν ὡς παρὰ πατρὸς ἀγαθοῦ.* * *Τοὺς μέντοι ἀναμαρτήτους τοιούτους μένειν χρὴ καὶ μὴ χρείαν ἔχειν τῆς πείρας τῶν ἁμαρτιῶν, ὅπως μὴ δέωνται ὀδύνης, λύπης καὶ κλαυθμῶν ἀφέσεως. Τί γὰρ οἶδας, ἄνθρωπε, ἁμαρτήσας εἰ ἡμέρας ζήσεις ἐν τῷδε τῷ βίῳ, ἵνα καὶ μετανοήσῃς; ὅτι ἄδηλος ἡ ἔξοδός σου ἐκ τοῦ βίου ὑπάρχει, καὶ ἐν ἁμαρτίᾳ τελευτήσαντι μετάνοια οὐκ ἔσται· ὡς λέγει διὰ τοῦ Δαβὶδ Ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς*

2 *ἐξομολογήσεταί σοι* (Ps. VI, 6); *Δεῖ οὖν ἕτοιμον εἶναι ἐν ἀγα-*

„dominis". — *ἐξουσίαν ἔχων:* M. *ἐ. ἔχειν.* — *δήσητε* pro vulgato *δείσητε* (cf. VIII, 7, 1) scripsimus, ut Cot. jusserat.

Cap. 12. Tit. *διδασκαλία ὅπως χρὴ προςφέρεσθαι τοῖς μετανοοῦσιν* („et hujus rei exempla varia" Bov.).

1. *προςλαμβάνου* usque ad *μετανοοῦντας:* Vind. om., scribae oculis, ut videtur, a priore *μετανοοῦντας* ad alterum delapsis.

2. *Ἀδωναῒ Κύριος* (ita LXX cod. Alex.): Vind. *Κύριος ὁ Θεός* (*κ̅ς ὁ θ̅ς*); Paris. 2431 (qui fragmentum Constitutionum nostrarum exhibet) Bov. *Κύριος Ἀδωναΐ.* — *ἀλλ' ἤ:* Vind. *ἀλλ'.* — *ἀποθνήσκεται:* Vind. Bov. *ἀποθνήσκετε,* ut etiam LXX recte vertunt; sed vulgatam lectionem Turr. interpretatur („perit") cf. 14, 12; supra I, 10, 2.

3. [*ὁ λόγος*]: Vindd. om. — *ἑαυτοὺς* c. Vindd., suadente Clerico; vulgo *αὐτούς.* — *καὶ μετανοήσωσιν ἐκ καρδίας ἐξευμ. αὐτὸν* cum Vind. Bov. Turr. recepi, jubente Cot.

Cap. 13. Tit. *ὅτι φεύγειν χρὴ τῶν ἁμαρτημάτων τὴν πεῖραν.*

θοῖς, ἵνα ἄνευ λύπης τὴν ὁδὸν ἐκείνην στειλώμεθα. Διὸ καὶ παραινεῖ ὁ θεῖος λόγος Ἑτοίμαζε εἰς τὴν ἔξοδον τὰ ἔργα σου, καὶ παρασκευάζου εἰς τὸν ἀγρόν (Prov. XXIV, 27 graece)· ἵνα μὴ ἐπιλείψῃ ἡμῖν τι τῶν καλῶν, ὥςπερ καὶ ταῖς πέντε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παρθένοις διὰ μωρίαν ἐπέλειπε τὸ τῆς εὐσεβείας ἔλαιον, καὶ ἀποσβέσασαι τὰς λαμπάδας τῆς θεογνωσίας ἀπεβλήθησαν τοῦ νυμφῶνος (Matth. XXV.) Διὰ τοῦτο ἀκίνδυνος μένει πᾶς ὁ φειδόμενος τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς καὶ μένων ἀναμάρτητος, ὅπως καὶ τὰς προγεγονυίας ὑπ' αὐτοῦ δικαιοσύνας αὐτῷ συντηρήσῃ. Σὺ οὖν οὕτω κρῖνε ὡς Θεῷ δικάζων. 3 Τοῦ γὰρ Κυρίου, φησίν, ἡ κρίσις (Deut. I, 17). Πρῶτον οὖν ἀπ' ἐξουσίας τὸν ἔνοχον καταδίκαζε· ἔπειτα μετὰ ἐλέου καὶ οἰκτιρμοῦ καὶ προςλήψεως οἰκειοῦ, ὑπισχνούμενος αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ μετάθοιτο τοῦ τρόπου καὶ πρὸς μετάνοιαν χωρήσῃ· μεταμελόμενον δὲ στύφων προςδέχου, μεμνημένος τοῦ Κυρίου εἰπόντος ὅτι Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι (Luc. XV, 7).

Cap. 14, 1 Ἐὰν δὲ τὸν μετανοοῦντα μὴ προςδέξῃ, ἐπιβούλοις αὐτὸν ἔκδοτον παρέχεις, ἐπιλαθόμενος τοῦ Δαβὶδ λέγοντος Μὴ παραδῷς τοῖς θηρίοις ψυχὴν ἐξομολογουμένην σοι (Ps. LXXIV, 19 graece). Διὸ παρορμῶν εἰς μετάνοιαν ὁ Ἱερεμίας λέγει Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; τί ὅτι ἀπεστράφη ὁ λαός μου ἀποστροφὴν ἀναιδῆ καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν (Hier. VIII, 4. 5); Ἐπιστράφητε, υἱοὶ ἀφεστηκότες, καὶ ἐγὼ ἰάσομαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν (Hier. III, 22). 2 Δέξαι οὖν τὸν μετανοοῦντα, μὴ διστάζων ὅλως, μηδὲ παρεμποδιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀνηλεῶς λεγόντων μὴ δεῖν τοιούτοις συμμολύνεσθαι μήτε λόγου κοινωνεῖν· αὗται γὰρ αἱ συμβουλίαι ἀγνοούντων εἰσὶ Θεὸν καὶ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν, ἀλόγων δὲ κριτῶν καὶ θηρίων ἀμειλίκτων· οὐ γὰρ γινώσκουσιν ὅτι χρὴ φυ-

2. *τὴν ὁδὸν:* Vind. *τὴν ἔξοδον,* quod probatur Clerico. — *ὁ θεῖος λόγος* c. Vindd.; vulgo add. *διὰ Σολομῶντος τοῦ σοφοῦ λέγων σοι.* — *ἐπιλείψῃ* scripsi pro vulgato *ἐπιλήψῃ.* — *ἀποσβέσασαι τὰς λαμπάδας τῆς θεογνωσίας:* Vind. om.

3. *ὡς Θεῷ δικάζων:* Turr. „ut Deus"; Bov. „tanquam Deus judicium exercens"; cf. cap. 12, 1. — *ἐλέου:* legendum esse videtur, ut semper in graeca Veteris Testamenti versione et in Novo Testamento, *ἐλέους:* ita enim Noster quoque scribere solet (verum cf. V, 7, 14).

Cap. 14. Tit. *περὶ τῶν λεγόντων μὴ δέχεσθαι μετανοοῦντα, | καὶ ὅτι δίκαιος, κἂν σύνεστιν ἁμαρτωλῷ, οὐ συναπόλλυται αὐτῷ* (Bov. om.). — Vind. *ὅτι χρὴ φεύγειν οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ τὴν ἐν ἔργῳ.*

1. *ἀπεστράφη* cum Vind.; vulgo *ἀπέστρεψεν,* ut LXX.

2. *ἀνηλεῶς:* Vind. *πονηρῶς.* — *συμμολύνεσθαι:* Vind. *συναναμίγνυσθαι.* — *αὗται:* Vind. *τοιαῦται.* — *ἀλόγων δὲ κτλ.:* Bov. „de agrestibns beluis fe-

λάσσεσθαι οὐ τὴν ἐν λόγῳ κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας,
3 *ἀλλὰ τὴν ἐν ἔργῳ. Δικαιοσύνη γὰρ δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται* (Ez. XVIII, 20)· *καὶ πάλιν Γῆ ἐὰν ἁμάρτῃ μοι τοῦ ἀδικῆσαι ἀδίκημα, καὶ ἐκτενῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτὴν καὶ συντρίψω ἐπ' αὐτῆς στήριγμα ἄρτου καὶ ἐξαποστελῶ εἰς αὐτὴν λιμὸν καὶ ἐξολοθρεύσω αὐτῆς ἄνθρωπον καὶ κτῆνος· κἂν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε καὶ Ἰὼβ καὶ Δανιήλ, οὗτοι ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτῶν σώσουσι τὰς*
4 *ψυχὰς αὐτῶν, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος* (Ez. XIV, 13. 14). *Σαφέστατα δεδήλωκεν ἡ γραφὴ ὅτι συνὼν δίκαιος ἀδίκῳ οὐ συναπόλλυται μετ' αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ δίκαιοι καὶ ἄδικοι ἀλλήλοις συναγελάζονται κοινωνίᾳ βίου, οὐ μὴν καὶ ὁσιότητος· καὶ τοῦτο οὐχ ἁμαρτάνουσιν οἱ θεοφιλεῖς· μιμηταὶ γάρ εἰσι τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τοῦ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντος ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ βρέχοντος αὐτοῦ τὸν*
5 *ὑετὸν ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς* (Matth. V). *Καὶ οὐδὲν κινδυνεύσει ὁ δίκαιος ἐκ τούτου· ἐν γὰρ τῷ σταδίῳ καὶ νικηταὶ καὶ νικώμενοι εἰσίν, ἐν δὲ τῷ στεφάνῳ μόνοι οἱ γενναίως ἀγωνισάμενοι· οὐδεὶς δὲ στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ* (2 Tim. II). *Ἕκαστος γὰρ περὶ ἑαυτοῦ ἐξομολογήσεται, καὶ οὐ μὴ συναπολέσῃ ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον μετὰ τοῦ ἀδίκου, ἐπείπερ παρ' αὐτῷ τὸ ἀναμάρτητον ἀτιμώρητον. Οὔτε γὰρ τὸν Νῶε κατέκλυσεν, οὔτε*
6 *τὸν Λὼτ κατέφλεξεν, οὔτε τὴν Ῥαὰβ συναπώλεσεν. Εἰ δὲ βούλεσθε γνῶναι καὶ τὰ ἐφ' ἡμῶν γενόμενα, Ἰούδας σὺν ἡμῖν ὢν ἔλαβε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας, ὃν καὶ ἡμεῖς, καὶ Σίμων ὁ μάγος τὴν ἐν Κυρίῳ σφραγῖδα· ἀλλ' ἑκάτερος αὐτῶν ἀναδειχθεὶς φαῦλος, ὁ μὲν ἤγξατο, ὁ δὲ παρὰ φύσιν ἱπτάμενος συνετρίβη. Καὶ ἐν τῇ κιβωτῷ Νῶε καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὑπῆρχον, ἀλλὰ πονηρὸς ὁ Χὰμ εὑρεθεὶς μόνος εἷς τῶν υἱῶν ἐδέξατο τιμωρίαν.*
7 *Εἰ δὲ καὶ πατέρες ὑπὲρ παίδων οὐ τιμωροῦνται οὔτε υἱοὶ ὑπὲρ*

risque indomitis". — *λόγῳ:* Vind. *λόγοις.*

3. *ἐπ' αὐτῆς:* Vindd. om. *ἐπ'*, ut LXX (Alex. *ἀπ' αὐτῆς*). — *οἱ τρεῖς ἄνδρες:* Vind. om. *οἱ.* — *οὗτοι:* Vind. om. — *Ἀδωναῒ Κ.:* Bov. „Dominus Adonaï".

4. Vind. praefigit *ἐνταῦθα.*

5. *ἐξομολογήσεται:* Anast. (quaest. 33) *ἀπολογήσεται.*

6. Hinc Bov. incipit cap. 15, cum hac summa: „quod nemo pro alio punitur, sed unusquisque pro se rationem reddit". — *ἤγξατο* c. Vindd.; vulgo *ἀπήγξατο.* — *συνετρίβη:* Vind. *πεσὼν συνετρίβη,* quod etiam Turr. legisse videtur. — *εἷς τῶν υἱῶν* c. Anastasii MS. Paris. optimo (ita legit etiam Gent.), auctore Cot.; vulgo *εἰς τὸν υἱὸν,* quae (apud Anast. vulgo omissa) quamvis rei ipsi consentanea sint (Gen. IX, 22 sqq.), huic tamen loco non convenire videntur: adversantur enim iis, quae statim sequuntur. Caeterum non praetermittam, haec et quae sequuntur ab eo interposita esse videri, qui post reliquos Constitutiones nostras adornavit et Clementis nomine protulit.

7. *εἰ δὲ:* Vindd. *ὅτι δὲ,* quod si ge-

πατέρων, δῆλον ὡς οὔτε γυναῖκες ὑπὲρ ἀνδρῶν, οὔτε οἰκέται ὑπὲρ δεσποτῶν, οὔτε συγγενεῖς ὑπὲρ συγγενῶν, οὔτε φίλοι ὑπὲρ φίλων, οὔτε δίκαιοι ὑπὲρ ἀδίκων· ἀλλ' ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ οἰκείου ἔργου τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεται. Οὔτε γὰρ Νῶε ὑπὲρ τοῦ κόσμου δίκην εἰςεπράχθη, οὔτε Λὼτ ὑπὲρ Σοδόμων ἐπυρπολήθη, οὔτε Ῥαὰβ ὑπὲρ ἱεριχουντείων ἐσφάγη, οὔτε ὁ Ἰσραὴλ ὑπὲρ αἰγυπτίων [κατεποντίσθη]· οὐ γὰρ ἡ συνοίκησις κατακρίνει τοὺς δικαίους σὺν τοῖς ἀδίκοις, ἀλλ' ἡ τῆς γνώμης ὁμόνοια. Οὐ χρὴ οὖν τοῖς [ἑτοιμοθανάτοις καὶ] μισανθρώποις 8 *καὶ φιλεγκλήμοσι καὶ μετὰ προφάσεως θανατοποιοῖς προςέχειν. Ἕτερος γὰρ ὑπὲρ ἑτέρου οὐκ ἀποθανεῖται, ἀλλὰ σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται* (Prov. V, 22)· *καί Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ πρὸ προςώπου αὐτοῦ* (cf. Is. LXII, 11?). *Δεῖ δὲ ὑμᾶς βοηθεῖν τοῖς νοσοῦσι καὶ κινδυνεύουσι καὶ* 9 *σφαλλομένοις, καὶ ὅσον οἷόν τε τῇ παραινέσει τοῦ λόγου ὑγιάζειν αὐτοὺς καὶ ῥύεσθαι ἐκ θανάτου· οὐ χρείαν γὰρ ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες* (Matth. IX, 12)· *ἐπειδὴ οὐκ ἔστι θέλημα ἔμπροσθεν τοῦ πατρὸς ἵνα ἀπόληται εἷς τῶν μικρῶν* (Matth. XVIII, 14). *Οὐ γὰρ τὴν τῶν σκληροκαρδίων ἀνδρῶν βούλησιν ἱστᾶν χρή, ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὅλων τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. Οὐδὲ γὰρ δίκαιον κεφαλὴν ὄντα σε, ὦ* 10 *ἐπίσκοπε, οὐρᾷ προςέχειν, τοῦτ' ἔστι λαϊκῷ στασιώδει ἀνθρώπῳ, εἰς ἑτέρου ἀπώλειαν, ἀλλὰ Θεῷ μόνῳ. Ἄρχειν γάρ σε χρὴ τῶν ὑπηκόων, οὐ μὴν καὶ ὑπ' αὐτῶν ἄρχεσθαι· οὔτε γὰρ υἱὸς ἄρχει πατρὸς κατὰ τὸν τῆς γενέσεως λόγον, οὔτε δοῦλος τοῦ κυρίου αὐτοῦ κατὰ τὸν τῆς ἐξουσίας, οὔτε μαθητὴς διδασκάλου, οὔτε στρατιώτης βασιλέως, οὔτε μὴν λαϊκὸς ἐπισκόπου. Περὶ γὰρ* 11

nuinum est, ut mihi veri simillimum videtur, omnia, quae leguntur ab *οὔτε γὰρ Νῶε* commate 7 usque ad initium commatis 11 interpolatori adscribenda, et verba *ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐκκόπτων κτλ.* (comm. 11) cum *ἀπαιτηθήσεται* jungenda sunt. — *δῆλον ὡς οὔτε γ. ὑ. ἀνδρῶν:* Bov. om. — *ὁ Ἰσραήλ:* Vind. *οἱ Ἰσραηλῖται.* — [*κατεποντίσθη*] cum Anast. recepi. — *τοὺς δικαίους σ. τ. ἀδ.:* Gent. in Anast. om.

8. [*ἑτοιμοθανάτοις καὶ*]: Vindd. om., sed fortasse ob insolitum vocis *ἑτοιμοθάνατος* sensum. — *προςέχειν:* Vind. add. *ὅτι δὲ οὕτως ἔχει καί,* cujus rei rationem equidem non perspicio. — *ἀποθανεῖται:* Vind. *τιμωρεῖται.* — *πρὸ προςώπου αὐτοῦ:* Bov. om.

9. Hinc incipit Bov. cap. 16, cui inscripsit: „Quod oportet infirmis in fide opem ferre“. — *ὑμᾶς* c. Bov. Turr. M.; Cot. *ἡμᾶς.* — *νοσοῦσι* cum Vind. Bov. Turr., conjecturam secutus Cotelerii, scripsi pro vulgato *συνοῦσι.* — *ἐπειδή:* M. *ἐπειδάν;* Vind. *φησὶν ὁ σωτὴρ ἐν εὐαγγελίοις· καὶ πάλιν Οὐκ ἔστι κτλ.* — *Ἰησοῦ:* Bov. om.

10. Bov. cap. 17, cum hoc titulo: „Quod non oportet episcopum obsequi laïco seditioso“; quod caput continuatur usque ad cap. 15, 1.

τοῦ μὴ δοκεῖν τοὺς πλησιάζοντας ἀδίκοις τῇ τοῦ λόγου διδαχῇ συμμολύνεσθαι ἢ κοινωνεῖν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐκκόπτων τὴν τῶν κακοήθων ὑπόνοιαν λέγει Τί ὑμεῖς λέγετε αὐτοῖς τὴν παραβολὴν ταύτην ἐπὶ γῆς Ἰσραήλ Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν; Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος, εἰ ἔσται ἐν ὑμῖν λεγομένη ἡ παραβολὴ αὕτη ἐν τῷ Ἰσραήλ· ὅτι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐμαί εἰσιν, ὃν τρόπον ἡ ψυχὴ τοῦ πατρός, οὕτως ἡ ψυχὴ τοῦ υἱοῦ ἐμή ἐστιν. Ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθανεῖται· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὃς ἔσται δίκαιος, ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην — καὶ ἑξῆς ἐπιλέγων τὰς λοιπὰς ἀρετάς, ἐπισφραγίζεται λέγων Ὁ τοιοῦτος δίκαιος ὑπάρχει, ζωῇ ζήσεται, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος. Καὶ ἐὰν γεννήσῃ υἱὸν λοιμόν, ἐκχέοντα αἷμα, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ δικαίου οὐκ ἐπορεύθη — καὶ ἐπαγαγὼν τὰ ἑξῆς, ἐπάγει τοῖς τελευταίοις Ζωῇ οὐ ζήσεται· πάσας τὰς ἀνομίας ταύτας ἐποίησε, θανάτῳ ἀποθανεῖται, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐ-

12 *τὸν ἔσται* (Ez. XVIII, 2—13). *Καὶ ἐρεῖται ὅτι οὐκ ἔλαβεν ὁ υἱὸς τὴν ἀδικίαν τοῦ πατρὸς ἢ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, δικαιοσύνην καὶ ἔλεος πεποιηκώς· καὶ ἐρεῖς αὐτοῖς Ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθανεῖται· υἱὸς οὐ λήψεται ἀδικίαν πατρός, καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται* (l. c. 19. 20).

13 *Καὶ μετ' ὀλίγα φησίν Ἐν τῷ ἀποστρέψαι δίκαιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ καὶ ποιήσει ἀδικίαν, πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν, οὐ μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῇ ἀδικίᾳ αὐτοῦ ᾗ ἠδίκησεν, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ αὐτοῦ ᾗ ἥμαρτεν, ἐν αὐτῇ ἀποθανεῖται* (l. c. 24). *Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει Ἐν τῷ ἀποστρέψαι ἄνομον ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ ἧς ἐποίησε, καὶ ποιήσει κρίμα καὶ δικαιοσύνην, οὗτος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐφύλαξε καὶ ἀπέστρεψεν ἀπὸ πασῶν τῶν ἀσεβειῶν αὐτοῦ ὧν ἐποίησε, ζωῇ ζήσεται καὶ οὐκ ἀποθανεῖται* (l. c. 27. 28). *Καὶ ἑξῆς Ἕκαστον κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑμῶν κρινῶ ὑμᾶς, οἶκος Ἰσραήλ, λέγει Ἀδωναῒ Κύριος* (l. c. 30).

11. *ἁμαρτίαις αὐτῶν* c. Vindd. Turr.; vulgo om. *αὐτῶν*. — *αὐτοῖς*: edd. *αὐτοῖς*. — *ὄμφακα*: Vind. *ὄμφακας*, quod non displicet, quia LXX cum nostra lectione faciunt. — *εἰ ἔσται* c. Vindd. Bov.; vulgo interponitur *ἔτι*, ut apud Ezechielem. — *αὐτή*: Vind. *αὐτὴ καί*. — *Ὁ τοιοῦτος*: Bov. „quod hic" (*ὅτι οὗτος*). — *Ἀδωναῒ Κ.*: Bov. „Dominus Adonaï".

12. *ἐρεῖται*: conjectura Cot. *ἐρεῖτε*, ut LXX textum hebraïcum recte vertunt (cf. cap. 12, 2). — *ὅτι οὐκ ἔλαβεν*: Vind. om. *ὅτι*.

13. *πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ*: Vindd. Bov. om., sed deleta admodum desiderarentur. — *ὑμᾶς οἶκος Ἰσραήλ*: Vind. om. — *Ἀδ. K.*: Bov. transponit. —

Cap. 15, 1 Ὁρᾶτε, τέκνα ἡμῶν ἠγαπημένα, πῶς εὔσπλαγχνος μετὰ δικαιοσύνης Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀγαθὸς καὶ φιλάνθρωπος, καὶ ἀθωῶν οὐκ ἀθωώσει τὸν ἔνοχον, καὶ τὸν ἐπιστρέφοντα προσιέμενος καὶ ζωοποιῶν, μὴ καταλιπὼν τόπον ὑπονοίας τοῖς ἀπηνῶς βουλομένοις κρίνειν καὶ τέλεον ἀποστρέφεσθαι τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ μὴ κοινωνεῖν αὐτοῖς λόγων παρακλητικῶν πρὸς μετάνοιαν ἐναγαγεῖν δυναμένων· οἷς ἐκ τῶν ἐναντίων ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαΐου λέγει πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ (Is. XL, 1. 2 graece). 2 Χρὴ οὖν ὑμᾶς αὐτοῦ ἀκούοντας παρακαλεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ πρὸς μετάνοιαν παρορμᾶν καὶ εὐέλπιδας ποιεῖν, καὶ μὴ ὑπονοεῖν ὡς κοινωνοὺς γινομένους τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς ἕνεκεν τῆς εἰς αὐτοὺς ἀγάπης. Ἀσμένως δὲ τοὺς μετανοοῦντας προςδέχεσθε, χαίροντες ἐπ᾽ αὐτοῖς, μετὰ ἐλέους καὶ οἰκτιρμῶν κρίνοντες τοὺς ἁμαρτάνοντας (ἐὰν γὰρ τὸν παρὰ ποταμὸν βαδίζοντα καὶ μέλλοντα ὀλισθαίνειν κεραίαις ὤσας εἰς τὸν ποταμὸν ἐμβάλῃς ἀντὶ τοῦ χεῖρα μᾶλλον ὀρέξαι, ἐφόνευσάς σου τὸν ἀδελφόν· δέον μᾶλλον τῷ ὀλισθαίνοντι ἐπιδοῦναι δεξιάν, ἵνα μὴ τελείως ἀπόληται)· ὅπως καὶ ὁ λαὸς νουθετῆται, καὶ ὁ ἁμαρτήσας μὴ κατὰ πᾶν ἀπόληται. 3 Δεῖ δέ σε, ὦ ἐπίσκοπε, μήτε παρορᾶν τὰ ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ, μήτε τοὺς μετανοοῦντας ἀποστρέφεσθαι, ὅπως μὴ διαφθείρῃς ὡς ἄπειρος τὸ ποίμνιον Κυρίου καὶ φαυλίσῃς αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τὸ εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐπιτεθέν, καὶ ὀνειδισθήσῃ καθάπερ καὶ οἱ παλαιοὶ ποιμένες, περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ Θεὸς τῷ Ἱερεμίᾳ Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου (Hier. XII, 10)· καὶ ἐν ἄλλοις Ἐπὶ τοὺς ποιμένας παρωξύνθη ὁ θυμός μου, καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ὀργισθήσομαι (Zach. X, 3)· καὶ ἐν ἑτέροις Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντες τὸ ὄνομά μου (Mal. I, 6). Cap. 16, 1 *Ἰδὼν δὲ σὺ τὸν ἡμαρτηκότα, πικρανθεὶς κέ-

Cap. 15. Tit. *ὅτι χρὴ τὸν ἱερέα μήποτε παρορᾶν τὰ ἁμαρτήματα, μήτε πρόχειρον εἶναι ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι.*

1. *ἀθωῶν* c. Cot., qui graecam editionem se sequi profitetur; M. (graecolatinam, puto, editionem secutus, in qua ita impressum esse testis est Cot.) et interpretes Bov. et Turr. *ἀθῶον*. Hoc Nah. I, 3, quem locum in mente habet Noster, apud LXX legitur; sed codex Alex. recte exhibet *ἀθωῶν*, quod et sententia poscitur et hebraea veritate. — In loco Isaiae Turr. neque alterum *παρακαλεῖτε* vertit, neque *ἱερεῖς*.

2. Bov. hinc incipit cap. 18, cui inscriptum habet tit. nostrum. — *παρακαλεῖν τ. ἡμαρτ. καί*: Vind. om. — *κεραίαις ὤσας*: Vind. *παντελῶς* (Cler.: Vitii quidpiam subesse videtur, quamvis sententia non sit obscura).

3. *ὁ Θεὸς τῷ Ἰ.*: „Dominus per Jeremiam".

Cap. 16. (Bov. 19.) Tit. *περὶ μετανοίας, καὶ τίς αὐτῆς ὁ τρόπος, καὶ ὅπως κατορθοῦται.*

λευσον αὐτὸν ἔξω βληθῆναι· καὶ ἐξελθόντι αὐτῷ πικραινέσθωσαν οἱ διάκονοι, καὶ ἐπιζητοῦντες κατεχέτωσαν αὐτὸν ἔξω τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰςελθόντες ὑπὲρ αὐτοῦ σε ἐρωτάτωσαν· καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμαρτηκότων ὁ σωτὴρ τὸν πατέρα ἠξίου, ὡς γέγραπται ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν ὃ ποιοῦσι
2 (Luc. XXIII, 34). Τότε σὺ κελεύσεις εἰςελθεῖν αὐτόν· καὶ ἀνακρίνας εἰ μετανοεῖ καὶ ἄξιός ἐστιν εἰς ἐκκλησίαν ὅλως παραδεχθῆναι, στιβώσας αὐτὸν ἡμέρας νηστειῶν κατὰ τὸ ἁμάρτημα, ἑβδομάδας δύο ἢ τρεῖς ἢ πέντε ἢ ἑπτὰ, οὕτως αὐτὸν ἀπόλυσον, εἰπὼν αὐτῷ ὅσα ἁρμόζει ἡμαρτηκότι εἰς νουθεσίαν ἐπιπλήσσοντα διδάσκειν καὶ παραινεῖν, ὅπως μείνῃ παρ' ἑαυτῷ ταπεινοφρονῶν καὶ δεόμενος τοῦ Θεοῦ τυχεῖν αὐτοῦ εὐμενοῦς καὶ λέγων Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε Κύριε, τίς ὑποστήσεται;
3 ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστι (Ps. CXXX, 3. 4). Τοιοῦτον γάρ τι ὑπεμφαίνει καὶ τὸ ἐν τῇ γενέσει εἰρημένον τῷ Καῒν Ἥμαρτες; ἡσύχασον (Gen. IV, 7 graece)· τοῦτ' ἔστι μὴ προςθῇς. Ὅτι γὰρ τὸν ἁμαρτήσαντα δεῖ ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλημμελήματος αἰσχύνεσθαι, ἱκανὸν τὸ λόγιον τῷ Μωσεῖ ὑπὲρ Μαρίας εἰρημένον, ἡνίκα ἠξίου ἀφεθῆναι αὐτῇ· φησὶ γὰρ αὐτῷ ὁ Θεός Εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς πτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόςωπον αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνετράπῃ; ἑπτὰ ἡμέρας ἀφορισθήτω ἔξω τῆς παρεμβολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα εἰςελεύσεται (Num. XII, 14). Οὕτως οὖν καὶ ἡμᾶς δέον ἐστὶ ποιεῖν, τοὺς ἐφ' ἁμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζειν χρόνον ὡρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἁμαρτήματος, ἔπειτα μετανοοῦντας προςλαμβάνεσθαι, ὡς πατέρες υἱούς.

Cap. 17, 1 Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἐν προςκόμματι ὑπάρχει, πῶς ἔτι ἐπεξέλθοι ἐκζητῆσαι ἀδίκημά τινος ἢ ἐπιτιμῆσαί τινι, διὰ προςωποληψίαν ἢ διὰ δωροληψίαν ἢ αὐτὸς ἢ οἱ διάκονοι οὐχ ὑπάρχοντες εὐσυνείδητοι; Ὅταν γὰρ ὁ ἄρχων αἰτῇ καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνῃ, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίσις· κοινωνοὶ δὲ κλεπτῶν καὶ κρίσει χηρῶν οὐ προςέχοντες, οὐ δυνήσονται οἱ ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον συνεπιμαχεῖν τῷ ἐπισκόπῳ. Ἐροῦσι γὰρ αὐτῷ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένον Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν

1. ἐξελθόντι αὐτῷ: Cot. in mg. ἐξελθόντος αὐτοῦ. — σε ἐρωτάτωσαν: Vind. om. σε.
2. αὐτὸν ἀπόλυσον: M. om. αὐτὸν. — εὐμενοῦς: Vind. εὐμενῶς. — λέγων: ita corrigi jussit Cot., quod vulgo legitur, λέγειν.
3. οὐκ ἂν ἐνετράπῃ e. Vindd.; vulgo om. ἂν. — ὡς πατέρες: al. ὡς πατέρας, teste Cot.; Anast. (qu. 6) ὥςπερ, quod tamen ex libris MSS. corrigi jubet Cot., ut cum nostra lectione consonet, quam item interpretatur Gent.
Cap. 17. (Bov. 20.) Tit. ὅτι ἀνεπίληπτον εἶναι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον ὡς τύπον τῶν ἀρχομένων.
1. ἢ διὰ δωροληψίαν: Vind. om. (per ὁμοιοτέλευτον Cler.)

τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ δοκὸν τὴν ἐν τῷ ἰδίῳ ὀφθαλμῷ οὐ κατανοεῖς (Luc. IV, 41); Εὐλαβείσθω οὖν ὁ ἐπί- 2 σκοπος σὺν τοῖς διακόνοις αὐτοῦ ἀκοῦσαι ῥῆμά τι τοιοῦτον· τοῦτ' ἔστι μὴ διδότω ἀφορμήν. Ὁ γὰρ ἁμαρτάνων ἐπὰν ἴδῃ τινὰ ὅμοια αὐτῷ δρῶντα, οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ αὐτὰ ποιεῖν· εἶτα ὁ πονηρὸς, δι' ἑνὸς ἀφορμὴν λαβὼν, εἰς ἑτέρους ἐνεργεῖ, ὃ μὴ γένοιτο· καὶ οὕτως διαστραφήσεται τὸ ποίμνιον· πλειόνων γὰρ ὄντων τῶν ἁμαρτανόντων, πλείων ἔσται καὶ ἡ δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένη κακία. Ἁμαρτία γὰρ ἀνεξέλεγκτος χεί- 3 ρων ἑαυτῆς γίνεται καὶ εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει· ἐπεὶ καὶ ζύμη μικρὰ πλήρωμα φυράματος δολοῖ (cf. Gal. V, 9), καὶ εἷς κλέπτης εἰς ὅλον ἔθνος τὸ μύσος ἐπήγαγε, καὶ μυῖαι θανοῦσαι σαπριοῦσι σκευασίαν ἡδύσματος ἐλαίου (Eccl. X, 1), καὶ βασιλέως ὑπακούοντος λόγον ἄδικον, πάντες οἱ ὑπ' αὐτὸν ὑπηρέται παράνομοι (Prov. XXIX, 12)· οὕτω καὶ πρόβατον ψωραλέον μεταδίδωσιν ἑτέροις τῆς νόσου, μὴ χωρισθὲν τῶν ὑγιεινῶν προβάτων, καὶ ἄνθρωπος λοιμώσσων πολλοῖς φυλακταῖος, καὶ κύων λύσσῃ συσχεθεὶς ἐπικίνδυνος παντὶ ᾧ δ' ἂν προσάψῃ. Ἐὰν 4 οὖν καὶ ἄνθρωπον παράνομον μὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ χωρίσωμεν, ποιήσομεν τὸν οἶκον Κυρίου σπήλαιον λῃστῶν. Δεῖ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων μὴ παρασιωπᾶν, ἀλλ' ἐλέγχειν, νουθετεῖν, ὑποπιέζειν, στιβοῦν νηστείαις, ὅπως καὶ τοῖς ἑτέροις εὐλάβειαν ἐμποιήσῃ· Εὐλαβεῖς γάρ, φησί, ποιήσατε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ (Lev. XV, 31). Χρὴ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον καὶ τῶν ἁμαρ- 5 τιῶν κωλυτὴν διὰ τῆς νουθεσίας γίνεσθαι, καὶ τῆς δικαιοσύνης σκοπὸν, καὶ τῶν ἡτοιμασμένων ὑπὸ Θεοῦ ἀγαθῶν κήρυκα, καὶ τῆς μελλούσης ὀργῆς ἐν τῇ κρίσει διαγγελτῆρα· ὅπως μὴ, καταφρονήσας τῆς τοῦ Θεοῦ φυτουργίας, ἀκούσῃ διὰ ἀμέλειαν τὸ ἐν τῷ Ὠσηὲ εἰρημένον Ἱνατί παρεσιωπήσατε ἀσέβειαν καὶ τὸν καρπὸν αὐτῆς ἐτρυγήσατε (Os. X, 13 graece);

Πάντων οὖν φροντιζέτω ὁ ἐπίσκοπος, καὶ τῶν μὴ ἡμαρ- **Cap. 18, 1**

2. *τὰ αὐτὰ:* M. *αὐτά.* — *μὴ γένοιτο:* Vind. add. *εἰς ὑμᾶς.*

3. *ἀνεξέλεγκτος* cum Vindd.; vulgo *ἀνέλεγκτος.* — *εἰς ἄλλους τὴν διανομὴν λαμβάνει:* Vind. *εἰς ἀλλήλους ἡ νομὴ ἕρπει,* recte forsan. — *πλήρωμα φυράματος:* Vind. *πλήρη φυράματα* (non male Cler.). — *δολοῖ:* Anast. (quaest. 73) *ζυμοῖ,* ut textus rec. Gal. V, 9. — *τὸ μύσος:* Vind. add. *πολλάκις.* — *φυλακταῖος:* Anast. *φυλακτέος.* — *προσάψῃ:* Vind. *προάψηται.*

4. *καὶ ἄνθρωπον:* Vind. *καὶ ἡμεῖς ἄ.,* quod non displicet Clerico. — *τοῦ Θεοῦ:* Bov. Turr. Anast. om. — *Κυρίου:* Bov. Turr. Anast. „Dei". — *ἐπὶ:* Vind. om. — *ἐμποιήσῃ:* Bov. „incutias" (*ἐμποιήσῃς*).

5. *τῶν ἁμαρτιῶν* scripsi pro vulgato *τὸν ἁμαρτιῶν.*

Cap. 18. (Bov. 21.) Tit. *ὅτι χρὴ τὸν ἐπίσκοπον φροντίζειν ὅπως ὁ λαὸς μὴ πλημμελῇ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν σκοπόν.*

τηκότων, ἵνα μείνωσιν ἀναμάρτητοι, καὶ τῶν ἁμαρτανόντων, ἵνα μετανοῶσι· λέγει γὰρ ὁ Κύριος πρὸς ὑμᾶς Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων (Matth. XVIII, 10). Καὶ τοῖς μετανοοῦσιν ἄφεσιν διδόναι χρή· ἅμα γὰρ τῷ εἰπεῖν τινα τῶν πλημμελησάντων γνησίᾳ διαθέσει Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ, ἀποκρίνεται τὸ ἅγιον πνεῦμα Καὶ Κύριος ἀφῆκέ σοι τὴν ἁμαρτίαν· 2 θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς (cf. 2 Sam. XII, 13). Γνώριζε οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, τὸ ἀξίωμά σου, ὅτι ὡς τοῦ δεσμεῖν ἐκληρώσω τὴν ἐξουσίαν, οὕτω καὶ τοῦ λύειν. Ἐξουσίαν οὖν ἔχων τοῦ λύειν γνώριζε σεαυτὸν, καὶ ἀξίως τοῦ τόπου σου ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἀναστρέφου, εἰδὼς ὅτι πλείονα αὐτὸς ἀπαιτηθήσῃ τὸν λόγον. Ὧι γὰρ, φησί, παρέθεντο πολὺ, περισσότερον ἀπαιτήσουσι παρ' 3 αὐτοῦ (Luc. XII, 48). Ἀναμάρτητος μὲν γὰρ ἀνθρώπων οὐδεὶς παρὲξ τοῦ γενομένου δι' ἡμᾶς ἀνθρώπου· ἐπεὶ γέγραπται Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδ' ἂν μιᾶς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτοῦ (cf. Job XIV, 4. 5 graece). Διὰ τοῦτο καὶ τῶν προγεγενημένων δικαίων τε καὶ πατριαρχῶν οἱ βίοι καὶ αἱ ἀναστροφαὶ ἀνεγράφησαν· οὐχ ἵνα ἐκείνους ὀνειδίζωμεν ἀναγινώσκοντες, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς μετανοῶμεν καὶ εὐέλπιδες γενώμεθα ὡς ἀφέσεως τευξόμενοι. Τὰ γὰρ ἐκείνων ῥύπη ἡμετέρα ἀσφάλεια καὶ παραίνεσις, ὅτι καὶ ἡμεῖς ἁμαρτήσαντες, ἐὰν μετανοήσωμεν, συγγνώμην ἕξομεν· ἐπεὶ γέγραπται Τίς καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἢ τίς παῤῥησιάσεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας (Prov. XX, 4 9); Οὐδεὶς οὖν ἀναμάρτητος· σὺ οὖν κατὰ δύναμιν σπούδαζε ἀνεπίληπτος εἶναι, καὶ περὶ πάντων μερίμνα, μὴ διά σέ τις σκανδαλισθεὶς ἀπόληται. Ὁ γὰρ λαϊκὸς περὶ ἑαυτοῦ μόνου μεριμνᾷ, σὺ δὲ περὶ πάντων, ὡς πλεῖον ἔχων βάρος [καὶ μεῖζον βαστάζων φορτίον]· γέγραπται γὰρ Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωυσῆν Σὺ καὶ Ἀαρὼν λήψεσθε ἁμαρτίας τῆς ἱερατείας (cf. Num. 5 XVIII, 1). Ὡς περὶ πλειόνων οὖν ἀπολογούμενος, περὶ πάντων φρόντιζε· καὶ τοὺς μὲν ὑγιεῖς συντήρει, τοὺς δὲ ἡμαρτηκότας νουθέτει, καὶ στιβῶν ἐν τῇ νηστείᾳ, ἐν τῇ ἀφέσει ἐλάφρυνον, καὶ προςκλαύσαντα εἰςδέχου, πάσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ αὐτοῦ δεομένης, καὶ χειροθετήσας αὐτὸν ἔα λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ ποιμνίῳ· τοὺς δὲ ὑπνώδεις καὶ παρειμένους ἐπίστρεφε, ὑποστήριζε,

1. *πρὸς ὑμᾶς:* M. *πρὸς ἡμᾶς;* Turr. om.; Vind. *ἐν εὐαγγελίοις.* — *καὶ τοῖς μετανοοῦσιν:* Vind. *οὐκοῦν τ. μ.*

3. *μιᾶς ἡμέρας* c. Vind. Turr.; vulgo *μία ἡμέρα,* ut LXX. — *αἱ ἀναστροφαί:* M. om. *αἱ.* — *μετανοήσωμεν:* M. *μετανοήσομεν;* Bov. hanc et duas voces praecedentes om.

4. *ὡς πλεῖον ἔχων βάρος:* Vind. *πλεῖον οὖν βάρος ἔχων.* — [*καὶ μεῖζον βαστ. φ.*]: Vind. Turr. om. — *Σύ:* Bov. om.

παρακάλει, θεράπευε, ἐπιστάμενος ἥλικον μισθὸν ἔχεις ταῦτα ἐπιτελῶν, ὥςπερ οὖν καὶ κίνδυνον, ἐὰν ἀμελήσῃς τούτων. Λέ- 6 γει γὰρ πρὸς τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ λαοῦ ἐπισκόπους Ἰεζεκιήλ Οὐαὶ τοῖς ποιμέσι τοῦ Ἰσραὴλ, οἳ ἐποίμαινον ἑαυτούς· οὐ τὰ πρόβατα ποιμαίνουσιν οἱ ποιμένες, ἀλλ᾽ ἑαυτούς. Τὸ γάλα κατεσθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, τὸ ἰσχυρὸν σφάζετε, τὰ πρόβατα οὐ ποιμαίνετε· τὸ ἐνοχλούμενον οὐκ ἐνισχύσατε καὶ τὸ ἄῤῥωστον οὐκ ἰάσασθε καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, τὸ ἐξωσμένον οὐ κατεπεστρέψατε καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ ἐν κράτει ἐπαιδεύσατε αὐτὰ μετὰ ἐμπαιγμοῦ· καὶ διεσπάρησαν παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένα, καὶ ἐγένοντο εἰς κατάβρωμα πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ δρυμοῦ (Ez. XXXIV, 2—5). Καὶ 7 πάλιν Καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν οἱ ποιμένες τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐποίμαινον οἱ ποιμένες ἑαυτούς, τὰ δὲ πρόβατά μου οὐκ ἐποίμαινον (l. c. 8)· καὶ μετ᾽ ὀλίγον Ἰδοὺ ἐγὼ πρὸς τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω ἐγὼ τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ καταπαύσω αὐτοὺς τοῦ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου, καὶ οὐ ποιμανοῦσιν ἔτι οἱ ποιμένες ἑαυτούς, καὶ ῥύσομαι τὰ πρόβατά μου ἐκ χειρὸς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔσονται αὐτοῖς εἰς κατάβρωμα (l. c. 10). Καὶ ἐπιφέρει καὶ πρὸς τὸν λαὸν λέγων Ἰδοὺ ἐγὼ κρινῶ ἀνὰ 8 μέσον προβάτου εἰς πρόβατον, καὶ κριὸν πρὸς κριόν. Μὴ μικρὸν ἦν ὑμῖν ὅτι τὴν νομὴν τὴν καλὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ κατάλοιπα τῆς νομῆς κατεπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατα τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἤσθιον (cf. l. c. 17—19); καὶ ἐπιφέρει μετ᾽ ὀλίγα Καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος καὶ ὑμεῖς πρόβατα τῆς νομῆς μου· ἄνθρωποί μού ἐστε, καὶ ἐγὼ Θεὸς ὑμῶν, λέγει Ἀδωναΐ Κύριος (cf. l. c. 30. 31).

Cap. 19. Ἀκούσατε οἱ ἐπίσκοποι, καὶ ἀκούσατε οἱ λαϊκοί, ὥς φησιν ὁ Θεός Κρινῶ κριὸν πρὸς κριὸν, καὶ πρόβατον πρὸς πρόβατον· καὶ πρὸς τοὺς ποιμένας λέγει Κριθήσεσθε ἕνεκεν τῆς ἀπειρίας αὐτῶν καὶ τῆς εἰς τὰ πρόβατα διαφθορᾶς (cf. Ez. XXXIV supra)· τοῦτ᾽ ἔστιν ἐπίσκοπον πρὸς ἐπίσκοπον κρινῶ, καὶ λαϊκὸν πρὸς λαϊκὸν, καὶ ἄρχοντα πρὸς ἄρχοντα. Λογικὰ γὰρ τὰ πρόβατα

5. *ἐπιτελῶν:* Vind. *ποιῶν.* — *ἀμελήσῃς:* Vind. *ἀμελῆς* (sed sequi oporteret *ῇς*, unde forte factum *ἀμελήσῃς* Cler.).
6. *οἳ ἐποίμαινον* c. Vind. Turr.; vulgo *ὅτι ἐ.* — *τὰ ἔρια:* M. om. *τὰ.* — *κατεπεστρέψατε:* Vind. *ἐπιτρέψατε* (?). — *δρυμοῦ:* Vind. Turr. *ἀγροῦ*, ut LXX recte vertunt.

8. *Καὶ:* Vind. *εἶτα.* — *καὶ τὰ κατάλοιπα:* emendandumne est *ὅτι καὶ τὰ κ.*? — *Ἀδ. K.:* Bov. „Dominus Adonai".
Cap. 19. (Bov. 22.) Tit. *ὅτι καὶ ὁ ποιμὴν ἀμελῶς φερόμενος περὶ τὰ πρόβατα δίκην τίννυσι, καὶ τὸ πρόβατον* (*τὸ* Vind.) *μὴ πειθαρχοῦν τῷ ποιμένι κολάζεται.*
ὥς φησιν: Vind. *τί φησιν.* — *καὶ*

καὶ οἱ κριοὶ οὗτοι, ἀλλ' οὐκ ἄλογα· ἵνα μήποτε εἴπῃ ὁ λαϊκὸς ὅτι ἐγὼ πρόβατόν εἰμι καὶ οὐ ποιμήν, καὶ οὐδένα λόγον ἐμαυτοῦ πεποίημαι, ἀλλ' ὁ ποιμὴν ὄψεται, καὶ αὐτὸς μόνος εἰςπραχθήσεται τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ δίκην. Ὥςπερ γὰρ τῷ καλῷ ποιμένι τὸ μὴ ἀκολουθοῦν πρόβατον λύκοις ἔκκειται εἰς διαφθοράν, οὕτω τῷ πονηρῷ ποιμένι τὸ ἀκολουθοῦν πρόδηλον ἔχει τὸν θάνατον, ὅτι κατατρώξεται αὐτό. Διὸ φευκτέον ἀπὸ τῶν

Cap. 20, 1 φθορέων ποιμένων. * Τὸν μέντοι ποιμένα τὸν ἀγαθὸν ὁ λαϊκὸς τιμάτω, ἀγαπάτω, φοβείσθω ὡς κύριον, ὡς δεσπότην, ὡς ἀρχιερέα Θεοῦ, ὡς διδάσκαλον εὐσεβείας· ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, καὶ ὁ αὐτὸν ἀθετῶν Χριστὸν ἀθετεῖ, καὶ ὁ τὸν Χριστὸν μὴ δεχόμενος οὐ δέχεται τὸν αὐτοῦ Θεὸν καὶ πατέρα. Ὁ ὑμῶν γάρ, φησίν, ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά

2 με (Luc. X, 16). Ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος ὡς τέκνα τοὺς λαϊκοὺς ἀγαπάτω, θάλπων καὶ στέργων τῇ σπουδῇ τῆς ἀγάπης ὡς ᾠὰ εἰς περιποίησιν νοσσίων, ἢ ὡς νοσσία ἀγκαλιζόμενος εἰς περιποίησιν ὀρνίθων· πάντας νουθετῶν, πᾶσι τοῖς πληκτισμοῦ ἐπιδεομένοις ἐπιπλήσσων ἀλλὰ μὴ πλήσσων, ὑποπιέζων εἰς ἐντροπὴν ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπήν, νουθετῶν εἰς ἐπιστροφήν,

3 ἐπιτιμῶν εἰς διώρθωσιν καὶ εὐθύτητα πορείας· τὸ ἰσχυρὸν φυλάσσων, τοῦτ' ἔστι τὸ ἑδραῖον τῇ πίστει ἀσφαλὲς τηρῶν· τὸν λαὸν εἰρηνικῶς ποιμαίνων· τὸ ἐνοχλούμενον ἐνισχύων, τοῦτ' ἔστι τὸ πειραζόμενον ἐν τῇ νουθεσίᾳ στεῤῥοποιῶν· τὸ ἀῤῥωστοῦν ἰώμενος, τοῦτ' ἔστι τὸ νοσοῦν ἐκ τῆς πίστεως ἐν διχονοίᾳ διὰ τῆς διδασκαλίας θεραπεύων· τὸ συντετριμμένον καταδεσμῶν, τοῦτ' ἔστι τὸ πεπλανημένον ἢ τὸ τεθραυσμένον ἢ τὸ κατεαγμένον ἐν ἁμαρτίαις εἰς χωλείαν ὁδοῦ ἐπιδεσμῶν διὰ παρακλητικῆς νουθεσίας, ἐλαφρύνων ἀπὸ παραπτωμάτων καὶ εὔελπιν ποιῶν, οὕτω ῥωμαλέον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκαθίστα, ἐπανάγων

4 ἐν τῇ ποίμνῃ· τὸ ἐξωσμένον ἐπίστρεφε, τοῦτ' ἔστι τὸ ἐν ἁμαρ-

οὐδένα λόγον usque ad *δίκην:* Vind. om. — *ὅτι κατατρώξεται αὐτό:* Bov. „vorabit enim eam pastor".

Cap. 20. (Bov. 23.) Tit. *ὅπως χρὴ τοὺς ἀρχομένους πειθαρχεῖν τοῖς ἄρχουσιν ἐπισκόποις* (Turr. „quomodo oporteat subditos obedire episcopis suis, et episcopos diligenti et varia uti providentia erga laïcos").

1. *φοβείσθω:* Vind. Turr. add. *ὡς πατέρα,* quod facilius fieri potuit ut adderetur, quam ut omitteretur. — *ἀγαπάτω, φοβείσθω:* Bov. om. — *ὡς δεσπότην:* Vind. Bov. om. — *Θεὸν καί:* Turr. om. (cf. I, 8, 1).

2. *στέργων:* Vind. *θερμαίνων.* — *πληκτισμοῦ ἐπιδεομένοις:* Vind. *διαπληκτισμοῦ δεομένοις.* — *ἀλλὰ μὴ εἰς ἀνατροπήν:* Vind. om.

3. *ἐπιδεσμῶν* c. Vind., auctore Cler.; Cot. *ἐπιδέννων,* M. *ἐπιδένων* (verbi monstrum Cler.). — Cf. ad 3. 4 locum Ezechielis cap. 18 citatum.

τίαις γενόμενον καὶ εἰς ἐπιτίμησιν ἐκβεβλημένον μὴ ἐῶν ἔξω διαμένειν, ἀλλὰ προςλαμβανόμενος καὶ ἐπιστρέφων, ἀποκαθίστα ἐν τῇ ποίμνῃ, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῷ λαῷ τῆς ἀμώμου ἐκκλησίας· τὸ δὲ ἀπολωλὸς ἐκζήτει, τοῦτ' ἔστι τὸ ὑπὸ πλήθους παραπτωμάτων ἑαυτοῦ ἀπελπίσαν τῆς σωτηρίας μὴ ἐάσῃς τελέως ἀπολέσθαι, τὸ ὑπὸ πολλῆς ψύξεως καὶ νωχελίας κάθυπνον γενόμενον καὶ διὰ βαρέος ὕπνου τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐπιλαθόμενον καὶ μακρὰν ἀποστατῆσαν τῆς ἰδίας ποίμνης, ὡς καὶ λύκοις περιπεσεῖν εἰς βορὰν, σὺ ἀναζήτει καὶ νουθετῶν ἐπίστρεφε καὶ νήφειν παρακάλει καὶ ἐλπίδα ὑπόσπειρε, μὴ συγχωρῶν αὐτῷ λέγειν τὸ ὑπό τινων εἰρημένον ὅτι τὰ ἀσεβήματα ἡμῶν ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτοῖς τηκόμεθα, καὶ πῶς ζησόμεθα (Ez. XXXIII, 10)*; Εἰ οἷόν τε οὖν, ἰδιοποιείσθω ὁ ἐπίσκοπος τὸ πλημμέλημα,* 5 *καὶ λεγέτω τῷ ἡμαρτηκότι ὅτι σὺ μόνον ἐπίστρεψον, κἀγὼ τὸν ὑπὲρ σοῦ θάνατον ἀναδέξομαι, ὡς ὁ Κύριος τὸν ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ πάντων. Ὁ ποιμὴν γὰρ ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστι τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον, καὶ ἀφίησι τὰ πρόβατα καὶ φεύγει, καὶ ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτά* (Joa. X, 11. 12). *Εἰδέναι οὖν προςήκει ὅτι* 6 *τοῖς ἡμαρτηκόσιν εὔσπλαγχνος ὢν ὁ Θεὸς μετὰ ὅρκου μετάνοιαν ἐπηγγείλατο* (Ez. XXXIII)*· ὁ δὲ ἁμαρτήσας, καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ μετάνοιαν ἀγνοῶν καὶ τὸ μακρόθυμον καὶ ἀνεξίκακον αὐτοῦ μὴ ἐπιστάμενος, ἔτι μὴν καὶ τὰς ἁγίας γραφὰς τὰς ταύτην κηρυσσούσας οὐ γινώσκων, ἅτε μὴ μεμαθηκὼς παρὰ σοῦ, ἀπόλλυται. Σὺ δὲ ὡς φιλόστοργος ποιμὴν καὶ ὡς σπου-* 7 *δαῖος νομεὺς ἀναζήτει ἀριθμῶν τὴν ποίμνην· τὸ λεῖπον ἐκζήτει, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ἡμῶν, ἀποστείλας τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν ποιμένα καλὸν καὶ σωτῆρα τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἰησοῦν, ἐπιτρέψας αὐτῷ ἐάσαι τὰ ἐνενηκονταεννέα ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ πορευθῆναι ἐπὶ τὴν ζήτησιν τοῦ πεπλανημένου, καὶ εὑρόντα ἆραι ἐπὶ τοὺς ἑαυτοῦ ὤμους καὶ φέρειν ἐν τῇ ποίμνῃ, χαίροντα ἐπὶ τῇ εὑρέσει τοῦ ἀπολωλότος* (Matth. XVIII)*· Οὕτως οὖν* 8 *ὑπήκοος γίνου καὶ σὺ, ὦ ἐπίσκοπε, ἐκζητῶν τὸ ἀπολωλός, κα-*

4. *παραπτωμάτων ἑαυτοῦ:* Vind. *π. ἑαυτοὺς*, mendose. — *ψύξεως* c. Vindd. M. Bov. Turr.; Cot. add. *ψυχικῆς*. — *εἰς βορὰν:* Vind. *βορᾷ;* Bov. om. — *ὑπό τινων:* Vind. om.
5. *τοῦτ' ἔστι τὸν διάβολον:* Vind. om. (glossema redolent Cler.).
6. *ἀπόλλυται:* teste Cot. in mg., al. add. *ὑπὸ ἀνοίας* (? *ἀγνοίας*); et ita legit Turr., qui vertit „propter ignorantiam perit".
7. *ἐπὶ τὰ ὄρη:* Vind. praemittit *ἐπὶ τῇ ἐρήμῳ*, e Luc. XV. — *ἐπὶ τῇ εὑρέσει:* M. om. *τῇ*.

τευθύνων τὸ πεπλανημένον, ἐπιστρέφων τὸ ἀφεστός· ἐξουσίαν γὰρ ἔχεις ἐπιστρέφειν καὶ ἀποστέλλειν τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει (Luc. IV, 19)· διὰ σοῦ ὁ σωτὴρ λέγει τῷ παρειμένῳ ἐν ἁμαρτίαις Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην (cf. Matth. X, 2; Marc. V, 34). Εἰρήνη δὲ καὶ λιμὴν γαληνός ἐστιν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία· εἰς ἣν λύων τοὺς ἡμαρτηκότας ἀποκαθίστα ὑγιεῖς καὶ ἀμώμους, εὐέλπιδας, σπου-
9 δαίους, ἐργοπόνους ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις. Ὡς ἔμπειρος καὶ συμπαθὴς ἰατρὸς πάντας ἰῶ τοὺς ἐν ἁμαρτίᾳ πεπλανημένους· οὐ γὰρ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες (Matth. IX, 12)· ἦλθε γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου σῶσαι καὶ ζητῆσαι τὸ πεπλανημένον (cf. Luc. XIX, 10). Ἰατρὸς οὖν ὢν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου, πρόσαγε θεραπείαν κατάλληλον ἑκάστῳ τῶν νοσούντων· παντὶ τρόπῳ θεράπευε, ὑγίαζε, σώους ἀποκαθίστα τῇ ἐκκλησίᾳ. Ποίμαινε τὸ ποίμνιον μὴ ἐν κράτει μετὰ ἐμπαιγμοῦ ὡς κατεξουσιάζων (Ez. XXXIV, 4), ἀλλ' ὡς ποιμὴν χρηστὸς τῷ κόλπῳ συνάγων τὰ ἀρνία καὶ τὰς ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλῶν (Is. XL, 11).

Cap. 21, 1 Ἔσο δὲ χρηστὸς, ἀγαθὸς, ἤπιος, [ἄδολος,] ἀψευδὴς, μὴ σκληρὸς, μὴ αὐθάδης, μὴ ἀπότομος, μὴ ἀλαζὼν, μὴ ἀνηλεὴς, μὴ τετυφωμένος, μὴ ἀνθρωπάρεσκος, μὴ δειλὸς, μὴ δίγνωμος, μὴ ἐμπαίζων τοῖς ὑπὸ σὲ λαοῖς, μὴ ἀποκρύπτων ἀπ' αὐτῶν τὰ τοῦ Θεοῦ νόμιμα καὶ τοὺς περὶ μετανοίας λόγους, μὴ πρόχειρος πρὸς τὸ ἐξῶσαι καὶ ἐκβαλεῖν ἀλλ' ἀσφαλὴς, μὴ [φιλεπιτιμητὴς] προπετὴς, μὴ παραδεχόμενος κατά τινος μαρτυρίαν ἄνευ τριῶν [πιστῶν] μαρτύρων, καὶ τούτων ἐὰν ὁ τρόπος ᾖ μεμαρτυρημένος πάλαι, καὶ εἰ μὴ ἀπ' ἔχθρας κινούμενοι ἢ
2 φθόνου. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ ἐπιχαιρεσίκακοι, πρόγλωσσοι, τριττὴν γλῶσσαν ἔχοντες, μισάδελφοι, ἔργον τιθέμενοι σκορπίζειν τὰ Χριστοῦ πρόβατα· ὧν εἰ παραδέχεσθαι θέλεις τοὺς λόγους ἀκρίτως, διασπερεῖς σου τὸ ποίμνιον καὶ παραδώσεις λύκοις εἰς κατάβρωμα, τοῦτ' ἔστι δαίμοσι καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσιν, ἐθνι-

8. λιμὴν: Vindd. om. (?)
9. ἰῶ: Vind. ἰώμενος (rectius Cler.). — ἐν ἁμαρτίᾳ: Vind. ἐν ἁμαρτίαις. — ὢν: Vind. ὑπάρχων. — τοῦ Κυρίου: Bov. „Dei".
Cap. 21. (Bov. 24.) Tit. ὅτι κίνδυνος μονομερῆ κρίσιν ποιήσασθαι καὶ τιμωρίαν ὁρίσαι κατὰ τοῦ μηδέπω ἐλεγχθέντος.

1. Ἔσο: Bov. „sit" (ἔστω), omisso postea ὑπὸ σὲ. — [ἄδολος]: Vind. Turr. om. — [φιλεπιτιμητὴς]: Vind. om., et glossema esse videtur. — [πιστῶν]: Vind. Bov. M. om. (nec necessarium est, quia res per se satis intelligitur Cler.; — sed cf. cap. 46. 49; can. 75). — ἐὰν c. Vindd.: vulgo ὢν.
2. τριττὴν γλῶσσαν ἔχοντες (cf.

κοῖς καὶ ἰουδαϊσταῖς καὶ αἱρεσιώταις ἀθέοις. Τῷ γὰρ ἐκβλη- 3
θέντι τῆς ἐκκλησίας εὐθὺς προςπελάζουσιν οἱ λυμεῶνες λύκοι
καὶ ὡς ἄρνα βορὰν ἡγοῦνται, κέρδος ἴδιον ἡγούμενοι τὴν ἐκείνου
ἀπώλειαν· καὶ γὰρ ὁ τούτων πατὴρ διάβολος ἀνθρωποκτόνος
ἐστί (Joa. VIII)· καὶ ὁ διὰ τῆς σῆς ἀκρισίας ἀδίκως ἀφορισθεὶς
καὶ ἀθυμίᾳ συσχεθεὶς καὶ ὀλιγοψυχήσας ἢ εἰς ἔθνη ἀποπλανη-
θήσεται ἢ εἰς αἱρέσεις συμποδισθήσεται, καὶ παντελῶς τῆς
ἐκκλησίας καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἀπαλλοτριωθήσεται καὶ
συμποδισθήσεται ὑπὸ ἀσεβείας· καὶ γενήσῃ σὺ τῆς ἐκείνου
ἀπωλείας ἔνοχος. Οὐ γὰρ δίκαιόν ἐστιν, ἕτοιμον μὲν εἶναι 4
ἐκβάλλειν τὸν ἡμαρτηκότα, ὀκνηρὸν δὲ ὑπάρχειν εἰς τὸ προς-
δέχεσθαι τὸν ἐπιστρέφοντα· καὶ πρόχειρον μὲν εἰς τὸ ἀπο-
κόπτειν, ἀνηλεῆ δὲ εἰς τὸ τὸν ἀλγοῦντα ἰᾶσθαι· περὶ γὰρ τῶν
τοιούτων λέγει ἡ θεία γραφή Οἱ πόδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέ-
χουσι, ταχινοί εἰσι τοῦ ἐκχέειν αἷμα (Prov. I, 16)· σύντριμμα
καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ
ἔγνωσαν· οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν
(Rom. III, 16—18 cf. Is. LIX, 7. 8). Ὁδὸς δὲ εἰρήνης ἐστὶν 5
ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ὃς καὶ ἐδίδαξεν ἡμᾶς λέγων
Ἄφετε, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν· δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν
(Luc. VI, 37. 38 cf. Marc. XI, 26), τοῦτ᾿ ἔστι δίδοτε ἄφεσιν
ἁμαρτιῶν, καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν τὰ παραπτώματα· ὡς καὶ διὰ
τῆς εὐχῆς ἡμᾶς ἐπαίδευσε λέγειν πρὸς τὸν Θεόν Ἄφες ἡμῖν τὰ
ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν
(Matth. VI, 12). Ἐὰν οὖν μὴ ἀφῆτε τοῖς ἡμαρτηκόσι, πῶς ὑμεῖς
λήψεσθε τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν; οὐχὶ τοὐναντίον ἑαυ-
τοὺς δεσμεύετε, λέγοντες ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιέντες; οὐ τῷ ἑαυ-
τῶν στόματι ἐναντιωθήσεσθε, λέγοντες ἀφιέναι καὶ μὴ ἀφιέν-
τες; Γινώσκετε γὰρ ὅτι ὁ τὸν μὴ ἀδικήσαντα ἐκβάλλων ἢ τὸν 6
ἐπιστρέφοντα μὴ προσδεχόμενος φονεύει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ
καὶ αἷμα ἐκχέει ὡς Καῒν Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ
βοῶν πρὸς Θεὸν ἐκζητηθήσεται (Gen. IV)· δίκαιος γὰρ ἀδίκως
φονευθεὶς ὑπό τινος παρὰ Θεῷ ἐν ἀναπαύσει ἔσται εἰς τὸν
αἰῶνα, ὡςαύτως καὶ ὁ ματαίως ἀφορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκό-

Sirac. XXVIII, 14. 15): Turr. „perforata lingua“ (τρητὴν γλ. ἔχ.).— ἰουδαϊσταῖς: Bov. Turr. „Judaeis“.

3. προςπελάζουσιν: Vind. προςπαίζουσιν. — λύκοι: Vind. ὡς λύκοι. — ἡγοῦνται: Vind. αὐτὸ ποιοῦνται.

5. παραπτώματα: Vind. add. ὑμῶν.

— ἑαυτοὺς δεσμεύετε λέγοντες: Vind. ἑαυτὸν δεσμεύεις λέγων. — μὴ ἀφιέντες prima vice om. M.

6. φονεύει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ c. Vindd., et ita legisse videtur Turr.; vulgo φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐστιν. — Ἄβελ τοῦ ἀδελφοῦ: Vind. add. αὐτοῦ. — ματαίως: Vind. ἀδίκως.

7 *που. Ὁ μὲν ἐκβαλὼν ὡς λοιμὸν τὸν ἀναίτιον, πικρότερος φονέως ὁ τοιοῦτος, οὐκ ἀφορῶν εἰς τὸ τοῦ Θεοῦ ἔλεος, οὐδὲ μνημονεύων αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τοῖς μετανοοῦσιν ἀγαθωσύνην, οὐδὲ λαμβάνων σκοποὺς τῶν τοιούτων τοὺς ἐκ πλήθους παραπτωμάτων ἐν μετανοίᾳ εἰληφότας ἄφεσιν· διὰ τοῦτο ἰταμώτερος σωματικοῦ φονέως ὁ τὸν ἀναίτιον ἀποῤῥίπτων. Ὡσαύτως καὶ ὁ μὴ προςδεχόμενος τοὺς μετανοοῦντας σκορπίζει τὰ τοῦ Χριστοῦ, κατ᾽ αὐτοῦ γινόμενος· ὡς γὰρ δίκαιός ἐστιν ὁ Θεὸς ἐν τῷ κρίνειν τοὺς ἁμαρτωλούς, οὕτως ἐλεήμων ἐν τῷ προςδέχεσθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας· ἔλεος γὰρ καὶ κρίσιν ᾖδεν αὐτῷ ὁ θεοφιλὴς Δαβίδ* (Ps. CI).

Cap. 22, 1 *Χρὴ δέ, ἐπίσκοπε, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν καὶ τὰ προωδευκότα καὶ ἐμπείρως αὐτοῖς κεχρῆσθαι πρὸς νουθεσίαν τῶν στυπτικῶν ἢ παρακλητικῶν δεομένων λόγων· ἔτι καὶ ἐν τῷ κρίνειν σε δίκαιον τῷ τοῦ Θεοῦ ἐξακολουθεῖν θελήματι, καὶ ᾗ Θεὸς δικάζει τοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ ἐπιστρέφοντας, παραπλησίως καὶ* 2 *σὲ κρίνειν. Ἦ γὰρ οὐχὶ καὶ τὸν Δαβὶδ ὀλισθήσαντα ὀνειδίσας διὰ τοῦ Νάθαν καὶ εἰπόντα μετανοεῖν εὐθὺς καὶ τοῦ θανάτου λυτροῦται λέγων Θάρσει, οὐ μὴ ἀποθάνῃς* (cf. 2 Sam. XII, 13); *Ἰωνᾶν μὴ θελήσαντα νινευίταις κηρῦξαι ὑπὸ θαλάσσης καὶ κήτους καταποθῆναι ποιήσας, εὐξαμένου ἐν κοιλίᾳ, ἀνήγαγεν ἐκ φθορᾶς τὴν ζωὴν αὐτοῦ; Ἐζεκίαν προς ὀλίγον τυφωθέντα, εὐ-* 3 *ξάμενον μετὰ δακρύων, ἀφῆκε τοῦ ἐγκλήματος; Ἀκούσατε δέ, ὦ ἐπίσκοποι, πρὸς τὰ τοιαῦτα ὠφέλιμον ὑπόδειγμα· γέγραπται γὰρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν βασιλείων καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν παραλειπομένων οὕτως Καὶ ἀπέθανεν Ἐζεκίας, καὶ ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς, ἐτῶν δώδεκα ἐν τῷ βασιλεύειν αὐτόν, καὶ πεντήκοντα καὶ πέντε ἔτη ἐβασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ὄνομα τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἑψιβά. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου, οὐκ ἀπέσχετο ἀπὸ τῶν βδελυγμάτων τῶν ἐθνῶν ὧν ἐξωλόθρευσε Κύριος ἀπὸ προςώπου υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἐπέ-*

7. *σκοποὺς:* Vind. *εἰς νοῦν* (omissis, puto, *τῶν τοιούτων*), quod aptius huic loco existimat Cler.

Cap. 22. (Bov. 25.) Tit. *ὅτι μέγα παράδειγμα μετανοίας πρόκειται Δαβὶδ καὶ νινευῖται, Ἐζεκίας τε καὶ ὁ τούτου υἱὸς Μανασσῆς.*

1. *προωδευκότα:* Vind. *προειληφότα.* — *δίκαιον:* Vind. add. *δεῖ.*

2. *Ἦ γὰρ:* in libris editis *ἢ γὰρ.* — *λυτροῦται λέγων:* Vind. *ἐλυτρώσατο εἰπών.* — *ἀποθάνῃς* e cap. 18, 1 rescripsi pro vulgato *ἀποθανεῖς.* — *ἐν κοιλίᾳ:* Vind. *ἐκ κοιλίας.* — *ἐκ φθορᾶς:* Vind. *εἰς ζωήν, ὡσαύτως καὶ ἐκ φορᾶς* (? *φθορᾶς*) *ᾅδου* (de quo deliberandum esse putat Cler.).

3. *παραλειπομένων* c. Vind. Turr.; vulgo add. *τῇ τῶν ἡμερῶν* (Cler. conjicit *ἤτοι ἡμερῶν*). — *Καὶ ἀπέθανεν Ἐζεκίας καὶ ἐβασίλευσεν ὁ:* Vind. om. — *Ἑψιβά:* M. *Ἐψιβά* (2 Reg. XXI, 1 חֶפְצִי־בָהּ, *Ἀψιβά*, ed. Compl. *Ἐψιβά*).

στρεψε Μανασσῆς καὶ ᾠκοδόμησε τὰ ὑψηλὰ, ἃ κατέσπασεν Ἐζεκίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἔστησε στήλας τῇ Βάαλ καὶ ἀνέστησε θυσιαστήριον τῇ Βάαλ, καὶ ἐποίησεν ἄλση, καθὼς ἐποίησεν Ἀχαὰβ βασιλεὺς Ἰσραήλ· καὶ ἐποίησε θυσιαστήρια ἐν οἴκῳ 4 *Κυρίου, ἐν ᾧ εἶπε Κύριος πρὸς Δαβὶδ καὶ πρὸς Σολομῶνα τὸν υἱὸν αὐτοῦ λέγων ὅτι ἐν αὐτῷ θήσω τὸ ὄνομά μου· καὶ ἔστησε Μανασσῆς θυσιαστήρια, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐδούλευσε τῇ Βάαλ, καὶ εἶπεν Ἔσται τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ᾠκοδόμησε θυσιαστήρια ἐν ταῖς δυσὶν αὐλαῖς οἴκου Κυρίου τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ αὐτὸς διήγαγε τὰ τέκνα αὐτοῦ ἐν πυρὶ ἐν Γὲ* 5 *Βενεννόμ, καὶ ἐκληδονίζετο καὶ ἐφαρμακεύετο καὶ ἐποίησεν ἐγγαστριμύθους καὶ ἐπαοιδοὺς καὶ γνώστας καὶ θεραφείν· καὶ ἐπλήθυνε τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου τοῦ παροργίσαι αὐτόν· καὶ ἔθηκε τὸ χωνευτὸν καὶ τὸ γλυπτὸν τοῦ ἄλσους, τὴν εἰκόνα ἣν ἐποίησεν, ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἐν ᾧ ἐξελέξατο Κύριος θέσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκεῖ ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ ἁγίᾳ πόλει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἶπεν Οὐ προςθήσω τὸν πόδα μου σαλεῦσαι ἀπὸ τῆς γῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ἣν ἔδωκα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, πλὴν ἐὰν φυλάξωνται κατὰ πάντα ὅσα ἐνετειλάμην αὐτοῖς, κατὰ πᾶσαν ἐντολὴν ἣν ἐνετείλατο ὁ δοῦλός μου Μωσῆς. Καὶ οὐκ ἤκουσαν, καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς Μανασσῆς τοῦ ποιῆσαι* 6 *τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου ὑπὲρ τὰ ἔθνη, ἃ ἐξῆρε Κύριος ἀπὸ προςώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ* (cf. 2 Reg. XX, 21 — XXI, 9 et 2 Chron. XXXII, 33 — XXXIII, 9)· *καὶ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μανασσῆν καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν χειρὶ δούλων αὐτοῦ τῶν προφητῶν λέγων Ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησε Μανασσῆς ὁ βασιλεὺς Ἰούδα τὰ βδελύγματα τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀπὸ πάντων ὧν ἐποίησεν ὁ Ἀμοῤῥαῖος ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτοῦ, τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ Ἰδοὺ ἐγὼ φέρω κακὰ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἰούδαν, ὥςτε παντὸς ἀκούοντος αὐτὰ ἠχῆσαι ἀμφότερα τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ ἐκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ τὸ μέτρον Σαμαρείας καὶ τὸν σταθμὸν οἴκου Ἀχαάβ, καὶ ἀπαλείψω τὴν Ἱερουσαλὴμ, καθὼς ἀπαλείφεται τὸ πυξίον*

4. *ἐποίησε θυσιαστήρια:* Vind. add. *τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ᾠκοδόμησε θυσιαστήρια* cf. 2 Reg. XXI, 3; 2 Chr. XXXIII, 3 LXX. — *Σολομῶνα:* M. *Σολομῶντα.* — *καὶ εἶπεν* usque ad *αἰῶνα:* non exstant in Scriptura s.

5. *Γὲ Βενεννὸμ* c. Bov. Turr. auctore Cot. ex 2 Chr. XXXIII, 6 scripsi pro vulgato *Γεβαναὶ* (Vind. *Γεβὰν*) *ἐν ὀνόματι,* quam lectionem aperte mendosam vir doctus ingeniosa conjectura ad notam marginalem quandam *ὄνομά τι* revocat. — *ἐκληδονίζετο:* vulgo *ἐκληδωνίζετο.* —[*καὶ θεραφείν* additum est ex 2 Reg. XXIII, 24. — *τοῦ ποιῆσαι:* Vind. om. — *εἰς τὸν αἰῶνα:* M. om. *τόν.* — *φυλάξωνται:* Cot. *φυλάξονται.*

6. *ἐπὶ Μανασσῆν:* Cot. *ἐπὶ Μανασ-*

ἀπαλειφόμενον, καὶ καταστρέψω ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ καὶ ἀποδώσομαι τὸ ὑπόλειμμα τῆς κληρονομίας μου, καὶ παραδώσω αὐτοὺς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ ἔσονται εἰς προνομὴν καὶ διαρπαγὴν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς αὐτῶν· ἀνθ' ὧν ὅσα ἐποίησαν πονηρὰ ἐν ὀφθαλμοῖς μου, καὶ ἦσαν παροργίζοντές με ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐξήγαγον τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἕως 7 *τῆς ἡμέρας ταύτης. Καί γε αἷμα ἀθῶον ἐξέχεε Μανασσῆς πολὺ σφόδρα, ἕως οὗ ἔπλησε τὴν Ἱερουσαλὴμ στόμα ἐπὶ στόματι, πλὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ὧν ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν ποιῆσαι τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου* (2 Reg. XXI, 10—16).
8 *Καὶ ἤγαγε Κύριος ἐπ' αὐτὸν τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως Ἀσσοὺρ, καὶ κατελάβοντο τὸν Μανασσῆν ἐν δεσμοῖς καὶ ἔδησαν αὐτὸν ἐν πέδαις χαλκαῖς καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα* (2 Chron. XXXIII, 11)· *καὶ ἦν δεδεμένος καὶ κατασεσιδηρωμένος ὅλος ἐν οἴκῳ φυλακῆς, καὶ ἐδίδοτο αὐτῷ ἐκ πιτύρων ἄρτος ἐν σταθμῷ βραχὺς καὶ ὕδωρ σὺν ὄξει ·ὀλίγον ἐν μέτρῳ ὥςτε ζῆν αὐτόν, καὶ ἦν συνεχόμενος καὶ ὀδυνώμενος σφόδρα. Καὶ ὡς βιαίως ἐθλίβη, ἐζήτησε τὸ πρόσωπον Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐταπεινώθη σφόδρα ἀπὸ προσώπου Κυρίου τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ προσεύξατο πρὸς Κύριον* (2 Chron.
9 XXXIII, 12) *λέγων Κύριε παντοκράτορ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τοῦ δικαίου, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ αὐτῶν, ὁ πεδήσας τὴν θάλασσαν τῷ λόγῳ τοῦ προστάγματός σου, ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον καὶ σφραγισάμενος αὐτὴν τῷ φοβερῷ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματί σου· ὃν πάντα φρίσσει καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου τῆς δυνάμεώς σου, ὅτι ἄστεκτος ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου καὶ ἀνυπόστατος ἡ ὀργὴ τῆς ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς ἀπειλῆς σου, ἀμέτρητόν τε καὶ ἀνεξιχνίαστον τὸ ἔλεος τῆς ἐπαγγελίας σου· ὅτι σὺ εἶ Κύριος εὔσπλαγχνος, μακρόθυμος, πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις τῶν ἀνθρώπων· ὅτι σὺ, ὁ Θεός, κατὰ τὴν χρηστότητα τῆς ἀγαθωσύνης*

σῆ. — *καταστρέψω ἐπὶ πρόςωπον:* Vind. *κ. ἀπὸ προςώπου* (LXX recte vertunt *καταστρέφεται ἐπὶ πρόςωπον* et ad antecedentia trahunt; sed ed. Ald. habet *ἀπὸ προςώπου*). — *διαρπαγὴν* c. Vind. Turr., ut Cot. scribi jussit et sententia poscit (ita etiam LXX); vulgo *δι' ἁρπαγὴν*.

7. *ἔπλησε:* Vind. *ἐπλήρωσεν*.

8. *Καὶ ἦν δεδεμένος* usque ad *ὀδυν.* *σφόδρα* similiter cum sacro textu conjuncta leguntur in Opere impf. ad Matth. I, 10. E traditione judaïca fluxerunt. — *ἐν δεσμοῖς:* Turr. „in aedibus".

9. Hinc incipit Bov. cap. 26, inscriptum „Oratio Manassis regis Juda". — *παντοκράτορ:* M. *παντοκράτωρ* v. VII, 25, 1. — *ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς:* M. *ἐπὶ ἁμαρτωλοῖς*. — *ὅτι σὺ εἶ Κύριος:* Turr. add. „altissimus" (*ὕψιστος*, ut in Or. Man., qualis in nostro V. T. graeco

σου ἐπηγγείλω μετανοίας ἄφεσιν τοῖς ἡμαρτηκόσι, καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκτιρμῶν σου ὥρισας μετάνοιαν ἁμαρτωλοῖς εἰς σωτηρίαν· σὺ οὖν, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δικαίων, οὐκ ἔθου μετάνοιαν 10 δικαίοις, τῷ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσι σοι, ἀλλ' ἔθου μετάνοιαν ἐπ' ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, διότι ἥμαρτον ὑπὲρ ἀριθμὸν ψάμμου θαλάσσης. Ἐπλήθυναν αἱ ἀνομίαι μου, Κύριε, ἐπλήθυναν αἱ ἀνομίαι μου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος ἀτενίσαι καὶ ἰδεῖν τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ πλήθους τῶν ἀδικιῶν μου, κατακαμπτόμενος πολλῷ δεσμῷ σιδήρου, διότι παρώργισα τὸν θυμόν σου καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα στήσας βδελύγματα καὶ πληθύνας προσοχθίσματα. Καὶ νῦν 11 κλίνω γόνυ καρδίας μου, δεόμενος τῆς παρὰ σοῦ χρηστότητος. Ἡμάρτηκα, Κύριε, ἡμάρτηκα, καὶ τὰς ἀνομίας μου ἐγὼ γινώσκω· ἀλλ' αἰτοῦμαι δεόμενός σου Ἄνες μοι, Κύριε, ἄνες μοι, καὶ μὴ συναπολέσῃς με ταῖς ἀνομίαις μου, μηδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μηνίσας τηρήσῃς τὰ κακά μοι, μηδὲ καταδικάσῃς με ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. Ὅτι σὺ, Θεός, Θεὸς τῶν μετανοούντων, καὶ ἐπ' ἐμοὶ δείξεις τὴν ἀγαθωσύνην σου, ὅτι ἀνάξιον ὄντα σώσεις κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου· καὶ αἰνέσω σε διαπαντὸς ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου, ὅτι σὲ ὑμνεῖ πᾶσα ἡ δύναμις τῶν οὐρανῶν καὶ σοῦ ἐστιν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. (Oratio Manass.). Καὶ ἐπήκουσε τῆς φωνῆς αὐτοῦ Κύριος καὶ ᾠκτείρησεν αὐτόν· 12 καὶ ἐγένετο περὶ αὐτὸν φλὸξ πυρὸς, καὶ ἐτάκησαν πάντα τὰ περὶ αὐτὸν σίδηρα· καὶ ἰάσατο Κύριος τὸν Μανασσῆν ἐκ τῆς θλίψεως αὐτοῦ καὶ ἐπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἔγνω Μανασσῆς ὅτι Κύριος αὐτός ἐστι 13 Θεὸς μόνος, καὶ ἐλάτρευσε μόνῳ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐλογίσθη δίκαιος· καὶ περιεῖλε τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους καὶ τὸ γλυπτὸν ἐξ οἴκου Κυρίου καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια, ἃ ᾠκοδόμησεν ἐν οἴκῳ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ θυσιαστήρια τὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξέβαλεν ἔξω τῆς πόλεως· καὶ

legitur). — *μετανοίας ἄφεσιν:* Vind. *μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν*, ut in V. T. graeco (Cler. abjiciendum esse judicat *μετανοίας:* id quod equidem non dixerim). — *καὶ τῷ πλήθει* usque ad *ἁμαρτωλοῖς:* Bov. om. (per *ὁμοιοτέλευτον*).

11. *κλίνω:* Bov. legisse videtur *κλίνων*. — *ἡμάρτηκα:* Bov. om. — *ἀλλ':* Vind. om. — *τὴν ἀγαθωσύνην:* Vind. *τὴν πᾶσαν ἀγ.* — *σώσεις:* Vind. add. *με*.

12. Quae hic (a *καὶ ἐγένετο* usque ad *θλίψεως αὐτοῦ*) et commate 13 (a *καὶ ἐλάτρευσε* usque ad *δίκαιος*) sacro textui addita sunt apocrypha, etiam in Opere imperfecto ad Matth. I, 10 laudantur.

13. *καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ* usque ad *ζωῆς αὐτοῦ:* M. om.; item Bov. inde a *πάσας*. — *ἐν οἴκῳ Κυρίου καὶ π. τὰ θυσιαστήρια:* Vind. *ἐν ὄρει οἴκου*, sub

κατώρθωσε τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐθυσίασεν ἐπ᾽ αὐτὸ θυσίαν σωτηρίου καὶ αἰνέσεως· καὶ εἶπε Μανασσῆς τῷ Ἰούδᾳ τοῦ δουλεύειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ Ἰσραήλ. Καὶ ἐκοιμήθη ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ· καὶ ἐβασίλευσεν Ἀμὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησε Μανασσῆς ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν πρώτοις, καὶ παρώξυνε Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ (cf. 2 Chron. XXXIII, 13. 15. 16. 20. 22).

14 *Ἠκούσατε, τέκνα ποθητὰ ἡμῶν, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς τοῖς εἰδώλοις προςανασχόντα καὶ πολλοὺς ἀθώους φονεύσαντα, βραχέως τιμωρησάμενος, μεταγνόντα προςελάβετο, καὶ ἀφεὶς αὐτῷ τὰ πλημμελήματα ἐπέστρεψεν αὐτὸν περὶ τὴν βασιλείαν· οὐ μόνον γὰρ ἀφίησι τοῖς μετανοοῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν* Cap. 23, 1 *ἀξίαν αὐτοὺς ἐπανάγει.* * *Μείζων εἰδωλολατρείας οὐκ ἔστιν ἁμαρτία, εἰς Θεὸν γάρ ἐστι δυςσέβεια· ἀλλ᾽ ὅμως καὶ αὐτὴ διὰ γνησίας μετανοίας συγκεχώρηται. Ἐὰν δέ τις ἐκ παρατάξεως ἁμαρτάνῃ, πειράζων τὸν Θεὸν ὡς μὴ ἐπεξιόντα τοῖς πονηροῖς, ὁ τοιοῦτος ἄφεσιν οὐχ ἕξει, κἂν λέγῃ παρ᾽ ἑαυτῷ Ὁσιά μοι γένοιτο, ὅτι πορεύσομαι ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῆς καρδίας μου τῆς* 2 *πονηρᾶς, καὶ τότε μετανοήσω. Τοιοῦτος γάρ τις ἐγένετο καὶ Ἀμὼν ὁ τοῦ Μανασσῆ υἱός· φησὶ γὰρ ἡ γραφή Καὶ παρελογίσατο Ἀμὼν λογισμὸν παραβάσεως κακὸν καὶ εἶπεν Ὁ πατήρ μου ἐκ νεότητος πολλὰ παρηνόμησε καὶ ἐν γήρᾳ μετέγνω· καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι καθὰ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς Κύριον. Καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου παρὰ πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ ἐξωλόθρευσεν αὐτὸν Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τάχει ἐκ τῆς γῆς τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ· καὶ ἐπέθεντο αὐτῷ οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ ἐθανάτωσαν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη δύο μόνα* Cap. 24, 1 (cf. 2 Reg. XXI, 23. 19 et 2 Chron. XXXIII, 24. 21). * *Προςέχετε*

quo verum latere videtur. — *ἐθυσίασεν:* Turr. „fecerunt" (*ἐθυσίασαν*).

14. *τοῖς εἰδώλοις* c. Vindd.; vulgo om. *τοῖς*. — *περὶ τὴν βασιλείαν:* Cot. in mg. *εἰς;* Vind. *ἐπὶ τ. β.*, quod frustra probatur Clerico.

Cap. 23. (Bov. 27.) Tit. *πρὸς τοὺς ἐκ καταφρονήσεως ἁμαρτάνοντας ἔστω παράδειγμα Ἀμών* (*καὶ ὅτι χείρων εἰδωλολατρείας οὐκ ἔστιν ἁμαρτία* Vind.).

1. *ἐκ παρατάξεως:* in altero Georgii Hamartoli, qui in Chronico inedito hunc locum laudat, codice Paris. scriptum est *ἐκ παρατάσεως*, errore scribae, ut videtur. — *καὶ τότε μετανοήσω* auctore Cotelerio e Georgio Hamartolo recepi, quum sententiarum ordine posci videretur.

2. Georgius Hamart., ubi allegat locum nostrum, scribit *Ἀμὼς* ut LXX 2 Reg. (sed 2 Chron. *Ἀμὼν*); ita etiam Op. impf. in Matth. I, 10 et Michaël Glycas annal. II. (*Ἀμμώς*), qui eundem, quem Noster, locum apocryphum *Καὶ παρελογίσατο κτλ.* proferunt. — *πάντας:* Vind. om.

Cap. 24. (Bov. 28.) Tit. *ὅτι* | *Χρι-*

οὖν, οἱ λαϊκοί, μή τις ἐξ ὑμῶν τὸν λογισμὸν τοῦ Ἀμὼν ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ στηρίξῃ, καὶ ἔσται συντόμως ἀπολλύμενος· ὁμοίως ὁ ἐπίσκοπος συντηρείτω, καθὸ δύναται, τοὺς μὴ ἡμαρτηκότας ἀναμαρτήτους μεῖναι, καὶ τοὺς ἀπὸ ἁμαρτιῶν ἐπιστρέφοντας θεραπεύων δεχέσθω. Ἐὰν δὲ τὸν μετεγνωκότα ἀνηλεὴς 2 *ὢν μὴ προςδέξηται, ἁμαρτήσει εἰς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτοῦ, δικαιῶν ἑαυτὸν ὑπὲρ τὴν ἐκείνου δικαιοσύνην καὶ μὴ προςλαμβανόμενος ὃν προςεδέξατο διὰ Χριστοῦ, δι' ὃν ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ γῆς τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπον, δι' ὃν εὐδόκησεν ἐκ γυναικὸς αὐτὸν γενηθῆναι τὸν ποιητὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικός· οὗ χάριν, μὴ φεισάμενος σταυροῦ καὶ θανάτου καὶ ταφῆς, συνεχώρησε παθεῖν τὸν τῇ φύσει ἀπαθῆ, τὸν υἱὸν τὸν ἀγαπητὸν, τὸν Θεὸν λόγον, τὸν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βουλῆς ἄγγελον* (Is. IX gr.), *ὅπως τοὺς ὑποκειμένους θανάτῳ ῥύσηται τοῦ θανάτου. Τοῦτον παροργίζουσιν οἱ μὴ προςδεχόμενοι τοὺς* 3 *μετανοοῦντας. Οὗτος γὰρ Ματθαῖον ἐμὲ τελώνην ὄντα πρότερον οὐκ ἐπαισχύνθη· καὶ Πέτρον, ἀρνησάμενον αὐτὸν διὰ δέος τρίτον καὶ διὰ μετανοίας ἐξιλεωσάμενον καὶ προςκλαύσαντα πικρῶς, προςήκατο καὶ ποιμένα τῶν ἰδίων ἀρνῶν κατέστησε· καὶ Παῦλον δὲ τὸν συναπόστολον ἡμῶν, πολλὰ τὸ πρότερον εἰς ἡμᾶς ἐπιτριψάμενον κακὰ καὶ βλαςφημήσαντα εἰς τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον, ἀπόστολον ἀντὶ διώκτου προεχειρίσατο, σκεῦος αὐτὸν ἐκλογῆς ἀναδείξας. Καὶ ἄλλῃ τινὶ ἁμαρτωλῷ γυναικὶ λέγει* 4 *Ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησας πολύ* (cf. Luc. VII, 47). *Ἑτέραν δέ τινα ἡμαρτηκυῖαν ἔστησαν οἱ πρεσβύτεροι ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἐπ' αὐτῷ θέμενοι τὴν κρίσιν ἐξῆλθον· ὁ δὲ καρδιογνώστης Κύριος, πυθόμενος αὐτῆς εἰ κατέκριναν αὐτὴν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ εἰπούσης ὅτι οὔ, ἔφη πρὸς αὐτήν Ὕπαγε οὖν, οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω* (cf. Joa. VIII, 11). *Τοῦτον τὸν σωτῆρα, βασιλέα καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν, ὦ ἐπί-* 5 *σκοποι, σκοπὸν ἔχειν δεῖ, τούτου μιμητὰς εἶναι, πραεῖς, ἡσυχίους, εὐσπλάγχνους, ἐλεήμονας, εἰρηνικοὺς, ἀοργήτους, διδακτι-*

στὸς Ἰησοῦς Κύριος (Vind. *Κύριος Ἰησοῦς*. Bov. „Christus Jesus") *παρεγένετο ἁμαρτωλοὺς σῶσαι διὰ μετανοίας*.

1. *στηρίξῃ:* Vind. *στηρίσῃ*. — *συντόμως* (cf. I, 6, 5): Vind. *σὺν τῷ Ἀμώς*, atque ita quin legendum eamque ob causam etiam supra *Ἀμώς* scribendum sit pro *Ἀμών*, vix dubito. — *συντηρείτω:* Vind. *διδασκέτω*.

2. *γενηθῆναι:* cf. V, 16, 2; VIII, 1, 4; 12, 14; Ignat. ad Smyrn. 1. — *σταυροῦ καὶ θανάτου καὶ ταφῆς:* Vind. Turr. *σταυρῷ καὶ θανάτῳ καὶ ταφῇ*. — *τὸν Θεὸν λόγον:* Bov. „Dei verbum".

3. *τοῦτον:* Vind. *τοίνυν* (utrumque absque dubio habebit). — *Οὗτος:* Turr. „hac ratione" (*οὕτως*). — *πρότερον:* Vind. *τὸ πρ.*

5. *βασιλέα:* Bov. add. „et Dominum". — *Ἰησοῦν:* Bov. „Jesum Christum". — *σκοπὸν* usque ad *ἡσυχίους:* Vind. *σκο-*

κοὺς, ἐπιστρεπτικοὺς, εἰςδεκτικοὺς, παρακλητικοὺς, μὴ πλήκτας, μὴ ὀργίλους, μὴ ὑβριστὰς, μὴ ἀλαζόνας, μὴ ὑπεροπτικοὺς, μὴ οἰνόφλυγας, μὴ μεθύσους, μὴ εἰκαιοδαπάνους, μὴ τρυφητὰς, μὴ πολυδαπάνους, μὴ ὡς ἀλλοτρίοις ἀλλ' ὡς ἰδίοις τοῖς τοῦ Θεοῦ δόμασι χρωμένους ὡς ἀγαθοὺς οἰκονόμους καθεστῶτας, ὡς μέλλοντας ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον.

6 *Αὐτάρκη* ἐχέτω τροφὴν καὶ ἀμφιασμὸν ὁ ἐπίσκοπος τὸν τῇ χρείᾳ καὶ τῇ σεμνότητι προςήκοντα· μὴ τοῖς κυριακοῖς ὡς ἀλλοτρίοις κεχρήσθω, ἀλλὰ μεμετρημένως· ἄξιος γὰρ ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ ἐστι (Luc. X, 7). *Μὴ* σπαταλὸς, μὴ πέρ-

Cap. 25, 1 περος, ἀλλὰ μόνων τῶν πρὸς σύστασιν ἐφιέμενος, *τὰ διδόμενα κατ' ἐντολὴν Θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος ἀναλισκέτω· τὰ εἰςφερόμενα ἐπὶ προφάσει πενήτων ἑκούσια καλῶς οἰκονομείτω ὀρφανοῖς καὶ χήραις καὶ θλιβομένοις καὶ ξένοις ἀπορουμένοις, ὡς ἔχων Θεὸν λογιστευτὴν τούτων

2 τὸν ἐγχειρίσαντα αὐτῷ ταύτην τὴν οἰκονομίαν. *Πᾶσι* δὲ τοῖς δεομένοις μετὰ δικαιοσύνης ἐπιμερίζοντες, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ χρώμενοι ἐκ τῶν κυριακῶν ἀλλὰ μὴ παραχρώμενοι, ἐσθίοντες ἐξ αὐτῶν ἀλλὰ μὴ κατεσθίοντες αὐτὰ μόνοι, κοινωνοῦντες δὲ τοῖς χρῄζουσιν, ἀπρόςκοποι Θεῷ γίνεσθε· ἐὰν γὰρ μόνοι αὐτὰ ἀναλώσητε, ὀνειδισθήσεσθε παρὰ Θεοῦ λέγοντος ὡς πρὸς ἀπλήστους καὶ μονοφάγους *Τὸ* γάλα κατεσθίετε καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε (Ez. XXXIV, 3)· καὶ ἐν ἄλλοις *Μὴ* οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς (Is. V, 8); διὸ καὶ ἐν τῷ νόμῳ προςτέτακται ὑμῖν *Ἀγα-*

3 *πήσεις* τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν (Lev. XIX, 18). *Καὶ* ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἵνα μὴ μεταλαμβάνητε ὑμῶν τῶν πόνων· γέγραπται γὰρ *Οὐ* φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα (Deut. XXV, 4)· ἀλλ' ἵνα μεμετρημένως μετὰ δικαιοσύνης. *Ὃν* τρόπον οὖν ὁ βοῦς, ἐργαζόμενος ἐν τῇ ἅλῳ ἀκήμωτος, ἐσθίει μὲν, ἀλλ' οὐ τὸ πᾶν κατεσθίει· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐργαζόμενοι εἰς τὴν ἅλω, τουτ' ἔστιν

4 εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐσθίετε· ὃν τρόπον καὶ οἱ λευῖται οἱ λειτουργοῦντες τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ἥτις ἦν τύπος τῆς ἐκκλησίας κατὰ πάντα· προςέτι δὲ καὶ ἐκ

πὸν ὑμᾶς ἔχειν δεῖν (? *δεῖ*) *τούτου καταμίμησιν, εἶναι πραεῖς χρὴ, ἡσυχίους* (non male Cler.). — *ἰδίοις:* Turr. „propriis Dei".

6. *σπαταλὸς:* Vind. *πολυανάλωτος.* — *μόνων τῶν πρὸς σ. ἐφιέμενος:* Vind. *μόνοις τοῖς πρ. σ. ἀρκούμενος.*

Cap. 25. (Bov. 29.) Tit. *περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν, καὶ ὅπως ὀφείλει ὁ ἐπίσκοπος ἢ αὐτὸς μεταλαμβάνειν ἐξ αὐτῶν ἢ ἑτέροις διανέμειν.*

2. *πᾶσι δὲ:* Vind. *πᾶσι τοίνυν;* Turr. „igitur". — *ἐπιμερίζοντες:* Vind. *διανέμοντες.* — *ὑμῖν:* Vind. om.

3. *ταῦτα:* Vind. *τοῦτο.* — *οὖν:* Vind. *γάρ.* — *ἀκήμωτος:* Vind. *ἀφίμωτος.* — *ἐσθίετε:* Vind. *ἐσθίειν ὀφείλετε.*

4. *προςέτι δὲ καὶ:* Vind. *δῆλον γὰρ*

τοῦ ὀνόματος μαρτύριον τῆς ἐκκλησίας ἡ σκηνὴ προωρίζετο. Ἐνταῦθα γοῦν καὶ λευῖται τῇ σκηνῇ προςεδρεύοντες ἐκ τῶν εἰς τὴν προςφορὰν τοῦ Θεοῦ διδομένων ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ δώρων καὶ ἀφαιρεμάτων καὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν καὶ θυσιῶν καὶ προςφορῶν μετεῖχον ἀκωλύτως, αὐτοὶ καὶ γυναῖκες αὐτῶν καὶ υἱοὶ καὶ θυγατέρες αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον αὐτῶν ἦν λειτουργία τῆς σκηνῆς, διὰ τοῦτο κληροδοσίαν γῆς οὐκ ἔλαβον ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, ὅτι αἱ εἰςφοραὶ τοῦ λαοῦ κληροδοσία τοῦ Λευὶ καὶ κληρονομία τῆς φυλῆς αὐτῶν (cf. Num. XVIII, 20 sqq.). 5 Ὑμεῖς οὖν σήμερον, ὦ ἐπίσκοποι, ἐστὲ τῷ λαῷ ὑμῶν [ἱερεῖς] λευῖται, οἱ λειτουργοῦντες τῇ ἱερᾷ σκηνῇ, τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ παρεστῶτες τῷ θυσιαστηρίῳ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ προςάγοντες αὐτῷ τὰς λογικὰς καὶ ἀναιμάκτους θυσίας διὰ Ἰησοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως· ὑμεῖς τοῖς ἐν ὑμῖν λαϊκοῖς ἐστε προφῆται, ἄρχοντες καὶ ἡγούμενοι καὶ βασιλεῖς, οἱ μεσῖται Θεοῦ καὶ τῶν πιστῶν αὐτοῦ, οἱ δοχεῖς τοῦ λόγου καὶ ἀγγελτῆρες, οἱ γνῶσται τῶν γραφῶν καὶ φθόγγοι τοῦ Θεοῦ καὶ μάρτυρες τοῦ θελήματος αὐτοῦ, οἱ πάντων τὰς ἁμαρτίας βαστάζοντες καὶ περὶ πάντων ἀπολογούμενοι· οἷς, ὡς ἠκούσατε, ἐμβριθῶς ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ἐὰν κρύψητε ἐξ ἀνθρώπων τὴν τῆς γνώσεως κλεῖδα· οἷς κίνδυνος ὀλέθριος, ἐὰν μὴ διαγγείλητε τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ὑφ᾽ ὑμᾶς λαῷ· οἷς παρὰ Θεοῦ μισθὸς ἀψευδὴς καὶ κλέος ἀνεκδιήγητον ἐν δόξῃ, καλῶς λειτουργήσασι τῇ σκηνῇ τῇ ἁγίᾳ. 6 Ὡς γὰρ τὸ βάρος ὑμέτερον, οὕτω καὶ τὰς διακονίας τῶν τροφῶν καὶ τὰς ἄλλας χρείας ὑμεῖς καρποῦσθε. 7 Μιμηταὶ γάρ ἐστε Χριστοῦ τοῦ Κυρίου· καὶ ὡς αὐτὸς πάντων ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον, σταυρωθεὶς ὁ ἄμωμος ὑπὲρ τῶν κολάσεως ἀξίων, οὕτω καὶ ὑμᾶς τοῦ λαοῦ τὰς ἁμαρτίας ἐξιδιοποιεῖσθαι χρή· εἴρηται γὰρ περὶ τοῦ σωτῆρος ἐν Ἡσαΐᾳ ὅτι Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται (Is. LIII, 4)· καὶ πάλιν Αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε καὶ διὰ τὰς ἀνομίας αὐτῶν παρεδόθη (l. c. 12 graece). Ὥςπερ οὖν

καὶ ἐκ τοῦ καλοῦσθαι (? καλεῖσθαι) αὐτὴν μαρτυρίου σκηνὴν ὅτι, interpretamentum verborum ἐκ τοῦ ὀνόματος. — μαρτύριον: conj. Cot. μαρτυρίου (vertit: quinetiam ipso nomine testimonii Ecclesiae tabernaculum designabatur). — τὴν προςφορὰν: Vind. τὴν τιμήν. — αὐτοὶ καὶ: Vind. οὐ μόνον αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ. — ἐπειδὴ δὲ: Vind. ἐπειδὴ γάρ; M. ἐπειδὰν δὲ.

5. ὑμεῖς οὖν: Vind. καὶ ὑμεῖς οὖν. — [ἱερεῖς] uncis inclusi, quoniam glossema redolet. — Ἰησοῦ: Vind. add. τοῦ Χριστοῦ; Turr. non exhibet nisi „Christum". — φθόγγοι: Vind. κήρυκες.

6. Haec cum commate 3 jungenda et quae interposita sunt, interpolatori adscribenda esse, e sermonis serie prorsus interrupta deletisque commatibus 4. 5 clarissime apparente patet.

7. τοῦ Κυρίου: Bov. om. — ὡς αὐ-

ὑμεῖς σκοποί ἐστε, οὕτω καὶ σκοπὸν ἔχετε τὸν Χριστόν· ὡς οὖν αὐτὸς πάντων ὑμῶν, οὕτω καὶ ὑμεῖς τῶν ὑφ' ὑμᾶς λαϊκῶν. 8 *Μὴ γὰρ νόμιζε ὅτι εὐχερὲς ἢ ἐλαφρὸν φορτίον ἐστὶν ἡ ἐπισκοπή· χρὴ οὖν, ὡς τὸ βάρος φέρετε, οὕτω καὶ τῶν καρπῶν πρώτους μεταλαμβάνειν, καὶ τοῖς δεομένοις μεταδιδόναι, ὡς λόγον ὑφέξοντες τῷ ἀπαραλογίστως μέλλοντι ὑμᾶς λογιστεύειν. Δεῖ γὰρ τοὺς τῇ ἐκκλησίᾳ προσεδρεύοντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας διατρέφεσθαι, ἅτε ἱερεῖς, λευίτας, προέδρους, λειτουργοὺς Θεοῦ·* 9 *καθὼς ἐν βίβλῳ τῶν ἀριθμῶν γέγραπται περὶ τῶν ἱερέων Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἀαρών Σὺ καὶ οἱ υἱοί σου καὶ ὁ οἶκος πατριᾶς σου λήψεσθε τὰς ἁμαρτίας τῶν ἁγίων, τῆς ἱερατείας ὑμῶν* (cf. Num. XVIII, 1). *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν τὴν διατήρησιν τῶν ἀπαρχῶν ἀπὸ πάντων τῶν ἡγιασμένων μοι παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· σοὶ δέδωκα αὐτὰ εἰς γέρας καὶ τοῖς υἱοῖς σου μετὰ σέ, νόμιμον αἰώνιον· καὶ τοῦτο ἔσται ὑμῖν ἀπὸ τῶν ἡγιασμένων, ἐκ τῶν καρπωμάτων καὶ ἀπὸ τῶν δώρων καὶ ἀπὸ [πάντων] τῶν θυσιῶν καὶ ἀπὸ πάσης πλημμελείας καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσα ἀποδιδόασί μοι ἀπὸ πάντων τῶν ἁγίων, σοὶ ἔσται καὶ τοῖς υἱοῖς σου· ἐν τῷ ἁγίῳ φάγεσθε αὐτά* (l. c. 8—10)· *καὶ μετ' ὀλίγα Πᾶσα ἀπαρχὴ ἐλαίου καὶ οἴνου καὶ σίτου, ὅσα ἂν δῶσι Κυρίῳ, σοὶ δέδωκα αὐτά, καὶ τὰ πρωτογεννήματα πάντα σοι δέδωκα· καὶ συνέῤῥει πᾶν ἀνάθεμα· πᾶν πρωτότοκον ἀνθρώπου καὶ κτήνους καθαροῦ καὶ ἀκαθάρτου καὶ θυσίας καὶ στηθηνίου καὶ βραχίονος δεξιοῦ τοῖς ἱερεῦσι προσανήκει καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς παραμένουσιν αὐτοῖς λευίταις* (cf. l. c. 12 sqq.).

10 *Ἀκούετε ταῦτα καὶ ὑμεῖς οἱ λαϊκοί, ἡ ἐκλεκτὴ ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ· καὶ γὰρ ὁ λαὸς πρότερον Θεοῦ λαὸς καὶ ἔθνος ἅγιον ὠνομάζετο, καὶ ὑμεῖς οὖν ἐστε ἁγία τοῦ Θεοῦ ἱερὰ ἐκκλησία ἀπογεγραμμένη ἐν οὐρανῷ, βασίλειον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν* (1 Petr. II), *νύμφη κεκαλλωπισμένη Κυρίῳ τῷ Θεῷ· ἐκκλησία μεγάλη, ἐκκλησία πιστή, ἃ πρότερον ἐῤῥέθη*

τός, conjecturam Cotelerii secuti, c. Vind. Turr. restituimus; vulgo *ὡσαύτως*. —

8. Haec cohaerent cum commate 6; comma 7 interpolatoris est. — *μὴ γὰρ νόμιζε:* Vind. Turr. *μὴ γ. νομίζετε*. — *προέδρους:* Bov. „assessores".

9. Num. XVIII, 1 etiam cap. 18, 4 citatur, sed longe aliter: id quod suspicionem movet, etiam hunc locum et quae sequuntur interpolata esse ab alia manu. —*πατριᾶς:* Bov. Turr. „patris", ut LXX cum textu hebr. consentientes (sed in MS. Oxon. est *πατριᾶς*). — *τῆς ἱερατείας ὑμῶν:* nonne errore librarii per *ὁμοιοτέλευτον* excidisse videntur, quae apud LXX ante haec verba leguntur: *καὶ σὺ καὶ οἱ υἱοί σου λήψεσθε τὰς ἁμαρτίας?* — [*πάντων*]: Vind. om. (apud LXX exstat). — *συνέῤῥει:* Bov. „dices" (*σὺ ἐρεῖς*). — *φάγεσθε:* Vind. *φάγεσθαι*, recte fortassis, quum LXX cum vulgata lectione faciant.

10. *ἡ ἐκλεκτή:* Cot. om. *ἡ*. — *ἱερὰ*

*νῦν ἐνωτίζου· Ἀφαιρέματα καὶ δεκάται ἀπαρχαὶ τῷ ἀρχιερεῖ Χριστῷ καὶ τοῖς λειτουργοῦσιν αὐτῷ, δεκάται σωτηρίου, ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ. Ἄκουε, ἱερὰ καθολικὴ ἐκκλησία, ἡ τὴν δεκάπληγον ἐκπεφευγυῖα καὶ τὴν δεκάλογον εἰληφυῖα καὶ τὸν νόμον μεμαθηκυῖα καὶ τὴν πίστιν κεκρατηκυῖα καὶ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν πεπιστευκυῖα καὶ τὴν δεκάδα ἐγνωκυῖα καὶ ἐπὶ τὸ ἰῶτα, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ ὀνόματος Ἰησοῦ, πεπιστευκυῖα καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπονομαζομένη καὶ ἐπὶ τῇ τελειώσει τῆς δόξης αὐτοῦ ἐστηριγμένη [καὶ λάμπουσα]· Αἱ τότε θυσίαι νῦν εὐχαὶ καὶ δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι· αἱ τότε ἀπαρχαὶ καὶ δεκάται καὶ ἀφαιρέματα καὶ δῶρα νῦν προςφοραὶ αἱ διὰ τῶν ὁσίων ἐπισκόπων προςφερόμεναι Κυρίῳ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος. Οὗτοι γάρ εἰσιν ὑμῶν οἱ ἀρχιερεῖς· οἱ δὲ ἱερεῖς ὑμῶν οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ λευῖται ὑμῶν οἱ νῦν διάκονοι καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες ὑμῖν καὶ οἱ ᾠδοὶ καὶ οἱ πυλωροί, αἱ διάκονοι ὑμῶν καὶ αἱ χῆραι καὶ αἱ παρθένοι καὶ οἱ ὀρφανοὶ ὑμῶν. Ὁ δὲ τούτων πάντων ἀνώτερος ὁ ἀρχιερεύς ἐστιν * ὁ ἐπίσκοπος. Οὗτος λόγου διάκονος, γνώσεως φύλαξ, μεσίτης Θεοῦ καὶ ὑμῶν ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν λατρείαις· οὗτος διδάσκαλος εὐσεβείας· οὗτος μετὰ Θεὸν πατὴρ ὑμῶν, δι' ὕδατος καὶ πνεύματος ἀναγεννήσας ὑμᾶς εἰς υἱοθεσίαν· οὗτος ἄρχων καὶ ἡγούμενος ὑμῶν· οὗτος ὑμῶν βασιλεὺς καὶ δυνάστης· οὗτος ὑμῶν ἐπίγειος θεὸς μετὰ Θεόν, ὃς ὀφείλει τῆς παρ' ὑμῶν τιμῆς ἀπολαύειν. Περὶ γὰρ τούτου καὶ τῶν ὁμοίων αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔλεγεν Ἐγὼ εἶπα Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες* (Ps. LXXXII, 6)· *καί Θεοὺς οὐ κακολογήσεις* (Exod. XXII, 28). *Ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεξέσθω ὑμῶν ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος, ᾗ κρατεῖ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει. Ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστάσθω ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρί, καὶ λειτουργείτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀμέμπτως, ὡς ὁ Χριστὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδὲν, τὰ ἀρεστὰ*

(Margin: 11 — 12 — **Cap. 26,** 1 — 2)

ἐκκλησία: M. om. *ἱερὰ.* — *ἀπαρχαὶ:* Turr. legisse videtur *καὶ ἀπαρχαί;* Bov. non legisse *Ἀφαιρέματα καὶ δεκάται.*
11. *καὶ τὴν πίστιν κεκρατηκυῖα* c. Vindd. Bov. Turr. M. in mg. recepimus. — *καὶ τὴν δεκάδα ἐγνωκυῖα* usque ad *πεπιστευκυῖα* c. Vindd.; in textu vulgato propter repetitam vocem *πεπιστευκυῖα* praetermissa videntur. — [*καὶ λάμπουσα*]: Vindd. Bov. om., sed propterea fortassis, quod librarii non intellexerunt. — *ὑπὲρ αὐτῶν:* Turr. „pro omnibus" (*ὑπὲρ πάντων*).

Cap. 26. (Bov. 30.) Tit. *εἰς τίνος τύπον καὶ ἀξίαν* (Vind. *ἀσφάλειαν*) *ἕκαστος τῶν ἐν τῷ κλήρῳ τέτακται παρὰ Θεῷ.*
1. *γνώσεως:* Vind. *λόγου.* — *αὐτὸς ὁ Θεὸς* c. Bov.; vulgo *αὐτῶν ὁ Θ.* — *καί:* Vind. *καὶ ἀλλαχοῦ.*
2. *ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρί:* Vindd. *καθάπερ αἱ δυνάμεις τῷ Θεῷ,* orthodoxa arianae sententiae emendatio. — *ἀφ' ἑαυτοῦ:* Cot. *ἀπ' ἑαυτοῦ,* quod indicio est, scriptum fuisse *ἀπ' αὐτοῦ.* Cf. ad 2. 3 Krabbe pag. 214 sq.

3 ποιεῖ τῷ πατρὶ πάντοτε. Ἡ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου πνεύματος τετιμήσθω ὑμῖν, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου πράττουσα ἢ φθεγγομένη, ὡς οὐδὲ ὁ Παράκλητος ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τι λαλεῖ ἢ ποιεῖ, ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεῦσαι ἄνευ τῆς τοῦ πνεύματος διδασκαλίας, οὕτως ἄνευ τῆς διακόνου μηδεμία 4 προσίτω γυνὴ τῷ διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. Οἵ τε πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἡμῶν τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομίσθωσαν· διδάσκαλοι ἔστωσαν θεογνωσίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος ἡμᾶς ἀποστέλλων ἔλεγε Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην 5 ὑμῖν (Matth. XXVIII, 19). Αἵ τε χῆραι καὶ ὀρφανοὶ εἰς τύπον τοῦ θυσιαστηρίου λελογίσθωσαν ὑμῖν· αἵ τε παρθένοι εἰς τύπον τοῦ θυμιατηρίου τετιμήσθωσαν καὶ τοῦ θυμιάματος.

Cap. 27, 1 Ὡς οὖν οὐκ ἦν ἐξὸν ἀλλογενῆ, μὴ ὄντα λευίτην, προσενέγκαι τι ἢ προσελθεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄνευ τοῦ ἱερέως, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Εἰ δέ τις ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου ποιεῖ τι, εἰς μάτην ποιεῖ αὐτό· οὐ γὰρ αὐτῷ εἰς ἔργον λογισθήσεται. Ὡς γὰρ ὁ Σαοὺλ, ἄνευ τοῦ Σαμουὴλ προσενέγκας, ἤκουσεν ὅτι Μεματαίωταί σοι (1 Sam. XIII, 13)· οὕτω καὶ πᾶς λαϊκὸς, ἄνευ τοῦ ἱερέως ἐπιτελῶν τι, μάταια 2 πονεῖ. Καὶ ὡς Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, οὐκ ὢν ἱερεὺς τὰ τῶν ἱερέων ἐπιτελῶν, ἐλεπρώθη διὰ παρανομίαν· οὕτω καὶ πᾶς λαϊκὸς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσται, καταφρονήσας Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ καταμανεὶς ἱερέων καὶ τὴν τιμὴν ἁρπάσας ἑαυτῷ, μὴ μιμησάμενος Χριστὸν, ὃς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενηθῆναι ἀρχιερεύς, ἀλλὰ περιέμεινεν ἀκοῦσαι τοῦ πατρός Ὤμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ (Ps. CX, 4 cf. Hebr. V. VII). Εἰ οὖν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὁ Χριστὸς οὐ δοξάζει ἑαυτόν, πῶς οἷόν τε ἄνθρωπον ἑαυτὸν εἰς ἱερωσύνην ἐπιῤῥίπτειν, μὴ λαβόντα τὸ ἀξίωμα παρὰ κρείττονος, 3 καὶ ποιεῖν ἐκεῖνα ἃ μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν; Ἢ οὐχὶ οἱ κορεῖται, καίτοι τῆς Λευὶ φυλῆς ὄντες, πυρίκαυστοι ἐγένοντο,

4. *ἡμῶν:* Bov. om.
5. *ὀρφανοὶ:* Vind. add. *ὑμῶν.* — *τοῦ θυμιατηρίου τετιμήσθωσαν καὶ:* Vind. om.
Cap. 27. (Bov. 31.) Tit. *ὅτι φρικῶδες ἄνθρωπον ἑαυτὸν* (edd. *σαυτὸν*) *ἐπιῤῥίπτειν* (M. *ἐπιῤῥιπτεῖν*) *ἀξιώματί τινι ἱερατικῷ, ὡς οἱ κορεῖται, ὡς Σαοὺλ, ὡς Ὀζίας.*
1. *εἰ δέ τις ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου:* Vind. *εἰ δέ τ. ἄ. τοῦ ἱερέως.*
2. *γενηθῆναι* scripsi pro vulgato *γεννηθῆναι.* — *ἐπιῤῥίπτειν:* M. *ἐπιῤῥιπτεῖν.*

ἐπαναστάντες Μωσεῖ καὶ Ἀαρὼν καὶ περὶ τῶν μὴ καθηκόντων αὐτοῖς ἁμιλλώμενοι; καὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν ζῶντες κατέβησαν εἰς ᾅδου, καὶ ῥάβδος βλαστήσασα ἔστειλε τῶν πολλῶν τὴν ἄνοιαν καὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντα ἀρχιερέα ἀνέδειξεν; Προςήκει οὖν καὶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, τὰς θυσίας ὑμῶν ἤτοι προς- 4 φορὰς τῷ ἐπισκόπῳ προςφέρειν ὡς ἀρχιερεῖ, ἢ δι' ἑαυτῶν ἢ διὰ τῶν διακόνων. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰ ἑκούσια αὐτῷ προσάγετε· αὐτὸς γὰρ γινώσκει τοὺς θλιβομένους καὶ ἑκάστῳ δίδωσι πρὸς τὸ ἁρμόζον, ὅπως μὴ δὶς ἢ πλειστάκις τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἢ τῇ αὐτῇ ἑβδομάδι λαμβάνῃ εἷς, ἕτερος δὲ οὐδὲ ὅλως· δίκαιον γάρ ἐστι μᾶλλον τοῖς θλιβομένοις κατ' ἀλήθειαν ἐπαρκεῖν, ἢ τοῖς νομιζομένοις θλίβεσθαι.

Τοῖς εἰς ἀγάπην ἤτοι δοχὴν, ὡς ὁ Κύριος ὠνόμασε (Luc. **Cap. 28, 1** XIV, 13), προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβυτέρας, ἣν ἐπίστανται οἱ διάκονοι θλιβομένην, αὐτὴν πλειστάκις πεμπέτωσαν. Ἀφορι- 2 ζέσθω δὲ ἐν τῇ δοχῇ τὸ τῷ ποιμένι ἔθιμον, λέγω δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς, ὡς ἱερεῖ, κἂν μὴ παρῇ τῇ δοχῇ, εἰς τιμὴν Θεοῦ τοῦ τὴν ἱερατείαν αὐτῷ ἐγχειρίσαντος. Ὅσον δὲ ἑκάστῃ τῶν πρεσβυτίδων δίδοται, διπλοῦν διδόσθω τοῖς διακόνοις εἰς γέρας Χριστοῦ. Τοῖς δὲ πρεσβυτέροις, ὡς ἂν κάμνωσι περὶ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον διηνεκῶς, διπλῆ καὶ αὐτοῖς ἀφοριζέσθω ἡ μοῖρα εἰς χάριν τῶν τοῦ Κυρίου ἀποστόλων, ὧν καὶ τὸν τόπον φυλάσσουσιν ὡς σύμβουλοι τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς ἐκκλησίας στέφανος· εἰσὶ γὰρ συνέδριον καὶ βουλὴ τῆς ἐκκλησίας. Εἰ δὲ καὶ ἀναγνώστης ἔστι, λαμβανέτω καὶ αὐτὸς μοῖραν μίαν εἰς τιμὴν τῶν προφητῶν· ὡςαύτως καὶ ψαλτῳδὸς καὶ πυλωρός.

Ἑκάστῳ οὖν ἀξιώματι οἱ λαϊκοὶ τὴν προςήκουσαν τιμὴν 3 νεμέτωσαν ἐν τοῖς δόμασι καὶ τῇ κατὰ τὸν βίον ἐντροπῇ. Μὴ ῥᾳδίως δὲ ἐνοχλείτωσαν τῷ ἄρχοντι, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν ἃ βούλονται σημαινέτωσαν, τοῦτ' ἔστι διὰ τῶν διακόνων, πρὸς οὓς πλέον παῤῥησιαζέσθωσαν· οὐδὲ γὰρ τῷ παντοκράτορι Θεῷ

3. *πυρίκαυστοι:* Cot. *πυρίκαυσοι.* — *Ἀβειρὼν:* M. *Ἀβειρῶν.*

4. *γινώσκει:* Vind. Turr. *σαφῶς γ.* — *δὶς ἢ:* Bov. legisse videtur *τις.* — *εἷς* c. Vind. recepimus, ut ante hunc codicem collatum Cot. conjecerat. — *νομιζομένοις:* Vind. *ἐπιφημιζομένοις.*

Cap. 28. (Bov. 32) Tit. *περὶ δοχῆς* (M. *εὐχῆς*, sed in mg. *δοχῆς*), *καὶ ὅπως χρὴ ἕκαστον τάγμα τοῦ κλήρου ὑπὸ τῶν προςκαλουμένων τιμᾶσθαι.*

1. *αὐτὴν* scribere ausus sum pro vulgato *αὐτῇ.*

2. *ἔθιμον* c. Vind.; vulgo *ἐθίμιον*, quod num admittendum sit, viris doctis decernendum relinquo. — *κάμνωσι:* Cot. *κάμνουσι*, quod cum praecedente *ἂν* constare nequit. — *διηνεκῶς:* Vind. om. — *ὧν καὶ τὸν τόπον:* Vind. *οἳ καὶ τόπον αὐτῶν;* Bov. „cujus locum“ (ut cum diaconis imaginem Christi gerere videantur presbyteri).

προςελθεῖν ἔστιν, ἐὰν μὴ διὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὕτως οὖν καὶ οἱ λαϊκοὶ πάντα ὅσα βούλονται διὰ τοῦ διακόνου φανερὰ τῷ ἐπισκόπῳ ποιείτωσαν, καὶ οὕτω κατὰ τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ ἐπιτελείτωσαν· οὐδὲ γὰρ πρότερον ἐν τῷ ἱερῷ ἁγίασμά τι προσεφέρετο ἢ ἐγένετο ἄνευ τοῦ ἱερέως. Χείλη γὰρ ἱερέως φυλάξεται γνῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, φησί που ὁ προφήτης· ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός ἐστιν (Mal. II, 7).

4 *Εἰ γὰρ οἱ τῶν δαιμόνων θεραπευταὶ ἐν τοῖς μυσαροῖς καὶ βδελυκτοῖς καὶ ἀκαθάρτοις προςοχθίσμασιν αὐτῶν ἄχρι τοῦ δεῦρο τὰ ἅγια μιμοῦνται· καὶ μακρὰν μὲν ἐπὶ συγκρίσεως τὸ βδέλυγμα κεχωρίσθω τῶν ἁγίων· πλὴν ἐν τοῖς ἐμπαίγμασιν αὐτῶν ἄνευ τοῦ μηερέως οὐδὲν προςφέρουσιν οὐδὲ ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ στόμα νομίζουσι τῶν λίθων τὸν μηερέα, περιμένοντες τί προςτάξει ποιεῖν αὐτοῖς, καὶ πάντα ἃ ἂν προςτάξῃ αὐτοῖς, ἐκεῖνα ἐπιτελοῦσι καὶ ἄνευ αὐτοῦ ποιοῦσιν οὐθὲν καὶ τιμῶσιν αὐτὸν τὸν μηερέα καὶ σεπτὸν αὐτοῦ ἡγοῦνται τὸ ὄνομα εἰς τιμὴν τῶν ἀψύχων*
5 *ξοάνων καὶ εἰς λατρείαν τῶν πονηρῶν πνευμάτων· εἰ οὖν ἐκεῖνοι, μάταια καὶ διεψευσμένα δοξάζοντες καὶ ἐπ' οὐδενὶ βεβαίῳ ἔχοντες τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, ἐπιτηδεύουσι μιμεῖσθαι τὰ ἅγια· πόσῳ δίκαιον ὑμᾶς, τοὺς φανοτάτην πίστιν καὶ ἀψευδῆ ἐλπίδα ἔχοντας καὶ ἔνδοξον καὶ αἰώνιον καὶ ἀδιάπτωτον ἐπαγγελίαν ἀπεκδεχομένους, τιμᾶν διὰ τῶν προεστώτων Κύριον τὸν Θεόν, ἡγουμένους στόμα Θεοῦ εἶναι τοὺς ἐπισκόπους;*

Cap. 29. * *Εἰ γὰρ Ἀαρών, ἐπειδὴ ἤγγειλε τῷ Φαραὼ παρὰ Μωσέως τοὺς λόγους, προφήτης εἴρηται, Μωσῆς δὲ θεὸς τοῦ Φαραὼ ὡς βασιλεὺς ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεύς, ὥς φησιν ὁ Θεὸς πρὸς αὐτόν Θεὸν τέθεικά σε τῷ Φαραώ, καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἔσται σου προφήτης* (Exod. VII, 1)· *διατί μὴ καὶ ὑμεῖς τοὺς μεσίτας ὑμῶν τοῦ λόγου προφήτας εἶναι νομίσητε καὶ [τοὺς ἐπισκόπους] ὡς θεοὺς σεβασθήσεσθε;*

Cap. 30, 1 * *Νῦν γὰρ ὑμῖν μὲν ὁ Ἀαρών ἐστιν ὁ διάκονος, Μωυσῆς δὲ ὁ ἐπίσκοπος· εἰ οὖν ἐῤῥέθη Μωυσῆς ὑπὸ Κυρίου θεὸς [καὶ ὁ Ἀαρὼν προφήτης], καὶ ὑμῖν ὁ ἐπίσκοπος εἰς θεὸν τετιμήσθω*

3. *Οὕτως οὖν:* Cot. om. *οὖν*.
4. *Εἰ γάρ:* M. add. *καί*.
5. *μάταια:* lege, si placet, *οἱ μάταια; οἱ* intercidisse videtur, quum eaedem praecederent litterae. — *διεψευσμένα:* Vind. *ἐψευσμένα*. — *καὶ ἔνδοξον καὶ αἰώνιον:* Vind. om.

Cap. 29. (Bov. 33.) Tit. *Τίς ἡ ἀξία τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ διακόνου.*

[*τοὺς ἐπισκόπους*] c. Turr. suscepi, ut poscitur iis, quae statim sequuntur. — In altero cod. Vind. abest *ὡς* et postea legitur *τί πείσηται ἄν;* haec tradit Cler., quorum ego sensum non capio.

Cap. 30. (Bov. 34.) Tit. *ὅπως χρὴ τοὺς λαϊκοὺς πειθαρχεῖν τοῖς διακόνοις.*

1. *ὑμῖν μέν:* Vind. om. — *Μωυσῆς* (Cot. *Μωσῆς*) *δὲ ὁ ἐπίσκοπος:* Turr. add. „et Deus". — [*καὶ ὁ Ἀαρὼν προφήτης*] c. Vind., auctore Clerico; quan-

καὶ ὁ διάκονος ὡς προφήτης αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ Χριστὸς ἄνευ 2
*τοῦ πατρὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὕτως οὐδὲ ὁ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥςπερ υἱὸς ἄνευ τοῦ πατρὸς οὐκ ἔστιν, οὕτως οὐδὲ διάκονος ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου· καὶ ὥςπερ ὑπόχρεως υἱὸς πατρί, οὕτω καὶ πᾶς διάκονος ἐπισκόπῳ· καὶ ὥςπερ ὁ υἱὸς ἄγγελός ἐστι καὶ προφήτης τοῦ πατρός, οὕτω καὶ ὁ διάκονος ἄγγελος καὶ προφήτης ἐστὶ τοῦ ἐπισκόπου. Διὸ καὶ πάντα τὰ ἐπιτελούμενα ὑπ' αὐτοῦ εἴς τινα ἐμφανῆ τῷ ἐπισκόπῳ γινέσθω καὶ δι' αὐτοῦ τελειούσθω, *μηδὲν δὲ ποιείτω τὸ σύνολον ἄνευ τοῦ* **Cap. 31.**
ἐπισκόπου μηδέ τινι διδότω τι ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης. Ἐὰν γάρ, ὡς θλιβομένου τινὸς, λάθρα τοῦ ἐπισκόπου διδῷ τινι, εἰς λοιδορίαν τοῦ ἐπισκόπου δώσει, καὶ διαβάλλει αὐτὸν ὡς ἀμελοῦντα τῶν θλιβομένων. Ὁ δὲ ἐπίσκοπον ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ κακολογῶν Θεῷ προςπταίει, οὐκ ἀκούσας αὐτοῦ εἰπόντος Θεοὺς οὐ κακολογήσεις (Exod. XXII, 28)· *οὐ γὰρ περὶ λίθων ἢ ξύλων [προςοχθισμάτων] ἐνομοθέτει, βδελυκτῶν ὄντων διὰ τὴν ψευδωνυμίαν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν κριτῶν, οἷς καὶ εἶπεν ὅτι Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ ὑψίστου* (Ps. LXXXII, 6).

Εἰ οὖν γενώσκεις, ὦ διάκονε, θλιβόμενόν τινα, ὑπομνήσας **Cap. 32,** 1
τὸν ἐπίσκοπον, οὕτω δίδου· ἀλλὰ μὴ λαθραίως εἰς λοιδορίαν αὐτοῦ τι ἐπιτέλει, ἵνα μὴ καταγογγυσμὸν ἐγείρῃς κατ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ κατ' αὐτοῦ ὁ γογγυσμὸς γενήσεται, ἀλλὰ κατὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀκούσεται ὁ διάκονος καὶ οἱ λοιποί, ὡς Ἀαρὼν καὶ Μαρία καταλαλήσαντες Μωσέως ἤκουσαν Πῶς οὐκ ἐφοβήθητε καταλαλῆσαι κατὰ Μωσῆ τοῦ θεράποντός μου (Num. XII, 8); *καὶ πάλιν αὐτὸς Μωσῆς φησι τοῖς ἐπισυναχθεῖσιν αὐτῷ Οὐ γὰρ καθ' ἡμῶν ὁ γογγυσμὸς ὑμῶν ἐστιν, ἀλλὰ κατὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν* (Exod. XVI, 8). *Εἰ γὰρ ὁ λαϊκὸν εἰρη-* 2
κὼς ῥακὰν ἢ μωρὸν οὐκ ἀτιμώρητος, ὡς ὑβρίσας τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον (Matth. V), *τί ἂν τις κατ' ἐπισκόπου εἴπῃ; δι' οὗ τὸ ἅγιον πνεῦμα ὁ Κύριος ἐν ὑμῖν ἔδωκεν ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, δι' οὗ ἅγια δόγματα μεμαθήκατε καὶ Θεὸν ἐγνώκατε καὶ εἰς*

quam, ut facile e sententia supplentur, ita fieri potuit, ut a librario quodam adderentur.

2. *ὑπόχρεως υἱὸς:* Vind. add. *ἐστιν.* — *καὶ δι' αὐτοῦ τελειούσθω:* Vind. om.

Cap. 31. (Bov. 35.) Tit. *ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου τι πράττειν.*

οὐκ ἀκούσας: Turr. „an non audisti" (*οὐκ ἤκουσας*). — [*προςοχθισμάτων*]: interpretamentum esse visum est. — *ὄντων:* Vind. om.

Cap. 32. (Bov. 36.) Tit. *ὅτι μὴ χρὴ τὸν διάκονον παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου διδόναι τινί· ἐπὶ διαβολῇ γὰρ τοῦ ἐπισκόπου τοῦτο πράξει.*

2. *τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον* c. Cap. qui vertit „Christi legem", auctore Cot.; vulgo *τὸ τοῦ Χρ. ὄνομα.* — *ἐν ὑμῖν:* Vind. om.

Χριστὸν πεπιστεύκατε, δι' οὗ ἐγνώσθητε ὑπὸ Θεοῦ, δι' οὗ ἐσφραγίσθητε ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως καὶ μύρῳ συνέσεως, δι' οὗ υἱοὶ φωτὸς ἀνεδείχθητε, δι' οὗ Κύριος ἐν τῷ φωτισμῷ ὑμῶν, τῇ τοῦ ἐπισκόπου χειροθεσίᾳ μαρτυρῶν, ἐφ' ἕκαστον ὑμῶν τὴν ἱερὰν ἐξέτεινε φωνὴν λέγων Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε (Ps. II, 7).

3 *Διὰ τοῦ ἐπισκόπου σου ὁ Θεὸς υἱοποιεῖταί σε, ἄνθρωπε· γνώριζε, υἱέ, τὴν δεξιὰν τὴν μητέρα σου, στέργε τὸν μετὰ Θεὸν* **Cap. 33,** 1 *γενόμενόν σου πατέρα καὶ σέβου τοῦτον.* * *Εἰ γὰρ περὶ τῶν κατὰ σάρκα γονέων φησὶ τὸ θεῖον λόγιον Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται* (Exod. XX, 12)· *καί Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω* (Exod. XXI, 17)· *πόσῳ μᾶλλον περὶ τῶν πνευματικῶν γονέων ὑμῖν ὁ λόγος παραινέσει τιμᾶν αὐτοὺς καὶ στέργειν, ὡς εὐεργέτας καὶ πρεσβευτὰς πρὸς Θεόν; τοὺς δι' ὕδατος ὑμᾶς ἀναγεννήσαντας, τοὺς τῷ ἁγίῳ πνεύματι πληρώσαντας, τοὺς τῷ λόγῳ γαλακτοτροφήσαντας, τοὺς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀναθρεψαμένους, τοὺς ἐν ταῖς νουθεσίαις στηρίξαντας, τοὺς τοῦ σωτηρίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος ἀξιώσαντας ὑμᾶς, τοὺς τῶν ἁμαρτιῶν λύσαντας καὶ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς εὐχαριστίας μετόχους ποιήσαντας καὶ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ κοινωνοὺς καὶ συγκλη-* 2 *ρονόμους θεμένους ὑμᾶς. Τούτους εὐλαβούμενοι τιμᾶτε παντοίαις τιμαῖς· οὗτοι γὰρ παρὰ Θεῷ ζωῆς καὶ θανάτου ἐξουσίαν εἰλήφασιν ἐν τῷ δικάζειν τοὺς ἡμαρτηκότας καὶ καταδικάζειν εἰς θάνατον πυρὸς αἰωνίου, καὶ λύειν ἁμαρτιῶν τοὺς ἐπιστρέ-* **Cap. 34,** 1 *φοντας καὶ ζωογονεῖν αὐτούς.* * *Τούτους ἄρχοντας ὑμῶν καὶ βασιλεῖς ἡγεῖσθαι νομίζετε, καὶ δασμοὺς ὡς βασιλεῦσι προσφέρετε· ἐξ ὑμῶν γὰρ αὐτούς τε καὶ τοὺς συνοίκους αὐτῶν τρέφεσθαι χρή. Ὡς Σαμουὴλ διετάξατο πρὸς τὸν λαὸν περὶ τοῦ βασιλέως ἐν τῇ πρώτῃ τῶν βασιλείων* (1 Sam. VIII) *καὶ Μωσῆς περὶ τῶν ἱερέων ἐν τῷ λευιτικῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑμῖν περὶ τῶν*

3. *τοῦτον:* Vind. om.

Cap. 33. (Bov. 37.) Tit. *ὅπως χρὴ τιμᾶσθαι τοὺς ἱερεῖς καὶ σεπτοὺς ἡγεῖσθαι, πνευματικοὺς ὄντας γονεῖς.*

1. *θεῖον λόγιον:* Vind. *ὅσιον λόγιον,* recte fortassis, quum a more solito abhorreat.—*ἀξιώσαντας ὑμᾶς:* Vind. om. *ὑμᾶς.*

2. *παρὰ Θεῷ:* Bov. Turr. „a Deo", itaque lege, si vis, *παρὰ Θεοῦ.*

Cap. 34. (Bov. 38.) Tit. *ὅτι τῶν ἀρχόντων καὶ βασιλέων εἰσὶ κρείττους οἱ ἱερεῖς.*

1. *καὶ βασιλεῖς ἡγεῖσθαι νομίζετε:* Vind. *ἡγεῖσθε καὶ βασιλεῖς καὶ* (?) *νομίζετε,* et ita legisse videtur Turr., qui vertit „existimate praesides, putate reges"; verum neque Clerico, qui huic lectioni favet, neque Cotelerio, qui *ἡγεῖσθε* solum scriptum fuisse et *νομίζετε* glossema esse putat (ita Bov. legisse videtur) assentiendum est, quoniam sensus receptae lectionis paulo occultior emendandi studium excitasse videtur. — *ἐν τῷ λευιτικῷ:* Vind. om.

ἐπισκόπων διατασσόμεθα. Εἰ γὰρ ἐκεῖ πλῆθος τηλικούτου βασιλέως ἀναλόγως τὰς ὑπηρεσίας ἐδίδου, πόσῳ μᾶλλον οὐχὶ καὶ νῦν ὁ ἐπίσκοπος λαμβάνειν ὀφείλει παρ' ὑμῶν τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ αὐτῷ ὡρισμένα πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ κληρικῶν; Εἰ δὲ δεῖ καί τι προςθῆναι τῷ λόγῳ, πλεῖον οὗτος 2 λαμβανέτω, ἢ ἐκεῖνος τὸ παλαιόν· ὁ μὲν γὰρ στρατιωτικὰ μόνα διεῖπε, πόλεμον καὶ εἰρήνην ἀναδεδεγμένος εἰς φυλακὴν σωμάτων· ὁ δὲ τὴν εἰς Θεὸν ἱερωσύνην, σῶμα καὶ ψυχὴν παραιτούμενος κινδύνων. Ὅσῳ τοίνυν ψυχὴ σώματος κρείττων, τοσούτῳ ἱερωσύνη βασιλείας· δεσμεύει γὰρ αὐτὴ καὶ λύει τοὺς τιμωρίας ἢ ἀφέσεως ἀξίους. Διὸ τὸν ἐπίσκοπον στέργειν ὀφείλετε ὡς 3 πατέρα, φοβεῖσθαι ὡς βασιλέα, τιμᾶν ὡς κύριον, τοὺς καρποὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ὑμῶν εἰς εὐλογίαν ὑμῶν προςφέροντες αὐτῷ, τὰς ἀπαρχὰς ὑμῶν καὶ τὰς δεκάτας ὑμῶν καὶ τὰ ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν διδόντες αὐτῷ ὡς ἱερεῖ Θεοῦ, ἀπαρχὴν σίτου, οἴνου, ἐλαίου, ὀπώρας, ἐρέας, καὶ πάντων ὧν Κύριος ὁ Θεὸς ἐπιχορηγεῖ ὑμῖν. Καὶ ἔσται σοι ἡ προςφορά σου δεκτὴ εἰς ὀσμὴν εὐωδίας Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, καὶ εὐλογήσει Κύριος τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου καὶ πληθυνεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς σου· ἐπείπερ εὐλογία εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος (Prov. XI, 26). *Χρὴ δὲ ὑμᾶς γινώσκειν ὅτι, εἰ καὶ ἐῤῥύσατο **Cap. 35, 1** ὑμᾶς Κύριος τῆς δουλείας τῶν ἐπεισάκτων δεσμῶν καὶ ἐξήγαγεν ὑμᾶς εἰς ἀνάψυξιν, μηκέτι ἐάσας ὑμᾶς θύειν ἄλογα ζῶα περὶ ἁμαρτιῶν, καὶ καθαρισμοῦ καὶ ἀποπομπαίων καὶ λουτρῶν συνεχῶν καὶ περιῤῥαντηρίων, οὐ δήπου καὶ τῶν εἰςφορῶν ὑμᾶς ἐλευθέρωσεν ὧν ὀφείλετε τοῖς ἱερεῦσι, καὶ τῶν εἰς τοὺς δεομένους εὐποιιῶν. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος ὑμῖν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ 2 ὑμῶν ἡ δικαιοσύνη πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, οὐ μὴ εἰςέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (Matth. V, 20). Οὕτως οὖν πλεονάσει ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν, ἐν τῷ πλέον ὑμᾶς πρόνοιαν ποιεῖσθαι τῶν ἱερέων καὶ τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν· ὡς γέγραπται Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς

3. *καὶ τὰ ἀφαιρέματα ὑμῶν καὶ τὰ δῶρα ὑμῶν:* Turr. om. — *ἐρέας:* Vind. *ἐλαίας* (Cler. monet, oleae decimas solvendi morem obtinuisse, quum sale condiretur, seorsim a decimis olei, quod e maturioribus oleis exprimitur); Cap. „sobolis“ (*γενεᾶς*, ut recte vidit Cot.); Bov. om. — *Κύριος ὁ Θεός:* Bov. „Deus“.

Cap. 35. (Bov. 39.) Tit. *ὅτι παρακελεύονται οἱ νόμοι καρποφορεῖν· ὡςαύτως καὶ τὸ εὐαγγέλιον.* Turr.: „de pensionibus fructuum ad alendum ministros ecclesiae et egentes secundum legem et evangelium“.

2. *ὁ Κύριος ὑμῖν:* Bov. „Dominus noster“. — *χηρῶν* c. Vindd. Bov. M.; Turr. Cot. add. *καὶ πάντων δεομένων.* — *εἰς τοὺς αἰῶνας:* Bov. „in seculum seculi“.

4

τοὺς αἰῶνας (Ps. CXII, 9)· καὶ πάλιν Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι (Prov. XV, 27)· καὶ πάλιν Ψυχὴ εὐ-
3 λογημένη πᾶσα ἁπλῆ (Prov. XI, 25 graece). Οὕτως οὖν ποιήσεις σύ, ὡς ὁ Κύριος διετάξατο, καὶ δώσεις τῷ ἱερεῖ τὰ ὀφειλόμενα αὐτῷ, ἀπαρχὴν ἅλωνος καὶ ληνοῦ καὶ περὶ ἁμαρτιῶν, ὡς μεσίτῃ
4 Θεοῦ καὶ τῶν δεομένων καθάρσεως καὶ παραιτήσεως. Σὲ μὲν γὰρ διδόναι προςήκει, οἰκονομεῖν δὲ ἐκεῖνον ἅτε οἰκονόμον καὶ διοικητὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Οὐ μέντοι λογιστεύσεις σου τὸν ἐπίσκοπον οὐδὲ παρατηρήσεις τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ, πῶς ἐπιτελεῖ ἢ πότε ἢ τίσιν ἢ ποῦ ἢ εἰ καλῶς ἢ φαύλως ἢ δεόντως· ἔχει γὰρ λογιστὴν Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἐγχειρίσαντα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν οἰκονομίαν ταύτην καὶ καταξιώσαντα αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης τοῦ τηλικούτου τόπου.

Cap. 36, 1 Πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχε τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, πάντοτε μεμνημένος τῶν δέκα τοῦ Θεοῦ λογίων· ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεὸν τὸν ἕνα καὶ μόνον ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος, μὴ προςανέχειν εἰδώλοις ἤ τισιν ἑτέροις, ὡς θεοῖς ἀψύχοις ἢ ἀλόγοις ἢ δαίμοσιν. Γίνωσκε δημιουργίαν Θεοῦ διάφορον, ἀρχὴν λαβοῦσαν διὰ Χριστοῦ· καὶ σαββατιεῖς διὰ τὸν παυσάμενον μὲν τοῦ ποιεῖν, οὐ παυσάμενον δὲ τοῦ προνοεῖν, σαββατισμὸν μελέτης νόμων, οὐ
2 χειρῶν ἀργίαν. Πᾶσαν ἔκνομον ἐπιθυμίαν ἄπωσαι, πᾶσαν λύμην τὴν ἐπὶ διαφθορᾶς ἀνθρώπων, πᾶσαν ὀργήν. Γονεῖς τίμα ὡς αἰτίους γενέσεως. Ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· κοινώνει βίου τοῖς δεομένοις. Ἐπιορκίαν καὶ πολυορκίαν μά-
3 ταιον φεῦγε· οὐ γὰρ ἀθωωθήσῃ. Μὴ ὀφθῇς παρὰ τοῖς ἱερεῦσι κενός, καὶ τὰ ἑκούσιά σου ἐνδελεχίζων πρόςφερε· καὶ τῆς Χριστοῦ ἐκκλησίας μὴ ἀπολίπου, ὀρθρίζων εἰς αὐτὴν πρὸ παντὸς ἔργου, καὶ πάλιν ἑσπέρας εἰς αὐτὴν ἀπάντα εὐχαριστῶν Θεῷ
4 ὑπὲρ ὧν σοι τὴν ζωὴν κεχάρισται. Ἐργοπόνει, ἐνδελέχιζε, κοπία, πρόςφερε Κυρίῳ τὰ ἑκούσιά σου· Τίμα γάρ, φησί, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων (Prov. III, 9). Εἰς τὸν κορβανᾶν ὃ δύνασαι βάλλων, κοινώνει τοῖς ξένοις ἓν ἢ δύο ἢ πέντε λεπτά· θησαύριζε σαυτῷ τὸν οὐράνιον πλοῦτον, ὃν οὔτε σὴς οὔτε κλέπται

3. Turr. non legisse videtur *τῶν δεομένων*.

4. *ἢ φαύλως ἢ δεόντως:* Turr. „an secus" (*ἢ ἄλλως*, quod miro quodam modo placet).

Cap. 36. (Bov. 40.) Tit. *ὑπόμνησις τῶν δέκα τοῦ Θεοῦ λογίων, καὶ ὅπως αὐτὰ ἐνταῦθα διαγορεύουσιν.*

1. *ἰσχύος:* Vind. add. *σου*.

3. *Χριστοῦ:* Bov. „Dei".

4. *εἰς τὸν κορβ.* usque ad *κοινώνει* c. Vindd. Cot. in mg.; qui hanc lectionem omnino praeferendam censet vulgatae, quam cum Turr. et M. et ipse in textu habet *εἰ εἰς τὸν κορβανᾶν οὐ δύνασαι βάλλειν, κἂν κοινώνει.* Bov. omnia om., quae ante *κοινώνει* leguntur.

λυμανοῦνται (Matth. VI). *Καὶ ποιῶν οὕτω, μὴ κρῖναι τὸν ἐπίσκοπόν* 5
σου ἢ τὸν συλλαϊκόν· ἐὰν γὰρ κρίνῃς τὸν ἀδελφόν, κριτὴς ἐγένου, μηδενός σε προχειρισαμένου· τοῖς γὰρ ἱερεῦσιν ἐπετράπη κρίνειν μόνοις, ὅτι εἴρηται αὐτοῖς Κρίμα δίκαιον κρίνατε (Zach. VII, 9)· *καὶ πάλιν Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι. Ὑμῖν γὰρ οὐκ ἐπιτέτραπται· τοὐναντίον γὰρ εἴρηται τοῖς ἔξω τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαστικοῦ ἢ διδασκαλικοῦ ὑπάρχουσι Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθήσεσθε* (Luc. VI, 37).

Τὸν μέντοι ἐπίσκοπον δεῖ κρίνειν ὀρθῶς, καθὼς γέγραπται **Cap. 37, 1**
Τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνετε (Joa. VII, 24)· *καὶ ἀλλαχοῦ Τί δὲ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δίκαιον* (Luc. XII, 57); *Γίνεσθε οὖν ὡς ἀργυρονόμοι ἐπιστήμονες· καθάπερ γὰρ οὗτοι τὰ φαῦλα τῶν νομισμάτων ἀποκρίνουσι, τὰ δὲ δόκιμα οἰκειοῦνται, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ τὸν ἐπίσκοπον χρὴ τὰ μὲν ἄμωμα κατέχειν, τὰ δὲ ἐπίμωμα ἢ θεραπεύειν ἢ ἀνιάτως νοσοῦντα ἀποῤῥίπτειν· καὶ μὴ ταχέως κόπτειν μηδὲ οἱςδήποτε πιστεύειν. Ἐγχωρεῖ γάρ* 2
τινας καὶ διὰ ζῆλον ἢ φθόνον κατά τινος ἀδελφοῦ ἐνστήσασθαι ψευδῆ κατηγορίαν, ὡς οἱ δύο πρεσβύτεροι ἐπὶ τῆς Σωσάννης ἐν Βαβυλῶνι, καὶ ἡ αἰγυπτία ἐπὶ τῷ Ἰωσήφ. Σὺ οὖν ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος τὰ τοιαῦτα μὴ προχείρως παραδέχου, ἵνα μὴ ἀνέλῃς τὸν ἀθῷον καὶ ἀποκτείνῃς τὸν δίκαιον. Ὁ γὰρ τοιαῦτα παραδέχεσθαι θέλων ὀργῆς πατήρ ἐστι μᾶλλον, ἢ εἰρήνης· ὅπου δὲ ὀργή, ἐκεῖ ὁ Κύριος οὐκ ἔστιν· ἡ γὰρ ὀργὴ, τοῦ Σατανᾶ ὑπάρχουσα φίλη, λέγω δὲ ἡ παρὰ τὸ δίκαιον κινουμένη διὰ τῶν ψευδαδέλφων, οὐδέποτε ἀφίησι γενέσθαι ὁμόνοιαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Ὅθεν ἐπιγινώσκοντες τοὺς τοιούτους ἄφρονας, ἐριστὰς, 3
[ζηλωτὰς], ἐπιχαιρεσικάκους, μὴ πιστεύετε αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παρατηρεῖσθε τοὺς τοιούτους, ἀκούοντές τι παρ' αὐτῶν κατὰ ἀδελφοῦ· ὅτι οὐδὲν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν φόνος, καὶ οὗ τις οὐχ ὑπονοεῖ καταβάλλουσιν ἄνδρα.

Σὺ οὖν πρόσεχε τῷ κατηγοροῦντι, ἐν σοφίᾳ παρατηρῶν τὴν 4
ἀναστροφὴν αὐτοῦ, τίς καὶ ὁποία τυγχάνει· καὶ εἰ εὕροις αὐτὸν

5. *κρῖναι:* legendum erit *κρῖνε.* — *Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι* in Scriptura non exstat; sed a plurimis patribus tanquam vox Domini vel apostolica usurpatur. — *ἢ διδασκαλικοῦ:* Vind. Bov. om., et delendum videtur Clerico.

Cap. 37. (Bov. 41.) Tit. *περὶ κατηγόρων καὶ συκοφαντῶν, καὶ ὅπως* (Vind. *ὅτι*) *χρὴ μὴ προχείρως πιστεύειν ἢ ἀπιστεῖν τούτοις τὸν κριτὴν, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως.*

1. *ἀποῤῥίπτειν:* M. *ἀποῤῥιπτεῖν.*

3. *[ζηλωτὰς]:* Vindd. Bov. om., sed facile excidere potuit. — *ἐπιχαιρεσικάκους* cum Vindd. (v. s. cap. 21, 2); vulgo *χαιρεσικάκους* (utrumque verbum insolitum est pro *χαιρέκακος, ἐπιχαιρέκακος*). — *φόνος:* Bov. legit *ἢ φόνος.*

4. *κατηγοροῦντι* c. Bov. („accusatori"); vulgatum enim *κατηγορηθέντι* prorsus ineptum est.

ἀληθεύοντα, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διδαχὴν ποίησον (Matth. XVIII), *καὶ μόνον παραλαβὼν τὸν κατηγορηθέντα ἔλεγξον αὐτὸν, ὅπως μεταγνῷ, μηδενός σοι συμπαρόντος. Εἰ δὲ οὐ πεισθείη, γενόμενος δεύτερος ἢ τρίτος, οὕτως αὐτῷ ὑπόδειξον τὸ πλημμέλημα, νουθετήσας αὐτὸν ἐν πραότητι καὶ παιδείᾳ· ὅτι ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ ἀναπαύσεται σοφία, ἐν δὲ καρδίᾳ ἀφρόνων οὐ διαγινώσκεται* (Prov. XIV, 33).

Cap. 38, 1 * *Ἐὰν οὖν πεισθῇ ἐπὶ στόματος τῶν τριῶν ὑμῶν, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δέ τις σκληρύνοιτο, εἰπὲ τῇ ἐκκλησίᾳ· ἐὰν δὲ καὶ τῆς ἐκκλησίας παρακούσῃ, ἔστω σοι ὡς ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης, καὶ μηκέτι αὐτὸν ὡς χριστιανὸν παραδέχου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ὡς ἐθνικὸν παραιτοῦ.* 2 *Εἰ δὲ βούλοιτο μετανοεῖν, προςλαμβάνου· οὐδὲ γὰρ τὸν ἐθνικὸν ἢ τὸν τελώνην εἰς κοινωνίαν παραδέχεται ἡ ἐκκλησία, πρινὴ μεταγνῷ ἕκαστος αὐτῶν ἐκ τῶν προτέρων ἀσεβημάτων· τοῖς γὰρ μεταμελομένοις τόπον μετανοίας ὥρισεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ.*

Cap. 39, 1 * *Καὶ γὰρ ἐγὼ Ματθαῖος, εἷς τῶν δώδεκα τῶν ἐν τῇδε τῇ διδασκαλίᾳ λαλούντων ὑμῖν, εἰμὶ ἀπόστολος, καὶ αὐτὸς ὢν τελώνης μὲν πρότερον, νῦν δὲ διὰ τοῦ πιστεύειν ἠλεημένος μετεγνωκώς τε τῶν προτέρων πράξεων καὶ ἠξιωμένος ἀπόστολος εἶναι καὶ κῆρυξ τοῦ λόγου· καὶ Ζακχαῖος, ὃν ὁ Κύριος προςελάβετο ἐν μετανοίᾳ δεηθέντα αὐτοῦ, ὁμοίως καὶ αὐτὸς τελώνης τὸ πρότερον ὑπῆρχεν. Ἤδη δὲ καὶ στρατιῶται καὶ τελωνῶν ὄχλος, προςελθόντες τῷ κυριακῷ περὶ μετανοίας λόγῳ, ἀκούουσι παρὰ τοῦ προφήτου Ἰωάννου μετὰ τὸ βάπτισμα Μηθὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν ποιεῖτε* (Luc. III, 13). *Ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐθνικοῖς οὐκ ἀπέγνωσται ἡ ζωή, ἐὰν μετανοήσαντες τὴν ἀπιστίαν ἀποβάλλωσιν.* 2 *Ὡς τελώνην οὖν ἢ ἐθνικὸν ἔχε τὸν ἐπὶ κακῷ ἔργῳ ἐλεγχθέντα καὶ μὴ μεταγινώσκοντα. Ἐὰν δὲ ὕστερον μετανοῇ καὶ ἐπιστρέφῃ ἐκ τῆς πλάνης· ὡς καὶ τοὺς ἐθνικοὺς, ὁπόταν θέλωσι μετανοεῖν, εἰς ἐκκλησίαν προςδεχόμεθα, ὅπως τοῦ λόγου ἀκούωσιν, οὐ μὴν κοινωνοῦμεν αὐτοῖς, μέχρις οὗ τὴν σφραγῖδα λαβόντες τελειωθῶσιν· οὕτω καὶ τοῖς τοιού-*

Cap. 38. (Bov. 42.) Tit. *ὅτι χρὴ τοὺς ἁμαρτάνοντας ἰδιαζόντως ἐξελέγχειν καὶ τοὺς μετανοοῦντας προςδέχεσθαι κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν.*
1. *ὡς ἐθνικὸν:* Turr. „tanquam publicanum" (*ὡς τελώνην*).
2. *παραδέχεται ἡ ἐκκλησία:* Vind. *παραδέχηται;* Bov. „in communionem recipis" (*παραδέχῃ,* et sic habebit Vind.). — *Χριστὸς:* Vind. add. *υἱὸς.* — *τοῦ Θεοῦ:* Bov. om.

Cap. 39. (Bov. 43.) Tit. *παραδείγματα ἐπὶ μετανοίας.*
2. *Ἐὰν δὲ ὕστερον* usque ad *προςδεχόμεθα:* Bov. „et ethnici si postea dolere et ab errore redire volent, eos in ecclesiam recipimus"; et ita, ut videtur, Vind., in quo, teste Clerico, *καὶ ἐπιστρέφῃ ἐκ τῆς πλάνης* habentur post *μετανοεῖν.* — *ὁπόταν θέλωσι* scripsimus pro vulgato *ὁ. θέλουσι.* — *μέχρις* prius: Vind. *ἄχρι.*

τοις, μέχρις οὗ μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξωσιν, ἐπιτρέπομεν εἰςέρχεσθαι, ὅπως τοῦ λόγου ἀκούοντες μὴ τελέως ἄρδην ἀπόλωνται· μὴ κοινωνείτωσαν δὲ ἐν τῇ προσευχῇ, ἀλλ' ἐξερχέσθωσαν 3 μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ εὐαγγελίου, ὅπως διὰ τοῦ ἐξιέναι βελτιωθῶσι τὴν ἀναστροφὴν τοῦ βίου, σπουδάζοντες περὶ τὰς συνάξεις ἀπαντᾶν ὁσημέραι καὶ τῇ δεήσει σχολάζειν, ὅπως καὶ αὐτοὶ δυνηθῶσιν εἰςδεχθῆναι, καὶ οἱ θεώμενοι αὐτοὺς κατανυγῶσι καὶ ἀσφαλέστεροι γένωνται, εὐλαβούμενοι τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν.

Cap. 40. Οὐ μέντοιγε βδελύξῃ τὸν περιπεσόντα ἑνὶ καὶ δευτέρῳ σφάλματι, ὦ ἐπίσκοπε, οὐδὲ κωλύσεις αὐτὸν τοῦ κυριακοῦ λόγου, οὐδὲ κοινῆς διαίτης αὐτὸν ἐξώσεις· ἐπείπερ οὐδὲ ὁ Κύριος παρῃτεῖτο μετὰ τῶν τελωνῶν ἐσθίειν καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑπὸ τῶν φαρισαίων ἐγκαλούμενος περὶ τούτου ἔλεγεν Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες (Matth. IX, 12). Τοῖς οὖν δι' ἁμαρτίας ἀφορισθεῖσι παρ' ὑμῶν καὶ συναναστρέφεσθε καὶ συναυλίζεσθε, ἐπιμελούμενοι, παρακαλοῦντες, ὑποστηρίζοντες, λέγοντες αὐτοῖς Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι καὶ γόνατα παραλελυμένα (Is. XXXV, 3). Παρακαλεῖν γὰρ χρὴ τοὺς πενθοῦντας καὶ τοῖς ὀλιγοψυχοῦσι προθυμίαν διδόναι, ὅπως μὴ τῇ ἀμετρίᾳ τῆς λύπης εἰς ἀφροσύνην χωρήσωσιν· ἐπείπερ ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων (Prov. XIV, 29 graece). Cap. 41, 1 * Εἰ δέ τις ἐπιστραφεὶς μετανοίας καρπὸν ἐπιδείξηται, τότε καὶ εἰς προςευχὴν εἰςδέξασθε αὐτόν· ὡς τὸν υἱὸν τὸν ἀπολωλότα, τὸν ἄσωτον, τὸν μετὰ πορνῶν μειώσαντα τὴν πατρικὴν οὐσίαν, τὸν χοίρους βόσκοντα καὶ κερατίων ἐμπλησθῆναι ἐπιθυμοῦντα καὶ μὴ τυγχάνοντα, μεταγνόντα καὶ παλινδρομήσαντα πρὸς τὸν πατέρα καὶ εἰπόντα Ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος καλεῖσθαι υἱός σου (Luc. XV, 21), μετὰ μουσικῶν ὁ φιλότεκνος πατὴρ προςελάβετο, καὶ τὴν ἀρχαίαν στολὴν καὶ τὸν δακτύλιον καὶ τὰ ὑποδήματα ἀποδοὺς σφάξας τε τὸν σιτευτὸν μόσχον ηὐφραίνετο μετὰ τῶν φίλων. Οὕτως 2 οὖν καὶ σὺ ποίει, ὦ ἐπίσκοπε· ἀλλ' ὥςπερ τὸν ἐθνικὸν λούσας

3. *βελτιωθῶσι:* Vind. *ἐπιβελτιωθῶσι.*

Cap. 40. (Bov. 44.) Tit. *ὅτι οὐ χρὴ ἐχθρωδῶς διακεῖσθαι περὶ τὸν ἅπαξ ἢ δεύτερον ἁμαρτάνοντα.*

καὶ ὑπὸ τῶν φαρισαίων: Vind. praefigit *ὃς;* M. om. *τῶν.* — *συναυλίζεσθε:* Cot. frustra conjicit, legendum esse *συναλίζεσθε.* — Ad locum Prov. XIV Turr. addit „inquit".

Cap. 41. (Bov. 45.) Tit. *ὅπως δεῖ προςίεσθαι τὸν μετανοοῦντα, καὶ ὅπως διαγίνεσθαι πρὸς τοὺς* (M. om.) *ἁμαρτάνοντας καὶ πότε ἐκκόπτειν τῆς ἐκκλησίας.*

1. *χοίρους:* Turr. „oves".
2. *ἀλλ' ὥςπερ:* Vind. Turr. *καὶ ὥςπερ.*

εἰςδέχῃ μετὰ τὴν διδασκαλίαν, οὕτω καὶ τοῦτον χειροθετήσας, ὡς ἂν μετανοίᾳ κεκαθαρισμένον, πάντων ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχομένων, ἀποκαταστήσεις αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ νομήν· καὶ ἔσται αὐτῷ ἀντὶ τοῦ λούματος ἡ χειροθεσία· καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἡμετέρων χειρῶν ἐδίδοτο πνεῦμα ἅγιον τοῖς 3 πιστεύουσι. Κἄν τις τῶν μὴ σεσαλευμένων ἀδελφῶν αὐτοῦ ἐπεγκαλέσῃ σοι ὅτι δὴ κατηλλάγης αὐτῷ, εἰπὲ πρὸς αὐτόν Σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα σά ἐστιν· εὐφρανθῆναι δὲ ἔδει καὶ χαρῆναι, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς 4 ἦν καὶ ἀνέζησε, καὶ ἀπολωλὼς καὶ εὑρέθη (l. c. 31. 32). Ὅτι γὰρ οὐ μόνον προςδέχεται ὁ Θεὸς τοὺς μετανοοῦντας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν ἀποκαθίστησιν, ἱκανὸς μάρτυς ὁ ἅγιος Δαβίδ, ὃς μετὰ τὴν εἰς τὸν Οὐρίαν ἁμαρτίαν ηὔχετο τῷ Θεῷ λέγων Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῷ στήριξόν με (Ps. LI, 12)· καὶ πάλιν Ἀπόστρεψον τὸ πρόςωπόν σου ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν μου; καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον· καρδίαν καθαρὸν κτίσον ἐν ἐμοὶ, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου· μὴ ἀποῤῥίψῃς με ἀπὸ τοῦ προςώπου σου, καὶ τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ 5 ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ (l. c. 9—11). Καὶ σὺ οὖν ὡς συμπαθὴς ἰατρὸς τοὺς ἡμαρτηκότας πάντας θεράπευε, χρώμενος σωτηρίοις πρὸς βοήθειαν ἀγωγαῖς· μὴ μόνον τέμνων ἢ καίων ἢ ξήρια προςφέρων, ἀλλὰ καὶ ἐπιδεσμῶν καὶ μοτῶν καὶ ἐνιεὶς γλυκέα φάρμακα ἐπουλωτικὰ, καὶ καταβρέχων λόγοις παρακλητικοῖς. Ἐὰν δὲ κοῖλον ᾖ τὸ τραῦμα, θρέψον αὐτὸ ἡδεῖ ἐμπλάστρῳ, ἵνα γεμισθὲν ἶσον τῷ ἀρτίῳ ἀποτελεσθῇ· ἐὰν δὲ ῥυπανθῇ, τότε κάθαρον ξηρίῳ, τοῦτ' ἔστι λόγῳ ἐπιτιμητικῷ· ἐὰν δὲ ὑπέρογκον γένηται, δριμεῖ κολλυρίῳ ἐξομάλισον αὐτὸ, ἀπειλῇ κρίσεως· κἂν νομὴ γένηται, καυτηρίασον αὐτὸ καὶ τὴν σηπεδόνα ἔκκοψον, 6 στιβώσας νηστείαις. Ἐὰν δὲ ταῦτα ποιήσῃς, καὶ γνῷς ὅτι ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθῆναι οὔτε ἔλαιον οὔτε καταδέσμους, ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἡ νομὴ καὶ προλαμβάνει πᾶσαν ἴασιν, ὡς ἡ γάγγραινα πᾶν μέλος σήπουσα· τότε μετὰ πολλῆς σκέψεως καὶ συμβουλίας καὶ ἑτέρων ἰατρῶν ἐμπείρων ἀπόκοψον τὸ διασαπὲν μέλος, ἵνα μὴ τὸ πᾶν διαφθαρῇ σῶμα 7 τῆς ἐκκλησίας. Μὴ ῥᾳδίως οὖν ἴσθι πρόχειρος εἰς τὸ ἀπο-

— λούματος: M. λούσματος.
5. ξήρια: Bov. „novaculam" (ξύριον) v. infra. — ἐπουλωτικὰ: Vind. ἀπουλωτικά. — ἡδεῖ ἐμπλάστρῳ: Vind. δι' ἐμπλάστρου. — ξηρίῳ: Bov. Turr. „novacula" (ξυρίῳ, quod non displicet).
6. διαφθαρῇ: Vind. φθαρῇ.

κόπτειν, μηδὲ ταχέως ἐπὶ τὸν μυριόδοντα πρίονα ὅρμα· ἀλλὰ πρῶτα χρῶ σμίλῃ, τὰ ἀποστήματα διαιρῶν, ὅπως τὸ ἐντὸς ἐγκείμενον αἴτιον τῶν πόνων ἐκκριθὲν ἀναλγὲς τὸ σῶμα τηρήσῃ. Ἐὰν δέ τινα ἀμετανοήτως ἔχοντα βλέπῃς καὶ ἀπεσκληρωκότα, τότε μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς ἐκκλησίας ἀπόκοπτε· Ἐξαρεῖτε γὰρ τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν (Deut. XVII, 7)· *καί Εὐλαβεῖς ποιήσετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ* (Lev. XV, 31)· *καὶ πάλιν Οὐ λήψῃ πρόςωπον πλουσίου ἐν κρίσει* (Lev. XIX, 15), *καὶ πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει* (Exod. XXIII, 3)· *ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις* (Deut. I, 17).

Cap. 42, 1 *Ἐὰν δὲ ψευδὴς ᾖ ἡ κατηγορία τῆς διαβολῆς, καὶ ὑμεῖς οἱ ποιμένες σὺν τοῖς διακόνοις τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν παραδέξησθε, ἢ διὰ προςωποληψίαν ἢ διὰ δώρων ἐξαλλαγὴν, βουλόμενοι τὸ ἀρεστὸν τῷ διαβόλῳ ποιεῖν, τὸν κατηγορούμενον μέν, ὑπάρχοντα δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀλλότριον ἀπώσησθε τῆς ἐκκλησίας, λόγον ὑφέξετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου· ὅτι γέγραπται Ἀθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς* (Exod. XXIII, 7)· *οὐ λήψῃ δῶρα πατάξαι ψυχήν* (cf. Deut. XXVII, 25)· *τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς σοφῶν καὶ λυμαίνεται ῥήματα δικαίων* (Deut. XVI, 19 cf. Exod. XXIII, 8)· *καὶ πάλιν Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἴροντες* (Is. V, 23).

2 *Φυλάσσεσθε οὖν τὸ κατακρίνειν τινὰς ἀδίκως καὶ συνηγορεῖν τοῖς πονηροῖς· Οὐαὶ γὰρ τῷ λέγοντι τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν, τῷ τιθέντι τὸ φῶς σκότος καὶ τὸ σκότος φῶς* (Is. V, 20). *Προςέχετε οὖν μήπως προςωπολῆπται γενόμενοι ὑποπέσητε τῇ φωνῇ τοῦ Κυρίου ταύτῃ. Ἐὰν γὰρ ἑτέρους ἀδίκως κατακρίνητε, καθ' ἑαυτῶν ἀποφαίνεσθε· ὅτι λέγει Κύριος Ὧι κρίματι κρίνετε κριθήσεσθε, καὶ ᾧ καταδικάζετε καταδικασθήσεσθε* (Matth. VII, 2 cf. Luc. VI, 37).

3 *Εἰ οὖν ἀπροςωπολήπτως κρίνετε, ἐπιγνώσεσθε τὸν κατηγοροῦντα κατὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ μαρτυρήσαντα ψευδῆ καὶ ἐπιδείξετε συκοφάντην, βάσκανον, φονέα, ταράσσοντα ὡς*

7. *αἴτιον τῶν πόνων* c. Vindd. Turr. („causa morbi"); vulgo *αἴτιον τὸ τὸν πόνον ποιοῦν*. — *ἀπεσκληρωκότα*: M. *ἀπεσκληκότα*. — *Ἐξαρεῖτε γάρ*: Turr. „Tollite, inquit".

Cap. 42. (Bov. 46.) Tit. *ὅτι χρὴ ἀπροςωπόληπτον εἶναι τὸν κριτήν* (Vind. huic capiti inscriptum habet titulum capitis 38, manifesto errore).

1. *ῥήματα δικαίων*: M. Bov. *ῥ. δίκαια*, ut Exod. XXIII, 8.

2. *Προςέχετε* usque ad *ταύτῃ* c. Vind. huc transtulimus; vulgo leguntur in fine commatis 1, post locum Is. V, 23; Bov. om.

3. *μαρτυρήσαντα*: Vind. *μαρτυρίαν*. — *ἐπιδείξετε* ex Bov. Turr. conjectura assecuti sumus; vulgo *ἐπιδείξας αὐτὸν*, inepte. — *ὡς κακὸν ἀντιλογίαις*: Bov.

κακὸν ἀντιλογίαις, ἄστατον ἐν τοῖς λόγοις, ἑαυτῷ ἐναντίον ἐφ' οἷς φθέγγεται καὶ ἁλισκόμενον ῥήμασιν ἰδίου στόματος· παγὶς γὰρ αὐτῷ ἰσχυρὰ ἐφέστηκε τὰ ἴδια χείλη. Ὃν μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῆς ψευδολογίας κρινεῖς ἀποτόμως καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πυρὸς παραδώσεις, καὶ ποιήσεις αὐτῷ ὃν τρόπον ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι τῷ πλησίον· ὅσον γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἐφόνευσε τὸν ἀδελφὸν, προλαβὼν τὰ ὦτα τοῦ κριτοῦ· γέγραπται δὲ ὅτι Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται (Gen. IX, 6 graece)· *καί Ἐξαρεῖς τὸ αἷμα τὸ ἀναίτιον ἀπὸ σοῦ, τὸ ἐκχυθὲν*

Cap. 43, 1 *μάτην* (cf. Deut. XIX, 13). * *Ποιήσεις οὖν αὐτὸν ἀποσυνάγωγον ὡς φονέα ἀδελφοῦ. Ἔπειτα χρόνου διαστάντος, ἐὰν λέγῃ μετανοεῖν, στιβώσατε αὐτὸν νηστείαις καὶ μετὰ ταῦτα χειροθετήσαντες αὐτὸν προςδέξασθε, ἀσφαλισάμενοι μέντοι αὐτὸν μή*

2 *τινα ταράξῃ πάλιν. Εἰ δὲ πάλιν εἰςελθὼν ὁμοίως στασιάζει, οὐ πανόμενος τοῦ ταράσσειν καὶ κατακερτομεῖν τὸν ἀδελφὸν, ἐκ φιλονεικείας μώμους ἐπιτηδεύων, ἐκβαλεῖτε αὐτὸν ὡς λοιμόν, ἵνα μὴ τὴν ἐκκλησίαν λυμαίνηται τοῦ Θεοῦ· ὁ τοιοῦτος γὰρ ταραχὰς συνίστησι πόλεσιν· οὗτος γὰρ κἂν ἔσω ᾖ, μὴ πρέπων τῇ ἐκκλησίᾳ, περισσὸς καὶ μάταιος τυγχάνει, σπιλῶν ὅσον τὸ*

3 *ἐπ' αὐτῷ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γάρ τινες τῶν ἀνθρώπων, γεννώμενοι περισσὰ τῶν σωμάτων μέλη προςηρτημένα ἔχοντες, οἷον δακτύλους ἢ ὑπερσαρκώματα, περικόπτουσιν ἀφ' ἑαυτῶν ταῦτα διὰ τὴν ἀπρέπειαν, καὶ οὐδεμία προςγίνεται ἀπρέπεια, ἀπολαβόντος τοῦ ἀνθρώπου διὰ τοῦ τεχνίτου τὴν φυσικὴν εὐκοσμίαν· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς οἱ ποιμένες τῆς ἐκκλησίας, ὑπαρχούσης σώματος ἀρτίου καὶ μελῶν ὑγιεινῶν* [*τῶν*] *ἐπὶ Θεὸν πιστευόντων ἐν φόβῳ Κυρίου καὶ ἀγάπῃ, ὅταν εὑρεθῇ ἓν μέλος περισσὸν, πονηρὰ φρονοῦν καὶ τῷ λοιπῷ σώματι ἀπρέπειαν ἐμποιοῦν καὶ χειμάζον αὐτὸ στάσει καὶ μάχῃ καὶ καταλαλιᾷ, παρέχον αὐτῷ φόβους, πράγματα, μώμους, καταλαλιάς, ἐγκλήματα, ἀκαταστασίας, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου ἐνεργήματα*

om. — *ὅσον γὰρ* c. Vindd. Turr.; vulgo add. *ἐλάλησεν*, quod etiam Bov. interpretari conatur (cujus loco Cot. legendum putavit *ἐλάχησεν*); al. add. *τὸ* (Cot. in mg.)

Cap. 43. (Bov. 47.) Tit. *ὅπως χρὴ τοὺς συκοφάντας τιμωρεῖσθαι.*

2. *εἰ δὲ πάλιν:* Vind. om. *πάλιν.* — *μώμους:* Vind. *μωμοῦν*, quod placet Clerico. — *πόλεσιν:* Vind. Bov. *πόλει.* — *τὸ ἐπ' αὐτῷ:* Vind. *καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶν.*

3. *γεννώμενοι:* vulgo add. *καί*, quod nullo modo ferendum est et a Turr. non vertitur. — [*τῶν*] cum Vind.; facile enim post *ὑγιεινῶν* excidere poterat. — *φόβους:* Vind. *ψόγος* (? *ψόγους*, quod non displicet). — In fine addit Vind. *εἰ ἐξώσητε τὸν τοιοῦτον ἑαυτῶν καὶ περικόψητε;* verum et haec et apodosis (*οὐδεμία ὑμῖν προςγίνεται ἀπρέπεια* vel ejusmodi aliquid) *ἀνακολούθως* praetermissa latent sub iis, quae commate 4 sequuntur.

ἐκτελῶν ὡς ἂν κεχειροτονημένος ὑπὸ τοῦ διαβόλου σκυβαλίζειν τὴν ἐκκλησίαν διὰ βλασφημιῶν καὶ πολλῆς ἀκαταστασίας καὶ ἔριδος καὶ διχοστασίας; Οὗτος οὖν, δεύτερον ἔξω τῆς ἐκκλησίας 4 βληθεὶς, ἀξίως ἀπετμήθη τῆς τοῦ Κυρίου συναγωγῆς· καὶ μᾶλλον νῦν κεκόσμηται ἡ τοῦ Κυρίου ἐκκλησία, ἢ τὸ πρῶτον, ὅτε τὸ περιττὸν ἐκέκτητο καὶ ἑαυτῇ ἀνοίκειον μέλος· διὸ ἀπὸ τοῦ νῦν ἀβλασφήμητός ἐστι καὶ ἀσκυβάλιστος, πονηρῶν ἀπαλλαγεῖσα, δολίων, λοιδόρων, ἀνημέρων, προδοτῶν, μισοκάλων, φιληδόνων, κενοδόξων, ἀπατηλῶν, δοξοσόφων, ἔργον θεμένων διασπείρειν, μᾶλλον δὲ διασκορπίζειν τὰ τοῦ Κυρίου ἀρνία.

Σὺ οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, σπούδαζε ἅμα τῷ ὑπὸ σὲ κλήρῳ ὀρ- 5 θοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὅτι λέγει Κύριος Ἐὰν πλάγιοι πορεύεσθε πρὸς μέ, κἀγὼ πρὸς ὑμᾶς πλαγίως πορεύσομαι (Lev. XXVI, 27. 28)· καὶ ἀλλαχοῦ Μετὰ ὁσίου ὁσιωθήσῃ καὶ μετὰ ἀθώου ἀθῷος ἔσῃ καὶ μετὰ στρεβλοῦ διαστρέψεις (Ps. XVIII, 26. 27). Ὁσίως οὖν πορεύεσθε, ἵνα μᾶλλον ἐπαίνου καταξιωθῆτε ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἢ μέμψεως ἐκ τοῦ ἐναντίου. *Ὁμό- **Cap. 44**, 1 φρονες οὖν ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ὦ ἐπίσκοποι, εἰρηνεύετε μετ' ἀλλήλων, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι· μετὰ ἀκριβείας ποιμαίνετε τὸν λαὸν, ὁμοφρόνως διδάσκοντες τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ὁμογνωμονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ περὶ τῶν αὐτῶν δοξάζειν, ἵνα μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ ἓν σῶμα καὶ ἓν πνεῦμα, κατηρτισμένοι τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ κατὰ τὴν κυριακὴν θέσιν. Καὶ πάντα μὲν ὁ 2 διάκονος τῷ ἐπισκόπῳ ἀναφερέτω, ὡς ὁ Χριστὸς τῷ πατρί· ἀλλ' ὅσα δὲ δύναται εὐθυνέτω δι' ἑαυτοῦ, λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν, ὡς ὁ Κύριος παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ δημιουργεῖν, τὸ προνοεῖν· τὰ δ' ὑπέρογκα ὁ ἐπίσκοπος κρινέτω. Πλὴν ἔστω ὁ διάκονος τοῦ ἐπισκόπου ἀκοὴ καὶ ὀφθαλμὸς καὶ στόμα καρδία τε καὶ ψυχή, ἵνα μὴ ᾖ τὰ πολλὰ μεριμνῶν ὁ ἐπίσκοπος ἀλλὰ μόνα τὰ κυριώτερα· ὥσπερ καὶ ὁ Ἰωθὼρ τῷ Μωυσεῖ διετάξατο, καὶ ἀπεδέχθη αὐτοῦ ἡ συμβουλία.

Καλὸν μὲν οὖν ἐστι τῷ χριστιανῷ ἐγκώμιον πρὸς μηδένα **Cap. 45.**

5. *πορεύεσθε* prius: legendum erit *πορεύησθε*. — *καταξιωθῆτε*: Vind. *ἀξιωθῆτε*.

Cap. 44. (Bov. 48.) Tit. *ὅτι χρὴ τὸν διάκονον ἐπικουφίζειν τὸ βάρος τῶν ἐπισκόπων καὶ διευθύνειν τὰ κουφότερα* (Vind. *ἐλαφρότερα*).

1. *φιλάδελφοι*: Vind. add. *γίνεσθε*. — *ποιμαίνετε*: Vind. *ποιμαίνοντες*. — *θέσιν*: Vind. *διδασκαλίαν*.

2. (cf. Krabbe p. 215) *ἀλλ' ὅσα δὲ*: Vind. om. *δὲ*. — *τὸ δημιουργεῖν*: Vind. om. — *ὑπέρογκα*: Vind. *μείζονα*. — *τοῦ ἐπισκόπου*: Cot. om. *τοῦ*. — *Ἰωθὼρ*: Bov. „Ithor".

Cap. 45. (Bov. 49.) Tit. *ὅτι μὴ προσῆκον* (Vind. *προσήκουσι*) *χριστιανοῖς ἀντιλογίαι καὶ διαπληκτισμοί* cf. 1 Cor. VI.

ἔχειν πράγματα· εἰ δὲ ἔκ τινος ἐνεργείας ἢ πειρασμοῦ ἐπισυμβῇ τινι πρᾶγμα, σπουδαζέτω διαλύεσθαι αὐτό, κἂν δέῃ βλαβῆναί τι, καὶ μὴ ἐρχέσθω ἐπὶ κριτήριον ἐθνικόν. Ἀλλὰ μὴν μηδὲ ἀνέχεσθε κοσμικοὺς ἄρχοντας κατὰ τῶν ὑμετέρων δικάζειν· διὰ γὰρ αὐτῶν ὁ διάβολος ἐπιτηδεύει τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄνειδος ἐπεγείρει ὡς μὴ ἐχόντων ἡμῶν ἕνα σοφὸν τὸν δυνάμενον μεταξὺ βραβεῦσαι τὸ δίκαιον ἢ τὰς ἀντιλογίας διαλῦσαι.

Cap. 46, 1 * Μὴ οὖν γινωσκέτωσαν τὰ ἔθνη τὰς πρὸς ἀλλήλους ὑμῶν διαφοράς, μήτε καθ' ἑαυτῶν εἰς μαρτυρίαν παραδέχεσθε τοὺς ἀπίστους, μήτε κρίνεσθε ἐπ' αὐτῶν· μήτε ὀφείλετέ τι τούτοις πρὸς συντέλειαν ἢ φόβον, ἀλλὰ ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ (Matth. XXII, 21), οἷον φόρον ἢ κῆνσον ἢ δίδραχμον, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν δοὺς τὸν στατῆρα ἀπηλ-2 λάγη πραγμάτων. Αἱροῦ οὖν μᾶλλον βλάπτεσθαι καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην σπουδάζειν, οὐ μόνον πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀπίστους· βλαβεὶς γὰρ τῶν βιωτικῶν τι τὰ πρὸς Θεὸν οὐ ζημιωθήσῃ, ἅτε θεοσεβὴς ὑπάρχων καὶ κατ' ἐντολὴν 3 Χριστοῦ ζῶν. Εἰ δὲ ἀδελφοὶ εἰς ἀλλήλους ἔχουσιν, ὃ μὴ γένοιτο, αὐτόθεν νοεῖν ὀφείλετε οἱ προηγούμενοι ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἀδελφῶν [ἐν Κυρίῳ] ἔργον ἐπιτελοῦσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχθρῶν πολεμίων. Καὶ εἷς μὲν αὐτῶν εὑρεθήσεται ἤπιος, ἐπιεικής, φωτὸς τέκνον, ἕτερος δὲ ἀνήμερος, αὐθάδης, πλεονέκτης· ὁ οὖν καταγινωσκόμενος ἐπιτιμάσθω, ἀφοριζέσθω, δίκην τῆς μισαδελφίας τιννύτω, εἶτα μεταμελόμενος προσλαμβανέσθω· καὶ οὕτω 4 σωφρονιζόμενοι, ἐπικουφίσουσιν ὑμῶν τὰ κριτήρια. Χρὴ δὲ καὶ συγχωρεῖν τὰ εἰς ἀλλήλους ἀδικήματα, οὐ τοὺς κρίνοντας ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας εἰς ἑαυτούς· καθὼς ὁ Κύριος ἀπεφήνατο, ἐμοῦ Πέτρου ἐρωτήσαντος αὐτόν Ποσάκις ἁμαρτήσει εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἑπτάκις; καὶ εἰπόντος Οὐ λέγω σοι ἕως ἑπτάκις, ἀλλ' ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά (Matth. XVIII, 21. 22). Οὕτως γὰρ θέλει ὁ Κύριος ἀληθῶς εἶναι αὐτοῦ μαθητάς, καὶ μηδὲν ἔχειν κατὰ μηδενὸς πώποτε, οἷον ὀργὴν

μηδὲ: vulgo μὴ δὲ. — ἐπιτηδεύει: Vind. ἐφεδρεύει, quod rectius esse videtur Clerico. — ἐπεγείρει: Vind. ἐπιφέρει.

Cap. 46. (Bov. 50.) Tit. ὅτι οὐ χρὴ τοὺς πιστοὺς ἐπὶ τῶν ἀπίστων δικάζεσθαι, οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν τινα καλεῖν εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ χριστιανῶν.

1. εἰς μαρτυρίαν: Vind. 46 om. εἰς, assentiente Clerico. — φόβον: Cler. legi jubet φόρον (ex codicibus Vindd. puto): verum illud temere abjiciendum non est cf. Rom. XIII, 7.

2. Χριστοῦ: Vind. Θεοῦ.

3. [ἐν Κυρίῳ]: Vind. om., quod non immerito Cler. praefert. — ἀφοριζέσθω: vulgo perperam ἀφωριζέσθω.

4. Πέτρου: M. om. — ἢ μῖσος ἄσπονδον: Bov. om.

ἄμετρον ἢ θυμὸν ἀνήμερον ἢ ἐπιθυμίαν ἄδικον ἢ μῖσος ἄσπονδον. Τοὺς οὖν ὀργιζομένους συμβιβάζετε εἰς φιλίαν, τοὺς ἐχθραίνοντας εἰς ὁμόνοιαν· ὅτι λέγει Κύριος Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται (Matth. V, 9).

Cap. 47, 1 Τὰ δικαστήρια ὑμῶν γινέσθω δευτέρᾳ σαββάτων, ὅπως, ἐὰν ἀντιλογία τῇ ἀποφάσει ὑμῶν γένηται, ἕως σαββάτου ἔχοντες ἄδειαν δυνηθῆτε εὐθῦναι τὴν ἀντιλογίαν καὶ εἰρηνεῦσαι εἰς τὴν κυριακὴν τοὺς διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους. Συμπαρέστωσαν δὲ τῷ δικαστηρίῳ καὶ οἱ διάκονοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι, ἀπροσωπολήπτως κρίνοντες ὡς Θεοῦ ἄνθρωποι μετὰ δικαιοσύνης. 2 Παραγενομένων οὖν ἑκατέρων τῶν προσώπων, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει (Deut. XIX, 17), στήσονται ἑκάτεροι ἐν μέσῳ τῷ κριτηρίῳ, οἷς ἔστιν ἡ ἀντιλογία· καὶ ἀκούσαντες αὐτῶν, ὁσίως ἀνενέγκατε τὰς ψήφους, σπουδάζοντες αὐτοὺς φίλους ἀμφοτέρους ποιῆσαι πρὶν ἀποφάσεως τῆς τοῦ ἐπισκόπου, ὅπως μὴ ἐξέλθοι ἐπὶ γῆς κρίσις κατὰ τοῦ ἁμαρτήσαντος· καθότι καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ σύμψηφον ἔχει καὶ συνίστορα τῆς δίκης τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ. 3 Εἰ δέ τινες ἐν βλασφημίαις τοῦ μὴ καλῶς ὁδεύειν ἐν Κυρίῳ ἐλέγχοιντο ὑπό τινος, ὁμοίως ἀκούσαντες ἑκατέρων τῶν προσώπων, τοῦ τε κατηγοροῦντος καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλὰ μὴ προλήψει μηδὲ μονομερῶς ἀλλὰ μετὰ δικαιοσύνης, ὡς ὑπὲρ ζωῆς αἰωνίου ἢ θανάτου διδόντες ἀπόφασιν· Δικαίως γάρ, φησὶν ὁ Θεός, διώξει τὸ δίκαιον (Deut. XVI, 20)· ὁ γὰρ δικαίως τιμωρηθεὶς καὶ ἀφορισθεὶς παρ' ὑμῶν αἰωνίου ζωῆς καὶ δόξης ἀπόβλητος γέγονε καὶ παρ' ἀνθρώποις ὁσίοις ἄτιμος καὶ παρὰ Θεῷ κατάδικος. **Cap. 48, 1** * Μὴ πάσης δὲ ἁμαρτίας τὴν αὐτὴν ποιεῖσθε ἀπόφασιν ἀλλ' ἑκάστης ἰδίαν, μετὰ πολλῆς φρονήσεως κρίνοντες ἕκαστα τῶν πλημμελημάτων, τά τε σμικρὰ καὶ τὰ μεγάλα· καὶ ἄλλως ἔργου, καὶ λόγου πάλιν ἑτέρως καὶ προθέσεως, ἢ λοιδορίας ἢ ὑπολήψεως διαφόρως· καὶ τοὺς μὲν ὑποβαλεῖς μόναις ἀπειλαῖς, τοὺς δὲ πενήτων χορηγίαις, ἄλλους δὲ νηστείαις στιβώσεις, καὶ ἑτέρους ἀφορίσεις, πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος αὐτῶν. 2 Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος οὐ παντὸς ἁμαρ-

Cap. 47. (Bov. 51.) Tit. ὅτι χρὴ ἐν δευτέρᾳ σαββάτων ποιεῖσθαι τὰς δίκας.
1. ὑμῶν: Cot. ἡμῶν. — γινέσθω: M. γενέσθω. — εἰς τὴν κυριακὴν: Bov. om.
3. μηδὲ μονομερῶς: vulgo μὴ δὲ μ. — διώξει: legendum esse videtur διώξεις, ut cap. 5. 9: ita etiam interpretes.

Cap. 48. (Bov. 52.) Tit. ὅτι μὴ χρὴ | τὴν αὐτὴν (ita Vind.; Cot. ταύτην, M. ταυτὴν) ἐπάγειν τιμωρίαν ἐπὶ πάσης πλημμελείας, ἀλλὰ διάφορον πρὸς τὸ διάφορον τοῦ ἁμαρτάνοντος.
1. ἰδίαν: M. ἰδία (? ἰδίᾳ). — Vind. om. καὶ et ante ἄλλως et ante προθέσεως (quibus omissis distinguendum esse putat Cler. post ἑτέρως).

τήματος τὴν αὐτὴν ἐποιεῖτο τιμωρίαν, ἀλλὰ ἄλλως μὲν τὰ εἰς Θεὸν καὶ εἰς ἱερέα καὶ εἰς ἱερὸν καὶ εἰς ἱερεῖον, ἑτέρως τὰ εἰς βασιλέα καὶ ἄρχοντα καὶ στρατιώτην καὶ ὑπήκοον, ὁμότιμον ἢ οἰκέτην, ἢ εἰς κτῆμα ἢ εἰς ἄλογον, καὶ πάλιν παρηλλαγμένως τὰ εἰς γονεῖς καὶ συγγενεῖς, ἄλλως τὰ ἐξ ἐφόδου, καὶ τὰ ἀκουσίως ἑτέρως· καὶ τοῖς μὲν θάνατον ἢ διὰ σταυροῦ ἢ τὸν διὰ λίθων, τοῖς δὲ ζημίαν ἢ μάστιγας ἢ τὸ τὰ ὅμοια παθεῖν οἷς 3 *ἔδρασεν. Οὐκοῦν καὶ ὑμεῖς τῶν διαφόρων ἁμαρτημάτων διαφόρους ποιεῖσθε καὶ τὰς τιμωρίας, ἵνα μή τις ἀδικία παρεμπεσοῦσα κινήσῃ τὸν Θεὸν πρὸς ἀγανάκτησιν· ἧς γὰρ ἂν ἀδίκου κρίσεως μεσῖται γένησθε, ταύτης καὶ τὸν ἀπὸ Θεοῦ λήψεσθε μισθόν· ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, κριθήσεσθε* (Matth. VII, 2).

Cap. 49, 1 *Καθίσαντες οὖν ἐπὶ τὸ κριτήριον, παρόντων ἑκατέρων τῶν προσώπων (οὐ γὰρ ἐροῦμεν ἀδελφῶν, μέχρις οὗ ἑαυτοὺς ἐν εἰρήνῃ ἀπολάβωσιν), ἐρευνᾶτε ἀκριβῶς περὶ τῶν ἐνεχομένων· καὶ πρῶτον περὶ τοῦ κατηγοροῦντος, εἰ πρώτου τούτου κατηγορεῖ ἢ καὶ ἑτέροις τισὶν ἐγκλήματα κατενήνοχε, καὶ εἰ μὴ ἐκ μέμψεως αὐτῶν ἢ φιλονεικίας τὸ ἔγκλημα ὑπόκειται, καὶ ὁποία τις ἡ* 2 *ἀναστροφὴ αὐτοῦ ὑπάρχει. Καὶ τοιοῦτος δὲ, ὢν εὐσυνείδητος, μὴ πιστευέσθω μόνος (παράνομον γὰρ τὸ τοιοῦτον), ἀλλ' ἐχέτω καὶ ἑτέρους μάρτυρας ὁμοίους αὐτῷ τὸν τρόπον, καθὼς ὁ νόμος λέγει Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα* (Deut. XIX, 15; 2 Cor. XIII, 1). *Διατί δὲ εἴπομεν τὸν τρόπον αὐτῶν ἐπιζητεῖσθαι ὁποῖος τυγχάνει; ἐπειδὴ πολλάκις ἐγχωρεῖ καὶ τοὺς δύο καὶ τοὺς πλείονας ἐπὶ κακῷ μαρτυρῆσαι καὶ συμφώνως προστῆναι τοῦ ψεύδους, ὡς τοὺς δύο πρεσβυτέρους κατὰ Σωσάννης ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν παρανόμων κατὰ τοῦ Ναβουθαὶ ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Κυρίου ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ Στεφάνου* 3 *τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῦ. Ἔστωσαν οὖν οἱ μάρτυρες πραεῖς, ἀόργητοι, ἐπιεικεῖς, ἀγαπητικοὶ, σώφρονες, ἐγκρατεῖς, ἀπόνηροι, πιστοὶ, θεοσεβεῖς· ἡ γὰρ τῶν τοιούτων μαρτυρία καὶ διὰ τοῦ τρόπου αὐτῶν βεβαία καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν ἀληθὴς ὑπάρχει. Τῶν δὲ μὴ τοιούτων μὴ παραδέχεσθε τὴν μαρτυρίαν, κἂν συμφωνεῖν δοκῶσιν ἐπὶ τῇ καταμαρτυρίᾳ· προστέτακται γὰρ*

Cap. 49. (Bov. 53.) Tit. *ὁποίους εἶναι χρὴ τοὺς κατηγόρους καὶ μάρτυρας.*
1. *εἰ πρώτου τούτου κατηγορεῖ ἢ καὶ ἑ.:* Vind. *εἰ πρὸ τούτου οὐ κατηγορεῖ καὶ ἑ.* — *ἢ φιλονεικίας* e versione Bov. et conjectura Cot.; vulgo *ἡ φιλονεικία καί.*
2. *ὁποῖος τυγχάνει:* Vind. *ὁποῖός τις τ.*
3. *τὴν μαρτυρίαν:* Vind. *τὰς μαρτυρίας.*

ἐν τῷ νόμῳ Οὐκ ἔσῃ μετὰ πολλῶν ἐπὶ κακίᾳ· οὐ παραδέξῃ ἀκοὴν ματαίαν· οὐ συνκαταθήσῃ μετὰ πλήθους ἐκκλῖναι τὸ δίκαιον (cf. Exod. XXIII, 1. 2). Ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κρινόμενον 4 εἰδέναι ὀφείλετε ὁποῖός ἐστι τῇ τοῦ βίου συνηθείᾳ καὶ ἀναστροφῇ· εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βίον, εἰ ἀνέγκλητος, εἰ ὁσιότητα ἐζηλωκώς, εἰ φιλόχηρος καὶ φιλόξενος καὶ φιλόπτωχος καὶ φιλάδελφος, εἰ μὴ αἰσχροκερδὴς καὶ μὴ βρώτης καὶ χρηματολαῖλαψ, εἰ σώφρων καὶ μὴ ἄσωτος ἢ μέθυσος ἢ ἀργοφάγος, εἰ εὔσπλαγχνος καὶ εὐμετάδοτος. * Εἰ γὰρ αὐτῷ προϋπόκειται ἔργα φαῦλα, Cap. 50, 1 ἤδη ἐκ μέρους ἀληθεῖς ἂν εἶεν καὶ νῦν ἐπιφερόμεναι αὐτῷ κατηγορίαι, εἰ μὴ ἂν αὐτῷ τὸ δίκαιον ἔχει συναγωνιζόμενον· ἐγχωρεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμαρτηκέναι μέν ποτε, τούτου δὲ τοῦ ἐγκλήματος ἀθῷον ὑπάρχειν. Διὸ ἀκριβῶς περὶ τὰ τοιαῦτα νήφοντες, ἀσφαλεῖς καὶ βεβαίας ποιεῖσθε τὰς ἀποφάσεις κατὰ τοῦ ἐλεγχθέντος· καὶ ἐὰν μετὰ τὸν ἀφορισμὸν συγγνώμην αἰτῇ καὶ προςπέσῃ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ἡμαρτηκέναι ὁμολογῇ, προσδέξασθε αὐτόν. Μήτε δὲ τὸν συκοφάντην ἀτιμώρητον ἐάσητε, ἵνα μὴ καὶ ἕτερόν 2 τινα καλῶς βιοῦντα βλασφημήσῃ ἢ ἕτερόν τινα προτρέψηται τὰ ὅμοια αὐτῷ δρᾶσαι· μήτε μὴν τὸν ἐλεγχθέντα ἀνύβριστον, ὅπως μὴ ἕτερος τοῖς αὐτοῖς ἐνσχεθῇ. Οὔτε γὰρ μάρτυς κακῶν ἀτιμώρητος ἔσται, οὐθ᾽ ὁ πλημμελῶν δίκης ἐκτός. * Εἴπομεν δὲ Cap. 51, 1 ὅτι τὰς κρίσεις οὐ δίκαιον μονομερεῖς ποιεῖσθαι· ἐὰν γὰρ τοῦ ἑνὸς προσώπου ἀκούσητε, μὴ παρόντος τοῦ ἑτέρου μηδὲ ἀπολογησαμένου πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον ἔγκλημα, καὶ προπετῶς ἐξενέγκητε ψῆφον κατακρίσεως, ἔνοχοι τῆς ἀναιρέσεως καὶ συμμετρηταὶ τῷ συκοφάντῃ παρὰ Θεῷ εὑρεθήσεσθε τῷ δικαίῳ κριτῇ· ὡς γὰρ ὁ κρατῶν κέρκου κυνός, οὕτως ὁ προεστὼς ἀλλοτρίας κρίσεως (Prov. XXVI, 17 graece). Ἐὰν δὲ μιμηταὶ γένησθε 2 τῶν ἐν Βαβυλῶνι πρεσβυτέρων, οἵτινες καταμαρτυρήσαντες τῆς Σωσάννης ἀδίκως κατεδίκασαν αὐτὴν εἰς θάνατον, ἔνοχοι τῆς ἐκείνων κρίσεως καὶ καταδίκης γενήσεσθε· ὅτι τὴν μὲν Σωσάνναν ὁ Κύριος διὰ τοῦ Δανιὴλ ἐῤῥύσατο ἐκ χειρὸς παρανόμων,

4. *εἰ μεμαρτυρημένος τὸν βίον:* Turr. non vertit. — *εἰ φιλόχηρος:* Vind. om. — *μὴ βρώτης καὶ χρηματολαῖλαψ:* Vind. *πολυανάλωτος.*

Cap. 50. (Bov. 54.) Tit. *ὅτι ἐγχωρεῖ τινα καὶ ἐκ προτέρων κακῶν μὴ ἀπιστεῖσθαι τὰ δεύτερα.*

1. *ἔχει:* legendum erit *ἔχῃ.*

2. *ἕτερόν τινα* (altera vice): Vind. om. *τινα.* — *ἕτερος:* Vind. *καὶ ἕτερος.* — *μάρτυς κακῶν:* scribendum esse videtur *μ. κακὸς* (Prov. XIX, 5. 9 *μάρτυς ψευδής*).

Cap. 51. (Bov. 55.) Tit. *ὅτι οὐ χρὴ μονομερεῖς τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι.*

1. *καὶ προπετῶς* cum Vind., auctore Clerico; vulgo om. *καί.*

2. *γενήσεσθε:* ita emendandum pu-

τοὺς δὲ ἐνόχους τοῦ αἵματος αὐτῆς πρεσβυτέρους ἐν πυρὶ κατεδίκασεν, ὑμᾶς δὲ δι' αὐτοῦ ὠνείδισε λέγων Οὕτως μωροὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ; οὐκ ἀνακρίναντες οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγνόντες κατεκρίνατε θυγατέρα Ἰσραήλ; ἀναστρέψατε οὖν εἰς τὸ κριτήριον· ψευδῆ γὰρ οὗτοι κατεμαρτύρησαν αὐτῆς (Dan. XIII, 48. 49 graece).

Cap. 52, 1 Θεάσασθε δὲ καὶ τὰ κοσμικὰ δικαστήρια, ὧν τῇ ἐξουσίᾳ ὁρῶμεν ἀγομένους φονεῖς, μοιχούς, φαρμακούς, τυμβωρύχους, λῃστάς· καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ τῶν προσαγόντων, λέγουσι τῷ κακούργῳ εἰ ταῦτα οὕτως ἔχει· κἀκείνου συγκαταθεμένου, οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν κόλασιν αὐτὸν ἐκπέμπουσιν, ἀλλὰ πλείοσιν ἡμέραις ποιοῦνται αὐτοῦ τὴν ἐξέτασιν μετὰ συμβουλίου πολλοῦ καὶ παραπετάσματος μέσου· τελευταῖον ὅρον καὶ ψῆφον θανάτου ὁ μέλλων ἐκφέρειν κατ' αὐτοῦ, πρὸς τὸν ἥλιον ἐπάρας τὰς χεῖρας, διαμαρτύρεται ἀθῷος 2 ὑπάρχειν τοῦ αἵματος τοῦ ἀνθρώπου. Καίτοι ὄντες ἐθνικοὶ καὶ οὐ γινώσκοντες θειότητα ἢ τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ Θεοῦ ἄμυναν

Cap. 53, 1 ὑπὲρ τῶν ἀναιτίως κατακριθέντων, ἀποφεύγουσιν. *Ὑμεῖς δέ, γινώσκοντες τίς ὁ Θεὸς ἡμῶν καὶ ὁποῖα τὰ κρίματα αὐτοῦ, πῶς ἂν κατ' ἐπήρειαν δυνήσεσθέ τινι ἀπόφασιν δοῦναι, τῆς κρίσεως ὑμῶν παραχρῆμα γινωσκομένης Θεῷ; καὶ εἰ μὲν δικαίως ἐκρίνατε, δικαίων ἀμοιβῶν καταξιωθήσεσθε καὶ νῦν καὶ εἰς αὖθις· εἰ δὲ ἀδίκως, πάλιν τῶν ὁμοίων τεύξεσθε. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ἀδελφοί, συμβουλεύομεν ὑμῖν μᾶλλον ἐπαίνων ἀξιοῦσθαι παρὰ Θεῷ, ἢ ψόγων· ὅτι Θεοῦ ἔπαινος ζωὴ αἰώνιος ἀνθρώποις, ὥςπερ καὶ ὁ ψόγος θάνατος ἀΐδιος.

2 Διὸ γίνεσθε δίκαιοι κριταί, εἰρηνοποιοί, ἀόργητοι· ὁ ὀργιζόμενος γὰρ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Εἰ δὲ καὶ συμβῇ ἐξ ἐνεργείας τινὸς ὀργισθῆναι ὑμᾶς κατά τινος, ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῇ ὀργῇ ὑμῶν. Ὀργίζεσθε γάρ, φησὶν ὁ Δαβίδ, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε (Ps. IV, 5), τοῦτ' ἔστι ταχέως διαλλάσσεσθε, ὅπως μὴ ἡ ἐπίμονος ὀργὴ μνησικακία γένηται καὶ ἁμαρτίαν ἀπεργάσηται· Ψυχαὶ γὰρ μνησικάκων εἰς θάνατον, 3 φησὶν ὁ Σολομών (cf. Prov. XII, 28 graece). Λέγει δὲ ὁ Κύριος

tavi vulgatum *γένησθε*. — *πρεσβυτέρους:* Bov. om. — *ἐν πυρὶ:* Vind. om.

Cap. 52. (Bov. 56.) Tit. *παράδειγμα τοῦ δικαίου κρίματος ἢ τῶν ἔξωθεν δικαστῶν περὶ τὰς ἀποφάσεις ἀσφάλεια.*

1. *τελευταῖον:* Vind. *εἶτα τελευταῖον.*

2. *ἀποφεύγουσιν:* Vind. *τοῦτο ποιοῦσιν*, et ita legisse videtur Bov.

Cap. 53. (Bov. 57.) Tit. *ὅτι μὴ χρὴ κατ' ἀλλήλων ἔχειν τοὺς πιστούς.*

2. *τῇ ὀργῇ:* Vind. *τῷ παροργισμῷ.*

3. *ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ σωτὴρ:* Vind. praemittit *καί;* Turr. „praeterea domi-

ἡμῶν καὶ σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐν εὐαγγελίοις Ἐὰν προςφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον καὶ ἐκεῖ μνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἄφες ἐκεῖ τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρόςφερε τὸ δῶρόν σου (Matth. V, 23. 24). Δῶρον δέ ἐστι Θεῷ ἡ ἑκάστου προσευχὴ καὶ εὐχαριστία· ἐὰν οὖν ἔχῃς τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἢ αὐτὸς ἔχῃ τι κατὰ σοῦ, οὔτε αἱ προσευχαί σου εἰςακουσθήσονται οὔτε αἱ εὐχαριστίαι σου προςδεχθήσονται διὰ τὴν ὑποκειμένην ὀργήν. Χρὴ δὲ συνεχῶς προσεύχεσθαι ὑμᾶς, ἀδελφοί· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἐν ὀργαῖς ἀδίκως ἐχθραινόντων ἀδελφοῖς ὁ Θεὸς οὐκ ἐπακούει, καὶ ἐὰν τρὶς τῆς ὥρας προσεύξωνται, χρὴ διαλύειν πᾶσαν ἔχθραν καὶ μικροψυχίαν, ἵνα δυνώμεθα προσεύχεσθαι καθαρᾷ τῇ καρδίᾳ καὶ ἀρύπῳ. Καίτοιγε καὶ ἐχθροὺς ὁ Κύριος ἀγαπᾶν προςέταξεν, 4 οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς φίλους μισεῖν· καὶ ὁ νομοθέτης φησὶν Οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον· οὐ μισήσεις τὸν ἀδελφόν σου τῇ διανοίᾳ σου· ἐλεγμῷ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν (Lev. XIX, 17)· οὐ μισήσεις αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἦσθα παρ' αὐτῷ· οὐ μισήσεις ἰδουμαῖον, ὅτι ἀδελφός σού ἐστι (cf. Deut. XXIII, 7)· καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί με κακά (Ps. VII, 5). Ὅθεν εἰ 5 χριστιανὸς θέλεις εἶναι, ἐξακολούθει τῷ τοῦ Κυρίου νόμῳ Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας (Is. LVIII, 6)· ἐπὶ σοὶ γὰρ ὁ Κύριος ἐξουσίαν ἔθετο ἀφιέναι ἁμαρτίας τῷ ἀδελφῷ τὰς εἰς σὲ γενομένας ἕως ἑβδομηκοντάκις ἑπτά, τοῦτ' ἔστι τετρακοσίας ἐνενήκοντα. Ποσάκις οὖν ἤδη ἀφῆκας τῷ ἀδελφῷ σου, ἵνα μὴ θελήσῃς αὐτῷ ἀφιέναι καὶ νῦν; καίτοι ἀκούσας τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος ὅτι Ἕκαστος τὴν κακίαν τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ λογίζεσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν (Zach. VIII, 17). Σὺ δὲ μνησικακεῖς καὶ συντηρεῖς ἔχθραν καὶ ἐπὶ κρίσιν ἔρχῃ καὶ μῆνιν ὑφορᾷς καὶ ἡ προσευχή σου ἐμποδίζεται. Ἀλλ' εἰ καὶ τὰ τετρακόσια ἐνενήκοντα ἀφεὶς τῷ ἀδελφῷ σου, πλεόνασον τὴν ἀοργησίαν ἐπὶ πλεῖον εἰς ἀγαθωσύνην δι' ἑαυτόν· κἂν ἐκεῖνος μὴ ποιεῖ, ἀλλάγε

nus"; M. habet *ὑμῶν* pro *ἡμῶν*. — *εὐχαριστίαι σου:* M. om. *σου*.

4. *πάντα ἄνθρωπον:* M. om. *πάντα*. — *Οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον* tanquam summam eorum, quae e scripturis allaturus est, de suo praemittit Noster cf. VII, 2, 1.

5. *ἵνα μὴ θελήσῃς:* Vind. *ὅτι οὐ θέλεις*. — *τοῦ Ἱερεμίου:* uterque interpres legit vel, quod veri est similius, legi voluit *τοῦ Ζαχαρίου*. — *συντηρεῖς:* Vindobonensium codicum alter *φυλάττεις*, alter *συζητεῖς*. — *ὑφορᾷς:* Vind. *ὑφορᾶσαι, διὰ τοῦτο;* M. *ὑφορᾷ*. — *ἀφεὶς:* Vind. praemittit *συνεχώσησας*, recte fortassis, inusitata enim est vox ista. — *ποιεῖ:* legendum erit *ποιῇ*.

σὺ διὰ τὸν Θεὸν σπούδαζε ἀφιέναι τῷ πλησίον, ὅπως γένῃ υἱὸς τοῦ πατρός σου τοῦ ἐν οὐρανοῖς καὶ προςευχόμενος ὑπακούῃ ὡς φίλος Θεοῦ.

Cap. 54, 1 Διὰ τοῦτο, ὦ ἐπίσκοποι, μελλόντων ὑμῶν εἰς προςευχὴν ἀπαντᾶν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ψαλμῳδίαν καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς γραφαῖς διδασκαλίαν, ὁ διάκονος ἑστὼς πλησίον ὑμῶν μετὰ ὑψηλῆς φωνῆς λεγέτω Μήτις κατά τινος, μήτις ἐν ὑποκρίσει· ἵνα ἐὰν εὑρεθῇ ἔν τισιν ἀντιλογία, συνειδήσει κρουσθέντες 2 δεηθῶσι τοῦ Θεοῦ καὶ διαλλαγῶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Εἰ γὰρ τοὺς ἐν οἰκίᾳ τινὸς εἰςερχομένους πρὸ πάντων δεῖ λέγειν Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ, ὡς υἱοὺς εἰρήνης εἰρήνην χαριζομένους τοῖς ἀξίοις (Matth. X), καθὼς γέγραπται Ἐλθὼν εὐαγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς ἐγγὺς καὶ τοῖς μακρὰν (Eph. II, 17), οὓς ἔγνω Κύριος ὄντας αὐτοῦ· πολὺ μᾶλλον τοὺς ἐν ἐκκλησίᾳ Θεοῦ εἰςερχομένους χρὴ πρὸ πάντων ἐπεύχεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰρήνην. 3 Εἰ δὲ ἄλλοις ταύτην ἐπεύχεται, πολὺ μᾶλλον αὐτὸς αὐτῆς ἐντὸς ὑπαρχέτω ὡς τέκνον φωτός· ὁ γὰρ μὴ ἔχων αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ οὐκ ἔστιν ἀξιόπιστος ἄλλοις αὐτὴν χαρίζεσθαι. Διὸ πρὸ πάντων χρὴ εἰς ἑαυτὸν εἰρηνεύειν αὐτόν· ὁ γὰρ μὴ πρὸς ἑαυτὸν στασιάζων οὐδ' ἂν πρὸς ἄλλον διαμαχεσθήσεται, ἀλλ' ἔσται εἰρηνικὸς, φιλικὸς, συνάγων τὰ τοῦ Κυρίου καὶ συνεργὸς αὐτοῦ γιγνόμενος πρὸς τὸ πλεονάσαι αὐτῷ τοὺς σωζομένους ἐν ὁμονοίᾳ. Οἱ γὰρ ἐπινοοῦντες ἔχθρας καὶ μάχας, ἀντιλογίας καὶ

Cap. 55, 1 κρίσεις πονηροὶ καὶ τοῦ Θεοῦ ἀλλότριοι τυγχάνουσιν. *Ὁ γὰρ Θεὸς, Θεὸς ὢν ἐλέους, ἀπ' ἀρχῆς ἑκάστην γενεὰν ἐπὶ μετάνοιαν καλεῖ διὰ τῶν δικαίων καὶ τῶν προφητῶν· καὶ τοὺς μὲν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ διὰ τοῦ Ἄβελ καὶ Σὴμ καὶ Σὴθ, ἔτι δὲ Ἐνὼς καὶ τοῦ μεταθέντος Ἐνὼχ ἐσωφρόνιζε· τοὺς δὲ ἐν τῷ κατακλυσμῷ διὰ τοῦ Νῶε· τοὺς ἐν Σοδόμοις διὰ τοῦ φιλοξένου Λώτ· τοὺς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν διὰ Μελχισεδὲκ καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ τοῦ θεοφιλοῦς Ἰώβ· τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διὰ Μωσέως· τοὺς ἰσραηλίτας δι' αὐτοῦ καὶ Ἰησοῦ καὶ Χαλὲβ καὶ

Cap. 54. (Bov. 58.) Tit. ὅτι χρὴ τοὺς ἐπισκόπους τὰ περὶ εἰρήνης διὰ τοῦ διακόνου ὑπομιμνήσκειν τῷ λαῷ.
2. Ἐλθὼν εὐαγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν c. Vind.; vulgo om. — πολὺ μᾶλλον: Vind. πολλῷ μ. — ἐπεύχεσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰρήνην: Vind. προςεύχεσθαι τῷ Θεῷ τὴν τοῦ λαοῦ εἰρήνην (librarii, qui illam solennem benedictionis sacerdotalis formulam huic loco non convenire putaret, emendatio); Bov. om. τοῦ Θεοῦ.
3. πολὺ μᾶλλον: Vind. πολλῷ μᾶλλον. — ἀξιόπιστος: Bov. „dignus".

Cap. 55. (Bov. 59.) Tit. ἀπαρίθμησις διαφόρου προνοίας, καὶ ὅπως ἐξ ἀρχῆς καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς εἰς μετάνοιαν πάντας.
1. θεοφιλοῦς: M. θεοφίλου. — Χαλὲβ: Bov. „Leb". — ἐκ παρθένου:

Φινεὲς καὶ τῶν λοιπῶν· τοὺς μετὰ νόμον δι᾽ ἀγγέλων καὶ προφητῶν· τοὺς αὐτοὺς διὰ τῆς ἰδίας ἐνανθρωπήσεως τῆς ἐκ παρθένου γενομένης· τοὺς πρὸ μικροῦ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ τῆς σωματικῆς διὰ Ἰωάννου τοῦ προδρόμου· τοὺς δ᾽ αὐτοὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ λέγων Μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν (Matth. IV, 17)· *τοὺς μετὰ τὸ πάθος αὐτοῦ δι᾽ ἡμῶν τῶν δώδεκα καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους Παύλου. Ἡμεῖς οὖν οἱ καταξιωθέντες εἶναι μάρτυρες τῆς παρουσίας αὐτοῦ σὺν Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Κυρίου ἀδελφῷ καὶ ἑτέροις ἑβδομήκοντα δύο μαθηταῖς καὶ τοῖς ἑπτὰ διακόνοις αὐτοῦ ἐκ στόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠκούσαμεν καὶ ἀκριβῶς εἰδότες λέγομεν τί ἐστι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον τὸ διὰ Ἰησοῦ γνωρισθὲν ἡμῖν, ἵνα μηδεὶς ἀπόληται, ἀλλὰ πάντες ἄνθρωποι συμφώνως πιστεύσαντες αὐτῷ αἶνον σύμφωνον ἀναπέμψαντες αὐτῷ ζήσωσιν αἰωνίως.* 2 ** Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος προσευχομένους λέγειν τῷ πατρὶ αὐτοῦ Γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς* (Matth. VI, 10)· *ὅπως, ὡς αἱ ἐπουράνιοι φύσεις τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων πᾶσαι δοξάζουσι τὸν Θεὸν συμφώνως, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γῆς πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐν ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ διαθέσει δοξάζωσι τὸν μόνον Θεὸν τὸν ἕνα καὶ ἀληθινὸν διὰ τοῦ μονογενοῦς Χριστοῦ. Θέλημα οὖν αὐτοῦ ἐστιν αἰνεῖν αὐτὸν ὁμοφρόνως καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν συμφώνως. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἐστι θέλημα ἐν Χριστῷ, πολλοὺς εἶναι τοὺς σωζομένους ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ ζημιοῦν αὐτὸν μηδὲ ἐλαττονεῖν ὑμᾶς τὴν ἐκκλησίαν ἢ συστέλλειν τὸν ἀριθμὸν διὰ μιᾶς ψυχῆς ἀνθρώπου ὑφ᾽ ὑμῶν ἀναιρεθείσης, ἥτις ἐδύνατο σωθῆναι διὰ μετανοίας, ἀπώλετο δὲ οὐ μόνον ἐξ ἰδίας ὀργῆς ἀλλ᾽ ἤδη καὶ*

Cap. 56, 1 — 2

Vind. praemittit *ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ*, quod non displicet Clerico, quoniam potissima *ἐνανθρωπήσεως* causa fuerit Spiritus S., id quod Noster omnino silentio tegit. — *διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτοῦ:* haec tam inepta sunt, ut mihi persuadere non possim, ea a librario non esse corrupta. Series rerum postulat, ut jam non de Joanne agatur, sed ipsius Domini doctrina commemoretur. *διὰ τοῦ αὐτοῦ* aut delenda erunt, aut legendum *δι᾽ ἑαυτοῦ*. — *λέγων:* Vind. *λέγοντος*.

2. *ἐκ στόματος:* Vind. *ἃ ἐκ στ.*, deleto *καὶ*, quod sequitur ante *ἀκριβῶς*. — *διὰ Ἰησοῦ:* Bov. add. *Χριστοῦ*. — — *καὶ τέλειον;* M. om. — *πάντες ἄνθρ. σ. π. αὐτῷ:* Cot. om., errore typothetae, ut videtur.

Cap. 56. (Bov. 60.) Tit. *ὅτι θέλημα Θεοῦ ὁμόφρονας εἶναι τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν εὐσέβειαν παραπλησίως ταῖς ἐν οὐρανῷ δυνάμεσιν.*

1. *ὅπως:* Vind. praefigit *τοῦτ᾽ ἔστιν*. — *αἱ ἐπουράνιοι φύσεις τ. ἀ. δ. πᾶσαι:* Vind. *αἱ ἀσώματοι δυνάμεις πᾶσαι ἐν οὐρανῷ*, melius et simplicius, judice Clerico; Turr. „coelites naturae incorporeae cuncti" (quibus interpretari videtur lectionem Vind.). — *καὶ προσκυνεῖν αὐτὸν συμφώνως:* Vind. om.

2. *ἐλαττονεῖν:* Vind. *ἐλλαττοῦν* (? *ἐλαττοῦν*, purioris graecitatis vox). — *ὑμᾶς* et mox *ὑφ᾽ ὑμῶν:* Bov. *ἡμᾶς* et

ἐξ ὑμετέρας ἐπιβουλῆς, καὶ ἐπληρώσατε τὸ γεγραμμένον Ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίζει (Matth. XII, 30). *Τοιοῦτος δὲ, ὢν σκορπιστὴς, προβάτων ἀντίδικος, Θεοῦ ἐχθρὸς, τῶν ἀρνίων φθορεὺς, ὧν ὁ Κύριος ποιμὴν ὑπῆρξε καὶ ἡμεῖς συναγωγοὶ ἐκ διαφόρων ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν ἐν πολλῷ μόχθῳ καὶ κινδύνῳ καὶ κόπῳ διηνεκεῖ, ἀγρυπνίαις, ἀσιτίαις, χαμευνίαις, διωγμοῖς, πληγαῖς, φυλακαῖς, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες πληρώσωμεν τὸν τρίκλινον τῶν ἀνακειμένων, τοῦτ' ἔστι τὴν ἱερὰν καὶ καθολικὴν ἐκκλησίαν εὐφραινομένων τῶν κλητῶν καὶ ἀγαλλιωμένων, ὑμνούντων καὶ δοξαζόντων τὸν καλέσαντα αὐτοὺς δι' ἡμῶν εἰς ζωὴν Θεόν· ὑμεῖς ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν διεσκορπίσατε.*

3 *Καὶ ὑμεῖς δὲ, οἱ λαϊκοί, εἰρηνεύετε πρὸς ἀλλήλους, σπουδάζοντες ὡς φρόνιμοι τὴν ἐκκλησίαν αὔξειν καὶ τὰ νομιζόμενα ἄγρια ἐπιστρέφειν εἰς αὐτὴν καὶ ἐξημεροῦν καὶ ἀποκαθιστᾶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ μέγιστος ἐξ ἐπαγγελίας μισθὸς παρὰ Θεοῦ Ἐὰν ἐξαγάγῃς ἐξ ἀναξίου ἄξιον καὶ τίμιον, ὡς στόμα μου ἔσῃ* (Hier. XV, 19).

Cap. 57, 1 *Σὺ δὲ, ὁ ἐπίσκοπος, ἔσο ἅγιος, ἄμωμος, μὴ πλήκτης, μὴ ὀργίλος, μὴ ἀπηνής· ἀλλ' οἰκοδόμος, ἐπιστροφεὺς, διδακτικὸς, ἀνεξίκακος, ἠπιόθυμος, πρᾶος, μακρόθυμος, παραινετικὸς, παρα-* 2 *κλητικὸς, ὡς Θεοῦ ἄνθρωπος. Ὅταν δὲ συναθροίζῃς τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν, ὡς ἂν κυβερνήτης νηὸς μεγάλης μετ' ἐπιστήμης πάσης κέλευε ποιεῖσθαι τὰς συνόδους, παραγγέλλων τοῖς διακόνοις ὡσανεὶ ναύταις τοὺς τόπους ἐκτάσσειν τοῖς ἀδελφοῖς κα-* 3 *θάπερ ἐπιβάταις μετὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ σεμνότητος. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμήκης, κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος, ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια πρὸς ἀνατολήν· ὅστις* 4 *ἔοικε νηί. Κείσθω δὲ μέσος ὁ τοῦ ἐπισκόπου θρόνος· παρ' ἑκάτερα δὲ αὐτοῦ καθεζέσθω τὸ πρεσβυτέριον, καὶ οἱ διάκονοι*

ὑφ' ἧ. — *φθορεὺς:* Vind. *φθορεύς ἐστιν,* quod probatur Clerico. — *καὶ ἡμεῖς συναγωγοὶ ἐκ:* Vind. *ὑμεῖς οὖν συνάγειν ὀφείλοντες τοὺς ἐκ* (in eodem erit *πληρώσητε* pro *πληρώσωμεν*). — *τὸ θέλημα τοῦ Θ. ποιήσαντες:* Vind. om. — *τὸν τρίκλινον:* Vind. *τὸν οἶκον.*

3. *ὡς φρόνιμοι:* Bov. om. — *καὶ ἐξημεροῦν:* Cot. om. *καὶ.* — *Καὶ τοῦτό:* Vind. *οὗτος γάρ.* — *παρὰ Θεοῦ:* Bov. „a Domino"; Vind. add. *τοῦ λέγοντος;* etiam Turr. interponit loco Hieremiae „inquit". — *ἄξιον καὶ:* Vind. om. ut LXX.

Cap. 57. (Bov. 61.) Tit. *διατύπωσις ἐκκλησίας καὶ κλήρου καὶ τί ἕκαστος ἐπιτελεῖν ὀφείλει τῶν συναθροιζομένων κληρικῶν ἢ λαϊκῶν ἐν τῇ συνάξει.*

1. *διδακτικὸς:* Cot. in mg. *διατακτικὸς,* quod utrum cum illo, an pro illo apud alios invenerit, non liquet; Turr. certe utrumque legisse videtur, vertit enim „docendi, constituendi studiosus". — *ἠπιόθυμος:* Vind. om.

3. Cf. ad reliquum caput Krabbe p. 140 sqq. et 221 sqq.; v. Drey p. 188. — *ἔχων παστοφόρια δὲ* in Vind. est, teste Clerico, pro *ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τὰ παστοφόρια,* ut videtur.

παριστάσθωσαν εὐσταλεῖς τῆς πλείονος ἐσθῆτος· ἐοίκασι γὰρ ναύταις καὶ τοιχάρχοις. Προνοίᾳ δὲ τούτων εἰς τὸ ἕτερον μέρος οἱ λαϊκοὶ καθεζέσθωσαν μετὰ πάσης ἡσυχίας καὶ εὐταξίας· καὶ αἱ γυναῖκες κεχωρισμένως καὶ αὐταὶ καθεζέσθωσαν σιώπην ἄγουσαι. Μέσος δ᾽ ὁ ἀναγνώστης ἐφ᾽ ὑψηλοῦ τινος ἑστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ, τὰ τῶν κριτῶν καὶ τῶν βασιλείων, τὰ τῶν παραλειπομένων καὶ τὰ τῆς ἐπανόδου· πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Σολομῶνος καὶ τὰ τῶν ἑκκαίδεκα προφητῶν. Ἀνὰ δύο δὲ γενομένων ἀναγνωσμάτων, ἕτερός τις τοὺς τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους, καὶ ὁ λαὸς τὰ ἀκροστίχια ὑποψαλλέτω. Μετὰ τοῦτο αἱ πράξεις αἱ ἡμέτεραι ἀναγινωσκέσθωσαν καὶ ἐπιστολαὶ Παύλου τοῦ συνεργοῦ ἡμῶν, ἃς ἐπέστειλε ταῖς ἐκκλησίαις καθ᾽ ὑφήγησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος· καὶ μετὰ ταῦτα διάκονος ἢ πρεσβύτερος ἀναγινωσκέτω τὰ εὐαγγέλια, ἃ ἐγὼ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης παρεδώκαμεν ὑμῖν καὶ ἃ οἱ συνεργοὶ Παύλου παρειληφότες κατέλειψαν ὑμῖν Λουκᾶς καὶ Μάρκος. Καὶ ὅταν ἀναγινωσκόμενον ᾖ τὸ εὐαγγέλιον, πάντες οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς στηκέτωσαν μετὰ πολλῆς ἡσυχίας· γέγραπται γάρ Σιώπα καὶ ἄκουε Ἰσραήλ (Deut. XXVII, 9)· καὶ πάλιν Σὺ δὲ αὐτοῦ στῆθι καὶ ἀκούσῃ (cf. Deut. V, 31). Καὶ ἑξῆς παρακαλείτωσαν οἱ πρεσβύτεροι τὸν λαὸν, ὁ καθεῖς αὐτῶν ἀλλὰ μὴ ἅπαντες· καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἐπίσκοπος, ὃς ἔοικε κυβερνήτῃ. Στηκέτωσαν δὲ οἱ μὲν πυλωροὶ εἰς τὰς εἰσόδους τῶν ἀνδρῶν φυλάσσοντες αὐτάς, αἱ δὲ διάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, δίκην ναυστολόγων· καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου ὁ αὐτὸς παρηκολούθει [λόγος καὶ] τύπος [καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ]. Εἰ δέ τις εὑρεθῇ παρὰ τόπον καθεζόμενος, ἐπιπλησσέσθω ὑπὸ τοῦ διακόνου ὡς πρωρέως καὶ εἰς τὸν καθήκοντα αὐτῷ τόπον μεταγέσθω. Οὐ μόνον γὰρ νηὶ ἀλλὰ καὶ μάνδρῃ ὡμοίωται ἡ ἐκκλησία. Ὡς γὰρ οἱ ποιμένες ἕκαστον τῶν ἀλόγων, αἰγῶν φημι καὶ προβάτων, κατὰ συγγένειαν καὶ ἡλικίαν ἱστῶσι, καὶ ἕκαστον αὐτῶν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ συντρέχει· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μὲν νεώτεροι

(Marginal section numbers: 5, 6, 7, 8)

4. *εὐσταλεῖς τῆς πλείονος ἐσθῆτος:* Vind. *εὐσταλεῖς μετὰ σεμνῆς ἐσθῆτος* (correctura librarii, quem lectionis nostrae sententia fugit). — *καὶ αὐταὶ* scripsimus pro *καὶ αὗται.*

6. *ὁ καθεῖς αὐτῶν:* Bov. „ut sedeat". — *μὴ ἅπαντες:* Vind. *μὴ ἅμα πάντες,* quod an merito videatur absurdum Clerico, nescio.

7. *αἱ δὲ διάκονοι:* M. *οἱ δὲ διάκονοι* (verum idem in mg. monet, ex versione legendum esse *αἱ δ. δ.*). — [*λόγος καὶ*] Vind. Bov. om. — [*καὶ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ*]*:* Vind. om.; Bov. „cum populo Dei".

8. *πρωρέως:* Vind. *προσῆκον;* Cot. *πρωρεύς,* sed in mg. hoc falsum esse docet et scribi jubet *πρωρέως.* — *τε-*

ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν, ἐὰν ᾖ τόπος, εἰ δὲ μή, στηκέτωσαν ὀρθοί· οἱ δὲ τῇ ἡλικίᾳ ἤδη προβεβηκότες καθεζέσθωσαν ἐν τάξει· τὰ δὲ παιδία ἑστῶτα προςλαμβανέσθωσαν αὐτῶν οἱ πατέρες καὶ μητέρες· αἱ δὲ νεώτεραι πάλιν ἰδίᾳ, ἐὰν ᾖ τόπος, εἰ δὲ μήγε, ὄπισθεν τῶν γυναικῶν ἱστάσθωσαν· αἱ δὲ ἤδη γεγαμηκυῖαι καὶ τεκναρχοῦσαι ἰδίᾳ ἱστάσθωσαν· αἱ παρθένοι δὲ καὶ αἱ χῆραι καὶ πρεσβύτιδες πρῶται πασῶν στηκέτωσαν ἢ καθεζέσθωσαν. 9 Ἔστω δὲ τῶν τόπων προνοῶν ὁ διάκονος, ἵν' ἕκαστος τῶν εἰςερχομένων εἰς τὸν ἴδιον τόπον ὁρμᾷ καὶ μὴ παρὰ τὸ ἰντρόιτον καθέζωνται. Ὁμοίως ὁ διάκονος ἐπισκοπείτω τὸν λαὸν, ὅπως μήτις ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ ἢ γελάσῃ ἢ νεύσῃ· χρὴ γὰρ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐπιστημόνως καὶ νηφαλέως καὶ ἐγρηγορότως ἑστάναι, 10 ἐκτεταμένην ἔχοντα τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον. Καὶ μετὰ τοῦτο συμφώνως ἅπαντες ἐξαναστάντες καὶ ἐπ' ἀνατολὰς κατανοήσαντες, μετὰ τὴν τῶν κατηχουμένων καὶ τὴν τῶν μετανοούντων ἔξοδον προσευξάσθωσαν τῷ Θεῷ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολὰς, ὑπομιμνησκόμενοι καὶ τῆς ἀρχαίας νομῆς τοῦ κατὰ ἀνατολὰς παραδείσου, ὅθεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἀθετήσας τὴν ἐντολὴν ὄφεως συμβουλίᾳ πεισθεὶς, 11 ἀπεβλήθη. Οἱ δὲ διάκονοι μετὰ τὴν προσευχὴν οἱ μὲν τῇ προςφορᾷ τῆς εὐχαριστίας σχολαζέτωσαν ὑπηρετούμενοι τῷ τοῦ Κυρίου σώματι μετὰ φόβου, οἱ δὲ τοὺς ὄχλους διασκοπείτωσαν 12 καὶ ἡσυχίαν αὐτοῖς ἐμποιείτωσαν. Λεγέτω δὲ ὁ παρεστὼς τῷ ἀρχιερεῖ διάκονος τῷ λαῷ »Μή τις κατά τινος, μή τις ἐν ὑποκρίσει«. Εἶτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες τὸ ἐν Κυρίῳ φίλημα· ἀλλὰ μή τις δολίως, 13 ὡς Ἰούδας τὸν Κύριον φιλήματι παρέδωκεν. Καὶ μετὰ τοῦτο προσευχέσθω ὁ διάκονος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἁπάσης καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν καὶ ἐκφορίων, ὑπὲρ τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων, ὑπὲρ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς καθόλου εἰρήνης. Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἀρχιερεὺς ἐπευχόμενος τῷ λαῷ εἰρήνην εὐλογείτω τοῦτον, ὡς καὶ Μωσῆς ἐνετείλατο ἱερεῦσιν εὐλογεῖν τὸν λαὸν τούτοις τοῖς ῥήμασιν

κναρχοῦσαι: Cot. in mg. *τὰ* (?) *τέκνα ἔχουσαι* (interpretamentum vocis, quae alibi non occurrit); Turr. „matres familias“.

9. *ἰντρόιτον:* Vind. Bov. Turr. *προςῆκον;* Cot. *ἰντροῖτον.*

10. *κατανοήσαντες:* Vind. *ἐπιβλέψαντες.* — *ὑπομιμνησκόμενοι* usque ad *παραδείσου:* Turr. om.

12. *Λεγέτω δὲ:* M. *λεγέτω καὶ.* — *ἀρχιερεῖ:* Vind. *ἱερεῖ.*

13. *καὶ τῶν ἐν αὐτῷ μ. κ. ἐκφορίων* (edd. *ἐκφοριῶν*)*:* Bov. „pro suis partibus et membris“. — *καὶ τῆς καθόλου:* Cot. om. *καὶ τῆς,* errore quodam, ut videtur. — Verba benedictionis uncis clausa cum Vind. solo recepi, quamvis cunctanter: nam si facile fieri poterat,

»Εὐλογήσαι σε Κύριος καὶ φυλάξαι σε· ἐπιφάναι Κύριος τὸ »πρόςωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ καὶ [ἐλεήσαι σε· ἐπάραι Κύριος τὸ »πρόςωπον αὐτοῦ ἐπὶ σὲ καὶ] δῴη σοι εἰρήνην« (Num. VI, 24—26). *Ἐπευχέσθω οὖν καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ λεγέτω »Σῶσον τὸν λαόν »σου, Κύριε, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου, ἣν ἐκτήσω καὶ »περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου καὶ ἐκάλεσας »βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον«. Μετὰ δὲ ταῦτα γινέσθω* 14 *ἡ θυσία, ἑστῶτος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ προσευχομένου ἡσύχως· καὶ ὅταν ἀνενεχθῇ, μεταλαμβανέτω ἑκάστη τάξις καθ' ἑαυτὴν τοῦ κυριακοῦ σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ἐν τάξει μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ὡς βασιλέως προςερχόμενοι σώματι· καὶ αἱ γυναῖκες κατακεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἁρμόζει γυναικῶν τάξει, προςερχέσθωσαν. Φυλαττέσθωσαν δὲ αἱ θύραι, μή τις ἄπιστος εἰςέλθοι ἢ ἀμύητος.*

Εἰ δέ τις ἀπὸ παροικίας ἀδελφὸς ἢ ἀδελφὴ ἐπέλθῃ σύστα- **Cap. 58, 1** *σιν ἐπικομιζόμενοι, διάκονος ἐπικρινέτω τὰ κατ' αὐτοὺς, ἀνακρίνων εἰ πιστοί, εἰ ἐκκλησιαστικοί, εἰ μὴ ἀπὸ αἱρέσεώς εἰσι μεμολυσμένοι, καὶ πάλιν εἰ ὕπανδρος ἢ χήρα· καὶ οὕτω γνοὺς τὰ κατ' αὐτοὺς, ὡς εἰσὶν ἀληθῶς πιστοὶ καὶ ὁμογνώμονες ἐν τοῖς κυριακοῖς, ἀπαγέτω ἕκαστον εἰς τὸν προςήκοντα αὐτῷ τόπον. Εἰ δὲ καὶ πρεσβύτερος ἀπὸ παροικίας ἐπέλθοι, προς-* 2 *δεχέσθω ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κοινωνικῶς· εἰ δὲ διάκονος, ὑπὸ τῶν διακόνων· εἰ δὲ ἐπίσκοπος, σὺν τῷ ἐπισκόπῳ καθεζέσθω τῆς αὐτῆς ἀξιούμενος ὑπ' αὐτοῦ τιμῆς. Καὶ ἐρωτήσεις αὐτὸν, ὦ ἐπίσκοπε, προςλαλῆσαι τῷ λαῷ λόγους διδακτικούς, ἡ γὰρ τῶν ξένων παράκλησις καὶ νουθεσία εὐπαράδεκτος καὶ ὠφελιμωτάτη σφόδρα· Οὐδεὶς γὰρ προφήτης, φησί, δεκτὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι* (Luc. IV, 24 cf. Joa. IV, 44). *Ἐπιτρέψεις δ' αὐτῷ καὶ τὴν εὐχαριστίαν ἀνοῖσαι· ἐὰν δὲ δι' εὐλάβειαν ὡς σοφὸς τὴν τιμήν σοι τηρῶν μὴ θελήσῃ ἀνενέγκαι, κἂν εἰς τὸν λαὸν εὐλογίαν αὐτὸν ποιήσασθαι καταναγκάσεις. Εἰ δὲ ἐν τῷ* 3 *καθέζεσθαι ἕτερός τις ἐπέλθοι εὐσχήμων καὶ ἔνδοξος ἐν τῷ*

ut adderentur, non difficilius fuit, ut omitterentur per *ὁμοιοτέλευτον* vel oculis scribae totum versum praetereuntibus (ut haud raro in editione et Coteleriana et Mansiana fit); vix tandem aliquis sibi persuadebit, Constitutorem solennem hanc benedicendi formam mutilam descripsisse. — *Καὶ ἐκάλεσας:* M. *ἣν ἐκάλ.*

14. *ἀνενεχθῇ:* Vind. *ἀνέλθῃ.* — *ἐν τάξει:* Vind. om.

Cap. 58. (Bov. 62.) Tit. *περὶ συστατικῶν ἢ τοι ξένων λαϊκῶν, κληρικῶν, ἐπισκόπων* (hucusque Bov.)· *καὶ ὡς οὐ χρεία διαφορεῖν* (Vind. non habet, nisi *περὶ συστατικῶν*; reliqua omissa esse a librario, qui non videret *συστατικοὺς ἀνθρώπους* dici, non, ut saepius, *συστατικὰς ἐπιστολὰς*, Clerici est sententia).

2. *κοινωνικῶς:* c. Vind. Turr. Cot. in mg. *κοινωνικός.* — *εὐπαράδεκτος καί:* Vind. om.

βίῳ, ἢ ξένος ἢ ἐγχώριος· σὺ ὁ ἐπίσκοπος ὁ προςλαλῶν τὸν περὶ Θεοῦ λόγον ἢ ὁ ἀκούων τοῦ ψάλλοντος ἢ τοῦ ἀναγινώσκοντος, μὴ προςωποληπτῶν καταλίπῃς τὴν διακονίαν τοῦ λόγου, ἵνα διατάξῃ αὐτῷ προεδρίαν, ἀλλὰ μένε ἡσύχιος μὴ διακόπτων σου 4 τὸν λόγον ἢ τὴν ἀκοήν. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ διὰ τῶν διακόνων παραδεχέσθωσαν αὐτόν· εἰ δὲ τόπος οὐκ ἔστιν, ὁ διάκονος, τὸν μᾶλλον νεώτερον ἐγείρας μετὰ λόγου ἀλλὰ μὴ μετ᾽ ὀργῆς, ἐκεῖνον καθισάτω· δίκαιον δὲ τοῦτο καὶ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὸν φιλάδελφον ποιῆσαι· ἐὰν δὲ ἀνανεύῃ, ἐγείρας αὐτὸν ἀναγκαστῶς, ὀπίσω πάντων στῆσον, ἵνα παιδευθῶσι καὶ οἱ λοιποὶ ἀντιπαραχωρεῖν τοῖς ἐντιμοτέροις. Εἰ δὲ πτωχὸς ἢ ἀγενὴς ἢ ξένος ἐπέλθοι πρεσβύτης ἢ νέος τῇ ἡλικίᾳ καὶ τόπος οὐχ ὑπάρχει, καὶ τούτοις τόπον ποιήσει ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ ὁ διάκονος, ἵνα μὴ πρὸς ἄνθρωπον αὐτοῦ γένηται ἡ προςωπόληψις, ἀλλὰ πρὸς 5 Θεὸν ἡ διακονία εὐάρεστος. Τὸ δ᾽ αὐτὸ ποιείτω καὶ ἡ διάκονος ταῖς ἐπερχομέναις γυναιξὶ πτωχαῖς ἤτοι πλουσίαις.

Cap. 59, 1 Διδάσκων δὲ, ὦ ἐπίσκοπε, κέλευε καὶ παραίνει τῷ λαῷ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνδελεχίζειν ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ἑκάστης ἡμέρας καὶ μὴ ἀπολείπεσθαι τὸ σύνολον ἀλλὰ συνέρχεσθαι διηνεκῶς, καὶ μήτε τὴν ἐκκλησίαν κολοβοῦν ἑαυτὸν ὑφαιροῦντα καὶ παρὰ μέλος ποιεῖν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· οὐ γὰρ μόνον περὶ ἱερέων ἐῤῥέθη, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος τῶν λαϊκῶν περὶ ἑαυτοῦ ἀκουέτω λογιζόμενος ὅτι εἴρηται ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ὁ μὴ μετ᾽ ἐμοῦ κατ᾽ ἐμοῦ ἐστι, καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ᾽ ἐμοῦ σκορπίζει (Matth. XII, 30). Μὴ οὖν ἑαυτοὺς μέλη ὄντας τοῦ Χριστοῦ σκορπίζετε, μὴ συναθροιζόμενοι· Χριστὸν κεφαλὴν ἔχοντες κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ συνόντα καὶ κοινωνοῦντα ὑμῖν, μὴ ἀμελεῖτε ἑαυτῶν, μηδὲ ἀποστερεῖτε τὸν σωτῆρα τῶν οἰκείων μελῶν μηδὲ διαιρεῖτε τὸ σῶμα αὐτοῦ μηδὲ σκορπίζετε τὰ μέλη αὐτοῦ, μηδὲ προκρίνετε τοῦ θείου λόγου τὰς βιωτικὰς χρείας, ἀλλ᾽ ἑκάστης ἡμέρας συναθροίζεσθε ὄρθρου καὶ ἑσπέρας ψάλλοντες καὶ προςευχόμενοι ἐν τοῖς κυριακοῖς· ὄρθρου μὲν λέγοντες ψαλ-2 μὸν τὸν ξβ´ (Ps. LXIII), ἑσπέρας δὲ τὸν ρμ´ (Ps. CXLI). Μά-

4. *φιλάδελφον:* Vind. *ἀδελφὸν ὡς* (quod Cler. interpretatur „ut fratrem", quasi omisso *τὸν* legat *ἀδελφὸν ὥς*. At habebit, puto, codex iste *τὸν ἀδελφὸν ὡς φιλάδελφον*). — *ἀγενὴς:* Vind. *ἐθαγενὴς* (? *ἰθαγενὴς*).

5. *Τὸ δ᾽ αὐτὸ* c. Vind. Bov. Cot. in mg.; vulgo *τῷ δ᾽ αὐτῷ;* Turr. „utrumque horum" (*τὼ δ᾽ αὐτὼ*).

Cap. 59. (Bov. 63.) Tit. *ὅτι χρὴ ἕκαστον ὄρθρου καὶ ἑσπέρας σπουδαῖον εἶναι περὶ τὰς συνάξεις.* Cf. Krabbe p. 140 sqq. 228; v. Drey p. 188.

1. *Ὁ μὴ ὢν:* Vind. praefigit *ὅτι*. — *κατ᾽ ἐμοῦ ἐστι:* Turr. om. — *ἔχοντες:* Vind. *ἔχετε*. — *κοινωνοῦντα ὑμῖν:* Vind. *συνοικοῦντα ὑμῖν; ὑμῖν* etiam Turr. legit; vulgo *κοινωνοῦντα ἡμῖν*.

2. *τοῦ Κυρίου:* Bov. om. — *εἰς ἡμᾶς:* Vind. om.

*λιστα δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου καὶ ἐν τῇ τοῦ Κυρίου ἀναστασίμῳ τῇ κυριακῇ σπουδαιοτέρως ἀπαντᾶτε, αἶνον ἀναπέμποντες τῷ Θεῷ τῷ ποιήσαντι τὰ ὅλα διὰ Ἰησοῦ καὶ αὐτὸν εἰς ἡμᾶς ἐξαποστείλαντι καὶ συγχωρήσαντι παθεῖν καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσαντι. Ἐπεὶ τί ἀπολογήσεται τῷ Θεῷ ὁ μὴ συνερχόμενος ἐν τῇδε τῇ ἡμέρᾳ ἀκούειν τοῦ σωτηρίου περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου; ἐν ᾗ καὶ τρὶς εὐχὰς ἑστῶτες ἐπιτελοῦμεν μνήμης χάριν τοῦ διὰ τριῶν ἀναστάντος ἡμερῶν· ἐν ᾗ προφητῶν ἀνάγνωσις καὶ εὐαγγελίων κηρυκία καὶ θυσίας ἀναφορὰ καὶ τροφῆς ἱερᾶς δωρεά. * Πῶς δὲ οὐ πολέμιος Θεοῦ ὁ περὶ τὰ πρόσκαιρα μὲν νύκτα καὶ μεθ' ἡμέραν σπουδάζων, τῶν δὲ αἰωνίων ἀμελῶν; καὶ λουτρῶν μὲν καὶ προςκαίρου τροφῆς ἑκάστης ἡμέρας μεταποιούμενος, τῶν δὲ ἀεὶ παραμόνων οὐκ ἐπιστρεφόμενος; πῶς δ' οὐχὶ καὶ νῦν ἐρεῖ τῷ τοιούτῳ ὁ Κύριος Ἐδικαιώθη τὰ ἔθνη ὑπὲρ ὑμᾶς, ὥςπερ καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὀνειδίζων ἔλεγεν Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σοῦ* (cf. Ezech. XVI, 48. 51); *Εἰ γὰρ τὰ ἔθνη ἐξ ὕπνου αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστάντα τρέχει ἐπὶ τὰ εἴδωλα τοῦ λατρεύειν αὐτοῖς, καὶ πρὸ παντὸς ἔργου καὶ πάσης πράξεως πρῶτον αὐτοῖς προσεύχονται, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ ἐν ταῖς πανηγύρεσιν αὐτῶν οὐκ ἀφυστεροῦσιν ἀλλὰ σχολάζουσιν, οὐχ οἱ τοπικοὶ μόνον ἀλλὰ καὶ οἱ πόῤῥωθεν οἰκοῦντες, καὶ ἐν τοῖς θεάτροις αὐτῶν ὡς ἐν συναγωγῇ πάντες συνέρχονται· ὁμοίως καὶ οἱ μάτην λεγόμενοι ἰουδαῖοι καθ' ἓξ ἡμέρας ἀργοῦντες τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ συνίασιν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, οὐδέποτε παραφίοντες ἢ παραμελοῦντες οὔτε τῆς ἀργίας αὐτῶν οὔτε τῆς συναγωγῆς αὐτῶν, οἱ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου ἐν τῇ ἀπιστίᾳ αὐτῶν κενωθέντες, προςέτι δὴ καὶ οὗ ὀνόματος ἑαυτοὺς καλοῦσιν Ἰούδα (Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἑρμηνεύεται, οὗτοι δὲ οὐκ εἰσὶν ἐξομολογούμενοι Θεῷ τὸ πάθημα τοῦ Χριστοῦ παρανόμως πεποιηκότες, ἵνα καὶ μεταγνόντες σωθῶσιν)· εἰ οὖν οἱ μὴ σωζόμενοι ἐν οἷς οὐκ ὠφελοῦνται πυκνάζουσι, σὺ τί ἂν*

Cap. 60, 1 ... 2

Cap. 60. (Bov. 64.) Tit. *παράδειγμα πρὸς ζῆλον ἐνάγον ἡ ἑλλήνων καὶ ἰουδαίων μάταιος συνδρομὴ ἐπὶ τοὺς νεὼς καὶ τὰς συναγωγάς* (Vind. *π. πρ. ζ. ἐ. τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἑλλήνων καὶ ἰουδαίων ματαίας συνδρομῆς κτλ.*).

1. *ἑκάστης ἡμέρας* c. Vind. Bov. Turr.; vulgo om. *ἡμέρας*. — *ὑπὲρ ὑμᾶς:* Vind. *ὑπὲρ ἡμᾶς*. — *τὴν Ἱερουσαλὴμ:* Bov. „Israëli".

2. *ἀφυστεροῦσιν:* Vind. *ἀποστεροῦσιν*. — *οἱ τοπικοὶ:* Vind. *οἱ ἐγγὺς τοπικοὶ*, quod non displicet Clerico. — *παραφίοντες:* Vind. *παραφιέντες*. — *οὗ ὀνόματος:* Vind. praemittit *ἐξ*, quod quomodo melius videri potuerit Clerico, non perspicio. — *Ἰούδα:* Bov. om. — *πάθημα:* Vind. *πάθος*. — *ἵνα καὶ:* Vind. *ἵνα μὴ* (quo significatur eventus sceleris, quod Christum cruci affixerunt; quum *ἵνα καὶ* salutem confessione assequendam demonstret.). — *πυκνάζουσι:* Vind. *συνεχῶς ἀπαντῶσι* (glossema Cler.).

ἀπολογήσῃ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ὁ τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ ἀπολειπόμενος καὶ μηδὲ τὰ ἔθνη μιμούμενος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολείπεσθαι 3 *ῥαθυμῶν ἢ ἀποστατῶν ἢ κακοποιῶν; Οἷς λέγει ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἱερεμίου Τὰ δικαιώματά μου οὐκ ἐφυλάξατε, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνῶν ἐπορεύθητε, παρ' ὀλίγον καὶ ὑπερβάλλετε αὐτούς* (cf. Ezech. V, 6. 7; XVI, 47)· *καὶ πάλιν Ἐδικαίωσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀσυνθέτου Ἰούδα* (Hier. III, 11)· *καὶ ἑξῆς Εἰ ἀλλάξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν, καὶ οὗτοι οὐκ εἰσὶ θεοί* (Hier. II, 11)· [*καὶ ἀλλαχοῦ δι' ἑτέρου*] *Διότι διέλθετε νήσους Χετιεὶμ καὶ ἴδετε, καὶ εἰς Κηδὰρ ἀποστείλατε καὶ μάθετε σφόδρα εἰ γέγονε τοιαῦτα· ὅτι ἐκεῖνα μὲν οὐκ ἀμείβουσι τὰ ἑαυτῶν νόμιμα, ὁ δὲ λαός μου, φησίν, ἠλλάξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠφεληθήσεται* (cf. Hier. II, 10. 11). *Πῶς οὖν ἀπολογήσεταί τις ὀλιγωρήσας ἢ ἐκστὰς τῆς ἐκκλησίας* **Cap. 61,** 1 *τοῦ Θεοῦ; *Εἰ δέ τις τὴν τοῦ ἔργου τοῦ ἰδίου πρόφασιν ἐπιφέρων ὀλιγωρεῖ προφασιζόμενος προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· γινωσκέτω ὁ τοιοῦτος ὡς αἱ τέχναι τῶν πιστῶν ἐπέργιά εἰσιν, ἔργον δὲ ἡ θεοσέβεια. Τὰς οὖν τέχνας ὑμῶν ὡς ἐν παρέργῳ ποιεῖτε εἰς διατροφὴν ὑμῶν, ἔργῳ δὲ τὴν θεοσέβειαν ἀσκεῖτε· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἔλεγεν Ἐργάζεσθε μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον* (Joa. VI, 27)· *καὶ πάλιν Τοῦτο δέ ἐστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος* (l. c. 29).

2 *Σπουδάζετε οὖν μηδέποτε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καταλιπεῖν· εἰ δέ τις ταύτην ὑπερίδοι, εἰς μιαρὸν δὲ ἐθνῶν εἰςέλθοι ἢ εἰς συναγωγὴν ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν· ὁ τοιοῦτος τί ἀπολογήσεται τῷ Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; λόγια Θεοῦ ζῶντος καταλιπὼν ζῶντα καὶ ζωοποιοῦντα καὶ δυνάμενα ῥύσασθαι κολάσεως αἰωνίου, καὶ πορευθεὶς εἰς οἶκον δαιμόνων ἢ εἰς συναγωγὴν χριστοκτόνων ἢ ἐκκλησίαν πονηρευομένων· οὐκ ἀκούσας τοῦ*

3. *διὰ τοῦ Ἱερεμίου:* Turr. „per eum, qui dictus est" (*διὰ τοῦ εἰρημένου*). Quod utrum in codice suo legerit an legi voluerit, ut intelligeretur Ezechiel commate 1 citatus itaque erroris immunis esset Noster, non liquet. — *τ. ψ. αὐτοῦ:* Bov. „animam meam". — *τῆς ἀσυνθέτου:* Vind. *τοῦ ἀσυνθ.* (quoniam prosopopoeiam non intellexit librarius, qua Hieremias Judam tanquam mulierem descripsit). — [*καὶ ἀλλαχοῦ δι' ἑτέρου*] c. Vind. recepi; falso enim his verbis ea, quae sequuntur, ad alium prophetam revocantur, eamque ob causam vulgo omissa esse videntur. — *νήσους* cum Vind.; vulgo *εἰς νήσους*, ut LXX. — *καὶ ἴδετε:* Bov. „nisi et videtis". — *μάθετε* cum Vind.; vulgo *νοήσατε*, ut LXX. — *πῶς οὖν:* Vind. *τί*.

Cap. 61. (Bov. 65.) Tit. *ὅτι οὐχ ὅσιον προκρίνειν τὰ βιωτικὰ τῶν θείων.*

2. Hinc in altero codice Vind. novum inchoatur caput, cui inscriptum est *περὶ ἀδιαφορίας, καὶ ὅτι οὐ χρὴ συντρέχειν τὸν πιστὸν εἰς ἰουδαίων συναγωγὰς ἢ αἱρετικῶν εὐκτήρεα* (? *εὐκτήρια*) *ἢ ἑλλήνων θεάματα.* — *εἰς συναγω-*

εἰπόντος Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων, καὶ μετα παρανομούντων οὐ μὴ εἰςέλθω· οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου ματαιότητος, καὶ μετὰ ἀσεβῶν οὐ μὴ καθίσω (Ps. XXVI, 4. 5)· *καὶ πάλιν Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν, ἀλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός* (Ps. I, 1. 2). *Σὺ* 3 *δὲ, καταλιπὼν τῶν πιστῶν τὸ συνάθροισμα, τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους, ἐπιβλέπεις ἐπὶ τὰ σπήλαια τῶν λῃστῶν, ἅγια ἡγούμενος ἃ ἐκεῖνος βέβηλα ἀπεκάλεσε, καὶ κοινοποιῶν ἃ ἐκεῖνος ἀπεχώρισε· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πομπαῖς ἑλλήνων συντρέχεις καὶ ἐπὶ τὰ θέατρα ἐπείγῃ, ἐπιθυμήσας εἷς τῶν εἰςπορευομένων ἐκεῖ λογισθῆναι καὶ μετασχεῖν ἀκροαμάτων ἀπρεπῶν, ἵνα μὴ λέγωμεν μυσαρῶν· μὴ ἀκούσας τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος Κύριε, οὐκ ἐκάθισα μετὰ συνεδρίου αὐτῶν παιζόντων, ἀλλ' εὐλαβούμην ἀπὸ προςώπου χειρός σου* (Hier. XV, 17)· *καὶ τοῦ Ἰὼβ φάσκοντος τὰ ὅμοια Εἰ δὲ καὶ μετὰ γελοιαστῶν ἐπορεύθην ποτέ· ἱστάμην γὰρ ἐν ζυγῷ δικαίῳ* (Job XXXI, 5. 6). *Τί δὲ βούλῃ μετασχεῖν τῶν ἑλληνικῶν λόγων, ὄντων νεκρῶν ἀνθρώπων ἐξ ἐπιπνοίας διαβόλου ἀποφανθέντων νεκροποιὰ καὶ πίστεως ἀνατρεπτικὰ καὶ πρὸς πολυθεΐαν ἀπάγοντα τοὺς προςανέχοντας αὐτοῖς; Ὑμεῖς οὖν, σχολάζοντες τοῖς* 4 *τοῦ Θεοῦ νόμοις, καὶ τῶν βιωτικῶν χρειῶν τούτους ἡγεῖσθε τιμιωτέρους· καὶ, πλείονα τιμὴν νέμοντες αὐτοῖς, συντρέχετε εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου, ἣν περιεποιήσατο τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἠγαπημένου, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως. Αὕτη γὰρ θυγάτηρ ἐστὶ τοῦ ὑψίστου ἡ ὠδινήσασα ἡμᾶς διὰ τοῦ λόγου τῆς χάριτος καὶ μορφώσασα ἐν ἡμῖν τὸν Χριστὸν, οὗ μέτοχοι γενόμενοι ἱερὰ μέλη ἐστὲ καὶ ἐκλεκτὰ, μὴ ἔχοντα σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὡς ἅγιοι καὶ ἄμωμοι ἐν πίστει τετελειωμένοι ἐστὲ ἐν αὐτῷ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος ὑμᾶς Θεοῦ. * Φυλάσσεσθε οὖν τοῦ μὴ συσχολάζειν τοῖς ἀπολλυμένοις [ὅ ἐστι συναγωγὴ ἐθνῶν] εἰς ἀπάτην καὶ ἀπώλειαν·* **Cap. 62, 1**

γὴν χριστοκτόνων: Vind. om. *εἰς.* — *οὐκ ἐκάθισα* usque ad *καθίσω:* Bov. om. 3. *καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους:* Cot. om. *καί.* — *ἀπεχώρισε:* Vind. *ἐχώρισε.* — *μετὰ συνεδρίου* cum Vind.; vulgo *ἐν συνεδρίῳ,* ut LXX. — *ἱστάμην:* Vind. *ἕσταμαι* (? *ἔσταμαι,* ut LXX). — *λόγων:* M. *λογίων.* — *νεκροποιὰ:* Vind. *ἅτινά ἐστι νεκροποιά.*

4. *ὠδινήσασα ἡμᾶς* e versione Bov. et Turr.; vulgo *ὠ. ὑμᾶς.* — *ἐστὲ:* nescio, an non sit scribendum *ἔστε.* — *Θεοῦ:* Bov. om.

Cap. 62. (Bov. 66.) Tit. *ὅτι πάντα τὰ ἑλλήνων ἀσεβήματα ἀποστρέφεσθαι χρή.*

1. *Φυλάσσεσθε:* M. *Φυλάσσεσθαι.* — [*ὅ ἐστι συναγωγὴ ἐθνῶν*] inter-

οὐδεμία γὰρ κοινωνία Θεῷ πρὸς διάβολον· ὁ γὰρ συναθροιζόμενος μετὰ τῶν τὰ τοῦ διαβόλου φρονούντων εἷς ἐξ αὐτῶν 2 *λογισθήσεται καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. Φεύγετε δὴ καὶ τὰ ἀπρεπῆ τῶν θεαμάτων, τὰ θέατρά φημι καὶ τὰς ἑλληνικὰς πομπὰς, ἐπαοιδὰς, κληδόνας, μαντείας, καθαρισμοὺς, οἰωνισμοὺς, ὀρνιθοσκοπίας, νεκρομαντείας, ἐπιφωνήσεις· ὅτι γέγραπται Οὐ γάρ ἐστιν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακὼβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ* (Num. XXIII, 23)· *καὶ πάλιν Οἰώνισμα ἁμαρτία ἐστί* (1 Sam. XV, 23 graece)· *καὶ ἀλλαχοῦ Οὐκ οἰωνιεῖσθε, καὶ κληδόσι καὶ μαντείαις καὶ ἐγγαστριμύθοις οὐκ ἐπακολουθήσετε, φαρμακοὺς οὐ περιποιήσετε* (cf. Lev. XIX, 26; Deut. XVIII, 10. 11)· *διὸ παραινεῖ καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγων Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε* (Hier. X, 2). 3 *Διόπερ χρὴ τὸν πιστὸν φεύγειν τὰς συνόδους τῶν ἀσεβῶν ἑλλήνων καὶ ἰουδαίων καὶ τῶν λοιπῶν αἱρετικῶν, ἵνα μὴ τῷ συσχολάζειν αὐτοῖς παγίδας λάβωμεν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς, ὅπως μὴ συναναστρεφόμενοι ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν, αἵτινες ἐπὶ τιμῇ τῶν δαιμόνων ἐπιτελοῦνται, κοινωνήσωμεν αὐτοῖς καὶ τῆς ἀσε-* 4 *βείας. Φευκταῖαι δὲ αὐτῶν καὶ αἱ πανηγύρεις καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἐπιτελούμενα παίγνια· πιστὸν γὰρ ἐν πανηγύρει οὐ χρὴ παραβάλλειν πλεῖον τοῦ σωμάτιον πρίασθαι καὶ ψυχὴν περιποιήσασθαι καὶ ἕτερά τινα συνωνήσασθαι τῶν πρὸς σύστασιν ἁρμοζόντων. Ἀπέχεσθε οὖν πάσης τῆς τῶν εἰδώλων πομπῆς, φαντασίας, πανηγύρεως, συμποσίων, μονομαχίας, καὶ πάσης θέας δαιμονικῆς.*

Cap. 63, 1 *Οἱ δὲ νεώτεροι τῆς ἐκκλησίας, ἐν πάσαις ταῖς χρείαις ἀόκνως λειτουργεῖν σπουδάζετε, μετὰ πάσης σεμνότητος τοῖς ἔργοις ὑμῶν σχολάζετε· ὅπως ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ ὑμῶν ἦτε ἐπαρκοῦν-*

pretamentum esse videntur. — *τοῦ διαβόλου:* Cot. om. *τοῦ.*

2. *σημείων τοῦ οὐρανοῦ:* Cot. om. *τοῦ* (cf. eundem locum propheticum a Nostro V, 12 citatum, ubi cum LXX habet *μανθάνετε* pro *πορεύεσθε* cf. cod. Alex. LXX *πορεύεσθαι*).

3. *Διόπερ:* Vind. *ὥστε.* — *παγίδας:* Vind. *κηλῖδας.*

4. *πλεῖον τοῦ σωμάτιον κτλ.* (usque ad *συνωνήσασθαι* ut videtur): Vind. *εἰ μὴ βούλοιτό τι πρίασθαι τῶν τῷ σώματι ἀναγκαίων εἰς σκέπην ἢ* (quae videntur esse critici audacioris, qui nesciebat, quid esset hic *σωμάτιον:* Cler.). — *πάσης:* Vind. *ἄλλης.* — *δαιμονικῆς:* Vind. *σατανικῆς.*

Cap. 63. (Bov. 67.) Tit. *ὅτι ἀργὸν οὐ χρὴ ἐσθίειν τινὰ τῶν πιστῶν, ὡς* (*οὐδὲ* Vind.) *οἱ περὶ Πέτρον ἁλιεῖς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, οἱ δὲ* (Vind. *οὐδὲ οἱ*) *περὶ Παῦλον καὶ Ἀκύλαν σκηνοποιοί, οἱ δὲ* (Vind. *οὐδὲ οἱ*) *περὶ Ἰούδαν Ἰακώβου γῆς ἐργάται* (cui titulo Vind. addit *ἱστορεῖ Ἡγήσιππος καὶ Τερτυλιανὸς ὁ Ῥωμαῖος*); Turr. „quod otiosus non debeat comedere ex bonis fidelium, ut Petrus fuit piscator et reliqui apostoli, Paulus autem et Aquila artifices tabernaculorum, Judas vero Jacobi agricola“ (quibus vulgatum titulum interpretatur); Vind. alter *ὅτι ἀργὸν οὐ χρὴ ἐσθίειν τινὰ τῶν πιστῶν, ὡς οἱ περὶ Πέτρον καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι· οἱ μὲν γὰρ ἦσαν σκηνοποιοί, οἱ δὲ γῆς ἐργάται;* Bovius „quod non oportet

τες καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς πενομένοις, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, σχολάζοντες τῷ λόγῳ τοῦ εὐαγγελίου, ὅμως καὶ τῶν ἐπεργίων οὐκ ἀμελοῦμεν· οἱ μὲν γάρ εἰσιν ἐξ ἡμῶν ἁλιεῖς, οἱ δὲ σκηνοποιοί, οἱ δὲ γῆς ἐργάται, πρὸς τὸ μηδέποτε ἡμᾶς ἀργοὺς εἶναι. Λέγει δέ που καὶ ὁ 2 *Σολομών Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ὀκνηρέ, καὶ ζήλωσον ἰδὼν τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνῳ γὰρ γεωργίου μὴ ὑπάρχοντος, οὐδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων οὐδὲ ὑπὸ δεσπότην ὤν, ἑτοιμάζεται θέρους τὴν τροφὴν πολλήν τε ἐν τῷ ἀμητῷ ποιεῖται τὴν παράθεσιν. Ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν καὶ μάθε ὡς ἐργάτης ἐστι τήν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ἐμπορεύεται· ἧς τοὺς πόνους βασιλεῖς καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγείαν προςφέρονται, ποθεινὴ δέ ἐστι καὶ ἐπίδωρος, ὥςπερ οὖσα τῇ ῥώμῃ ἀσθενὴς τὴν σοφίαν τιμήσασα προήχθη* (Prov. VI, 6—8 graece). *Καὶ ἑξῆς Ἕως πότε, ὀκνηρέ, κατάκεισαι, πότε δὲ ἐξ* 3 *ὕπνου ἐγερθήσῃ; ὀλίγον μὲν ὑπνοῖς, ὀλίγον δὲ κάθησαι, μικρὸν δὲ νυστάζεις, ὀλίγον δὲ ἐναγκαλίζῃ χερσὶ στήθη· εἶτα παραγίνεταί σοι ὥςπερ κακὸς ὁδοιπόρος ἡ πενία, καὶ ἡ ἔνδεια ὥςπερ ἀγαθὸς δρομεύς. Ἐὰν δὲ ἄοκνος ᾖς, ἥξει ὥςπερ πηγὴ ὁ ἀμητός σου, καὶ ἡ ἔνδεια ὥςπερ κακὸς ἀνὴρ ἀπαυτομολήσει* (Prov. VI, 9—11 graece). *Καὶ πάλιν Ὁ ἐργαζόμενος τὴν ἑαυτοῦ γῆν πλησθήσεται ἄρτων* (Prov. XII, 11)· *καὶ ἐν ἄλλοις φησὶν Ὁ ἀργὸς περιέλαβε τὰς χεῖρας ἑαυτοῦ καὶ ἔφαγε τὰς σάρκας αὐτοῦ* (cf. Eccl. IV, 5)· *καὶ ἑξῆς Κρύψας ὀκνηρὸς τὴν χεῖρα αὐτοῦ οὐ δυνήσεται ἀπενεγκεῖν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ* (Prov. XIX, 24)· *καὶ πάλιν Δι' ἀργίαν χειρῶν ταπεινωθήσεται ἡ δόκωσις* (Eccl. X, 18). *Ἐργάζεσθε οὖν ἐνδελεχῶς· ἀθεράπευτος* 4 *γάρ ἐστιν ἀργοῦ μῶμος. Εἰ δέ τις μὴ ἐργάζεται, οὗτος παρ' ὑμῖν μὴ ἐσθιέτω· ἀργοὺς γὰρ μισεῖ καὶ ὁ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· ἀργὸς γὰρ εἶναι οὐκ ὀφείλει οὐδεὶς τῶν Θεῷ προςανεχόντων.*

otiosum comedere, sicuti Petrus piscator et alii apostoli, Paulus vero et Aquilas scenas faciebant, Judas et Jacobus agricolae erant. Narrat Hegesippus et Tertullianus Romanus".

2. *Ἴθι*: ita emendavimus vulgatam lectionem *ἴσθι*. — *παράθεσιν*: Vind. *παράταξιν*, aperto errore. — *Ἢ πορεύθητι* usque ad *τιμήσασα προήχθη* exstant apud LXX, in textu hebr. non leguntur. — *ἐπίδωρος* cum Turr. („munifica") Cot. in mg.; vulgo *ἐπίδοξος* ut LXX. — *ὥςπερ*: Vind. Cot. in mg. Turr. (ut videtur) *καίπερ* ut LXX. — *τὴν σοφίαν τ. προήχθη*: Vind. Bov. om.: quod si cui placuerit, quoniam LXX cum nostra faciant lectione, eidem *καίπερ* pro *ὥςπερ* legendum erit.

3. *κάθησαι*: M. *κάθισε*. — *Ἐὰν δὲ ἄοκνος* usque ad *ἀπαυτομολήσει* non sunt nisi in LXX. — *χεῖρας ἑαυτοῦ*: fortasse scribendum est e cap. 4, ubi idem locus citatur, *χ. αὐτοῦ*. — *ἀπενεγκεῖν*: supra cap. 4 additur *αὐτὴν*, quod nescio an hinc exciderit librariorum incuria.

LIBER III.

A. De viduis: a) quae adnumerandae sind viduarum ordini, non omissa et reliquarum viduarum et pauperum reliquorum omnium cura, cap. 1 — cap. 4;

b) de moribus viduarum, cap. 5 — cap. 15, 3.

B. De diaconis et diaconissis, reliquis clericis, baptismo, cap. 15, 4 — cap. 20.

Cap. 1, 1 *Χήρας δὲ καθιστᾶτε μὴ ἔλαττον ἐτῶν τῶν ἑξήκοντα, ἵνα τρόπῳ τινὶ τὸ τῆς διγαμίας αὐτῶν ἀνύποπτον [βέβαιον] ὑμῖν διὰ τῆς ἡλικίας ὑπάρχῃ. Εἰ δὲ νεωτέραν καταστήσητε εἰς τὸ χηρικόν, καὶ μὴ φέρουσα τὴν ἐν νεότητι χηρείαν γαμηθῇ, ἀπρέπειαν ἐμποιήσει τῇ δόξῃ τοῦ χηρικοῦ καὶ λόγον ὑφέξει τῷ Θεῷ, οὐχ ὅτι δευτέρῳ γάμῳ συνήφθη, ἀλλ' ὅτι τὴν ἑαυτῆς ἐπαγγελίαν οὐκ ἐφύλαξε, καταστρηνιάσασα τοῦ Χριστοῦ, [διότι μετὰ πίστεως καὶ φόβου Θεοῦ οὐκ ἦλθε φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν]. Διὸ χρὴ μὴ προπετῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ ἀσφαλείας· κρεῖσσον γὰρ αὐτῇ ἐστι μὴ εὔξασθαι, ἢ εὔξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι* (Eccl. V, 4). **2** *Εἰ δέ τις νεωτέρα ὀλίγον χρόνον σὺν τῷ ἀνδρὶ ποιήσασα καὶ ἀποβαλοῦσα αὐτὸν διὰ τελευτῆς ἢ δι' ἀφορμῆς τινος ἑτέρας, καὶ μείνῃ ἐφ' ἑαυτῆς δῶρον ἔχουσα χηρείας, μακαρία εὑρεθήσεται, ὁμοιωθεῖσα τῇ ἐν Σαρεφθοῖς σιδωνίᾳ χήρᾳ, πρὸς ἣν ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ προφήτης Ἠλίας ἐξενώθη. Ἡ τοιαύτη ἐξομοιωθήσεται Ἄννῃ τῇ θυγατρὶ Φανουὴλ τῇ ἐκ φυλῆς Ἀσήρ, ἣ οὐκ ἀφίστατο τοῦ ἱεροῦ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν προσμένουσα ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς, οὖσα μὲν ἐτῶν ὀγδοήκοντα, ζήσασα δὲ μετὰ ἀνδρὸς ἐκ τῆς παρθενίας αὐτῆς ἔτη ἑπτά, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δοξάσασα παρουσίαν ἀνθωμολογεῖτο*

Liber III. Inscriptio: *περὶ χηρῶν* (Vind. *ἐν ᾧ περὶ χηρῶν καὶ ὁποῖαί εἰσιν ἀληθῶς καὶ ὄντως χῆραι*).

Cap. 1. Tit. in editis libris graecis et in versione Bov. non exstat; Turr. „qua aetate eligendae sint viduae" cf. 1 Tim. V, 9 sqq.

1. [*βέβαιον*] glossema redolet. — *ἡλικίας*: Vind. add. *αὐτῶν*. — *χηρείαν*: M. *χηρίαν*. — [*διότι* usque ad *ἐπαγγελίαν*]: Vind. 46. Bov. om. — *ποιεῖσθαι*: Vind. *πληροῦν*.

2. *τοῦ Θεοῦ*: Vind. om. — *ὀγδοήκοντα* cum Vind. 46. Turr.; vulgo *ὀγδοήκοντα τεσσάρων*, ut Luc. II, 37. — *καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ*: Vind. praemittit

τῷ Κυρίῳ καὶ ἐλάλει περὶ αὐτοῦ πᾶσι τοῖς προςδοκῶσι λύτρωσιν ἐν Ἰσραήλ (Luc. II)· ἡ τοιαύτη μαρτύριον λαβοῦσα τιμηθήσεται, κλέος ἔχουσα καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπὶ γῆς καὶ παρὰ Θεῷ ἐν οὐρανοῖς τὸν αἰώνιον ἔπαινον. * Αἱ δὲ νεώτεραι χῆραι **Cap. 2, 1** εἰς χηρικὸν μὲν μὴ ἐντασσέσθωσαν, μήποτε προφάσει τοῦ μὴ δύνασθαι κρατεῖν τῆς ἀκμῆς ἐπὶ δευτερογαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι γένωνται· ἐπικουρείσθωσαν δὲ καὶ βοηθείσθωσαν, ἵνα μὴ προφάσει τοῦ λείπεσθαι ἐπὶ δευτερογαμίαν ἐλθοῦσαι ἐν πράγματι ἀπρεπεῖ ἐνσχεθῶσι. Καὶ τοῦτο γὰρ εἰδέναι ὀφείλετε, **2** ὅτι μονογαμία μὲν κατὰ νόμον γινομένη δικαία, ὡς ἂν κατὰ γνώμην Θεοῦ ὑπάρχουσα· διγαμία δὲ μετὰ ἐπαγγελίαν παράνομον, οὐ διὰ τὴν συνάφειαν ἀλλὰ διὰ τὸ ψεῦδος· τριγαμία δὲ ἀκρασίας σημεῖον· τὸ δ' ὑπὲρ τὴν τριγαμίαν προφανὴς πορνεία καὶ ἀσέλγεια ἀναμφίβολος. Ὁ γὰρ Θεὸς μίαν γυναῖκα ἑνὶ ἀνδρὶ δέδωκεν ἐν τῇ δημιουργίᾳ. Ἔσονται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν (Gen. II, 24). Νεωτέραις δὲ μετὰ τὴν τοῦ πρώτου τελευτὴν συγκεχωρήσθω καὶ ὁ δεύτερος, ἵνα μὴ εἰς κρίμα τοῦ διαβόλου ἐμπέσωσιν καὶ παγίδας πολλὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ ἐπιζημίους ψυχαῖς, αἵτινες κόλασιν προξενοῦσι μᾶλλον, ἢ ἄνεσιν. * Αἱ δὲ ἀληθιναὶ χῆραί εἰσιν αἱ μόνανδροι ὑπάρξα- **Cap. 3, 1** σαι, μαρτυρούμεναι ὑπὸ πλειόνων ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, χῆραι τῷ ὄντι, σώφρονες, ἁγναί, πισταί, εὐσεβεῖς, τεκνοτροφήσασαι καλῶς καὶ ξενοδοχήσασαι ἀμέμπτως· ὧν καὶ ἀντιλαμβάνεσθαι χρὴ ὡς Θεῷ ἀνακειμένων.

Ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν πενήτων, ὦ ἐπίσκοπε, μνημόνευε καὶ **2** αὐτοῖς χεῖρα ὀρέγων ἐπικουρίας καὶ πρόνοιαν αὐτῶν ποιούμενος, ὡς Θεοῦ οἰκονόμος εὐκαίρως ἑκάστῳ διανέμων τὰ πρόςφορα· χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ ἀπεριστάτοις καὶ τοῖς ἐν θλίψει ἐξεταζομένοις. * Τί γὰρ εἴ τινες μή εἰσι χῆραι ἢ χῆροι, βοη- **Cap. 4, 1** θείας δὲ χρήζουσι διὰ πενίαν ἢ διὰ νόσον ἢ διὰ τεκνοτροφίαν; Πάντας σε δεῖ ἐφορᾶν καὶ πάντων ἐπιμελεῖσθαι. Οἱ γὰρ τὰ **2** δόματα διδόντες οὐκ αὐτοσχεδίως αὐτὰ διδόασι ταῖς χήραις,

αὕτη (quum scriba non videret, καὶ ἀνθωμολογεῖτο subjunctum esse iis, quae supra dicta sunt ἢ οὐκ ἀφίστατο). — προςδοκῶσι: Vind. προςδεχομένοις, ut Luc. II, 38.

Cap. 2. Tit. ὅτι παραιτητέον καθιστᾶν νεωτέρας χήρας διὰ τὸ ὕποπτον (Vind. ὕπτιον; Turr. tres voce ultimas non vertit).

1. ἐν πράγματι γένωνται: Vind. ἐν πρ. οὐ καλῷ γ. — προφάσει τοῦ λείπεσθαι: Bov. „occasione molestiae carnis". — ἐνσχεθῶσι: edd. ἐνσχεσθῶσι.

Cap. 3. Tit. ὁποίας εἶναι χρὴ τὰς (ὄντως Vind.) χήρας, καὶ ὅπως ἐπικουρεῖσθαι παρὰ τοῦ ἐπισκόπου.

2. καὶ ἀπεριστάτοις καὶ: Vind. om.

Cap. 4. Tit. ὅτι πάνθ' ὁντιναοῦν ἐνδεῆ εὐποιεῖν χρή.

1. ἢ χῆροι: Vind. 46. om.

ἀλλὰ συνειςφέρουσιν ἁπλῶς, ἑκούσια αὐτὰ ὀνομάζοντες, ὅπως σὺ ὁ ἐπιστάμενος τοὺς θλιβομένους ἀκριβῶς ὡς ἀγαθὸς οἰκονόμος μερίζῃς αὐτοῖς ἐκ τοῦ δόματος· ὁ γὰρ Θεὸς γινώσκει τὸν δεδωκότα, κἂν ἀπόντος αὐτοῦ ὑπὸ σοῦ τοῖς δεομένοις μερίζηται· καὶ ὃς μὲν ἔχει τὸν τῆς εὐποιίας μισθόν, σὺ δὲ τῆς εὐσυνειδήτου οἰκονομίας μακαρισμόν. Λέγετε δὲ αὐτοῖς καὶ τίς
3 ὁ δεδωκώς, ἵνα καὶ ἐξ ὀνόματος ὑπὲρ αὐτοῦ προςεύχωνται. Χρὴ γὰρ εὖ ποιεῖν πάντας ἀνθρώπους, μὴ φιλοκρινοῦντας τοῦτον ὅςτις ἢ ἢ ἐκεῖνον· ὁ γὰρ Κύριός φησι Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου (Luc. VI, 30)· δῆλον δὲ ὡς τῷ χρήζοντι κατὰ ἀλήθειαν, κἂν φίλος ᾖ κἂν ἐχθρός, κἂν συγγενὴς κἂν ἀλλότριος, κἂν ἄγαμος κἂν γεγαμηκὼς ὑπάρχῃ. Ἐν πάσῃ γὰρ γραφῇ ὁ Κύριος περὶ τῶν πενήτων παραινεῖ, λέγων διὰ μὲν Ἡσαΐου Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰςάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν δὲ ἴδῃς γυμνόν, περίβαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψῃ (Is. LVIII, 7)· καὶ διὰ τοῦ Δανιὴλ λέγει τῷ δυνάστῃ Διό, βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων (Dan. IV, 24)· καὶ διὰ Σολομῶνός φησιν Ἐλεημοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι (Prov. XVI, 6)· καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ πάλιν λέγει Μακάριος ὁ συνίων ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητα, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾷ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος (Ps. XLI, 2)· καὶ πάλιν Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα (Ps. CXII, 9)· καὶ ὁ Σολομῶν φησιν Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν Κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ (Prov. XIX, 17)· καὶ ἑξῆς Ὃς φράσσει τὰ ὦτα αὐτοῦ μὴ εἰςακοῦσαι τοῦ δεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται καὶ οὐκ ἔσται εἰςακούων αὐτοῦ (Prov. XXI, 13).

Cap. 5, 1 Ὑπαρχέτω δὲ πᾶσα χήρα πραεῖα, ἥσυχος, ἐπιεικής, ἄκακος, ἀόργητος, μὴ πολύλαλος, μὴ κραύγασος, μὴ πρόγλωσσος, μὴ κατάλαλος, μὴ λεξίθηρος, μὴ δισσόλογος, μὴ φιλοπράγμων. Βλέπουσά τι σκολιὸν ἢ καὶ ἀκούουσα γινόμενον, ἔστω ὡς μὴ βλέπουσα καὶ ὡς μὴ ἀκούουσα ὑπαρχέτω· καὶ μηδὲν ἕτερον τῇ

2. *Λέγετε* c. Turr. M.; Cot. *λέγε*. — *τίς ὁ δεδωκώς:* Vind. *τίς ἐστιν ὁ δ.* — Praeceptum, quod in fine hujus commatis datur (*λέγετε* usque ad *προςεύχωνται*), quum et nostro loco sententiarum interrumpat cohaerentiam et pugnet cum cap. 14, spurium videri potest; verum cf., quae ad cap. 14 monebimus.

Cap. 5. Tit. *ὅτι καὶ τοῦ ἤθους* (M. *ἔθους*) *ἐπιμελητέον τὴν χήραν* (Vind. *τῶν χηρῶν*).

1. *ἔστω ὡς μὴ βλέπουσα* (et absque dubio etiam *καί*): Vind. om.

χήρᾳ μελέτω εἰ μὴ τὸ προςεύχεσθαι ὑπὲρ τῶν διδόντων καὶ ὑπὲρ ὅλης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπερωτωμένη δέ τι ὑπό τινος, μὴ 2 ῥᾳδίως ἀποκρινέσθω, πλὴν ὅσα περὶ πίστεως καὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος· ἀποστέλλουσα τοῖς ἡγουμένοις τοὺς θέλοντας κατηχεῖσθαι τὰ τῆς εὐσεβείας δόγματα. Μόνα δὲ ἀποκρινέσθω τὰ περὶ ἀνατροπῆς πολυθέου πλάνης, ἀποδεικνύουσα τὸν περὶ μοναρχίας Θεοῦ λόγον· περὶ δὲ τῶν ἑξῆς προπετῶς τι μὴ ἀποκρινέσθω, ὅπως μή τι ἀμαθῶς φθεγξαμένη βλαςφημίαν προςτρίψῃ τῷ λόγῳ. Κόκκῳ γὰρ σινάπεως ἐοικέναι τὸν 3 λόγον ὁ Κύριος ἐδογμάτισε (Matth. XIII)· τοῦτο δ' ἐστὶ διάπυρον, ᾧ ἐάν τις ἀπείρως χρήσηται, πικρὸν αὐτὸ εὑρήσει. Χρὴ γὰρ ἐν τοῖς μυστικοῖς μὴ προδότην εἶναι, ἀλλ' ἀσφαλῆ· παραινεῖ γὰρ ἡμῖν ὁ Κύριος λέγων Μὴ βάλλετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, μήποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς (Matth. VII, 6). Ἀκούσαντες γὰρ οἱ ἄπιστοι τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον οὐ δεόντως ἀλλ' ἐνδεῶς, καὶ μάλιστα τὸν περὶ ἐνσωματώσεως ἢ τοῦ πάθους αὐτοῦ, μυκτηρίσαντες χλευάσουσι μᾶλλον ὡς ψευδῆ, ἢ δοξάσουσι· καὶ ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας ἡ πρεσβῦτις καὶ τῆς βλαςφημίας καὶ τὸ οὐαὶ κληρονομήσει. Οὐαὶ δὲ, φησί, δι' οὗ τὸ ὄνομά μου βλαςφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν (cf. Is. LII, 5).

* Οὐκ ἐπιτρέπομεν οὖν γυναῖκας διδάσκειν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ **Cap. 6, 1** μόνον προςεύχεσθαι καὶ τῶν διδασκάλων ἐπακούειν. Καὶ γὰρ 2 αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἡμῶν καὶ Κύριος Ἰησοῦς, ἡμᾶς τοὺς δώδεκα πέμψας μαθητεῦσαι τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη, γυναῖκας οὐδαμοῦ ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κήρυγμα, καίτοι οὐκ ἀπορῶν· συνῆν γὰρ ἡμῖν ἥ τε μήτηρ τοῦ Κυρίου καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, ἔτι δὲ Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ Μαρία ἡ Ἰακώβου καὶ Μάρθα καὶ Μαρία αἱ ἀδελφαὶ Λαζάρου, Σαλώμη καὶ ἕτεραί τινες. Εἰ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον γυναιξὶ διδάσκειν, αὐτὸς ἂν ἐκέλευσε πρῶτος καὶ ταύταις σὺν ἡμῖν κατηχεῖν τὸν λαόν· εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνήρ, οὐκ ἔστι δίκαιον τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς κεφαλῆς ἐξάρχειν.

Γνωριζέτω οὖν ἡ χήρα ὅτι θυσιαστήριόν ἐστι Θεοῦ, καὶ κα- 3 θήσθω ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς, μὴ μετά τινος προφάσεως ἐν ταῖς

3. *ἡμῖν:* M. *ὑμῖν.* — *ἀλλ' ἐνδεῶς:* Vind. om. — *χλευάσουσι* usque ad *δοξάσουσι:* Bov. „deridebunt nos veluti eos qui falsa opinamur". — *ἔνοχος ἔσται τῆς προπετείας:* Vind. *ἔνοχος λοιπὸν ἔσται* (omisso, ut videtur, *καὶ* post *πρεσβῦτις*). — *ἐν τοῖς ἔθνεσιν:* Turr. om.

Cap. 6. Tit. *ὅτι οὐ χρὴ γυναῖκας διδάσκειν, ἀπρεπὲς γάρ· καὶ ποῖαι γυναῖκες εἵποντο τῷ Κυρίῳ.*
1. *Ἰησοῦς:* Bov. add. *Χριστός.*
3. Vind. 46. hinc capitis septimi initium facit, cui inscriptum habet *ὅτι αἱ χῆραι μεμετρημένας ὀφείλουσιν ἔχειν τὰς προόδους.* — *καθήσθω:* ita emendan-

τῶν πιστῶν οἰκίαις ἐπὶ τῷ λαμβάνειν εἰςπορευομένη· οὐδὲ γάρ ποτε τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ περιτρέχει, ἀλλ' ἐν ἑνὶ τόπῳ ἵδρυται. Ὑπαρχέτω οὖν καὶ ἡ παρθένος καὶ ἡ χήρα μὴ περιτρέχουσα ἢ ῥεμβομένη κατὰ τὰς τῶν ἀλλοτρίων οἰκίας· ὅτι καὶ αἱ τοιαῦται ἀναιδεῖς οὐχ ἡσυχάζουσι τοὺς πόδας ἐν ἑνὶ τόπῳ διὰ τὸ μὴ χήρας ἀλλὰ πήρας αὐτὰς ὑπάρχειν, ἑτοίμους εἰς τὸ λαμβάνειν, φλυάρους, καταλάλους, μαχοσυμβούλους, ἀναιδεῖς, ἀναισχύντους· αἵτινες τοιαῦται ὑπάρχουσαι οὐκ ἄξιαι τοῦ κα-
4 *λέσαντος τυγχάνουσιν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς συναγωγῆς ἀνάπαυμα ἐν τῇ κυριακῇ καταντῶσιν ὡς οἱ ἐγρηγορότες, ἀλλ' ἢ νυστάζουσιν ἢ φλυαροῦσιν ἢ μαστροπεύουσιν ἢ αἰτοῦσιν ἢ ἑτέρους αἰχμαλωτίζουσιν προσάγοντες τῷ πονηρῷ, οὐκ ἐῶντες αὐτοὺς νήφειν ἐν Κυρίῳ, ἀλλὰ παρασκευάζοντες τοιούτους αὐτοὺς ἐξιέναι οἷοι καὶ εἰςίασιν, διάκενοι διὰ τὸ μὴ ἀκούειν τῶν διδασκόντων ἢ τῶν ἀναγινωσκόντων τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγει Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε, ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τοῖς ὠσὶ*
Cap. 7, 1 *βαρέως ἤκουσαν* (Is. VI, 9. 10). * *Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ τῶν τοιούτων χηρῶν ἐκλείσθη τὰ ὦτα τῆς καρδίας εἰς τὸ μὴ καθεζομένας ἔνδον ἐν ταῖς στέγαις αὐτῶν προςλαλεῖν τῷ Κυρίῳ, ἀλλὰ περιτρεχούσας ἐν ἐπινοίᾳ πορισμοῦ διὰ τῶν φλυαριῶν τὰ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιθυμήματα πράσσειν. Αἱ τοιαῦται οὖν*
2 *χῆραι οὐ προςήρτηνται τῷ θυσιαστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. Εἰσὶ γὰρ ἔνιαι χῆραι ἐργασίαν ἡγούμεναι τὸ πρᾶγμα· καὶ ἐξ ὧν ἀναισχύντως αἰτοῦσι καὶ ἀπλήστως λαμβάνουσιν, ἤδη καὶ ὀκνηροτέρους τοὺς πολλοὺς πρὸς τὸ διδόναι κατέστησαν. Δέον γὰρ αὐτὰς ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς διὰ μετριότητα γνώμης, ἐκ τῶν ἐναντίων ἐμπεριτρέχουσαι τοὺς τῶν πλουσίων οἴκους διασείουσιν εὐπορίαν χρημάτων ἑαυταῖς ἐπισωρεύουσαι, καὶ ἐπὶ*

dum putavi vulgatum *καθίσθω*. — *καὶ αἱ τοιαῦται ἀναιδεῖς* c. Vind., suadente Clerico; vulgo *ῥεμβοὶ καὶ ἀναιδεῖς καὶ αἱ τοιαῦται*, quae vix ferri possunt. — *ἑτοίμους*: legendum erit *ἑτοίμας* (cf. 4; 7, 1, 8, 2, ubi eadem est artis grammaticae incuria. Nescio, an hinc suspicio oriatur, passim interpolatum esse hunc locum, imprimis comma quartum, quod a proposito satis est alienum).

4. *ἐν τῇ κυριακῇ*: Vind. om. — *ἢ μαστροπεύουσιν*: Vind. om. — *καὶ τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσαν* c. Vind., auctore Clerico, qui jure monet, sequentibus haec postulari.

Cap. 7. Tit. *οἷαί εἰσιν αἱ ψευδοχῆραι.*

1. *τοιούτων*: legendum erit *τοιαύτων*, sed cf. 6, 3. 4. — *φλυαριῶν*: Cot. in mg. *φλοιαριῶν*, quod, quantum equidem sciam, verbum graecum non est.

2. *ἐμπεριτρέχουσαι*: Vind. *ἐπιτρέχουσαι* vel *εὐτρέχουσαι* (? *ἐντρέχουσαι*). — *τῶν πλουσίων* auctore Cot. scripsi, secutus interpretes; Cot. *τῶν πλησίων*; M. *τοῦ πλησίων* (apud utrumque fortasse legendum est *πλησίον*). —

πικροῖς τόκοις δανείζουσι καὶ μόνου τοῦ μαμμωνᾶ φροντίζουσιν· ὧν ὁ θεὸς τὸ βαλλάντιον, αἳ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πιεῖν προκρίνουσι πάσης ἀρετῆς λέγουσαι Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν (Is. XXII, 13; 1 Cor. XV, 32)· *αἳ ὡς ἑστῶτα ταῦτα ἐλογίσαντο καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Ἡ γὰρ ἠσκηκυῖα περὶ* 3 *τὸ χρηματολογεῖν ἀντὶ τοῦ Θεοῦ λατρεύει τῷ μαμμωνᾷ, τοῦτ᾽ ἔστι δουλεύει τῷ κέρδει· τῷ δὲ Θεῷ εὐάρεστος εἶναι οὐ δύναται οὐδὲ ταῖς λατρείαις αὐτοῦ ὑπήκοος, συνεχῶς οὐ δυναμένη ἐντυγχάνειν αὐτῷ, ἐπὶ τὸ ἀργυρολογεῖν τὸν νοῦν καὶ τὴν διάθεσιν ἔχουσα· ἐπείπερ ὅπου ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία αὐτῆς* (Matth. V, 21). *Ἐν νῷ γὰρ διαλαμβάνει ποῦ πορευθῇ λήμματος χάριν, ἢ ὅτι ἡ δεῖνα ἡ φίλη αὐτῆς ἐπιλέλησται καὶ λόγον τινὰ ταύτῃ προσενεγκεῖν ὀφείλει· ἡ δὲ τοιαῦτα λογιζομένη οὐκέτι τῇ προσευχῇ προςέξει, ἀλλὰ τῇ ἐμπιπτούσῃ ἐννοίᾳ. Διὸ κἂν ποτε θελήσῃ προσεύξασθαι ὑπέρ τινος, οὐκ εἰςακουσθήσεται· οὐ γὰρ ἐξ ὅλης καρδίας προςφέρει τὴν δέησιν Κυρίῳ, ἀλλὰ μεμερισμένῃ διανοίᾳ. Ἡ δὲ Θεῷ βουλομένη προςανέχειν καθημένη ἔνδον* 4 *φρονεῖ τὰ τοῦ Κυρίου, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀκαταπαύστῳ στόματι δέησιν προςφέρουσα εἰλικρινῆ. Ὥςπερ οὖν καὶ ἡ σοφωτάτη Ἰουδὴθ, μαρτυρουμένη ἐπὶ σωφροσύνῃ, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐδεῖτο τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ, οὕτως οὖν καὶ ἡ ὁμοία αὐτῇ χήρα ἔντευξιν ἀκατάπαυστον ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας προςοίσει Θεῷ, καὶ εἰςακούσεται αὐτῆς διὰ τὸ τὴν διάνοιαν αὐτῆς πρὸς μόνῳ τούτῳ ἠρτῆσθαι καὶ μήτε πρὸς ἀπληστίαν μήτε πρὸς ἐπιθυμίαν πολυδάπανον ἐκκεῖσθαι· ὅ τε ὀφθαλμὸς αὐτῆς ἁγνὸς καὶ ἡ ἀκοὴ καθαρὰ καὶ αἱ χεῖρες ἀμόλυντοι καὶ οἱ πόδες ἶσοι καὶ τὸ στόμα οὔτε πρὸς λαιμαργίαν οὔτε πρὸς φλυαρίαν ἕτοιμον, ἀλλὰ λαλοῦν μὲν τὰ δέοντα, μεταλαμβάνον δὲ ὧν προςῆκε διὰ μόνην τὴν σύστασιν. Οὕτω σεμνὴ καὶ ἀτάραχος ὑπάρχουσα εὐάρεστος ἔσται τῷ Θεῷ, καὶ ἅμα τῷ αἰτήσασθαι αὐτήν τι προφθάσει αὐτὴν ἡ δόσις· Ἔτι γάρ σου, φησί, λαλοῦντος ἐρῶ Ἰδοὺ πάρειμι* (cf. Is. LVIII, 9). *Τοιαύτη δὲ οὖσα ὑπαρχέτω* 5 *ἀφιλάργυρος, ἄτυφος, μὴ αἰσχροκερδής, μὴ ἄπληστος, μὴ λίχνος· ἀλλ᾽ ἐγκρατής, πραεῖα, ἀτάραχος, εὐλαβής, αἰδήμων, καθημένη*

ἐπισωρεύουσαι: Vind., assentiente Cler., ***ἐπισωρεύουσι;*** et ita legisse videtur Turr. („et congerunt"). — ***μαμμωνᾶ*** c. Cot. Bov. Turr.; M. ***μαμωνᾶ,*** quod VII, 6 in his Constitutionibus, et Matth. VI, 24 in codicibus antiquissimis legitur. — ***αἳ ὡς ἑστῶτα κτλ.:*** Bov. om.

3. ***μαμμωνᾷ*** v. s. 2. — ***ἔχουσα:*** Vind. ***ἔχει,*** quod probatur Clerico. — ***προςέξει:*** ita scribere ausus sum pro vulgato ***προςέξῃ.***

4. ***ἶσοι*** c. Vind.; vulgo ***ἥσυχοι,*** quod illius interpretamentum est.

ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτῆς ψάλλουσα, προςευχομένη, ἀναγινώσκουσα, ἀγρυπνοῦσα, νηστεύουσα, Θεῷ πάντοτε προςομιλοῦσα ᾠδαῖς καὶ
6 *ὕμνοις. Ἐριά τε ἐκλαμβάνουσα, ἑτέροις μᾶλλον ἐπιχορηγείτω, ἤπερ αὐτή τινος δεέσθω· μιμνησκομένη τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ μεμαρτυρημένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου χήρας, ἥτις ἐλθοῦσα ἐν τῷ ἱερῷ ἔβαλεν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον τὰ δύο λεπτὰ, ὅπερ ἐστὶ κοδράντης· καὶ θεασάμενος αὐτὴν ὁ καρδιογνώστης Χριστὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ διδάσκαλος εἶπεν Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι αὕτη ἡ χήρα πλεῖον πάντων ἔβαλεν εἰς τὸ γαζοφυλάκιον· ὅτι οἱ πάντες ἐκ τοῦ περισσεύματος αὐτῶν ἔβαλον, αὕτη δὲ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ὅλον αὐτῆς τὸν βίον ὃν εἶχε* (Marc. XII, 43. 44 cf. Luc. XXI, 3. 4).

7 *Σεμνὰς οὖν δεῖ εἶναι τὰς χήρας, πειθομένας τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις, ἔτι μὴν καὶ ταῖς διακόνοις· εὐλαβουμένας, ἐντρεπομένας, φοβουμένας, μὴ κατεξουσιαζούσας, μήτε παρὰ τὴν διαταγήν τι ποιεῖν θελούσας δίχα γνώμης τοῦ διακόνου, οἷον τὸ πρός τινα ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ φαγεῖν παρ᾽ αὐτῷ καὶ πιεῖν, ἢ λαβεῖν τι παρά τινος. Εἰ δὲ μὴ κελευσθεῖσα ποιήσῃ ἕν τι τούτων, ἐπιτιμάσθω νηστείᾳ ἢ ἀφο-*
Cap. 8, 1 *ριζέσθω ὡς προπετής. * Τί γὰρ ἐπίσταται ὁποία τίς ἐστι παρ᾽ ἧς λαμβάνει, ἢ ἐκ ποταπῆς διακονίας παραβάλλει τὴν τροφήν; πότερον ἐξ ἁρπαγῆς ἢ ἑτέρας τινὸς οὐ καλῆς ἀγωγῆς; Οὐκ ἐπισταμένη, ἡ χήρα ὑπὲρ ἑνὸς ἑκάστου τούτων δώσει λόγον Θεῷ δεχομένη ἀναξίως Θεοῦ. Οὔτε γὰρ οἱ ἱερεῖς τοιαύτης ἑκουσιασμὸν δέξονταί ποτε οἷον ἅρπαγος ἢ πόρνης· γέγραπται γάρ Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον* (Exod. XX, 17)· *καί Οὐ προςοίσεις μίσθωμα πόρνης Κυρίῳ τῷ Θεῷ* (Deut. XXIII, 18)· *οὐ δεῖ οὖν δέχεσθαι παρὰ τῶν τοιούτων, οὔτε μὴν παρὰ ἀφω-*
2 *ρισμένων. Γινέσθωσαν δὲ αἱ χῆραι ἕτοιμοι πρὸς ὑπακοὴν τῶν ἐντεταλμένων αὐταῖς ὑπὸ τῶν κρειττόνων, καὶ κατὰ τὴν διά-*

6. *γαζοφυλάκιον:* Cot. *γαζοφυλάκειον.* — *ἐκ τοῦ ὑστερήματος:* Turr. praetermittit.

7. *ἀπελθεῖν* c. Vind., suadente Clerico; etiam Bov. Turr. sic legisse videntur; vulgo *ἀπελθούσας.*—*τούτων:* Vind. *τῶν εἰρημένων.*

Cap. 8. Tit. *ὅτι οὐ χρὴ παρὰ ἀναξίων λαμβάνειν τὴν χήραν | ἢ τὸν ἐπίσκοπον ἢ ἄλλον πιστόν* (Vind. om.).

1. *παραβάλλει:* Vind. *χορηγεῖ.* — *οὐκ ἐπισταμένη:* Vind. *ἀγνοεῖ τοίνυν* (correctura, quae ex eodem fonte impuro profluxit, ex quo etiam ea quam mox rejiciemus). — *ἡ χήρα:* vulgo add. *ὅτι,* quod a critico inepto, qui non vidit, *ἐπισταμένη* ad superiora respicere, profectum, locum nostrum prorsus corrupit; quem nos omisso *ὅτι* restituisse nobis videmur. — *τὰ τοῦ πλησίον:* Vind. *τὰ τῶν τ. π.* — *οὐ δεῖ οὖν δέχεσθαι* usque ad *ἀφωρισμένων:* scripta sunt recentiore manu in Vind.

2. Haec male rumpunt sententiarum seriem, ita ut nesciam, an non interpolata sint. — *ἕτοιμοι* cf. cap. 6, 3.

ταξιν τοῦ ἐπισκόπου ποιείτωσαν ὡς Θεῷ ὑπακούουσαι. Ὁ γὰρ 3 *ἀπὸ τοιούτου ἐπιῤῥήτου ἢ ἀποσυναγώγου δεχόμενος καὶ ὑπὲρ τούτου προσευχόμενος, ἐμμένειν τοῖς κακοῖς προαιρουμένου καὶ μὴ θέλοντος μεταμεληθῆναί ποτε, κοινωνεῖ τούτῳ τῇ προσευχῇ καὶ λυπεῖ Χριστὸν τὸν τοὺς ἀδίκους ἀποστρεφόμενον, καὶ οἰκοδομεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀναξίου δόσεως καὶ συμμολύνεται αὐτοῖς, μὴ ἀφίων αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν ἐλθεῖν ὥςτε προςκλαῦσαι καὶ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ.*

Cap. 9, 1 *Περὶ δὲ τοῦ γυναῖκας βαπτίζειν γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι κίνδυνος οὐ μικρὸς ταῖς τοῦτο ἐπιχειρούσαις· διὸ οὐ συμβουλεύομεν· ἐπισφαλὲς γάρ, μᾶλλον δὲ παράνομον καὶ ἀσεβές. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνήρ, οὗτος δὲ προχειρίζεται εἰς ἱερωσύνην, οὐ δίκαιον ἀθετῆσαι τὴν δημιουργίαν καὶ καταλιπόντα τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τὸ ἔσχατον ἐλθεῖν σῶμα· γυνὴ γὰρ σῶμα ἀνδρὸς ἐκ πλευρᾶς ὂν καὶ ὑποκείμενον ἐκείνῳ, ἐξ οὗπερ καὶ διῃρέθη εἰς παίδων γένεσιν. Αὐτὸς γάρ σου, φησί, κυριεύσει* (Gen. III, 16)· *ἀρχὴ γὰρ γυναικὸς ὁ ἀνήρ, ἐπειδὴ καὶ κεφαλή. Εἰ δὲ ἐν τοῖς* 2 *προλαβοῦσι διδάσκειν αὐταῖς οὐκ ἐπετρέψαμεν, πῶς ἱερατεῦσαι ταύταις παρὰ φύσιν τις συγχωρήσει; τοῦτο γὰρ τῆς τῶν ἑλλήνων ἀθεότητος τὸ ἀγνόημα θηλείαις θεαῖς ἱερείας χειροτονεῖν, ἀλλ' οὐ τῆς Χριστοῦ διατάξεως. Εἰ δὲ καὶ ἔδει ὑπὸ γυναικῶν* 3 *βαπτίζεσθαι, πάντως ἂν καὶ ὁ Κύριος ὑπὸ τῆς ἰδίας μητρὸς ἐβαπτίζετο καὶ οὐχ ὑπὸ Ἰωάννου, ἢ καὶ ἡμᾶς ἀποστέλλων ἐπὶ τὸ βαπτίζειν συναπέστειλεν ἂν ἡμῖν καὶ γυναῖκας ἐπὶ τούτῳ· νῦν δὲ οὐδαμοῦ οὔτε προςέταξεν οὔτε ἐγγράφως παρέδωκεν, εἰδὼς καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ πράγματος, ὡς καὶ τῆς φύσεως δημιουργὸς καὶ τῆς διατάξεως νομοθέτης.* **Cap. 10.** **Ἀλλ' οὔτε λαϊκοῖς ἐπιτρέπομεν ποιεῖν τι τῶν ἱερατικῶν ἔργων, οἷον θυσίαν ἢ βάπτισμα ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην. Οὐχ ἑαυτῷ γάρ τις λαμβάνει τὴν τιμήν, ἀλλὰ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ ἐπισκόπου δίδοται ἡ τοιαύτη ἀξία. Ὁ δὲ μὴ ἐγχειρισθεὶς ταύτην, ἀλλ' ἀρ-*

3. *Χριστὸν:* Anast. (quaest. 11) „Deum".

Cap. 9. Tit. *ὅτι οὐ χρὴ γυναῖκας βαπτίζειν· ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας ἀλλότριον.* — Hoc et sequentia duo capita vix putarim ab eo esse scripta, qui primus Constitutiones hasce edidit; a proposito enim loci nostri satis aliena sunt.

1. *τὴν δημιουργίαν:* M. om. *τὴν.* — *Αὐτὸς γάρ σου, φησί:* Vind. *αὐτός σου, φησίν, ἔσται κεφαλὴ καί.*

Cap. 10. Tit. *ὅτι οὐ χρὴ λαϊκὸν ποιεῖν ἱερατικὸν ἔργον, βάπτισμα ἢ θυσίαν ἢ χειροθεσίαν ἢ εὐλογίαν.*

Paris. 1326 et Georgius Hamartolus (in chronographo nondum edito ejusdem bibliothecae, ubi citat hoc et sequens caput): *ἔργων* om.; *ἀξία: δόξα* al. *ἐξουσία; ἁρπάσας:* add. *καὶ τυραννή-*

πάσας αὐτὴν ἑαυτῷ, τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὀζία ὑποστήσεται (2 Chron. XXVI).

Cap. 11, 1 *Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς ἐπιτρέπομεν βαπτίζειν, οἷον ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ πυλωροῖς ἢ ὑπηρέταις· ἀλλ' ἢ μόνοις ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις, ἐξυπηρετουμένων αὐτοῖς τῶν διακόνων. Οἱ δὲ τολμῶντες τοῦτο τῶν **2** κοριτῶν ὑποίσουσι τὴν δίκην. Οὐκ ἐπιτρέπομεν δὲ πρεσβυτέροις χειροτονεῖν διακόνους ἢ διακονίσσας ἢ ἀναγνώστας ἢ ὑπηρέτας ἢ ᾠδοὺς ἢ πυλωρούς, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἐπισκόποις· αὕτη γάρ ἐστι τάξις ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἁρμονία.

Cap. 12, 1 Περὶ δὲ φθόνου ἢ ζήλου ἢ καταλαλιᾶς ἢ ἔριδος ἢ φιλονεικίας προείρηται ὑμῖν ὅτι ταῦτα χριστιανοῦ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐπὶ χηρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐνεργῶν διάβολος πολύτροπος καὶ ποικίλος ὑπάρχων εἰς τὰς μὴ χήρας ἐμπομπεύει, ὥς καί ποτε εἰς τὸν Καΐν· ἔνιαι γὰρ λέγουσιν εἶναι χῆραι, τὰ δὲ τῆς χηρείας ἄξια παραγγέλματα οὐ ποιοῦσιν, ὡς οὐδ' ὁ Καΐν τὰ ἀδελφικὰ δικαιώματα· ἀγνοοῦσι γὰρ ὡς οὐ τὸ ὄνομα τῆς χηρείας εἰς βασιλείαν αὐτὰς εἰςάξει, ἀλλ' ἡ ἀληθὴς πίστις καὶ τὰ ὅσια ἔργα· εἰ δέ τις τὸ μὲν ὄνομα τῆς χηρείας κέκτηται, τὰ δὲ τοῦ ἀντικειμένου ἐπιτελεῖ ἐπιτηδεύματα, ἡ μὲν χηρεία αὐτῆς οὐ λογισθήσεται, ἐξωσθεῖσα δὲ τῆς βασιλείας αἰωνίᾳ κολάσει παραδοθήσεται. Ἀκούομεν γάρ τινας χήρας ζηλοτύπους, φθονεράς, διαβόλους, βασκαινούσας ταῖς ἑτέρων ἀνέσεσιν· αἱ δὲ τοιαῦται οὐκ εἰσὶ τοῦ Χριστοῦ οὐδὲ τῆς ἐκείνου διδασκαλίας **2** μαθήτριαι. Δέον γὰρ αὐτάς, ἐνδυθείσης αὐτῶν συγχήρας ὑπό τινος ἢ λαβούσης ἀργύρια ἢ τροφὴν ἢ πόμα ἢ ὑπόδεσιν, θεα-

σας; τὴν τιμωρίαν: τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν τιμωρίαν; Ὀζία: Σαοὺλ καὶ Ὀζία (al. Ὀζίου) cf. II, 27, 1. 2.

Cap. 11. Tit. ὅτι πλὴν ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου οὐδενὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν ἐπιτέτραπται τὰ τῶν ἱερέων ἐνεργεῖν, τὸ δὲ χειροτονεῖν μόνῳ ἐπισκόπῳ προσήκει, ἑτέρῳ δὲ οὐδενί.

1. οὐδὲ cum codicibus ad caput decimum commemoratis, ubi est οὐ μὲν δὲ ἀλλ' οὐδὲ; vulgo οὔτε. — ἀναγνώσταις: iidem διακόνοις ἢ ἀναγνώσταις (cf. cap. 20; VIII, 28, 3; 46, 5). — ἢ πυλωροῖς: iidem om. — ἀλλ' ἢ c. Vind. et uno codice eorum, quos modo descripsimus, quorum in altero est ἢ μὴ (? εἰ μή; Turr. „nisi"); vulgo ἢ (praeclare Clericus: „repetitio voculae ἢ festinantem librarium fefellit. Miror hoc fugisse diligentiam Cotelerii") cf. VI, 27,

2. — κοριτῶν: lege, si placet, κορειτῶν, ut semper.

2. Οὐκ ἐπιτρέπομεν δὲ: codd. saepe laudati Καὶ μὴν τοι οὐδὲ. — ἢ ᾠδοὺς: iidem om. — ἀλλὰ: iidem ἀλλ' ἤ. — τάξις: iidem add. ἔννομος. — ἁρμονία: iidem θεάρεστος ἁρμονία καὶ κατάστασις.

Cap. 12. Tit. ἀποτροπὴ βασκανίας. Haec ita cum cap. 8 juncta esse videntur, ut a severitate, qua arcentur excommunicatorum munera, transeatur ad lenitatem morum, qua absque invidia et obtrectatione dona viduis sint accipienda.

1. χριστιανοῦ: Vind. χριστιανοῖς. — Ἐπειδὴ δὲ κτλ.: apodosis talis aliqua in mente fuisse videtur scribentis: repetimus illud praeceptum nostrum (II, 45 sqq.), quod viduae malae obliviscuntur. — ὅσια ἔργα: Vind. θεῖα ἔργα.

2. ἀργύρια: Vind. ἀργύριον.

σαμένας τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν ἀναψύξασαν εἰπεῖν * *»Εὐλογητὸς* **Cap. 13, 1**
*»εἶ, ὁ Θεὸς ὁ ἀναψύξας τὴν συγχήραν· εὐλόγησον, Κύριε, καὶ
»δόξασον τὸν διακονήσαντα αὐτῇ, καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀναβῆναι
»ἐν ἀληθείᾳ πρὸς σὲ, καὶ μνησθήσῃ αὐτοῦ εἰς ἀγαθὸν ἐν ἡμέρᾳ
»ἐπισκοπῆς αὐτοῦ· καὶ τὸν ἐπίσκοπόν μου τὸν καλῶς σοι λει-
»τουργήσαντα καὶ διδάξαντα εὔκαιρον ἐλεημοσύνην γυμνῇ οὔσῃ
»τῇ συγχήρῳ μου γενέσθαι· προςθείης αὐτῷ δόξαν καὶ δώσῃς
»αὐτῷ στέφανον καυχήσεως ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως ἐπισκοπῆς
»σου.« Ὁμοίως καὶ ἡ λαβοῦσα χήρα τὸ ἔλεος συμπροσευχέσθω* 2
τῷ διδόντι αὐτῇ τὴν διακονίαν.

Ἡ μέντοι εὖ ποιοῦσα ἀποκρυψάτω τὸ οἰκεῖον ὄνομα ὡς **Cap. 14, 1**
*σοφὴ, μὴ σαλπίζουσα ἔμπροσθεν αὐτῆς, ἵνα γένηται ἡ ἐλεημο-
σύνη πρὸς τὸν Θεὸν ἐν κρυπτῷ· καθώς φησιν ὁ Κύριος ὅτι Σοῦ δὲ
ποιοῦντος ἐλεημοσύνην, μὴ γνώτω ἡ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά
σου, ὅπως ᾖ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ* (Matth. VI, 3. 4). *Καὶ
ἡ χήρα προςευχέσθω ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος ὅςτις ποτ' ἂν ᾖ, ἅγιον
θυσιαστήριον Θεοῦ ὑπάρχουσα· καὶ ὁ πατὴρ ὁ βλέπων ἐν τῷ
κρυπτῷ ἀποδώσει τῷ εὖ ποιοῦντι ἐν τῷ φανερῷ. Ἀλλ' αἱ μὴ κατ'* 2
*ἐντολὴν Θεοῦ ζῆν θέλουσαι χῆραι φροντίζουσι πολυπευστεῖν τίς
ἡ διακονησαμένη καὶ τίνες αἱ λαβοῦσαι, καὶ μαθοῦσα ἐπιμέμ-
φεται τῇ διακονησαμένῃ λέγουσα Οὐκ εἶδες ὅτι ἐγώ σοι ἐγγυ-
τέρα παρ' ἐκείνην ὑπῆρχον καὶ μᾶλλον θλιβομένη, ὅτι οὖν προετί-
μησας ἐκείνην ἐμοῦ; Ταῦτα δὲ λέγει ἄφρων ὑπάρχουσα, οὐ* 3
*νοοῦσα ὅτι οὐκ ἀνθρώπου τοῦτο θέλημα γέγονεν, ἀλλὰ Θεοῦ
πρόςταγμα. Εἰ γὰρ μαρτυρεῖ αὐτὴ ὅτι ἐγγυτέρω ὑπῆρχε καὶ
ἐν πλείονι ἐνδείᾳ ἐξητάζετο καὶ μᾶλλον αὐτὴ γυμνὴ, ἢ ἐκείνη,*

Cap. 13. Tit. *ὅπως δεῖ προσεύχεσθαι τὰς χήρας ὑπὲρ τῶν διδόντων τὰ πρὸς τὰς χρείας.*

1. *εἶ:* Vind. om. — *ἀναβῆναι:* legendum esse videtur *ἀναβαίη* (Turr. „ascendat"). — *καὶ μνησθήσῃ:* Vind. *μνήσθητι.* — *ἐπισκοπῆς αὐτοῦ:* Vind. *ἐπ. σου* ut infra. — *σοι λειτουργήσαντα καὶ* et *δόξαν καὶ δώσῃς αὐτῷ:* Vind. om. (et sine sensus jactura tolli revera possunt, ut Cler. monet). — *ἐπισκοπῆς σου:* Bov. „visitationis suae".

2. *τὴν διακονίαν:* Turr. non vertit.

Cap. 14. Tit. *ὅτι οὐ χρὴ κομπάζειν καὶ περιαγγέλλειν τὸ ἑαυτῆς ὄνομα τὴν καρποφοροῦσαν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν.*

1. Cf. Opus impf. in Matth. VI, 3: „Apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis: dextra est populus christianus, qui est ad dextram Christi; sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit: ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextra, infidelis adspiciat, qui est sinistra. Christianus autem si Christianum viderit eleemosynas facientem, non est contra Christi praeceptum, quoniam ambo dextra sunt". Quae si hinc exciderunt, ut veri simile est (cf. cap. 4, 2), totius loci nostri non modo verba, sed res ipsa mutata est. — *θυσιαστήριον Θεοῦ* c. Vind. Turr.; vulgo *θ. Χριστοῦ.*

2. *εἶδες:* ita emendandum putavimus vulgatum *ἴδῃς.* — *ἐγγυτέρα παρ' ἐκείνην ὑπῆρχον καὶ μᾶλλον* c. Vind. Bov. Turr.; vulgo *μᾶλλον παρ' ἐκείνην.* — *αὐτῆς τὸ ὄνομα:* Vind. *ἑαυτῆς τὸ ὄ.*

ὀφείλει νοεῖν τὸν διαταξάμενον καὶ ἀποσιγήσασα καὶ μὴ μεμψαμένη τὴν διακονήσασαν, εἰςελθοῦσα εἰς οἶκον ἑαυτῆς καὶ ἐπὶ πρόςωπον ἑαυτὴν βαλοῦσα, ἱκετεῦσαι τὸν Θεὸν ἀφεθῆναι αὐτῇ τὸ πλημμέλημα. Ὁ γὰρ Θεὸς ἐνετείλατο τῇ εὖ ποιούσῃ μὴ τραγῳδεῖν τὴν εὐποιΐαν, ἡ δὲ ἐμέμφετο ὅτι μὴ ἐκήρυξεν αὐτῆς τὸ ὄνομα, ἵνα καὶ αὐτὴ μαθοῦσα δράμῃ εἰς τὸ λαβεῖν· καὶ οὐ μόνον ἐμέμφετο, ἀλλάγε καὶ κατηρᾶτο αὐτῇ, ἐπιλαθομένη τοῦ εἰπόντος Ὁ εὐλογῶν σε εὐλόγηται, καὶ ὁ καταρώμενός σε κεκα-
4 τήραται (Num. XXIV, 9). Λέγει δὲ ὁ Κύριος Ὅταν εἰςέρχησθε εἰς οἶκόν [τινος], λέγετε Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ ἐὰν ᾖ ἐκεῖ υἱὸς εἰρήνης, ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπαναπαύσεται ἐπ' αὐτόν· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἄξιος, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρέψει (Luc. X, 5.
Cap. 15, 1 6 cf. Matth. X, 13). *Εἰ οὖν ἡ εἰρήνη πάλιν ἐπιστρέφει ἐπὶ τοὺς προηκαμένους αὐτὴν, διὰ τὸ μὴ εὑρεῖν ἀξίους αὐτῆς· πολὺ μᾶλλον ἡ κατάρα ἐπιστρέψει εἰς κεφαλὴν τοῦ ἀδίκως αὐτὴν ἐκπέμψαντος, ὡς οὐκ ἀξίου ὄντος λαβεῖν αὐτὴν ἐκείνου, πρὸς
2 ὅνπερ ἐξαπεστάλη. Πᾶς γὰρ ὁ μάτην λοιδορῶν ἑαυτὸν ἀρᾶται, καθά φησιν ὁ Σολομών Ὥςπερ ὄρνεα πέτονται καὶ στρουθοί, ουτως ἀρὰ ματαία οὐκ ἐπελεύσεται ἐπ' οὐδενί (Prov. XXVI, 2)· καὶ πάλιν λέγει Οἱ δὲ ἐκφέροντες λοιδορίας ἀφρονέστατοί εἰσιν (Prov. X, 18). Ὥςπερ δὲ ἡ μέλισσα ἐν τῇ δυνάμει αὐτῆς ἀσθενὴς οὖσα, ἐπὰν πλήξῃ τινά, τὸ κέντρον ἀποβάλλει καὶ γίνεται στεῖρα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑμεῖς ὃ ἐὰν ποιήσητε ἄδικον εἰς ἑτέρους, τοῦτο εἰς ἑαυτοὺς ἐνεργήσετε. Λάκκον γὰρ ὤρυξε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτὸν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον ὃν εἰργάσατο (Ps. VII, 16)· καὶ πάλιν Ὁ ὀρύσσων βόθρον [τῷ πλησίον αὐτοῦ]
3 ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν (Prov. XXVI, 27). Οὐκοῦν ὁ φεύγων κατάραν ἕτερον μὴ καταράσθω· ὃ γὰρ μισεῖς σοὶ γενέσθαι, οὐδὲ ἄλλῳ σὺ ποιήσεις (cf. Luc. VI, 31). Διὸ νουθετεῖτε τὰς ἀπειθεῖς, ἐπιπλήσσετε ταῖς ἀναισχύντοις, παρακαλεῖτε τὰς ὀλιγοψύχους, ἰσχυροποιεῖτε τὰς ἀσθενούσας, ἐπαινεῖτε τὰς ἐν ὁσιό-

4. *οἶκόν* [*τινος*] c. Vind.; vulgo om. *τινος*, ut Luc. X, 5.

Cap. 15. Tit. *ὅτι ἀπρεπὲς τὸ λοιδορεῖν τὸν πλησίον· ἀλλότριον γὰρ* (Vind. *καὶ ἀλλότριον*) *χριστιανῶν τὸ καταρᾶσθαι.*

1. *ἡ εἰρήνη* c. Vind. Bov. Turr.; vulgo add. *ἐπὶ τοὺς πέμψαντας αὐτὴν ἐπ' ἐκείνους*, quod manifestum eorum, quae sequuntur, interpretamentum cur perperam omitti videatur Clerico, prorsus me fugit. — *προηκαμένους:* Vind. *προςηκαμένους.* — *ἀξίους αὐτῆς:* Vind. *ἀ. ἑαυτῆς.*

2. *Ὥςπερ δὲ:* Vind. *ὥςπερ οὖν*, quod melius existimat Cler. — *εἰς ἑαυτοὺς:* Vind. *ἐπ'* (*αὐτούς?*). — *πάλιν:* Vind. *ὁ Σολομών* (non rectius, quia proxime superior locus est Davidis, ut Clericus putat; sed eam ipsam ob causam manum emendatoris prodit). Bov. om. *καὶ πάλιν.* — [*τῷ πλησίον αὐτοῦ*]: Vind. om. (LXX *τῷ πλησίον;* in textu hebr. non exstant).

τητι ὁδευούσας· εὐλογείτωσαν μᾶλλον καὶ μὴ λοιδορείτωσαν, εἰρηνοποιείτωσαν καὶ μὴ πόλεμον ἐμποιείτωσαν.

4 Μήτε οὖν ἐπίσκοπος μήτε πρεσβύτερος μήτε διάκονος μήτε ἄλλος τις ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ λοιδορίᾳ τὴν γλῶσσαν μολυνέτω, ἵνα μὴ ἀντὶ εὐλογίας κατάραν κληρονομήσῃ· ἔστω δὲ σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια τῷ ἐπισκόπῳ, ὅπως μηδὲ λαϊκὸς κατάραν ἐκφέρῃ· περὶ πάντων γὰρ αὐτῷ μέλειν ὀφείλει, περὶ κληρικῶν, περὶ παρθένων, περὶ χηρῶν, περὶ λαϊκῶν.

5 Διὰ τοῦτο, ὦ ἐπίσκοπε, τοὺς συνεργούς σου, τῆς ζωῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης ἐργάτας διακόνους εὐαρέστους Θεῷ προχειρίζου, οὓς ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ δοκιμάζεις εἶναι ἀξίους καὶ εἰς τὰς τῆς διακονίας χρείας εὐσκύλτους. Προχείρισαι δὲ καὶ διάκονον πιστὴν καὶ ἁγίαν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας· ἔστι γὰρ ὁπόταν ἔν τισιν οἰκίαις ἄνδρα διάκονον γυναιξὶν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν φαύλων διανοίας. 6 Καὶ γὰρ εἰς πολλὰς χρείας γυναικὸς χρῄζομεν διακόνου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῷ φωτίζεσθαι γυναῖκας ὁ διάκονος χρίσει μὲν μόνον τὸ μέτωπον αὐτῶν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, καὶ μετ' αὐτὸν ἡ διάκονος ἀλείψει αὐτάς· οὐ γὰρ ἀνάγκη τὰς γυναῖκας ὑπὸ ἀνδρῶν κατοπτεύεσθαι. Ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ χειροθεσίᾳ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς χρίσει ὁ ἐπίσκοπος, ὃν τρόπον οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ βασιλεῖς τὸ πρότερον ἐχρίοντο· οὐχ ὅτι καὶ οἱ νῦν βαπτιζόμενοι ἱερεῖς χειροτονοῦνται, ἀλλ' ὡς ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ χριστιανοὶ, βασίλειον ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον, ἐκκλησία Θεοῦ, στῦλος καὶ ἑδραίωμα τοῦ νυμφῶνος· οἵ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἠγαπημένοι καὶ ἐκλεκτοί, οἷς ἐπεκλήθη τὸ καινὸν αὐτοῦ ὄνομα, ὡς μαρτυρεῖ καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης λέγων Καὶ καλέσουσι τὸν λαὸν τὸ ὄνομα αὐτοῦ τὸ καινὸν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτόν (Is. LXII, 2). Cap. 16. *Σὺ οὖν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ χρίσεις τὴν κεφαλὴν τῶν βαπτιζομένων εἴτε ἀνδρῶν εἴτε γυναικῶν τῷ ἁγίῳ ἐλαίῳ, εἰς τύπον τοῦ πνευματικοῦ βαπτίσματος· ἔπειτα ἢ σὺ ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ ὑπὸ σὲ πρεσβύτερος τὴν

4. *μέλειν* ex interpretibus et sententia; vulgo *μέλλειν*, perperam.

5. *διάκονον πιστὴν:* Vind. *διακόνισσαν π.* (ita etiam postea pro *ἡ διάκονος* in Vind. semper est *ἡ διακόνισσα*). — *δύνασαι:* post Cotelerii conjecturam c. Vind. Turr.; vulgo *δύναται*

6. *ὁ διάκονος χρ. μὲν:* Vind. *ὁ γὰρ δ. χρίσει* (antecedentibus procul dubio conjunctis, ut nova hinc periodus incipiatur: correctura). — *ἀλείψει:* Bov. „abstergit". – *ἐν τῇ χειροθεσίᾳ:* Turr. „in baptismo". — *χριστιανοὶ:* Vind. add. *καλοῦνται.* — *νυμφῶνος:* Turr. (Cot. et M. in mg.) *νῦν φωτός.* — *ἠγαπημένοι καὶ ἐκλεκτοί:* Vind. *ἠγαπημένος καὶ ἐκλεκτός.* — *οἷς ἐπεκλήθη κτλ.:* Vind. om.

Cap. 16. Tit. *περὶ μυήσεως θείας τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.*

ἱερὰν ἐπ᾽ αὐτοῖς εἰπὼν καὶ ἐπονομάσας ἐπίκλησιν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, βαπτίσεις αὐτοὺς ἐν τῷ ὕδατι· καὶ τὸν μὲν ἄνδρα ὑποδεχέσθω ὁ διάκονος, τὴν δὲ γυναῖκα ἡ διάκονος, ὅπως σεμνοπρεπῶς ἡ μετάδοσις τῆς ἀθραύστου σφραγῖδος γένηται· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐπίσκοπος χριέτω τοὺς βαπτισθέν-

Cap. 17. τας τῷ μύρῳ. *Ἔστι τοίνυν τὸ μὲν βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ἰησοῦ διδόμενον, τὸ δὲ ὕδωρ ἀντὶ ταφῆς, τὸ ἔλαιον ἀντὶ πνεύματος ἁγίου, ἡ σφραγὶς ἀντὶ τοῦ σταυροῦ, τὸ μύρον βεβαίωσις τῆς ὁμολογίας· τοῦ πατρὸς ἡ μνήμη ὡς αἰτίου καὶ ἀποστολέως, τοῦ πνεύματος ἡ συμπαράληψις ὡς μάρτυρος· ἡ κατάδυσις τὸ συναποθανεῖν, ἡ ἀνάδυσις τὸ συναναστῆναι· πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, Χριστὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς ὁ ἀγαπητὸς υἱὸς ὁ τῆς δόξης Κύριος, πνεῦμα ἅγιον ὁ Παράκλητος τὸ ὑπὸ Χριστοῦ πεμπόμενον καὶ ὑπ᾽ ἐκείνου διδασκόμενον καὶ

Cap. 18, 1 ἐκεῖνον κηρύττον. *Ὁ δὲ βαπτιζόμενος ὑπαρχέτω ἀλλότριος ἀσεβείας πάσης, ἀνενέργητος πρὸς ἁμαρτίαν, φίλος Θεοῦ, ἐχθρὸς διαβόλου, κληρονόμος Θεοῦ πατρὸς, συγκληρονόμος δὲ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποτεταγμένος τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ ταῖς ἀπάταις αὐτοῦ, ἁγνὸς, καθαρὸς, ὅσιος, θεοφιλὴς, υἱὸς τοῦ Θεοῦ, προσευχόμενος ὡς υἱὸς πατρὶ καὶ λέγων ὡς ἀπὸ κοινοῦ τοῦ

2 τῶν πιστῶν συναθροίσματος οὕτως »Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐ»ρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γε»νηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν »ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον· καὶ ἄφες ἡμῖν »τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις »ἡμῶν· καὶ μὴ εἰςενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς »ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις »καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν« (Matth. VI, 9—13).

Cap. 19, 1 Ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ διάκονοι ἐν πᾶσιν ἄμωμοι ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος, μόνον δὲ εὐσκυλτότεροι· ἀνάλογοι πρὸς τὸ πλῆθος τῆς ἐκκλησίας, ἵνα καὶ τοῖς ἀδυνάτοις ὑπηρετεῖσθαι δύνωνται

Cap. 17. Tit. *ποίαν αἰτίαν ἔχει τὸ εἰς τὸν Χριστὸν βάπτισμα, καὶ διατί τῶν ἐν αὐτῷ ἕκαστον λέγεταί τε καὶ πράττεται* (cf. Krabbe S. 215. 216). *τὸ ἔλαιον* c. Vind. (jubente Cler.) Turr.; vulgo *καὶ τὸ ἔ.* — *τὸ συναποθανεῖν* et *τὸ συναναστῆναι:* Vind. bis *τοῦ* pro *τὸ*. *πατὴρ* usque ad *Κύριος:* post concilium Nicaenum haec esse corrupta judicat Bunsen I. p. 459: temere.

Cap. 18. Tit. *οἷος ὀφείλει εἶναι ὁ μεμυημένος.*

1. *κληρονόμος* usque ad *υἱοῦ αὐτοῦ:* Anast. (qu. 1) „haeres Christi"; Cot. om. *αὐτοῦ.*

2. *ὅτι σοῦ ἐστιν κτλ.:* Turr. „quoniam tuum est regnum et potestas et gloria Patris et Filii et Spiritus sancti, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen". Cf. VII, 24, 1.

Cap. 19. Tit. *οἷος ὀφείλει εἶναι ὁ διάκονος.*

1. *τοῖς ἀδυνάτοις:* Vind. praefigit *ἐν.* — *ὑπηρετεῖσθαι:* Vind. *ὑπηρετεῖν* (ve-

ὡς ἐργάται ἀνεπαίσχυντοι· καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰς γυναῖκας σπουδάζουσα θεραπεύειν, ἀμφότεροι δὲ τὰ πρὸς ἀγγελίαν, ἐκδημίαν, ὑπηρεσίαν, δουλείαν· ὡς καὶ περὶ τοῦ Κυρίου Ἡσαΐας ἔλεγε φάσκων Δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς (Is. LIII, 11 graece). *Ἕκαστος οὖν τὸν ἴδιον γνωριζέτω τόπον, καὶ ἐκτελείτω αὐτὸν σπουδαίως, ὁμοφρόνως, ὁμοψύχως, γινώσκοντες τὸν τῆς διακονίας μισθόν.* 2 *Ἔστωσαν δὲ καὶ ἀνεπαίσχυντοι εἰς τὸ ὑπηρετεῖσθαι τοῖς δεομένοις, ὡς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντὶ πολλῶν* (Matth. XX)· *οὕτως οὖν καὶ αὐτοὺς δεῖ ποιεῖν. Κἂν δέῃ ψυχὴν ὑπὲρ ἀδελφοῦ ἀποθέσθαι, μὴ διστάσωσιν· οὐδὲ γὰρ ὁ Κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐδίστασε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θεῖναι, ὡς αὐτὸς ἔφη, ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ* (Joa. XV, 13). *Εἰ οὖν ὁ Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς πάντα ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, πῶς ἂν ὑμεῖς διακονῆσαι τοῖς δεομένοις ἐνδοιάσητε, μιμηταὶ ὀφείλοντες αὐτοῦ εἶναι τοῦ καὶ δουλείαν καὶ ἔνδειαν καὶ πληγὰς καὶ σταυρὸν δι' ἡμᾶς ὑπομείναντος; Χρὴ οὖν καὶ ἡμᾶς δουλεύειν τοῖς ἀδελφοῖς ὡς Χριστοῦ μιμητάς· Ὁ θέλων γάρ, φησίν, ἐν ὑμῖν εἶναι μέγας ἔστω ὑμῶν διάκονος, καὶ ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔστω ὑμῶν δοῦλος* (Matth. XX, 26. 27). 3 *Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς ἔργῳ πεπλήρωκε τὸ εὖ δουλεύειν πολλοῖς, καὶ οὐ λόγῳ. Λαβὼν γὰρ λέντιον διεζώσατο· εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα καί, ἡμῶν ἀνακειμένων, ἐπελθὼν πάντων ἡμῶν ἔνιψε τοὺς πόδας καὶ τῷ λεντίῳ ἐξέμαξε· τοῦτο δὲ ποιῶν ἐπεδείκνυεν ἡμῖν τὸ τῆς φιλαδελφίας ἀγαπητικόν, ἵνα καὶ ἡμεῖς εἰς ἀλλήλους αὐτὸ ποιῶμεν* (Joa. XIII). *Εἰ οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ ὁ διδάσκαλος οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, πῶς ἂν ὑμεῖς ἐπαισχυνθήσεσθε τοῦτο ποιῆσαι τοῖς ἀδυνάτοις καὶ ἀσθενέσι τῶν ἀδελφῶν, ἐργάται ὄντες ἀληθείας καὶ τῆς εὐσεβείας προστάται;* 4 *Ἐξυπηρετεῖτε οὖν ἀγαπητικῶς, μὴ ἐπιγογγύζοντες μηδὲ διαστασιάζοντες· οὐ γὰρ διὰ ἄνθρωπον ποιεῖτε, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, καὶ τὸν μισθὸν τῆς διακονίας παρ' ἐκείνου ἀπολήψεσθε ἐν ἡμέρᾳ ἐπι-*

rum est, quod Cler. monet, verbum hoc in activa conjugatione, non in media adhiberi solere; sed inde non efficitur, ut assentiendum sit codici Vind. cf. 2).

2. *Κἂν δέῃ ψυχὴν:* Vind. *κἂν δέῃ τὴν ἑαυτῶν ψυχήν.* — *ὑπὲρ ἀδελφοῦ:* Vind. *ἀντὶ ἀ.* — *διστάσωσιν:* Vind. *διστάσαι.* — *ὁ Κύριος καὶ σωτὴρ ἡμῶν:* Turr. „Deus noster et dominus“. — *θεῖναι:* Vind. *θείς*, quod non displicet Clerico, et merito. — *ἔνδειαν:* Vind. *ὄνειδος*, recte fortassis. — *Χρὴ οὖν καὶ ἡμᾶς:* Bov. Turr. legerunt *Χρ. οὖν κ. ὑμᾶς*, quod genuinum esse videtur.

3. *Λαβὼν γάρ:* Turr. add. „inquit“. — *βάλλει:* Vind. *βαλών*, quod placet Clerico.

σκοπῆς ὑμῶν. Χρὴ οὖν ὑμᾶς τοὺς διακόνους ἐπισκέπτεσθαι πάντας τοὺς δεομένους ἐπισκέψεως· καὶ περὶ τῶν θλιβομένων ἀναγγέλλετε τῷ ἐπισκόπῳ ὑμῶν· ψυχὴ γὰρ αὐτοῦ καὶ αἴσθησις εἶναι ὀφείλετε, εὔσκυλτοι καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα ὄντες αὐτῷ ὡς ἐπισκόπῳ ὑμῶν καὶ πατρὶ καὶ διδασκάλῳ.

Cap. 20, 1 *Ἐπίσκοπον δὲ προστάσσομεν χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων ἢ τὸ γοῦν ἔλαττον ὑπὸ δύο, μὴ ἐξεῖναι δὲ ὑπὸ ἑνὸς ὑμῖν καθίστασθαι· ἡ γὰρ τῶν δύο καὶ τριῶν μαρτυρία βεβαιο-* 2 *τέρα καὶ ἀσφαλής. Πρεσβύτερον δὲ καὶ διάκονον ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου, [ὡςαύτως] καὶ τὸν λοιπὸν κλῆρον· μήτε δὲ καὶ πρεσβύτερον μήτε διάκονον χειροτονεῖν ἐκ λαϊκῶν κληρικούς· ἀλλὰ μόνον τὸν μὲν πρεσβύτερον διδάσκειν, ἀναφέρειν, βαπτίζειν, εὐλογεῖν τὸν λαόν· τὸν δὲ διάκονον ἐξυπηρετεῖσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, τοῦτ᾽ ἔστι διακονεῖν, οὐ μὴν καὶ τὰ λοιπὰ διενεργεῖν.*

4. *καὶ εὐήκοοι εἰς πάντα ὄντες* et *καὶ πατρί:* Vind. om.

Cap. 20. Tit. *ὅτι ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλ᾽ οὐχ ὑπὸ ἑνός· ἀβέβαιον γάρ* (Bov. „irritum est enim").

2. [*ὡςαύτως*] *καὶ τὸν λοιπὸν κλῆρον* cum Vind.; Turr. legisse videtur *καὶ τοὺς λοιποὺς κληρικοὺς* (et ita scribi jubet Cot.), Bov. *καὶ τῶν λοιπῶν κλῆρον;* vulgo *καὶ τῶν λοιπῶν κληρικῶν.* — Ad calcem additum est in Vind. *περὶ χηρῶν ἐπληρώθη βιβλίον γ'.*

LIBER IV.

A. **De auxiliis inopum:**
   a) quomodo inopibus, praesertim pupillis, auxilium ferendum sit et quomodo ab his accipiendum, cap. 1 — cap. 5;
   b) quorum munera sint respuenda, cap. 6 — cap. 10.

B. **Quomodo instituenda sit vita domestica et civilis, cap. 11 — cap. 14.**

Cap. 1, 1 *Ὀρφανοῦ δέ τινος γενομένου χριστιανοῦ ἤτοι παιδὸς ἢ παρθένου, καλὸν μὲν ἵνα τις τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἔχων τέκνον προςλαβόμενος τοῦτον ἔχῃ εἰς παιδὸς τόπον, τὴν δὲ παρθένον ὁ ἔχων υἱὸν δυνάμενον αὐτῇ ταῖς τοῦ γάμου ὥραις συγχρονῆσαι συζεύξῃ· τοῦτο γὰρ οἱ ποιοῦντες ἔργον μέγα ἐπιτελοῦσιν, ὀρφανῶν πατέρες ὑπάρξαντες, καὶ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ λήψονται τὸν μισθὸν τῆς διακονίας ταύτης.* 2 *Εἰ δέ τις κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν περιπατῶν ἐπαισχύνοιτο πλούσιος ὢν τὰ τῆς ὀρφανίας μέλη, τοῦ μὲν ὀρφανοῦ πρόνοιαν ποιήσεται ὁ πατὴρ τῶν ὀρφανῶν καὶ κριτὴς τῶν χηρῶν, αὐτῷ δὲ ἐμπεσεῖται τοιοῦτος, ὅςτις αὐτοῦ δαπανήσει τὴν φειδῶ, καὶ γενήσεται ἐπ᾽ αὐτῷ τὸ εἰρημένον· Ἃ οὐκ ἔφαγον ἅγιοι, ταῦτα φάγονται ἀσσύριοι· καθὼς καὶ Ἡσαΐας λέγει· Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτήν* (Is. I, 7).

Cap. 2, 1 *Ὑμεῖς οὖν, ὦ ἐπίσκοποι, μεριμνήσατε τὰ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, μηδὲν ἐλλείποντες αὐτοῖς· τοῖς μὲν ὀρφανοῖς*

Liber IV. Inscriptio: *περὶ ὀρφανῶν* (Vind. *βιβλίον δ', ἐν ᾧ περὶ ὀρφανῶν καὶ ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν τοιούτων*).

Cap. 1 titulo caret apud Bov. et Cot.; apud M. eo inscriptum est, quem nos, Cotelerium secuti, secundo capiti adscripsimus; Turr. „de pupillis recipiendis in locum filiorum ex misericordia ab iis, qui liberis carent".

1. *τοῦτον* scribendum esse putavimus, auctoritate nulla, pro *τοῦτο*, quod vulgo legitur. — *αὐτῇ* c. Turr. („qui possit eodem cum illa tempore maturus esse ad nuptias"), poscente sententia; vulgo *αὐτῷ*, quod ineptum est.

2. *ἐπ᾽ αὐτῷ:* Vind. *αὐτῷ*. — *Ἃ οὐκ ἔφαγον κτλ.:* proverbiale dictum ex Scripturarum sensu cf. Hierem. L, 17 (Cot.).

Cap. 2. Tit. *ὅπως χρὴ τὸν ἐπίσκοπον προνοεῖν τῶν ὀρφανῶν* (Turr. M. huic capiti cum tertio conjuncto praemittunt titulum capitis 3).

παρέχοντες τὰ γονέων, ταῖς δὲ χήραις τὰ ἀνδρῶν, τοῖς ἀκμαίοις τοὺς γάμους, τεχνίτῃ ἔργον, ἀδρανεῖ ἔλεος, ξένοις στέγος, πεινῶσι ψωμὸν, διψῶσι ποτὸν, γυμνοῖς ἔνδυμα, νοσοῦσι θέαν,
2 φυλακίταις βοήθειαν. Πρὸς τούτοις πλείων ὑμῖν ἔστω φροντὶς περὶ τῶν ἐν ὀρφανίᾳ, ὅπως αὐτοῖς μηδὲν ἐνδέῃ· τῇ μὲν παρθένῳ, μέχρις ἂν ἔλθῃ εἰς ὥραν γάμου καὶ ἐκδῶτε αὐτὴν ἀδελφῷ· τῷ δὲ παιδὶ χορηγίαν πρὸς τὸ καὶ τέχνην ἐκμαθεῖν καὶ διατρέφεσθαι ἐκ τῆς ἐπιχορηγίας, ἵν', ὅταν δεξιῶς τὴν τέχνην κατορθώσῃ, τὸ τηνικαῦτα δύνηται καὶ τὰ τῆς τέχνης ἐργαλεῖα ἑαυτῷ πρίασθαι, ὅπως μηκέτι βαρύνῃ τὴν τῶν ἀδελφῶν ἀνυπόκριτον εἰς αὐτὸν ἀγάπην, ἀλλ' ἑαυτῷ ἐπιχορηγῇ. Καὶ γὰρ ἀληθῶς μακάριός ἐστιν ὃς ἂν δυνάμενος βοηθεῖν ἑαυτῷ μὴ θλίβῃ τόπον
Cap. 3, 1 ὀρφανοῦ ξένου τε καὶ χήρας· *ἐπεὶ καὶ ὁ Κύριος μακάριον εἶπεν εἶναι τὸν διδόντα, ἤπερ τὸν λαμβάνοντα (Act. XX, 35). Καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν ὑπ' αὐτοῦ Οὐαὶ τοῖς ἔχουσιν καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνουσιν, ἢ δυναμένοις βοηθεῖν ἑαυτοῖς καὶ λαμβάνειν παρ' ἑτέρων βουλομένοις· ἑκάτερος γὰρ ἀποδώσει λόγον
2 Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Ὁ μὲν γὰρ δι' ἡλικίαν ὀρφανίας ἢ γήρως ἀτονίαν ἢ νόσου πρόςπτωσιν ἢ τέκνων πολυτροφίαν λαμβάνων, ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον οὐ μεμφθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινεθήσεται· θυσιαστήριον γὰρ τῷ Θεῷ λελογισμένος, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τιμηθήσεται ἀόκνως ὑπὲρ τῶν διδόντων αὐτῷ διηνεκῶς προσευχόμενος, οὐκ ἀργῶς λαμβάνων, ἀλλὰ τῆς δόσεως αὐτοῦ, ὅση δύναμις, τὸν μισθὸν διδοὺς διὰ τῆς προσευχῆς. Ὁ
3 τοιοῦτος οὖν ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ ὑπὸ Θεοῦ μακαρισθήσεται. Ὁ δὲ ἔχων καὶ ἐν ὑποκρίσει λαμβάνων ἢ δι' ἀργίαν, ἀντὶ τοῦ ἐργαζόμενον βοηθεῖν καὶ ἑτέροις, δίκην ὀφλήσει τῷ Θεῷ, ὅτι
Cap. 4, 1 πενήτων ἥρπασε ψωμόν. *Ὁ γὰρ ἔχων ἀργύρια καὶ μὴ μεταδιδοὺς ἑτέροις μήτε μὴν αὐτὸς χρώμενος τόπον ὄφεως κεκλήρωκεν, ὃν φασιν ἐν τοῖς θησαυροῖς καθεύδειν· καὶ ἔστι καὶ ἐπ'

1. *θέαν:* Bov. „medicinam" (*θεραπείαν*). — *φυλακίταις βοήθειαν:* Vind. *τοῖς ἐν φυλακῇ ἐπίσκεψιν* (glossema).

2. *πρίασθαι:* Vind. *παρέχεσθαι.* — *τὴν τῶν ἀδελφῶν* c. Vind. Bov. (Cot. et M. in mg.); vulgo *τινὰ τῶν ἀδελφῶν*, quod Turr. interpretari frustra conatur.

Cap. 3. Tit. *τίνες ὀφείλουσιν ἐπικουρεῖσθαι κατὰ τὴν κυριακὴν διαταγήν* (cf. cap. 2 tit.).

1. *ἤπερ:* Anast. (qu. 13) *ὑπὲρ.* — *Καὶ γὰρ* usque ad *Οὐαὶ:* Anast. *Οὐαὶ γὰρ* (correctura, quoniam haec a Domino dicta in Scriptura non exstant).

2. *ἡλικίαν:* Anast. *ἡλικίας* (sed in MS. Paris. Cot. etiam apud Anast. legit *ἡλικίαν*). — *ἀτονίαν:* Anast. *ἢ ἀδυναμίας* (in cod. illo Paris. *ἢ ἀδυναμίαν*). — *τῆς δόσεως:* Vind. *ὑπὲρ τ. δ.* — *ἐν τῇ αἰωνίῳ ζωῇ:* Anast. *ὡς εἴρηται.*

3. *ἐν ὑποκρίσει:* Anast. *δι' ὑπόκρισιν.* — *ἀντὶ κτλ.:* Gent. in Anast. „condemnabitur".

Cap. 4. (Turr. M. 3.) Tit. *περὶ φιλαργυρίας.*

αὐτῷ ἀληθὴς ἡ γραφὴ ἡ φάσκουσα Συνήγαγε πλοῦτον, ἐξ οὗ οὐ γεύσεται (cf. Job XX, 18)· *καὶ οὐδὲν αὐτῷ ὄφελος ἀπολλυμένῳ παρὰ τῆς δίκης· Οὐκ ὠφελήσει γὰρ, φησίν, ὑπάρχοντα ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς* (Prov. XI, 4 hebr.). *Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τῷ Θεῷ* 2 *πεπίστευκεν ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ χρυσίῳ, θεὸν τοῦτο ἡγούμενος καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ πεποιθώς· ὑποκριτὴς ἀληθείας ὁ τοιοῦτος, προςωπολήπτης, ἄπιστος, εἴρων, δειλὸς, ἄνανδρος, κοῦφος, εὐχερὴς, μεμψίμοιρος, ἐπώδυνος, ἑαυτοῦ ἐχθρὸς καὶ οὐδενὸς φίλος. Τούτου τὰ χρήματα ὀλεῖται καὶ ἀνὴρ ξένος ἔδεται αὐτὰ, ἢ ζῶντος ὑφελόμενος ἢ θανόντος καρπωσάμενος· πλοῦτος γὰρ ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται* (Job XX, 15 graece).

Cap. 5, 1 *Παραινοῦμεν οὖν ταῖς χήραις καὶ τοῖς ὀρφανοῖς μετὰ παντὸς φόβου καὶ πάσης εὐλαβείας μεταλαμβάνειν τῶν αὐτοῖς χορηγουμένων, καὶ εὐχαριστεῖν Θεῷ τῷ διδόντι τοῖς πεινῶσι τροφὴν καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτείνειν. Τίς γὰρ, φησίν,* 2 *ὑμῶν φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲξ αὐτοῦ* (Eccl. II, 25 graece); *Αὐτὸς γὰρ ἀνοίγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας· σῖτον νεανίσκοις καὶ οἶνον παρθένοις καὶ ἔλαιον εἰς εὐφροσύνην τῶν ζώντων, χόρτον τοῖς κτήνεσι καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων* (cf. Ps. CXLV, Zach. IX graece. Ps. CIV)· *κρέα τοῖς θηρίοις, σπέρματα τοῖς ὀρνέοις καὶ πᾶσι τὴν πρόςφορον τροφήν. Διό φησι καὶ ὁ Κύριος Καταμάθετε τὰ πετεινὰ [τοῦ οὐρανοῦ], ὅτι οὐ σπείρουσιν [οὐδὲ θερίζουσιν] οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν; μὴ οὖν μεριμνήσητε λέγοντες Τί φάγομεν ἢ τί πίομεν; οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὅτι χρῄζετε τούτων ἁπάντων* (Matth. VI, 26. 31. 32). *Τοσαύτης οὖν τῆς* 3 *παρ᾽ αὐτοῦ προνοίας ἀπολαύοντες καὶ τῶν παρ᾽ αὐτοῦ μεταλαμβάνοντες ἀγαθῶν, αἶνον ἀναπέμπειν ὀφείλετε τῷ ὀρφανὸν καὶ χήραν ἀναλαμβάνοντι παντοκράτορι Θεῷ διὰ τοῦ ἠγαπημένου υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι᾽ οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.*

1. *καὶ ἐπ᾽ αὐτῷ:* Vind. Turr. om. *καὶ*.
2. *ἐπώδυνος:* Vind. om.

Cap. 5. (Turr. M. 4.) Tit. *μετὰ ποίου φόβου χρὴ τῶν κυριακῶν μετέχειν συνειςφορῶν.*

2. *Διό φησι καὶ ὁ Κ.:* Vind. *οὕτω καὶ Κύριος παρῄνει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ λέγων.* — [*τοῦ οὐρανοῦ*] et mox [*οὐδὲ θερίζουσιν*] quin cum Vind. omittenda sint et e Matthaeo addita putanda, vix dubito. — *μεριμνήσητε:* M. *μεριμνήσετε* (quod quum a textu evangelii discedat, suscipiendum videretur, si minus incorrectus esset textus Mansianus). — *φάγομεν:* M. *φάγωμεν* ut Matth. VI, 31 (et ita scribendum esse existimo; sicut mox etiam *πίωμεν* pro *πίομεν*).

3. *δι᾽ οὗ κτλ.:* Vind. *μεθ᾽ οὗ αὐτῷ ἡ δόξα σὺν τῷ Πνεύματι;* Turr. „cum quo ipsi patri gloria in spiritu et veri-

Cap. 6, 1 *Χρὴ δὲ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι τίνων ὀφείλει δέχεσθαι καρποφορίας καὶ τίνων οὐκ ὀφείλει. Φυλακταῖοι γὰρ αὐτῷ πρὸς δόσιν κάπηλοι, οὐ δικαιωθήσεται γὰρ κάπηλος περὶ ἁμαρτίας* (Sirac. XXVI, 28)· *περὶ αὐτῶν γάρ που καὶ Ἡσαΐας ὀνειδίζων τὸν Ἰσραὴλ ἔλεγεν Οἱ κάπηλοί σου μίσγουσι τὸν οἶνον ὕδατι* (Is. I, 22). *Φευκταῖοι δ' αὐτῷ καὶ πόρνοι· οὐ προςοίσεις γὰρ τῷ Κυρίῳ μίσθωμα πόρνης* (Deut. XXIII, 18)· *καὶ ἅρπαγες καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμηταὶ καὶ μοιχοί· βδελυκταὶ γὰρ αἱ τούτων* 2 *θυσίαι παρὰ Θεῷ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκθλίβοντες χήραν καὶ ὀρφανὸν καταδυναστεύοντες καὶ τὰς φυλακὰς πληροῦντες ἀναιτίων ἢ καὶ τοῖς ἑαυτῶν οἰκέταις πονηρῶς χρώμενοι, πληγαῖς φημι καὶ λιμῷ καὶ κακοδουλίᾳ, ἢ καὶ πόλεις ὅλας λυμαινόμενοι φευκταῖοι ἔστωσάν σοι, ὦ ἐπίσκοπε, καὶ αἱ τούτων προσφοραὶ μυσαραί. Παραιτήσῃ δὲ καὶ ῥᾳδιουργοὺς καὶ ῥήτορας ἀδικίᾳ συναγωνιζομένους καὶ εἰδωλοποιοὺς καὶ κλέπτας καὶ τελώνας ἀδίκους καὶ ζυγοκρούστας καὶ δολομέτρας· καὶ στρατιώτην συκοφάντην, μὴ ἀρκούμενον τοῖς ὀψωνίοις, ἀλλὰ τοὺς πένητας διασείοντα· φονέα τε καὶ δήμιον καὶ δικάστην παράνομον, πραγμάτων ἀνατροπέα, ἀνθρώπων ἐπίβουλον, μιαρῶν ἐργάτην, μέθυσον, βλάςφημον, κίναιδον, τοκογλύφον, καὶ πάντα ὁντινοῦν πονηρὸν καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ διαμαχόμενον· ὅτι λέγει ἡ γραφὴ* 3 *βδελυκτοὺς εἶναι παρὰ Θεῷ πάντας τοὺς τοιούτους. Οἱ γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων δεχόμενοι καὶ τρέφοντες χήρας καὶ ὀρφανοὺς ὑπεύθυνοι τῷ κριτηρίῳ τοῦ Θεοῦ γενήσονται, ὥςπερ καὶ Ἀδωνίας ὁ ἐν ταῖς βασιλείαις προφήτης παρακούσας Θεοῦ καὶ φαγὼν ἄρτον καὶ πιὼν ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ ᾧ ἀπεῖπεν αὐτῷ ὁ Κύριος διὰ τὴν τοῦ Ἱεροβοὰμ ἀσέβειαν, ὑπὸ λέοντος ἀναιρεθεὶς* (1 Reg. XIII). *Ὁ γὰρ ἐκ κόπου διακονούμενος ἄρτος χήραις δίκαιος μᾶλλον, κἂν ᾖ βραχὺς καὶ ὀλίγος, ἢ ἐξ ἀδικίας καὶ συκοφαντίας, κἂν ᾖ πολὺς καὶ ἐξησκημένος· λέγει γὰρ ἡ γραφή Κρεῖσσον ὀλίγον τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πλοῦτον ἁμαρτωλῶν πολύν*

tate in saecula" (ita emendasse sibi visi sunt viri orthodoxi doxologiam, quae Arium redoleret).

Cap. 6. (Turr. M. 5.) Tit. *τίνων αἱ καρποφορίαι δεκταὶ καὶ τίνων ἄδεκτοι.*

1. *περὶ ἁμαρτίας:* Anast. (qu. 11) Vind. *ἀπὸ ἁμαρτίας* ut Sirac.

2. *ἢ καὶ πόλεις ὅλας:* Anast. „magna ex parte". — *μυσαραί:* Gent. in Anast. non legisse videtur. — *ῥᾳδιουργοὺς* usque ad *εἰδωλοποιούς:* Anast. „versutos impostores". — *τελώνας ἀδίκους:* Nic. (serm. 36) *τελ. καὶ ἀδ.;* Bov. „injustos, publicanos". — *ἀνθρώπων:* Anast. *ἄνθρωπον* (sed Gent. illud interpretatur). — *μιαρῶν:* Anast. *μιαρὸν.* — *κίναιδον:* Gent. in Anast. om.

3. *βασιλείαις:* legendum erit *βασιλείοις* cf. I, 5. 6, 2. 5). — *ὑπὸ λέοντος:* Vind. *καὶ ὑπὸ λ.* — *χήραις* c. Vind. Bov. M.; Turr. Cot. add. *καὶ ὀρφανοῖς.* — *ἐξησκημένος:* Vind. *ἀδρὸς* (? *ἁδρὸς,* quod non displicet).

(Ps. XXXVII, 16). *Εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀσεβῶν φαγοῦσα χήρα καὶ ἐμπλησθεῖσα προςεύξεται ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰςακουσθήσεται· ὅτι ὁ καρδιογνώστης Θεὸς μετὰ κρίσεως ἀπεφήνατο περὶ τῶν ἀσεβῶν λέγων Ἐὰν στῇ Μωσῆς καὶ Σαμουὴλ πρὸ προςώπου μου ὑπὲρ αὐτῶν, οὐκ εἰςακούσομαι αὐτῶν· καὶ σὺ μὴ προςεύχου ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ μὴ ἀξίου ἐλεηθῆναι αὐτοὺς καὶ μὴ προςέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν, ὅτι οὐκ εἰςακούσομαί σου* (Hier. XV, 1; VII, 16). 4

* *Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἁμαρτίαις γενόμενοι καὶ μὴ μεταγνόντες οὐ μόνον οὐκ εἰςακουσθήσονται προςευχόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν παροξυνοῦσιν, ὑπομιμνήσκοντες αὐτὸν τῆς ἑαυτῶν μοχθηρίας.* Cap. 7, 1 *Περιίστασθε οὖν τὰς τοιαύτας διακονίας ὡς ἄλλαγμα κυνὸς καὶ μίσθωμα πόρνης· ἑκάτερα γὰρ τοῖς νόμοις ἀπηγόρευται* (Deut. XXIII, 18). 2 *Οὔτε γὰρ Ἐλισσαῖος τὰ παρὰ τοῦ Ἀζαὴλ κομισθέντα ἐδέξατο, οὔτε Ἀχίας τὰ παρὰ τοῦ Ἱεροβοάμ· εἰ δὲ οἱ τοῦ Θεοῦ προφῆται τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν οὐ προςήκαντο ξένια, δίκαιον μήτε ὑμᾶς, ὦ ἐπίσκοποι. Ἀλλὰ καὶ Σίμων ὁ μάγος ἐμοὶ Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ χρήματα προςενεγκὼν ἐπειρᾶτο ὠνητὴν τὴν ἀτίμητον χάριν λήψεσθαι· ἅπερ μὴ προςηκάμενοι ἀραῖς αἰωνίοις αὐτὸν ἐδησάμεθα, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ οὐκ εὐνοίᾳ τῇ πρὸς Θεὸν ἀλλὰ χρημάτων ἐναλλαγῇ ἐνόμισε κτᾶσθαι.* 3 *Φεύγετε οὖν τὰς δυςσυνειδήτους εἰς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ εἰςφοράς· Ἀπέχου γάρ, φησίν, ἀπὸ ἀδίκου, καὶ οὐ φοβηθήσῃ καὶ τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοι* (Is. LIV, 14)

* *Ἀλλ' ἐὰν λέγοιτε ὅτι οἱ διδόντες τὰς ἐλεημοσύνας οὗτοί εἰσι, κἂν μὴ λάβοιμεν παρ' αὐτῶν, πόθεν αἱ χῆραι ὑπηρετηθήσονται παρ' ἡμῶν καὶ οἱ ἐνδεεῖς τοῦ λαοῦ διατραφῶσιν; ἀκούσεσθε παρ' ἡμῶν ὅτι διὰ τοῦτο ἐλάβετε δόμα λευιτῶν [τὴν καρποφορίαν τοῦ ἐν ὑμῖν λαοῦ], ἵνα ἐπαρκῆτε καὶ ἑαυτοῖς καὶ* Cap. 8, 1

4. *περὶ τῶν ἀσεβῶν:* Cot. om. *τῶν*.

Cap. 7. (Turr. M. 6.) Tit. *ὅτι αἱ τῶν ἀναξίων καρποφορίαι, | ἕως ἂν ὦσι τοιοῦτοι* (Turr. om.), *οὐ μόνον οὐκ ἐξιλεοῦνται Θεόν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντίων κινοῦσιν αὐτὸν* (M. om.) *πρὸς ἀγανάκτησιν.*

1. *μοχθηρίας:* Anast. (qu. 1) in MS. Paris. add. *τὴν τιμωρίαν* (in Anast. graeco edito locus iste non exstat, exstat in MSS. Pariss. et versione Hervetiana).

2. *δίκαιον:* Anast. (qu. 11) *δέον*, omissis iis, quae commate 3 sequuntur, usque ad *Φεύγετε*.

3. *ἐναλλαγῇ ... κτᾶσθαι:* Vind. *μεταβολῇ κτήσασθαι.*

Cap. 8. (Turr. M. 7.) Tit. *ὅτι βέλτιον ἐκ κόπου ἰδίου παρέχειν ταῖς χήραις, κἂν ᾖ εὐτελῆ καὶ ὀλίγα, ἢ τὰ παρὰ τῶν ἀσεβῶν, κἂν πολλὰ καὶ μεγάλα τυγχάνῃ· βέλτιον γὰρ λιμῷ διαφθαρῆναι, ἢ παρὰ ἀσεβῶν συνειςφορὰν δέξασθαι.*

1. *Ἀλλ' ἐάν:* Vind. *ἐὰν δέ.* — *λέγοιτε:* M. *λέγητε.* — *ὑπηρετηθήσονται παρ' ἡμῶν:* Vind. om. *παρ' ἡμῶν.* — *διατραφῶσιν:* Vind. om. — Uncis inclusa quae vides, a Bov. non vertuntur, et interpretamentum esse videntur, idque

τοῖς δεομένοις, καὶ μὴ ἐν ἀπορίᾳ συνεχόμενοι παρὰ πονηρῶν λαμβάνητε. Εἰ δὲ οὕτως ἀποροῦσιν αἱ ἐκκλησίαι, λυσιτελεῖ διαφθαρῆναι, ἢ παρ' ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ λαβεῖν τι ἐφ' ὕβρει καὶ χλεύῃ τῶν αὐτοῦ φίλων· περὶ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης λέγει Ἔλαιον ἁμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλήν μου (Ps. CXLI, 5 graece). 2 *Δοκιμασταὶ οὖν γίνεσθε τῶν τοιούτων· καὶ παρὰ μὲν τῶν ὁσίως περιπατούντων λαμβάνετε καὶ τοῖς θλιβομένοις χορηγεῖτε, παρὰ δὲ ἀποσυναγώγων μὴ λαμβάνετε, πρὶν ἂν τῆς ἐκκλησίας εἶναι μέλη καταξιωθῶσιν. Εἰ δὲ ἐπιλίποι δόμα, προςάγγελλε τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἐξ αὐτῶν συλλογὴν ποιησάμενος διακόνει τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις ἐν δικαιοσύνῃ.*

Cap. 9, 1 * *Λέγε δὲ τῷ ὑπὸ σὲ λαῷ ἃ καὶ Σολομὼν ὁ σοφός Τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόνων καὶ ἀπάρχου αὐτῷ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης, ἵνα πιμπλᾶται τὰ ταμιεῖά σου πλησμονῆς σίτου, οἴνῳ δὲ αἱ ληνοί σου ἐκβλύζωσιν* (Prov. III, 9. 10). 2 *Ἐκ τοῦ δικαίου οὖν κόπου τῶν πιστῶν τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους, καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν, ὡς προειρήκαμεν, ἀθροιζόμενα χρήματα διατάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν ἁγίων, ῥυόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεαζομένους, ἥκοντας ἐκ καταδίκης διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν καὶ θάνατον· λέγει γὰρ ἡ γραφὴ Ῥῦσαι ἀγομένους εἰς θάνατον καὶ ἐκπρίου κτεινομένους, μὴ φείσῃ* (Prov. XXIV, 11 graece).

Cap. 10, 1 * *Ἐὰν δέ ποτε ἀνάγκη γένηται παρά τινος δέξασθαι ἀνοσίου ἄκοντας ἀργύριον, εἰς ξύλα καὶ ἀνθρακιὰν αὐτὸ δαπανήσατε, ἵνα μὴ λαβοῦσα ἡ χήρα ἐξ αὐτῶν τι ἢ ὁ ὀρφανὸς ἀναγκασθῇ ὠνήσασθαι τροφὴν ἢ πόμα παρὰ τὸ προςῆκον· δίκαιον γὰρ τὰ παρὰ ἀσεβῶν ταῦτα πυρὸς εἶναι καταναλώμα, οὐκ εὐσεβῶν βρῶμα. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ νόμος διαγορεύει, θυσίαν ὀψισθεῖσαν ἄβρωτον ἀποκαλῶν καὶ πυρὶ ταύτην ἀναλίσκεσθαι κελεύων* (Lev. XIX, 6 sqq.). *Οὐ γὰρ τῇ φύσει φαῦλα τὰ προςφερόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν προςκομιζόντων αὐτά.* 2 *Τοῦτο δὲ προστάσσομεν ἐπὶ τὸ μὴ ἀποστρέφειν τοὺς*

non commodum. — *ἐν ἀπορίᾳ:* Vind. om. *ἐν*.

Cap. 9. (Turr. M. 8.) Tit. *ὅτι χρὴ προτρέπεσθαι τὸν λαὸν ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐποιεῖν τοὺς πένητας, ὡς καὶ ὁ Σολομὼν ὁ σοφός.*

2. *τῶν ἁγίων:* Anast. (qu. 11) *τῶν πενήτων*. — *εἰς μονομαχίαν:* Anast. „ad metalla". — *καὶ ἐκπρίου κτλ.:* Gent. in Anast. om.

Cap. 10. (Turr. M. 9.) Tit. *διάταξις ἵν' ἐάν τις τῶν ἀσεβῶν βίᾳ προςρίψῃ χρήματα τοῖς ἱερεῦσιν, εἰς ξύλα καὶ ἀνθρακιὰν ἀναλώσωσι ταῦτα, ἀλλὰ μὴ εἰς διατροφάς.*

1. *ἄκοντας* c. Anast. (qu. 11); vulgo *ἄκοντες*. — *ἐξ αὐτῶν* c. Anast. Nic., assentiente Cot.; Cot. *ἐξ αὐτῷ*, M. *ἐξ αὐτοῦ*. — *δίκαιον γὰρ* usque ad *βρῶμα:* Anast. „aequum est enim ea igni absumi".

πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν πολλάκις ἐπωφελῆ τοῖς ἀσεβέσι γεγενῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἐπιβλαβῆ δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον, ἀγαπητοί, εἰρήσθω ὑμῖν πρὸς ἀσφάλειαν ὑμῶν.

Cap. 11, 1 *Οἱ μέν τοι πατέρες παιδεύετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν Κυρίῳ, ἐκτρέφοντες αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου, καὶ διδάσκετε αὐτὰ ἐπιτηδείους καὶ ἁρμοζούσας τῷ λόγῳ τέχνας, ἵνα μὴ διὰ τῆς εὐκαιρίας στρηνιάσαντα καὶ ἀνεπιτίμητα ὑπὸ τῶν γονέων μείναντα, πρὸ ὥρας ἀνέσεως τυχόντα, ἀφηνιάσωσι τοῦ καλοῦ.* 2 *Διὸ μὴ εὐλαβεῖσθε αὐτοῖς ἐπιπλήσσειν, σωφρονίζοντες αὐτὰ μετὰ ἐμβριθείας· οὐ γὰρ ἀποκτενεῖτε αὐτὰ παιδεύοντες, μᾶλλον δὲ σώσετε αὐτά, καθώς που καὶ ὁ Σολομὼν ἐν τῇ σοφίᾳ φησί Παίδευε υἱόν σου καὶ ἀναπαύσει σε* (Prov. XXIX, 17)· *οὕτω γὰρ ἔσται σοι εὔελπις* (Prov. XIX, 18)· *σὺ μὲν γὰρ ῥάβδῳ πατάξεις αὐτόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ῥύσῃ ἐκ θανάτου* (Prov. XXIII, 14). *Καὶ πάλιν λέγει ὁ αὐτὸς [οὕτως] Ὃς φείδεται τῆς ἑαυτοῦ βακτηρίας, μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν* (Prov. XIII, 24)· *καὶ ἑξῆς Κλάσον τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, ἕως ἐστὶ νήπιος, μήποτε σκληρυνθεὶς ἀπειθήσῃ σοι* (Sirac. XXX, 12). *Ὃς φείδεται οὖν παραινεῖν καὶ σωφρονίζειν τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, μισεῖ τὸν ἴδιον παῖδα.* 3 *Ἐκδιδάσκετε οὖν ὑμῶν τὰ τέκνα τὸν λόγον Κυρίου, στύφετε δὲ αὐτὰ καὶ δαρμοῖς καὶ ποιεῖτε ὑποτακτικά· ἀπὸ βρέφους διδάσκοντες αὐτὰ ἱερὰ γράμματα, ἡμέτερά τε καὶ θεῖα καὶ πᾶσαν γραφὴν θείαν παραδιδόντες· μὴ διδόντες ἄνεσιν αὐτοῖς κατεξουσιάζειν ὑμῶν παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην· μετὰ ὁμηλίκων εἰς συμπόσιον μὴ ἐῶντες αὐτὰ συμβάλλειν, οὕτω γὰρ εἰς ἀταξίαν ἐκτραπήσονται καὶ εἰς πορνείαν περιπεσοῦνται· καὶ ἐὰν παρὰ τὴν τῶν γονέων ἀμέλειαν τοῦτο πάθωσιν, ἔνοχοι τῶν ψυχῶν αὐτῶν οἱ γεννήσαντες ὑπάρξουσιν. Εἰ γὰρ τῇ τῶν γειναμένων ῥαθυμίᾳ σύνεισιν ἀκολάστοις, οἱ παῖδες ἁμαρτήσαντες οὐκ αὐτοὶ μόνοι*

2. *πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς:* Vind. *παρὰ τῶν εὐσεβῶν.*

Cap. 11. (Turr. M. 10.) Tit. *περὶ γονέων καὶ παίδων.*

2. [*οὕτως*]: Vind. Bov. Turr. om. — *ἑξῆς:* Vind. *πάλιν σοφός τις ἕτερος,* quod probatur Clerico, quoniam hic laudetur Ecclesiasticus, non Salomo; immo hac ipsa re correctoris manus proditur. — *ἕως:* M. *ὡς* ut Sirac. (ubi in cod. Alex. est *ἕως*).

3. *καὶ δαρμοῖς* c. Cot. Bov. („verberibus"); M. *καὶ δαρνοῖς,* cujus loco legendum putat *κ. δαρτοῖς,* utrumque infeliciter; Turr. „verberibus ac fustibus" (*πληγαῖς καὶ δαρμοῖς,* ut etiam Cot. et M. in mg. habent. Voci minus usitatae librarius adscripserat notissimam sensu simili). — *ἡμέτερά τε* c. Vind., suadente Clerico; vulg. *ὑμέτερά τε.* — *μὴ διδόντες ἄνεσιν αὐτοῖς:* Vind. *θεόπνευστον· ἄνεσιν αὐτοῖς μὴ διδόντες.* — *γειναμένων:* Vind. *γονέων.* — *ἁμαρτήσαντες ... κολασθήσονται:* Bov. „intemperantes erunt".

κολασθήσονται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν οἱ γονεῖς αὐτῶν κριθή-
4 *σονται. Διὰ τοῦτο σπουδάζετε ὥρᾳ γάμου ζευγνύναι καὶ συναλλάσσειν αὐτά, ἵνα μὴ τῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἀκμῇ ζεούσης ἔθη πορνοκόπα ἀποβῇ, καὶ ὑμεῖς ἀπαιτηθήσεσθε τὸν λόγον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.*

Cap. 12, 1 *Περὶ δὲ οἰκετῶν τί ἂν εἴποιμεν πλεῖον, ἢ ὅτι καὶ ὁ δοῦλος εὔνοιαν εἰςφερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου Θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ, οὐκέτι μέντοι καὶ ὁμόνοιαν κατὰ τὴν θρησκείαν· καὶ ὁ δεσπότης ἀγαπάτω τὸν οἰκέτην, κἂν διά-*
2 *φορος ᾖ, τὸ ἴσον κρινέτω ἢ καθὸ ἄνθρωπος ὑπάρχει. Ὁ δὲ πιστὸν ἔχων δεσπότην, σωζομένης αὐτῷ τῆς κυρίας, ἀγαπάτω καὶ ὡς δεσπότην καὶ ὡς ὁμόπιστον καὶ ὡς πατέρα· μὴ ὡς ὀφθαλμόδουλος, ἀλλ' ὡς φιλοδέσποτος, εἰδὼς ὅτι ὁ Θεὸς αὐτῷ τὴν μισθαποδοσίαν ἀποτίσει τῆς ὑπηρεσίας. Ὡςαύτως καὶ ὁ κύριος ὁ πιστὸν ἔχων οἰκέτην, σωζομένης αὐτῷ τῆς θεραπείας, ἀγαπάτω ὡς υἱὸν ἢ ὡς ἀδελφὸν διὰ τὴν τῆς πίστεως κοινωνίαν.*

Cap. 13. *Πάσῃ βασιλείᾳ καὶ ἀρχῇ ὑποτάγητε ἐν οἷς ἀρέσκει Θεῷ, ὡς Θεοῦ διακόνοις καὶ τῶν ἀσεβῶν τιμωροῖς· πάντα φόβον τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς ἀποπληρώσατε, πᾶσαν εἰςφορὰν, πᾶν τέλος, πᾶσαν τιμὴν, δόσιν, κῆνσον. Θεοῦ γὰρ τοῦτο διάταγμα, μηδενί τι χρεωστεῖν, εἰ μὴ τὸ τῆς φιλίας σύμβολον, ὃ ὁ Θεὸς διετάξατο διὰ Χριστοῦ.*

Cap. 14, 1 *Περὶ δὲ παρθενίας ἐντολὴν οὐκ ἐλάβομεν, τῇ δὲ τῶν βουλομένων ἐξουσίᾳ τοῦτο ἐπιτρέπομεν ὡς εὐχὴν, ἐκεῖνο μὲν οὖν αὐταῖς παραινοῦντες, μὴ προχείρως τι ἐπαγγείλασθαι· ἐπείπερ καὶ ὁ Σολομών φησιν Ἀγαθὸν τὸ μὴ εὔξασθαι, ἢ τὸ εὔξασθαι*
2 *καὶ μὴ ἀποδοῦναι* (Eccl. V, 4). *Ἡ παρθένος οὖν αὕτη ἔστω ἁγία σώματι καὶ ψυχῇ, ὡς ναὸς Θεοῦ, ὡς οἶκος Χριστοῦ, ὡς πνεύματος [ἁγίου] καταγώγιον. Δεῖ γὰρ τὴν ἐπαγγειλαμένην, ἄξια τῆς ἐπαγγελίας ἔργα διαπρασσομένην, δεικνύειν τὸ ἐπάγ-*

4. *ζεούσης:* Vind. *νεαζούσης.* — *ἔθη:* Vind. *ἔθνη* (? *ἔθη*) *αὐτὰ μέν.*

Cap. 12. (Turr. M. 11.) Tit. *περὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν.* Cf. Eph. VI, 5—9; Col. III, 22—IV, 1.

1. *πρὸς τὸν δεσπότην:* Vind. *εἰς τὸν δ.* — *ἢ καθὸ:* Vind. *ἢ* (cujus interpretamentum esse possit *καθὸ*).

Cap. 13. (Turr. M. 12.) Tit. *ἐν τίσιν ὑποτάσσεσθαι χρὴ τοῖς κοσμικοῖς ἄρχουσιν.* Cf. Rom. XIII, 1 sqq.
ἐν οἷς: Vind. *καθὼς.* — *σύμβολον:* Vind. om.; et Cler. monet, non satis quadrare in hunc locum „amicitiae tesseram", *τὸ τῆς φιλίας,* subaudito ex antecedentibus *χρέος,* recte dici.

Cap. 14. (Turr. M. 13.) Tit. *περὶ παρθένων.* Cf. 1 Cor. VII.

1. *μὲν οὖν:* Vind. 46 (et, ut videtur, Turr.) *μόνον.* — *αὐταῖς* scripsi pro vulgato *αὐτοῖς,* quod errore ortum esse apparet, non obstante VIII, 15, 2 (*τοὺς ἐν παρθενίᾳ*).

2. [*ἁγίου*]: Vind. 46 om. — *γενόμε-*

γελμα αὐτῆς ὅτι ἔστιν ἀληθὲς, καὶ διὰ σχολὴν εὐσεβείας, οὐ κατὰ διαβολὴν γάμου γενόμενον. Ἔστω δὲ μὴ ῥεμβὰς μηδὲ ἀκαιροπεριπάτητος, μὴ δίγνωμος· ἀλλὰ σεμνὴ, ἐγκρατὴς, σώφρων, ἁγνὴ, φεύγουσα τὰς τῶν πολλῶν συντυχίας, καὶ μάλιστα τῶν ἀσέμνων.

νον: ita emendavisse mihi videor vulgatum *γενομένην*. — *ῥεμβὰς:* Vind. *φιλόκοσμος* (Cler. utrumque admitti jubet: *μὴ ῥεμβὰς, μὴ φιλόκοσμος*).

Ad calcem libri in Vind. legitur **περὶ ὀρφανῶν ἐπληρώθη βιβλίον δ'.**

LIBER V.

A. De martyribus et martyrio, cap. 1 — cap. 9.
B. Omnem idolorum societatem esse fugiendam, cap. 10 — cap. 12.
C. Dierum festorum et jejuniorum leges, cap. 13 — cap. 20.

Cap. 1, 1 *Εἴ τις χριστιανὸς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ πίστιν κατακριθῇ ὑπὸ ἀσεβῶν εἰς λοῦδον ἢ θηρία ἢ μέταλλον, μὴ παρίδητε αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόπου καὶ ἐκ τοῦ ἱδρῶτος ὑμῶν πέμψατε αὐτῷ εἰς διατροφὴν αὐτοῦ καὶ εἰς μισθαποδοσίαν τῶν στρατιωτῶν, ἵνα ἐλαφρυνθῇ καὶ ἐπιμελείας τύχῃ· ἵν', ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν, μὴ θλίβηται ὁ μακάριος* 2 *ἀδελφὸς ὑμῶν. Ὁ γὰρ διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ καταδικαζόμενος, οὗτος μάρτυς ἅγιος, ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, υἱὸς τοῦ ὑψίστου, δοχεῖον τοῦ ἁγίου πνεύματος, δι' οὗ καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου ἔλαβεν ἕκαστος τῶν πιστῶν· ἐν τῷ καταξιωθῆναι τοῦ ἀφθάρτου στεφάνου καὶ τῆς μαρτυρίας τῶν παθημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ αἵματος αὐτοῦ, συμμορφω-* 3 *θῆναι τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ εἰς υἱοθεσίαν. Τούτου οὖν ἕνεκεν ἅπαντες οἱ πιστοὶ διὰ τοῦ ἐπισκόπου ὑμῶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν καὶ ἐκ τοῦ κόπου διακονήσατε τοῖς ἁγίοις· εἰ δὲ οὐκ ἔχει τις, νηστεύσας τὸ τῆς ἡμέρας καὶ μερίσας τοῦτο ἐκταξάτω τοῖς ἁγίοις· εἰ δέ τις ἐν περιουσίᾳ ὑπάρχει, καὶ πλεῖόν τι κατὰ ἀναλογίαν*

Liber V. Inscriptio: *περὶ μαρτύρων,* quam etiam Nicetas Pectoratus in libro contra Latinos agnoscit; in Vind. autem numero libri additur *ἐν ᾧ περὶ μαρτύρων τῶν διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διωκομένων, ὅτι δεῖ αὐτῶν ποιεῖσθαι πρόνοιαν.*

Cap. 1. Tit. *ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν θλιβομένοις παρὰ ἀπίστων δίκαιον τοῖς πιστοῖς* (Cot. in mg. legi jubet *τοὺς πιστοὺς*) *τὰ δέοντα παρέχειν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν* (Bov. haec summam facit sui capitis 2).

1. *εἰς τὸν Θεὸν:* Turr. „in eum“ (*εἰς αὐτὸν*). — *λοῦδον:* Vind. *δούλων.* — *ἱδρῶτος:* Vind. *ἱδρῶτος ὑπαρχόντων,* et ita legi jubet Cler., deleto *ὑμῶν,* aut mutato in *ὑμῖν;* Cot. *ἱγρῶτος.* — *μισθαποδοσίαν:* Vind. *θεραπείαν,* quod melius videtur Clerico.

2. *ἀφθάρτου:* Vind. om. — *καὶ τῆς μαρτυρίας:* Bov. om. *καὶ.*

3. Bov. hinc incipit cap. 2, eodem tit. inscriptum, quo Cot. inscripserat cap. 1.

τῆς δυνάμεως αὐτοῦ διακονείτω αὐτοῖς. Εἰ δὲ καὶ οἷός τέ ἐστιν ἅπαντα τὸν βίον ἑαυτοῦ ἀποδόμενος ῥύσασθαι αὐτοὺς ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου, μακάριος ἔσται καὶ φίλος τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ 4 ὁ τὰ ὑπάρχοντα πτωχοῖς δοὺς τέλειος μετὰ τὴν περὶ τῶν θείων γνῶσιν, πολλῷ μᾶλλον ὁ ὑπὲρ μαρτύρων· ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἄξιος Θεοῦ ὑπάρξας, πληρώσει τὸ θέλημα αὐτοῦ, χορηγήσας ἐκείνοις, οἵτινες αὐτὸν ὡμολόγησαν ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραήλ, περὶ ὧν ὁ Κύριος ἀπεφήνατο λέγων Ὃς ἂν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου (Matth. X, 32). Καὶ εἰ τοιοῦ- 5 τοί εἰσιν, ὡς καὶ ὑπὸ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοὺς μαρτυρεῖσθαι, ὑμεῖς οὐκ ὀφείλετε ἐπαισχυνθῆναι ἀπιέναι πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς· τοῦτο γὰρ ποιησάντων ὑμῶν, μαρτύριον ὑμῖν λογισθήσεται· ὅτι ἐκείνοις μὲν πεῖρα τὸ μαρτύριον ὑπῆρξεν, ὑμῖν δὲ ἑτέρως προθυμία, ὡς κοινωνοῖς τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν. Λέγει γάρ που ὁ Κύριος πρὸς τοὺς τοιούτους φάσκων 6 Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπείνασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς ἤμην καὶ ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἤλθετε πρὸς μέ. Τότε ἀποκριθήσονται αὐτῷ οἱ δίκαιοι λέγοντες Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα καὶ ἐθρέψαμεν, ἢ διψῶντα καὶ ἐποτίσαμεν; πότε δέ σε εἴδομεν γυμνὸν καὶ περιεβάλομεν, ἢ ἀσθενῆ καὶ ἐπεσκεψάμεθα; πότε δέ σε εἴδομεν ξένον καὶ συνηγάγομεν, ἢ ἐν φυλακῇ καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ αὐτοῖς Ἐφ᾽ ὅσον ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε· καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον (Matth. XXV, 34—40. 46). Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων Πορεύεσθε 7 ἀπ᾽ ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· ἐπείνασα γὰρ καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με, ξένος ἤμην καὶ οὐ συνηγάγετέ με, γυμνὸς καὶ οὐ περιεβάλετέ με, ἀσθενὴς

4. *μετὰ τὴν περὶ τῶν θείων γνῶσιν:* Vind. *κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν.* — *τοῦ πατρός μου:* Vind. Turr. add. *τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, ut Matth. X, 32.

5. *ὡς:* Vind. *ὥστε.* — *ἐν ταῖς φυλακαῖς:* Bov. om. — *ἑτέρως:* Vind. 46 *θέως* (?). — Pro *πεῖρα* et *προθυμία* scribendum erit *πείρᾳ* et *προθυμίᾳ*; cf. cap. 6, 6.

6. *εἴδομεν* ter rescripsi pro *ἴδομεν;* quum ipsae editiones postea, ubi de maledictis, *εἴδομεν* habeant; cf. VIII, 16, 3. — *πότε δέ σε εἴδομεν γυμνὸν* usque ad *ἤλθομεν πρὸς σέ:* Turr. „aut nudum et operuimus, et in carcere, et venimus ad te“.

7. *οἱ κατηραμένοι:* Turr. praeterit.

καὶ ἐν φυλακῇ καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. Τότε ἀποκριθήσονται καὶ αὐτοὶ λέγοντες Κύριε, πότε σε εἴδομεν πεινῶντα ἢ διψῶντα ἢ ξένον ἢ γυμνὸν ἢ ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκονήσαμέν σοι; Τότε ἀποκριθήσεται καὶ αὐτοῖς λέγων Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε· καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον (l. c. 41—46).

Cap. 2, 1 *Εἰ δέ τις, ἀδελφὸν λέγων ἑαυτὸν εἶναι, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κακοποιήσῃ καὶ ἐλεγχθεὶς κατακριθῇ θανάτῳ ὡς μοιχὸς ἢ φονεύς, χωρίζεσθε ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ἦτε ἄσυλοι, καὶ μή τις ὑμῶν ὡς κοινωνὸς τοῦ μύσους ὑποπτευθῇ καὶ καταχέηται βλασφημίαν, ὡς πάντων χριστιανῶν χαιρόντων ἐπὶ τοῖς παρανόμοις* 2 *ἔργοις· διὸ μακρὰν ἀπ' αὐτῶν χωρεῖτε. Τοῖς μέντοι διὰ Χριστὸν κατ' ἐπήρειαν παρὰ τῶν ἀσεβῶν συγκλειομένοις εἰς φυλακὴν ἢ πρὸς θάνατον ἐκδιδομένοις ἢ πρὸς δεσμὰ καὶ ἐξορίαν πάσῃ σπουδῇ βοηθεῖτε, τὰ μέλη ὑμῶν ῥυόμενοι ἐκ χειρῶν ἀθέσμων· καὶ ἐάν τις αὐτοῖς συγκείμενος συλληφθῇ καὶ αἰκίαις ὑποπέσοι, μακάριός ἐστιν, ὅτι κοινωνὸς μάρτυρος ἐγένετο καὶ μιμητὴς τῶν τοῦ Χριστοῦ παθημάτων. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ὑπὲρ Χριστοῦ πολλάκις ὑπὸ Καϊάφα καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἄννα πληγὰς λαβόντες, χαίροντες ἐξίημεν, ὅτι κατηξιώθημεν ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τοιαῦτα παθεῖν· καὶ ὑμεῖς χαίρετε ταῦτα*

Cap. 3, 1 *πάσχοντες, ὅτι μακάριοι γενήσεσθε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.* * *Καὶ τοὺς διωκομένους δὲ διὰ τὴν πίστιν καὶ πόλιν ἐκ πόλεως φεύγοντας διὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, προςλαμβάνεσθε αὐτούς, ἀντιλαμβανόμενοι αὐτῶν καὶ προςδεχόμενοι αὐτοὺς ὡς μάρτυρας· χαίροντες ὅτι κοινωνοὶ αὐτῶν τοῦ διωγμοῦ γεγένησθε, γι-* 2 *νώσκοντες αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Κυρίου μεμακαρίσθαι. Φησὶ γὰρ αὐτός Μακάριοί ἐστε, ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ διώξωσι καὶ εἴπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι, ἕνεκεν ἐμοῦ· χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφήτας τοὺς πρὸ ὑμῶν* (Matth. V, 11. 12)· *καὶ πάλιν Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσι* (Joa. XV, 20)· *καὶ ἑξῆς Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύ-*

Cap. 2. (Bov. 3.) Tit. *Ὅτι φευκτέον τῆς πρὸς τοὺς ψευδαδέλφους συνουσίας, ὅταν ἐπιμένωσι τῇ φαυλότητι* (Vind. 46 *τῇ κακίᾳ*).
1. *θανάτῳ:* Bov. add. „ut fur". — *ασυλοι:* Vind. *ἄμωμον* (? *ἄμωμοι*). — *ὑποπτευθῇ:* Cot. *ὑποπτευσθῇ*.
2. *συλληφθῇ:* Vind. *κρατηθῇ* (in eodem deest finis capitis). — *ὑπὲρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν:* Turr. „propter Christum". — *ὅτι μακάριοι γενήσεσθε ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ:* Turr. om.

Cap. 3. (Bov. 4.) Tit. *ὅτι τοῖς διὰ Χριστὸν πορθουμένοις χρὴ χεῖρα ὀρέγειν, κἂν κίνδυνος παρῇ.*
2. *πρὸ ὑμῶν:* Bov. „ante nos", quod

γετε εἰς τὴν ἄλλην (Matth. X, 23)· ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ θλῖψιν ἔχετε (Joa. XVI, 33)· παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συναγωγάς, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς· καὶ ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται (Matth. X, 17. 18. 22). Ὁ γὰρ διωχθεὶς ἕνεκεν τῆς πίστεως καὶ μαρτυρήσας περὶ αὐτοῦ καὶ ὑπομείνας, οὗτος ἀληθῶς ἄνθρωπος Θεοῦ. *Ὁ δὲ ἀρνησάμενος ἑαυτὸν Χριστοῦ εἶναι διὰ τὸ μὴ μισεῖσθαι ὑπὸ ἀνθρώπων, φιλήσας τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν μᾶλλον ἢ τὸν Κύριον, οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν χειρὶ αὐτοῦ (Dan. V, 23)· οὗτος ἐλεεινὸς καὶ ἄθλιος, ὡς ἐναγὴς καὶ βδελυκτός· φίλος μὲν ἀνθρώπων θελήσας εἶναι, ἐχθρὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· μερίδα λαβὼν οὐκέτι μετὰ τῶν ἁγίων, ἀλλὰ μετὰ τῶν κατηραμένων· ἀντὶ βασιλείας εὐλογημένων ποθήσας τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ (Matth. XXV)· οὐχ ὑπ' ἀνθρώπων ἔτι μισούμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπωσμένος καὶ ἀπὸ τοῦ προςώπου αὐτοῦ ἐκβεβλημένος. Περὶ γὰρ τούτου ἀπεφήνατο ὁ Κύριος λέγων Ὅςτις ἀρνήσεταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπαισχυνθῇ τὸ ὄνομά μου, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ καὶ ἐπαισχυνθήσομαι ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς (Matth. X, 33 cf. Luc. IX, 26). Καὶ πάλιν λέγει τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἡμῖν αὐτοῖς, οὕτως Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος· καὶ ὃς οὐ λαμβάνει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθεῖ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ εὑρήσει αὐτήν (Matth. X, 37—39). Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ (Matth. XVI, 26); Καὶ ἑξῆς Μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι· φοβήθητε δὲ μᾶλλον τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ (Matth. X, 28).

Cap. 4, 1 … 2 … 3

non displicet. — *ἄλλην:* Vind. *ἑτέραν*, quod l. c. etiam Griesbachius habet.

Cap. 4. (Bov. 5.) Tit. *ὅτι φρικτὸν καὶ ὀλέθριον τὸ ἀρνεῖσθαι Χριστόν· (καὶ ὅτι μιμητέον Χριστὸν ἐν τῷ πάσχειν, καὶ ζηλωτέον τὴν αὐτοῦ ὑπομονήν* M. Turr.: quae nos, Cotelerium et Bov. secuti, sequenti capiti adscripsimus).

1. *καὶ ἄθλιος:* Cot. om. *καί;* Vind. (omisso, ut videtur *καὶ*) add. *φευκτός*. — *ἀντὶ βασιλείας:* Vind. *καὶ ἀ. β.*

2. *καὶ ἐπαισχυνθῇ τὸ ὄνομά μου* et *καὶ ἐπαισχυνθήσομαι:* Vind. om., sicut etiam Matth. X, 33 non leguntur, sed e Luc. IX, 26, quamquam non verbo tenus, interposita esse videntur. — *καὶ ὁ φιλῶν υἱὸν ἢ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ οὐκ ἔστι μου ἄξιος:* Turr. om. — *ὃς οὐ λαμβάνει* usque ad *ἄξιος:* Vind. om., quod suspicionem moveret, nisi ob repetitam vocem *ἄξιος* excidisse viderentur.

3. *αὐτοῦ* (bis): Cot. *αὑτοῦ*.

Cap. 5, 1 *Πᾶς οὖν μανθάνων τέχνην τινά, βλέπων τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας ἀπαρτίζοντα τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ζηλοῖ ὅμοιον αὐτῷ ποιήσασθαι τὸ ἐγχειρισθέν· ἐὰν μὴ ἐξισχύσῃ, οὐκ ἔστι τετελειωμένος ἐν τῷ ἔργῳ. Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἔχοντες διδάσκαλον τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν* 2 *Χριστόν, διατί οὐ μιμούμεθα τὴν αὐτοῦ διδαχήν; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν ἀπετάξατο ἀνέσει, τρυφῇ, δόξῃ, πλούτῳ, τύφῳ, δυνάμει ἀμυντικῇ, μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς, ἤδη δὲ καὶ τῇ οἰκείᾳ ζωῇ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα εὐσέβειαν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὑπομείνας οὐ μόνον διωγμὸν καὶ μάστιγας, ὀνειδισμὸν καὶ ἐμπαιγμόν, ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν πρὸς τὸ ξύλον πρόςπηξιν, ὅπως Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας μετανοήσαντας σώσῃ. Εἰ οὖν αὐτὸς δι' ἡμᾶς ἀπετάξατο ἀναπαύσει, μὴ ἐπαισχυνθεὶς σταυρόν, μὴ ἀδοξήσας τὸν θάνατον· τίνος ἕνεκεν ἡμεῖς οὐ μιμούμεθα αὐτοῦ τὰ πάθη, καὶ ἀποτασσόμεθα ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ αὐτῇ τῇ ζωῇ ἡμῶν,* 3 *διδόντος αὐτοῦ ἡμῖν τὴν ὑπομονήν; Ἐκεῖνος μὲν γὰρ δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ δι' ἑαυτούς· οὐ γὰρ χρῄζει ἡμῶν αὐτός, ἡμεῖς δὲ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ· μόνον δὲ τὸ τῆς πίστεως ἡμῶν γνήσιον ἐπιζητεῖ καὶ αὐθαίρετον, ὥς φησιν ἡ γραφή Εἰ δίκαιος εἶ, τί δώσεις αὐτῷ ἢ τί ἐκ χειρός σου λήψεται; ἀνδρὶ τῷ ὁμοίῳ σου ἡ εὐσέβειά σου, καὶ υἱῷ ἀνθρώπου ἡ δικαιοσύνη σου* (Job. XXXV, 7. 8).

Cap. 6, 1 **Ἀποταξώμεθα οὖν καὶ γονεῦσι καὶ συγγενέσι καὶ φίλοις καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ κτήμασι καὶ σύμπαντι τῷ βίῳ, ὅταν ᾖ τι τούτων κώλυμα πρὸς εὐσέβειαν. Δεῖ γὰρ προσεύχεσθαι μὲν ἡμᾶς ἵνα μὴ εἰςέλθωμεν εἰς πειρασμόν· ἐὰν δὲ κληθῶμεν εἰς μαρτύριον, μετὰ ἐνστάσεως ὁμολογεῖν τὸ τίμιον ὄνομα· καὶ ἐὰν τούτου χάριν κολασθῶμεν, χαίρωμεν ὡς ἐπὶ* 2 *ἀθανασίαν σπεύδοντες. Διωκόμενοι μὴ ξενιζώμεθα. Μὴ ἀγαπήσωμεν τὸν νῦν αἰῶνα μηδὲ τοὺς παρὰ ἀνθρώπων ἐπαίνους*

Cap. 5. (Bov. 6.) Tit. *ὅτι μιμητέον Χριστὸν ἐν τῷ πάσχειν καὶ ζηλωτέον τὴν αὐτοῦ ὑπομονήν* (Turr. M., qui cum hoc capite sextum conjungunt, sexti titulum hic exhibent).

1. *καὶ ἐμπειρίας:* Vind. om. — *ζηλοῖ:* Vind. *σπουδάζει.* — *ὅμοιον αὐτῷ:* Vind. om. *αὐτῷ,* quod etiam Turr. non vertit. — *ποιήσασθαι:* Cot. *ποιήσεσθαι.*

2. *εὐσέβειαν:* Vind. *ὑπακοήν,* quod ad rationem loquendi, qua Scriptura utitur, accommodatum est. — *διωγμὸν καί:* Vind. om. — *τὸ ξύλον πρόςπηξιν:* Vind. *τὸν σταυρὸν ἀνάρτησιν.* — *ἡμεῖς:* Vind. om.

3. *δι' ἡμᾶς:* Vind. add. *ἀπετάξατο.* — *αὐτοῦ:* Vind. add. *δεόμεθα.* — *αὐθαίρετον:* Vind. *εἰλικρινῆ,* quod Clerico placet. — *εὐσέβεια* cum Vind.; vulgo *ἀσέβεια,* ut in textu hebr. et LXX.

Cap. 6. (Bov. 7; M. Turr. cum quinto conjungunt.) Tit. *ὅτι χρὴ τὸν πιστὸν μήτε ῥιψοκίνδυνον εἶναι δι' ἀσφάλειαν μήτε περιδεῆ δι' ἀνανδρίαν, ἀλλὰ καὶ φεύγειν δι' εὐλάβειαν καὶ ἐμπεσόντα ἀγωνίζεσθαι διὰ τὸν ἀποκείμενον στέφανον.*

1. *ὁμολογεῖν:* Vind. *ὁμολογήσωμεν.* — *σπεύδοντες:* Vind. *καλούμενοι.*

2. *Μὴ ἀγαπήσωμεν:* Vind. (Turr.

μηδὲ τὴν τῶν ἀρχόντων δόξαν καὶ τιμήν, καθάπερ καί τινες τῶν ἰουδαίων, θαυμάζοντες τοῦ Κυρίου τὰς ἐνεργείας, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν φόβῳ τῷ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀρχόντων· ἠγάπησαν γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον ἤπερ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ (Joa. XII, 43). Ὁμολογήσαντες 3 δὲ τὴν καλὴν ὁμολογίαν, οὐ μόνον ἑαυτοὺς σώζομεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς νεοφωτίστους βεβαιοῦμεν καὶ τοὺς κατηχουμένους πιστοποιούμεθα. Εἰ δὲ καθυφῶμέν τι τῆς ὁμολογίας, ἐξαρνησάμενοι τὴν εὐσέβειαν διὰ γνώμης χαυνότητα καὶ φόβον βραχυτάτης τιμωρίας, οὐ μόνον ἑαυτοὺς ἀποστεροῦμεν τῆς αἰωνίου δόξης, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ ἑτέροις αἴτιοι ἀπωλείας γενησόμεθα· καὶ διπλοτέραν ὑποίσομεν τὴν τίσιν, ὡς ὑποψίαν δόντες διὰ τῆς ἀρνήσεως, πλάνης διδαχὴν εἶναι τήν ποτε ὑφ᾽ ἡμῶν δοξαζομένην ἀλήθειαν. Διὸ μήτε πρόχειροι ὦμεν καὶ ῥιψοκίνδυνοι· λέγει 4 γὰρ ὁ Κύριος Προσεύχεσθε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν· τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής (Matth. XXVI, 41)· μηδὲ μήν, ἐμπεσόντες, δειλίᾳ καταισχύνωμεν τὴν ὁμολογίαν. Εἰ γὰρ 5 ἀρνησάμενός τις τὴν ἑαυτοῦ ἐλπίδα, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Θεοῦ υἱός, ἀπολυθῇ τοῦ προςκαίρου θανάτου, αὔριον δ᾽ ἐπὶ κλίνης νόσῳ περιπέσῃ ὀξυτάτῃ κοιλίας ἢ στομάχου ἢ κεφαλῆς ἤ τινι πάθει τῶν ἀνιάτων, σήψεως ἢ γαγγραίνης ἢ ἀποστάσεως ἢ ἰλεοῦ ἢ ὑδέρου ἢ κόλου, ταχεῖαν ποιήσηται τὴν καταστροφὴν καὶ τοῦ ζῆν ὑπεξέλθοι· οὐχὶ καὶ τῶν ἐνταῦθα ἐστερήθη καὶ τῶν αἰωνίων ἐκπέπτωκε, μᾶλλον δὲ τῆς ἀιδίου κολάσεως ἐντὸς κατέστη, πορευθεὶς εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, οὗ ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων; Ὁ δὲ ἀξιωθεὶς μαρτυρίου χαιρέτω 6 τὴν ἐν Κυρίῳ χαρὰν, ὡς τηλικούτου ἐπιτυχὼν στεφάνου καὶ δι᾽ ὁμολογίας ποιούμενος τὴν ἔξοδον τοῦ βίου. Κἂν κατηχούμενος ᾖ, ἄλυπος ἀπίτω· τὸ γὰρ πάθος τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ ἔσται αὐτῷ γνησιώτερον βάπτισμα· ὅτι αὐτὸς μὲν πείρᾳ συναποθνήσκει τῷ Κυρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ τύπῳ. Χαιρέτω οὖν μιμούμενος τὸν διδάσκαλον, ἐπειδὴ καὶ προςτέτακται Κατηρτισμένος ἔστω πᾶς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ (Luc. VI, 40)· ὁ δὲ διδάσκαλος δι᾽ ἡμᾶς

„neve") μηδὲ, quod placet Clerico. — δόξαν καί: Vind. om., et fieri potuit, ut ex loco infra citato adscriberetur.

3. διπλοτέραν ... τὴν τίσιν: Vind. διπλασίονα ... τὴν δίκην. — δόντες cum Vind.; Cot. δόσαντες (?) M. δώσαντες.

4. ἐμπεσεῖν: Vind. Bov. εἰςελθεῖν, ut l. c. εἰςέλθητε.

5. ἐπὶ κλίνης: Bov. om. — ἐνταῦθα: Cot. ἐν ταῦτα (?).

6. Novum abhinc caput inchoatur in Vindd., addito hoc titulo περὶ ἀναστάσεως ἀποδείξεις διάφοροι (cf. cap. 7 tit.). — τῷ Κυρίῳ: Bov. „Christo". — ὁ δὲ διδάσκαλος: vulgo add. αὐτοῦ καὶ ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Κύριος, quae cum Turr. (et Vind., qui om. αὐτοῦ καὶ)

ἐπλήγη, βλασφημίας ὑπέμεινε καὶ ὀνειδισμοὺς μακροθύμως, ἐνεπτύσθη, ἐκολαφίσθη, ἐῤῥαπίσθη, σταυρῷ μετὰ τὸ μαστιχθῆναι προσηλώθη, ὄξος καὶ χολὴν ἐποτίσθη, [*καὶ*] *τελειώσας πάντα τὰ γεγραμμένα εἶπε τῷ Θεῷ καὶ πατρί Εἰς χεῖράς σου παρα-*
7 *τίθημι τὸ πνεῦμά μου* (Luc. XXIII, 46). *Διὸ καὶ ὁ εὐχόμενος ἐκείνου μαθητὴς εἶναι ζηλούτω τοὺς αὐτοῦ ἀγῶνας, μιμείσθω τὴν ὑπομονήν· γινώσκων ὅτι κἂν ἐν πυρὶ ὑπὸ ἀνθρώπων καῇ, οὐδὲν πείσεται, ὡς οἱ τρεῖς παῖδες* (Dan. III), *ἢ εἰ καὶ πάθῃ τι, μισθὸν παρὰ Κυρίου λήψεται· πιστεύων τῷ ἑνὶ καὶ μόνῳ ἀληθινῷ Θεῷ καὶ πατρὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως καὶ λυτρωτοῦ τῶν ψυχῶν καὶ μισθαποδότου τῶν ἄθλων, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.*

Cap. 7. 1 *Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐγερεῖ ὁ παντοκράτωρ Θεὸς διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ τὴν ἀψευδῆ, καὶ ἀναστήσει ἡμᾶς σὺν πᾶσι τοῖς ἀπ' αἰῶνος κοιμηθεῖσι τοιούτους, ὁποῖοι ὑπάρχομεν ἐν τῇ νῦν μορφῇ, μηδὲν ἐλλειπὲς ἔχοντας ἢ τὴν φθοράν· ἐπείπερ ἄφθαρτοι ἀναστησόμεθα. Κἄν τε γὰρ ἐν πελάγει τελευτήσωμεν, κἂν ἐν γῇ διασπαρῶμεν, κἂν ὑπὸ θηρίων ἢ ὀρνέων διασπασθῶμεν, ἀναστήσει ἡμᾶς τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει· ὅτι ὁ πᾶς κόσμος τῇ τοῦ Θεοῦ συνέχεται χειρί· Θρὶξ δέ, φησίν, ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται. Διὸ παραινεῖ λέγων Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς*
2 *ψυχὰς ὑμῶν* (Luc. XXI, 18. 19). *Περὶ δὲ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς τῶν μαρτύρων μισθαποδοσίας λέγει Γαβριὴλ τῷ Δανιὴλ Καὶ πολλοὶ τῶν κεκοιμημένων ἐκ γῆς χώματος ἀναστήσονται, οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον, οἱ δὲ εἰς αἰσχύνην καὶ ὀνειδισμὸν αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμψουσιν ὡς ὁ ἥλιος καὶ ὡς τὸ στερέωμα καὶ οἱ ἀστέρες* (Dan. XII, 2. 3). *Ὡς φωστῆρας τοίνυν ἐκλάμψειν τοὺς ἁγίους προεῖπεν ὁ πανάγιος Γαβριήλ· αὐτοῖς γὰρ τὸ συνιέναι τὴν ἀλήθειαν ἐμαρτύρησε καὶ*
3 *τὸ ἱερὸν αὐτοῦ ὄνομα. Οὐ μόνον δὲ τοῖς μάρτυσιν ἐπήγγελται*

omisimus. — *ἐπλήγη, βλασφημίας* (et puto *καὶ* post *ὑπέμεινε*): Vind. om. — [*καὶ*] ex Vind. recepimus. — *πάντα τὰ γεγραμμένα:* Cot. om. *τὰ*.

7. *μισθὸν:* Turr. add. „et immortalem requiem".

Cap. 7. (Bov. 8; Turr. M. 6.) Tit. *περὶ ἀναστάσεως ἀποδείξεις διάφοροι· περὶ Σιβύλλης· καὶ τί οἱ Στωικοὶ περὶ τοῦ φοίνικος τοῦ ὀρνέου.* — Bov. non legerat nisi *περὶ ἀναστάσεως* (caetera a Turr. addita esse putat Cot., cf. quae infra ad 10 monebimus), et Vindd. neque inscriptionem neque capitis initium hoc loco agnoscunt; cf. cap. 6, 6.

1. *Χριστοῦ:* Turr. add. „filium suum" (*τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*). — *ἢ τὴν φθοράν:* Vindd. *ἀπὸ τῆς φθορᾶς*, quod quamquam melius censet Cler., nobis tamen genuina indole a lectione vulgata, quam retinuimus, superari videtur.

2. *τὸ στερέωμα:* Vind. *λαμπρότης τοῦ στερεώματος* ut LXX. — *ἐμαρτύρησε:* Vind. *ὁμολογῆσαι ἐμαρτύρησε*

τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, δικαίοις τε καὶ ἀδίκοις, εὐσεβέσι καὶ δυςσεβέσιν· ἵνα ἕκαστος τὰ πρὸς ἀξίαν τίσῃ. Ἄξει γάρ, φησίν, ὁ Θεὸς σύμπαν τὸ ποίημα εἰς κρίσιν ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, ἐὰν ἀγαθὸν καὶ ἐὰν πονηρόν (Eccl. XII, 14). Ταύτην δὲ τὴν ἀνάστασιν μὴ πιστεύοντες Ἰουδαῖοι τὸ πα- 4 λαιὸν ἔλεγον Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν, διαπεφωνήκαμεν· οἷς ὁ Θεὸς ἀποκριθεὶς ἔφη Ἰδοὺ ἐγὼ ἀνοίγω τοὺς τάφους ὑμῶν καὶ ἀνάξω ὑμᾶς ἐξ αὐτῶν καὶ δώσω τὸ πνεῦμά μου ἐν ὑμῖν, καὶ ζήσεσθε, καὶ γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ Κύριος λελάληκα καὶ ποιήσω (Ezech. XXXVII, 11. 12. 14). Καὶ διὰ Ἠσαΐου φησὶν Ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἡσυχάζοντες ἐν τῇ γῇ· ὅτι ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἴαμα αὐτοῖς ἐστι (Is. XXVI, 19). Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἕτερα περὶ τῆς ἀναστάσεως εἴρηται καὶ περὶ τῆς τῶν δικαίων ἐν δόξῃ διαμονῆς καὶ περὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας, πτώσεως, ἀποστροφῆς, καταδίκης, ἀδοξίας, πυρὸς αἰωνίου καὶ σκώληκος ἀτελευτήτου. Καὶ ὅτι, εἰ ἐβούλετο πάντας ἀνθρώπους εἶναι ἀθα- 5 νάτους, ἠδύνατο, ἔδειξε τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἠλίαν μὴ ἐάσας θανάτου πεῖραν λαβεῖν· εἰ δὲ καὶ κατὰ γενεὰν τοὺς τελευτῶντας ἀνιστᾶν ἤθελε, καὶ δι᾽ ἑαυτοῦ καὶ δι᾽ ἑτέρων τοῦτο δῆλον ἐποίησε, τὸν μὲν υἱὸν τῆς χήρας διὰ Ἠλίου ἀναστήσας καὶ τὸν τῆς σωμανίτιδος διὰ Ἐλισσαίου. Πειθόμεθα δὲ μὴ μισθὸν 6 τιμωρίας εἶναι τὸν θάνατον, ἐξ ὧν αὐτὸν καὶ ἅγιοι ὑπέστησαν ἢ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ἁγίων Κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ἡ ζωὴ τῶν πιστῶν καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Διὰ τοῦτο οὖν τέως ὡς ἂν ἐν μεγαλοπόλει πολιτευομένοις μετὰ τοὺς ἄθλους ἐπάγει πρὸς ὀλίγον τὴν διάλυσιν, ἵνα ἀναστήσας ἕκαστον ἀποκηρύξῃ ἢ στεφανώσῃ. Ὁ γὰρ τοῦ Ἀδὰμ τὸ σῶμα ἐκ γῆς ποιήσας, καὶ 7 τῶν λοιπῶν καὶ τοῦ πρώτου μετὰ διάλυσιν τὸ σῶμα ἀναστήσει, πρὸς τὸ χρεωστεῖσθαι τοῦτο τῇ λογικῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει, λέγομεν δὴ τὸ διαιωνίζειν. Ὁ τοίνυν τὴν διάλυσιν ἐπάγων, αὐτὸς καὶ τὴν ἀνάστασιν ποιεῖται· καὶ ὁ εἰπὼν ὅτι Ἔλαβε

(quae si cum Cler. admiseris, illud καὶ, quod sequitur has duas voces, iis praeponendum erit).

3. τίσῃ: Vind. λάβῃ.

4. ἡσυχάζοντες: Vind. om. ut LXX.

5. τοῦτο δῆλον ἐποίησε: Vind. ἔπεισε, cujus interpretamentum existimat Cler. vulgatam lectionem. — Ἠλίου: M. Ἡλιοῦ. — Cogita, si placet, junctane fuerint cum hujus commatis fine, quae commate 8 sequuntur, 6 et 7 ab interpolatore addita sint.

6. Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς: Turr. „Christus“. — ἂν: Vind. om. — ἀποκηρύξῃ: Vind. ἢ ἀποκ.

7. ποιήσας: Vind. Bov. καὶ τῶν λοιπῶν κατασκευάσας, αὐτὸς (satis apte et, ni fallor, recte). — πρὸς τὸ χρεωστεῖσθαι usque ad ἀνάστασιν: Vind. om., oculis scribae sive ab ἀναστήσει

νεκροὺς ἀναστῆσαι· καὶ τότε μὲν μὴ ὄντα τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων ἐποίησεν ἄνθρωπον, δοὺς αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· νῦν δὲ ταῖς οὔσαις ψυχαῖς τὰ διαλυθέντα σώματα ἀποτίσει. Κειμένων γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, οὐχὶ δὲ μὴ ὑπαρχόν-
13 *των. Ὁ οὖν τὰ πρῶτα σώματα ἐκ μὴ ὄντων ποιήσας καὶ ἐξ αὐτῶν διάφορα δημιουργήσας [εἴδη], οὗτος καὶ τοὺς θανόντας ζωοποιήσας ἀναστήσει. Ὁ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐκ μικροῦ σπέρματος μορφῶν καὶ ψυχὴν αὐτῷ οὐκ οὖσαν ἐνδημιουργῶν, καθὼς αὐτός πού φησι τῷ Ἱερεμίᾳ Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε* (Hier. I, 5), *καὶ ἀλλαχοῦ Ἐγὼ Κύριος στερεῶν οὐρανὸν καὶ θεμελιῶν γῆν καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ* (Zach. XII, 1), *αὐτὸς καὶ πάντας ἀνθρώπους ἀναστήσει αὐτοῦ ὄντας ποιήματα· καθὼς καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγοντα τὸν Θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν·*
14 *ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς* (Gen. I, 26. 27). *Καὶ ὁ θειότατος καὶ καρτερικὸς Ἰὼβ, περὶ οὗ φησιν ἡ γραφὴ ὅτι γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν* (LXX in fine libri Job.), *οὗτός φησι πρὸς τὸν Θεόν Ἦ οὐχ ὥςπερ γάλα με ἤμελξας, ἔπηξας δέ με ἴσα τυρῷ; δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνεῖρας· ζωὴν δὲ καὶ ἔλεον ἔθου παρ' ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα· ταῦτα ἔχων ἐν ἐμαυτῷ, οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν* (Job. X, 10—13). *Λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφιλὴς Δαβὶδ Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με* (Ps. CXIX, 73)· *καὶ πάλιν Σὺ ἔγνως τὸ πλάσμα ἡμῶν* (Ps. CIII, 14)· *καὶ ἑξῆς Σὺ ἔπλασάς με καὶ ἔθηκας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου· ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· καὶ αὖθις*

ἡμέραν: Vind. om.; Bov. om. *ἡμέραν.* — *ἐποίησεν ἄνθρωπον:* Vind. om. *ἄνθρωπον.* — *ταῖς οὔσαις ψυχαῖς:* Turr. „iis ipsis animis" (*ταῖς αὐταῖς ψυχαῖς*).

13. [*εἴδη*] c. Vind. Bov. („naturas") cunctantur suscepi. — *καθὼς αὐτὸς:* c. Vindd. Turr.; vulgo *καὶ ὡς αὐτὸς.* — *τῷ μονογενεῖ Χριστῷ:* Turr. „filio suo".

14. *γέγραπται αὐτὸν:* Vind. *γέγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν* ut LXX; etiam Turr., teste Cot., in alio exemplari MS. inter *αὐτὸν* et *ἀναστήσεσθαι* legit *πάλιν,* quod idem in versione exprimit. — *ἔπηξας:* Vind. *ἐτύρωσας* ut LXX (quamquam in cod. Alex. et ed. Ald. est *ἔπηξας*). — *ἔλεον* cf. II, 13, 3. — Post locum Job. X vulgo add. *διό φησιν καὶ ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον δυνατὸν παρὰ τῷ Θεῷ,* quae c. Vindd. omisimus, quorum in altero non exstant, in altero exstant quidem, sed ita in mg. notata: *οὐδὲ ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις εὗρον.* — *ὁ θεοφιλὴς Δαβίδ:* Vind. add. *τῷ Θεῷ;* Turr. non interpretatur *θεοφιλής.* — *καὶ αὖθις* c. Vind. Turr.; vulgo omissa sunt, ut videtur, quoniam scriptor eundem psalmum citare pergit.

Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται (Ps. CXXXIX, 5. 6. 16). *Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει προσευχόμενος αὐτῷ ὅτι Ἡμεῖς ὁ πηλὸς καὶ σὺ ὁ πλάστης ἡμῶν* (Is. LXIV, 7 hebr.). *Εἰ τοίνυν αὐτοῦ* 15 *δημιούργημα ὁ ἄνθρωπος διὰ Χριστοῦ γενόμενος, πάντως ὅτι καὶ θανὼν δι' αὐτοῦ ἀναστήσεται ἐπὶ τῷ ἢ στεφθῆναι ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἢ κολασθῆναι ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν. Εἰ δὲ δικαιοσύνῃ κρίνει ὡς νομοθέτης, ὥςπερ κολάζει τοὺς ἀσεβεῖς, οὕτως εὐεργετῶν σώζει τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς δι' αὐτὸν ὑπ' ἀνθρώπων σφαγέντας ἁγίους· τοὺς μὲν ὡς ἄστρα φαιδρύνων, τοὺς δὲ ὡς φωστῆρας λαμπρύνων, καθὼς ὁ Γαβριὴλ τῷ Δανιὴλ ἔλεγε* (Dan. XII). *Μαθηταὶ οὖν Χριστοῦ πάντες ὑπάρχοντες οἱ* 16 *πιστοί, πιστεύομεν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις· ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος, λέγει δὲ ὁ μακάριος προφήτης Δαβὶδ ὅτι πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ* (Ps. CXLV, 17 graece). *Ὁ γὰρ ἐκ παρθένου ἑαυτῷ κατασκευάσας σῶμα, οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός ἐστι· καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν, αὐτὸς καὶ πάντας τοὺς κειμένους ἀναστήσει. Ὁ τὸν πυρὸν ἐξ ἑνὸς κόκκου πολύ-* 17 *χουν ἐκ γῆς ἀνιστῶν, ὁ τὸ ἐκκοπὲν δένδρον εἰς ῥάδαμνον ἀναθάλλων, ὁ τὴν Ἀαρὼν ῥάβδον ξηράνασαν ἐκφύσας εἰς βλαστόν, αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐν δόξῃ. Ὁ τὸν παραλυτικὸν σῶον ἀνεγείρας καὶ τὸν ἐξηραμμένην ἔχοντα τὴν χεῖρα ἰασάμενος καὶ τὸ λεῖπον μέρος ἐν τῷ ἐκ γενετῆς πηρῷ ἐκ γῆς καὶ σιέλου ἀποδούς, ὁ αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἀνεγερεῖ. Ὁ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων πεντακιςχιλίους κορέσας καὶ περισσεύσας δώδεκα κοφίνους, καὶ ἐξ ὕδατος οἶνον μεταποιήσας καὶ ἐκ στόματος ἰχθύος στατῆρα δι' ἐμοῦ Πέτρου τοῖς ἀπαιτοῦσι κῆνσον ἀποστείλας, οὗτος καὶ τοὺς νεκροὺς ἀνεγερεῖ. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦμεν· τὰ δ' ἄλλα οἱ προφῆται. Ἡμεῖς οἱ* 18 *συμφαγόντες αὐτῷ καὶ συμπιόντες, καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν αὐτοῦ τεραστίων καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν παθημάτων καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ συναναστραφέντες αὐτῷ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, καὶ λαβόντες ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ κηρῦξαι τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ μαθητεῦσαι πάντα*

15. *στεφθῆναι:* Vind. *στεφανωθῆναι.* — *ἐπὶ τοῖς πλημμ.:* M. om. *ἐπί.*
16. *ὁ μακάριος προφήτης Δαβίδ:* Turr. non habet nisi „propheta". — *καὶ ὅσιος ἐν π. τ. ἔ. αὐτοῦ:* Vind. 46 om. — *καὶ ὁ ἑαυτὸν* c. Vind. Turr.; Cot. *καὶ ἑαυτόν;* M. *ὁ καὶ ἑ.*
17. *ξηράνασαν ἐκφύσας:* Vind. *ξηράνουσαν ἐκφυσήσας,* mendose. — *βλαστόν, αὐτός:* M. *βλ. αὐτός.*

Κύριος χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν (Gen. II, 7), *ὁ καὶ μετὰ τὴν ἀνηκουστίαν ἐπειπὼν Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ* (Gen. III, 19), *αὐτὸς καὶ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ἐπηγγείλατο ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν. Ἀκούσονται γάρ, φησί, πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται* (Joa. V, 25 cf. 8 28). *Πρὸς δὲ τούτοις πιστεύομεν τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ καὶ Λάζαρον ἀναστήσας τεταρτήμερον καὶ τὴν θυγατέρα Ἰαείρου καὶ τὸν υἱὸν τῆς χήρας, καὶ ἑαυτὸν προστάγματι τοῦ πατρὸς διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνεγείρας, ὁ ἀῤῥαβὼν τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν· Ἐγὼ γάρ, φησίν, εἰμὶ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή* (Joa. XI, 25). *Ὁ τὸν Ἰωνᾶν διὰ τριῶν ἡμερῶν ζῶντα καὶ ἀπαθῆ ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκ καμίνου βαβυλωνίας, καὶ τὸν Δανιὴλ ἐκ στόματος λεόντων, οὐκ ἀπορήσει δυνάμεως καὶ ἡμᾶς ἀνεγεῖραι.*

9 *Εἰ δὲ χλευάζουσιν Ἕλληνες ἀπιστοῦντες ταῖς ἡμετέραις γραφαῖς, πιστωσάτω αὐτοὺς κἂν ἡ αὐτῶν προφῆτις Σίβυλλα, οὕτω πως αὐτοῖς λέγουσα κατὰ λέξιν·*

> *Ἀλλ' ὁπότ' ἤδη πάντα τέφρα σποδόεσσα γένηται,*
> *Καὶ πῦρ κοιμίσῃ Θεὸς ἄφθιτος, ὅςπερ ἀνῆψεν,*
> *Ὀστέα καὶ σποδιὴν αὐτὸς Θεὸς ἔμπαλιν ἄνδρα*
> *Μορφώσῃ, στήσῃ δὲ βροτοὺς πάλιν, ὡς πάρος ἦσαν·*
> *Καὶ τότε δὴ κρίσις ἔσται, ἐφ' ᾗ δικάσει Θεὸς αὐτὸς,*
> *Κρίνων ἔμπαλι κόσμον. Ὅσοι δ' ὑπὸ δυσσεβίῃσιν*
> *Ἥμαρτον θνητοὶ, τούςδ' αὖ πάλι γαῖα καλύψει·*
> *Ὅσσοι δ' εὐσεβέουσι, πάλιν ζήσοντ' ἐνὶ κόσμῳ,*
> *Πνεῦμα Θεοῦ δόντος ζωήν θ' ἅμα καὶ χάριν αὐτοῖς*
> *Εὐσεβέσιν· πάντες τε τότ' εἰςόψονται ἑαυτούς.*

delapsis ad *ἀνάστασιν,* sive sententiae ratione offensis.

8. *Ἐγὼ γὰρ φησίν* usque ad *ζωή:* Vind. om.

9. *Σίβυλλα* c. Vindd. Bov. Turr. (Cot. et M. in mg.) ut supra in titulo capitis; vulgo *Ἀβύλλα,* a cujus partibus stat egregia Cotelerii conjectura, qua per ludibrium Sibyllam dictam esse putat *Ἀβύλλαν,* quippe quae non *Σιοβούλη* vel *Θεοβούλη* sit, sed *Ἀβούλη* (cf. II, 28, 4 *μηρεύς*). — In versuum Sibyllinorum (ex libro 4) tertio rescripsimus, auctore Cot., ex metri legibus et codice Sibyllino *ἄνδρα;* cujus loco vulgo legitur *αὐτοῖς* (quod editio graeca Veneta non exhibet), et praemittitur versu sequenti *Ἀνδ' ἄρα.* — *πάλι:* M. *πάλιν* (quo recepto, scribendum esset *αἶα* pro *γαῖα*). — Ultimos Sibyllae versus tres Bov. sic interpretatur:

„Sed quoscunque pios vivos susceperit orbis,
Inspirante Deo flatum gratumque favorem
Mittente inter eos, traducent suaviter aevum,
Mutuaque inter se cumulabunt gaudia laeti".

Εἰ τοίνυν καὶ αὐτὴ τὴν ἀνάστασιν ὁμολογεῖ καὶ τὴν παλιγγενεσίαν οὐκ ἀρνεῖται, διακρίνει δὲ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκ τῶν ἀσεβῶν, μάτην ἄρα τοῖς ἡμετέροις ἀπιστοῦσι. Καίτοι φασὶ καὶ εἰδικὴν 10 *δεικνύειν τὴν ἀνάστασιν, μὴ πιστεύοντες οἷς αὐτοὶ διηγοῦνται. Φασὶ γὰρ ὄρνεόν τι μονογενὲς ὑπάρχειν, πλουσίαν τῆς ἀναστάσεως παρέχον τὴν ἀπόδειξιν, ὃ λέγουσιν ἄζυγον ὑπάρχειν καὶ μόνον ἐν δημιουργίᾳ· φοίνικα δὲ τοῦτο προσαγορεύουσιν· οἳ καὶ ἱστοροῦσι κατὰ πεντακόσια ἔτη ἔρχεσθαι εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ τὸν λεγόμενον ἡλίου βωμὸν, φέροντα πλῆθος κινναμώμου κασσίας τε καὶ ξυλοβαλσάμου, καὶ στὰν πρὸς ἀνατολὰς, ὡς αὐτοί φασι, τῷ ἡλίῳ προσευξάμενον αὐτομάτως φλεχθῆναι καὶ γενέσθαι κόνιν· ἐκ δὲ τῆς σποδιᾶς σκώληκα ἀναφυῆναι, καὶ τοῦτον θερμανθέντα μορφωθῆναι εἰς ἀρτιγενῆ φοίνικα καὶ πτηνὸν γενόμενον ἐπ' Ἀραβίαν στείλασθαι, ἥπερ ἐστὶ περαιτέρω τοῦ αἰγυπτιακοῦ νομοῦ. Εἰ τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοί φασι, διὰ τοῦ ἀλόγου ὀρνέου δείκνυται ἡ ἀνάστασις, τί μάτην τὰ ἡμέτερα διαβάλλουσιν, ὅταν ὁμολογῶμεν ὅτι ὁ δυνάμει τὸ μὴ ὂν εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν, οὗτος ἰσχύει τοῦτο καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς ἀνέγερσιν παραστῆσαι; Διὰ γὰρ ταύτην τὴν πληροφορίαν καὶ* 11 *μάστιγας καὶ διωγμοὺς καὶ θανάτους ὑπομένομεν· ἐπεὶ μάτην τὰ τοιαῦτα κατεδεξάμεθα, μὴ τούτων ἔχοντες τὴν πληροφορίαν, ὧν κήρυκες ἐπαγγελλόμεθα εἶναι.*

Ὥςπερ οὖν ἐπείσθημεν Μωσῇ εἰπόντι ὅτι ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν 12 *ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν* (Gen. I, 1), *καὶ γινώσκομεν ὅτι οὐχ ὕλης ἦν ἐνδεής, ἀλλὰ βουλήσει μόνῃ, ἃ προσετάγη Χριστὸς, ταῦτα καὶ παρήγαγε, λέγομεν δὴ οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, φῶς, νύκτα, ἡμέραν, φωστῆρας, ἄστρα, πετεινὰ, νηκτὰ, τετράποδα, ἑρπετὰ, φυτὰ, βοτάνας· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πάντας ἀναστήσει θελήματι, συνεργείας μὴ δεόμενος. Τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεώς ἐστιν ἔργον τὸ δημιουργῆσαι κόσμον καὶ τὸ*

— *ἐκ τῶν ἀσεβῶν:* Vind. *ἀπὸ τῶν ἀ.* — *ἀπιστοῦσι:* Vind. add. *λόγοις.*

10. *εἰδικὴν δεικνύειν:* codicum Vindd. alter habet *ἰδικὴν ἄλλοθεν ἔχειν αὐτοὶ δεικνύειν* (quae cum Clerico mendosa dicere non ausim), alter *εἰκῇ δείκνυσιν* (? *δεικνῦσιν*). In tanta lectionis diversitate Cler. abjicienda putat omnia, quae a *καίτοι* usque ad *ἀνάστασιν* leguntur: nos nihil decernere audemus contra vulgatam lectionem, quam etiam Bov. Turr. interpretantur. — In mg. Vindd. habent *ςωι* (i. e. *Στωικοὶ*), deinde *καὶ περὶ τοῦ φοίνικος,* quae in titulum hujus capitis irrepserunt (Stoicorum nomen ad *παλιγγενεσίαν* pertinet). — *οἳ:* Vind. *ὅ,* ut referatur ad *ὄρνεον.* — *φέροντα . . . στὰν:* illud *τὸν φοίνικα,* hoc *τὸ ὄρνεον* respicit. — *νομοῦ:* Cot. variam lectionem affert *βωμοῦ,* quam loco nostro magis convenire nemo non videt; sed observa sis, Herodoto *νομοὺς* esse praefecturas Aegypti.

12. *προσετάγη:* Vind. *ἠθέλησε* (quo illud emendatur, quod etiam apud Turr. in mg. Graecus orthodoxus notat ut *βλάςφημον· γυμνὸς γὰρ σαρκὸς οὐ προσετάγη ὁ υἱός*). — *φῶς, νύκτα,*

νεκροὺς ἀναστῆσαι· καὶ τότε μὲν μὴ ὄντα τὸν ἄνθρωπον ἐκ διαφόρων ἐποίησεν ἄνθρωπον, δοὺς αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· νῦν δὲ ταῖς οὔσαις ψυχαῖς τὰ διαλυθέντα σώματα ἀποτίσει. Κειμένων γάρ ἐστιν ἡ ἀνάστασις, οὐχὶ δὲ μὴ ὑπαρχόν-
13 των. Ὁ οὖν τὰ πρῶτα σώματα ἐκ μὴ ὄντων ποιήσας καὶ ἐξ αὐτῶν διάφορα δημιουργήσας [εἴδη], οὗτος καὶ τοὺς θανόντας ζωοποιήσας ἀναστήσει. Ὁ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐκ μικροῦ σπέρματος μορφῶν καὶ ψυχὴν αὐτῷ οὐκ οὖσαν ἐνδημιουργῶν, καθὼς αὐτός πού φησι τῷ Ἱερεμίᾳ Πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ ἐπίσταμαί σε (Hier. I, 5), καὶ ἀλλαχοῦ Ἐγὼ Κύριος στερεῶν οὐρανὸν καὶ θεμελιῶν γῆν καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ (Zach. XII, 1), αὐτὸς καὶ πάντας ἀνθρώπους ἀναστήσει αὐτοῦ ὄντας ποιήματα· καθὼς καὶ ἡ θεία γραφὴ μαρτυρεῖ λέγοντα τὸν Θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ᾽ εἰκόνα καὶ καθ᾽ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ᾽ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν·
14 ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς (Gen. I, 26. 27). Καὶ ὁ θειότατος καὶ καρτερικὸς Ἰὼβ, περὶ οὗ φησιν ἡ γραφὴ ὅτι γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ᾽ ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν (LXX in fine libri Job.), οὗτός φησι πρὸς τὸν Θεόν Ἦ οὐχ ὥςπερ γάλα με ἤμελξας, ἔπηξας δέ με ἶσα τυρῷ; δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις με ἐνεῖρας· ζωὴν δὲ καὶ ἔλεον ἔθου παρ᾽ ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα· ταῦτα ἔχων ἐν ἐμαυτῷ, οἶδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν (Job. X, 10—13). Λέγει δὲ καὶ ὁ θεοφιλὴς Δαβίδ Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με (Ps. CXIX, 73)· καὶ πάλιν Σὺ ἔγνως τὸ πλάσμα ἡμῶν (Ps. CIII, 14)· καὶ ἑξῆς Σὺ ἔπλασάς με καὶ ἔθηκας ἐπ᾽ ἐμὲ τὴν χεῖρά σου· ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν· καὶ αὖθις

ἡμέραν: Vind. om.; Bov. om. *ἡμέραν.* — *ἐποίησεν ἄνθρωπον:* Vind. om. *ἄνθρωπον.* — *ταῖς οὔσαις ψυχαῖς:* Turr. „iis ipsis animis" (*ταῖς αὐταῖς ψυχαῖς*).

13. [*εἴδη*] c. Vind. Bov. („naturas") cunctantur suscepi. — *καθὼς αὐτὸς:* c. Vindd. Turr.; vulgo *καὶ ὡς αὐτὸς.* — *τῷ μονογενεῖ Χριστῷ:* Turr. „filio suo".

14. *γέγραπται αὐτὸν:* Vind. *γέγραπται δὲ αὐτὸν πάλιν* ut LXX; etiam Turr., teste Cot., in alio exemplari MS. inter *αὐτὸν* et *ἀναστήσεσθαι* legit *πάλιν,* quod idem in versione exprimit. — *ἔπηξας:* Vind. *ἐτύρωσας* ut LXX (quanquam in cod. Alex. et ed. Ald. est *ἔπηξας*). — *ἔλεον* cf. II, 13, 3. — Post locum Job. X vulgo add. *διό φησιν καὶ ὁ ἡμέτερος σωτὴρ καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὅτι τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον δυνατὸν παρὰ τῷ Θεῷ,* quae c. Vindd. omisimus, quorum in altero non exstant, in altero exstant quidem, sed ita in mg. notata: *οὐδὲ ταῦτα ἐν τοῖς ἄλλοις εὗρον.* — *ὁ θεοφιλὴς Δαβίδ:* Vind. add. *τῷ Θεῷ;* Turr. non interpretatur *θεοφιλὴς.* — *καὶ αὖθις* c. Vind. Turr.; vulgo omissa sunt, ut videtur, quoniam scriptor eundem psalmum citare pergit.

Τὸ ἀκατέργαστόν μου εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται (Ps. CXXXIX, 5. 6. 16). *Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσαΐας λέγει προσευχόμενος αὐτῷ ὅτι Ἡμεῖς ὁ πηλὸς καὶ σὺ ὁ πλάστης ἡμῶν* (Is. LXIV, 7 hebr.). *Εἰ τοίνυν αὐτοῦ* 15 *δημιούργημα ὁ ἄνθρωπος διὰ Χριστοῦ γενόμενος, πάντως ὅτι καὶ θανὼν δι' αὐτοῦ ἀναστήσεται ἐπὶ τῷ ἢ στεφθῆναι ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἢ κολασθῆναι ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν. Εἰ δὲ δικαιοσύνη κρίνει ὡς νομοθέτης, ὥςπερ κολάζει τοὺς ἀσεβεῖς, οὕτως εὐεργετῶν σώζει τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς δι' αὐτὸν ὑπ' ἀνθρώπων σφαγέντας ἁγίους· τοὺς μὲν ὡς ἄστρα φαιδρύνων, τοὺς δὲ ὡς φωστῆρας λαμπρύνων, καθὼς ὁ Γαβριὴλ τῷ Δανιὴλ ἔλεγε* (Dan. XII). *Μαθηταὶ οὖν Χριστοῦ πάντες ὑπάρχοντες οἱ* 16 *πιστοὶ, πιστεύομεν αὐτοῦ ταῖς ἐπαγγελίαις· ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος, λέγει δὲ ὁ μακάριος προφήτης Δαβὶδ ὅτι πιστὸς Κύριος ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὅσιος ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ* (Ps. CXLV, 17 graece). *Ὁ γὰρ ἐκ παρθένου ἑαυτῷ κατασκευάσας σῶμα, οὗτος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων δημιουργός ἐστι· καὶ ὁ ἑαυτὸν ἀναστήσας ἐκ τῶν νεκρῶν, αὐτὸς καὶ πάντας τοὺς κειμένους ἀναστήσει. Ὁ τὸν πυρὸν ἐξ ἑνὸς κόκκου πολύ-* 17 *χουν ἐκ γῆς ἀνιστῶν, ὁ τὸ ἐκκοπὲν δένδρον εἰς ῥάδαμνον ἀναθάλλων, ὁ τὴν Ἀαρὼν ῥάβδον ξηράνασαν ἐκφύσας εἰς βλαστὸν, αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ ἐν δόξῃ. Ὁ τὸν παραλυτικὸν σῶον ἀνεγείρας καὶ τὸν ἐξηραμμένην ἔχοντα τὴν χεῖρα ἰασάμενος καὶ τὸ λεῖπον μέρος ἐν τῷ ἐκ γενετῆς πηρῷ ἐκ γῆς καὶ σιέλου ἀποδοὺς, ὁ αὐτὸς καὶ ἡμᾶς ἀνεγερεῖ. Ὁ ἐκ πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων πεντακιςχιλίους κορέσας καὶ περισσεύσας δώδεκα κοφίνους, καὶ ἐξ ὕδατος οἶνον μεταποιήσας καὶ ἐκ στόματος ἰχθύος στατῆρα δι' ἐμοῦ Πέτρου τοῖς ἀπαιτοῦσι κῆνσον ἀποστείλας, οὗτος καὶ τοὺς νεκροὺς ἀνεγερεῖ. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἡμεῖς περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦμεν· τὰ δ' ἄλλα οἱ προφῆται. Ἡμεῖς οἱ* 18 *συμφαγόντες αὐτῷ καὶ συμπιόντες, καὶ θεαταὶ γενόμενοι τῶν αὐτοῦ τεραστίων καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας καὶ τῶν λόγων καὶ τῶν παθημάτων καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ συναναστραφέντες αὐτῷ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ, καὶ λαβόντες ἐντολὴν παρ' αὐτοῦ κηρῦξαι τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ μαθητεῦσαι πάντα*

15. *στεφθῆναι:* Vind. *στεφανωθῆναι.* — *ἐπὶ τοῖς πλημμ.:* M. om. *ἐπὶ.* — *καὶ ὁ ἑαυτὸν* c. Vind. Turr.; Cot. *καὶ ἑαυτὸν;* M. *ὁ καὶ ἑ.*
16. *ὁ μακάριος προφήτης Δαβίδ:* Turr. non habet nisi „propheta". — *καὶ ὅσιος ἐν π. τ. ἔ. αὐτοῦ:* Vind. 46 om.
17. *ξηράνασαν ἐκφύσας:* Vind. *ξηράνουσαν ἐκφυσήσας,* mendose. — *βλαστὸν, αὐτὸς:* M. *βλ. αὐτὸς.*

τὰ ἔθνη καὶ βαπτίσαι εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον ἐπὶ αὐθεντίᾳ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, ὅς ἐστιν αὐτοῦ πατήρ, καὶ μαρτυρίᾳ πνεύματος, ὅς ἐστι Παράκλητος (cf. Matth. XXVIII, 19)· διδάσκομεν ὑμᾶς ταῦτα πάντα, ἃ διαταξάμενος ἡμῖν ἀνελήφθη ἐπ' ὄψει ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτόν. Καὶ ἐὰν μὲν πιστεύσητε, μακάριοι γενήσεσθε· εἰ δὲ μὴ πιστεύσητε, ἀθῶοι ἡμεῖς εὑρεθησόμεθα καὶ καθαροὶ τῆς ὑμετέρας δυςπιστίας.

Cap. 8. Περὶ δὲ τῶν μαρτύρων λέγομεν ὑμῖν ὅπως ἐν πάσῃ τιμῇ ὦσι παρ' ὑμῖν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν τετίμηνται ὁ μακάριος Ἰάκωβος ὁ ἐπίσκοπος καὶ ὁ ἅγιος ἡμῶν συνδιάκονος Στέφανος. Οὗτοι γάρ εἰσι καὶ ὑπὸ Θεοῦ μεμακαρισμένοι καὶ ὑπὸ ὁσίων ἀνδρῶν τετιμημένοι, καθαροὶ πάσης πλημμελίας, ἄτρεπτοι πρὸς ἁμαρτίαν, ἀμετάπιστοι τῶν καλῶν, ἀνενδοίαστοι πρὸς ἐγκώμια· περὶ ὧν καὶ ὁ Δαβὶδ ἔλεγε Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ (Ps. CXVI, 15)· καὶ ὁ Σολομὼν Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίου (Prov. X, 7)· περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν

Cap. 9. Ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται (Is. LVII, 1). * Ταῦτα δὲ περὶ τῶν κατὰ ἀλήθειαν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρησάντων εἴρηται, ἀλλ' οὐ περὶ τῶν ψευδομαρτύρων, περὶ ὧν τὸ λόγιόν φησιν Ὄνομα δὲ ἀσεβῶν σβέννυται (Prov. X, 7)· μάρτυς γὰρ πιστὸς οὐ ψεύδεται, ἐκκαίει δὲ ψευδῆ μάρτυς ἄδικος (Prov. XIV, 5). Ὁ γὰρ ἐν μαρτυρίῳ ἐξελθὼν ἀψευδῶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, οὗτος ἀληθινὸς μάρτυς, ἀξιόπιστος ἐν οἷς συνηγωνίσατο τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τοῦ οἰκείου αἵματος.

Cap. 10. Παραινοῦμεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοὶ καὶ σύνδουλοι, φεύγειν τὰς ματαιολογίας καὶ τὰς αἰσχρολογίας καὶ τὰς εὐτραπελίας, μέθας, λαγνείας, θρύψεις, καὶ τὰς ἀμέτρους ὁρμὰς σὺν ταῖς μωρολογίαις· ὅτι οὐδὲ ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις τῶν εὐφροσυνῶν ἐπιτρέπομεν ὑμῖν ἄσεμνόν τι ἢ φθέγγεσθαι ἢ πράττειν· λέγει γάρ

18. *τῶν ὅλων:* Turr. om.

Cap. 8. (Turr. M. 7.) Tit. *περὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος.* Bov., omisso titulo, quae hic dicuntur cap. 8 subjungit suo capiti octavo.

ὁ μακάριος et *ὁ ἅγιος:* Turr. om. — *πλημμελίας:* legendum erit *πλημμελείας,* illud enim nusquam obvium, ne apud Nostrum quidem. — *ἄτρεπτοι:* Vind. *ἀνένδοτοι.*

Cap. 9. (Turr. M. 8.) Tit. *περὶ ψευδομαρτύρων.*

Ταῦτα: Bov. legisse videtur *πάντα.* — *μάρτυς γὰρ πιστὸς:* Vind. *καὶ πάλιν μάρτυς πιστὸς.*

Cap. 10. (Turr. M. 9.) Tit. *ἠθικὴ παραίνεσις* (Vind. om.; Bov. om., quae abhinc sequuntur) *ὅτι δεῖ φεύγειν ματαιολογίας, αἰσχρολογίας, εὐτραπελίας, μέθην, λαγνείαν, θρύψιν* (*ὀργὴν ἄμετρον, μωρολογίαν, ᾠδὴν ἐθνικὴν, ὀνομασίαν εἰδώλων ἢ δαιμόνων* Vindd.).

καὶ τὰς αἰσχρολογίας: Vind. om. — *ὁρμὰς* c. Turr. („saltationes") M. in mg.; vulgo *ὀργὰς,* quod Cot. asterisco notat, et quamvis in titulo a Vindd. agnoscatur, nihilo minus huc prorsus non pertinet;

που ἡ γραφή Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ (Ps. II, 11). Καὶ τὰς ἀγαλλιάσεις οὖν ὑμῶν μετὰ φόβου καὶ τρόμου γίνεσθαι χρή. Ὁ γάρ τοι χριστιανὸς ὁ πιστὸς οὐδὲ ᾠδὴν ἐθνικὴν ὀφείλει λέγειν οὔτε ᾆσμα πορνικόν· ἐπεὶ συμβήσεται αὐτῷ διὰ τῆς ᾠδῆς εἰδώλων μνημονεύειν ὀνόματα δαιμονικὰ, καὶ ἀντὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος εἰςφρήσει ἐν αὐτῷ τὸ πονηρόν. *Ἀπείρηται δὲ καὶ τὸ ὀμνύειν ἐν αὐτοῖς καὶ τὸ διὰ στόματος αὐτῶν προφέρειν τὰ βδελυκτὰ ὀνόματα, ἢ προςκυνεῖν αὐτοῖς ἢ φοβεῖσθαι αὐτοὺς ὡς θεούς· οὐ γάρ εἰσι θεοί, ἀλλ' ἢ πονηροὶ δαίμονες ἢ μεμωκημένα ἔργα. Λέγει γάρ που ὁ Θεὸς περὶ τῶν ἰσραηλιτῶν Ἐγκατέλιπόν με καὶ ὤμνυον ἐν τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς (Hier. V, 7)· καὶ ἑξῆς Ἐξαρῶ τὰ ὀνόματα τῶν εἰδώλων ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν (cf. Zach. XIII, 2)· καὶ ἀλλαχοῦ Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεοῖς, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν (Deut. XXXII, 21)· καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ἀπηγόρευται ταῦτα ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. * Οὐ μόνον δὲ περὶ εἰδώλων ἀπαγορεύουσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ φωστήρων νομοθετοῦντες παραινοῦσι μήτε ὀμνύειν ταῦτα μήτε μὴν λατρεύειν αὐτοῖς· φασὶ γάρ Μὴ, ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πλανηθεὶς προςκυνήσῃς αὐτοῖς (Deut. IV, 19)· καὶ ἀλλαχοῦ Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ μανθάνετε πορεύεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν σημείων τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε (Hier. X, 2). Τὰ γὰρ ἄστρα καὶ οἱ φωστῆρες εἰς φαῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλ' οὐκ εἰς προςκύνησιν ἐδόθησαν. Εἰ καὶ οἱ ἰσραηλῖται μοχθηρίᾳ τρόπου προσεκύνουν ἀντὶ τοῦ κτίστου τὴν κτίσιν, τὸν μὲν δημιουργὸν καθυβρίσαντες, τὴν δὲ κτίσιν πλεῖον ἢ δεῖ θαυμάσαντες· καί ποτε μὲν μοσχοποιοῦντες ὡς ἐν ἐρήμῳ, ποτὲ δὲ τον Βεελφεγὼρ προςκυνοῦντες, ἄλλοτε δὲ τὸν Βαὰλ καὶ τὸν Θαμμοὺς καὶ τὴν σιδωνίαν Ἀστάρτην, καὶ πάλιν τὸν Μολὸχ καὶ Χαμὸς, καὶ ἄλλοτε τὸν ἥλιον, ὡς παρὰ τῷ Ἰεζεκιὴλ ἐμφέρεται (Ez. VIII,

[Margin: Cap. 11. — Cap. 12, 1 — 2]

M. praeterea etiam praemittit *ἐν ἄλλῳ*, quod plane ineptum est.

Cap. 11. (Turr. M. 10.) Tit. *παραίνεσις παιδεύουσα φεύγειν τῆς εἰδωλολατρείας τὸ μύσος.*

ὁ Θεὸς: Turr. add. „per Jeremiam". — *καὶ ἑξῆς:* Vindd. *καὶ πάλιν* (ut appareat, Hieremiae non esse, quae sequuntur).

Cap. 12. (Turr. M. 11). Tit. *ὅτι μὴ καθήκει ᾠδὴν ἐθνικὴν* | *ἢ πορνικὴν* (Vind. om.) *ᾄδειν οὔτε ἐπόμνυσθαι εἴδωλον* (*οὔτε οἰωνοῖς ἢ κληδόσιν ἢ παλμοῖς ἢ παρατηρήσεσιν ἰουδαϊκαῖς προσανέχειν* Vind.)· *ἀσεβὲς γὰρ τοῦτο καὶ τῆς* (*τοῦ* M.) *Θεοῦ γνώσεως ἐχθρόν.* Bov. hanc exhibet capitis summam: „Quod non oportet coelum et astra colere, neque per ea aut per alias creaturas jurare secundum Domini mandatum".

1. *πορεύεσθαι* addidimus c. Vindd., assentiente Clerico, quum apud LXX non exstet nisi in cod. Alex. (cf. II, 62, 2.)

2. *Χαμὸς:* M. *Χαμὼς,* ut LXX 1 Reg. XI cet. — *ἐμφέρεται* c. Vindd.; vulgo

16)· ἤδη δὲ καὶ ἄλογα ζῶα, ὡς παρ' αἰγυπτίοις τὸν Ἄπιν καὶ τὸν μενδήσιον τράγον· καὶ θεοὺς ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ὡς ἐν Ἰουδαίᾳ. Δι' ἅπερ ἅπαντα ἀπειλῶν αὐτοῖς ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου Μὴ μικρὸν τοῦτο τῷ οἴκῳ Ἰούδα, τοῦ ποιεῖν τὰ βδελύγματα ταῦτα, ἃ ἐποίησαν, ὅτι ἔπλησαν τὴν γῆν ἀνομίας τοῦ παροργίσαι με; καὶ ἰδοὺ αὐτοί εἰσιν ὡς μυκτηρίζοντες· καὶ ἐγὼ ποιήσω μετὰ θυμοῦ, οὐ φείσεται ὁ ὀφθαλμός μου οὐδ' οὐ μὴ ἐλεήσω· καὶ κεκράξονται ἐν τοῖς ὠσί μου φωνῇ μεγάλῃ καὶ οὐκ 3 εἰςακούσομαι αὐτῶν (Ezech. VIII, 17. 18 hebr.). Ὁρᾶτε, ἀγαπητοί, ὅσα κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν σεβομένων ἥλιον καὶ σελήνην ἀποφαίνεται ὁ Κύριος. Διὸ χρὴ τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ὡς χριστιανὸν μήτε ἥλιον ὀμνῦναι μήτε σελήνην μήτε ἄστρα, μήτε μὴν τὸν οὐρανὸν ἢ γῆν ἤ τι τῶν στοιχείων μικρὸν ἢ μέγα. Εἰ γὰρ ὁ διδάσκαλος περὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ παρήγγειλεν ἡμῖν μὴ ὀμνύειν, ὅπως ὁ λόγος ἡμῶν πιστότερος ᾖ τοῦ ὅρκου, μήτε μὴν τὸν οὐρανὸν αὐτόν (ἑλληνικὸν γὰρ τὸ δυςσέβημα), μήτε μὴν Ἱερουσαλὴμ ἢ τὰ τοῦ Θεοῦ ἅγια ἢ τὸ θυσιαστήριον καὶ τὸ δῶρον ἢ τὴν τοῦ ναοῦ χρύσωσιν ἢ τὴν οἰκείαν κεφαλήν (ἰουδαϊκῆς γὰρ παραφθορᾶς ἡ συνήθεια, διὸ καὶ ἀπηγόρευται), κατορθοῦν δὲ τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὒ οὒ τοῖς πιστοῖς παρεγγυᾷ, καὶ τὸ τούτων περισσὸν τοῦ πονηροῦ εἶναι λέγει (Matth. V)· πόσῳ μᾶλλον ὑπόδικοι οἱ τὰ ψευδώνυμα ὡς ὅρκια ἐπομνύμενοι καὶ τὰ νομιζόμενα ἀντὶ τῶν ἀληθῶν δοξάζοντες; οὓς ὁ Θεὸς διὰ μοχθηρίαν παρέδωκεν εἰς ἀβουλίαν, ἐνεργεῖν τὰ μὴ δέοντα.

Cap. 13. Τὰς ἡμέρας τῶν ἑορτῶν φυλάσσετε, ἀδελφοί· καὶ πρώτην γε τὴν γενέθλιον, ἥτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐνάτου μηνός. Μεθ' ἣν ἡ ἐπιφάνιος ὑμῖν ἔστω τιμιωτάτη, καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνάδειξιν ὑμῖν τῆς οἰκείας θεότητος ἐποιή-

γέγραπται. — *τὸν μενδήσιον τράγον:* Bov. „hircum Desium" (nesciebat enim, inquit, voxne esset *μὲν*, an syllaba).

3. *Ἱερουσαλὴμ:* Bov. legit in exemplari suo *Ἰσραὴλ*, falso. — *κατορθοῦν* c. Vindd.; vulgo *εἶναι*.

Cap. 13. (Turr. M. 12.) Tit. *κατάλογος τῶν τοῦ Κυρίου ἑορτῶν* (Vind. *περὶ ἑορτῶν*), *ἃς δεῖ φυλάσσειν· καὶ πότε ταύτων ἑκάστη ὀφείλει ἐπιτελεῖσθαι* („et de quadragesima" Turr.). Cf. Krabbe p. 163 sq. 228 sqq.; contra v. Drey p. 188 sqq.

τῶν ἑορτῶν: Anast. (quaest. 77) *τῶν τοῦ Κυρίου ἑορτῶν*. — *φυλάσσετε:* Cot. *φυλάσσητε*. — *ὑμῖν ἐπιτελείσθω* jussu Cotelerii scripsimus pro *ὑμῶν ἐ.*, quum fieri vix posse videatur, ut *ὑμῶν* ad *μηνὸς* tractum aliquo modo toleretur. — *ἐνάτου:* M. in mg. *δεκάτου* (inutili conjectura, cf. Indicem II. s. voce *Μῆνες*). — *ἐπιφάνιος:* Anast. *ἐπιφανειῶν* (sed in MSS. Pariss. Anastasii Cot. reperit *τὴν ἐπιφάνιον, τὴν ἐπιφάνειαν, τὴν ἐπιφάνειον;* nam in compendium redegit Anast. locum nostrum, Gentiano interprete, ita: „Et primum quidem Natalem; post quem Epiphaniam; deinde Quadragesimam cet."). — *ἀνάδειξιν ὑμῖν:* ex Turr. interprete Cot. legi jus-

σατο· γινέσθω δὲ καὶ αὐτὴ ἕκτη τοῦ δεκάτου μηνός. Μεθ' ἃς ὑμῖν φυλακτέα ἡ νηστεία τῆς τεσσαρακοστῆς, μνήμην περιέχουσα τῆς τοῦ Κυρίου πολιτείας τε καὶ νομοθεσίας· ἐπιτελείσθω δὲ ἡ νηστεία αὕτη πρὸ τῆς νηστείας τοῦ πάσχα, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρουμένη δὲ εἰς παρασκευήν. Μεθ' ἃς ἀπονηστεύσαντες ἄρξασθε τῆς ἁγίας τοῦ πάσχα ἑβδομάδος, νηστεύοντες αὐτὴν πάντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου, προσευχόμενοι ἐν αὐταῖς περὶ τῶν ἀπολλυμένων. *Ἤρξαντο γὰρ τὴν κατὰ **Cap. 14, 1** τοῦ Κυρίου βουλὴν ποιεῖσθαι δευτέρᾳ σαββάτων μηνὶ πρώτῳ, ὅς ἐστι ξανθικός· καὶ τῇ τρίτῃ τοῦ σαββάτου παρέτεινεν ἡ σκέψις, τῇ δὲ τετράδι ὡρίσαντο σταυρῷ ἀνελεῖν αὐτόν. Καὶ **2** Ἰούδας γνοὺς τοῦτο, ἐκ πολλοῦ μὲν διαστραφείς, τότε δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου βληθεὶς φιλαργυρίᾳ, καίτοι πάλαι τὸ γλωσσόκομον ἐγκεχειρισμένος καὶ κλέπτων τὰ τῶν πενήτων, οὐκ ἀπεβλήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ μακροθυμίαν· ἀλλὰ καί ποτε μὲν ἑστιωμένων ἡμῶν σὺν αὐτῷ, βουλόμενος καὶ αὐτὸν σωφρονίσαι καὶ ἡμᾶς παιδεῦσαι τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, λέγει Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι εἷς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με (Joa. XIII, 21)· καὶ ἑκάστου ἡμῶν λέγοντος Μήτι ἐγώ; καὶ τοῦ Κυρίου σιωπῶντος, ἀναστὰς ἐγώ, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, φιλούμενος πλεῖον τῶν ἄλλων ὑπ' αὐτοῦ, ἐνστερνισάμενος αὐτὸν ἱκέτευον εἰπεῖν τίς ἂν εἴη ὁ παραδώσων αὐτόν· καὶ οὐδ' οὕτως ἡμῖν εἴρηκεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα ὁ ἀγαθὸς Κύριος, ἀλλὰ δύο σημεῖα τοῦ προδότου ἔδωκεν· ἓν μὲν εἰπών Ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ (Marc. XIV, 20), δεύτερον δέ Ὧι ἐγὼ βάψας τὸ ψωμίον ἐπιδώσω (Joa. XIII, 26). Καίτοι κἀκείνου λέγοντος Μήτι ἐγώ εἰμι, ῥαββί; οὐκ **3** εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι ναί, ἀλλ' ὅτι Σὺ εἶπας (Matth. XXVI, 25)· καὶ φοβῆσαι αὐτὸν ἐπὶ τούτῳ βουληθείς, φησίν Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται· καλὸν ἦν αὐτῷ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη (Matth. XXVI, 24; Marc. XIV, 21).

sit ἀ. ἡμῖν. — *δεκάτου:* M. in mg *ἐνδεκάτου;* v s. — *Μεθ' ἃς ὑμῖν:* Vind. Bov. *μεθ' ἣν.* — *ἀπολλυμένων:* Anast. add. *ἰουδαίων.*

Cap. 14. (Turr. M. 13.) Tit. *περὶ τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου, καὶ τί ἐν ἑκάστῃ ἡμέρᾳ ἐπράχθη τῶν ἐν τῷ πάθει· | καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ ὅτι οὐ συμπαρῆν Ἰούδας ἐν τῷ τὸν Κύριον τοῖς μαθηταῖς παραδιδόναι τὰ μυστήρια* (Vindd. om.). Bov. conciso suo cap. 14 inscripsit „de pascha". Cf. Synopsin evangelicam.

1. *ὡρίσαντο* c. Vindd.; vulgo *ὥρισαν τῷ.*

2. Bov. hinc incipit cap. 15, inscriptum „de Juda". — *ποτε μὲν:* Vind. om. *μὲν;* Turr. non vertit *ποτε.* — *ἑστιωμένων* c. Vindd. Cot. in mg.; Cot. *ἐσθιομένων;* M. *ἐσθιωμένων.* — *ἡμᾶς παιδεῦσαι:* Vindd. *ἡμῖν δεῖξαι,* quod interpretamentum esse videtur. — *Ἀμὴν ἀμὴν:* Turr. semel tantum legit, ut Matth. XXVI, 21; Marc. XIV, 18. — *ἐνστερνισάμενος αὐτὸν:* Vindd. *ἐπιπεσὼν τῷ στήθει αὐτοῦ* ut Joa. XIII, 25.

Καὶ ταῦτα ἀκούσας, ἀπελθὼν εἶπε τοῖς ἱερεῦσιν Τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν αὐτὸν παραδώσω; οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια (Matth. XXVI, 15)· *καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως* (Matth. XXVII, 9. 10). *Καὶ τῇ πέμπτῃ φαγόντες παρ' αὐτῷ τὸ πάσχα, βάψαντος ἐκείνου τὴν χεῖρα εἰς τὸ τρυβλίον καὶ τὸ ψωμίον λαβόντος καὶ ἐξελθόντος νυκτὸς, ἡμῖν εἶπεν ὁ Κύριος Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα σκορπισθῆτε καὶ ἐμὲ μόνον ἀφῆτε* (Joa. XVI, 32)· *καὶ ἑκάστου διισχυριζομένου μὴ ἐγκαταλεῖψαι αὐτὸν, ἐμοῦ Πέτρου ἐπαγγελλομένου καὶ συναποθανεῖν, εἶπεν Ἀμὴν λέγω σοι, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς*
4 *ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με* (Matth. XXVI, 34; Luc. XXII, 34). *Παραδοὺς δὲ ἡμῖν τὰ ἀντίτυπα μυστήρια τοῦ τιμίου σώματος αὐτοῦ καὶ αἵματος, Ἰούδα μὴ συμπαρόντος ἡμῖν, ἐξῆλθεν εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν πλησίον τοῦ χειμάῤῥου τῶν κέδρων, ὅπου ἦν κῆπος· συνῆμεν δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ ὑμνήσαμεν κατὰ τὸ ἔθος. Καὶ χωρισθεὶς ἡμῶν οὐ πολὺ, προςηύχετο τῷ πατρὶ λέγων Πάτερ, παρένεγκε ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον· πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γενέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν* (Luc. XXII, 42 parall.). *Καὶ τοῦτο ποιήσας τρίτον, ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀθυμίας εἰς ὕπνον καταπεσόντων, ἐλθὼν λέγει Ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παρα-*
5 *δίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν* (Matth. XXVI, 45). *Καὶ ἰδοὺ Ἰούδας καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος ἀσεβῶν· καὶ σημεῖον προδοσίας αὐτοῖς δοὺς τὸ δόλιον φίλημα, οἱ δὲ δεξάμενοι τὸ σύνθημα, ἐκράτησαν τὸν Κύριον καὶ δέσμιον λαβόντες ἤγαγον εἰς τὴν οἰκίαν Καϊάφα τοῦ ἀρχιερέως, ἐν ᾗ πολὺς συγκεκρότητο οὐ λαός, ἀλλ' ὄχλος, οὐδὲ πρεσβυτέριον ἱερόν, ἀλλὰ συνέδριον παρανόμων καὶ βουλευτήριον ἀσεβῶν· οἱ καὶ πολλὰ τολμήσαντες κατ' αὐτοῦ πᾶν εἶδος ὕβρεως οὐ παρέλιπον, ἐμπτύοντες, κερτομοῦντες, τύπτοντες, ῥαπίζοντες, λοιδορούμενοι, πειράζοντες, μαντείας*

3. *Καὶ ἔλαβον κτλ.*: haec omnia usque ad *κεραμέως* desunt in altero codice Vind., inquit Cler.; verum hoc cum eo, quod statim sequitur, stare nequit. — *τὸν οἶκον*: Vindd. (?) *τὸν ἀγρὸν*, ut est in Matth.

4. Hinc initium facit Bov. capitis 16, hoc titulo adscripto: „Quod non aderat Judas, cum Dominus discipulis tradidit mysteria“. — *τὰ ἀντίτυπα*: Salmasius (de transsubstantiatione pag. 41) ineptum hoc putat et interpolatum, contradicente Cotelerio (cf. VI, 30, 1; VII, 25, 1). — *οὐ πολὺ* c. Vindd.; vulgo *πολὺ*, quod si praeferas, junge cum *προςηύχετο*. — *τὸ ἐμὸν* c. Vind. M.; Cot. om. *τὸ*.

5. *ὄχλος*: Vind. Turr. add. *πολὺς*, ut Matth. XXVI, 47; Marc. XIV, 43. — *δοὺς τὸ* c. Vindd. Turr.; vulgo *δείκνυσι*, quo sermonem non satis concinnum expolire aggressus erat librarius. — *λαβόντες* c. Vindd.; vulgo *ποιησάμενοι*. — *τολμήσαντες* c. Vindd.; vulgo *ποιησάμενοι*. — *ῥαπίζοντες*: Vind. Bov. om. — *λοι-*

ἐπιζητοῦντες ἀντὶ προφητείας· εἴρωνα, βλάσφημον, Μωσέως παραβάτην, ἱεροῦ καθαιρέτην, θυσιῶν ἀναιρέτην, ῥωμαίων πολέμιον, Καίσαρος ἐναντίον ἀποκαλοῦντες. Καὶ ταῦτα μέχρις 6 ὄρθρου βαθέος ἐμπαροινήσαντες αὐτῷ οἱ ταῦροι καὶ οἱ κύνες (Ps. XXII) ἀπάγουσιν αὐτὸν πρὸς Ἄνναν, ὃς ἦν πενθερὸς τοῦ Καϊάφα· κἀκεῖ τὰ ὅμοια δράσαντες, παρασκευῆς οὔσης, τῷ ἄρχοντι τῶν ῥωμαίων παρέδωκαν αὐτὸν Πιλάτῳ, κατηγοροῦντες αὐτοῦ πολλὰ καὶ βαρέα, ὧν οὐδὲν ἴσχυον ἀπελέγξαι· ἐφ᾽ οἷς ὁ ἄρχων δυςανασχετήσας ἔλεγεν Οὐδεμίαν αἰτίαν κατ᾽ αὐτοῦ εὑρίσκω (Joa. XVIII, 38). Οἱ δὲ μάρτυρας δύο ψευδεῖς ἀγαγόντες ἐβούλοντο συκοφαντεῖν τὸν Κύριον· ἀσυμφώνων δὲ αὐτῶν εὑρεθέντων εἰς καθοσίωσιν ἀνῆγον τὸ πρᾶγμα λέγοντες Οὗτος ἑαυτὸν λέγει βασιλέα εἶναι, καὶ φόρους Καίσαρι διδόναι κωλύει (Luc. XXIII, 2). Καὶ γίνονται αὐτοὶ κατήγοροι καὶ μάρτυρες καὶ κριταὶ καὶ τῆς ἀποφάσεως ἐξουσιασταὶ λέγοντες Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· ἵνα πληρωθῇ ὅ,τι γέγραπται περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς προφήταις Συνήχθησαν ἐπ᾽ ἐμὲ μάρτυρες ἄδικοι καὶ ἐψεύσατο ἡ ἀδικία ἑαυτῇ (Ps. XXVII, 12 graece)· καὶ πάλιν Περιεκύκλωσάν με κύνες πολλοί, συναγωγὴ πονηρευομένων περιέσχόν με (Ps. XXII, 17)· καὶ ἐν ἑτέροις Ἐγένετο ἡ κληρονομία [μου] ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ, ἔδωκεν ἐπ᾽ ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς (Hier. XII, 8). Ὁ οὖν Πιλᾶτος ἀνανδρίᾳ καταισχύνας τὴν ἀρχὴν αὐτὸς 7 ἑαυτὸν ἐξελέγχει κακίας, πρὸ τοῦ δικαίου τὰ πλήθη θεραπεύσας, καὶ μαρτυρῶν μὲν αὐτῷ ὡς ἀναιτίῳ, ὡς αἴτιον δὲ κολάσει τοῦτον παραδιδοὺς σταυρῷ, καίτοι ῥωμαίων νόμους τιθεμένων μηδένα ἀνεξέλεγκτον θνήσκειν. Δήμιοι δὲ παραλαβόντες τὸν τῆς δόξης Κύριον ξύλῳ προςήλωσαν, ἕκτῃ μὲν ὥρᾳ σταυρώσαντες αὐτόν, τρίτῃ δὲ ὥρᾳ τὴν ἀπόφασιν δεξάμενοι τὴν περὶ αὐτοῦ. Ἔπειτα ἔδωκαν αὐτῷ ὄξος πιεῖν μετὰ χολῆς· εἶτα τὰ ἱμάτια αὐτοῦ κλήρῳ διεμερίσαντο· ἔπειτα δύο κακούργους ἐσταύρωσαν σὺν αὐτῷ ἐξ ἑκατέρου μέρους· ἵνα πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος (Ps. LXIX, 22)· καὶ πάλιν Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον

δορούμενοι c. Vindd.; vulgo λοιδοροῦντες.
6. καὶ βαρέα: Vind. om. — ἀπελέγξαι: Vind. ἀποδεῖξαι. — ἀγαγόντες: Vindd. ἐγγύοντες, quae vox graeca, si modo est, mihi quidem non innotuit. — καὶ μάρτυρες: Turr. om. — ὅ,τι γέγραπται: Vind. τὸ γεγραμμένον. — περὶ αὐτοῦ: Turr. om. — ἄδικοι: Turr. om. — [μου]: Vind. om. (LXX habent).
7. Πιλᾶτος: edd. Πιλάτος. — κακίας: Vind. om., et glossema esse potest. — τιθεμένων: Vind. θεμένων, quod non displicet. — κλήρῳ: Vind. om.

(Ps. XXII, 19)· *καὶ ἐν ἄλλοις Καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθην* (cf. 8 Is. LIII, 12). *Ἔπειτα ἐγένετο τρεῖς ὥρας σκότος, ἀπὸ ἕκτης ἕως ἐνάτης, καὶ πάλιν φῶς πρὸς δείλην· καθὼς γέγραπται Καὶ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νὺξ, καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς* (Zach. XIV, 7). *Ἅπερ ἅπαντα θεασάμενοι οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ κακοῦργοι, ὁ μὲν αὐτῶν ἐβλαςφήμει ὡςανεὶ δι' ἀσθένειαν μὴ δυνάμενον ἑαυτῷ ἐπαμύνειν, ὁ δὲ τούτῳ μὲν ἄγνοιαν ἐπετίμα, πρὸς δὲ τὸν Κύριον στραφεὶς, ὡς ἂν φωτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ γνοὺς ὅςτις ὁ πάσχων, ἠξίου μνήμην αὐτοῦ γενέσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ εἰς τὰ μετὰ ταῦτα· ὁ δ' εὐθὺς ἀμνηστίαν αὐτῷ τῶν προγεγονότων χαρισάμενος, εἰς παράδεισον εἰςήγαγεν ἀπολαύσοντα τῶν μυστικῶν ἀγαθῶν. Ὃς καὶ περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν ἀναβοήσας εἶπε τῷ πατρί Θεέ μου Θεέ μου, ἱνατί με ἐγκατέλιπες* (Matth. XXVII, 46); *καὶ μετ' ὀλίγον κράξας φωνῇ μεγάλῃ Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἴδασιν ὃ ποιοῦσι* (Luc. XXIII, 34)· *καὶ ἐπαγαγὼν Εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου* (Luc. XXIII, 46), *ἀπέπνευσε, καὶ θάπτεται πρὸ ἡλίου δύσεως ἐν μνημείῳ* 9 *καινῷ. Ἐπιφωσκούσης δὲ τῆς μιᾶς σαββάτων, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἐπλήρωσεν ἐκεῖνα, ἃ καὶ πρὸ τοῦ πάθους ἡμῖν προέλεγε φάσκων ὅτι Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ποιῆσαι ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας* (Matth. XII, 40)· *καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, πρώτῃ μὲν φανεροῦται Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ καὶ Μαρίᾳ τῇ τοῦ Ἰακώβου, εἶτα Κλεόπᾳ ἐν ὁδῷ, καὶ μετὰ τοῦτο ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, φεύγουσι μὲν διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, λαθραίως δὲ περιεργαζομένοις τὰ κατ'* **Cap. 15,** 1 *αὐτόν. Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ἐγράφη.* * *Παρήγγειλεν οὖν ἡμῖν αὐτὸς νηστεύειν τὰς ἓξ ἡμέρας ταύτας διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων δυςσέβειαν καὶ παρανομίαν, πενθεῖν αὐτοὺς καὶ ὀδύρεσθαι παρακελευσάμενος ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτῶν· καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεδάκρυσεν, ἀγνοήσασι τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῶν· τετράδα δὲ καὶ παρασκευὴν προςέταξεν ἡμῖν νηστεύειν,*

8. *ἐνάτης:* M. *ἐννάτης,* ut infra *ἐννάτην* (cf. cap. 19, 1; VII, 42). — *Καὶ οὐχ ἡμέρα:* Vindd. (praefigunt, ni fallor) *ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἔσται φῶς, καὶ ψύχος καὶ πάγος ἔσται μίαν ἡμέραν,* ex Zach. XIV, 6. — *Ἅπερ ἅπαντα* usque ad *ἀγαθῶν:* Vind. om. — *ὁ μὲν αὐτῶν:* M. *ὁ μὲν αὐτὸν.* — *ἄγνοιαν:* M. in mg. legi jubet *ἄνοιαν,* cui assentiendum esse videtur. — *ὃ ποιοῦσι* c. Vind.; vulgo *τί π.* ut apud Lucam.

Cap. 15. (Turr. M. 14.) Tit. *περὶ τῆς μεγάλης ἑβδομάδος· καὶ διὰ τί τετράδα καὶ παρασκευὴν ἐπιτρέπουσι νηστεύειν.* Bov., omisso hoc titulo, subjungit ista suo cap. 16.

1. Hic vel cap. 19, 4. intercidisse videntur propter mutatam temporis paschalis legem (cf. cap. 17), quae Epiph. citat haer. LXX, 11: *ὅταν ἐκεῖνοι (οἱ Ἰουδαῖοι) εὐωχῶνται, ὑμεῖς νηστεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν πενθεῖτε, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς τὸν Χριστὸν ἐσταύρωσαν· καὶ ὅταν ἐκεῖνοι πενθῶσι τὰ ἄζυμα*

τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος· ἀπονηστεῦσαι δὲ προςέταξε τῇ ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ, ἀλέκτορος φωνήσαντος· αὐτὸ δὲ νηστεῦσαι τὸ σάββατον, οὐχ ὅτι δεῖ τὸ σάββατον νηστεύειν, κατάπαυσιν δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνο μόνον χρὴ νηστεύειν, τοῦ δημιουργοῦ ἐν αὐτῷ ἔτι ὑπὸ γῆν ὄντος. Ἐν 2 αὐτῇ γὰρ αὐτῶν τῇ ἑορτῇ κατέσχον τὸν Κύριον, ὅπως πληρωθῇ ἐκεῖνο τὸ φάσκον λόγιον Ἔθεντο τὰ σημεῖα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν (cf. Ps. LXXIV, 4. 5). Δεῖ οὖν πενθεῖν ὑπὲρ αὐτῶν, ὅτι ἐλθόντος τοῦ Κυρίου οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπεσείσαντο τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἀναξίους κρίναντες ἑαυτοὺς σωτηρίας.

Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, οἵ ποτε οὐ λαός, νῦν δὲ ἔθνος ἅγιον 3 ῥυσθὲν ἀπὸ πλάνης εἰδώλων, ἀπὸ ἀγνοίας, ἀπὸ δυςσεβείας· οἱ οὐκ ἠλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηθέντες διὰ τὴν ὑπακοὴν τῆς καρδίας ὑμῶν. Ὑμῖν γὰρ ἠνοίγη ἡ πύλη τῆς ζωῆς τοῖς ἐξ ἐθνῶν, οἵτινές ποτε οὐκ ἠγαπημένοι, νῦν δὲ πεφιλημένοι, λαὸς εἰς περιποίησιν Θεοῦ τεταγμένος τῷ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐξαγγέλλειν· περὶ ὧν εἶπεν ὁ σωτὴρ Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν· εἶπα Ἰδού εἰμι, τῷ ἔθνει, οἳ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου (Is. LXV, 1). Μὴ ζητήσαντες γὰρ αὐτόν ποτε ἐπεζητήθητε παρ' αὐτοῦ, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ὑπηκούσατε τῇ κλήσει αὐτοῦ, καταλείψαντες τὴν πολύθεον μανίαν καὶ τῇ ἀληθεῖ μοναρχίᾳ προςφυγόντες τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· πλήρωμα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σωζομένων γενόμενοι, μύριαι μυριάδες καὶ χίλιαι χιλιάδες, ὡς ἐν τῷ Δαβὶδ γέγραπται (Ps. LXVIII). Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἄπι- 4 στον λέγει Ὅλην τὴν ἡμέραν τὰς χεῖράς μου ἐξεπέτασα πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, τοῖς πορευομένοις ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, λαὸν παροξύναντά με

ἐσθίοντες ἐν πικρίσιν, ὑμεῖς εὐωχεῖσθε. — τετράδα δὲ et quae sequuntur usque ad πάθος interpolata esse videntur, quum non de continuis singularum hebdomadum jejuniis quarta et sexta quaque feria observandis agatur, sed de hebdomade paschali. Omittuntur a Gent. in Anast. (qu. 77), qui in eorum locum interponit cap. 18, 1.

2. αὐτῶν ἐν μέσῳ τ. ἑ. αὐτῶν: Vind. om. — καὶ οὐκ ἔγνωσαν: Turr. καὶ hic omissum ante ἐν μέσῳ legisse videtur.

3. Ὑμεῖς: Bov. „nos". — σωτήρ: Vind. Turr. Κύριος. — αὐτόν ποτε c. Vindd.; vulgo αὐτὸν, τότε. — καὶ πιστεύσαντες c. Vindd. (Turr); vulgo καὶ ὑμεῖς πιστεύσαντες. — τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ c. Vindd.; vulgo τῷ παντοκράτορι Θεῷ. — μύριαι μυριάδες: Turr. post χιλιάδες legisse videtur (ut Dan. VII, 10). — In fine commatis vulgo adduntur Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιὰς, καὶ μυριὰς ἐκ δεξιῶν σου (Ps. XCI, 7)· καὶ πάλιν Τὸ ἅρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων (Ps. LXVIII, 18): quae c. Vindd. omisimus, quum ob nomen David modo commemoratum a commentatore adscripta esse viderentur.

Cap. 16, 1 ἐνώπιόν μου (Is. LXV, 2. 3). * Βλέπετε πῶς παρώξυνεν ὁ λαὸς τὸν Κύριον, μὴ πιστεύσας αὐτῷ· διὸ λέγει Παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν (Is. LXIII, 10). Ἀβλεψία γὰρ αὐτοῖς κατεχύθη διὰ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν, ὅτι βλέποντες τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἐπίστευον αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν πρὸ πάντων [ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα] υἱὸν μονογενῆ, λόγον Θεόν· ὃν οὐκ ἐπέγνωσαν δι' ἀπιστίαν, οὔτε διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, οὔτε μὴν διὰ τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων προφητειῶν.
2 Ὅτι γὰρ ἐκ παρθένου γενήσεται, ἀνεγίνωσκον τό Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ (Is. VII, 14)· ὅτι παιδίον ἐγεννήθη [ἡμῖν], υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς [ἰσχυρὸς] ἐξουσιαστὴς, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος (Is. IX, 6). Ὅτι δὲ διὰ κακίαν ὑπερβάλλουσαν ἀπειθήσουσιν αὐτῷ, λέγει Κύριος Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη (Is. LIII, 1); καὶ ἑξῆς Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ
3 τούτου (Is. VI, 9. 10). Διὸ ἤρθη ἀπ' αὐτῶν ἡ γνῶσις, ὅτι ἰδόντες παρεῖδον καὶ ἀκούσαντες οὐκ ἤκουσαν· ὑμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐδόθη ἡ βασιλεία, ὅτι μὴ γινώσκοντες Θεὸν διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύσαντες ἔγνωτε αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε ὑπ' αὐτοῦ διὰ Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος καὶ λυτρωτοῦ τῶν ἐλπιζόντων ἐπ' αὐτόν. Μεταβάντες γὰρ ἀπὸ τῆς προτέρας ματαιοπόνου συνηθείας καὶ τῶν ἀψύχων εἰδώλων ὑπεριδόντες καὶ τῶν ἐν σκότει δαιμόνων καταφρονήσαντες, προςδραμόντες τε τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ καὶ ἐπιγνόντες δι' αὐτοῦ τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ πατέρα, κληρονόμοι τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀνεφάνητε.

Cap. 16. (Bov. 17; Turr. M. 15.) Tit. *ἀπαρίθμησις προφητικῶν προῤῥήσεων τὸν Χριστὸν κηρυττουσῶν, ὧν Ἰουδαῖοι τὴν ἔκβασιν θεασάμενοι, ἐκ κακονοίας ἠπίστησαν αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ σταυρῷ κατέκριναν τὸν τῆς δόξης Κύριον.*

1. *τὸν Ἰησοῦν:* Bov. „Dominum". — *πρὸ πάντων* c. Vindd.; vulgo add. *αἰώνων*. — *[ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα]:* Vind. om., et Clericus addita esse putat a librario aut critico impugnaturo Arianum errorem, Filium esse *ἐκ μὴ ὄντων* genitum seu creatum. — *ὃν:* Bov. om. — *ἐπέγνωσαν:* Vind. *ἔγνωσαν*.

2. *γενήσεται:* cf. II, 24, 2; VIII, 1, 4; 12, 14. — *[ἡμῖν]:* Vind. Bov. om., LXX habent. — *[ἰσχυρὸς]:* Vind. om., et vix dubito, quin e LXX cod. Alex. adscriptum sit (in cod. Vaticano LXX, quae post *ἄγγελος* sequuntur omnia non exstant), quum ejus loco Constitutor jam scripsisset *Θεὸς;* quanquam Eusebius (Demonstr. ev. l. 7. 8) et Irenaeus (adv. haer. IV, 66), necnon ed. Ald. et Compl. LXX utrumque habent. — *Κύριος:* Vind. Bov. Turr. *Κύριε* ut Is. LIII, 1.

3. *ματαιοπόνου:* Vind. *πατροπαραδότου*. — *ἐν σκότει:* Vind. om.

Βαπτισθέντες οὖν εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ εἰς τὴν 4 *ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὡς ἀρτιγενῆ βρέφη ἀνενέργητα πρὸς πᾶσαν ἁμαρτίαν ὀφείλετε εἶναι· οὐ γάρ ἐστε ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ ἀγοράσαντος ὑμᾶς τῷ ἑαυτοῦ αἵματι. Περὶ γὰρ τοῦ ποτε Ἰσραὴλ εἶπεν ὁ Κύριος διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ὅτι Ἀρθήσεται ἀπ' αὐτῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς* (Matth. XXI, 43)· *δῆλον ὅτι ὑμῖν τοῖς ποτε οὖσιν ἀπεξενωμένοις αὐτοῦ μακρὰν δοὺς τὴν βασιλείαν, ἐκδέχεται τοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης καρπούς. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἵ ποτε ἀποστα-* 5 *λέντες εἰς τὸν ἀμπελῶνα καὶ μὴ ὑπακούσαντες, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὑπακούσαντες· ἀλλὰ ὑμεῖς μέν, μεταμεληθέντες ἐπὶ τῇ ἀντιλογίᾳ, ἐργάζεσθε ἐν αὐτῷ νῦν· οἱ δέ, δυσχεραίνοντες ἐπὶ ταῖς ἑαυτῶν συνθήκαις, οὐ μόνον ἀνέργαστον κατέλειψαν τὸν ἀμπελῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ κυρίου τοῦ ἀμπελῶνος ἀπέκτειναν, ὃν μὲν λίθοις, ὃν δὲ ξίφει· καὶ τὸν μὲν ἔπρισαν, τὸν δὲ ἔνδον ἐν τῷ ἱερῷ ἀνεῖλον μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸν τὸν κληρονόμον ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος ἐκβαλόντες ἀπέκτειναν. Καὶ παρ' αὐτοῖς ὡς λίθος ἀχρεῖος ἀπεβλήθη, παρ' ὑμῖν δὲ ὡς ἀκρογωνιαῖος ἐδέχθη* (Matth. XXI)· *διὸ λέγει περὶ ὑμῶν Λαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδούλευσέ μοι, εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου* (Ps. XVIII, 44. 45).

Cap. 17, 1 *Δεῖ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, τοὺς τῷ τοῦ Χριστοῦ ἐξηγορασμένους αἵματι, τὰς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκριβῶς ποιεῖσθαι μετὰ πάσης ἐπιμελείας μετὰ τροπὴν ἰσημερινήν, ὅπως μὴ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑνὸς παθήματος μνείαν ποιῆσθε, ἀλλὰ ἅπαξ τοῦ ἔτους τοῦ ἅπαξ ἀποθανόντος· μηκέτι δὲ παρατηρούμενοι μετὰ Ἰουδαίων ἑορτάζειν. Οὐδεμία γὰρ κοινωνία ἡμῖν νῦν πρὸς αὐτούς· πεπλάνηνται γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν ψῆφον, ἣν νομίζουσιν ἐπιτελεῖν, ὅπως πανταχόθεν ὦσι πεπλανημένοι καὶ τῆς ἀληθείας ἀπεσχοινισμένοι. Ὑμεῖς δὲ φυλάσσεσθε ἀκριβῶς τὴν ἰσημέριον τροπὴν* 2

4. *Βαπτισθέντες οὖν* c. Vindd.; vulgo *β. γάρ.* — *θάνατον:* Bov. „nomen" (cf. II, 7). — *δῆλον ὅτι* c. Vindd.; vulgo *δηλαδὴ ὅτι.*

5. *κυρίου τοῦ ἀμπελῶνος:* Bov. „Domini". — *παρ' αὐτοῖς:* Vind. (Turr.) *παρὰ μὲν ἐκείνοις.* — *εἰς ἀκοὴν κτλ.:* Vind. om.

Cap. 17. (Bov. 18; Turr. M. 16.) Tit. *ὅπως ὀφείλει γίνεσθαι τὸ πάσχα* (*καὶ πότε, καὶ ὅτι οὐ δεῖ μετὰ Ἰουδαίων αὐτὸ ἑορτάζειν* Vindd.)

1. Epiph. haer. LXX, 10. genuinam hujus loci formam descripsit. *Ὁρίζουσι γάρ,* inquit, *ἐν τῇ αὐτῇ διατάξει οἱ ἀπόστολοι ὅτι Ὑμεῖς μὴ ψηφίζητε, ἀλλὰ ποιεῖτε ὅταν οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν οἱ ἐκ περιτομῆς· μετ' αὐτῶν ἅμα ποιεῖτε·* — et postea addit: *παρὰ τοῖς ἀποστόλοις δὲ τὸ ῥητὸν δι' ὁμόνοιαν ἐμφέρεται, ὡς ἐπιμαρτυροῦσι λέγοντες ὅτι Κἄν τε πλανηθῶσι, μηδὲ ὑμῖν μελέτω.* Ad contrariam igitur sententiam constitutionem detorsit interpolator. Cf. Krabbe pag. 62 sqq. 168 sqq.; v. Drey pag. 158. 181. - *τῷ ... αἵματι:* Bov. „precioso sanguine". — *ποιῆσθε* scripsi pro vulgato *ποιεῖσθε.*

τῆς ἐαρινῆς ὥρας, ἥτις γίνεται δευτέρᾳ καὶ εἰκάδι τοῦ δωδεκάτου μηνὸς, ὅς ἐστι δύστρος· ἐπιτηροῦντες ἕως εἰκάδος πρώτης σελήνης, ὅπως μὴ ἐν ἑτέρᾳ ἑβδομάδι ἐμπέσοι ἡ τεσσαρεςκαιδεκάτη τῆς σελήνης, καὶ πλάνης γινομένης ἀγνοίᾳ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπιτελέσωμεν τὸ πάσχα, ἢ ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἑορτάσωμεν τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ ἀναστάσιμον ἡμέραν, ἀλλ' ἐν κυριακῇ **Cap. 18, 1** *μόνῃ. * Ἐν ταῖς ἡμέραις οὖν τοῦ πάσχα νηστεύετε, ἀρχόμενοι ἀπὸ δευτέρας μέχρι τῆς παρασκευῆς καὶ σαββάτου, ἓξ ἡμέρας, μόνῳ χρώμενοι ἄρτῳ καὶ ἁλὶ καὶ λαχάνοις καὶ ποτῷ ὕδατι· οἴνου δὲ καὶ κρεῶν ἀπέχεσθε ἐν ταύταις· ἡμέραι γάρ εἰσι πέν-* 2 *θους, ἀλλ' οὐχ ἑορτῆς. Τὴν μέν τοι παρασκευὴν καὶ τὸ σάββατον ὁλόκληρον νηστεύσατε, οἷς δύναμις πρόςεστι τοιαύτη, μηδενὸς γευόμενοι μέχρις ἀλεκτοροφωνίας νυκτός· εἰ δέ τις ἀδυνατεῖ τὰς δύο συνάπτειν ὁμοῦ, φυλασσέσθω κἂν τὸ σάββατον. Λέγει γάρ που ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ φάσκων Ὅταν ἀπαρθῇ ἀπ' αὐτῶν ὁ νυμφίος, νηστεύσουσιν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις* (Marc. II, 20). *Ἐν ταύταις οὖν ἤρθη ἀφ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ψευδωνύμων ἰουδαίων καὶ σταυρῷ προςεπάγη καὶ μετὰ ἀνόμων* **Cap. 19, 1** *ἐλογίσθη· * διὸ παραινοῦμεν καὶ ὑμῖν νηστεύειν ταύτας, ὡς καὶ ἡμεῖς ἐνηστεύσαμεν ἐν τῷ ἀναληφθῆναι αὐτὸν ἀφ' ἡμῶν, μέχρις ἑσπέρας. Ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ταῖς πρὸ τῆς παρασκευῆς ἐνάτην* 2 *ὥραν ἢ ἑσπέραν ἕκαστος ἐσθιέτω ἢ ὅπως ἄν τις δύναιτο. Τῷ δὲ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες, ἀπονηστίζεσθε ἐπιφωσκούσης μιᾶς σαββάτων, ἥτις ἐστὶ κυριακή· ἀπὸ*

2. *ὅπως μὴ* usque ad *σελήνης:* desunt in contextu alterius cod. Vind., sed eadem manu addita sunt in mg. — *γινομένης:* M. *γενομένης.* — *Ἰησοῦ:* Bov. add. *Χριστοῦ.*

Cap. 18. (Bov. 19; Turr. M. 17.) Tit. *διάταξις περὶ τῆς μεγάλης τοῦ πάσχα ἑβδομάδος.*

1. *τῆς παρασκευῆς καὶ:* Gent. in Anast. (qu. 77) om. — *ἓξ ἡμέρας:* Vind. om. — *καὶ ἁλὶ:* Anast. om. (Epiph. haer. LXXV, 6 tradit, apostolos in Constitutionibus vetare quicquam sumi in sex diebus paschae nisi panem, salem, aquam. Non legisse videtur *καὶ λαχάνοις*).

2. *ἀλεκτοροφωνίας:* Anast. *ἀλεκτρυοφωνίας.* — *δύο:* Cot. *δύω,* quae est ionica vocis forma. — *ὁμοῦ:* Vind. Turr. om. — *ψευδωνύμων:* Anast. *παρανόμων.*

Cap. 19. (Bov. 20; Turr. M. 18.) Tit. *περὶ τῆς παννυχίδος τοῦ μεγάλου σαββάτου καὶ περὶ τῆς ἀναστασίμου ἡμέρας.*

1. *ἀναληφθῆναι:* al. *ληφθῆναι* (Cot. in mg.). — *ἐνάτην* (M. *ἐννάτην*) *ὥραν ἢ ἑσπέραν:* Paris. 1110 *ἅπερ ἂν ἔσχῃ* (Cot. monet, contra sensum hoc esse auctoris); Salmasius (contra Grotium pag. 184) ex libris *πρὸς ἑσπέραν* (ita Gent. in Anast. qu. 77). — *ἢ ὅπως ἂν τις δύναιτο:* Paris. 1110 *ἢ ὅπως αὐτὸς δύναται;* Vind. et Salmasii libri om.

2. Epiph. haer. LXX, 10: *Φάσκουσι (οἱ ἀπόστολοι ἐν τῇ διατάξει) τὴν ἀγρυπνίαν φέρειν μεσαζόντων τῶν ἀζύμων. Οὐ δύναται δὲ τοῦτο πάντοτε γενέσθαι ἐν τῇ ψήφῳ τῇ ἐκκλησιαστικῇ.* Quam ob causam simul cum cap. 17 istud praeceptum mutatum est. — *Τῷ δὲ σαββάτῳ* usque ad *ἀγρυπνοῦντες:* Paris. 1326 *ἐν δὲ τῷ σαββάτῳ ἀπὸ ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες;* Salmasii libri (v. supra 1) *ἐν δὲ τῷ σαββάτῳ ἕως τῆς*

ἑσπέρας ἕως ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ συναθροιζόμενοι γρηγορεῖτε, προςευχόμενοι καὶ δεόμενοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ διαννκτερεύσει ὑμῶν, ἀναγινώσκοντες τὸν νόμον, τοὺς προφήτας, τοὺς ψαλμοὺς μέχρις ἀλεκτρυόνων κραυγῆς· καὶ βαπτίσαντες ὑμῶν τοὺς κατηχουμένους καὶ ἀναγνόντες τὸ εὐαγγέλιον ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ καὶ προςλαλήσαντες τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν, παύσασθε τοῦ πένθους ὑμῶν καὶ δεήθητε τοῦ Θεοῦ ἐπιστραφῆναι τὸν Ἰσραὴλ καὶ λαβεῖν αὐτὸν τόπον μετανοίας καὶ τῆς ἀσεβείας ἄφεσιν. Ὅτι ὁ μὲν ἀλλόφυλος κριτὴς νιψάμενος τὰς χεῖρας εἶπεν Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τούτου, ὑμεῖς ὄψεσθε (Matth. XXVII, 24), ὁ δὲ Ἰσραὴλ ἐπεβόησε Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν (l. c. 25)· καὶ Πιλάτου εἰπόντος Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; αὐτοὶ ἐπεβόων Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα (Joa. XIX, 15)· καὶ πάλιν ἐπεβόησαν Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν· πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν ἑαυτὸν βασιλέα ἀντιλέγει τῷ Καίσαρι· καὶ ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος (l. c. 6. 12). Καὶ Πιλᾶτος ὁ ἡγεμὼν καὶ Ἡρώδης ὁ βασιλεὺς ἐκέλευσεν αὐτὸν σταυρωθῆναι, καὶ πληροῦται τὸ φάσκον λόγιον Ἱνατί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ (Ps. II, 1. 2)· καὶ ἀπέῤῥιψαν τὸν ἀγαπητὸν ὡς νεκρὸν ἐβδελυγμένον. Καὶ αὐτοῦ σταυρωθέντος τῇ παρασκευῇ καὶ ἀναστάντος ἐπιφωσκούσης κυριακῆς, ἐπληρώθη ἡ γραφὴ ἡ λέγουσα Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν, ὅτι σὺ κατακληρονομήσεις ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι (Ps. LXXXII, 8)· καὶ 3

ἀλεκτοροφωνίας ἀγρυπνοῦντες; Bov. legisse videtur *ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης ἕως ἀλ. ἀγρ.* Primorum verborum usque ad *ἀπονηστίζεσθε* loco legitur in altero Turriani codice *ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης μέχρις ἀλεκτοροφωνίας ἀπονηστιζόμενοι;* apud Anast. et in Typico S. Sabae *ἀπὸ τῆς δευτέρας μέχρις ἀλεκτρυοφωνίας* (al. *ἀλεκτοροφωνίας*) *ἀπονηστιζόμενοι.* Quae quum ita sint, Cot. Constitutorem hoc fere modo scripsisse suspicatur: *Ἀπὸ δὲ ἑσπέρας πέμπτης ἢ τῷ σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας κτλ.;* mibi, re in medio relicta, magis tamen placet concisa eorum, quos primos commemoravi, codicum lectio. — *ἀγρυπνοῦντες:* Vindd. *ἀπὸ δευτέρας μ. ἀ. καρτεροῦντες* (omissis absque dubio quattuor praecedentibus vocibus; in quibus, ut ne hoc quidem praetereatur, apud Anastasium *ἀλεκτρυοφωνίας* est pro *ἀλεκτοροφωνίας*). — *καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ ἐκκλ. σ. γρηγορεῖτε* et mox *δεόμενοι τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ δ. ὑμῶν:* Paris. 1326, Salmasii libri et Anast. om. (nisi quod Salmasius legit *καὶ*); *γρηγορεῖτε* etiam a Turriano non vertitur. — *τοὺς προφήτας:* Paris. 1326 et Anast. *καὶ τ. πρ. καὶ.* — *ἀλεκτρυόνων κραυγῆς:* Anast. *ἀλεκτρυοφωνῶν* (verum Anastasii codices Pariss. cum textu edito faciunt). — *τόπον:* Cot. in mg. *τρόπον.*

3. *καὶ πάλιν ἐπεβόησαν* c. Vind. Turr., contradicente Clerico; vulgo omissa esse, quoniam ab evangelio discreparent, apparet. — *ἐκέλευσεν:* Cot. temere jubet scribi *ἐκέλευσαν.* — *τῇ παρασκευῇ:*

πάλιν Ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίῳ (Ps. XII, 6)· *καί Σὺ δὲ, Κύριε, ἐλέησόν με καὶ ἀνάστησόν με, καὶ*
4 *ἀνταποδώσω αὐτοῖς* (Ps. XLI, 11). *Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὑμεῖς, ἀναστάντος τοῦ Κυρίου, προσενέγκατε τὴν θυσίαν ὑμῶν, περὶ ἧς ὑμῖν διετάξατο δι' ἡμῶν λέγων Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν* (Luc. XXII, 19; 1 Cor. XI, 24. 25)· *καὶ λοιπὸν ἀπονηστεύετε, εὐφραινόμενοι καὶ ἑορτάζοντες, ὅτι ἀῤῥαβὼν τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν· καὶ τοῦτο ὑμῖν ἔστω νόμιμον αἰώνιον ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος, μέχρις ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος. Ἰουδαίοις γὰρ ὁ Κύριος ἔτι τέθνηκε, χριστιανοῖς δὲ ἐγήγερται· τοῖς μὲν δι' ἀπιστίαν, τοῖς δὲ διὰ πληροφορίαν, ὅτι ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπὶς ἀθάνατος ζωὴ καὶ αἰώνιος.*

5 *Μετὰ δὲ ὀκτὼ ἡμέρας ἔστω ὑμῖν πάλιν ἑορτὴ τιμία αὐτὴ ἡ ὀγδόη, ἐν ᾗ δυςπιστοῦντα ἐμὲ Θωμᾶν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει ἐπληροφόρησε, δείξας μοι τοὺς τύπους τῶν ἥλων καὶ τῆς λόγχης ἐν τῇ πλευρᾷ τὴν τρῶσιν.*

6 *Καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς ἀριθμήσαντες τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀπὸ κυριακῆς μέχρι πέμπτης ἑορτάζετε τὴν ἑορτὴν τῆς ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, καθ' ἥν, πληρώσας πᾶσαν οἰκονομίαν καὶ διάταξιν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν Θεὸν καὶ πατέρα, καθίσας ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως καὶ περιμένων ἕως ἂν τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅς καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ τότε ὄψονται τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ ἐπιγνόντες αὐτὸν κόψονται ἐφ' ἑαυτοῖς φυλὴ κατὰ φυλὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν κατ' ἰδίαν* (Zach.
Cap. 20, 1 XII). * *Καὶ γὰρ καὶ νῦν δεκάτῃ τοῦ μηνὸς γορπιαίου συναθροιζόμενοι τοὺς θρήνους Ἱερεμίου ἀναγινώσκουσιν, ἐν οἷς εἴρηται Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν* (Thr. IV, 20)· *καὶ τὸν Βαροὺχ, ἐν ᾧ γέγραπται Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακὼβ*

Bov. om. — *σωτηρίῳ:* vulgo add. e loco citato *παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ,* quae c. Vindd. delevimus.
4. *τῆς ἀναστάσεως ὑμῶν:* al. (Cot. in annot.) Turr. *τ. ἀ. ἡμῶν,* quod praefert Cot. — *ζωὴ καὶ:* Vind. *καὶ ζωή.*
5. *δυςπιστοῦντα:* Turr. om.
6. *ἀπὸ κυριακῆς μ. πέμπτης:* Anast. Turr. om. — *ἑορτάζετε:* M. *ἑορτάσατε.* — *καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν κατ' ἰδίαν:* Vind. om.

Cap. 20. (Bov. 21; Turr. M. 19.) Tit. *πρόῤῥησις προφητείας* | *περὶ Χριστοῦ τοῦ Ἰησοῦ* (Bov. „de Filio Dei"; *ἣν ἰουδαῖοι ἀναγινώσκουσι δεκάτῃ Σεπτεμβρίου ἤτοι Γορπιαίου* Vindd.).
1. *ἔδωκεν* c. Vindd. Turr., quanquam vulgatum *ἔδειξεν,* quod sine detrimento

τῷ παιδὶ αὐτοῦ καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη (Bar. III, 35—37). *Καὶ ὅταν ἀναγνῶσι, κόπτονται καὶ θρηνοῦσι, ὡς μὲν αὐτοὶ νομίζουσι, τὴν ἐρημίαν τὴν ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ γενομένην, ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια ἔχει, προοίμια ποιοῦνται ἄκοντες τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς καταλαμβάνειν πένθους.*

Μετὰ δὲ δέκα ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, ἥτις ἀπὸ τῆς πρώτης κυριακῆς πεντηκοστὴ γίνεται, ἑορτὴ μεγάλη ὑμῖν ἔστω· ἐν αὐτῇ γὰρ ὥρᾳ τρίτῃ ἀπέστειλεν εἰς ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἐπλήσθημεν αὐτοῦ τῆς ἐνεργείας καὶ γλώσσαις καιναῖς ἐλαλήσαμεν, καθὼς ἐκεῖνο ὑπήχει ἐν ἡμῖν· καὶ ἐκηρύξαμεν ἰουδαίοις τε καὶ ἔθνεσιν, αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ Θεοῦ τὸν ὡρισμένον ὑπ' αὐτοῦ κριτὴν ζώντων καὶ νεκρῶν. Τούτῳ Μωσῆς μαρτυρῶν ἔλεγεν Ἔλαβε Κύριος πῦρ παρὰ Κυρίου καὶ ἔβρεξε (cf. Gen. XIX, 24)· *τοῦτον εἶδεν Ἰακὼβ ὡς ἄνθρωπον καὶ εἶπεν Εἶδον Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή* (Gen. XXXII, 30)· *τοῦτον Ἀβραὰμ ξενοδοχήσας κριτὴν ὡμολόγει καὶ ἑαυτοῦ Κύριον* (Gen. XVIII). *Τοῦτον Μωσῆς ἐπὶ τῆς βάτου τεθέαται· περὶ τούτου ἐν δευτερονομίῳ ἔλεγε Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς· ἔσται δέ, πᾶσα ψυχή, ἥτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτῆς* (Deut. XVIII, 15. 19). *Τοῦτον εἶδεν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ στρατάρχην τῆς δυνάμεως Κυρίου καθωπλισμένον, σύμμαχον εἰς Ἱεριχώ· ᾧ καὶ πεσὼν προσεκύνησεν, ὡς δοῦλος δεσπότην* (Jos. V)· *τοῦτον Σαμουὴλ εἰδὼς Χριστὸν Θεοῦ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς βασιλεῖς χριστοὺς ὠνόμαζε* (1 Sam. XII, 3). *Τοῦτον εἰδὼς Δαβὶδ ἔψαλλε τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ᾠδὴν λέγων Ὠιδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ· καὶ ἐπιφέρων εἰς πρόσωπον αὐτοῦ ἔφασκεν Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὡραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἕνεκεν ἀληθείας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης· καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιά σου· τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ, λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασι-*

sententiae a loco pseudoprophetico diversum est, hanc ipsam ob rem non temere abjiciendum videbatur. — *αὐτοὺς καταλαμβάνειν:* Turr. om.

2. *Ἰησοῦς:* Gent. in Anast. (qu. 77) om. — *κριτήν:* Vindd. add. *εἶναι.*

3. Codici Vind. in mg. adscriptum est *περὶ τοῦ Κυρίου προφητεῖαι.* — *Τούτῳ:* Turr. „hoc" (*τοῦτο*). — *πῦρ:* Turr. „ignem et sulphur" (ut in Genesi *θεῖον καὶ πῦρ*). — *Χριστὸν Θεοῦ:* Bov. om.

4. *βασιλέως:* Vind. add. *καὶ ἑξῆς*

λέως· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε, ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου (Ps. XLV, 4—6. 8). *Περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Σολομὼν ἔλεγεν ὡς ἐκ προσώπου αὐτοῦ Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με* (Prov. VIII, 22—25)· *καὶ πάλιν Ἡ σοφία ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον* (Prov. IX, 5 1). *Περὶ αὐτοῦ καὶ Ἡσαΐας ἔλεγεν Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται· καὶ ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσι* (Is. XI, 1. 10)· *Ζαχαρίας δέ Ἰδοὺ ὁ βασιλεύς σου ἔρχεται δίκαιος καὶ σώζων, αὐτὸς πρᾶος καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου* (Zach. IX, 9). *Τοῦτον Δανιὴλ υἱὸν ἀνθρώπου λέγει εἶναι ἐρχόμενον πρὸς τὸν πατέρα, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν καὶ τὴν τιμὴν παρ' ἐκείνου ὑποδεχόμενον* (Dan. VII), *καὶ λίθον ἀπὸ ὄρους ἄνευ χειρῶν τμηθέντα καὶ γενόμενον εἰς ὄρος μέγα καὶ πληρώσαντα πᾶσαν τὴν γῆν, συντρίβοντα πολυαρχίαν τοπαρχιῶν καὶ πολυθεΐαν θεῶν, κηρύσσοντα δὲ τὸν ἕνα Θεὸν καὶ χειροτονοῦντα τὴν ῥωμαίων μοναρχίαν* (Dan. II). *Περὶ τούτου καὶ Ἱερεμίας προφητεύων ἔλεγε Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν Χριστὸς Κύριος συνελήφθη ἐν ταῖς διαφθοραῖς αὐτῶν, οὗ εἴπομεν ἐν τῇ σκιᾷ αὐτοῦ ζησόμεθα ἐν τοῖς ἔθνεσι* (Thr. IV, 20)· *καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ οἱ καθεξῆς προφῆται πανταχοῦ, τοῦτον εἶναι Χριστὸν, Κύριον, βασιλέα, κριτὴν, νο-* 6 *μοθέτην, ἄγγελον τοῦ πατρὸς, μονογενῆ Θεόν. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν ὑμῖν καὶ εὐαγγελιζόμεθα Θεὸν λόγον, ὑπηρετούμενον τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν· τούτῳ πιστεύοντες ζήσεσθε, ἀπιστοῦντες δὲ καὶ κολασθήσεσθε. Ὁ γὰρ ἀπειθῶν τῷ υἱῷ οὐκ ὄψεται τὴν ζωήν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν* (Joa. III, 36).

7 *Μετὰ οὖν τὸ ἑορτάσαι ὑμᾶς τὴν πεντηκοστὴν ἑορτάσατε μίαν ἑβδομάδα, καὶ μετ' ἐκείνην νηστεύσατε μίαν· δίκαιον γαρ καὶ εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ Θεοῦ δωρεᾷ, καὶ νηστεῦσαι μετὰ*

(quoniam hic excidit v. 7 et initium 8). — *ὁ Θεός σου:* Turr. om. — *ἐλθεῖν:* Vind. *προελθεῖν*, ut LXX.

5. *Ἰδοὺ:* Vind. praemittit *Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών*, e Zach. IX, 9. — *λέγει εἶναι:* Vind. om. *εἶναι*. — *θεῶν:* Vind. *ἀθέων*, quod propter elegantiam Clerico arridet. At vulgatae lectioni bene respondet *τοπαρχιῶν*.

6. *τούτῳ:* Turr. „hoc" (*τοῦτο*). — *τῷ υἱῷ:* Turr. „Deo" (*τῷ Θεῷ*, contra Joa. III, 36, eamque ob rem recte fortassis). — *μένει:* Bov. Turr. „manebit" (*μενεῖ*, ut MSS. nonnulli l. c.). — Cf. Krabbe p. 217.

7. *μίαν* alterum: Anast. om. (item Tractatus acephalus de jejuniis cod. Paris. 2434, ubi iste locus citatur).

τὴν ἄνεσιν. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς καὶ Ἠλίας ἐνήστευσαν τεσσαράκοντα ἡμέρας· καὶ Δανιὴλ τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγε, καὶ κρέας καὶ οἶνος οὐκ εἰςῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἡ μακαρία Ἄννα αἰτουμένη τὸν Σαμουὴλ λέγει Οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ πέπωκα, καὶ ἐκχεῶ τὴν ψυχὴν ἐνώπιον Κυρίου (1 Sam. I, 15)· *καὶ νινευῖται, νηστεύσαντες τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, τῆς ὀργῆς τὴν πεῖραν ἀπέφυγον· καὶ Ἐσθὴρ καὶ Μαρδοχαῖος καὶ Ἰουδὴθ τὴν τῶν ἀσεβῶν ἐπανάστασιν νηστεύσαντες ἀπέφυγον, Ὀλοφέρνου καὶ Ἀμάν· καὶ Δαβὶδ λέγει Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλαιον* (Ps. CIX, 24). *Καὶ ὑμεῖς οὖν νηστεύοντες αἰτεῖσθε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ αἰτήματα ὑμῶν.*

Μετὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς νηστείας πᾶσαν τετράδα καὶ 8 *παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν. Πᾶν μέντοι σάββατον, ἄνευ τοῦ ἑνὸς, καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε· ἔνοχος γὰρ ἁμαρτίας ἔσται ὁ τὴν κυριακὴν νηστεύων, ἡμέραν ἀναστάσεως οὖσαν, ἢ τὴν πεντηκοστὴν ἢ ὅλως ἡμέραν ἑορτῆς Κυρίου κατηφῶν· εὐφρανθῆναι γὰρ δεῖ ἐν αὐταῖς, ἀλλ' οὐ πενθῆσαι.*

8. *ἑβδομάδα τῆς νηστείας:* Anast. *νηστείαν ταύτην;* Vind. om. *ἑβδομάδα* (scriptum igitur erit in hoc codice sicut apud Anast.). — *ἔνοχος γὰρ κτλ.:* Epiph. hunc locum aut de memoria sua admodum mutatum depromsit aut aliter scriptum invenerat in sui temporis Constitutionibus; nam in Panario haer. LXX, 11 ita eum citat: *ὁ κακῶν ἑαυτοῦ τὴν ψυχὴν ἐν κυριακῇ ἐπικατάρατός ἐστι τῷ Θεῷ.*

LIBER VI.

De seditionibus ecclesiasticis et perversa haereticorum disciplina:

A. de schismaticis, cap. 1 — cap. 3;
B. haeresium historia et doctrina, cap. 4 — cap. 11;
C. quomodo haereses et oppugnaverint apostoli et hac doctrina oppugnent, cap. 12 — cap. 18, 5;
D. de lege, cap. 18, 6 — cap. 25;
E. superstitionibus judaïcis et gentilibus opponitur disciplina apostolica, praesertim de matrimonio et funeribus, cap. 26 — cap. 30, 4;
F. opus concluditur, cap. 30, 5.

Cap. 1, 1 *Πρὸ πάντων φυλάσσεσθε, ὦ ἐπίσκοποι, τὰς δεινὰς καὶ χαλεπὰς καὶ ἀθεμίτους αἱρέσεις, φεύγοντες αὐτὰς ὥςπερ πῦρ φλέγον τοὺς αὐτῷ πλησιάζοντας· φεύγετε δὲ καὶ τὰ σχίσματα. Οὔτε γὰρ πρὸς ἀνοσίους αἱρέσεις θεμιτὸν ἐκκλῖναι τὸν νοῦν, οὔτε τῶν ὁμογνωμόνων χωρίζεσθαι θεμιτὸν διὰ φιλαρχίαν.* 2 *Ταῦτα γὰρ καὶ τὸ παλαιόν τινες τολμήσαντες ἐπιχειρῆσαι, οὐ διέφυγον τὴν τιμωρίαν. Δαθὰν γὰρ καὶ Ἀβειρὼν, ἀντιπρόςωποι γενόμενοι Μωσεῖ, κατεπόθησαν εἰς γῆν. Κορὲ δὲ καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ διακόσιοι πεντήκοντα, τῷ Ἀαρὼν διαστασιάσαντες, πυρὸς παρανάλωμα γεγόνασι· Μαρία δὲ, ὀνειδίσασα Μωσῇ, ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἀπεβλήθη ἑπτὰ ἡμέρας, ἔλεγε γὰρ ὅτι γυναῖκα Μωυσῆς αἰθιόπισσαν ἔλαβεν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὀζίας [οὗτος ἦν βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα], κατατολμήσας τῆς ἱερωσύνης καὶ θυμιάσαι βουληθεὶς τὸ θυμίαμα, ὃ οὐ προσῆκον αὐτῷ, κωλυόμενος ὑπὸ Ἀζαρίου τοῦ ἀρχιερέως*

Liber VI. Inscriptio: *περὶ σχισμάτων* (Vindd. *ἐν ᾧ περὶ σχισμάτων, καὶ ὅτι οὔτε βασιλείᾳ οὔτε ἱερωσύνῃ θεμιτὸν ἐπανίστασθαι· βαρὺ γὰρ τοῦτο καὶ μεγίστης τιμωρίας ἄξιον;* Turr. „de schismatibus et haeresibus").

Cap. 1. Tit. *τίνες σχίσματα ποιεῖν τολμήσαντες οὐ διέφυγον τὴν τιμωρίαν* (Bov. hanc summam omittit).

1. *ἀθεμίτους* c. Vindd.; vulgo *ἀθεωτάτους*.

2. *εἰς γῆν:* Turr. om. — *τῷ Ἀαρὼν:* Vind. om. — *Μαρία δὲ:* al. add. *ὡς ἑλληνοκοίτην* (Cot. in mg.) — *Μωσῇ:* M. *Μωσεῖ.* — [*οὗτος ἦν β. τοῦ Ἰ.*]:

καὶ τῶν ὀγδοήκοντα ἱερέων καὶ μὴ ὑπακούσας, ἐξανέτειλε λέπραν ἐν τῷ μετώπῳ καὶ ἔσπευσεν ἐξελθεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν ὁ Κύριος.

Προςέχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τί τὸ κλέος τῶν στασιασάντων Cap. 2, 1 *καὶ ποταπὴ ἡ ἀπόφασις αὐτῶν. Εἰ γὰρ ὁ βασιλεῦσιν ἐπεγειρόμενος κολάσεως ἄξιος, κἂν υἱὸς ᾖ, κἂν φίλος· πόσῳ μᾶλλον ὁ ἱερεῦσιν ἐπανιστάμενος; Ὅσῳ γὰρ ἱερωσύνη βασιλείας ἀμείνων, περὶ ψυχῆς ἔχουσα τὸν ἀγῶνα· τοσούτῳ καὶ βαρυτέραν ἔχει τὴν τιμωρίαν ὁ ταύτῃ τολμήσας ἀντομματεῖν, ἤπερ ὁ τῇ βασιλείᾳ. Καίτοιγε οὐδὲ εἷς ἀτιμώρητος· οὔτε γὰρ Ἀβεσσαλὼμ* 2 *καὶ Ἀβεδαδὰν ἔμειναν ἀτιμώρητοι, οὐδὲ Κορὲ καὶ Δαθάν. Οἱ μὲν γὰρ τῷ Δαβὶδ περὶ βασιλείας, οἱ δὲ τῷ Μωυσεῖ περὶ πρωτείων ἐπανέστησαν ἁμιλλώμενοι· καὶ ἐκακολόγουν ὁ μὲν Ἀβεσσαλὼμ Δαβὶδ τὸν πατέρα ὡς ἄδικον κριτήν, λέγων ἑκάστῳ Οἱ λόγοι σου καλοί, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀκουσόμενός σου καὶ δικαιώσας σε· τίς με ποιήσει ἄρχοντα* (cf. 2 Sam. XV, 3. 4); *ὁ δὲ Ἀβεδαδὰν Οὐκ ἔστι μοι, φησί, μέρος ἐν Δαβὶδ οὐδὲ κληρονομία ἐν υἱῷ Ἰεσσαί* (cf. 2 Sam. XX, 1), *δῆλον ὡς αναξιοπαθῶν ἄρχεσθαι ὑπὸ Δαβὶδ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ Θεὸς ὅτι Εὗρον Δαβὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου* (Act. XIII, 22)· *ὁ δὲ Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν καὶ οἱ* 3 *κορεῖται λέγοντες [Μωσεῖ] Μὴ μικρὸν ὅτι ἀνήγαγες ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐκ γῆς ῥεούσης μέλι καὶ γάλα; καὶ τί ὅτι ἐξέκοψας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν; καὶ σὺ ἄρχεις ἡμῶν* (cf. Num. XVI, 13. 14); *καὶ ἐπισυνέστησαν ἐπ᾽ αὐτὸν ἐκκλησίαν μεγάλην· καὶ οἱ κορεῖται Μὴ Μωσεῖ λελάληκε μόνῳ ὁ Θεός* (Num. XII, 2); *τί ὅτι τῷ Ἀαρὼν δέδωκε τὴν ἀρχιερωσύνην μόνῳ; οὐχὶ πᾶσα ἡ συναγωγὴ Κυρίου ἁγία; καὶ τί ὅτι Ἀαρὼν ἱερατεύει μόνος*

nullus dubito, quin e margine in textum irrepserint. — *ἱερέων:* Bov. „senioribus" (*πρεσβυτέρων*).

Cap. 2. Tit. *ὅτι οὔτε βασιλείᾳ οὔτε ἱερωσύνῃ θεμιτὸν ἐπανίστασθαι.*

1. *στασιασάντων:* Vind. *στασιαστῶν.* — *ἐπεγειρόμενος:* Vind. *ἐπισυνιστάμενος.* — *ἀντομματεῖν:* Vind. *ἀντοφθαλμεῖν.* — *ὁ τῇ:* conjectura Cot. et sic legit Bov.; vulgo *ὅτι*, cui errori ansam praebuit litterae *η* pronunciatio (cf. VIII, 46, 3).

2. *Ἀβεδαδὰν:* adscribere non poenitet Cotelerii judicium de hoc nomine corrupto. *Σφάλμα* est, inquit, Constitutoris aut si vis corruptoris Constitutionum; nam initio potuit scriptum haberi *Ἀβεέ*, ut in MS. Alex. 2 Reg. XX, vel etiam *Σαβεέ*, ita ut nonnemo ad oram libri sui *Ἄβελα Δὰν* posuerit e 2 Reg. XX, 18 (cod. Alex.; in edit. Rom. est *ἐν τῇ Ἀβὲλ καὶ ἐν Δάν*, in veritate hebraïca non est), unde postea factum *Ἀβεδαδάν.* — *ἁμιλλώμενοι:* editt. *ἁμ.* — *ἑκάστῳ:* Vind. om. — *ἀκουσόμενός σου καὶ:* Bov. om. — *Ἀβεδαδὰν* ex interpretum auctoritate restituimus (v. s.); vulgo *Ἀβδαδάν.*

3. *Ἀβειρὼν καὶ οἱ κορεῖται:* Turr. Coritas praeterit, sed vereor, ne emendandi studio adductus. — [*Μωσεῖ*]: Vind. Turr. om.

(cf. Num. XVI, 3); *καὶ πρὸ τούτων ἄλλος τις ἔλεγε Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ᾽ ἡμῶν* (Exod. II, 14); **Cap. 3, 1** **Καὶ ἐπανέστησαν Μωσεῖ τῷ τοῦ Θεοῦ θεράποντι, τῷ παρὰ πάντας πραοτάτῳ καὶ πιστῷ· καὶ ἠτίμησαν τὸν τηλικοῦτον ἄνδρα οἱ ἀχαριστότατοι, τὸν νομοθέτην, τὸν φύλακα, τὸν ἀρχιερέα καὶ βασιλέα, τὸν μύστην τῶν θείων, τὸν ὡς δημιουργὸν τὰς τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδειξάμενον ἐνεργείας, τὸν πραότατον, τὸν ἀτυφώτατον, τὸν καρτερικὸν, τὸν φιλανθρωπότατον, τὸν πολλῶν κινδύνων αὐτοὺς ἀπαλλάξαντα καὶ διαφόρων θανάτων αὐτοὺς ῥυσάμενον τῇ παρ᾽ ἑαυτοῦ ὁσιότητι· τὸν τοσαῦτα παρὰ Θεοῦ σημεῖα καὶ τέρατα τῷ λαῷ πεποιηκότα, τὸν τὰ ἔνδοξα καὶ θαυμαστὰ ἔργα εἰς εὐεργεσίαν αὐτῶν τετελεκότα, τὸν ἐπ᾽ αἰγυπτίους δεκάπληγον πεπληρωκότα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν διηρηκότα καὶ ὡς τεῖχος τὰ ὕδατα ἔνθεν καὶ ἔνθεν διαστήσαντα καὶ ὡς δι᾽ ἐρήμου ξηρᾶς τὸν λαὸν ἀγηοχότα καὶ βυθίσαντα Φαραὼ καὶ τοὺς αἰγυπτίους καὶ πάντας τοὺς παρ᾽ αὐτῶν μετ᾽ αὐτῶν, τὸν γλυκάναντα πηγὴν αὐτοῖς διὰ ξύλου καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου αὐτοῖς προαγαγόντα ὕδωρ διψῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα αὐτοῖς καὶ ἐξ ἀέρος κρεωλογήσαντα, τὸν στῦλον πυρὸς ἐν νυκτὶ εἰς φωτισμὸν καὶ ὁδηγίαν παρεχόμενον αὐτοῖς καὶ στῦλον νεφέλης εἰς σκιασμὸν ἡμέρας διὰ τὸν ἐξ ἡλίου φλογμόν· τὸν νόμον Θεοῦ ἐκ στόματος καὶ χειρὸς καὶ γραφῆς Θεοῦ ἐν πλαξὶ λιθίναις κεκολαμμένον παρασχόμενον αὐτοῖς τελείου ἀριθμοῦ δεκάλογον· ᾧ ὁ Θεὸς ἐνώπιον ἐνωπίῳ ὡμίλει, ὡςεί τις λαλήσαι πρὸς ἑαυτοῦ φίλον· περὶ οὗ εἶπε Καὶ οὐκ ἀνέστη* **2** *προφήτης ὡς Μωσῆς* (Deut. XXXIV, 10). *Τούτῳ ἐπανέστησαν οἱ κορεῖται καὶ οἱ ῥουβηνῖται, καὶ λίθους ἔβαλλον κατὰ τοῦ Μωσέως προςευχομένου καὶ λέγοντος Μὴ πρόσχῃς εἰς τὴν θυσίαν αὐτῶν* (Num. XVI, 15)· *καὶ ὀφθεῖσα ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ τοὺς μὲν εἰς γῆν κατήνεγκε, τοὺς δὲ πυρὶ κατέφλεξε· καὶ οὕτω τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς πλάνης τοῦ σχίσματος λέγοντας Δῶμεν ἀρχηγὸν ἑαυτοῖς* (Num. XIV, 4), *ἤνοιξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ κατέ-*

Cap. 3. Tit. *περὶ τῆς Μωυσέως ἀρετῆς, καὶ απιστίας τῶν ἰουδαίων ἔθνους, καὶ ὧν ὁ Θεὸς ἐθαυματούργησε δι᾽ αὐτῶν* (Cot. in mg. *αὐτόν*).

1. *Μωσεῖ:* M. *Μωσῇ.* — *καὶ ἠτίμησαν* usque ad *τῇ παρ᾽ ἑαυτοῦ ὁσιότητι:* Vind. om. — *τὸν ἐπ᾽ αἰγ. δ. πεπληρωκότα:* Vind. om. — *καὶ ὡς δι᾽ ἐρήμου:* Bov. legisse videtur *τὸν δι᾽ ἐ.* — *παρ᾽ αὐτῶν μετ᾽ αὐτῶν:* Cot. posterius prioris emendationem judicat; Turr. pro illo legisse videtur *παρ᾽ αὐτοῦ.* — *κρεωλογήσαντα:* Vind. (Cot. M. in mg.) *κρεωδοτήσαντα* ut cap. 20, 2, recte fortassis. — *ἐκ στόματος καὶ χ. καὶ γρ. Θεοῦ:* Bov. om., repetito *Θεοῦ* deceptus. — *ὡμίλει:* edd. *ὁμίλει.*

2. *ῥουβηνῖται:* Bov. Cot. in mg. *Ῥουβηλῖται.*

πιεν αὐτοὺς καὶ τὰς σκηνὰς αὐτῶν καὶ τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν, καὶ κατῆλθον εἰς ᾅδου ζῶντες· τοὺς δὲ κορείτας ἀπώλεσε διὰ πυρός.

Εἰ οὖν τοῖς διὰ φιλαρχίαν ἀποσχίσασι παραυτίκα Θεὸς **Cap. 4.** *ἐπήγαγε τὴν τιμωρίαν, πόσῳ μᾶλλον τοῖς αἱρέσεων ἀσεβῶν καθηγησαμένοις; οὐ σφοδροτέραν ἐπάξει τὴν τίσιν βλασφημοῦσιν αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν ἢ τὴν δημιουργίαν; Ἀλλ' ὑμεῖς, ἀδελφοί, ἐκ τῆς γραφῆς παιδευόμενοι, φυλάσσεσθε μὴ ποιεῖν τὰ σχίσματα τῆς γνώμης, μήτε μὴν τῆς ἑνώσεως ὑμῶν· ὅτι σκοποὶ ἀπωλείας οἱ δόξης ἀθεμίτου ἄρξαντες καθίστανται τοῖς λαοῖς. Ὁμοίως καὶ οἱ λαϊκοί, τοῖς τῇ γνώμῃ τοῦ Θεοῦ ἐναντία δογματίσασι μὴ πλησιάζετε, μηδὲ κοινωνοὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γίνεσθε· λέγει γὰρ ὁ Θεός Ἀποσχίσθητε ἐκ μέσου τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἵνα μὴ συναπόλησθε αὐτοῖς* (cf. Num. XVI, 21)· *καὶ πάλιν Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, κἀγὼ εἰςδέξομαι ὑμᾶς* (2 Cor. VI, 17 cf. Is. LII, 11). * *Φευκταῖοι γάρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς οἱ βλασφημοῦντες Θεόν·* **Cap. 5, 1** *οἱ μὲν γὰρ πλεῖστοι τῶν ἀσεβῶν ἄγνοιαν ἔχουσι Θεοῦ, οὗτοι δὲ κακόνοιαν ὡς θεομάχοι νοσοῦσιν· ἐκ γὰρ τῆς κακίας τῶν αἱρεσιωτῶν ἐξῆλθε μόλυσμα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ὥς φησιν Ἱερεμίας ὁ προφήτης* (cf. Hier. XXIII, 15). 2 *Ἀποβληθείσης γὰρ τῆς συναγωγῆς τῆς πονηρᾶς ὑπὸ Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ οἴκου ἀποῤῥιφέντος ὑπ' αὐτοῦ, καθώς πού φησιν Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου [καὶ] ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου* (Hier. XII, 7)· *καὶ πάλιν Ἡσαΐας Ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, καὶ ἀναβήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἄκανθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν* (Is. V, 6)· *ἐγκαταλιπὼν οὖν τὸν λαὸν ὡς σκηνὴν ἐν ἀμπελῶνι καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν συκηλάτῳ καὶ ὡς πόλιν πολιορκουμένην* (Is. I), *περιελὼν δὲ ἀπ' αὐτῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ τὸν προφητικὸν ὑετόν, ἐπλήρωσε τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν πνευματικῆς χάριτος ὡς ποταμὸν Αἰγύπτου ἐν ἡμέραις νέων, καὶ ὑπερύψωσεν αὐτὴν ὡς οἶκον ἐπ' ὄρους ἢ*

Cap. 4. Tit. *ὅτι ἀποσχίζει οὐχ ὁ τῶν ἀσεβῶν χωριζόμενος, ἀλλ' ὁ τῶν εὐσεβῶν ἀφιστάμενος.*

τὴν πρόνοιαν: Cot. om. *τήν.* — *τῆς γνώμης μήτε μήν:* Vind. om. — *ὁ Θεός:* Bov. „Dominus".

Cap. 5. Tit. *τίνος χάριν ἀπεβλήθη ὁ ψευδώνυμος Ἰσραήλ, ἀπόδειξις ἐκ προφητικῶν προῤῥήσεων.*

2. [*καὶ*] c. Vind.; vulgo om. ut apud Hier. — *τὴν κληρονομίαν:* Turr. „vineam" (*τὸν ἀμπελῶνα,* ex Is. V). — *Ἡσαΐας:* Bov. om. — *συκηλάτῳ:* M. in mg. *σικυηλάτῳ,* sicuti rectius legi etiam Cot. monet, conjectura, ni fallor, necessaria ex Is. I, 8. — *ἀπ' αὐτῶν:* Vind.

ὡς ὄρος ὑπερφερὲς, ὡς ὄρος τετυρωμένον καὶ ὄρος πῖον, ἐν ᾧ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος (Ps. LXVIII, 16. 17)· καὶ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγει Θρόνος δόξης ὑψωμένος ἁγίασμα ἡμῶν (Hier. XVII, 12)· καὶ ἐν Ἡσαΐᾳ λέγει Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων, καὶ 3 ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν (Is. II, 2). Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸν λαὸν ἐγκατέλιπε καὶ τὸν ναὸν ἀφῆκεν ἔρημον, σχίσας τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτῶν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἰδοὺ γάρ, φησίν, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος (Matth. XXIII, 38)· καὶ δοὺς ἐφ' ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὴν πνευματικὴν χάριν, ὡς λέγει διὰ Ἰωὴλ Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, λέγει ὁ Θεός, καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις ὄψονται, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν ἐνύπνια ἐνυπνιασθήσονται (Joel II, 28)· πᾶσαν γὰρ δύναμιν λόγου καὶ ἐνέργειαν καὶ τὴν τοιάνδε ἐπισκοπὴν ἀπάρας ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ λαοῦ, εἰς ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἐθνῶν 4 ἔθετο· διὰ γὰρ τοῦτο ζηλώσας καὶ ὁ διάβολος τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν μετέστη εἰς ὑμᾶς, ἐπεγείρας ὑμῖν θλίψεις, διωγμούς, ἀκαταστασίας, βλασφημίας, σχίσματα, αἱρέσεις. Ἐκεῖνον γὰρ τὸν λαὸν διὰ τῆς χριστοκτονίας εἰς ἑαυτὸν ὑπηγάγετο· ὑμᾶς δὲ ἀποστάντας αὐτοῦ τῆς ματαιότητος ἄλλοτε ἄλλως πειράζει, ὡς καὶ τὸν μακάριον Ἰώβ. Καὶ γὰρ τῷ μεγάλῳ ἀρχιερεῖ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰωσεδὲκ βραχὺ ἀντέκειτο, καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐξῃτήσατο ἐξυδαρωθῆναι, ὅπως ἐκλίπῃ ἡ πίστις ἡμῶν· ἀλλ' ὁ ἡμέτερος Κύριος καὶ διδάσκαλος, ἐν δίκῃ καταστήσας αὐτόν, ἔλεγεν αὐτῷ Ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοι, διάβολε, καὶ ἐπιτιμήσαι Κύριος ἐν σοι ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ἐξεσπασμένον ὡς δαλός (Zach. III, 2); καὶ ὁ εἰπὼν τότε τοῖς παρεστῶσι τῷ ἀρχιερεῖ Περιέλετε τὰ ἱμάτια τὰ ῥυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἐπειπὼν Ἰδοὺ ἀφήρηκα τὰς ἀνομίας σου ἀπὸ σοῦ (l. c. 4)· οὗτος ἐρεῖ καὶ νῦν, ὡς καὶ πάλαι, συνηθροισμένων ἡμῶν,

om. ἀπ'. — καὶ γὰρ usque ad τέλος: Vind. om. — Θρόνος δόξης usque ad ἐν Ἡσ. λέγει: Vind. om. (per ὁμοιοτέλευτον). — ἐν Ἡσ. λέγει: Bov. Turr. „Esaias".

3. τοῦ ναοῦ: Vind. om. — καὶ δοὺς: Vind. ἔπεμψεν, quo prospectum esse videtur periodo parum concinnae. — ὁ Θεός: Bov. „Dominus". — τοιάνδε c. Vind. Bov. Turr. M.; Cot. ποίαν δὲ, quod revocandum erit ad errorem typothetae.

4. μετέστη εἰς ὑ. ἐ. ὑμῖν: Bov. „excitavit in nos", qui etiam mox pro ὑμᾶς habet „nos". — βραχὺ c. Turr. M. (Cot. in mg.); Bov. Cot. om. — ἐξυδαρωθῆναι usque ad πίστις ἡμῶν: Vind. Bov. σινιάσαι, e Luc. XXII, 31; M. in mg. pro ἐξυδαρωθῆναι conjectura legendum proponit ἐξυδερωθῆναι (?). — Κύριος καί: Bov. om. — τὴν Ἱερουσα-

ἔλεγε περὶ ἡμῶν ὅτι Ἐδεήθην ἵνα μὴ ἐκλίπῃ ἡ πίστις ὑμῶν (cf. Luc. XXII, 32).

Cap. 6, 1 Εἶχε μὲν οὖν καὶ ὁ ἰουδαϊκὸς ὄχλος αἱρέσεις κακίας· καὶ γὰρ καὶ σαδδουκαῖοι ἐξ αὐτῶν οἱ μὴ ὁμολογοῦντες νεκρῶν ἀνάστασιν· καὶ φαρισαῖοι οἱ τύχῃ καὶ εἱμαρμένῃ ἐπιγράφοντες τὴν τῶν ἁμαρτανόντων πρᾶξιν· καὶ βασμώθεοι οἱ πρόνοιαν ἀρνούμενοι, ἐξ αὐτομάτου δὲ φορᾶς λέγοντες τὰ ὄντα συνεστάναι καὶ ψυχῆς τὴν ἀθανασίαν περικόπτοντες· καὶ ἡμεροβαπτισταί, οἵτινες, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς κλίνας καὶ τοὺς πίνακας ἤτοι κρατῆρας καὶ ποτήρια καὶ καθίσματα ἐὰν μὴ καθάρωσιν ὕδατι, οὐδενὶ χρῶνται· καὶ οἱ ἐφ' ἡμῶν νῦν φανέντες ἐβιωναῖοι, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι βουλόμενοι, ἐξ ἡδονῆς ἀνδρὸς καὶ συμπλοκῆς Ἰωσὴφ καὶ Μαρίας αὐτὸν γεννῶντες· οἱ δὲ τούτων πάντων ἑαυτοὺς χωρίσαντες καὶ τὰ πάτρια φυλάσσοντές εἰσιν ἐσσαῖοι. 2 Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ· καὶ νῦν ὁ πονηρός, σοφὸς ὢν τοῦ κακοποιῆσαι καὶ τὸ καλὸν ὅ,τι ποτέ ἐστιν ἀγνοῶν, ἐξ ἡμῶν τινας ἐκβαλὼν ἐνήργησεν ἐν αὐτοῖς αἱρέσεις καὶ σχίσματα.

Cap. 7, 1 *Ἡ δὲ καταρχὴ τῶν νέων αἱρέσεων γέγονεν οὕτως· Σίμωνά τινα ἀπὸ Γιτθῶν οὕτω καλουμένης κώμης σαμαρέα, τῇ τέχνῃ μάγον, ἐνδυσάμενος ὁ διάβολος ὑπηρέτην αὐτοῦ τῆς μοχθηρᾶς γνώμης ἐποιήσατο. Ἡνίκα δὲ Φίλιππος ὁ συναπόστολος ἡμῶν τῇ τοῦ Κυρίου δόσει καὶ τῇ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐνεργείᾳ δυνάμεις ἰαμάτων ἐπετέλει ἐν Σαμαρείᾳ, ὡς καταπλαγέντας τοὺς σαμαρεῖς εἰς πίστιν ἐλθεῖν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ βαπτίσασθαι εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἤδη δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος σημεῖα καὶ τέρατα θεασαμένου ἄνευ μαγγανείας τινὸς γοητικῆς ἐπιτελούμενα καὶ εἰς θαῦμα καταπεσόντος, καὶ πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος καὶ προςκαρτεροῦντος τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προςευχῇ· ἀκούσαντες ἡμεῖς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπάρξασαν σαμαρεῦσι διὰ Φιλίππου, παρεγενόμεθα πρὸς αὐτοὺς καὶ πολὺ συμβαλλόμενοι τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, πᾶσι τοῖς βεβαπτισμένοις ἐπιτιθέντες τὰς χεῖρας εὐχαῖς τὴν τοῦ πνεύματος μετουσίαν ἐδωρούμεθα. 2 Ἰδὼν δὲ ὁ Σίμων ὅτι

λήμ: Bov. „Israëlem". — Ἐδεήθην: Bov. legit ἐδεήθη.

Cap. 6. Tit. ὅτι καὶ παρὰ ἰουδαίοις συνέστη θεομισὴς διδασκαλία διαφόρων αἱρέσεων.

1. βασμώθεοι: Turr. „Masbothaei"; M. in mg. „Μασβωθαῖοι legisse videntur alii". — βαπτίσωνται: M. βαπτίσονται. — ἐβιωναῖοι: Turr. M. ἐβιωναῖοι. — ἐσσαῖοι: Bov. „Jessaei".

Cap. 7. Tit. ὁπόθεν ἀνέφυσαν αἱ αἱρέσεις (παρὰ χριστιανοῖς Vind.) καὶ ὅστις αὐτῶν ἀρχηγὸς τῆς ἀσεβείας γεγένηται. Cf. Act. VIII.

1. Γιτθῶν: M. Γιτθῶν. — ἰαμάτων: Vind. om. — τοῦ τῶν ὅλων Θ. καὶ τ.

διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν ἡμῶν δίδοται τὸ πνεῦμα τοῖς πιστεύουσι, λαβὼν χρήματα προςήνεγκεν ἡμῖν λέγων Δότε κἀμοὶ την ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα κἀγὼ ᾧ ἂν ἐπιθῶ τὴν χεῖρα λαμβάνῃ πνεῦμα ἅγιον (Act. VIII, 19)· *βουλόμενος, ὡς τὸν Ἀδὰμ τῇ γεύσει τοῦ ξύλου τῆς κατ' ἐπαγγελίαν ἀθανασίας ἐστέρησεν ὁ διάβολος, οὕτω καὶ ἡμᾶς τῇ λήψει τῶν χρημάτων θέλξας τῆς δόσεως τοῦ Θεοῦ περιγράψαι, ὅπως ἀντικαταλλαξάμενοι ἀποδώμεθα αὐτῷ χρημάτων τὴν ἀτίμητον τοῦ πνεύματος δωρεάν. Πάντων δὲ ἡμῶν ἐπὶ τούτῳ ταραχθέντων, ἀτενίσας ἐγὼ Πέτρος εἰς τὸν ἐν αὐτῷ κακοῦργον ὄφιν εἶπον τῷ Σίμωνι Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεὰν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι· οὐκ ἔστι σοι μερὶς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ οὐδὲ κλῆρος ἐν τῇ πίστει ταύτῃ, ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου· εἰς γὰρ χολὴν πικρίας καὶ σύνδεσμον ἀδικίας θεωρῶ σε ὄντα* (l. c. 20—23). *Ἀλλὰ τότε μὲν ὁ Σίμων ἔμφοβος γενόμενός φησι Παρακαλῶ, δεήθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον, ὅπως μηδὲν ἐπέλθῃ ἐπ' ἐμὲ ὧν εἰρήκατε* (l. c. 24).

Cap. 8, 1 * *Ἡνίκα δὲ ἐξήλθομεν ἐν τοῖς ἔθνεσι κηρύσσειν τὸν λόγον τῆς ζωῆς, τότε ἐνήργησεν ὁ διάβολος εἰς τὸν λαὸν, ἀποστεῖλαι ὀπίσω ἡμῶν ψευδαποστόλους εἰς βεβήλωσιν τοῦ λόγου· καὶ προεβάλοντο Κλεόβιόν τινα καὶ παρέζευξαν τῷ Σίμωνι· οὗτοι δὲ μαθητεύουσι Δοσιθέῳ τινὶ, ὃν καὶ παρευδοκιμήσαντες ἐξώσαντο τῆς ἀρχῆς· εἶτα καὶ ἕτεροι ἑτέρων κατῆρξαν ἐκτόπων δογμάτων, Κήρινθος καὶ Μάρκος καὶ Μένανδρος καὶ Βασιλείδης* 2 *καὶ Σατορνῖλος. Τούτων οἱ μὲν πολλοὺς θεοὺς, οἱ δὲ τρεῖς ἐναντίους, ἀνάρχους, ἀεὶ συνόντας ἑαυτοῖς, οἱ δὲ ἀπείρους καὶ ἀγνώστους δοξάζουσι· καὶ οἱ μὲν τὸν γάμον ἀθετοῦσιν, οὐκ*

K. *Ἰ.:* Turr. „Dei et filii ejus"; Bov. „Dei et Domini nostri Jesu Christi".

2. *ὁ διάβολος* recepi c. Vindd. (Turr.); a sententia postulatur, quae, si in libris editis recte hoc diaboli nomen omissum esset, eo aberraret, ut Simon ipse diabolus incarnatus esse dicatur: id quod Nostro persuasum non fuisse, ex iis patet, quae supra et infra de Simone tradit. — *θέλξας:* Vindd. *ἀπατήσῃ* (ineptum est, nisi forte ante legatur *ἵνα* vel *ὅπως* pro *βουλόμενος*). — *περιγράψαι:* Vindd. *στερῆσαι· ὑπὸ τοῦ διαβόλου τοίνυν καὶ ὁ Σίμων κινηθὴς* (? *κινηθεὶς*) *προςήνεγκε χρήματα,* quae Clerico judice recipienda sunt, mihi glossema videntur, a difficultate vocis *περιγράψαι* praeter morem usurpatae profectum. — *τοῦ πνεύματος δωρεάν:* Bov. „Dei gratiam".

Cap. 8. Tit. *τίνες τῆς Σίμωνος ἀσεβείας διάδοχοι, καὶ οἵων αἱρέσεων κατῆρξαν.*

1. *κηρύσσειν:* Vind. add. *εἰς τὸν κόσμον,* quae Turr. legisse videtur post *ἐξήλθομεν.* — *Μάρκος:* Bov. „Marchus". — *Σατορνῖλος:* Bov. „Saturninus", Turr. „Satornillus"; M. *Σατορνίλος,* Cot. in mg. *Στρατόνικος.*

εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔργον δοξάζοντες, ἄλλοι δέ τινα τῶν βρωμάτων βδελύσσονται· οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν, οἷοι οἱ νῦν ψευδώνυμοι νικολαῖται. Ὁ μέντοι Σίμων ἐμοὶ Πέτρῳ πρῶτον ἐν 3 Καισαρείᾳ τῇ Στράτωνος, ἔνθα Κορνήλιος ὁ πιστὸς ἐπίστευσεν ὢν ἐθνικὸς ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν δι' ἐμοῦ, συντυχών μοι ἐπειρᾶτο διαστρέφειν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, συμπαρόντων μοι τῶν ἱερῶν τέκνων, Ζακχαίου τοῦ ποτε τελώνου καὶ Βαρνάβα, καὶ Νικήτου καὶ Ἀκύλα ἀδελφῶν Κλήμεντος τοῦ ῥωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου, μαθητευθέντος δὲ καὶ Παύλῳ τῷ συναποστόλῳ ἡμῶν καὶ συνεργῷ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· καὶ τρίτον ἐπ' αὐτῶν διαλεχθεὶς αὐτῷ εἰς τὸν περὶ προφήτου λόγον καὶ περὶ Θεοῦ μοναρχίας, ἡττήσας αὐτὸν δυνάμει Κυρίου καὶ εἰς ἀφωνίαν καταβαλὼν φυγάδα κατέστησα εἰς τὴν Ἰταλίαν. *Ἐκεῖνος δὲ γε- Cap. 9, 1 νόμενος ἐν Ῥώμῃ πολὺ τὴν ἐκκλησίαν ἔσκυλε, πολλοὺς ἀνατρέπων καὶ ἑαυτῷ περιποιούμενος, τὰ δὲ ἔθνη ἐξιστῶν μαγικῇ καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ, ὥς καί ποτε μέσης ἡμέρας προελθὼν, εἰς τὸ θέατρον αὐτῶν κελεύσας τοῖς δήμοις ἁρπαγῆναι κἀμὲ, ἐν τῷ θεάτρῳ ἐπηγγέλλετο πτῆναι δι' ἀέρος. Πάντων δὲ ἐπὶ τούτῳ μετεώρων τυγχανόντων, ἐγὼ προσηυχόμην κατ' ἐμαυτόν· καὶ δὴ μετεωρισθεὶς ὑπὸ δαιμόνων ἵπτατο μετάρσιος εἰς ἀέρα, λέγων εἰς οὐρανοὺς ἀνιέναι κἀκεῖθεν αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ ἐπιχορηγήσειν· τῶν δὲ δήμων ἐπευφημούντων ὡς Θεὸν, ἐκτείνας ἐγὼ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν σὺν αὐτῇ διανοίᾳ ἱκέτευον τὸν Θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ῥῆξαι τὸν λυμεῶνα καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν δαιμόνων περικόψαι ἐπ' ἀπάτῃ καὶ ἀπωλείᾳ ἀνθρώπων κεχρημένων αὐτῇ, ῥάξαντα δὲ μὴ θανατῶσαι, ἀλλὰ συντρῖψαι. Καὶ ὑπολαβὼν, 2 ἀτενίσας εἶπον τῷ Σίμωνι Εἰ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐγὼ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀληθὴς καὶ διδάσκαλος εὐσεβείας, ἀλλ' οὐ

2. οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν: Vind. καὶ ἀναίδην πορνεύουσι.

3. μαθητευθέντος: Vind. μαθητεύσαντι, inepte. — καὶ τρίτον: Vind. τρίτον οὖν.

Cap. 9. Tit. ὅπως ὁ Σίμων, γοητείαις τισὶ πτῆναι θελήσας, εὐχαῖς Πέτρου κατενεχθεὶς ἐξ ὕψους κάτω συνετρίβη τοὺς πόδας καὶ τὼ χεῖρε (M. in mg. τῶν ποδῶν; Cot. in annotatione melius legi monet τῶν χειρῶν) τοὺς ταρσούς (Bov. „fregit pedes et manus. Narrat Clemens, Hegesippus, Justinus, Irenaeus". Etiam Vindd. in mg. addita habent ἱστορεῖ Κλήμης, Ἡγέσιππος (? Ἡγήσιππος), Ἰουστῖνος, Εἰρηναῖος).

1. Ἐκεῖνος δὲ γενόμενος c. Vindd.; vulgo γενόμενος δὲ. — μαγικῇ καὶ δαιμόνων ἐνεργείᾳ c. Vindd. (Georgius Cedrenus in Compendio historiarum, edit. Reg. I. pag. 211, ubi locum nostrum laudat: τὴν ἐκκλησίαν ἔσκυλε διὰ μαγείας καὶ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ ἐμπειρίας); vulgo μαγικῇ ἐμπειρίᾳ. — σὺν αὐτῇ διανοίᾳ: Vind. ἐν αὐτῇ δ., quod arridet Clerico. — διὰ Ἰησοῦ τ. Κυρ.: Bov. „per J. Christum Dominum"; Turr. „per filium suum Dominum nostrum". — ῥάξαντα c. Cot.; M. (Cot. in mg.) ῥήξαντα.

πλάνος, οἷος σὺ Σίμων, προστάσσω ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀποστάτου, ἐφ᾽ αἷς ὀχεῖται Σίμων ὁ μάγος, ἀφεῖναι τῆς κρατήσεως, ὅπως ἐξ ὕψους κατενεχθῇ εἰς γέλωτα τῶν ἀπατηθέντων ὑπ᾽ αὐτοῦ· καὶ εἰπόντος μου ταῦτα, περικοπεὶς τῶν δυνάμεων ὁ Σίμων κατηνέχθη μετὰ μεγάλου ἤχου καὶ ῥαγεὶς ἐξαίσιον συντρίβεται τὸ ἰσχίον καὶ τῶν ποδῶν τοὺς ταρσούς. Καὶ φωνὴ τῶν ὄχλων λέγουσα Εἷς ὁ Θεός, ὃν Πέτρος δικαίως καταγγέλλει τῇ ἀληθείᾳ μόνον· καὶ πολλοὶ ἀπέστησαν ἀπ᾽ αὐτοῦ, τινὲς δὲ ἄξιοι τῆς ἀπωλείας αὐτοῦ ὄντες παρέμειναν αὐτοῦ τῇ μοχθηρᾷ διδασκαλίᾳ.

3 Καὶ οὕτω πρώτη ἐπάγη ἡ τῶν σιμωνιανῶν ἀθεωτάτη αἵρεσις ἐν Ῥώμῃ, καὶ διὰ τῶν λοιπῶν ψευδαποστόλων ἐνήργει ὁ διάβολος.

Cap. 10, 1 * Τούτοις δὲ πᾶσιν ἐπίσης σκοπὸς ἦν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀθεότητος, τὸν μὲν παντοκράτορα Θεὸν βλασφημεῖν, ἄγνωστον δοξάζειν καὶ μὴ εἶναι πατέρα τοῦ Χριστοῦ μηδὲ τοῦ κόσμου δημιουργόν, ἀλλ᾽ ἄλεκτον, ἄῤῥητον, ἀκατονόμαστον, αὐτογένεθλον· νόμῳ καὶ προφήταις μὴ χρᾶσθαι· πρόνοιαν μὴ εἶναι, ἀνάστασιν μὴ πιστεύειν, κρίσιν μὴ εἶναι καὶ ἀνταπόδοσιν, ψυχὴν ἀθάνατον μὶ ὑπάρχειν· ἡδονῇ χαίρειν μόνῃ καὶ πρὸς πᾶσαν θρησκείαν ἀδιαφόρως ἐκκλίνειν.

2 Οἱ μὲν γὰρ πλείους εἶναι θεοὺς λέγουσιν, οἱ δὲ τρεῖς ἀνάρχους, οἱ δὲ δύο ἀγεννήτους, οἱ δὲ αἰῶνας ἀπείρους· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν ἀγαμίαν διδάσκουσι καὶ κρεῶν ἀποχὴν καὶ οἴνου, βδελυκτὰ λέγοντες εἶναι καὶ γάμον καὶ παίδων γένεσιν καὶ βρωμάτων μετάληψιν, ἵν᾽ ὡς σεμνοί τινες τὴν πονηρὰν αὐτῶν γνώμην ὡς ἀξιόπιστον παραδεχθῆναι ποιήσωσι· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν νομοθετοῦσι κρεῶν ἀπέχεσθαι οὐχ ὡς ἀλόγων ζώων, ἀλλ᾽ ὡς λογικὴν ἐχόντων ψυχὴν καὶ φόνου δίκην εἰςπράσσεσθαι μελλόντων τῶν ταῦτα κατατολμώντων σφάζειν.

3 Ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν ἔλεγον (μόνου δεῖν φάσκοντες χοιρείου ἀπέχεσθαι, τὰ δὲ κατὰ νόμον καθαρὰ ἐσθίειν) καὶ περιτέμνεσθαι νομίμως, πιστεύειν δὲ εἰς Ἰησοῦν ὡς εἰς ὅσιον ἄνδρα καὶ προφήτην· ἄλλοι

2. *πλάνος* c. Cedreno (l. c.) et Michaële Glyca (Annal. p. 3. pag. 235), quod etiam Turr. interpretatur („seductor"); vulgo *πλάνης*. — *τοῦ τῆς εὐσεβείας ἀποστάτου:* Turr. „diaboli apostatae". — *ἐξαίσιον:* M. (Cot. in mg.) praemittit *πτῶμα*. — *συντρίβεται τὸ ἰ. καὶ τ. π. τοὺς ταρσούς:* II, 14, 6, Cedrenus, Glycas *συνετρίβη*. — *μόνον:* M. *μόνος*.

3. *σιμωνιανῶν:* M. *σιμωνιακῶν*.

Cap. 10. Tit. *ὅπως αἱ αἱρέσεις καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλήθειαν διαφωνοῦσιν* (Vindd. *ὅπως ὁ διάβολος σκοπὸν ἐδίδου ἀθεότητος*).

1. *νόμῳ καὶ προφήταις μὴ χρᾶσθαι:* Bov. „legis et Prophetarum oraculis non locutum".

2. *τῶν ταῦτα κατατολμώντων:* Vind. *τοὺς ταῦτα τολμῶντας*, vitiose.

3. *ἔλεγον:* Cot. opinatur, deesse aliquid; sed temere, ni fallor: etenim hinc pendere *περιτέμνεσθαι* non vidit. — *μόνου:* M. *μόνον*. — *Ἰησοῦν:* Bov.

δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύειν καὶ παραχρᾶσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκον καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας ἰέναι, ὡς οὕτω καὶ μόνως ἐκφεύξεσθαι τὴν ψυχὴν τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας. Οὗτοι δὲ πάντες τοῦ διαβόλου ὄργανα τυγχάνουσι καὶ υἱοὶ ὀργῆς. *Ἡμεῖς δὲ **Cap. 11, 1** τέκνα Θεοῦ καὶ υἱοὶ εἰρήνης, τὸν ἱερὸν καὶ εὐθῆ λόγον κηρύσσοντες τῆς εὐσεβείας, ἕνα μόνον Θεὸν καταγγέλλομεν, νόμου καὶ προφητῶν Κύριον, τῶν ὄντων δημιουργὸν, τοῦ Χριστοῦ πατέρα· οὐκ αὐταίτιον καὶ αὐτογένεθλον, ὡς ἐκεῖνοι οἴονται, ἀλλ' ἀίδιον καὶ ἄναρχον καὶ φῶς οἰκοῦντα ἀπρόσιτον· οὐ δεύτερον ὄντα ἢ τρίτον ἢ πολλοστὸν, ἀλλὰ μόνον ἀιδίως· οὐκ ἄγνωστον ἢ ἄλεκτον, ἀλλὰ διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρυσσόμενον, παντοκράτορα, παντάρχην, παντεξούσιον· Θεὸν καὶ πατέρα τοῦ μονογενοῦς καὶ πρωτοτόκου πάσης δημιουργίας, ἕνα Θεὸν ἑνὸς υἱοῦ πατέρα, οὐ πλειόνων, ἑνὸς Παρακλήτου διὰ Χριστοῦ, τῶν ἄλλων ταγμάτων ποιητήν· ἕνα δημιουργὸν διαφόρου κτίσεως διὰ Χριστοῦ [ποιητὴν], τὸν αὐτὸν προνοητὴν, νομοθέτην [δι' αὐτοῦ], ἀναστάσεως αἴτιον καὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως δι' αὐτοῦ γινομένων· τοῦτον αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον εὐδοκήσαντα γενέσθαι καὶ πολιτευσάμενον ἄνευ ἁμαρτίας καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν ἀποστείλαντα. Καὶ πᾶν κτίσμα 2 Θεοῦ καλόν φαμεν καὶ οὐδὲν βδελυκτόν, πᾶν τὸ πρὸς σύστασιν δικαίως μεταλαμβανόμενον ἄριστον· πάντα γὰρ κατὰ τὴν γραφὴν καλὰ λίαν (Gen. I). Γάμον νόμιμον καὶ παίδων γένεσιν τίμιον καὶ ἀμόλυντον εἶναι πιστεύομεν· ἐπ' αὐξήσει γὰρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων διαφορὰ σχημάτων διεπλάσθη ἐν τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὔᾳ. Ψυχὴν ἀσώματον ἐν ἡμῖν καὶ ἀθάνατον ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' οὐ φθαρτὴν ὡς τὰ σώματα ἀλλ' ἀθάνατον, ὡς λογικὴν καὶ αὐτεξούσιον. Πᾶσαν μίξιν παράνομον καὶ τὴν παρὰ φύσιν γινομένην ὑπό τινων βδελυσσόμεθα ὡς ἀθέμιτον καὶ ἀνοσίαν. Ἀνάστασιν γίνεσθαι ὁμολογοῦμεν δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ μισθαποδοσίαν. Τὸν Χριστὸν οὐ ψιλὸν ἄνθρωπον 3 ὁμολογοῦμεν, ἀλλὰ Θεὸν λόγον καὶ ἄνθρωπον, μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀρχιερέα τοῦ πατρός· οὔτε μὴν μετὰ ἰουδαίων

„Christum". — *ὡς εἰς:* M. om. *εἰς.* — *ἐκπορνεύειν:* Vind. *ἐκπορνεύουσι.*

Cap. 11. Tit. *ἐξήγησις ἀποστολικοῦ κηρύγματος.*

1. Cf. Krabbe pag. 217. — *εἰρήνης:* Vind. *ὄντες.* — *τῶν ὄντων:* Bov. Turr. legisse videntur *τῶν ὅλων.* — *ὡς ἐκεῖνοι οἴονται:* Bov. om., et glossam sapit. — *καὶ πρωτοτόκου:* Vind. om. *καί.* — *δημιουργίας:* Vind. *κτίσεως* e Col. I, 15. — *Παρακλήτου διὰ Χρ.:* Vind. add. *προβολέα,* quo omisso textus vulgatus Cotelerio videbatur obscuritate laborare (cf. VIII, 6, 3; 37, 1). — [*ποιητὴν*] et [*δι' αὐτοῦ*]: Vind. om. — *τοῦτον:* Vind. *τόν.*

2. *δικαίως:* Vind. om.

περιτεμνόμεθα, εἰδότες ὅτι ἐλήλυθεν ᾧ ἀπέκειτο (Gen. XLIX, 10 graece) *καὶ δι' ὃν ἐφυλάσσετο τὰ γένη, ἡ προςδοκία τῶν ἐθνῶν, Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁ ἐξ Ἰούδα ἀνατείλας, ὁ ἐκ βλαστοῦ υἱὸς, τὸ ἐξ Ἰεσσαὶ ἄνθος, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου* (Is. XI. IX).

Cap. 12, 1 *Ἀλλ' ἐπεὶ τότε αὕτη ἡ αἵρεσις ἰσχυροτέρα πρὸς πλάνην ἔδοξεν εἶναι, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης κινδυνευούσης, ἡμεῖς οἱ δώδεκα συνελθόντες εἰς Ἱερουσαλὴμ (ἀντὶ γὰρ τοῦ προδότου Ματθίας σὺν ἡμῖν κατεψηφίσθη ἀπόστολος εἶναι, λαβὼν τὸν κλῆρον Ἰούδα, ὡς εἴρηται Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος* (Ps. CIX, 8 cf. Act. I, 20)) *ἐπεσκεπτόμεθα ἅμα Ἰακώβῳ τῷ τοῦ Κυρίου ἀδελφῷ τί γένηται· καὶ ἔδοξεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς πρεσβυτέροις λόγους διδασκαλίας προςλαλῆσαι τῷ λαῷ. Καὶ γάρ καί τινες κατελθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐδίδασκον τοὺς ἐκεῖ ἀδελφοὺς, λέγοντες ὅτι ἐὰν μὴ περιτμηθῆτε τῷ ἔθει Μωυσέως καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθεσιν οἷς διετάξατο περιπατῆτε, οὐ δύνασθε σωθῆναι* (cf. Act. XV, 1). *Γενομένης οὖν στάσεως καὶ ζητήσεως οὐκ ὀλίγης, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοὶ, γνόντες ὅτι συνεληλύθαμεν πάντες περὶ τούτου ζητήσοντες, ἐξαπέστειλαν πρὸς ἡμᾶς ἄνδρας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν εἰδήμονας, μαθεῖν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου· οἱ δὲ, παραγενόμενοι εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἀνήγγειλαν ἡμῖν τὰ ζητηθέντα καὶ ἐν τῇ ἀντιοχέων ἐκκλησίᾳ, ὡς ὅτι τινὲς ἔλεγον ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ τὰς ἄλλας* 2 *ἁγνείας παραφυλάττειν. Ἄλλων δὲ ἄλλο τι λεγόντων, ἐγὼ Πέτρος ἀναστὰς εἶπον πρὸς αὐτούς Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ἐν ὑμῖν ἐξελέξατο ὁ Θεὸς διὰ τοῦ στόματός μου ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι· καὶ ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς* (Act. XV, 7. 8). *Κορνηλίῳ γάρ ποτε ἑκατοντάρχῃ ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ὤφθη ἄγγελος Κυρίου καὶ περὶ ἐμοῦ εἶπεν αὐτῷ, ὅπως μεταστείληταί με καὶ ἀκούσῃ ῥῆμα ζωῆς ἐκ τοῦ στόματός μου· ὁ δὲ μετεπέμψατό με ἀπὸ Ἰόππης εἰς Καισάρειαν τὴν Στράτωνος. Ὁπότε δὲ ἔμελλον πρὸς αὐτὸν ἐκπορεύεσθαι, ἐβουλήθην τροφῆς μεταλαβεῖν· καὶ παρασκευαζόντων, ἤμην ἐν τῷ ὑπερῴῳ προςευχόμενος, καὶ θεωρῶ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα καὶ τέσσαρσιν ἀρχαῖς δεδεμένον σκεῦός τι ὡς ὀθόνην λαμπρὰν καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἑρ-*

3. *ὁ ἐκ βλαστοῦ υἱός:* Bov. om.
Cap. 12. Tit. *πρὸς τοὺς ὁμολογοῦντας, ἰουδαΐζειν δὲ θέλοντας* (Vind. hunc titulum non habet). Cf. Act. XV.
1. *ἔθεσιν:* Vind. *ἅπασιν.* — *ζητήσοντες* jussu Joannis Dallaei scripsimus pro vulgato *ζητήσαντες.* — *εἰς Ἱερουσαλὴμ:* Bov. om.
2. *ἐν ὑμῖν:* Bov. „in nobis", ut textus vulg. l. c. — *Κυρίου:* Turr. prae-

πετὰ τῆς γῆς καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς μὲ λέγουσα Ἀναστὰς, Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε· κἀγὼ εἶπον Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον· καὶ ἐγένετο φωνὴ ἐκ δευτέρου λέγουσα Ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου· τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρὶς, καὶ ἀνελήφθη τὸ σκεῦος εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς δὲ διηπόρουν τί ἂν εἴη τὸ ὅραμα, εἶπέ μοι τὸ πνεῦμα Ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσί σε· ἀλλὰ ἀναστὰς πορεύθητι σὺν αὐτοῖς μηδὲν διακρινόμενος, διότι ἐγὼ ἀπέστειλα αὐτούς (cf. Act. X, 9—20)· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τοῦ ἑκατοντάρχου. Καὶ οὕτως ἀναλογισάμενος ἔγνων τὸ ῥῆμα 3 Κυρίου τὸ γεγραμμένον ὅτι Πᾶς, ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται (Joel II, 32)· καὶ πάλιν Μνησθήσεται καὶ ἐπιστραφήσεται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προςκυνήσουσιν ἐνώπιον αὐτοῦ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν· ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ βασιλεία, καὶ αὐτὸς δεσπόζει τῶν ἐθνῶν (Ps. XXII, 28. 29). Καὶ ὡς πανταχοῦ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν εἴρηται ἐννοήσας, ἀναστὰς ἐπορεύθην σὺν αὐτοῖς καὶ εἰςῆλθον εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός· καὶ ἔτι μου διαγγέλλοντος τὸν λόγον, ἔπεσε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ τοὺς παρόντας σὺν αὐτῷ, καθὼς καὶ ἐφ' ἡμᾶς ἐν ἀρχῇ (cf. Act. XI, 12. 15)· καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν (Act. XV, 9). Καὶ ἔγνων ἐγὼ ὅτι οὐκ ἔστι προςωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην δεκτὸς αὐτῷ ἔσται· ἐξέστησαν δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοί (Act. X, 34. 35. 45). Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεὸν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν βαρὺν ἐπὶ 4 τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὔτε ἡμεῖς οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἰσχύσαμεν βαστάσαι; ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου πιστεύομεν σωθῆναι, καθ' ὃν τρόπον κἀκεῖνοι (Act. XV, 10. 11)· ἔλυσε γὰρ ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐκ τῶν δεσμῶν καὶ ἠλάφρυνε τὸ φορτίον ἡμῶν καὶ τὸν ζυγὸν τοῦ βάρους πραότητι ἔλυσεν ἀφ' ἡμῶν. Ταῦτα δέ μου εἰπόντος, ἐσίγησεν ἅπαν τὸ πλῆθος· ἀπεκρίθη 5 δὲ Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς λέγων Ἄνδρες ἀδελφοί, ἀκούσατέ μου. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· καὶ τούτῳ συμ-

termittit. — *φωνὴ ἐκ δευτέρου:* Vind. Turr. *πάλιν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.*
3. *ῥῆμα Κυρίου:* Vind. *ῥ. τοῦ Κ.* — *οὐδὲν:* M. *οὐθὲν.* — *καθαρίσας:* Vind. *καθαρίσαν,* ut referatur ad *πνεῦμα;* recte fortassis. — *ἔσται:* Vind. Turr. *ἐστι,* ut Act. X, 35 text. rec. (cod. Alex. cum Nostro facit).
4. *βαρὺν:* Turr. om., ut Act. XV, 10. — *τοῦ Κυρίου:* Turr. add. „Jesu Christi“, ut Act. XV, 11 text. rec. — *ἔλυσε γὰρ κτλ.* de suo ingenio addidit Noster.

φωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προφητῶν, καθὼς γέγραπται Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα (Am. IX, 11 sq.). *Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνός ἐστι τῷ Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ· διὸ ἐγὼ ἔκρινα μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' [ἢ] ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν ἐθνῶν, εἰδωλοθύτου καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας* (Act. XV, 13—20)· *ἅπερ καὶ τοῖς πάλαι νενομοθέτητο τοῖς πρὸ τοῦ νόμου φυσικοῖς, Ἐνώς, Ἐνὼχ, Νῶε, Μελχισεδὲκ, Ἰὼβ καὶ εἴ τις τοιοῦτος ἐγεγόνει.* 6 *Τότε ἔδοξεν ἡμῖν τοῖς ἀποστόλοις καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Ἰακώβῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ ἡμῶν αὐτῶν πέμψαι σὺν τοῖς περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον τὸν τῶν ἐθνῶν ἀπόστολον τὸν ταρσέα, Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γράψαντες διὰ χειρὸς αὐτῶν τάδε· Οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξ ἡμῶν ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀνασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, οἷς οὐ διεστειλάμεθα· ἔδοξεν [ἡμῖν] γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐκπέμψαι πρὸς ὑμᾶς σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' ὧν ἐπεστείλατε· ἀπεστάλκαμεν δὲ μετ' αὐτῶν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτά. Ἔδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ πνεύματι καὶ ἡμῖν μηθὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλὴν τούτων τῶν ἐπ' ἀνάγκαις, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος καὶ πνικτοῦ καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἔῤῥωσθε* (Act. XV, 22—29).

Τὴν μὲν οὖν ἐπιστολὴν ἐξαπεστείλαμεν· αὐτοὶ δὲ ἐν ἱκαναῖς ἡμέραις ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπεμείναμεν ἅμα συζητοῦντες

5. *ἔκρινα:* Vind. *κρίνω*, ut Act. XV, 19. — [*ἢ*] c. Vind. recepi. — *ἅπερ καὶ κτλ.* Constitutoris sunt.

6. *ἡμῖν τοῖς ἀποστ.:* Vind. om. *ἡμῖν*. — *ἐξ ἡμῶν αὐτῶν:* Vind. om. *ἡμῶν*. — *Ἰούδαν* ex Act. XV rescribendum putavi pro edito *καὶ Ἰούδαν*, quod ortum esse videtur eodem errore, quo decepti Bov. Turr. *Ἰούδαν* et *Σίλαν* revocant ad *περὶ*. — [*ἡμῖν*] c. Vind. Bov. Turr. (M. *ἡμῶν*), ut est Act. XV, 25; Cot. om. — *δι' ὧν ἐπεστείλατε:* Turr. „super iis, de quibus scripsistis" (*περὶ ὧν ἐπεστείλατε*).

πρὸς τὸ κοινωφελὲς εἰς διόρθωσιν, * μετὰ δὲ χρόνον ἱκανὸν **Cap. 13.** ἐπισκεψάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς καὶ στηρίξαντες αὐτοὺς τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρεγγυησάμενοι φεύγειν αὐτοὺς τοὺς ἐπ' ὀνόματι Χριστοῦ καὶ Μωσέως πολεμοῦντας Χριστῷ καὶ Μωσεῖ, καὶ ἐν δορᾷ προβάτων τὸν λύκον κατακρύπτοντας. Οὗτοι γάρ εἰσι ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ ψευδαπόστολοι, πλάνοι καὶ φθορεῖς, ἀλωπέκων μερίδες καὶ χαμαιζήλων ἀμπελώνων ἀφανισταί (cf. Ps. LXIII, 10; Cant. II, 15)· δι' οὓς ψυχθήσεται ἡ τῶν πολλῶν ἀγάπη (ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος ἀδιάστροφος, οὗτος σωθήσεται)· περὶ ὧν ἀσφαλιζόμενος ἡμᾶς ὁ Κύριος παρήγγειλεν Ἐλεύσονται, λέγων, πρὸς ὑμᾶς ἄνθρωποι ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες· ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς· προςέχετε ἀπ' αὐτῶν (Matth. VII, 15. 16)· ἀναστήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ πλανήσουσι πολλούς (Matth. XXIV, 11 cf. 24). * Δι' οὓς καὶ **Cap. 14, 1** ἡμεῖς νῦν ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ Ζεβεδαίου, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος καὶ Σίμων ὁ Κανανίτης καὶ Ματθίας ὁ ἀντὶ Ἰούδα καταψηφισθεὶς σὺν ἡμῖν, Ἰάκωβός τε ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς καὶ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, καὶ Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς· ἅμα πάντες καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ γενόμενοι, ἐγράψαμεν ὑμῖν τὴν καθολικὴν ταύτην διδασκαλίαν εἰς ἐπιστηριγμὸν ὑμῶν τῶν τὴν καθόλου ἐπισκοπὴν πεπιστευμένων. Ἐν ᾗ δηλοῦμεν ὑμῖν, Θεὸν παντοκράτορα ἕνα μόνον **2** ὑπάρχειν, παρ' ὃν ἄλλος οὐκ ἔστι· καὶ αὐτὸν μόνον σέβειν καὶ προςκυνεῖν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τῷ παναγίῳ πνεύματι· καὶ ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς χρῆσθαι, νόμῳ καὶ προφήταις· γονεῖς τιμᾶν, ἅπασαν ἔκθεσμον πρᾶξιν φεύγειν· ἀνάστασιν πιστεύειν καὶ κρίσιν καὶ ἀνταπόδοσιν προςδοκᾶν· καὶ τοῖς κτίσμασιν αὐτοῦ πᾶσιν εὐχαρίστως προςέρχεσθαι, ὡς Θεοῦ

Cap. 13. Tit. *ὅπως χρὴ χωρίζεσθαι τῶν αἱρετικῶν.*

πολεμοῦντας et postea *κατακρύπτοντας* necessitate coactus scripsisse mihi videor pro vulgatis *πολεμοῦσι* et *κατακρύπτουσιν,* quae nullo modo ferri possunt.

Cap. 14. Tit. *τίνες οἱ κηρύξαντες τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν καὶ τίνα τὰ | δι' αὐτῶν* (Turr. „ejus" i. e. *αὐτῆς*) *παραγγέλματα.*

1. *Ἰάκωβος καὶ Ἰ. υἱοὶ Ζ.:* Bov. M. legendum esse existimant *καὶ Ἰωάννης υἱὸς Ζ.;* verum temporum rationibus haud raro obstant, quae confingit Noster. — *καταψηφισθεὶς σὺν ἡμῖν* c. Cot. in mg. (cf. cap. 12, 1); vulgo om. *σύν.*

2. *καὶ αὐτὸν μόνον:* in libris editis falso *καὶ αὐτὸ μ.* — *διὰ Ἰησοῦ* usque ad *πνεύματι:* Vind. *καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα,* librarii commentum arianam sententiam emendaturi.

3 ἔργοις καὶ μηδὲν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι φαῦλον· καὶ γαμεῖν νομίμως, ἄμεμπτος γὰρ ὁ τοιοῦτος γάμος, ὅτι καὶ παρὰ Κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρί (Prov. XIX, 14), καὶ ὁ Κύριος λέγει Ὁ ποιήσας ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν Ενεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προςκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν (Matth. XIX, 4. 5 cf. Gen. II, 24). Μήτε μὴν μετὰ γάμον ἐκβάλλειν ἀκατάγνωστον ἐξέστω. Φυλάξῃ γάρ, φησί, τῷ πνεύματί σου καὶ γυναῖκα νεότητός σου μὴ ἐγκαταλίπῃς, ὅτι αὐτὴ κοινωνὸς βίου σου καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου, καὶ ἐγὼ ἐποίησα καὶ οὐκ ἄλλος (cf. Mal. II, 14. 15 graece)· φάσκει γὰρ ὁ Κύριος ὅτι Ἃ ὁ Θεὸς ἔζευξεν, ἄνθρωπος μὶ χωριζέτω (Matth. XIX, 6)· ἡ γὰρ γυνὴ κοινωνός ἐστι βίου, ἑνουμένη εἰς ἓν σῶμα ἐκ δύο παρὰ Θεοῦ· ὁ δὲ τὸ ἓν ἀνάπαλιν διαιρῶν εἰς δύο ἐχθρὸς δημιουργίας Θεοῦ καὶ προνοίας τῆς ἐκείνου ἀντίπαλος, ὡςαύτως ὁ κατέχων τὴν παραφθαρεῖσαν φύσεως θεσμοῦ παράνομος· ἐπείπερ ὁ κατέχων μοιχαλίδα ἄφρων καὶ ἀσεβής (Prov. XVIII, 22)· Ἀπότεμε γὰρ αὐτήν, φησίν, ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου (Sirac. XXV, 26)· οὐ γάρ ἐστι βοηθός, ἀλλ' ἐπίβουλος, πρὸς ἄλλον ἀποκλί-
4 νασα τὴν διάνοιαν. Μήτε δὲ περιτέμνεσθαι τὴν σάρκα, ἀρκεῖσθαι δὲ πιστοῖς τὴν τῆς καρδίας περιτομὴν ἐν πνεύματι· Περιτμήθητε γάρ, φησί, τῷ Θεῷ ὑμῶν καὶ περιτέμνεσθε τὴν ἀκρο-
Cap. 15, 1 βυστίαν τῆς καρδίας ὑμῶν (Hier. IV, 4). * Ὁμοίως καὶ βαπτίσματι ἑνὶ ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δεδομένῳ, οὐ τῷ παρὰ τῶν δυςωνύμων αἱρετικῶν, ἀλλὰ τῷ παρὰ τῶν ἀμέμπτων ἱερέων δεδομένῳ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Μήτε δὲ τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν δεκτὸν ὑμῖν ἔστω, μήτε τὸ παρὰ τῶν ὁσίων ἀκυρούσθω διὰ δευτέρου. Ὡς γὰρ εἷς ὁ Θεὸς, εἷς ὁ Χριστὸς καὶ εἷς ὁ Παράκλητος, εἷς δὲ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου ἐν σώματι θάνατος, οὕτως ἓν ἔστο καὶ τὸ εἰς αὐτὸν διδόμενον βάπτισμα· οἱ δὲ παρὰ ἀσεβῶν
3 δεχόμενοι μόλυσμα κοινωνοὶ τῆς γνώμης αὐτῶν γενήσονται. Οὐ γάρ εἰσιν ἐκεῖνοι ἱερεῖς· λέγει γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεός Ἐπεὶ

3. *ὅτι αὐτὴ κοινωνὸς* usque ad *ἄλλος:* Vind. om., fortasse quia satis abhorrent a loco prophetico, qualis revera est. — *ὑπόλειμμα:* Cot. in mg. *λῆμμα* (cujus loco scribi vult *λεῖμμα*). — *ἔζευξεν:* Vind. *συνέζευξεν* e Matth. XIX, 6. — *παρὰ Θεοῦ:* Vind. *ὑπὸ Θ.* — *παραφθαρεῖσαν:* Vind. *μοιχαλίδα*, interpretamentum. — *ἀπὸ τῶν σαρκῶν:* Vind. praemittit *τὴν καρδίαν*, quod Clerico non immerito arridet.

Cap. 15. Tit. *ὅτι οὔτε ἀναβαπτίζειν χρὴ οὔτε μὴν παραδέχεσθαι τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν βάπτισμα δοθὲν,* | *ὃ οὐκ ἔστι βάπτισμα, ἀλλὰ μόλυσμα* (Turr. om.).

1. *εἷς δὲ καὶ* usque ad *θάνατος:* Bov. om.

καὶ σὺ ἀπώσω γνῶσιν, ἀπώσομαί σε κἀγὼ τοῦ ἱερατεύειν μοι (Os. IV, 6)· *οὔτε μὴν οἱ βαπτισθέντες ὑπ᾽ αὐτῶν μεμύηνται, ἀλλὰ μεμολυσμένοι ὑπάρχουσιν, οὐκ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαμβάνοντες, ἀλλὰ δεσμὸν ἀσεβείας. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοὺς μεμυημένους ἐκ δευτέρου βαπτίζειν πειρώμενοι ἀνασταυροῦσι τὸν Κύριον* [*καὶ*] *ἀναιροῦσιν αὐτὸν ἐκ δευτέρου, γελῶσι τὰ θεῖα, μυκτηρίζουσι τὰ ἅγια, ὑβρίζουσι τὸ πνεῦμα, τὸ αἷμα τὸ ἅγιον ὡς κοινὸν ἀτιμάζουσιν· ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν ἀποστείλαντα, εἰς τὸν παθόντα, εἰς τὸν μαρτυρήσαντα.* 3 *Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐκ καταφρονήσεως μὴ βουλόμενος βαπτισθῆναι ὡς ἄπιστος κατακριθήσεται, καὶ ὀνειδισθήσηται ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων· λέγει γὰρ ὁ Κύριος Ἐὰν μή τις βαπτισθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ μὴ εἰςέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* (Joa. III, 5)· *καὶ πάλιν Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ὁ δὲ ἀπιστήσας κατακριθήσεται* (Marc. XVI, 16). *Ὁ δὲ λέγων ὅτι ὅταν τελευτῶ, βαπτίζομαι, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω καὶ ῥυπανῶ τὸ βάπτισμα, οὗτος ἄγνοιαν ἔχει Θεοῦ καὶ τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ἐπιλήσμων τυγχάνει· Μὴ ἀναβάλλου γάρ, φησίν, ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον· οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα* (Sir. V, 7; Prov. III, 28). 4 *Βαπτίζετε δὲ ὑμῶν καὶ τὰ νήπια, καὶ ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Θεοῦ· Ἄφετε γάρ, φησί, τὰ παιδία ἔρχεσθαι πρὸς μέ, καὶ μὴ κωλύετε αὐτά* (Matth. XIX, 14).

Cap. 16, 1 *Ταῦτα πάντα ἐπεστείλαμεν ὑμῖν, ἵνα εἰδέναι ἔχοιτε τὴν ἡμετέραν γνώμην οἵα τίς ἐστι, καὶ τὰ ἐπ᾽ ὀνόματι ἡμῶν παρὰ τῶν ἀσεβῶν καττυθέντα βιβλία μὴ παραδέχεσθαι· οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασι χρὴ ὑμᾶς προςέχειν τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων καὶ τῇ γνώμῃ τῇ ἀδιαστρόφῳ.* 2 *Οἴδαμεν γὰρ ὅτι οἱ περὶ Σίμωνα καὶ Κλεόβιον ἰώδη συντάξαντες βιβλία ἐπ᾽ ὀνόματι Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ περιφέρουσιν, εἰς ἀπάτην ὑμῶν τῶν πεφιληκότων Χριστὸν καὶ ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ δούλους. Καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα Μωσέως καὶ Ἐνὼχ καὶ Ἀδὰμ Ἠσαΐου τε καὶ Δαβὶδ*

2. [*καὶ*] recepimus c. Vind. Turr. — *τὸ πνεῦμα:* Vind. Turr. add. *τὸ ἅγιον.* — *ἅγιον:* Vind. *τίμιον*, quod praeferendum videtur Clerico.

3. *ὁ ἐκ καταφρονήσεως μὴ βουλόμενος:* Vind. *οἱ ἐκ κ. μὴ βουλόμενοι* et sic deinceps. — *καὶ ἀγνώμων:* Bov. om. — *βαπτισθῇ:* Vind. *γεννηθῇ* ex Joa. III, 5. — *πνεύματος:* Bov. „Spiritu sancto". — *φησίν* recepimus c. Vind. Turr.

Cap. 16. Tit. *περὶ τῶν ψευδεπιγράφων βιβλίων.*

1. *ἡμετέραν γνώμην:* Cot. in mg. *ὑμετέραν γνῶσιν;* Turr. „nostra scientia" (*ἡμετέραν γνῶσιν*, et sic legendum erit etiam apud Cot. in mg.). — *οἵα:* Vind. *ὁποία.* — *καὶ τὰ ἐπ᾽ ὀ.:* Timotheus Presbyter (tractatu de iis, qui accedunt ad ecclesiam) *ὁρᾶτε τὰ ἐπ᾽ ὀ.* — *καττυθέντα* c. Vind.; vulgo *κρατυθέντα.*

2. *ἰώδη:* Nicetas Pectoratus (c. La-

καὶ Ἠλία καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά· τοιαῦτα καὶ νῦν ἐπενόησαν οἱ δυςώνυμοι, διαβάλλοντες δημιουργίαν, γάμον, πρόνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προφήτας· βάρβαρά τινα ὀνόματα ἐγγράφοντες καὶ ὡς αὐτοί φασιν ἀγγέλων, τὸ δ᾽ ἀληθὲς εἰπεῖν δαιμόνων τῶν αὐτοῖς ὑπηχούντων. Ὧν ἀποφεύγετε τὴν διδασκαλίαν, ἵνα μὴ μετάσχητε τῆς τιμωρίας τῶν αὐτὰ συγγραψαμένων ἐπ᾽ ἀπάτῃ καὶ ἀπωλείᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἀμέμπτων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μαθητῶν.

Cap. 17, 1 *Ἐπίσκοπον καὶ πρεσβύτερον καὶ διάκονον εἴπομεν μονογάμους καθίστασθαι, κἂν ζῶσιν αὐτῶν αἱ γαμεταί, κἂν τεθνᾶσι· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς μετὰ χειροτονίαν [ἢ] ἀγάμοις οὖσιν ἔτι ἐπὶ γάμον ἔρχεσθαι, ἢ γεγαμηκόσιν ἑτέραις συμπλέκεσθαι, ἀλλ᾽* **2** *ἀρκεῖσθαι ᾗ ἔχοντες ἦλθον ἐπὶ τὴν χειροτονίαν. Ὑπηρέτας δὲ καὶ ψαλτῳδοὺς καὶ ἀναγνώστας καὶ πυλωροὺς καὶ αὐτοὺς μονογάμους εἶναι κελεύομεν· εἰ δὲ πρὸ γάμου εἰς κλῆρον παρέλθωσιν, ἐπιτρέπομεν αὐτοῖς γαμεῖν, εἴγε πρὸς τοῦτο πρόςθεσιν* **3** *ἔχουσιν, ἵνα μὴ ἁμαρτήσαντες κολάσεως τύχωσιν. Οὐδενὶ δὲ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κελεύομεν ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ χήραν καὶ* **4** *ἐκβεβλημένην λαμβάνειν, ὡς καὶ ὁ νόμος λέγει* (Lev. XXI). *Διακόνισσα δὲ γινέσθω παρθένος ἁγνή· εἰ δὲ μήγε, κἂν χήρα μονόγαμος, πιστὴ καὶ τιμία.*

Cap. 18, 1 *Τοὺς δὲ μετανοοῦντας προςδέχεσθε, τοῦτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ· τοὺς κατηχουμένους στοιχειώσαντες βαπτίσατε· τοὺς ἀθέους αἱρεσιώτας, ἀμετανοήτως ἔχοντας, διαστείλαντες ἀφορίσατε ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ ἐκκηρύκτους ποιήσατε, καὶ παραγγείλατε τοῖς πιστοῖς παντοίως αὐτῶν ἀπέχεσθαι καὶ μήτε λόγοις μήτε προςευχαῖς κοινωνεῖν αὐ-* **2** *τοῖς. Οὗτοι γάρ εἰσιν ἀντίδικοι καὶ ἐπίβουλοι τῆς ἐκκλησίας, οἱ διαφθείροντες τὸ ποίμνιον καὶ μολύνοντες τὴν κληρονομίαν, οἱ δοξόσοφοι καὶ παμπόνηροι· περὶ ὧν ἔλεγε Σολομὼν ὁ σοφὸς ὅτι δυςσεβοῦντες ὑποκρίνονται εὐσεβεῖν. Ἔστι γάρ, φησίν, ὁδός, ἣ δοκεῖ τισιν ὀρθὴ εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς βλέπει εἰς*

tinos circa finem) *καὶ Ἰούδαν.* — *Ἠλία:* Timoth. Pr. *Ἠλίου.* — *καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρα:* Timoth. Pr. *δὲ καὶ τ. ἀ. ἀντίθητα* (? *ἀντίθετα*). — *ἐπενόησαν* c. Timoth. Pr.; vulgo *ἐποίησαν.* — *Ἰησοῦ:* Timoth. Pr. om. — *μαθητῶν:* al. add. *καὶ υἱῶν καὶ κληρονόμων* (Cot. in mg.).

Cap. 17. Tit. *περὶ κληρικῶν* | *γαμικὰ παραγγέλματα* (Bov. om.).

1. *κἂν τεθνᾶσι:* Vind. *κἂν τε τ.* — [*ἢ*] c. Vind. recepimus. — *ᾗ ἔχοντες:* Paris. 1326 *εἰ ἔχ.;* Cot. in mg. *ἣ* vel *ᾗ ἔχ.;* M. in mg. *ἣ ἔχ.*

Cap. 18. Tit. *παραίνεσις κελεύουσα φεύγειν τὴν τῶν ἀσεβῶν αἱρετικῶν κοινωνίαν.*

1. *λόγοις:* Vind. *λόγῳ.*

2. *ὁ σοφὸς:* Bov. Turr. om. — *Οὗτοί εἰσι:* in mg. Vind. adscriptum est *τίνες εἰσὶν οἷς οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.*

πυθμένα ᾅδου (Prov. XIV, 12). *Οὗτοί εἰσι περὶ ὧν ὁ Κύριος πικρῶς καὶ ἀποτόμως ἀπεφήνατο, λέγων ὅτι εἰσὶ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοδιδάσκαλοι* (Matth. XXIV)· *οἱ βλασφημήσαντες τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος καὶ ἀποπτύσαντες τὴν παρ' αὐτοῦ δωρεὰν μετὰ τὴν χάριν, οἷς οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι* (Matth. XII)· *οἱ καὶ ἰουδαίων δυςσεβέστεροι καὶ ἑλλήνων ἀθεώτεροι· οἱ Θεὸν τὸν ἐπὶ πάντων βλασφημοῦντες καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καταπατοῦντες καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ πνεύματος διαπτύοντες· οἱ τοὺς θείους λόγους ἀρνούμενοι ἢ μεθ' ὑποκρίσεως προςποιούμενοι δέχεσθαι, ἐφ' ὕβρει Θεοῦ καὶ ἀπάτῃ τῶν αὐτοῖς προςιόντων· οἱ τὰς ἱερὰς γραφὰς ἐνυβρίζοντες καὶ τὴν δικαιοσύνην ὅ,τι ποτέ ἐστιν ἀγνοοῦντες· οἱ τὴν ἐκκλησίαν Θεοῦ διαφθείροντες, ὡς ἀλωπέκες μικροὶ ἀμπελῶνα* (Cant. II). *Οὓς φεύγειν ὑμᾶς παρακαλοῦμεν, ἵνα μὴ λάβητε βρόχους ταῖς* 3 *ἑαυτῶν ψυχαῖς· ὁ συμπορευόμενος μὲν σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσι γνωσθήσεται* (Prov. XIII, 20). *Οὔτε γὰρ κλέπτῃ δεῖ συντρέχειν, οὐδὲ μετὰ μοιχοῦ τὴν μερίδα τίθεσθαι· ἐπείπερ καὶ ὁ ὅσιός φησι Δαβίδ Κύριε, τοὺς μισοῦντάς σε ἐμίσησα καὶ ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου ἐξετηκόμην, τέλειον μῖσος ἐμίσουν αὐτοὺς, εἰς ἐχθροὺς ἐγένοντό μοι* (Ps. CXXXIX, 21. 22)· *καὶ τῷ Ἰωσαφὰτ ὁ Θεὸς ὀνειδίζει διὰ τὴν πρὸς Ἀχαὰβ φιλίαν καὶ συμμαχίαν καὶ τὴν πρὸς Ὀχοζίαν, λέγων διὰ Ἰηοὺ τοῦ προφήτου Εἰ ἁμαρτωλῷ σὺ φιλιάζεις ἢ μισουμένῳ ὑπὸ Κυρίου βοηθεῖς; διὰ τοῦτο ἐξαίφνης ὀργὴ Κυρίου ἐγένετο ἐπὶ σέ, εἰ μὴ ὅτι εὑρέθη ἡ καρδία σου τελεία πρὸς Κύριον, διὰ τοῦτο ἐφείσατό σου Κύριος* (cf. 2 Chron. XIX, 2. 3)· *πλὴν ὅτι διεκόπη τὰ ἔργα σου καὶ συνετρίβησαν αἱ νῆές σου* (2 Chron. XX, 37). *Φεύ-* 4 *γετε οὖν τῆς κοινωνίας αὐτῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης ἀλλότριοι τυγχάνετε· περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προφήτης ἀπεφήνατο, λέγων ὅτι Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος* (Is. LVII, 21). *Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ κρύφιοι λύκοι, οἱ ἐννεοὶ κύνες οἱ οὐ*

τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος: Bov. „Spiritum sanctum". — *καὶ ἑλλήνων ἀθεώτεροι:* Vind. om. — *ἀμπελῶνα:* Vind. *ἀμπελῶνας καὶ ἀλωπέκων μερίδες γενόμενοι,* quae fortasse sunt recipienda. Pari modo supra cap. 13 simul alluditur ad Cant. II, 15 et Ps. LXIII, 10.

3. *συμπορευόμενος μὲν:* Vind. Bov. *σ. γὰρ;* Turr. add. „inquit". — *τὴν μερίδα:* Vind. om. *τὴν.* — *ὅσιος:* Vind. *θεῖος;* Gent. in Anast. (qu. 56) om. — *Κύριε:* Turr. om. — *καὶ τὴν πρὸς Ὀχοζίαν:* Anast. om.; Bov. falso *Ὀζίαν* legit. — *Ἰηοὺ:* ex cod. Vind. (qui habet *ιου,* lineola interposita) verum istud prophetae nomen instaurandum putavi; vulgo *Ἰωνᾶ,* quod Cot. e genuino *Ἰηοὺ Ἀνανὶ* ob lectu difficilem aut compendiosam scripturam factum esse ingeniose suspicatus est; Anast. *Ἡσαΐου;* Cot. in mg. *Ἰωὴλ.* — *πρὸς Κύριον:* Anast. add. *καὶ λόγοι καλοὶ εὑρέθησαν ἐν σοί,* ex 2 Chron. XIX, 3.

4. *ἐννεοὶ:* Bov. „novi" (*νέοι*). —

δυνάμενοι ὑλακτεῖν (Is. LVI)· *οἵ νῦν μὲν εἰσὶν ὀλίγοι, προκόψαντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ τῆς συντελείας ἐγγιζούσης, πλείονες καὶ χαλεπώτεροι ἔσονται· περὶ ὧν ὁ Κύριος ἔλεγεν ὅτι Ἆρα ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς* (Luc. XVIII, 8); *καί Διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, καὶ ἐλεύσονται ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται καὶ δώσουσι σημεῖα ἐν οὐρανῷ, ὥςτε, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀπατῆσαι* (Matth. XXIV, 12. 24)· *ὧν τῆς ἀπάτης ῥύσεται* 5 *ἡμᾶς ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, διερχόμενοι τὰ ἔθνη καὶ ἐπιστηρίζοντες τὰς ἐκκλησίας, τοὺς μὲν ἐν πολλῇ νουθεσίᾳ καὶ λόγῳ ἰατικῷ ὑγιάσαντες ἐπανηγάγομεν μέλλοντας ὅσον οὐδέπω θνήσκειν ἀπάτῃ, τοὺς δὲ ἀνιάτως ἔχοντας ἐξεβάλομεν ἀπὸ τῆς ποίμνης, ἵνα μὴ ψωραλέας νόσου μεταδῶσι καὶ τοῖς ὑγιαίνουσιν ἀρνίοις, ἀλλὰ καθαρὰ καὶ ἄχραντα, ὑγιᾶ καὶ ἄσπιλα διαμείνῃ Κυρίῳ τῷ Θεῷ· καὶ ταῦτα κατὰ πόλιν πανταχοῦ εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην τοῦ κόσμου πεποιήκαμεν, καταλιπόντες ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ λοιποῖς ἱερεῦσι τήνδε τὴν καθολικὴν διδασκαλίαν ἀξίως καὶ δικαίως εἰς μνημόσυνον ἐπιστηριγμοῦ τοῖς πεπιστευκόσι Θεῷ, διαπεμψάμενοι διὰ τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Κλήμεντος τοῦ πιστοτάτου καὶ ὁμοψύχου τέκνου ἡμῶν ἐν Κυρίῳ, ἅμα καὶ Βαρνάβᾳ καὶ Τιμοθέῳ τῷ ποθεινοτάτῳ υἱῷ καὶ Μάρκῳ τῷ γνησίῳ, σὺν οἷς καὶ Τίτον ὑμῖν γνωρίζομεν καὶ Λουκᾶν Ἰάσονά τε καὶ Λούκιον καὶ Σωσίπατρον.*

6 *Δι' ὧν καὶ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ἀπέχεσθαι παλαιᾶς συνηθείας δεσμῶν ματαίων, ἀφορισμῶν, παρατηρήσεων, βρωμάτων διορισμοῦ, βαπτισμάτων καθημερινῶν· τὰ ἀρχαῖα* **Cap. 19, 1** *γὰρ παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα* (2 Cor. V, 17). * *Γνόντες γὰρ Θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ οἰκονομίαν ἀρχῆθεν γεγενημένην, ὅτι δέδωκε νόμον ἁπλοῦν εἰς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ, καθαρὸν, σωτήριον, ἅγιον, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐγκατέθετο, τέλειον, ἀνελλειπῆ, δέκα λογίων πλήρη, ἄμωμον, ἐπιστρέφοντα ψυχάς· οὗπερ καὶ ἐπιλαθομένους ἑβραίους ὑπομιμνήσκει διὰ Μαλαχίου τοῦ προφήτου λέγων Μνήσθητε νόμου Μωσῆ, ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, ὃς ἐνετείλατο ὑμῖν προστά-*

Ἆρα: in editis est *ἄρα*. — *Θεὸς:* Turr. „Dominus Deus".
5. *Κυρίῳ τῷ Θεῷ:* Bov. „Domino". — *ἐν Κυρίῳ:* Turr. om. — *γνωρίζομεν:* Bov. „dedimus".
6. *ἐν Κυρίῳ:* Turr. om.

Cap. 19. Tit. *πρὸς* (Vind. *περὶ τοὺς*) *φαυλίζοντας τὸν νόμον*.
1. Apodosis latet in commate altero, quo demonstratur, legem decalogi a Jesu nequaquam esse abrogatam. — *διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ:* Bov. „per Christum".

γματα καὶ δικαιώματα (Mal. IV, 4). Ὅς τοσοῦτόν ἐστιν ἅγιος 2 καὶ δίκαιος, ὡς καὶ τὸν σωτῆρά ποτε, θεραπεύσαντα λεπρὸν ἕνα καὶ πάλιν ἐννέα, εἰπεῖν τῷ πρώτῳ Πορευθεὶς δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἀρχιερεῖ, καὶ προςένεγκε τὸ δῶρον, ὃ προςέταξε Μωσῆς εἰς μαρτύριον αὐτοῖς (Matth. VIII, 4), τοῖς δὲ ἐννέα πάλιν Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν (Luc. XVII, 14)· οὐ γάρ που κατέλυσε τὸν νόμον, ὡς Σίμων δοξάζει, ἀλλ' ἐπλήρωσε· λέγει γὰρ Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν [ταῦτα] πάντα γένηται· οὐ γὰρ ἦλθον, φησί, καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι (Matth. V, 18. 17). Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς, νομοθέτης ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεὺς καὶ προφήτης καὶ βασιλεύς, καὶ Ἠλίας ὁ ζηλωτὴς τῶν προφητῶν συνῆσαν ἐν τῇ μεταμορφώσει τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ὄρει μάρτυρες αὐτοῦ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῶν παθημάτων, ὡς φίλοι Χριστοῦ καὶ οἰκεῖοι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐχθροὶ ἢ ἀλλότριοι· ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι καὶ ὁ νόμος καλὸς καὶ ἅγιος καὶ οἱ προφῆται. * Νόμος δέ ἐστιν ἡ δεκάλογος, ἣν πρὸ τοῦ τὸν λαὸν μοσχοποιῆσαι τὸν παρ' αἰγυπτίοις Ἆπιν Θεὸς αὐτοῖς ἐνομοθέτησεν ἀκουστῇ φωνῇ· οὗτος δὲ δίκαιός ἐστι, διὸ καὶ νόμος λέγεται διὰ τὸ φύσει δικαίως τὰς κρίσεις ποιεῖσθαι· ὃν οἱ περὶ Σίμωνα φαυλίζουσιν οἰόμενοι, μὴ κριθέντες ὑπ' αὐτοῦ, τὴν κόλασιν ἐκφεύγειν. Οὗτος ὁ νόμος ἀγαθός, ὅσιος, ἀκατανάγκαστος· φησὶ γὰρ Ἐὰν δὲ ποιήσῃς μοι θυσιαστήριον, ἐκ γῆς ποιήσεις μοι αὐτό (cf. Exod. XX, 24). Οὐκ εἶπε Ποίησον, ἀλλά Ἐὰν ποιήσῃς· οὐκ ἀνάγκην περιέθηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπέτρεψεν ἅτε ἐλευθέρᾳ. Οὐ γὰρ θυσιῶν δέεται Θεός, ἀνενδεὴς ὑπάρχων τῇ φύσει· ἀλλὰ γινώσκων, καθάπερ καὶ ᾔδει πρότερον τὸν φιλόθεον Ἄβελ καὶ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ καὶ τοὺς καθεξῆς οὐκ αἰτηθέντας, φυσικῷ δὲ νόμῳ κινηθέντας ἀφ' ἑαυτῶν προςενέγκαι θυσίαν Θεῷ ἀπὸ γνώμης εὐχαρίστου, ἐπιτρέπει καὶ νῦν ἑβραίοις, οὐ προςτάσσων, ἀλλ', εἰ βουληθῶσι, συγχωρῶν καί, εἰ ἀπὸ ὀρθῆς προςοίσωσι γνώμης, εὐδοκῶν ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτῶν. Διὰ τοῦτό φησιν Εἰ θύειν ἐπιθυμεῖς, οὐ δεομένῳ μοι θῦε· οὐδενὸς γὰρ ἐν χρείᾳ καθέ-

Cap. 20, 1 (margin)

2. *τὸν σωτῆρα:* Bov. „Dominus". — *τῷ ἀρχιερεῖ:* Cot. om. *τῷ*. — [*ταῦτα*] c. Vind.; vulgo om. ut Matth. V, 18. — *τὸν νόμον:* Vind. add. *ἢ τοὺς προφήτας*, e Matth. V, 17. — *συνῆσαν:* M. om.

Cap. 20. Tit. *τίς ὁ φυσικὸς νόμος καὶ τίς ὁ ἐπείςακτος, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ἐπειςήχθη.*

1. *ὃν οἱ π. Σ. φαυλίζουσιν:* Vind. *οὗ οἱ π. Σ. τὰς κρίσεις φαυλίζουσιν.* — *περιέθηκεν:* Vind. *ἐπέθηκεν.* — *ᾔδει* c. Vind., postulante sententia; vulgo *ἤδη* (quod si genuinum fuerit, abjiciendum erit *καθάπερ*, quod Turr. non legisse videtur). — *προςοίσωσι:* Vind. *προςοίσουσι.* — *θύειν:* Vind. *θυσίαν*, et ita legisse videtur Gent. in Anast. (qu. 50).

στηκα· ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς (Ps. 2 L, 12). Ὁπότε δὲ οἱ τοῦ λαοῦ τούτων ἀμνήμονες ὑπῆρξαν, καὶ μόσχον ἀντὶ Θεοῦ θεὸν ἐπεκαλέσαντο καὶ τούτῳ τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ Αἰγύπτου πορείας ἐπέγραψαν λέγοντες Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραήλ, οἱ ἐξαγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου (Exod. XXXII, 4), καὶ δυςσεβήσαντες εἰς ὁμοίωμα μόσχου ἐσθίοντος χόρτον ἐπηρνήσαντο Θεὸν τὸν διὰ Μωσέως ἐπισκεψάμενον αὐτοὺς ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, τὸν τὰ σημεῖα ἐπὶ χειρὸς καὶ ῥάβδου ποιησάμενον καὶ τοὺς αἰγυπτίους δεκαπλήγῳ πατάξαντα, τὸν τὴν ἐρυθρὰν διελόντα θάλασσαν εἰς διαιρέσεις ὑδάτων, τὸν διαγαγόντα αὐτοὺς ἐν μέσῳ ὕδατος ὡς ἵππον ἐν πεδίῳ, τὸν τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καὶ ἐπιβούλους βυθίσαντα, τὸν εἰς Μεῤῥὰν τὴν πικρὰν πηγὴν γλυκάναντα, τὸν ἐκ πέτρας ἀκροτόμου καταγαγόντα ὕδωρ εἰς πλησμονὴν, τὸν στύλῳ νεφέλης καὶ στύλῳ πυρὸς σκιάζοντα αὐτοῖς διὰ θάλπος ἄμετρον καὶ φωτίζοντα καὶ ὁδηγοῦντα τοὺς οὐκ εἰδότας ὅπου πορευθῶσι, τὸν ἐξ οὐρανοῦ μαννοδοτήσαντα αὐτοῖς καὶ ἐκ θαλάσσης κρεωδοτήσαντα ὀρτυγομήτραν, τὸν ἐν τῷ ὄρει νομοθετήσαντα αὐτοῖς, οὗ τῆς φωνῆς ἠξιώθησαν ἐπακοῦσαι· τοῦτον ἀπηρνήσαντο εἰπόντες τῷ Ἀαρών Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν (Exod. XXXII, 1), καὶ ἐμοσχο-3 ποίησαν χωνευτὸν καὶ ἔθυσαν τῷ εἰδώλῳ· τότε ὀργισθεὶς ὁ Θεὸς, ἅτε ἀχαριστηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, ἔδησεν αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις, στιβώσει φορτισμοῦ καὶ σκληρότητι κλοιοῦ· καὶ οὐκέτι εἶπεν Ἐὰν δὲ ποιῇς, ἀλλά Ποίησον θυσιαστήριον καὶ θῦε διηνεκῶς, ἐπιλήσμων γὰρ τυγχάνεις καὶ ἀχάριστος· ὁλοκαύτει οὖν συνεχῶς, ἵν' ὑπομιμνήσκῃ μου· ἐπειδὴ γὰρ τῇ ἐξουσίᾳ κακῶς ἀπεχρήσω, ἀνάγκην ἐπιτίθημί σοι λοιπὸν, καὶ βρωμάτων ἀφιστῶ τοιῶνδε καὶ ζώων σοι διαφορὰς καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων διαστέλλομαι, καίτοι παντὸς ζώου καλοῦ τυγχάνοντος ἅτε ὑπ' ἐμοῦ γενομένου· καὶ ἀφορισμοὺς τοιούςδε σοι προστάσσω, καθαρισμοὺς, συνεχῆ βαπτίσματα, ῥαντισμοὺς, ἁγνείας τοιάςδε, ἀργίας διαφόρους· καὶ τούτων ἐφ' ἑκάστῳ, ἐὰν παρακούσῃς, τιμωρίαν ὁρίζω ὡς οἰκέτῃ ἀπειθεῖ· ὅπως πιεζόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ κλοιοῦ ἀγχόμενος τῆς πολυθέου πλάνης ἐκστῇς, καὶ παρεὶς

2. **τούτων** c. Vind. Turr. (Gent. in Anast.); vulgo **τούτου**. — **ἐπηρνήσαντο:** Vind. **ἀπηρνήσαντο** ut infra. — **ὀρτυγομήτραν:** Turr. praeterit (VIII, 12, 12 interpretatur „coturnix"). — **ἐπακοῦσαι:** M. om. — **τῷ Ἀαρών:** Bov. om.

3. **τότε:** Vind. **διὸ**. — **ὑπομιμνήσκῃ:** edd. **ὑπομιμνήσκῃς**, quod ita emendandum videbatur. — **καλοῦ:** Vind. Anast. **καθαροῦ**, cui favet Clericus. — **ῥαντισμοὺς:** Georgius Cedr. (Comp. hist. ed. reg. I, pag. 237) **δεκατισμοὺς**. — **οἰκέτῃ** c. Vind. Turr.; vulgo **ἔοικε τῷ**.

τό Οὗτοι οἱ θεοί σου, Ἰσραήλ (Exod. XXXII, 4) *ὑπομνησθῇς τό Ἄκουε, Ἰσραήλ, Κύριος, ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι* (Deut. VI, 4), *καὶ ἀναδράμῃς ἐπ' ἐκεῖνον τὸν νόμον τὸν ὑπ' ἐμοῦ τῇ φύσει καταβληθέντα [τοῖς] πᾶσιν ἀνθρώποις· ἕνα μόνον ὑπάρχειν Θεὸν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, καὶ τοῦτον ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας, καὶ πλὴν αὐτοῦ μὴ φοβεῖσθαι ἄλλον, μήτε ὄνομα θεῶν ἑτέρων ἐπὶ διανοίας λαμβάνειν μήτε προφέρειν γλώσσῃ διὰ στόματος. Διὰ* 4 *[γὰρ] τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν ἐπέδησεν αὐτούς, ἵνα διὰ τοῦ θύειν καὶ ἀργεῖν καὶ ἁγνίζεσθαι καὶ τὰ τοιάδε παρατηρεῖσθαι εἰς ἔννοιαν ἔλθωσι τοῦ Θεοῦ τοῦ ταῦτα διαταξαμένου αὐτοῖς.*

Cap. 21. *Ὑμῶν δὲ τῶν πιστευσάντων εἰς τον ἕνα Θεὸν οὐκ ἀπὸ ἀνάγκης, ἀλλὰ ἀπὸ γνώμης ὑγιοῦς ὑπακουσάντων τῷ καλέσαντι μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν, ὅτι ἀκούουσιν· ἀνείθητε γὰρ τῶν δεσμῶν καὶ ἠλευθερώθητε δουλείας. Οὐκέτι γάρ, φησί, λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν* (Joa. XV, 15)· *ἐκείνοις γὰρ μὴ θελήσασιν ἰδεῖν μήτε ἀκοῦσαι, οὐ στερήσει μορίων, ἀλλὰ κακίας ὑπερβολῇ, ἔδωκα προστάγματα οὐ καλὰ καὶ δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς* (Ez. XX, 25)· *οὐ καλὰ δὲ τῷ σκοπῷ αὐτῶν, ἐπειδὴ καὶ οἱ καυτῆρες καὶ τὸ ξίφος καὶ τὰ φάρμακα ἐχθρὰ τοῖς οὐχ ὑγιαίνουσιν, ἀφύλακτα δὲ διὰ τὴν αὐτῶν παρακοὴν, ὅθεν καὶ θάνατον αὐτοῖς ἐπάγει μὴ φυλασσόμενα.* **Cap. 22,** 1 * *Ὑμεῖς οὖν μακάριοι, οἱ λυθέντες τῆς κατάρας. Χριστὸς γὰρ παραγενόμενος ὁ τοῦ Θεοῦ υἱὸς τὸν νόμον κυρώσας ἐπλήρωσε, τὰ ἐπείσακτα περιεῖλεν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἀλλάγε τὰ βαρύτερα, τὸν μὲν βεβαιώσας, τὰ δὲ παύσας· καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων πάλιν ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρᾳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό· διὸ λέγει Εἴ τις θέλῃ ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἐρχέσθω* (cf. Matth. XVI, 24)· *καὶ πάλιν Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν* (Joa. VI, 67); *Ἤδη δὲ καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρῃτεῖτο τὰς* 2

— [*τοῖς*]: Cler. c. Vind. delendum esse censet.
4. [*γὰρ*] c. Vind. Bov. Turr. recepi. — *ἐπέδησεν:* Vind. *ἐπαίδησε* (i. e. Clerico judice *ἐπαίδευσε*, quod praefert vir doctus).
Cap. 21. Tit. *ὅτι ὑπὸ χάριν ἐσμέν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ δουλείαν τοῦ ἐπεισάκτου νόμου, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες.*
δουλείας: Vind. add. *οὕτω καὶ ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς εἶπεν.* — *φησί:* Turr. om. — *ἰδεῖν:* Bov. „loqui", falso. — *μορίων:* Bov. „poenae", falso. — *ξίφος:* Vind. *σιδήριον.*
Cap. 22. Tit. *ὅτι ἐπείσακτος ο ἐπὶ* (Vind. *περὶ*) *θυσιῶν νόμος, ὃν περιεῖλε* (Vind. *πέρανε* — i. e. ni fallor *ἐπέρανε*) *Χριστὸς παραγενόμενος* (hanc vocem Turr. non interpretatur).

τοῦ λαοῦ θυσίας πολλάκις εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτόντος καὶ οἰομένου διὰ θυσιῶν, ἀλλ' οὐ διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξευμενίζεσθαι. Λέγει γὰρ οὕτως Ἵνα τί μοι λίβανον ἐκ Σαβᾶ φέρεις καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ ἔστι δεκτὰ καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἥδυνάν μοι (Hier. VI, 20)· *καὶ ἑξῆς Τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν συναγάγετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν καὶ φάγετε [τὰ] κρέα· ὅτι οὐκ ἐνετειλάμην ὑμῖν, ἡνίκα ἐξήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, περὶ ὁλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν* (Hier. VII, 21. 22). *Καὶ διὰ Ἡσαΐου λέγει Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι· τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προςθήσεσθε ἔτι· ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον, θυμίαμα βδέλυγμά μοί ἐστι, τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα ὑμῶν καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείαν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ*
3 *ἡ ψυχή μου· ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν* (Is. I, 11—14). *Καὶ δι' ἑτέρου λέγει Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι* (Am. V, 23). *Καὶ τῷ Σαοὺλ ὁ Σαμουὴλ λέγει θῦσαι νενομικότι Ἀγαθὴ ἀκοὴ ὑπὲρ θυσίαν, καὶ ἀκρόαμα ὑπὲρ στέαρ κριῶν· ἰδοὺ γὰρ οὐ θέλει Κύριος θυσίαν ὡς τὸ εἰςακούειν αὐτοῦ* (1 Sam. XV, 22). *Καὶ διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγει Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· [ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω·] ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι; θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου* (Ps. L, 9. 12—14). *Καὶ ἐν πάσαις δὲ ταῖς γραφαῖς ὁμοίως αὐτῶν τὰς θυσίας ἀπαναίνεται διὰ τὸ ἐξαμαρτεῖν αὐτοὺς εἰς αὐτόν· θυσίαι γὰρ ἀσεβῶν βδέλυγμα παρὰ Κυρίῳ, καὶ γὰρ παρανόμως προςφέρουσιν αὐτάς* (Prov. XXI, 27)· *καὶ πάλιν Αἱ θυσίαι αὐτῶν ὡς ἄρτος πένθους αὐτοῖς, πάντες οἱ ἐσθίοντες αὐτὰς μολυνθήσονται* (Os. IX, 4).
4 *Εἰ οὖν καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὑπὲρ θυσίας καρδίαν καθαρὰν ἐπεζήτει καὶ πνεῦμα συντετριμμένον* (Ps. LI), *πολλῷ μᾶλλον ἐλθὼν ἔπαυσε ταύτας, φαμὲν τὰς δι' αἱμάτων. Ἔπαυσε δὲ αὐτὰς διὰ τοῦ πρότερον πληρῶσαι· καὶ γὰρ περιετμήθη καὶ ἐῤῥαντίσθη θυσίας τε προςήνεγκε καὶ ὁλοκαυτώσεις καὶ τοῖς*

2. [*τὰ*] c. Vind., favente Clerico; vulgo om., ut apud LXX. — *ἀρνῶν:* M. *κριῶν.*

3. [*ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω*] : Vind. om. — *πένθους:* Bov. om.

4. *φαμὲν:* Vind. add. *δή.*

ἄλλοις ἐθισμοῖς ἐχρήσατο, καὶ ἐγένετο ὁ νομοθέτης αὐτὸς πλήρωμα τοῦ νόμου· οὐκ ἀνελὼν τὸν φυσικὸν νόμον, ἀλλὰ παύσας τὰ διὰ τῆς δευτερώσεως ἐπείσακτα, εἰ καὶ μὴ πάντα. * Τόν τε **Cap. 23, 1** γὰρ φυσικὸν νόμον οὐκ ἀνεῖλεν, ἀλλ' ἐβεβαίωσεν. Ὁ γὰρ εἰρηκὼς ἐν τῷ νόμῳ Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστιν (Deut. VI, 4), ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει Ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (Joa. XVII, 3)· καὶ ὁ εἰρηκὼς Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν (Lev. XIX, 18), ἐν τῷ εὐαγγελίῳ λέγει ἀνανεούμενος Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους (Joa. XIII, 34). Ὁ φόνον τότε ἀπαγορεύσας, νῦν εἰκαίαν ὀργήν· ὁ μοιχείαν, νῦν καὶ ἐπιθυμίαν ἔκνομον· ὁ λῃστείαν, νῦν ἐμακάρισε μᾶλλον τὸν ἐξ οἰκείων πόνων ἐπιχορηγοῦντα τοῖς δεομένοις· ὁ μῖσος, νῦν καὶ πρὸς ἐχθροὺς ἀγάπην· ὁ ἄμυναν, νῦν ἀνεξικακίαν, οὐκ ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλὰ κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας. Οὔτε δὲ τὰ φυσικὰ πάθη ἐκκόπτειν ἐνομοθέτησεν, ἀλλὰ τὴν τούτων ἀμετρίαν. Ὁ γονεῖς προστάξας τιμᾶν αὐτὸς τούτοις ὑπετάγη· ὁ σαββατίζειν δι' ἀργίας νομοθετήσας διὰ τὴν τῶν νόμων μελέτην νῦν καθημέραν ἐκέλευσεν ἡμᾶς, ἀναλογιζομένους δημιουργίας καὶ προνοίας νόμον, εὐχαριστεῖν Θεῷ. Τὴν περιτομὴν ἔπαυσεν, εἰς ἑαυτὸν πληρώσας· 2 αὐτὸς γὰρ ἦν ᾧ ἀπέκειτο, ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν (Gen. XLIX, 10). Ὁ εὐορκεῖν νομοθετήσας καὶ τὸ ἐπιορκεῖν ἀπαγορεύσας τὸ μηδ' ὅλως ὀμνῦναι παρήγγειλε. Τὸ βάπτισμα, τὴν θυσίαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν τοπικὴν λατρείαν ἑτέρως μετεποίησεν· ἀντὶ μὲν καθημερινοῦ ἓν μόνον δοὺς βάπτισμα τὸ εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον· ἀντὶ δὲ μιᾶς φυλῆς ἀφ' ἑκάστου ἔθνους προστάξας τοὺς ἀρίστους εἰς ἱερωσύνην προχειρίζεσθαι, καὶ οὐ τὰ σώματα μωμοσκοπεῖσθαι, ἀλλὰ θρησκείαν καὶ βίους· ἀντὶ θυσίας τῆς δι' αἱμάτων λογικὴν καὶ ἀναίμακτον καὶ τὴν μυστικήν, ἥτις εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου συμβόλων χάριν ἐπιτελεῖται, τοῦ σώματος αὐτοῦ καὶ τοῦ αἵματος· ἀντὶ δὲ τοπικῆς λατρείας ἀπὸ ἀνατολῶν [καὶ] μέχρι δυσμῶν ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ προσέταξε δοξάζεσθαι αὐτὸν καὶ ἐδικαίωσεν. Οὐ νόμον οὖν 3

Cap. 23. Tit. *πῶς πληρωτὴς τοῦ νόμου γέγονεν ὁ Χριστὸς, καὶ τίνα τούτου ἔπαυσεν ἢ ἐνήλλαξεν ἢ μετέθηκεν.*

1. *ὡς σεαυτόν:* Turr. om. — *καινὴν* c. Vind. Bov. Turr. M.; Cot. om.

2. *μηδ' ὅλως* c. Vind. Turr.; vulgo *μὴ δ'*, quod ineptum est. — *λογικὴν:* Vind. praefigit *τήν*, quod probatur Clerico. — *ἀνατολῶν:* M. add. *ἡλίου*, quod nescio an non errore quodam exciderit in editione Cot. — [*καὶ*]: Vind. Bov. Turr. om. — *καὶ ἐδικαίωσεν:* Vind. om., et nullo sane incommodo omitterentur. Bov. et ipse non legisse videtur, qui *προσέταξε κτλ.* vertit: „nomen suum celebrari statuit".

περιεῖλεν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλὰ δεσμά· περὶ γὰρ τοῦ νόμου Μωσῆς λέγει Μελετήσεις τὸ ῥῆμα, ὃ ἐγώ σοι ἐντέλλομαι, καθήμενος ἐν οἴκῳ καὶ ἀνιστάμενος καὶ περιπατῶν ἐν ὁδῷ (cf. Deut. VI, 6. 7)· καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει Ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός (Ps. I, 2). Πανταχοῦ γὰρ ἐννόμους ἡμᾶς εἶναι βούλεται, ἀλλ' οὐχὶ παρανόμους· Μακάριοι γάρ, φησίν, οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου· μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐκζητήσουσιν αὐτόν (Ps. CXIX, 1. 2)· καὶ πάλιν Μακάριοί ἐσμεν, Ἰσραήλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ ἡμῖν γνωστά ἐστι (Bar. IV, 4)· καὶ ὁ Κύριός φησιν Εἰ ταῦτα οἴδατε, μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά (Joa. XIII, 17).

Cap. 24. Οὐ μόνον δὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον δι' ἡμῶν ἐπιδείκνυσθαι βούλεται, ἀλλὰ καὶ διὰ ῥωμαίων εὐδόκησεν αὐτὸν φαίνεσθαι καὶ λάμπειν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πιστεύσαντες ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν καὶ πολυθεΐας ἀπέστησαν καὶ ἀδικίας, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς ἀποδέχονται καὶ τοὺς φαύλους κολάζουσιν. Ἰουδαίους δὲ ὑποφόρους ἔχουσι καὶ τοῖς ἰδίοις δικαιώμασιν οὐκ ἐῶσι κε-

Cap. 25, 1 χρῆσθαι· * ἐπειδὴ καὶ ἑκούσιον ἐπεσπάσαντο τὴν δουλείαν εἰπόντες Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα (Joa. XIX, 15)· καί Ἐὰν μὴ ἀποκτείνωμεν, φασί, τὸν Χριστόν, πάντες εἰς αὐτὸν πιστεύσουσι, καὶ ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος (Joa. XI, 48). Καὶ ἄκοντες προεφήτευσαν· καὶ γὰρ καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τὰ ἔθνη, καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ῥωμαίων τῆς ἐξουσίας περιῃρέθησαν καὶ τῆς νομικῆς λατρείας, κεκωλυμένοι δέ εἰσι καὶ ἀναιρεῖν οὓς ἂν θέλωσι καὶ θύειν ὅταν θέλωσι. Διὸ καὶ εἰσὶν ἐπικατάρατοι, μὴ δυνάμενοι ποιεῖν τὰ διατεταγμένα· Ἐπικατάρατος γάρ, φησίν, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, τοῦ ποιῆσαι αὐτά (Gal. III, 10; cf. Deut. XXVII, 26)· ἀδύνατον δέ ἐστιν ἐν διασπορᾷ μεταξὺ ἐθνῶν ὄντας πάντα τὰ τοῦ νόμου ἐπιτελεῖν αὐτούς, ἀπαγορεύει γὰρ αὐτοῖς ὁ θεῖος Μωσῆς καὶ θυσιαστήριον ἔξω

3. *Πανταχοῦ:* Turr. „in omnibus psalmis“, quibus tamen illud interpretaturus fuisse videtur. — *ἐκζητήσουσιν:* Cot. *ἐκζητοῦσιν,* sed, ni fallor, errore quodam, quum ipse vertat „exquirent“.

Cap. 24. Tit. *ὅτι καὶ διὰ ῥωμαίων εὐδόκησεν ὁ Κύριος τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον ἐπιδείκνυσθαι* (*καὶ ὡς Θεὸς κτλ.* Turr. M., addita inscriptione capitis 25, quod cum hoc conjunctum habent). *τὸν τῆς δικαιοσύνης ν.:* Cot. om. *τόν.* — *Ἰησοῦν* recepimus c. Vind. Turr.

Cap. 25 (Turr. M. cum 24 jungunt). Tit. *ὡς Θεὸς ἰουδαίους διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν αἰχμαλώτους ποιησάμενος ὑπὸ φόρον κατέστησεν.*

1. *φασί:* ita c. Turr. interprete emendandum judicavi vulgatum *φησί;* Bov. om. — *δέ . καὶ ἀναιρεῖν* usque ad *διατεταγμένα:* Bov. om. — *Διὸ καί:* M. *διὸ δέ.* — *ὃς οὐκ ἐμμ.:* Vind. Turr.

Ἱερουσαλὴμ ἱστᾶν καὶ τὸν νόμον ἔξω τῶν ὅρων τῆς Ἰουδαίας ἀναγινώσκειν.

2 *Ἑπόμενοι οὖν ἡμεῖς Χριστῷ, τὰς εὐλογίας κληρονομήσωμεν· νόμῳ καὶ προφήταις διὰ τοῦ εὐαγγελίου στοιχήσωμεν· φύγωμεν τοὺς πολυθέους, καὶ τοὺς χριστοκτόνους καὶ τοὺς προφητοφόντας, καὶ τοὺς δυςωνύμους καὶ ἀθέους αἱρεσιώτας· πειθαρχήσωμεν Χριστῷ ὡς βασιλεῖ, ὡς ἐξουσίαν ἔχοντι μετατιθέναι διατάξεις διαφόρους, καὶ ἔχοντι ὡς νομοθέτῃ σοφίαν τοῦ διατάσσεσθαι διαφόρως, πανταχοῦ τῶν φυσικῶν ἀμεταθέτων φυλαττομένων.*

Cap. 26, 1 *Ἀπέχεσθε οὖν αἱρεσιωτῶν πάντων, ὦ ἐπίσκοποι καὶ λαϊκοί, τῶν φαυλιζόντων τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας. Θεῷ γὰρ παντοκράτορι ἐχθραίνοντες ἀπειθοῦσι, καὶ Χριστὸν οὐχ ὁμολογοῦσιν υἱὸν Θεοῦ· ἀρνοῦνται γὰρ καὶ τὴν κατὰ σάρκα αὐτοῦ γέννησιν, τὸν σταυρὸν ἐπαισχύνονται, τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον ἀδοξοῦσι, τὴν ἀνάστασιν ἀγνοοῦσι, τὴν πρὸ αἰώνων αὐτοῦ γέννησιν περικόπτουσι· τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν ἑτέρως ἀσεβοῦσι, ψιλὸν ἄνθρωπον φανταζόμενοι τὸν Κύριον, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος αὐτὸν εἶναι νομίζοντες· ἕτεροι δὲ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν εἶναι τὸν Ἰησοῦν τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν ὑποπτεύουσιν* (Rom. IX, 5), *αὐτὸν ἑαυτοῦ πατέρα δοξάζοντες, αὐτὸν υἱὸν καὶ Παράκλητον ὑποπτεύοντες· ὧν τί ἂν εἴη ἐναγέστερον;* 2 *Ἄλλοι δ' αὖ πάλιν [ἐξ] αὐτῶν βρώματά τινα φαυλίζουσι, καὶ γάμον κακὸν σὺν παιδοποιΐᾳ λέγουσιν εἶναι διαβόλου τε μηχάνημα· καὶ διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, ἀσεβεῖς ὄντες, οὐ θέλουσιν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι, διὸ καὶ τὴν ἀνάστασιν διαβάλλουσι, φάσκοντες ὅτι σεμνοί τινες ἔσομεν ἐσθίειν καὶ πίνειν μὴ βουλόμενοι, δαιμόνια δὲ ἄσαρκα φανταζόμενοι ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεσθαι· οἵτινες καταδικασθήσον-*

praemittunt *πᾶς*, ut Gal. III, 10. — *καὶ θυσιαστήριον κτλ.:* Vind. om., et Cler. eum, qui finxit has Constitutiones, in Scripturis versatum, vix hac in re errare potuisse existimat; verum in eodem errore fuit Chrysostomus (Contra Judaeos or. 2), et exempla sunt in promptu, Nostrum nonnunquam Scripturis addere, quae in iis non exstant. Cf. Deut. XII; Am. IV, 5 graece.

2. *πολυθέους:* Vind. *μισοθέους*, quod Cler. praefert, ut res ad Judaeos referatur (cf. VII, 38, 3). — *πειθαρχήσωμεν Χριστῷ* c. Vind. Bov. Turr.; vulgo om. *Χριστῷ*.

Cap. 26. (Turr. M. 25) Tit. *ὅτι χρὴ φεύγειν τοὺς αἱρεσιώτας ὡς ψυχῶν φθορέας (καὶ τί ἑκάστη αἵρεσις δοξάζει, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ η' καὶ θ' καὶ ι' κεφ.* Vind.)

1. Cf. Krabbe pag. 216 sq. — *περικόπτουσι:* Vind. *περιγράφουσι.* — *ἑτέρως:* Vind. *καὶ ἑτ.* — *τὸν Κύριον:* Turr. „Christum".

2. [*ἐξ*]: M. habet, Cot. om. — *ἔσομεν* scribere ausus sum pro vulgato *ἐσμὲν*, quum illud sententia scriptoris postulari videretur, qua non praesentis vitae, sed futurae resurrectionis rationem falso spiritualem objicit haereticis; hoc inde profectum esse, quod librarius vel criticus nescio quis crassae corporalis resurrectio-

ται δι' αἰῶνος ἐν τῷ αἰωνίῳ πυρί. Φεύγετε οὖν ἀπ' αὐτῶν, ἵνα μὴ συναπόλησθε ταῖς αὐτῶν ἀσεβείαις.

Cap. 27, 1 *Εἰ δέ τινες παρατηρούμενοι φυλάσσουσιν ἔθιμα ἰουδαϊκά, γονοῤῥύας, ὀνειρώξεις, πλησιασμοὺς τοὺς κατὰ νόμον, λεγέτωσαν ὑμῖν εἰ, ἐν αἷς ὥραις ἢ ἡμέραις ἔν τι τούτων ὑπομείνωσι, παρατηροῦνται προσεύξασθαι ἢ βιβλίου θίγειν ἢ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν· καὶ ἐὰν συνθῶνται, δῆλον ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος κενοὶ τυγχάνουσι τοῦ ἀεὶ παραμένοντος τοῖς πιστοῖς· περὶ γὰρ τῶν ὁσίων λέγει ὁ Σολομὼν ἵν' ἕκαστος ἑαυτὸν εὐτρεπίζῃ ὅπως, ὅταν καθεύδῃ, φυλάσσῃ αὐτὸν καί, ὅταν ἐγείρηται, συλλαλῇ αὐτῷ* (cf. Prov. VI, 22). **2** *Εἰ γὰρ νομίζεις, ὦ γύναι, ἑπτὰ ἡμέρας ἐν ἀφέδρῳ οὖσα τοῦ ἁγίου πνεύματος κενὴ τυγχάνειν, ἆρα τελευτήσασα ἐξαίφνης κενὴ πνεύματος καὶ ἀπαῤῥησίαστος τῆς πρὸς Θεὸν ἐλπίδος ἀπελεύσῃ; ἢ μὲν τὸ πνεῦμα ἔχεις πάντως ἀχώριστον ἅτε μὴ ἐν τόπῳ ὄν, δεῖ δέ σοι προσευχῆς καὶ εὐχαριστίας καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ὡς οὐδὲν ἐν τούτῳ παρανομοῦσα. Οὔτε γὰρ νόμιμος μίξις οὔτε λέχος οὔτε αἵματος φορά, οὐκ ὀνείρωξις μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου φύσιν ἢ τὸ ἅγιον πνεῦμα χωρίσαι, ἀλλ' ἡ μόνη ἀσέβεια καὶ παράνομος πρᾶξις. Τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα τοῖς κεκτημένοις αὐτὸ ἀεὶ παραμένον ἐστίν, ἕως ἂν ὦσιν ἄξιοι· καὶ ὧν ἂν χωρισθῇ, τούτους ἐρήμους καθίστησι καὶ τῷ πονηρῷ πνεύματι ἐκδότους. Πᾶς δὲ ἄνθρωπος ὁ μὲν τῷ πνεύματι πεπλήρωται τῷ ἁγίῳ, ὁ δὲ τῷ ἀκαθάρτῳ, καὶ οὐχ οἷόν τε φυγεῖν αὐτῶν ἑκάτερον, εἰ μὴ ἐναντίον τι πάθωσιν· ὅ τε γὰρ Παράκλητος μισεῖ πᾶν ψεῦδος, ὅ τε διάβολος πᾶσαν ἀλήθειαν. Πᾶς δὲ βεβαπτισμένος κατὰ ἀλήθειαν τοῦ μὲν διαβολικοῦ πνεύματος κεχώρισται, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος ἐντὸς καθέστηκε· καὶ ἀγαθοεργοῦντι μὲν παραμένει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, πληροῦν αὐτὸν σοφίας καὶ συνέσεως, καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα οὐκ ἐᾷ αὐτῷ πλησιάσαι, ἐπιτη-*

nis suspicione Nostrum liberandum esse putaret. — *δι' αἰῶνος:* interpretes om.

Cap. 27. (Turr. M. 26.) Tit. *περὶ παρατηρημάτων ἰουδαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν (γονοῤῥοίας, ὀνειρώξεως, πλησιασμοῦ ἀφαίδρου* (? *ἀφέδρου*), *μίξεως νομίμου, τοκετοῦ ἀποβολῆς, μώμου σώματος, κηδίας νεκροῦ ἢ ὀστέων, μνήματος ἢ διαφορᾶς μνημάτων* Vind.).

1. *γονοῤῥύας:* scribendum erit, ut in tit. Vind. et alias semper scribitur, *γονοῤῥοίας*. — *ἢ εὐχαριστίας μεταλαβεῖν* addidi c. Cot. in mg., quum bene moneat vir doctus, omissum esse ab hominibus, qui contrariam consuetudinem aetate sua observari cernerent.

2. *ἆρα:* in editis libris *ἄρα*. — *ἢ μὲν:* Turr. legisse videtur *ἢ μὲν*; rectius forsan scribendum est *ἦ μην*. — *ἅτε:* ita scribere visum est post Bov. Turr. interpretes, re ipsa cogente; vulgo *ὅτε*. — *καὶ εὐχαριστίας* c. Cot. in mg., cf. 1. — *ἀλλ' ἡ* conjectura scripsi pro vulgato *ἢ* cf. III, 11, 1; infra 4. — *παραμένον:* Vind. *παράνομον* (? *παράμονον*). — *πληροῦν αὐτὸν:* libri editi vitiose *πλ. αὐτό*.

ῥοῦν αὐτοῦ τὰς ἐφόδους. Σὺ οὖν, ὦ γύναι, [καθὼς λέγεις] εἰ 3 ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀφέδρου κενὴ τυγχάνεις τοῦ ἁγίου πνεύματος, τοῦ ἀκαθάρτου πεπλήρωσαι. Μὴ προςευχομένη γὰρ μηδὲ ἀναγινώσκουσα ἀπόντα αὐτὸν προςκαλέσῃ· φιλεῖ γὰρ οὗτος τοὺς ἀχαρίστους, εἰ καί τις ἄλλος, τοὺς ῥαθύμους, τοὺς ἀμελεῖς, τοὺς ὑπνώδεις· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἀχαριστίᾳ κακόνοιαν νοσήσας ἐγυμνώθη παρὰ Θεοῦ τῆς ἀξίας, ἀντὶ ἀρχαγγέλου διάβολος αἱρεσάμενος εἶναι. Διὸ τῶν ματαίων ἀπόσχου λόγων, ὦ γύναι, καὶ 4 ἔσο μεμνημένη πάντοτε τοῦ σε δημιουργήσαντος καὶ προςεύχου τούτῳ, ἐστὶ γάρ σοῦ καὶ τῶν ὅλων Κύριος· καὶ μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηθὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικήν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν ἢ ἀποβολήν, μὴ μῶμον σώματος· ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα μωρῶν ἀνθρώπων ἐφευρέματα μάταια καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. Οὔτε δὲ κῆδος ἀνθρώπου οὔτε ὀστέον νεκροῦ οὔτε μνῆμα οὔτε τοιόνδε βρῶμα οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχήν, ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν καὶ παρανομία καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία, λέγω δὴ ἁρπαγὴ ἢ βία ἢ εἴ τι ἐναντίον τῆς αὐτοῦ δικαιοσύνης, μοιχεία ἢ πορνεία. Ὅθεν τὰ τοιαῦτα περιιστάμενοι παρατηρήματα φεύ- 5 γετε, ἀγαπητοί· ἑλληνικὰ γὰρ τυγχάνει. Οὔτε γὰρ τὸν τεθνεῶτα βδελυσσόμεθα, ὡς ἐκεῖνοι, ἐλπίζοντες αὐτὸν πάλιν ἀναβιῶναι, οὔτε τὴν νόμιμον μίξιν κακίζομεν· ἔθος γὰρ αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα ἀσεβεῖν. Θεοῦ γὰρ γνώμῃ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνέλευσις γίνεται ἡ μετὰ δικαιοσύνης· ὁ ποιήσας γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς (Matth. XIX, 4), καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς καὶ εἶπεν Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν (Gen. I, 28). Εἰ τοίνυν Θεοῦ βουλήσει παραλλαγὴ σχημάτων γέγονε πρὸς γένεσιν πλήθους, ἆρα κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην καὶ ἡ συνέλευσις τοῦ ἄῤῥενος πρὸς τὸ θῆλυ; * οὐκέτι δὲ καὶ ἡ παρὰ φύ- **Cap. 28, 1** σιν βδελυκτὴ μίξις ἢ ἡ παράνομος πρᾶξις, ἐχθρὰ γὰρ Θεοῦ ὑπάρχουσα. Καὶ γὰρ παρὰ φύσιν ἐστὶν ἡ Σοδόμων ἀσέλγεια

3. [*καθὼς λέγεις*]: Vind. om., et glossam sapiunt. — *ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀφ.:* Turr. om.; Vind. *ἐν τῷ καιρῷ τ. ἀ.* — *ἀπόντα* scripsimus, Cotelerii conjecturam secuti, quum vulgatum *ἄκοντα* cum iis pugnet, quae statim sequuntur. — *αἱρεσάμενος* c. Vind., approbante Clerico; vulgo *αἱρετησάμενος*. Fortasse legendum est *αἱρετισάμενος*, cf. VIII, 5, 2.

4. *πάντοτε* c. Vind. Turr.; vulgo add. *Θεοῦ*. — *ὀνειρωγμός:* Vind. *ὀνείρωξις*.

5. *περιιστάμενοι:* M. *περιστάμενοι*. — *καὶ εὐλόγησεν αὐτούς:* Turr. om. — *ἆρα:* in libris editis *ἄρα*.

Cap. 28. (Turr. M. 27.) Tit. *περὶ παιδεραστίας, μοιχείας τε καὶ πορνείας (καὶ μίξεως ἀλόγων, ὅτι τὰ μὲν ἐστὶ παρὰ φύσιν ἀσέβημα, τὰ δὲ παρὰ νόμον ἀδικία· καὶ διὰ τί τούτων ἕκαστον ἀπήρηται (? ἀπείρηται) καὶ κολάζεται* Vind.).

1. *πρᾶξις:* Turr. om. — *ἀσέλγεια* c. Vind. Turr. Cot. in mg.; vulgo *ἁμαρτία*.

καὶ ἡ πρὸς ἄλογα, παράνομον δὲ μοιχεία καὶ πορνεία· ὧν τὰ μὲν ἀσεβήματα, τὰ δὲ ἀδικία καὶ τὸ τελευταῖον ἁμάρτημα, οὐδέτερον δὲ αὐτῶν ἀτιμώρητον κατὰ τὴν οἰκείαν διάθεσιν. Οἵ τε γὰρ πρῶτοι διάλυσιν κόσμου μηχανῶνται, τὰ κατὰ φύσιν παρὰ φύσιν ἐπιχειροῦντες ποιεῖν· οἱ δὲ δεύτεροι οἱ μὲν ἀδικοῦσιν ἀλλοτρίους γάμους φθείροντες καὶ τὸ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενον ἓν διαιροῦσιν εἰς δύο τούς τε παῖδας ὑπόπτους καὶ τὸν φυσικὸν ἄνδρα εὐεπιβούλευτον, ἥ τε πορνεία φθορὰ τῆς οἰκείας ἐστὶ σαρκός, οὐκ ἐπὶ παιδοποιίᾳ γινομένη, ἀλλ' ἡδονῇ χαριζομένη τὸ πᾶν, ὅπερ ἐστὶν ἀκρασίας σύμβολον, ἀλλ' οὐκ ἀρετῆς
2 *σημεῖον. Ἀπηγόρευται δὲ τοῖς νόμοις ἅπαντα ταῦτα. Φησὶ γὰρ τὰ λόγια οὕτως Οὐ κοιμηθήσῃ μετὰ ἄῤῥενος κοίτην γυναικείαν, ἐπικατάρατος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ λίθοις λιθοβολήσατε αὐτούς, [ὅτι] βδέλυγμα ἐποίησαν* (Lev. XVIII, 22; cf. XX, 13)· *πάντα κοιμώμενον μετὰ κτήνους, ἀποκτείνατε αὐτόν, ἀνομίαν ἐποίησεν ἐν τῷ λαῷ* (Exod. XXII, 19)· *καὶ ἐάν τις γυναῖκα ὕπανδρον μιάνῃ, ἀποκτείνατε ἀμφοτέρους, ἀνομίαν ἐποίησαν, ἔνοχοί εἰσιν, ἀποθανέτωσαν* (cf. Lev. XX, 10; Deut. XXII, 22)· *καὶ ἑξῆς Οὐκ ἔσται πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ καὶ οὐκ ἔσται πορνεύουσα ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραήλ· οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνης Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον οὔτε ἄλλαγμα κυνός* (Deut. XXIII, 17. 18)· *οὐ γὰρ ἁγναί, φησίν, εὐχαὶ ἐκ μισθώματος ἑταίρας*
3 (Prov. XIX, 13 graece). *Ταῦτα μὲν ἀπηγόρευσαν οἱ νόμοι, τὸν δὲ γάμον ἐσέμνυναν, εὐλογημένον αὐτὸν ἀποκαλέσαντες· ἐπειδὴ καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς ὁ συζεύξας τὸ θῆλυ τῷ ἄῤῥενι* (Gen. I). *Λέγει δέ που καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν Παρὰ Κυρίου ἁρμόζεται γυνὴ ἀνδρί* (Prov. XIX, 14)· *καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει Ἡ γυνή σου ὡς ἄμπελος εὐθηνοῦσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας σου, οἱ υἱοί σου ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης σου· ἰδοὺ οὕτως εὐλογηθήσεται ἄνθρωπος ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον* (Ps. CXXVIII, 3. 4). *Οὐκοῦν ὁ γάμος τίμιος καὶ σεμνὸς καὶ ἡ τῶν παίδων γέ-*
4 *νεσις καθαρά; οὐδὲν γὰρ κακὸν ἐν καλῷ ὑπάρχει. Οὔτε οὖν ἡ φυσικὴ κάθαρσις βδελυκτὴ παρὰ Θεῷ, ὃς αὐτὴν ᾠκονόμησε συμβαίνειν γυναιξὶν ἐν τριακονθημέρῳ συστάσεως χάριν καὶ εὐρω-*

— *τὰ δὲ ἀδικία:* Cot. correctura *τὸ δὲ ἀ.*, qua opus non est; cf. Vind. in tit. — *διαιροῦσιν* et quae sequuntur usque ad *εὐεπιβούλευτον* corrupta esse nemo non videt; sed corrigere non audemus.

2. [*ὅτι*] c. Vind. Turr. — *πάντα κοιμώμενον* usque ad *ἀνομίαν ἐποίησεν:* Vind. om., oculis scribae ab *ἐποίησαν* aberrantibus ad *ἐποίησεν.* — Turr. *φησιν* legisse videtur ante *πορνεύων,* non legisse post *ἁγναί.*

3. *εὐλόγησεν:* Vind. (Bov. Turr.) add. *αὐτὸν.* — *καὶ ὁ σοφὸς Σ.:* Vind. om.; Turr. om. *σοφὸς.*

4. *παρὰ Θεῷ:* Vind. om. *παρὰ.*

στίας ἀκινητοτέραις ὑπαρχούσαις, ἅτε ἐν οἰκίᾳ καθημέναις τὸ πλεῖον. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος, τῆς αἱμοῤῥοούσης ἀψαμένης τοῦ σωτηρίου κρασπέδου ὑγείας χάριν, οὐκ ἠχθέσθη ἐπ' αὐτῇ, οὔτε μὴν ὅλως ᾐτιάσατο, τοὐναντίον δὲ καὶ ἰάσατο αὐτὴν φήσας Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε (Matth. IX, 22 parall.). *Καὶ φυσικῶν μὲν φαινομένων ταῖς γυναιξίν, οἱ ἄνδρες* 5 *μὴ συνερχέσθωσαν προνοίας ἕνεκα τῶν γεννωμένων· ἀπεῖπε γὰρ ὁ νόμος· Πρὸς γυναῖκα γάρ, φησίν, ἐν ἀφέδρῳ οὖσαν οὐ προςεγγιεῖς* (Ez. XVIII, 6; cf. Lev. XVIII, 19). *Μήτε μὴν ἐγκυμονούσαις ὁμιλείτωσαν αὐταῖς· οὐκ ἐπὶ παίδων γὰρ γενέσει τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἡδονῆς χάριν, οὐ δεῖ δὲ φιλήδονον τὸν φιλόθεον ὑπάρχειν.*

Cap. 29, 1 *Αἱ γυναῖκες, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι καὶ διὰ τιμῆς αὐτοὺς ἔχετε καὶ φόβῳ καὶ ἀγάπῃ δουλεύετε αὐτοῖς, ὡς ἡ ἁγία Σάῤῥα τὸν Ἀβραὰμ ἐτίμα οὐδὲ ἐξ ὀνόματος αὐτὸν ὑπομένουσα καλεῖν, ἀλλὰ κύριον αὐτὸν προςαγορεύουσα ἐν τῷ λέγειν Ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτης* (Gen. XVIII, 12). *Ὁμοίως, οἱ* 2 *ἄνδρες, στέργετε τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς ἴδια μέλη, ὡς κοινωνοὺς βίου καὶ συνεργοὺς πρὸς γένεσιν παίδων. Συνευφραίνου γάρ, φησί, μετὰ γυναικὸς τῆς ἐκ νεότητός σου, ἔλαφος σῆς φιλίας καὶ πῶλος σῶν χαρίτων ὁμιλείτω σοι, ἡ δὲ ἰδία ἡγείσθω σου καὶ συνέστω σοι ἐν παντὶ καιρῷ· ἐν γὰρ τῇ ταύτης φιλίᾳ συμπεριφερόμενος πολλοστὸς ἔσῃ* (Prov. V, 18. 19). *Ἀγαπᾶτε οὖν αὐτὰς ὡς οἰκεῖα μέλη, ὡς ὑμέτερα σώματα· γέγραπται γὰρ οὕτω Κύριος διεμαρτύρατο ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον γυναικὸς νεότητός σου, καὶ αὕτη κοινωνός σου καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησε, καὶ ὑπόλειμμα πνεύματός σου· καὶ φυλάξασθε τῷ πνεύματι ὑμῶν, καὶ γυναῖκα νεότητός σου μὴ ἐγκαταλίπῃς* (cf. Mal. II, 14. 15 graece). *Ἀνὴρ οὖν καὶ γυνή, νομίμῳ γάμῳ συνερχό-* 3 *μενοι καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἐγειρόμενοι, ἀπαρατηρήτως προςευχέσθωσαν· καὶ μὴ λουσάμενοι καθαροί εἰσιν. Ὃς δ' ἂν ἀλλοτρίαν γυναῖκα ὑποφθείρας μιάνῃ ἢ συμμιανθῇ πόρνῃ, ἀναστὰς ἀπ' αὐτῆς, οὐδ' ἂν τὸ πέλαγος ὅλον καὶ τοὺς ποταμοὺς πάντας ἀπολούσηται, καθαρὸς εἶναι δυνήσεται.*

5. *γεννωμένων:* M. *γενομένων.* — *προςεγγιεῖς* c. Vind. Bov. Turr.; vulgo *προςεγγιεῖ,* ut Ezech. XVIII, 6.

Cap. 29. (Turr. M. 28.) Tit. *ὅπως χρὴ τὰς γυναῖκας ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι καὶ τοὺς ἄνδρας στέργειν τὰς ἑαυτῶν γαμητάς (καὶ ὅτι συνερχόμενοι ἀλλήλοις, κἂν μὴ λούσονται, καθαροί εἰσιν, μοιχὸν δὲ ἢ πόρνον λοῦτρον οὐ καθαρεῖ* Vind.).

2. *Ὁμοίως:* Vind. add. *καί.* — *σῆς φιλίας:* Vind. Turr. om. *σῆς,* ut LXX. — *τῷ πνεύματι:* Vind. Bov. *ἐν τῷ πν.,* ut LXX.

3. *Ἀνὴρ ουν καὶ γυνή:* Turr. „viri igitur". — *νομίμῳ:* Vind. *νομίμων* (? *νομίμως*). — *λουσάμενοι:* Vind. *λελουμένοι.*

Cap. 30, 1 *Μὴ παρατηρεῖσθε οὖν τὰ ἔννομα καὶ φυσικὰ, νομίζοντες μολύνεσθαι δι᾽ αὐτῶν· μηδὲ ἐπιζητεῖτε ἰουδαϊκοὺς ἀφορισμοὺς ἢ συνεχῆ βαπτίσματα ἢ καθαρισμοὺς ἐπὶ θίξει νεκροῦ. Ἀπαρατηρήτως δὲ συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων καὶ πάντων τῶν ἀπ᾽ αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν Κυρίῳ κεκοιμημένων· καὶ τὴν ἀντίτυπον τοῦ βασιλείου σώματος Χριστοῦ δεκτὴν εὐχαριστίαν προςφέρετε ἔν τε ταῖς ἐκκλησίαις ὑμῶν καὶ ἐν τοῖς κοιμητηρίοις· καὶ ἐν ταῖς ἐξόδοις τῶν κεκοιμημένων ψάλλοντες προπέμπετε* 2 *αὐτούς, ἐὰν ὦσι πιστοὶ ἐν Κυρίῳ. Τίμιος γὰρ ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ* (Ps. CXVI, 15)· *καὶ πάλιν Ἐπίστρεψον, ἡ ψυχή μου, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅτι Κύριος εὐεργέτησέ σε* (l. c. 7)· *καὶ ἐν ἄλλοις Μνήμη δικαίων μετ᾽ ἐγκωμίων* (Prov. X, 7)· *καί Δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ* (Sap. III, 1). *Οἱ γὰρ Θεῷ πεπιστευκότες, ἐὰν καὶ κοιμηθῶσιν, οὐκ εἰσὶ νεκροί· λέγει γὰρ ὁ σωτὴρ τοῖς σαδδουκαίοις Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ γεγραμμένον ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; οὐκ ἔστιν οὖν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν* (Matth. XXII, 31. 32; cf. Luc. XX, 37. 38; Exod. III, 6).
3 *Οὔκουν τῶν παρὰ Θεῷ ζώντων καὶ τὰ λείψανα ἄτιμα. Καὶ γὰρ καὶ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης μετὰ τὸ κοιμηθῆναι αὐτὸν νεκρὸν ἤγειρε πεφονευμένον ὑπὸ πειρατῶν Συρίας, ἔψαυσε γὰρ τὸ σῶμα αὐτοῦ τῶν Ἐλισσαίου ὀστέων καὶ ἀναστὰς ἔζησεν* (2 Reg. XIII, 21)· *οὐκ ἂν δὲ ἐγεγόνει τοῦτο, εἰ μὴ ἦν τὸ σῶμα Ἐλισσαίου ἅγιον. Καὶ Ἰωσὴφ ὁ σώφρων περιεπλέκετο τῷ Ἰακὼβ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ὄντι ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ Μωσῆς καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἐπεφέροντο τὰ λείψανα [τοῦ] Ἰωσήφ, μολυσμὸν οὐχ ἡγού-* 4 *μενοι τοῦτο. Ὅθεν καὶ ὑμεῖς, ὦ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποί, ἀπαρατηρήτως ἁπτόμενοι τῶν κεκοιμημένων μὴ νομίσητε μιαίνεσθαι, μηδὲ βδελύσσεσθε τὰ τούτων λείψανα, περιιστάμενοι τὰς τοιαύ-*

Cap. 30. (Turr. M. 29.) Tit. *ὅτι ἔθος ἰουδαίοις τε καὶ ἕλλησι συμπαρατηρεῖσθαι* (Vind. *παρατηρεῖσθαι*) *τὰς φυσικὰς καθάρσεις καὶ τῶν τεθνεώτων τὰ λείψανα βδελύσσεσθαι, χριστιανῶν δὲ* (*τοῦτο* Vind.) *ἀλλότριον* (*οὐ* — legendum, ut videtur, *οὗς* — *δεῖ καὶ συνιέναι ἐν τοῖς κοιμητηρίοις τῶν* — omittendum, aut addendum *νεκρῶν* vel tale aliquid — *καὶ ψάλλειν ὑπὲρ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων* Vind.).

1. *φυσικὰ:* Vind. *τὰ φ.* — *ἀδελφῶν ὑμῶν:* Bov. legit *ἀδ. ἡμῶν.* — *πιστοὶ ἐν Κυρίῳ:* Turr. om. *ἐν Κυρίῳ.*

2. *Μνήμη:* Turr. add. „inquit“. — *ὁ σωτὴρ:* Bov. „Dominus“.

3. *οὐκ ἂν δὲ:* M. om. *δὲ.* — [*τοῦ*] c. Vind., suasore Clerico; vulgo om.

4. *περιιστάμενοι:* M. *περιστάμενοι,* ut supra cap. 27, 5. — *ἑαυτοὺς* c. Vind. (Bov. Turr.), jussu Clerici; prima littera hujus vocis in vulgato *αὐτοὺς* interci-

τας παρατηρήσεις μωρὰς οὔσας· καὶ κοσμεῖτε ἑαυτοὺς ἐν ἁγιασμῷ καὶ σωφροσύνῃ, ὅπως μέτοχοι τῆς ἀθανασίας καὶ κοινωνοὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ γένησθε καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ λάβητε, ἀναπαυόμενοι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος αἰωνίως.

Τῷ οὖν δυναμένῳ ἀνοῖξαι τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν ὑμῶν εἰς 5 *τὸ καταδέχεσθαι τὰ διηκονημένα τοῦ Θεοῦ λόγια διά τε τοῦ εὐαγγελίου καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ Ἡρώδου καὶ κοιμηθέντος καὶ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν καὶ πάλιν ἐρχομένου ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς καὶ τοὺς μὲν νεκροὺς ἀνεγείροντος, τῷ κόσμῳ δὲ τέλος ἐπάγοντος, ἑκάστῳ δὲ τὰ πρὸς ἀξίαν ἀπονέμοντος· τῷ δόντι ἡμῖν ἀῤῥαβῶνα τῆς ἀναστάσεως ἑαυτὸν καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέντι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ ἐπ' ὄψεσιν ἡμετέραις τῶν συμφαγόντων αὐτῷ καὶ συμπιόντων ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ καθεσθέντι ἐκ δεξιῶν τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβίμ, τῷ ἀκούσαντι Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου* (Ps. CX, 1)· *ὃν ἐθεάσατο Στέφανος ὁ μακαριώτατος ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἀναβοήσας εἶπεν Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεῳγμένους καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ* (Act. VII, 56) *ὡς ἀρχιερέα πάντων τῶν λογικῶν ταγμάτων· δι' οὗ τὸ σέβας καὶ ἡ μεγαλωσύνη καὶ ἡ δόξα τῷ παντοκράτορι Θεῷ καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.*

---

disse videtur, quoniam eadem proxima est praecedentis. — ***ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ:*** Vind. ***ἐ. αὐτοῦ.***

5. ***Τῷ οὖν δυναμένῳ:*** Bov. iis subjungit, quae proxime antecedunt, quasi legerit ***τοῦ δυναμένου.*** — ***καταδέχεσθαι:*** Vind. ***εἰςδέχεσθαι.*** — ***διηκονημένα:*** Bov. „acuta". — ***τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ:*** Turr. „Dei patris". — ***τῶν συμφαγόντων*** et mox ***συμπιόντων*** facere non potui quin scriberem pro vulgatis ***τοῖς συμφαγοῦσιν*** et ***συμπιοῦσιν,*** quae nullo modo defendi posse videntur. — ***καθεσθέντι:*** M. ***καθισθέντι.*** — ***δι' οὗ:*** Vind. ***αὐτῷ,*** ut et periodus disrupta resarciretur et doxologia ad consuetudinem orthodoxam revocaretur; Turr. „ei, inquam, et per eum" (utrumque igitur legit aut legi voluit). — ***τῷ παντοκράτορι Θεῷ:*** Vind. ***σὺν τῷ Πατέρι καὶ τῷ συναϊδίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.*** — Haec operis finiti epilogum esse apparet; cf. v. Drey pag. 44. 89. Itaque qui sequuntur libri ad hanc nostram ***διδασκαλίαν*** non ab ejus scriptore, sed a compilatore additi sunt.

LIBER VII.

A. De duplici via, vitae et mortis, cap. 1 — cap. 18.
B. Quomodo fidelium mores sint conformandi et quomodo gratiae ab iis agendae Deo, cap. 19 — cap. 38, 4.
C. Quomodo catechumeni instituendi et baptismo initiandi sint, cap. 38, 5 — cap. 45.
D. Episcoporum ab apostolis ordinatorum enumeratio, cap. 46.
E. Preces quotidianae, cap. 47 — cap. 49.

Cap. 1, 1 *Τοῦ νομοθέτου Μωσέως εἰρηκότος τοῖς ἰσραηλίταις Ἰδοὺ δέδωκα πρὸ προςώπου ὑμῶν τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου, καὶ ἐπιφέροντος Ἔκλεξαι τὴν ζωήν, ἵνα ζήσῃς* (Deut. XXX, 19)· *καὶ τοῦ προφήτου Ἠλία λέγοντος τῷ λαῷ Ἕως πότε χωλανεῖτε ἐπ' ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις ὑμῶν; εἰ Θεός ἐστι Κύριος, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ* (1 Reg. XVIII, 21)· *εἰκότως ἔλεγε καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἑνὸς* 2 *ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει* (Matth. VI, 24)· *ἀναγκαίως καὶ ἡμεῖς ἑπόμενοι τῷ διδασκάλῳ Χριστῷ, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα πιστῶν, φαμὲν ὡς δύο ὁδοὶ εἰσί, μία τῆς ζωῆς καὶ μία τοῦ θανάτου. Οὐδεμίαν δὲ σύγκρισιν ἔχουσιν πρὸς ἑαυτάς (πολὺ γὰρ τὸ διάφορον), μᾶλλον δὲ πάντη κεχωρισμέναι τυγχάνουσι· καὶ φυσικὴ μὲν ἔστιν ἡ τῆς ζωῆς ὁδός,*

Liber VII. Inscriptio: *περὶ πολιτείας καὶ εὐχαριστίας | καὶ τῆς κατὰ Χριστὸν μυήσεως* (Turr. „et de catechesi ante baptismum"). Vind. *ἐν ᾧ περὶ τῆς κατὰ θεὸν ἀκριβοῦς πολιτείας καὶ εὐχαριστίας καὶ μυήσεως ὑποτύπωσις, ἐν Κεφ. η'* (? *μη'*); Bov. „de conversatione et vitae moribus deque gratiarum actione".

Cap. 1. Tit. *ὅτι δύο ὁδοὶ εἰσί, μία τῆς ζωῆς ἡ φυσικὴ καὶ μία τοῦ θανάτου ἡ ἐπείςακτος· καὶ ὅτι ἡ μὲν ἐκ Θεοῦ, ἡ δὲ ἐκ τροπῆς κατ' ἐπιβουλὴν τοῦ ἀλλοτρίου* (Bov. om. titulum v. 2).

1. *τὴν ζωήν:* Vind. *ὁδὸν τῆς ζωῆς,* recte fortassis, quum discrepet a loco citato. — *Ἠλία:* Anast. (quaest. 14) editus *Ἠλιοὺ,* sed manu exaratus in tribus codd. bibliothecae Paris. *Ἡλία,* in uno *Ἠλιοῦ,* teste Cot. — *Θ. ἐ. Κύριος:* Anast. „Deus est Baal". — *Ἰησοῦς:* Bov. Gent. in Anast. om.

2. Bov. hinc incipit cap. 2, cum hoc titulo: „De via naturali et inducta, et quod una a Deo, altera ab errore provenit ex insidiis diaboli". — *οὐ τοῦ .... ἀλλὰ τοῦ:* interpretes vertunt, quasi legerint *τοῦ οὐ .... ἀλλὰ;* sed vereor,

ἐπείςακτος δὲ ἡ τοῦ θανάτου, οὐ τοῦ κατὰ γνώμην Θεοῦ ὑπάρξαντος, ἀλλὰ τοῦ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου.

Cap. 2, 1 Πρώτη οὖν τυγχάνει ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς· καὶ ἔστιν αὕτη, ἣν καὶ ὁ νόμος διαγορεύει (Deut. VI), ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεὸν ἐξ ὅλης τῆς διανοίας καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς τὸν ἕνα καὶ μόνον, παρ᾽ ὃν ἄλλος οὐκ ἔστιν, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν. Καὶ πᾶν, ὃ μὴ θέλεις γενέσθαι σοι, καὶ σὺ τοῦτο ἄλλῳ οὐ ποιήσεις (cf. Luc. VI, 31)· εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ποία γὰρ ὑμῖν χάρις, ἐὰν φιλεῖτε τοὺς φιλοῦντας ὑμᾶς; καὶ γὰρ καὶ οἱ ἐθνικοὶ τοῦτο ποιοῦσιν· ὑμεῖς δὲ φιλεῖτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς καὶ ἐχθρὸν οὐχ ἕξετε· Οὐ μισήσεις γάρ, φησί, πάντα ἄνθρωπον, οὐκ αἰγύπτιον, οὐκ ἰδουμαῖον (cf. Deut. XXIII, 7), ἅπαντες γάρ εἰσι τοῦ Θεοῦ ἔργα. Φεύγετε δὲ οὐ τὰς φύσεις, ἀλλὰ τὰς γνώμας τῶν πονηρῶν. 2 Ἀπέχου τῶν σαρκικῶν καὶ κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν. Ἐάν τίς σοι δῷ ῥάπισμα εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· οὐ φαύλης οὔσης τῆς ἀμύνης, ἀλλὰ τιμιωτέρας τῆς ἀνεξικακίας· λέγει γὰρ ὁ Δαβίδ Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά (Ps. VII, 5). Ἐὰν ἀγγαρεύσῃ σέ τις μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ᾽ αὐτοῦ δύο, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἀπὸ τοῦ αἴροντος τὰ σὰ μὴ ἀπαίτει. Τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ ἀπὸ τοῦ θέλοντος δανείσασθαι παρὰ σοῦ μὴ [ἀποστραφεὶς] ἀποκλείσῃς τὴν χεῖρα, δίκαιος γὰρ ἀνὴρ οἰκτείρει καὶ κιχρᾷ· πᾶσι γὰρ θέλει δίδοσθαι ὁ πατὴρ ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς, καὶ τὸν ὑετὸν αὐτοῦ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Πᾶσιν οὖν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων· Τίμα γάρ, φησί, τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν

ne quos putabant apostolos ad rectam sententiam revocaverint absque codicum MSS. auctoritate.

Cap. 2. Tit. ἠθικαὶ παραινέσεις κυριακῶν διατάξεων συμφωνοῦσαι τῇ παλαιᾷ παρακελεύσει τῶν θείων νόμων· ἀπαγόρευσις θυμοῦ, φθόνου (Cot. legi jubet φόνου, recte), διαφθορᾶς, μοιχείας καὶ πάσης | ἀπηγορευμένης πράξεως (Vind. ἀνοσίας πράξεως σοδομιτικῆς). Altera pars hujus lemmatis a Turr. M., totum lemma a Bov. hoc loco omittitur, inscribitur capiti illorum tertio; cf. infra 3.

1. Cf. ad hoc et quod sequitur comma Matth. V; Luc. VI. — διανοίας: Vind. καρδίας. — Ποία γὰρ: Anast. add. πέφυκεν (apud Gent. „inquit"). — ἐὰν φιλεῖτε: lege si placet ἐὰν φιλῆτε. — ἐθνικοὶ: Anast. τελῶναι; hoc e Matth. V, 46, illud 47.

2. εἰς τὴν δ. σιαγόνα: Vind. om.; Gent. in Anast. non vertit δεξιάν. — Τῷ αἰτοῦντί σε δ.: Vind. om. — [ἀποστραφεὶς]: Vind. Bov. M. om. — ἐξ οἰκείων πόνων: Bov. „de justis laboribus" (ἐκ δικαίων π.). — Quanquam propter eam, qua in Anast. citantur Constitutiones et imprimis baec capita, rationem non magni est momenti, tamen non praetermittam, a Gent. in Anast. omitti οὐ φαύλης usque ad ἀνεξικακίας: quod ineptum interpretamentum videri potest (cf. VI, 23, 1).

δικαίων πόνων (Prov. III, 9)· *προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους.* —
3 *Οὐ φονεύσεις, τοῦτ' ἔστιν οὐ φθερεῖς τὸν ὅμοιόν σοι ἄνθρωπον, διαλύεις γὰρ τὰ καλῶς γινόμενα· οὐχ ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθώου, τοῦ δ' ἐνδίκου ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου.* — *Οὐ μοιχεύσεις, διαιρεῖς γὰρ μίαν σάρκα εἰς δύο· Ἔσονται γάρ, φησίν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν* (Gen. II, 24)· *ἓν γάρ εἰσιν ἀνὴρ καὶ γυνὴ τῇ φύσει, τῇ συμπνοίᾳ, τῇ ἑνώσει, τῇ διαθέσει, τῷ βίῳ, τῷ τρόπῳ, κεχωρισμένοι δέ εἰσι τῷ σχήματι καὶ τῷ ἀριθμῷ.* — *Οὐ παιδοφθορήσεις· παρὰ φύσιν γὰρ τὸ κακὸν ἐκ Σοδόμων φυέν, ἥτις πυρὸς θεηλάτου παρανάλωμα γέγονεν· ἐπικατάρατος δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ ἐρεῖ πᾶς ὁ λαός Γένοιτο.* — *Οὐ πορνεύσεις· Οὐκ ἔσται γάρ,*
4 *φησί, πορνεύων ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ* (Deut. XXIII, 17). — *Οὐ κλέψεις· Ἄχαρ γὰρ κλέψας ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἐν Ἱεριχὼ λίθοις βληθεὶς τοῦ ζῆν ὑπεξῆλθε, καὶ Γιεζεῖ κλέψας καὶ ψευσάμενος ἐκληρονόμησε τοῦ Νεεμὰν τὴν λέπραν, καὶ Ἰούδας κλέπτων τὰ τῶν πενήτων τὸν Κύριον τῆς δόξης παρέδωκεν ἰουδαίοις, καὶ μεταμεληθεὶς ἀπήγξατο καὶ ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ, καὶ Ἀνανίας καὶ Σαπφείρα ἡ τούτου γυνή, κλέψαντες τὰ ἴδια καὶ πειράσαντες τὸ πνεῦμα Κυρίου, παραχρῆμα ἀπο-*
Cap. 3. *φάσει Πέτρου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν ἐθανατώθησαν.* — * *Οὐ μαγεύσεις, οὐ φαρμακεύσεις· Φαρμακοὺς γάρ, φησίν, οὐ περιβιώσετε* (Exod. XXII, 18). — *Οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ, οὐδὲ τὸ γεννηθὲν ἀποκτενεῖς· πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονισμένον, ψυχὴν λαβὸν παρὰ Θεοῦ, φονευθὲν ἐκδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθέν* (cf. Exod. XXI, 23 graece). — *Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὰ τοῦ πλησίον σου, οἷον τὴν γυναῖκα ἢ τὸν παῖδα ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἀγρόν.* — *Οὐκ ἐπιορκήσεις· ἐῤῥέθη γὰρ μὴ ὀμόσαι ὅλως· εἰ δὲ μήγε, κἂν*

3. Bov. Turr. M. hinc incipiunt cap. 3, cui inscribunt Bov. ea, quae nos Cotelerium secuti in capitis nostri titulo posuimus, M. alteram eorum partem *ἀπαγόρευσις θυμοῦ κτλ.* (vide supra), Turr. „vetatio homicidii, adulterii, masculae veneris, scortationis, furti". Eadem ratione librum nostrum disposuit ejusque capitula computavit Nicetas Pectoratus, qui libro c. Latinos ea, quae Cotelerio et nobis in capite 23 sunt, capitis 24 titulo citat. — *φονεύσεις*: M. *φονεύσῃς*. — *ἐπικατάρατος δὲ κτλ.*: Deut. XXVII, 15 sqq., ubi simili verborum forma variis peccatis maledictio denunciatur, nulla Sodomiticae impuritatis mentio fit (v. s. VI, 28, 2); Gent. in Anast. „execrandus est enim, inquit, qui dormit cum masculo concubitu foeminae".
4. *Ἄχαρ*: Anast. *Ἄχαν* (Gent. „Achaz"). — *Γιεζεῖ*: Cot. in mg. *Γιεζῇ*; Anast. *Γιεζὴ*. — *τῆς δόξης· ἰουδαίοις*: Gent. in Anast. om.
Cap. 3. (Bov. Turr. M. 4.) Tit. *ἀπαγόρευσις γοητείας, τεκνοκτονίας* (Vind. *ψεύδους*), *ἐπιορκίας, ψευδομαρτυρίας* (Vind. om.).
φησίν: Bov. om. — *Οὐ φονεύσεις τέκνον σου ἐν φθορᾷ*: Anast. (qu. 14) in MSS. a Cot. collatis *οὐ φ. βρέφος ἐν διαφθορᾷ*; sed Barnabae epistola c. 19 tuetur vulgatam lectionem. — *ἐκδικηθήσεται ἀδ. ἀναιρεθέν*: Bov., ut videtur, et Anast. manu scriptus *ἀδίκως*

εὐορκήσῃς, ὅτι ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὀμνύων ἐν αὐτῷ (Ps. LXIII, 11). — Οὐ ψευδομαρτυρήσεις, ὅτι ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτόν (Prov. XIV, 31). — * Οὐ κακολογήσεις· Μὴ ἀγάπα γάρ, φησί, κακολογεῖν, ἵνα μὴ ἐξαρθῇς (Prov. XX, 13)· οὐδὲ μνησικακήσεις, ὁδοὶ γὰρ μνησικάκων εἰς θάνατον (Prov. XII, 28 graece). — Οὐκ ἔσῃ δίγνωμος, οὐδὲ δίγλωσσος· παγὶς γὰρ ἰσχυρὰ ἀνδρὶ τὰ ἴδια χείλη, καὶ ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθυνθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς (Prov. VI, 2; Ps. CXL, 11)· οὐκ ἔσται ὁ λόγος σου κενός, περὶ παντὸς γὰρ λόγου ἀργοῦ δώσετε λόγον (Matth. XII, 36)· οὐ ψεύσῃ· Ἀπολεῖς γάρ, φησί, πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος (Ps. V, 7). — Οὐκ ἔσῃ πλεονέκτης, οὐδὲ ἅρπαξ· Οὐαὶ γάρ, φησίν, ὁ πλεονεκτῶν τὸν πλησίον πλεονεξίαν κακήν (cf. Hab. II, 9). — Οὐκ ἔσῃ ὑποκριτής, ἵνα μὴ τὸ μέρος σου μετ' αὐτῶν θῇς (cf. Matth. XXIV, 51). — * Οὐκ ἔσῃ κακοήθης, οὐδὲ ὑπερήφανος· ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται (Prov. III, 34 graece). — Οὐ λήψῃ πρόςωπον ἐν κρίσει, ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ κρίσις (Deut. I, 17). — Οὐ μισήσεις πάντα ἄνθρωπον. Ἐλεγμῷ ἐλέγξεις τὸν ἀδελφόν σου καὶ οὐ λήψῃ δι' αὐτὸν ἁμαρτίαν (Lev. XIX, 17), καὶ ἔλεγχε σοφὸν καὶ ἀγαπήσει σε (Prov. IX, 8). — Φεῦγε ἀπὸ παντὸς κακοῦ καὶ ἀπὸ παντὸς ὁμοίου αὐτῷ· Ἄπεχε γάρ, φησίν, ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγιεῖ σοι (Is. LIV, 14). — Μὴ γίνου ὀργίλος, μηδὲ βάσκανος, μηδὲ ζηλωτής, μηδὲ μανικός, μηδὲ θρασύς, ἵνα μὴ πάθῃς τὰ τοῦ Καΐν καὶ τὰ τοῦ Σαοὺλ καὶ τὰ τοῦ Ἰωάβ· ὅτι ὃς μὲν ἀπέκτεινε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἄβελ διὰ τὸ πρόκριτον αὐτὸν εὑρεθῆναι παρὰ Θεῷ καὶ διὰ τὸ προκριθῆναι τὴν θυσίαν αὐτοῦ· ὃς δὲ τὸν ὅσιον Δαβὶδ ἐδίωκε νικήσαντα τὸν Γολιὰδ τὸν φιλιστιαῖον, ζηλώσας ἐπὶ τῇ τῶν χορευτριῶν εὐφημίᾳ· ὃς δὲ τοὺς δύο στρατάρχας ἀνεῖλε, τὸν Ἀβεννὴρ τὸν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ Ἀμεσσὰ τὸν τοῦ Ἰούδα. — * Μὴ γίνου οἰωνοσκόπος, ὅτι ὁδηγεῖ πρὸς

Cap. 4. Cap. 5. Cap. 6.

ἐκδικηθήσεται, recte fortassis. — ὀμόσαι c. Anast.; vulgo ὀμῶσαι.

Cap. 4. (Bov. Turr. M. 5.) Tit. ἀπαγόρευσις κακολογίας, μήνιδος καὶ ἤθους ὑπούλου, ἀργολογίας (Vind. ἀντιλογίας), ψεύδους, πλεονεξίας, ὑποκρίσεως.

κακολογεῖν: Vind. καταλαλεῖν, ut LXX l. c. — φησίν: Vind. om. — Οὐκ ἔσῃ ὑποκριτὴς κτλ.: Bov. Turr. M. ad sequens caput transferunt.

Cap. 5. (Bov. Turr. M. 6.) Tit. ἀπαγόρευσις κακοηθείας, προςωποληψίας, ὀργῆς, μισανθρωπίας, βασκανίας.

πρόςωπον: Vind. add. δυνάστου. — πάντα ἄνθρωπον: Anast. (qu. 14) τὸν ἀδελφόν σου (e Lev. XIX, 17). — ἵνα μὴ πάθῃς jussu Cotelerii ex Anast.; vulgo om. ἵνα. — ὃς μέν: Vind. ὁ μέν. — προκριθῆναι: Vind. προδεχθῆναι, quod Clerico placet, quia vitatur repetitio radicis κρίνειν: verum id ipsum emendationem prodere videtur. — Γολιάδ: Cot. in mg. Anast. Γολιάθ; verum illa scriptio, quamquam erronea, haud raro occurrit; Bov. „Goliam". — Ἀβεννήρ: Anast. Ἀββεννήρ. — Ἀμεσσά: Anast. Ἀμεσίαν; Turr. „Absalonem".

Cap. 6. (Bov. Turr. M. 7.) Tit. περὶ

εἰδωλολατρείαν· Οἰώνισμα δὲ, φησὶν ὁ Σαμουήλ, ἁμαρτία ἐστί (1 Sam. XV, 23), *καὶ οὐκ ἔσται οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ* (Num. XXIII, 23)· *οὐκ ἔσῃ ἐπᾴδων ἢ περικαθαίρων τὸν υἱόν σου, οὐ κληδονιεῖς, οὐδὲ οἰωνισθήσῃ, οὐδὲ ὀρνεοσκοπήσεις, οὐδὲ μαθήσῃ μαθήματα πονηρά· ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ ὁ νόμος ἀπεῖπε* (Lev. XIX; Deut. XVIII). — *Μὴ γίνου ἐπιθυμητὴς κακῶν, ὁδηγηθήσῃ γὰρ εἰς ἀμετρίαν ἁμαρτημάτων.* — *Οὐκ ἔσῃ αἰσχρολόγος, οὐδὲ ῥιψόφθαλμος, οὐδὲ μέθυσος· ἐκ γὰρ τούτων πορνεῖαι καὶ μοιχεῖαι γίνονται.* — *Μὴ γίνου φιλάργυρος, ἵνα μὴ ἀντὶ Θεοῦ δουλεύσῃς τῷ μαμωνᾷ.* — *Μὴ γίνου κενόδοξος, μηδὲ μετέωρος, μηδὲ ὑψηλόφρων, ἐκ γὰρ τούτων ἁπάντων ἀλαζονίαι γίνονται· μνήσθητι τοῦ εἰπόντος Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ, εἰ*

Cap. 7. *μὴ ἐταπεινοφρόνουν* (Ps. CXXXI, 1. 2). — * *Μὴ γίνου γόγγυσος, μνησθεὶς τῆς τιμωρίας ἧς ὑπέστησαν οἱ καταγογγύσαντες Μωσέως.* — *Μὴ ἔσο αὐθάδης, μηδὲ πονηρόφρων, μηδὲ σκληροκάρδιος, μηδὲ θυμώδης, μηδὲ μικρόψυχος, πάντα γὰρ ταῦτα ὁδηγεῖ πρὸς βλασφημίαν· ἴσθι δὲ πρᾶος ὡς Μωσῆς καὶ Δαβίδ,*

Cap. 8. *ἐπεὶ οἱ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν* (Matth. V, 5). — * *Γίνου μακρόθυμος· ὁ γὰρ τοιοῦτος πολὺς ἐν φρονήσει, ἐπείπερ ὀλιγόψυχος ἰσχυρῶς ἄφρων* (Prov. XIV, 29 graece). — *Γίνου ἐλεήμων· μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται* (Matth. V, 7). — *Ἔσο ἄκακος, ἥσυχος, ἀγαθὸς, τρέμων τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ.* — *Οὐχ ὑψώσεις σεαυτὸν ὡς ὁ φαρισαῖος· ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ τὸ ὑψηλὸν ἐν ἀνθρώποις βδέλυγμα παρὰ τῷ Θεῷ* (Luc. XVIII, 14; XVI, 15). — *Οὐ δώσεις τῇ ψυχῇ σου θράσος, ὅτι θρασὺς ἀνὴρ ἐμπεσεῖται εἰς κακά* (cf. Prov. XIII, 17 graece). — *Οὐ συμπορεύσῃ μετὰ ἀφρόνων, ἀλλὰ μετὰ σοφῶν καὶ δικαίων· ὁ συμπορευόμενος γὰρ σοφοῖς σοφὸς ἔσται, ὁ δὲ συμπορευόμενος ἄφροσι γνωσθήσεται* (Prov. XIII, 20). — *Τὰ συμβαίνοντά σοι πάθη εὐμενῶς δέχου καὶ τὰς*

οἰωνοσκοπικῆς, ἐπαοιδῆς (*κληδονισμοῦ, ἐπιθυμίας κακῶν καὶ λόγων ἀπηγορευμένων* Vind.).

μαθήματα πονηρά: Vind. *μάθημα πονηρόν.* — *ἀλαζονίαι:* fortasse legendum est, ut praeter poëtas ab omnibus, etiam a Nostro (cap. 18) scribitur, *ἀλαζονεῖαι.*

Cap. 7. (Bov. Turr. M. 8.) Tit. *ἀπαγόρευσις γογγυσμοῦ καὶ αὐθαδείας καὶ ὑπερηφανίας καὶ θρασύτητος.*

Μωυσῆς καί: Turr. om.

Cap. 8. (Bov. Turr. M. 9.) Tit. *περὶ μακροθυμίας, ἀκακίας, πραότητος, ὑπομονῆς.*

ἰσχυρῶς auctoritate interpretum e l. c. rescribendum existimavimus; vulgo *ἰσχυρός.* — *ὁ δὲ συμπορ. ἄφροσι γν.:* Vind. om.; inter quae Bov. non *ἄφροσι,* sed *δικαίοις* legisse videtur.

περιστάσεις ἀλύπως, εἰδὼς ὅτι μισθὸς παρὰ Θεοῦ σοι δοθήσεται ὡς τῷ Ἰὼβ καὶ τῷ Λαζάρῳ. — * *Τὸν λαλοῦντά σοι τὸν* **Cap. 9.** *λόγον τοῦ Θεοῦ δοξάσεις, μνησθήσῃ δὲ αὐτοῦ ἡμέρας καὶ νυκτός, τιμήσεις δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς γενέσεως αἴτιον, ἀλλ᾽ ὡς τοῦ εὖ εἶναί σοι πρόξενον γινόμενον· ὅπου γὰρ ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ Θεὸς πάρεστιν.* — *Ἐκζητήσεις καθημέραν τὸ πρόσωπον τῶν ἁγίων, ἵν᾽ ἐπαναπαύῃ τοῖς λόγοις αὐτῶν.* — * *Οὐ ποιήσεις* **Cap. 10.** *σχίσματα πρὸς τοὺς ἁγίους, μνησθεὶς τῶν κορειτῶν.* — *Εἰρηνεύσεις μαχομένους ὡς Μωσῆς, συναλλάσσων εἰς φιλίαν.* — *Κρινεῖς δικαίως· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ κρίσις* (Deut. I, 17). — *Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐλέγξαι ἐπὶ παραπτώματι, ὡς Ἠλίας καὶ Μιχαίας τὸν Ἀχαὰβ, καὶ Ἀβδεμέλεχ ὁ αἰθίοψ τὸν Σεδεκίαν, καὶ Νάθαν τὸν Δαβὶδ, καὶ Ἰωάννης τὸν Ἡρώδην.* — * *Μὴ γίνου δίψυ-* **Cap. 11.** *χος ἐν προσευχῇ σου, εἰ ἔσται ἢ οὔ· λέγει γὰρ ὁ Κύριος ἐμοὶ Πέτρῳ ἐπὶ τῆς θαλάσσης Ὀλιγόπιστε, εἰς τί ἐδίστασας* (Matth. XIV, 31); — *Μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὴν χεῖρα, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συστέλλων·* * *ἐὰν ἔχεις, διὰ τῶν χειρῶν σου* **Cap. 12.** *δός, ἵνα ἐργάσῃ εἰς λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου· ἐλεημοσύναις γὰρ καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι* (Prov. XVI, 6). *Οὐ διστάσεις δοῦναι πτωχῷ, οὐδὲ διδοὺς γογγύσεις, γνώσῃ γὰρ τίς ἐστιν ὁ τοῦ μισθοῦ ἀνταποδότης· Ὁ ἐλεῶν γὰρ, φησί, πτωχὸν Κυρίῳ δανείζει, κατὰ δὲ τὸ δόμα αὐτοῦ, οὕτως ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ* (Prov. XIX, 17). *Οὐκ ἀποστραφήσῃ ἐνδεόμενον· Ὃς φράσσει γὰρ, φησί, τὰ ὦτα αὐτοῦ μὴ εἰςακοῦσαι τοῦ δεομένου, καὶ αὐτὸς ἐπικαλέσεται καὶ οὐκ ἔσται ὁ εἰςακούων αὐτοῦ* (Prov. XXI, 13). *Κοινωνήσεις εἰς πάντα τῷ ἀδελφῷ σου καὶ οὐκ ἐρεῖς ἴδια εἶναι, κοινὴ γὰρ ἡ μετάληψις παρὰ Θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις παρεσκευάσθη.* — *Οὐκ ἀρεῖς τὴν χεῖρά σου ἀπὸ τοῦ υἱοῦ*

Cap. 9. (Bov. Turr. M. 10.) Tit. *ὅτι χρὴ τοὺς κατὰ Χριστὸν διδασκάλους γονέων πλεῖον ἡγεῖσθαι· οἱ μὲν γὰρ τὸ εὖ* (Vind. *τοῦ Θεοῦ*) *εἶναι, οἱ δὲ τὸ εἶναι μόνον παρέχουσιν* (Vind. *παρέσχον*). Bov. om. *οἱ μὲν κτλ.*

Gent. in Anast. (qu. 14) non legisse videtur *τὸν* ante *λόγον:* omnia enim non ad honorem magistri, sed ipsius verbi divini revocat.

Cap. 10. (Bov. Turr. M. 11.) Tit. *ὅτι χρὴ μὴ ἀποσχίζειν τῶν ἁγίων,* | *ἀλλ᾽ εἰρηνεύειν μαχομένους, κρίνειν τε δικαίως καὶ μὴ προςωποληπτεῖν* (Bov. om.).

συναλλάσσων: Vind. *καταλλάσσων.* — *ἐλέγξαι:* Turr. „argue" (*ἔλεγξον*).

Cap. 11. (Bov. Turr. M. 12.) Tit. *περὶ διψύχου ἤτοι ὀλιγοψύχου* (Cot. in mg. Turr. *ὀλιγοπίστου*).

ὀλιγόπιστε: Vind. *ὀλιγόψυχε,* quod quum ab evangelio discrepet, non est improbandum, ut Cler. vult.

Cap. 12. (Bov. Turr. M. 13.) Tit. *περὶ εὐποιίας.*

ἐὰν ἔχεις: lege, si placet, *ἐὰν ἔχῃς.* — *ἐλεημοσύναις γάρ:* Turr. add. „inquit". — *Κυρίῳ:* Turr. „Deo" (*Θεῷ* etiam LXX l. c. habent). — *εἰςακοῦσαι:* Vind. *ἐνακοῦσαι.* — *ὁ εἰςακούων:* M.

σου ἢ ἀπὸ τῆς θυγατρός σου, ἀλλὰ ἀπὸ νεότητος διδάξεις αὐτοὺς τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Παίδευε γάρ, φησι, τὸν υἱόν σου,
Cap. 13. οὕτω γὰρ ἔσται σοι εὔελπις (Prov. XIX, 18). — * Οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου ἢ παιδίσκῃ τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν πεποιθόσιν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς, μή ποτε στενάξωσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἔσται σοι ὀργὴ παρὰ Θεοῦ· καὶ ὑμεῖς, οἱ δοῦλοι, ὑποτάγητε τοῖς κυρίοις ὑμῶν ὡς τύποις Θεοῦ ἐν προσοχῇ καὶ φόβῳ, ὡς τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ
Cap. 14. ἀνθρώποις. — * Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν, καὶ πᾶν, ὃ ἐὰν ᾖ ἀρεστὸν Κυρίῳ, ποιήσεις· οὐ μὴ ἐγκαταλίπῃς ἐντολὰς Κυρίου, φυλάξεις δὲ ἃ παρέλαβες παρ' αὐτοῦ, μήτε προςτιθεὶς ἐπ' αὐτοῖς μήτε ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῶν· οὐ προςθήσεις γὰρ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐλέγξῃ σε καὶ ψευδὴς γένῃ (Prov. XXX, 6). — Ἐξομολογήσῃ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου τὰ ἁμαρτήματά σου καὶ οὐκ ἔτι προςθήσεις ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα εὖ σοι γένηται παρὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, ὃς οὐ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ
Cap. 15. τὴν μετάνοιαν. — * Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα θεραπεύσεις ὡς αἰτίους σοι γενέσεως, ἵνα γένῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι (Exod. XX, 12)· τοὺς ἀδελφούς σου καὶ τοὺς συγγενεῖς σου μὴ ὑπερίδῃς· τοὺς γὰρ οἰκείους
Cap. 16. τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει (Is. LVIII, 7). — * Τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ Κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία· τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦ τιμήσεις ὡς λειτουργοὺς Θεοῦ, ἔκδικοι γάρ εἰσι πάσης ἀδικίας· οἷς ἀποτίσατε τέλος, φόρον καὶ πᾶσαν εἰςφορὰν
Cap. 17. εὐγνωμόνως. — * Οὐ προςελεύσῃ ἐπὶ προσευχήν σου ἐν ἡμέρᾳ πονηρίας σου, πρὶν ἂν λύσῃς τὴν πικρίαν σου. — Αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς, ἧς γένοιτο ἐντὸς ὑμᾶς εὑρεθῆναι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.
Cap. 18. Ἡ δὲ ὁδὸς τοῦ θανάτου ἐστὶν ἐν πράξεσι πονηραῖς θεω-

om. ὁ. — *νεότητος:* Vind. add. *αὐτῶν.*

Cap. 13. (Bov. Turr. M. 14.) Tit. *ὅπως δεῖ προσφέρεσθαι τοῖς οἰκέταις τοὺς κυρίους, καὶ ὅπως χρὴ ὑποτάσσεσθαι τοὺς οἰκέτας.*

παρὰ Θεοῦ: Gent. in Anast. (qu. 14) add. „ne des enim, inquit, locum homini, ut te execretur: eo te execrante in amaritudine animae, exaudiet eum qui fecit ipsum" (Sirac. IV, 5. 6). — *προσοχῇ:* Vind. *αἰσχύνῃ;* Bov. „oratione" (*προσευχῇ*). — *τῷ Κυρίῳ:* Bov. „Deo".

Cap. 14. (Bov. Turr. M. 15.) Tit. *περὶ ὑποκρίσεως καὶ προσοχῆς νόμων καὶ ἐξομολογήσεων* (Vind. Bov. *ἐξομολογήσεως,* quod Cot. conjectura jam proposuerat).

Μισήσεις πᾶσαν: Bov. „odio habete". — *ἀρεστὸν:* Bov. legit *ἄριστον.*

Cap. 15. (Bov. Turr. M. 16.) Tit. *περὶ τῆς πρὸς γονέας θεραπείας.*

Cap. 16. (Bov. Turr. M. 17.) Tit. *περὶ τῆς πρὸς βασιλέα καὶ ἄρχοντας ὑποταγῆς.*

Cap. 17. (Bov. Turr. M. 18.) Tit. *περὶ καθαροῦ συνειδότος τῶν προςευχομένων.*

Cap. 18. (Bov. Turr. M. 19.) Tit. *ὅτι ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀλλοτρίου ἐπειςαχθεῖσα ὁδὸς ἀσεβείας καὶ παρανομίας πεπλήρωται.*

ρουμένη· ἐν αὐτῇ γὰρ ἄγνοια Θεοῦ, καὶ πολλῶν κακῶν καὶ θολῶν καὶ ταραχῶν ἐπειςαγωγή, δι᾽ ὧν φόνοι, μοιχεῖαι, πορνεῖαι, ἐπιορκίαι, ἐπιθυμίαι παράνομοι, κλοπαί, εἰδωλολατρεῖαι, μαγίαι, φαρμακεῖαι, ἁρπαγαί, ψευδομαρτυρίαι, ὑποκρίσεις, διπλοκαρδίαι, δόλος, ὑπερηφανία, κακία, αὐθάδεια, πλεονεξία, αἰσχρολογία, ζηλοτυπία, θρασύτης, ὑψηλοφροσύνη, ἀλαζονεία, ἀφοβία, διωγμὸς ἀγαθῶν, ἀληθείας ἔχθρα, ψεύδους ἀγάπη, ἄγνοια δικαιοσύνης. Οἱ γὰρ τούτων ποιηταὶ οὐ κολλῶνται ἀγαθῷ, οὐδὲ κρίσει δικαίῳ· ἀγρυπνοῦσιν οὐκ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλ᾽ εἰς τὸ πονηρόν· ὧν μακρὰν πραότης καὶ ὑπομονή· μάταια ἀγαπῶντες, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐκ ἐλεοῦντες πτωχόν, οὐ πονοῦντες ἐπὶ καταπονουμένῳ, οὐ γινώσκοντες τὸν ποιήσαντα αὐτούς, φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ, ἀποστρεφόμενοι ἐνδεόμενον, καταπονοῦντες θλιβόμενον, πλουσίων παράκλητοι, πενήτων ὑπερόπται, πανθαμάρτητοι. Ῥυσθείητε, τέκνα, ἀπὸ τούτων ἁπάντων.

Cap. 19. Ὅρα μή τίς σε πλανήσῃ ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· Οὐκ ἐκκλινεῖς γάρ, φησίν, ἀπ᾽ αὐτῆς δεξιὰ ἢ εὐώνυμα (Deut. V, 32), ἵνα συνῇς ἐν πᾶσιν οἷς ἐὰν πράσσῃς· οὐ γάρ, ἐὰν μὴ ἐκτραπῇς ἔξω τῆς εὐθείας ὁδοῦ, δυςσεβήσεις.

Cap. 20. * Περὶ δὲ βρωμάτων λέγει σοι ὁ Κύριος Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε καὶ πᾶν κρέας ἔδεσθε ὡς λάχανα χλόης (Is. I, 19; Gen. IX, 3), τὸ δὲ αἷμα ἐκχεεῖς (Deut. XV, 23)· οὐ γὰρ τὰ εἰςερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα, λέγω δὴ βλαςφημίαι, καταλαλιαὶ καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Σὺ δὲ φάγῃ τὸν μυελὸν τῆς γῆς μετὰ δικαιοσύνης· ὅτι εἴ τι καλόν, αὐτοῦ, καὶ εἴ τι ἀγαθόν, αὐτοῦ· σῖτος νεανίσκοις καὶ οἶνος εὐωδιάζων παρθένοις (Zach. IX, 17)· τίς γὰρ φάγεται ἢ τίς πίεται παρὲξ αὐτοῦ (Eccl. II, 25 graece); Παραινεῖ δέ σοι καὶ ὁ σοφὸς

πολλῶν κακῶν καὶ θολῶν: Vind. *θεῶν*, quod Bov. legisse videtur pro *κακῶν καὶ θ. καὶ ταραχῶν*, et recte quidem. — *ἀλαζονεία*: M. *ἀλαζονία*. — *ποιηταὶ*: Cot. in mg. *ἀντιποιηταί*, quod probandum videtur. — *καταπονοῦντες θλιβόμενον*: Vind. om. (propter similem terminationem vocis antecedentis, judice Clerico). — *πανθαμάρτητοι* scribendum existimavimus pro vulgato *πανταμάρτητοι* (Cot. falso *πανταμάρτητον*), quod contra legem graecam effictum est.

Cap. 19. (Bov. Turr. M. 20.) Tit. *ὅτι μὴ χρὴ τῆς εὐσεβείας ἐκκλίνειν δεξιὰ ἢ εὐώνυμα* | *παραινεῖ ὁ νομοθέτης* (Turr. om.).

ἐκκλινεῖς conjectura scribere ausus sum pro vulgato *ἐκκλίνῃς*, quod cum *οὐκ* nullo modo constare potest. — *εὐώνυμα*: Vind. *ἀριστερά*, ut LXX l. c. (sed in cod. Oxon. est *εὐώνυμα*). — *μὴ .. ἔξω*: Vind. om., et simul cum antecedente *οὐ* delenda putat Cler.: at vero equidem cum viro docto contortam, lectione vulgata servata, rationem loquendi non dixerim; respicit enim Scriptor, quae contra vanas ciborum leges disputaturus est.

Cap. 20. (Bov. Turr. M. 21.) Tit. *ὅτι μὴ χρὴ φαυλίζειν τι τῶν προςφόρων βρωμάτων, ἀλλ᾽ εὐχαρίστως μεταλαμβάνειν καὶ τεταγμένως.*

ἀγαθόν, αὐτοῦ: Turr. add. „et ipsi gratias age". — *Παραινεῖ* usque ad finem capitis: Vind. om. — *σοφὸς*: Turr. om.

Ἔσδρας λέγων Πορεύεσθε καὶ φάγετε λιπάσματα καὶ πίετε γλυκάσματα καὶ μὴ λυπεῖσθε (Neh. VIII, 10). *Ἀπὸ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων φεύγετε, ἐπὶ τιμῇ γὰρ δαιμόνων θύουσι ταῦτα, ἐφ' ὕβρει δηλαδὴ τοῦ μόνου Θεοῦ· ὅπως μὴ γένησθε κοινωνοὶ δαιμόνων.

Cap. 21.

Cap. 22, 1 Περὶ δὲ βαπτίσματος, ὦ ἐπίσκοπε ἢ πρεσβύτερε, ἤδη μὲν καὶ πρότερον διεταξάμεθα, καὶ νῦν δέ φαμεν ὅτι οὕτω βαπτίσεις, ὡς ὁ Κύριος διετάξατο ἡμῖν λέγων Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν (Matth. XXVIII, 19)· τοῦ ἀποστείλαντος Πατρός, τοῦ ἐλθόντος Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος Παρακλήτου. Χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ, ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι καὶ [τὸ] τελευταῖον σφραγίσεις μύρῳ· ἵνα τὸ μὲν χρῖσμα μετοχὴ ᾖ τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸ δὲ ὕδωρ σύμβολον τοῦ θανάτου, τὸ δὲ μύρον σφραγὶς τῶν συνθηκῶν. Εἰ δὲ μήτε ἔλαιον ᾖ μήτε μύρον, ἀρκεῖ ὕδωρ καὶ πρὸς χρῖσιν καὶ πρὸς σφραγῖδα καὶ πρὸς ὁμολογίαν τοῦ ἀποθανόντος ἤτοι συναποθνήσκοντος. 2 Πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος νηστευσάτω ὁ βαπτιζόμενος· καὶ γὰρ ὁ Κύριος πρῶτον βαπτισθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου καὶ εἰς τὴν ἔρημον αὐλισθείς, μετέπειτα ἐνήστευσε τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐβαπτίσθη δὲ καὶ ἐνήστευσεν οὐκ αὐτὸς ἀπορυπώσεως ἢ νηστείας χρείαν ἔχων ἢ καθάρσεως ὁ τῇ φύσει καθαρὸς καὶ ἅγιος, ἀλλ' ἵνα καὶ Ἰωάννῃ ἀλήθειαν προσμαρτυρήσῃ καὶ ἡμῖν ὑπογραμμὸν παράσχηται. Οὐκοῦν ὁ μὲν Κύριος οὐκ εἰς ἑαυτοῦ πάθος ἐβαπτίσατο ἢ θάνατον ἢ ἀνάστασιν (οὐδέπω γὰρ οὐδὲν τούτων ἐγεγόνει), ἀλλ' εἰς διάταξιν ἑτέραν, διὸ καὶ ἀπ' ἐξουσίας μετὰ τὸ βάπτισμα νηστεύει ὡς Κύριος Ἰωάννου· ὁ δὲ εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον μυούμενος πρότερον ὀφείλει νηστεῦσαι καὶ τότε βαπτίσασθαι (οὐ γὰρ δίκαιον τὸν συνταφέντα καὶ συναναστάντα παρ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν κατηφεῖν), οὐ γὰρ κύριος ὁ ἄνθρωπος τῆς διατάξεως τῆς τοῦ σωτῆρος· ἐπείπερ ὁ μὲν δεσπότης, ὁ δὲ ὑπήκοος.

Cap. 23, 1 Αἱ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν,

---

Cap. 21. (Bov. Turr. M. 22.) Tit. ὅτι χρὴ φεύγειν τὴν τῶν εἰδωλοθύτων βρῶσιν.

Cap. 22. (Bov. Turr. M. 23.) Tit. διάταξις κυριακὴ (τῶν περὶ τὸ βάπτισμα Vindd.) ὅπως χρὴ βαπτίζειν καὶ εἰς τὸν τίνος θάνατον.

1. [τὸ] c. Vind., jussu Clerici. — ἁγίου: Turr. om.
2. ἑτέραν: Bov. Turr. legisse videntur ἑτέρων, quod non displicet. — βαπτίσασθαι: Vind. βαπτισθῆναι. — κατηφεῖν: Turr. „lugeat mortuusque sit". — τοῦ σωτῆρος: Turr. „Christi".

Cap. 23. (Bov. Turr. M. 24.) Tit.

νηστεύουσι γὰρ δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ. Ὑμεῖς δὲ ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευήν· ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν ἡ κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰούδα χρήμασιν ἐπαγγειλαμένου τὴν προδοσίαν· τὴν δὲ παρασκευήν, ὅτι ἔπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου. Τὸ σάββατον μέντοι καὶ τὴν κυριακὴν ἑορτάζετε, ὅτι 2 τὸ μὲν δημιουργίας ἐστὶν ὑπόμνημα, ἡ δὲ ἀναστάσεως. Ἓν δὲ μόνον σάββατον ὑμῖν φυλακτέον ἐν ὅλῳ τῷ ἐνιαυτῷ, τὸ τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς, ὅπερ νηστεύειν προςῆκεν, ἀλλ' οὐχ ἑορτάζειν· ἐν ὅσῳ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὑπὸ γῆν τυγχάνει, ἰσχυρότερον τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος τῆς κατὰ τὴν δημιουργίαν χαρᾶς, ὅτι ὁ δημιουργὸς τῶν ἑαυτοῦ δημιουργημάτων φύσει τε καὶ ἀξίᾳ τιμιώτερος.

Ὅταν δὲ προσεύχησθε, μὴ γίνεσθε ὡς οἱ ὑποκριταί, ἀλλ' **Cap. 24, 1** ὡς ὁ Κύριος ἡμῖν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διετάξατο, οὕτω προσεύχεσθε »Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· »ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γενηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐ»ρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν »σήμερον· καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς »ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰςενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πει»ρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ »βασιλεία εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν« (Matth. VI, 9 sqq.). Τρὶς τῆς 2 ἡμέρας οὕτω προσεύχεσθε, προπαρασκευάζοντες ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς υἱοθεσίας τοῦ πατρός, ἵνα μή, ἀναξίως ὑμῶν αὐτὸν πατέρα καλούντων, ὀνειδισθῆτε ὑπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἰσραὴλ ὅ ποτε πρωτότοκος υἱὸς ἤκουσεν ὅτι Εἰ πατήρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἐστιν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ Κύριός εἰμι, ποῦ ἐστιν ὁ φόβος μου (Mal. I, 6); δόξα γὰρ πατέρων ὁσιότης παίδων καὶ τιμὴ δεσποτῶν οἰκετῶν φόβος, ὥςπερ οὖν τὸ ἐναντίον ἀδοξία καὶ ἀναρχία· Δι' ὑμᾶς γάρ, φησί, τὸ ὄνομά μου βλαςφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι (Is. LII, 5).

ποίας νηστευτέον τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας ἢ τίνας οὐ νηστευτέον, καὶ οὗ χάριν.

1. *δευτέρᾳ σαββάτων καὶ πέμπτῃ:* Anast. (qu. 77) *δευτέραν καὶ πέμπτην καὶ σάββατον.* — *ἐξῆλθεν:* Anast. om., additque post *Κυρίου: ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐμελετήθη* (Reliquorum loco in Gent. non est nisi „in parasceve autem passus est").

2. *ἡ δέ:* Vind. *τὸ δέ.* — *φυλακτέον:* Anast. add. *ὡς εἴρηται.* — *τὸ περὶ αὐτοῦ πένθος:* Turr. „luctus mortis".

Cap. 24. (Bov. Turr. M. 25.) Tit. *οἵους εἶναι χρὴ τοὺς προσευχομένους τὴν ὑπὸ τοῦ Κυρίου δοθεῖσαν προςευχήν.*

1. *ὅτι σοῦ ἐστιν κτλ.:* Cf. III, 18, 2.

2. *Εἰ πατήρ:* Anast. (qu. 1) praemittit *υἱὸς δοξάζει πατέρα καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ φοβηθήσεται καὶ* (e Mal. I, 6). — *φησί:* Vind. om.

Cap. 25, 1 Γίνεσθε δὲ πάντοτε εὐχάριστοι, ὡς πιστοὶ καὶ εὐγνώμονες δοῦλοι· περὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας οὕτω λέγοντες »Εὐχαριστοῦ»μέν σοι, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ ζωῆς ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ »τοῦ παιδός σου, δι' οὗ καὶ τὰ πάντα ἐποίησας καὶ τῶν ὅλων »προνοεῖς, ὃν καὶ ἀπέστειλας ἐπὶ σωτηρίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ γενέ»σθαι ἄνθρωπον, ὃν καὶ συνεχώρησας παθεῖν καὶ ἀποθανεῖν, »ὃν καὶ ἀναστήσας εὐδόκησας δοξάσαι καὶ ἐκάθισας ἐκ δεξιῶν »σου, δι' οὗ καὶ ἐπηγγείλω ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. «Σὺ δέσποτα παντοκράτορ Θεὲ αἰώνιε, ὥςπερ ἦν τοῦτο διεσκορ»πισμένον καὶ συναχθὲν ἐγένετο εἷς ἄρτος, οὕτω συνάγαγέ σου »τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς σὴν βασιλείαν. »Ἔτι εὐχαριστοῦμεν, πάτερ ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ τιμίου αἵματος Ἰησοῦ »Χριστοῦ τοῦ ἐκχυθέντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τοῦ τιμίου σώματος, »οὗ καὶ ἀντίτυπα ταῦτα ἐπιτελοῦμεν, αὐτοῦ διαταξαμένου ἡμῖν »καταγγέλλειν τὸν αὐτοῦ θάνατον· δι' αὐτοῦ γάρ σοι καὶ ἡ 2 »δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.« Μηδεὶς δὲ ἐσθιέτω ἐξ αὐτῶν τῶν ἀμυήτων, ἀλλὰ μόνοι οἱ βεβαπτισμένοι εἰς τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον. Εἰ δέ τις ἀμύητος κρύψας ἑαυτὸν μεταλάβῃ, κρίμα αἰώνιον φάγεται, ὅτι μὴ ὢν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως μετέλαβεν ὧν οὐ θέμις, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ· εἰ δέ τις κατὰ ἄγνοιαν μεταλάβοι, τοῦτον τάχιον στοιχειώσαντες μυήσατε, ὅπως μὴ

Cap. 26, 1 καταφρονητὴς ἐξέλθοι. * Μετὰ δὲ τὴν μετάληψιν οὕτως εὐχαριστήσατε »Εὐχαριστοῦμέν σοι, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ Ἰησοῦ τοῦ »σωτῆρος ἡμῶν, ὑπὲρ τοῦ ἁγίου οὗ κατεσκήνωσας ἐν ἡμῖν, καὶ »ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ ἀθανασίας ἧς »ἔδωκας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου. Σὺ δέσποτα παντο»κράτορ, ὁ Θεὸς τῶν ὅλων, ὁ κτίσας τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν »αὐτῷ δι' αὐτοῦ, καὶ νόμον κατεφύτευσας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν »καὶ τὰ πρὸς μετάληψιν προευτρέπισας ἀνθρώποις· ὁ Θεὸς »τῶν ἁγίων καὶ ἀμέμπτων πατέρων ἡμῶν, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ

Cap. 25. (Bov. Turr. M. 26.) Tit. *εὐχαριστία μυστική* (Vind. om. alteram hanc vocem). Cf. ad cap. 25—28 Bunsen I, pag. 468 sqq.

1. *ἐπὶ σωτηρίᾳ* c. Vind. M.; Cot. *περὶ σ.* — *παρτοκράτορ:* M. *παντοκρατωρ,* ut II, 22, 9 et quotiescunque infra occurrit, quod abhinc praeteribimus. — *σὴν βασιλείαν* c. Vind. Bov. Turr., suasore Clerico (cf. cap. 26, 1); vulgo *τὴν β.*

2. *τοῦ Κυρίου:* Turr. „Christi".

Cap. 26. (Bov. Turr. M. 27.) Tit. *εὐχαριστία ἐπὶ τῇ θείᾳ μεταλήψει.*

1. *ὑπὲρ τοῦ ἁγίου* c. codice, quem Cot. in mg. confert; vulgo *ὑπὲρ τοῦ ἁ. ὀνόματός σου;* Bov. „pro sancto nomine"; Turr. „pro sancto corpore suo" (*ὑπὲρ τοῦ ἁ. σώματος αὐτοῦ*). Alius aliis additis simplicem, quam nos sequimur, lectionem interpretatus esse videtur. — *διὰ Ἰησοῦ:* Bov. add. *Χριστοῦ.* — *ὁ κτίσας* c. Vind., assentiente Clerico; vulgo *ἔκτισας,* quod inde ortum esse videtur, quod Hebraeorum more mox participium abit in verba finita, ut dicunt grammatici. — *προευτρέπισας:* Vind.

»καὶ Ἰακώβ, τῶν πιστῶν δούλων σου· ὁ δυνατὸς Θεός, ὁ πι-»στὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἀψευδὴς ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις· ὁ ἀπο-»στείλας ἐπὶ γῆς Ἰησοῦν τὸν Χριστόν σου ἀνθρώποις συνανα-»στραφῆναι ὡς ἄνθρωπον, Θεὸν ὄντα λόγον καὶ ἄνθρωπον, καὶ »τὴν πλάνην πρόῤῥιζον ἀνελεῖν· αὐτὸς καὶ νῦν δι᾽ αὐτοῦ μνή-»σθητι τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας ταύτης, ἣν περιεποιήσω τῷ »τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ ῥῦσαι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς »πονηροῦ καὶ τελείωσον αὐτὴν ἐν τῇ ἀγάπῃ σου καὶ τῇ ἀλη-»θείᾳ σου, καὶ συνάγαγε πάντας ἡμᾶς εἰς τὴν σὴν βασιλείαν, »ἣν ἡτοίμασας αὐτήν. Μαραναθά· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, »εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, Θεὸς Κύριος ὁ »ἐπιφανεὶς ἡμῖν ἐν σαρκί.« Εἴ τις ἅγιος, προςερχέσθω· εἰ δέ 2 τις οὐκ ἔστι, γινέσθω διὰ μετανοίας. Ἐπιτρέπετε δὲ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὑμῶν εὐχαριστεῖν. * Περὶ δὲ τοῦ μύρου οὕτως **Cap. 27, 1** εὐχαριστήσατε »Εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ δημιουργὲ τῶν ὅλων, »καὶ ὑπὲρ τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀθανάτου αἰ-»ῶνος οὗ ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· ὅτι σοῦ »ἐστιν ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«

Ὃς ἐὰν ἐλθὼν οὕτως εὐχαριστῇ, προςδέξασθαι αὐτὸν ὡς 2 Χριστοῦ μαθητήν· ἐὰν δὲ ἄλλην διδαχὴν κηρύσσῃ παρ᾽ ἣν ὑμῖν παρέδωκεν ὁ Χριστὸς δι᾽ ἡμῶν, τῷ τοιούτῳ μὴ συγχω-ρεῖτε εὐχαριστεῖν· ὑβρίζει γὰρ ὁ τοιοῦτος τὸν Θεόν, ἤπερ δο-ξάζει. * Πᾶς δὲ ὁ ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, δοκιμασθείς, οὕτω **Cap. 28.** δεχέσθω· σύνεσιν γὰρ ἔχετε, καὶ δύνασθε γνῶναι δεξιὰν ἢ ἀρι-στερὰν καὶ διακρῖναι ψευδοδιδασκάλους διδασκάλων. Ἐλθόντι μέν τοι τῷ διδασκάλῳ ἐκ ψυχῆς ἐπιχορηγήσατε τὰ δέοντα· τῷ

εὐτρέπισας. — ἡτοίμασας αὐτήν c. Vind.; vulgo pro αὐτήν scriptum est αὕτη, quo tracto ad μαραναθά, efficitur, ut hoc per ea, quae praecedunt, exponatur (Krabbe pag. 201 sq.): quam magistri potius docentis quam ecclesiae Dominum laudantis sententiam putaverim. Contra Μαραναθά, Dominus venit, commodissime praefigi laudibus venientem celebrantibus, quis est, qui non videat?

2. Εἴ τις ἅγιος usque ad μετανοίας Bunsen responsoriis addit, quae in fine commatis prioris (αὕτη μαραναθά κτλ. text. vulg.) reperisse sibi visus cum regulis ecclesiasticis cap. 25, 2; 26, 2; 27, 2; 28 multo antiquiora putat, quam orationes his capitibus interpositas.

Cap. 27. (Bov. Turr. M. 28.) Tit. εὐχαριστία περὶ τοῦ μυστικοῦ (Vind. θείου) μύρου.

1. Facere non possum, quin pronus sim ad credendum, hoc comma ab altera manu esse additum vel huc transpositum; cf. cap. 44, 1: nullo enim vinculo neque cum antecedentibus neque cum sequentibus continetur, quae inter se arctissime cohaerent. Assentitur v. Drey pag. 36.

2. προςδέξασθαι: legendum est, ni fallor, προςδέξασθε. — ἤπερ: praemittendum esse videtur μᾶλλον.

Cap. 28. (Bov. Turr. M. 29.) Tit. ὅτι οὐ χρὴ ἀδιαφορεῖν περὶ τὴν κοινωνίαν (ἀλλὰ σκοπεῖν εἰ ἔστι πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὀρθόδοξος, τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους ἐκκλίνειν Vindd.).

γνῶναι: Vind. διαγνῶναι. — τὰ πρὸς χρείαν: Vind. τὰ δέοντα πρ. χρ.

δὲ ψευδοδιδασκάλῳ δώσετε μὲν τὰ πρὸς χρείαν, οὐ παραδέξεσθε δὲ αὐτοῦ τὴν πλάνην, οὔτε μὴν συμπροσεύξησθε αὐτῷ, ἵνα μὴ συμμιανθῆτε αὐτῷ. Πᾶς προφήτης ἀληθινὸς ἢ διδάσκαλος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς ἄξιός ἐστι τῆς τροφῆς ὡς ἐργάτης λόγου δικαιοσύνης.

Cap. 29. Πᾶσαν ἀπαρχὴν γεννημάτων ληνοῦ, ἅλωνος βοῶν τε καὶ προβάτων δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα εὐλογηθῶσιν αἱ ἀποθῆκαι τῶν ταμείων σου καὶ τὰ ἐκφόρια τῆς γῆς σου, καὶ στηριχθῇς σίτῳ καὶ οἴνῳ καὶ ἐλαίῳ, καὶ αὐξηθῇ τὰ βουκόλια τῶν βοῶν σου καὶ τὰ ποίμνια τῶν προβάτων σου· πᾶσαν δεκάτην δώσεις τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ, τῷ πτωχῷ καὶ τῷ προσηλύτῳ. Πᾶσαν ἀπαρχὴν ἄρτων θερμῶν, κεραμίου οἴνου ἢ ἐλαίου ἢ μέλιτος ἢ ἀκροδρύων, σταφυλῆς ἢ τῶν ἄλλων τὴν ἀπαρχὴν δώσεις τοῖς ἱερεῦσιν· ἀργυρίου δὲ καὶ ἱματισμοῦ καὶ παντὸς κτήματος τῷ ὀρφανῷ καὶ τῇ χήρᾳ.

Cap. 30. Τὴν ἀναστάσιμον τοῦ Κυρίου ἡμέραν, τὴν κυριακήν φαμεν, συνέρχεσθε ἀδιαλείπτως, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ ἐξομολογούμενοι ἐφ' οἷς εὐηργέτησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς διὰ Χριστοῦ ῥυσάμενος ἀγνοίας, πλάνης, δεσμῶν· ὅπως ἄμεμπτος ᾖ ἡ θυσία ὑμῶν καὶ εὐανάφορος Θεῷ, τῷ εἰπόντι περὶ τῆς οἰκουμενικῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας ὅτι Ἐν παντὶ τόπῳ μοι προσενεχθήσεται θυμίαμα καὶ θυσία καθαρά· ὅτι βασιλεὺς μέγας ἐγώ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ ὄνομά μου θαυμαστὸν ἐν τοῖς ἔθνεσι (Mal. I, 11. 14).

Cap. 31, 1 Προχειρίσασθε δὲ ἐπισκόπους ἀξίους τοῦ Κυρίου καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, ἄνδρας εὐλαβεῖς, δικαίους, πραεῖς, ἀφιλαργύρους, φιλαλήθεις, δεδοκιμασμένους, ὁσίους, ἀπροσωπολήπτους, δυναμένους διδάσκειν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, ὀρθοτομοῦντας ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου δόγμασιν. Ὑμεῖς δὲ τιμᾶτε τούτους ὡς πατέρας, ὡς κυρίους, ὡς εὐεργέτας, ὡς τοῦ εὖ εἶναι αἰτίους.

2 Ἐλέγχετε δὲ ἀλλήλους, μὴ ἐν ὀργῇ, ἀλλ' ἐν μακροθυμίᾳ μετὰ χρηστότητος καὶ εἰρήνης. Πάντα τὰ προστεταγμένα ὑμῖν

Cap. 29. (Bov. Turr. M. 30.) Tit. *περὶ καρποφοριῶν διάταξις* (Bov. „de primitiis").
κεραμίου: Vind. Bov. *κεράμιον.*

Cap. 30. (Bov. Turr. M. 31.) Tit. *ὅπως χρὴ | τὴν ἀναστάσιμον τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμέραν* (Bov. „diem dominicum") *συναθροιζομένους ἑορτάζειν.*
ἡμᾶς c. Vind. Bov. Turr.; vulgo *ὑμᾶς.* — *λέγει:* Turr. om.

Cap. 31. (Bov. Turr. M. 32.) Tit. *οἵους εἶναι χρὴ τοὺς χειροτονουμένους* („ad ministerium ecclesiae" Turr.).
1 *εὐλαβεῖς* c. Vind. Cot. in mg.; vulgo *εὐσεβεῖς.*
2. Cf. Luc. XII, 35 sqq. — *ὑπὸ τοῦ*

ὑπὸ τοῦ Κυρίου φυλάξατε. Γρηγορεῖτε ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν. Ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι καὶ οἱ λύχνοι καιόμενοι, καὶ ὑμεῖς ὅμοιοι ἀνθρώποις προςδεχομένοις τὸν κύριον ἑαυτῶν πότε ἥξει, ἑσπέρας ἢ πρωὶ ἢ ἀλεκτοροφωνίας ἢ μεσονυκτίου· ᾗ γὰρ ὥρᾳ οὐ προςδοκῶσιν, ἐλεύσεται ὁ Κύριος, καὶ ἐὰν αὐτῷ ἀνοίξωσι, μακάριοι οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι, ὅτι εὑρέθησαν γρηγοροῦντες· ὅτι περιζώσεται καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς καὶ παρελθὼν διακονήσει αὐτοῖς. Νήφετε οὖν καὶ προσεύχεσθε μὴ ὑπνῶσαι εἰς θάνατον· οὐ γὰρ ὀνήσει ὑμᾶς τὰ πρότερα κατορθώματα, ἐὰν εἰς τὰ ἔσχατα ὑμῶν ἀποπλανηθῆτε τῆς πίστεως τῆς ἀληθοῦς. * Ἐν γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις πληθυνθήσονται οἱ ψευδοπροφῆται καὶ οἱ φθορεῖς τοῦ λόγου, καὶ στραφήσονται τὰ πρόβατα εἰς λύκους καὶ ἡ ἀγάπη εἰς μῖσος· πληθυνθείσης γὰρ τῆς ἀνομίας, ψυγήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν, μισήσουσι γὰρ ἀλλήλους οἱ ἄνθρωποι καὶ διώξουσι καὶ προδώσουσι. Καὶ τότε φανήσεται ὁ κοσμοπλάνος, ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, ὁ τοῦ ψεύδους προστάτης, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ ὁ διὰ χειλέων ἀναιρῶν ἀσεβῆ· καὶ πολλοὶ σκανδαλισθήσονται ἐπ᾽ αὐτῷ, οἱ δὲ ὑπομείναντες εἰς τέλος, οὗτοι σωθήσονται. Καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, εἶτα φωνὴ σάλπιγγος ἔσται δι᾽ ἀρχαγγέλου καὶ μεταξὺ ἀναβίωσις τῶν κεκοιμημένων· καὶ τότε ἥξει ὁ Κύριος καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ᾽ αὐτοῦ ἐν συσσεισμῷ ἐπάνω τῶν νεφελῶν μετ᾽ ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐπὶ θρόνου βασιλείας, κατακρῖναι τὸν κοσμοπλάνον διάβολον καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. Τότε ἀπελεύσονται οἱ μὲν πονηροὶ εἰς αἰώνιον κόλασιν, οἱ δὲ δίκαιοι πορεύσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, κληρονομοῦντες ἐκεῖνα, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν (1 Cor. II, 9)· καὶ χαρήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

Cap. 32, 1 ... 2 ... 3

Τοσούτων δὲ ἠξιωμένοι τῶν παρ᾽ αὐτοῦ ἀγαθῶν, γενώ-

Κυρίου: M. *ἀπὸ τ. Κ.* — *ἢ ἀλεκτοροφωνίας* c. Vind. Turr. Bov. M.; Cot. om. *ἢ.* — *καὶ παρελθὼν δ. αὐτοῖς:* Vind. om.

Cap. 32. (Bov. Turr. M. 33.) Tit. *πρόῤῥησις περὶ τῶν μελλόντων* (cf. Matth. XXIV. XXV; 1 Thess. IV; 2 Thess. II).

1. *τὰ πρόβατα:* Cot. om. *τὰ.* — *Ἰησοῦς:* Turr. om. — *οἱ δὲ ὑπομείναντες .. οὗτοι σωθήσονται:* Vind. *ὁ δὲ ὑπομείνας .. οὗτος σωθήσεται,* ut Matth. XXIV, 13.

2. *τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ:* Vind. *ὁ υἱός.* — *οἱ ἅγιοι:* Vind. *ἄγγελοι,* quod melius videtur Clerico, sed repugnant quae mox sequuntur. — *κατὰ τὴν πρᾶξιν:* Cot. om. *τὴν.* — *τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ:* Turr. „gaudio supra quam dici potest magno in Christo Jesu".

3. *γενώμεθα:* ita, secuti interpretes, emendavisse nobis videmur vulgatum *γε-*

μεθα αὐτοῦ ἱκέται, ἐπικαλούμενοι αὐτὸν διὰ συνεχοῦς δεήσεως

Cap. 33, 1 καὶ λέγοντες »Αἰώνιε σῶτερ ἡμῶν, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν, ὁ »ὢν μόνος παντοκράτωρ καὶ Κύριος, ὁ Θεὸς πάντων τῶν ὄν»των καὶ Θεὸς τῶν ἁγίων καὶ ἀμέμπτων πατέρων ἡμῶν [καὶ] »τῶν πρὸ ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ, ὁ ἐλεή»μων καὶ οἰκτίρμων, ὁ μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, ᾧ πᾶσα »γυμνοφανὴς βλέπεται καρδία καὶ πᾶν κρύφιον ἐνθύμημα ἀπο»καλύπτεται· πρὸς σὲ βοῶσι ψυχαὶ δικαίων, ἐπὶ σοὶ πεποί»θασιν ἐλπίδες ὁσίων, ὁ τῶν ἀμέμπτων πατὴρ, ὁ τῶν μετ' »εὐθύτητος ἐπικαλουμένων σε ἐπήκοος, ὁ καὶ σιωπωμένας ἐπι»στάμενος ἐντεύξεις (χωρεῖ γὰρ μέχρι σπλάγχνων ἀνθρωπίνων »ἡ σὴ πρόνοια καὶ διὰ συνειδήσεως ἐρευνᾷς ἑκάστου τὴν γνώ»μην), καὶ κατὰ πᾶν κλίμα τῆς οἰκουμένης τὸ διὰ προσευχῆς

2 »καὶ λόγων ἀναπέμπεταί σοι θυμίαμα. Ὁ τὸν παρόντα αἰῶνα »στάδιον δικαιοσύνης ἐνστησάμενος, πᾶσι δὲ ἀνοίξας πύλην »ἐλεημοσύνης, ὑποδείξας δὲ ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς »ἐμφύτου γνώσεως καὶ φυσικῆς κρίσεως καὶ ἐκ τῆς τοῦ νόμου »ὑποφωνήσεως ὡς πλούτου μὲν οὐκ αἴδιον τὸ κτῆμα, εὐπρε»πείας οὐκ ἀένναον τὸ κάλλος, δυνάμεως εὐδιάλυτος ἡ ἰσχὺς »καὶ ἀτμὸς μὲν καὶ ματαιότης τὰ σύνολα, μόνη δὲ συνείδησις »πίστεως ἀνύπουλος διαβαίνει διὰ μέσον οὐρανῶν μετ' ἀλη»θείας ἀνερχομένη, τῆς μελλούσης τροφῆς δεξιὰν ἀπολαμβάνει, »ἅμα καὶ πρὸ τοῦ παραστῆναι [τὴν] ὑπόσχεσιν τῆς παλιγγενε-

3 »σίας αὐτὴ ἡ ψυχὴ τῇ ἐλπίδι γαυρουμένη εὐφραίνεται. Ἐξ »ὑπαρχῆς γὰρ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀβραὰμ μεταπονουμένου »τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὁραματισμῷ ὡδήγησας, διδάξας ὅ,τι »ποτέ ἐστιν ὁ αἰὼν οὗτος· καὶ τῆς μὲν πίστεως αὐτοῦ προώ»δευσεν ἡ γνῶσις, τῆς δὲ γνώσεως ἀκόλουθος γέγονεν ἡ πίστις, »τῆς δὲ πίστεως ἦν ἐπακολούθημα ἡ συνθήκη· εἶπας γάρ »Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς »τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης (cf. Gen. XIII, »16; XXII, 17). Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἰσαὰκ αὐτῷ δωρησάμενος »καὶ ὅμοιον αὐτὸν εἰδὼς ἐκείνου τῷ τρόπῳ, καὶ αὐτοῦ ἐπεκλή-

νόμεθα. — ἱκέται: Bov. „servi" (οἰκέται; cf. VIII, 6, 4; 9, 1).

Cap. 33. (Bov. Turr. M. 34.) Tit. προσευχὴ ἐξαγγελτικὴ προνοίας διαφόρου.

1. [καὶ]: c. Vind. deleri jubet Cler.; Bov. non legisse videtur.—βλέπεται: Vind. φαίνεται. — ἀνθρωπίνων: Vind. om.

2. ἀνύπουλος: Cot. in mg. Turr. ἀνυπούλου. — διὰ μέσον: legendum erit διὰ μέσων, ut infra cap. 34, 1. — τροφῆς: Cot. conjicit scribendum esse τρυφῆς. — [τὴν] c. Vind. recepimus.

3. ἐξ ὑπαρχῆς: al. (Cot. M. in mg.) ἐξ ὑπαρχούσης, quod interpretaturus Turr. scripsisse videtur „ex ipsa naturae facultate". — τῆς μὲν πίστεως usque ad ἡ πίστις: Vind. τῆς μὲν γνώσεως

»θης Θεὸς εἰπών Ἔσομαί σου Θεὸς καὶ τοῦ σπέρματός σου »μετὰ σέ (cf. Gen. XXVI, 3; XVII, 7)· καὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν »Ἰακὼβ ἐπὶ Μεσοποταμίαν στελλομένου, δείξας τὸν Χριστὸν, »δι᾽ αὐτοῦ ἐλάλησας εἰπών Ἰδοὺ ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ καὶ αὐ»ξανῶ σε καὶ πληθυνῶ σε σφόδρα (cf. Gen. XXVIII, 15; XLVIII, »4). Καὶ οὕτως εἶπας πρὸς Μωυσῆν τὸν πιστὸν καὶ ἅγιόν σου »θεράποντα ἐπὶ τῆς ὀπτασίας τῆς βάτου Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, τοῦτό »μοι ὄνομά ἐστιν αἰώνιον καὶ μνημόσυνον γενεαῖς γενεῶν (Exod. »III, 14. 15). Ὑπέρμαχε γένους Ἀβραάμ, εὐλογητὸς εἶ εἰς τοὺς »αἰῶνας. * Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε βασιλεῦ τῶν αἰώνων, ὁ διὰ **Cap. 34, 1** »Χριστοῦ ποιήσας τὰ ὅλα καὶ δι᾽ αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ κοσμήσας τὰ »ἀκατασκεύαστα, ὁ διαχωρίσας ὕδατα ὑδάτων στερεώματι καὶ »πνεῦμα ζωτικὸν τούτοις ἐμβαλὼν, ὁ γῆν ἑδράσας καὶ οὐρανὸν »ἐκτείνας καὶ τὴν ἑκάστου τῶν κτισμάτων ἀκριβῆ διάταξιν κο»σμήσας· σῇ γὰρ ἐνθυμήσει, δέσποτα, κόσμος πεφαίδρυται, οὐ»ρανος δὲ ὡς καμάρα πεπηγμένος ἠγλάισται ἄστροις ἕνεκεν πα»ραμυθίας τοῦ σκότους, φῶς δὲ καὶ ἥλιος εἰς ἡμέρας καὶ καρ»πῶν γονὰς γεγέννηνται, σελήνη δὲ εἰς καιρῶν τροπὴν αὔξουσα »καὶ μειουμένη, καὶ νὺξ ὠνομάζετο καὶ ἡμέρα προσηγορεύετο, »στερέωμα δὲ διὰ μέσων τῶν ἀβύσσων ἐδείκνυτο καὶ εἶπας συν»αχθῆναι τὰ ὕδατα καὶ ὀφθῆναι τὴν ξηράν. Αὐτὴν δὲ τὴν 2 »θάλασσαν πῶς ἄν τις ἐκφράσειεν; ἥτις ἔρχεται μὲν ἀπὸ πε»λάγους μαινομένη, παλινδρομεῖ δὲ ἀπὸ ψάμμου τῇ σῇ προς»ταγῇ κωλυομένη· εἶπες γὰρ ἐν αὐτῇ συντριβήσεσθαι αὐτῆς τὰ »κύματα (Iob. XXXVIII, 11)· ζώοις δὲ μικροῖς καὶ μεγάλοις καὶ »πλοίοις πορευτὴν αὐτὴν ἐποίησας. Εἶτ᾽ ἐχλοαίνετο γῆ, παν»τοίοις ἄνθεσι καταγραφομένη καὶ ποικιλίᾳ δένδρων διαφόρων· »παμφαεῖς τε φωστῆρες τούτων τιθηνοὶ, ἀπαράβατον σώζον»τες τὸν δολιχὸν καὶ κατ᾽ οὐδὲν παραλλάσσοντες τῆς σῆς προς»ταγῆς, ἀλλ᾽ ὅπη ἂν κελεύσῃς, ταύτῃ ἀνίσχουσι καὶ δύουσιν »εἰς σημεῖα καιρῶν καὶ ἐνιαυτῶν, ἀμειβόμενοι τὴν τῶν ἀνθρώ»πων ὑπηρεσίαν. Ἔπειτα διαφόρων ζώων κατεσκευάζετο γένη, 3 »χερσαίων, ἐνύδρων, ἀεροπόρων, ἀμφιβίων· καὶ τῆς σῆς προ»νοίας ἡ ἔντεχνος σοφία τὴν κατάλληλον ἑκάστῳ πρόνοιαν δω-

αὐτοῦ προώδευσεν ἡ πίστις. — ἐπακολούθημα: Vind. ἀκόλουθος. — δι᾽ αὐτοῦ ad ἐλάλησας retulimus c. Bov. Cot.; Turr. M. jungunt cum δείξας.

Cap. 34. (Turr. M. 35.) Tit. προςευχὴ ἐξαγγελτικὴ δημιουργίας διαφόρου (Bov. hanc summam interpretatus, caput non numerat).

1. ἐνθυμήσει c. Vind. (Cot. M. in mg. habent); vulgo δυνάμει, e more solito loquendi. — μέσων c. Vind.; vulgo μέσον.

2. μαινομένη: Vind. om. — καὶ πλοίοις: his omissis, Vind. add. post ἐποίησας: βροτοῖς δὲ βατὴν αὐτὴν εἶναι τοῖς πλοίοις ἐκέλευσας.

»ρεῖται, ὥςπερ γὰρ διάφορα γένη οὐκ ἠτόνησε παραγαγεῖν, οὕ-
»τως οὐδὲ διάφορον πρόνοιαν ἑκάστου ποιήσασθαι κατωλιγώ-
»ρησε. Καὶ τέλος τῆς δημιουργίας τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν
»κοσμοπολίτην, τῇ σῇ σοφίᾳ διαταξάμενος κατεσκεύασας εἰπών
»Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέ-
»ραν (Gen. I, 26), κόσμου κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας, ἐκ μὲν τῶν
»τεσσάρων [στοιχείων, πρώτων] σωμάτων διαπλάσας αὐτῷ
»σῶμα, κατασκευάσας δ' αὐτῷ τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος,
»αἴσθησιν δ' αὐτῷ πένταθλον χαρισάμενος καὶ νοῦν τὸν τῆς
4 »ψυχῆς ἡνίοχον ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιστήσας. Καὶ ἐπὶ πᾶσι
»τούτοις, δέσποτα Κύριε, τίς ἐπαξίως διηγήσεται νεφῶν ὀμ-
»βροτόκων φορὰν, ἀστραπῆς ἔκλαμψιν, βροντῶν πάταγον, εἰς
»τροφῆς καταλλήλου χορηγίαν καὶ κρᾶσιν ἀέρων παναρμόνιον;
5 »Παρακούσαντα δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐμμίσθου ζωῆς ἐστέρησας,
»οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανίσας, ἀλλὰ χρόνῳ πρὸς ὀλίγον κοι-
»μίσας· ὅρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας, ὅρον θανάτου ἔλυσας,
»ὁ ζωοποιὸς τῶν νεκρῶν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν.

Cap. 35, 1 »* Μέγας εἶ, Κύριε παντοκράτορ, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχύς σου καὶ
»τῆς συνέσεώς σου οὐκ ἔστιν ἀριθμός· κτίστα, σωτὴρ, πλούσιε
»ἐν χάρισι, μακρόθυμε καὶ ἐλέους χορηγὲ, ὁ μὴ ἀφιστῶν τῶν
»σῶν κτισμάτων τὴν σωτηρίαν· φύσει γὰρ ἀγαθὸς ὑπάρχεις,
»φείδῃ δὲ ἁμαρτανόντων, εἰς μετάνοιαν προςκαλούμενος, οἰκτιρ-
»μῶν γὰρ σοῦ ἡ νουθέτησις. Πῶς γὰρ ἂν ὑπέστημεν ἐπειγο-
»μένην ἀπαιτούμενοι κρίσιν, ὁπότε μακροθυμούμενοι μόλις
2 »ἀνανεύομεν τῆς ἀσθενείας; Σοῦ τὸ κράτος ἀνήγγειλαν οἱ οὐ-
»ρανοὶ καὶ γῆ κραδαινομένη τὴν ἀσφάλειαν ἐπ' οὐδενὸς κρε-
»μαμένη· θάλασσα κυμαινομένη καὶ μυρίαν βόσκουσα ζώων
»ἀγέλην πεπέδηται ἄμμῳ, τὴν σὴν βούλησιν πεφρικυῖα, καὶ
»πάντας ἀναγκάζει βοᾶν Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε·
»πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας, ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου
»(Ps. CIV, 24)· καὶ στρατὸς ἀγγέλων φλεγόμενος καὶ πνεύματα
»νοερὰ λέγουσιν Εἷς ἅγιος τῷ φελμονεί (Dan. VIII, 13 graece)·
»καὶ Σεραφὶμ ἅγια ἅμα τοῖς Χερουβὶμ τοῖς ἑξαπτερύγοις σοι
»τὴν ἐπινίκιον ᾠδὴν ψάλλοντα ἀσιγήτοις φωναῖς βοῶσιν Ἅγιος,

3. [στοιχείων, πρώτων]: Vind. om., et cum Clerico vix dubito, quin glossema sint (Bov. „ex quatuor incorporeis elementis"). — ταῖς αἰσθήσεσιν: Vind. interserit αὐτοῦ.

4. Haec ab altera manu inserta videntur, quum sententiarum nexum incommode rumpant.

Cap. 35. (Bov. Turr. M. 36.) Tit. προσευχὴ μετὰ εὐχαριστίας ἐξαγγέλλουσα τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τὰ ὄντα κηδεμονίαν (Vind. οἰκονομίαν).

1. ἀφιστῶν: Vind. ἀφεὶς. — οἰκτιρμῶν: M. non male οἰκτίρμων. — ὑπέστημεν: al. (Cot. M. in mg.) ὑποστῶμεν.

2. κρεμαμένη: Vind. κεκρέμασται. —

»ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς »δόξης σου (Is. VI, 3)· καὶ τὰ ἕτερα τῶν ταγμάτων πλήθη, »ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαί, ἐξουσίαι, δυ»νάμεις, ἐπιβοῶντα λέγουσιν Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ »τόπου αὐτοῦ (Ezech. III, 12). Ἰσραὴλ δέ, ἡ ἐπίγειός σου ἐκ»κλησία ἡ ἐξ ἐθνῶν, ταῖς κατ' οὐρανὸν δυνάμεσιν ἁμιλλωμένη »νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ ψάλλει »Τὸ ἅρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων, Κύ»ριος ἐν αὐτοῖς ἐν Σιναΐν, ἐν τῷ ἁγίῳ (Ps. LXVIII, 18). Οἶδεν 3 »οὐρανὸς τὸν ἐπὶ μηδενὸς αὐτὸν καμαρώσαντα ὡς λιθόκυβον, »καὶ γῆν καὶ ὕδωρ ἑαυτοῖς ἑνώσαντα, καὶ ἀέρα διαχέαντα ζωο»τρόφον, καὶ τούτῳ πῦρ συμπλέξαντα εἰς θάλπος καὶ σκότους »παραμυθίαν· ἐκπλήσσει χορὸς ἀστέρων τὸν ἀριθμήσαντα ση»μαίνων καὶ τὸν ὀνομάσαντα δεικνύων, ζῶα τὸν ψυχώσαντα, »δένδρα τὸν ἐκφύσαντα· ἅπερ ἅπαντα τῷ σῷ λόγῳ γενόμενα »παριστᾷ τῆς σῆς δυνάμεως τὸ κράτος. Διὸ καὶ ὀφείλει πᾶς »ἄνθρωπος ἐξ αὐτῶν στέρνων σοὶ διὰ Χριστοῦ τὸν ὑπὲρ πάν»των ὕμνον ἀναπέμπειν, διὰ σὲ τῶν ἁπάντων κρατῶν. Σὺ γὰρ 4 »εἶ ὁ χρηστὸς ἐν εὐεργεσίαις καὶ φιλόδωρος ἐν οἰκτιρμοῖς, ὁ »μόνος παντοκράτωρ· ὅτε γὰρ θέλεις, πάρεστί σοι τὸ δύνα»σθαι, τὸ γὰρ σὸν αἰώνιον κράτος καὶ φλόγα καταψύχει καὶ »λέοντας φιμοῖ καὶ κήτη καταπραΰνει καὶ νοσοῦντας ἐγείρει καὶ »δυνάμεις μετατρέπει, καὶ στρατὸν ἐχθρῶν καὶ λαὸν ἀριθμού»μενον ἐν τῷ ὑπερηφανεύεσθαι (2 Sam. XXIV) καταστρώννυσι. »Σὺ εἶ ὁ ἐν οὐρανῷ, ὁ ἐπὶ γῆς, ὁ ἐν θαλάσσῃ, ὁ ἐν περατου»μένοις ὑπὸ μηδενὸς περατούμενος, τῆς γὰρ μεγαλοσύνης σου »οὐκ ἔστι πέρας· μὴ γὰρ ἡμέτερόν ἐστι τοῦτο, δέσποτα, τοῦ »θεράποντός σού ἐστι λόγιον φάσκοντος Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ »σου [καὶ συνήσεις] ὅτι ὁ Κύριος ὁ Θεός σου Θεὸς ἐν οὐρανῷ »ἄνω καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν αὐτοῦ »(Deut. IV, 39). Οὐδὲ γὰρ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ μόνου· ἅγιος »οὐκ ἔστι πλὴν σοῦ, Κύριος Θεὸς γνώσεων, Θεὸς ἁγίων, ἅγιος »ὑπὲρ πάντας ἁγίους· οἱ γὰρ ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σού »εἰσιν (Deut. XXXIII, 3)· ἔνδοξος καὶ ὑπερυψούμενος, ἀόρατος

τῷ φελμονεί: Bov. om. — *ἅγια:* Bov. om. — *ἄγγελοι:* Bov. Turr. om. — *Ἰσραὴλ δέ:* Turr. „Hierusalem vero"; M. in mg. *Ζιὼν δὲ ἡ Ἱερουσαλὴμ δὲ* (Turriani graeci, puto, conjectura).

3. *τὸν ὑπὲρ π. ὕμνον* c. Vind., et sic legendum esse jam viderat Cot.; vulgo *τῶν ὑπὲρ π. ὕ.*

4. *ἐν περατουμένοις:* Bov. „in ultimis finibus". — *περατουμένοις .. περατούμενος:* Vind. *περαιουμένοις .. περαιούμενος:* quae dubito an c. Clerico verti possint „qui es in rebus, quas transgrederis, et quem nihil transgreditur". — [*καὶ συνήσεις*] c. Vind. recepimus.

»τῇ φύσει, ἀνεξιχνίαστος κρίμασιν· οὗ ἀνενδεὴς ἡ ζωή, ἄτρε-
»πτος καὶ ἀνελλειπὴς ἡ διαμονή, ἀκάματος ἡ ἐνέργεια, ἀπερί-
»γραπτος ἡ μεγαλειότης, ἀένναος ἡ εὐπρέπεια, ἀπρόσιτος ἡ κα-
»τοικία, ἀμετανάστευτος ἡ κατασκήνωσις, ἄναρχος ἡ γνῶσις,
»ἀναλλοίωτος ἡ ἀλήθεια, ἀμεσίτευτον τὸ ἔργον, ἀνεπιβούλευτον
»τὸ κράτος, ἀδιάδοχος ἡ μοναρχία, ἀτελεύτητος ἡ βασιλεία,
5 »ἀνανταγώνιστος ἡ ἰσχύς, πολυάριθμος ἡ στρατιά. Σὺ γὰρ εἶ
»ὁ σοφίας πατήρ, ὁ δημιουργίας τῆς διὰ μεσίτου κτίστης ὡς
»αἴτιος, ὁ προνοίας χορηγός, ὁ νόμων δοτήρ, ὁ ἐνδείας πλη-
»ρωτής, ὁ τῶν ἀσεβῶν τιμωρὸς καὶ τῶν δικαίων μισθαποδό-
»της, ὁ τοῦ Χριστοῦ Θεὸς καὶ πατὴρ καὶ τῶν εἰς αὐτὸν
»εὐσεβούντων Κύριος, οὗ ἀδιάψευστος ἡ ἐπαγγελία, ἀδω-
»ροδόκητος ἡ κρίσις, ἀμετάπιστος ἡ γνώμη, ἄπαυστος ἡ
»εὐσέβεια, ἀΐδιος ἡ εὐχαριστία· δι' οὗ σοι καὶ ἡ ἐπάξιος
»προσκύνησις ὀφείλεται παρὰ πάσης λογικῆς καὶ ἁγίας φύσεως.

Cap. 36, 1 »* Κύριε παντοκράτορ, κόσμον ἔκτισας διὰ Χριστοῦ καὶ σάββα-
»τον ὥρισας εἰς μνήμην τούτου, ὅτι ἐν αὐτῷ κατέπαυσας ἀπὸ
»τῶν ἔργων εἰς μελέτην τῶν σῶν νόμων· καὶ ἑορτὰς διετάξω
»εἰς εὐφροσύνην τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὅπως εἰς μνήμην ἐρχώ-
»μεθα τῆς ὑπὸ σοῦ κτισθείσης σοφίας· ὡς δι' ἡμᾶς γένεσιν
»ὑπέστη τὴν διὰ γυναικός, ἐπεφάνη τῷ βίῳ ἀναδεικνὺς ἑαυτὸν
»ἐν τῷ βαπτίσματι ὡς Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος ὁ φανείς,
»ἔπαθε δι' ἡμᾶς σῇ συγχωρήσει καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη σῷ
»κράτει· διὸ καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν πανηγυρίζοντες τῇ
»κυριακῇ χαίρομεν ἐπὶ τῷ νικήσαντι μὲν τὸν θάνατον, φωτί-
»σαντι δὲ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν· δι' αὐτοῦ γὰρ προσηγάγου τὰ
»ἔθνη ἑαυτῷ εἰς λαὸν περιούσιον, τὸν ἀληθινὸν Ἰσραὴλ τὸν
2 »θεοφιλῆ, τὸν ὁρῶντα Θεόν. Σὺ γάρ, Κύριε, καὶ τοὺς πατέρας
»ἡμῶν ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου καὶ ἐῤῥύσω ἐκ καμίνου σι-
»δηρᾶς καὶ ἐκ πηλοῦ καὶ πλινθουργίας, ἐλυτρώσω ἐκ χειρὸς
»Φαραὼ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν καὶ διὰ θαλάσσης ὡς διὰ ξηρᾶς
»αὐτοὺς παρήγαγες καὶ ἐτροποφόρησας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ
»παντοίοις ἀγαθοῖς· νόμον αὐτοῖς ἐδωρήσω ἢ δεκαλόγιον σῇ
»φωνῇ φθεγχθέντα καὶ χειρὶ καταγραφέντα· σαββατίζειν ἐνε-
»τείλω, οὐ πρόφασιν ἀργίας διδούς, ἀλλ' ἀφορμὴν εὐσεβείας,

5. δημιουργίας ... κτίστης: Turr. „instaurationis ... auctor". — μισθαποδότης: Vind. μισθότης (?). — δι' οὗ σοι καί: Vind. add. μεθ' οὗ.

Cap. 36. (Turr. M. 37.) Tit. προσευχὴ ὑπομιμνήσκουσα τὴν γενομένην Χριστοῦ ἐνανθρώπησιν καὶ τὴν εἰς τοὺς ἁγίους διάφορον πρόνοιαν.

1. ἐρχώμεθα: M. ἐρχόμεθα. — γένεσιν ὑπέστη τ. δ. γυναικός: Turr. „quod ortum est ex muliere, in se subsistere fecit".

2. δεκαλόγιον: Cot. δέκα λογίων,

»εἰς γνῶσιν τῆς σῆς δυνάμεως, εἰς κώλυσιν κακῶν ὡς ἐν ἱερῷ »καθείρξας περιβόλῳ διδασκαλίας χάριν εἰς ἀγαλλίαμα ἑβδο»μάδος· διὰ τοῦτο ἑβδομὰς μία καὶ ἑβδομάδες ἑπτὰ καὶ μὴν »ἕβδομος καὶ ἐνιαυτὸς ἕβδομος καὶ τούτου ἀνταναχύκλησις ἰω»βηλαῖος, ὅ ἐστιν ἔτος πεντηκοστόν, εἰς ἄφεσιν· ὅπως μηδε»μίαν ἔχωσι πρόφασιν οἱ ἄνθρωποι ἄγνοιαν σκήψασθαι, τού»του χάριν πᾶν σάββατον ἐπέτρεψεν ἀργεῖν, ὅπως μηδὲ λόγον »τις ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ προέσθαι θελήσῃ ἐν τῇ »ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων. Σάββατον γάρ ἐστι κατάπαυσις δη»μιουργίας, τελείωσις κόσμου, νόμων ζήτησις, αἶνος εἰς Θεὸν »εὐχάριστος ὑπὲρ ὧν ἀνθρώποις ἐδωρήσατο. Ὧν ἁπάντων ἡ 3 »κυριακὴ προὔχουσα, αὐτὸν τὸν μεσίτην, τὸν προνοητὴν, τὸν »νομοθέτην, τὸν ἀναστάσεως αἴτιον, τὸν πρωτότοκον πάσης »κτίσεως, τὸν Θεὸν λόγον καὶ ἄνθρωπον τὸν ἐκ Μαρίας γεννη»θέντα μόνον δίχα ἀνδρὸς, τὸν πολιτευσάμενον ὁσίως, τὸν »σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀνα»στάντα ἐκ νεκρῶν ὑποδεικνύουσα, ὡς κυριακὴ παρακελεύεται »σοί, δέσποτα, τὴν ὑπὲρ πάντων εὐχαριστίαν προςφέρειν. Αὕτη »γὰρ ἡ ὑπὸ σοῦ παρασχεθεῖσα χάρις, ἥτις διὰ μέγεθος πᾶσαν »εὐεργεσίαν ἐκάλυψεν. * Ὁ τὰς ἐπαγγελίας τὰς διὰ τῶν προ- Cap. 37, 1 »φητῶν πληρώσας καὶ ἐλεήσας τὴν Σιὼν καὶ οἰκτειρήσας τὴν »Ἱερουσαλὴμ τῷ τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ παιδός σου ἀνυψῶσαι »ἐν μέσῳ αὐτῆς τῇ γενέσει τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐκ σπέρματος αὐ»τοῦ τὸ κατὰ σάρκα γεννηθέντος ἐκ μόνης παρθένου· αὐτὸς »καὶ νῦν, δέσποτα ὁ Θεός, πρόςδεξαι τὰς διὰ χειλέων δεήσεις »τοῦ λαοῦ σου τοῦ ἐξ ἐθνῶν, τῶν ἐπικαλουμένων σε ἐν ἀλη»θείᾳ, καθὼς προςεδέξω τὰ δῶρα τῶν δικαίων ἐν ταῖς γενεαῖς »αὐτῶν. Ἄβελ ἐν πρώτοις τὴν θυσίαν ἐπεῖδες καὶ προςεδέξω, 2 »Νῶε ἐξελθόντος τῆς κιβωτοῦ, Ἀβραὰμ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκ »γῆς χαλδαίων, Ἰσαὰκ ἐν τῷ φρέατι τοῦ ὅρκου, Ἰακὼβ ἐν Βαι»θήλ, Μωσέως ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἀνὰ μέσον τῶν ζώντων »καὶ τῶν τεθνεώτων (Num. XVI), Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐν Γαλγά»λοις, Γεδεὼν ἐπὶ τῆς πέτρας καὶ τῶν πόκων πρὸ τῆς ἁμαρ»τίας, Μανωὲ καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς ἐν τῷ πεδίῳ, Σαμψὼν

sed in mg. veram lectionem conjectura proponit. — ἀνταναχύκλησις: Vind. καταναχύκλησις.

3. ὑπὸ σοῦ: Vind. om.

Cap. 37. (Turr. M. 38.) Tit. προςευχὴ περιέχουσα μνήμην προνοίας καὶ ἀπαρίθμησιν εὐεργεσιῶν διαφόρων τῶν προνοίᾳ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ παρασχεθεισῶν τοῖς ἁγίοις.

1. τὸ κατὰ σάρκα: Turr. om. — παρθένου: Vind. τῆς π.

2. καὶ προςεδέξω: Turr. om. — ἐξελθεῖν: Vind. add. αὐτὸν. — ἐν Βαιθήλ c. Bov., auctore Cot.; vulgo ἐν Βηθλεέμ,

»ἐν τῷ δίψει πρὸ τῆς πλημμελείας, Ἰεφθάε ἐν τῷ πολέμῳ »πρὸ τῆς ἀκρίτου ἐπαγγελίας, Βαρὰκ καὶ Δεββόρας ἐπὶ τοῦ »Σισάρα, Σαμουὴλ ἐν Μασσηφᾷ, Δαβὶδ ἐν ἅλῳ Ὀρνᾶ τοῦ Ἰε- »βουσαίου, Σολομῶνος ἐν Γαβαὼν καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, Ἠλία ἐν »τῷ ὄρει τῷ Καρμηλίῳ, Ἐλισσαίου ἐπὶ τῆς ἀτεκνούσης πηγῆς, »Ἰωσαφὰτ ἐν πολέμῳ, Ἐζεκία ἐν ἀῤῥωστίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ Σενα- »χηρείμ, Μανασσῆ ἐν γῇ χαλδαίων μετὰ τὴν πλημμέλειαν, Ἰω- »σία ἐν τῷ Φασσᾷ, Ἔσδρα ἐν τῇ ἐπανόδῳ, Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ »τῶν λεόντων, Ἰωνᾶ ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, τῶν τριῶν παί- »δων ἐν τῇ καμίνῳ τοῦ πυρός, Ἄννης ἐν τῇ σκηνῇ ἐνώπιον τῆς »κιβωτοῦ, Νεεμία ἐπὶ τῇ ἀνεγέρσει τῶν τειχῶν καὶ τοῦ Ζορο- »βάβελ, Ματταθία καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἐν τῷ ζήλῳ σου, Ἰαὴλ
3 »ἐν εὐλογίαις. Καὶ νῦν οὖν πρόςδεξαι τὰς τοῦ λαοῦ σου προς- »ευχὰς μετ᾽ ἐπιγνώσεώς σοι διὰ Χριστοῦ προςφερομένας ἐν

Cap. 38, 1 »τῷ πνεύματι. * Εὐχαριστοῦμέν σοι περὶ πάντων, δέσποτα »παντοκράτορ, ὅτι οὐκ ἐγκατέλιπες τὰ ἐλέη σου καὶ τοὺς οἰ- »κτιρμούς σου ἀφ᾽ ἡμῶν, ἀλλὰ καθ᾽ ἑκάστην γενεὰν καὶ γενεὰν »σώζεις, ῥύῃ, ἀντιλαμβάνῃ, σκεπάζεις. Ἀντελάβου γὰρ ἐν ἡμέ- »ραις Ἐνὼς καὶ Ἐνὼχ, ἐν ἡμέραις Μωσῆ καὶ Ἰησοῦ, ἐν ἡμέραις »τῶν κριτῶν, ἐν ἡμέραις Σαμουὴλ καὶ Ἠλία καὶ τῶν προφη- »τῶν, ἐν ἡμέραις Δαβὶδ καὶ τῶν βασιλέων, ἐν ἡμέραις Ἐσθὴρ »καὶ Μαρδοχαίου, ἐν ἡμέραις Ἰουδεὶθ, ἐν ἡμέραις Ἰούδα Μακ- »καβαίου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ· καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν »ἀντελάβου ἡμῶν διὰ τοῦ μεγάλου σου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χρι- »στοῦ τοῦ παιδός σου· καὶ ἀπὸ μαχαίρας γὰρ ἐῤῥύσατο καὶ ἐκ »λιμοῦ ἐξείλατο διαθρέψας, ἐκ νόσου ἰάσατο, ἐκ γλώσσης πο-
2 »νηρᾶς ἐσκέπασε. Περὶ πάντων σοι διὰ Χριστοῦ εὐχαριστοῦ- »μεν, ὁ καὶ φωνὴν ἔναρθρον εἰς ἐξομολόγησιν δωρησάμενος καὶ »γλῶσσαν εὐάρμοστον δίκην πλήκτρου ὡς ὄργανον ὑποθεὶς, καὶ »γεῦσιν πρόςφορον καὶ ἁφὴν κατάλληλον καὶ ὅρασιν θέας καὶ »ἀκοὴν φωνῆς καὶ ὄσφρησιν ἀτμῶν καὶ χεῖρας εἰς ἔργον καὶ »πόδας πρὸς ὁδοιπορίαν· καὶ ταῦτα πάντα ἐκ μικρᾶς σταγό-

quod cum illo minus noto nomine facile confundi poterat. Respicitur Gen. XXXV. — *Σεναχηρείμ:* Vind. *Σεναχιρίν,* recte forsan, quia praeter morem; Bov. „Enancherim". — *ἐν τῷ Φασσᾷ:* Turr. „in Sappha" (quod referri ad scribam illum regis Josiae *Σαπφὰν* 2 Reg. XXII, 3 cet. Cot. putat); Cot. conjectura scribi vult *ἐν τῷ φάσκᾳ* i. e. *φασὲκ,* quo nomine 2 Chron. XXX. XXXV appellatur pascha. Quod quamvis non displiceat, in textum recipere non audeo. — *Ἰαὴλ* c. Turr., assentiente Cot. (Jud. V, 24); vulgo *Ἰαβὴλ.*

Cap. 38. (Turr. M. 39.) Tit. *προς- ευχὴ ἀντιλήψεως δικαίων.*

1. *περὶ πάντων:* Turr. om. — *Δα- βίδ:* Cot. *Δαυίδ,* quae scriptio hujus nominis nusquam occurrit in his libris. — *Μακκαβαίου:* Bov. „Machabaei".

2. *πρὸς ὁδοιπορίαν:* Vind. *εἰς ὁδ.*

»νος διαπλάττεις ἐν μήτρᾳ, καὶ ψυχὴν ἀθάνατον μετὰ τὴν »μόρφωσιν χαρίζῃ καὶ προάγεις εἰς φῶς τὸ λογικὸν ζῶον, τὸν »ἄνθρωπον· νόμοις ἐπαίδευσας, δικαιώμασιν ἐφαίδρυνας, πρὸς »ὀλίγον ἐπάγων διάλυσιν, τὴν ἀνάστασιν ἐπηγγείλω. Ποῖος 3 »τοιγαροῦν αὐτάρκης βίος, αἰώνων δὲ μῆκος πόσον διαρκέσει »ἀνθρώποις πρὸς εὐχαριστίαν; ἢ τὸ μὲν πρὸς ἀξίαν ἀδύνατον, »τὸ δὲ κατὰ δύναμιν εὐαγές. Ἐῤῥύσω γὰρ ἀσεβείας πολυθέων, »καὶ χριστοκτόνων αἱρέσεως ἐξείλω, πεπλανημένης ἀγνοίας ἠ»λευθέρωσας· τὸν Χριστὸν ἀπέστειλας εἰς ἀνθρώπους ὡς ἄν»θρωπον, Θεὸν ὄντα μονογενῆ· τὸν Παράκλητον ἐνῴκισας ἡμῖν· »ἀγγέλους ἐπέστησας, τὸν διάβολον ᾔσχυνας· οὐκ ὄντας ἐποίη»σας, γενομένους φυλάσσεις, ζωὴν ἐπιμετρεῖς, χορηγεῖς τροφήν, »μετάνοιαν ἐπηγγείλω. Ὑπὲρ ἁπάντων σοι ἡ δόξα καὶ τὸ σέ»βας διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας· »ἀμήν.«

Ταῦτα μελετᾶτε, ἀδελφοί· καὶ εἴη ὁ Κύριος μεθ᾽ ὑμῶν 4 ἐπὶ γῆς καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ καὶ αὐτὸν ἀποστείλαντος καὶ ἡμᾶς δι᾽ αὐτοῦ ἐλευθερώσαντος ἐκ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης, καὶ ζωὴν ἐπαγγειλαμένου τοῖς δι᾽ αὐτοῦ πιστεύσασιν εἰς τὸν τῶν ὅλων Θεόν.

Ὅπως μὲν οὖν ὀφείλουσι ζῆν οἱ κατὰ Χριστὸν μεμυημένοι 5 καὶ οἵας εὐχαριστίας ἀναπέμπειν τῷ Θεῷ διὰ Χριστοῦ, εἴρηται διὰ τῶν προλαβόντων· δίκαιον δὲ μηδὲ τοὺς ἀμυήτους καταλιπεῖν ἀβοηθήτους. * Ὁ μέλλων τοίνυν κατηχεῖσθαι τὸν λό- **Cap. 39, 1** γον τῆς εὐσεβείας παιδευέσθω πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὴν περὶ τοῦ ἀγεννήτου γνῶσιν, τὴν περὶ υἱοῦ μονογενοῦς ἐπίγνωσιν, τὴν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πληροφορίαν· μανθανέτω δημιουργίας διαφόρου τάξιν, προνοίας εἱρμὸν, νομοθεσίας διαφόρου δικαιωτήρια· παιδευέσθω διὰ τί κόσμος γέγονε καὶ δι᾽ ὃ κοσμοπολίτης ὁ ἄνθρωπος κατέστη· ἐπιγινωσκέτω τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, οἵα τις ὑπάρχει· παιδευέσθω ὅπως ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς ἐκόλασεν ὕδατι καὶ πυρί, τοὺς δ᾽ ἁγίους ἐδόξασε καθ᾽ ἑκάστην γενεάν, λέγω δὴ τὸν Σὴθ, τὸν Ἐνὼς, τὸν Ἐνὼχ, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραὰμ καὶ τοὺς ἐκγόνους αὐτοῦ, τὸν Μελχισεδὲκ καὶ τὸν

— διαπλάττεις: Vind. διαπλάσας.
3. ἢ: in libris editis est ἤ. — ὡς ἄνθρωπον: Vind. om. ὡς. — διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ: Vind. μετὰ Χριστοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου (e more orthodoxo); Turr. „per Christum". — καὶ ἀεὶ: Vind. om.

Cap. 39. (Turr. M. 40.) Tit. ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους στοιχειοῦσθαι.

1. τοῦ ἀγεννήτου: Bov. „Dei ingeniti". — υἱοῦ: Bov. „Jesu". — Φινεὲς

Ἰὼβ καὶ τὸν Μωσέα Ἰησοῦν τε καὶ Χαλὲβ καὶ Φινεὲς τὸν ἱερέα καὶ τοὺς καθ᾽ ἑκάστην γενεὰν ὁσίους· ὅπως τε προνοσύμενος οὐκ ἀπεστράφη ὁ Θεὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ ἀπὸ πλάνης καὶ ματαιότητος εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐκάλει κατὰ διαφόρους καιρούς, ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ ἀσεβείας εἰς ἐλευθερίαν καὶ εὐσέβειαν ἐπανάγων, ἀπὸ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, 2 *ἀπὸ θανάτου αἰωνίου εἰς ζωὴν ἀΐδιον. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα μανθανέτω ἐν τῇ κατηχήσει ὁ προςιών· προςκυνείτω δὲ ὁ χειροθετῶν αὐτὸν τὸν Θεὸν τὸν τῶν ὅλων δεσπότην, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τοῦ πλάσματος ὅτι κατέπεμψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ Χριστόν, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐξαλείψας τὰς ἀνομίας, καὶ ἵνα ἀφῇ τὰς ἀσεβείας καὶ τὰς ἁμαρτίας καὶ καθαρίσῃ ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἁγιάσῃ δὲ τὸν ἄνθρωπον κατ᾽ εὐδοκίαν τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, συστήσῃ καὶ συνετίσῃ εἰς τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ φωτίσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας αὐτοῦ εἰς κατανόησιν τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, γνωρίσῃ αὐτῷ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης, ὅπως ἂν μισήσῃ πᾶσαν ὁδὸν ἀδικίας, πορεύηται δὲ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας εἰς τὸ καταξιωθῆναι αὐτὸν τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας εἰς υἱοθεσίαν τὴν ἐν Χριστῷ· ἵνα σύμφυτος γενόμενος τῇ ὁμοιότητι τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐπ᾽ ἐλπίδι τῆς ἐνδόξου κοινωνίας νεκρωθῇ μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ζήσῃ δὲ τῷ Θεῷ κατά τε νοῦν καὶ λόγον καὶ πρᾶξιν, καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ζώντων συν-* 3 *αριθμηθῇ. Καὶ μετὰ τὴν εὐχαριστίαν ταύτην παιδευσάτω αὐτὸν τὰ περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως τά τε περὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως.*

Cap. 40, 1 *Καὶ ὅταν ᾖ πρὸς αὐτὸ λοιπὸν τὸ βαπτισθῆναι ὁ κατηχηθείς, μανθανέτω τὰ περὶ τῆς ἀποταγῆς τοῦ διαβόλου καὶ τὰ περὶ τῆς συνταγῆς τοῦ Χριστοῦ· δεῖ γὰρ αὐτὸν πρῶτον μὲν ἀποσχέσθαι τῶν ἐναντίων καὶ τότε ἐντὸς γενέσθαι τῶν μυστηρίων, προκαθάραντα ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν πάσης κακοηθείας σπίλου τε καὶ ῥυτίδος καὶ τότε τῶν ἁγίων μεταλαχεῖν. Ὡς γὰρ*

τὸν ἱερέα: Turr. „Phineem illum zelotem, ac sacerdotes". — *ἐπανάγων:* Vind. *ἐνάγων*. — *αἰωνίου:* Turr. om.

2. *συστήσῃ καὶ συνετίσῃ εἰς τὸ θ. αὐτοῦ* c. Vind.; vulgo *συνετίσῃ δὲ τὸ θέλημα αὐτοῦ,* quibus illa et difficiliora sunt et elegantiora. — *τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ:* Vind. om. *τοῦ θανάτου;* Turr. „mortis ejus". — *ἐπ᾽ ἐλπίδι:* Vind. om. *ἐπ᾽*. — *κατά τε:* Vind. *κατὰ*. — *τῇ βίβλῳ:* M. *τῷ βιβλίῳ*.

Cap. 40. (Turr. M. 41.) Tit. *διάταξις ὅπως χρὴ τοὺς κατηχουμένους (μέλλοντας βαπτισθῆναι* Vindd.) *ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐν τῇ μυήσει εὐλογεῖσθαι καὶ τίνα διδάσκεσθαι αὐτούς.*

1. *προκαθάραντα:* aut pro hac voce rescribendum esse videtur *προκαθᾶραί τε,* aut post *ῥυτίδος* delendum *καί*. —

γεωργὸς ἄριστος ἐκκαθαίρει τὴν ἄρουραν πρότερον τῶν ὑπερφυουσῶν ἐν αὐτῇ ἀκανθῶν καὶ τότε σπείρει τὸν πυρόν, οὕτω δεῖ καὶ ὑμᾶς, πρότερον πᾶσαν ἀσέβειαν ἐξελόντας ἀπ' αὐτῶν, τότε τὴν εὐσέβειαν αὐτοῖς ἐγκαταβάλλεσθαι καὶ τοῦ βαπτίσματος ἀξιῶσαι· καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν οὕτως ἡμῖν παρῄνεσεν εἰπών Μαθητεύσατε [πρότερον] πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τότε ἐπήγαγε τό Καὶ βαπτίσατε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (cf. Matth. XXVIII, 19). Ἀπαγγελλέτω οὖν ὁ βαπτιζόμενος ἐν τῷ ἀποτάσσεσθαι *»Ἀποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ καὶ ταῖς πομπαῖς »αὐτοῦ καὶ ταῖς λατρείαις αὐτοῦ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ καὶ ταῖς ἐφευρέσεσιν αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτόν.« Μετὰ δὲ τὴν ἀποταγὴν συντασσόμενος λεγέτω ὅτι »καὶ συντάσσομαι τῷ »Χριστῷ· καὶ πιστεύω καὶ βαπτίζομαι εἰς ἕνα ἀγέννητον μό»νον ἀληθινὸν Θεὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, »κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ »εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν, τὸν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν, »τὸν πρωτότοκον πάσης κτίσεως, τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ τοῦ »πατρὸς γεννηθέντα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς »καὶ ἐπὶ γῆς ὁρατά τε καὶ ἀόρατα, τὸν ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν »κατελθόντα ἐξ οὐρανῶν καὶ σάρκα ἀναλαβόντα καὶ ἐκ τῆς »ἁγίας παρθένου Μαρίας γεννηθέντα, καὶ πολιτευσάμενον ὁσίως »κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ σταυρω»θέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ ἀποθανόντα ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ »ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν μετὰ τὸ παθεῖν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ »ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεσθέντα ἐν δεξιᾷ τοῦ »πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος μετὰ »δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται »τέλος· βαπτίζομαι καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτ' ἔστι τὸν »Παράκλητον, τὸ ἐνεργῆσαν ἐν πᾶσι τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἁγίοις,

[Margin: 2 (at Ἀπαγγελλέτω); Cap. 41, 1 (at Ἀποτάσσομαι); 2 (at Μετὰ δὲ); 3 (at καὶ »εἰς τὸν Κύριον); 4 (at βαπτίζομαι καὶ εἰς)]

κακοηθείας: Vind. κακονοίας. — ὑπερφυουσῶν: al. (Cot. M. in mg.) ὑφερπουσῶν (Bov. „succrescentibus“). — ἀξιῶσαι: Vind. praefigit αὐτοὺς, quod probatur Clerico. — [πρότερον]: Vind. Turr. om., verum facile deleri poterat, quia Dominus ipse non dixerat l. c.

Cap. 41. (Turr. M. 42.) Tit. ἀποταγὴ πρὸς τὸν ἐναντίον (τοῦ κατηχουμένου Vindd.) καὶ συνταγὴ πρὸς τὸν Χριστὸν | τοῦ Θεοῦ (Turr. om.).

2. συντασσόμενος: Turr. huc transponit τῷ Χριστῷ, quod mox sequitur; satis commode. — συντάσσομαι: M. συντάσσωμαι. — μόνον: Bov. „meum“ (ἐμὸν), quod perplacet.

3. τὸν Χριστὸν: Bov. om. — εὐδοκίᾳ τ. π. γεννηθέντα: vulgo add. οὐ κτισθέντα, quod e margine irrepsisse in textum jam viderant Cot. et v. Drey, nos c. Vind. 46 Bov. Cot. in mg. omisimus. — καὶ ..... γεννηθέντα: Turr. om. — κατὰ τοὺς νόμους: Cot. μετὰ τοὺς ν.

»ὕστερον δὲ ἀποσταλὲν καὶ τοῖς ἀποστόλοις παρὰ τοῦ πατρὸς »κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ »Χριστοῦ, καὶ μετὰ τοὺς ἀποστόλους δὲ πᾶσι τοῖς πιστεύου- »σιν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀποστολικῇ ἐκκλησίᾳ, εἰς σαρκὸς ἀνάστα- »σιν καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν καὶ »εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.«

5 Καὶ μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν ταύτην κατ' ἀκολουθίαν ἔρχεται

Cap. 42. καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐλαίου χρῖσιν. * Εὐλογεῖται δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ προκατασκευὴν τοῦ βαπτίσματος. Ἐπικαλεῖται γὰρ οὕτω τὸν ἀγέννητον Θεὸν, τὸν πατέρα τοῦ Χριστοῦ, τὸν βασιλέα πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως· ἵνα ἁγιάσῃ τὸ ἔλαιον τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ δώσῃ χάριν πνευματικὴν καὶ δύναμιν ἐνεργητικὴν ἄφεσίν τε ἁμαρτιῶν καὶ προπαρασκευὴν ὁμολογίας βαπτίσματος, ὥςτε τὸν χριόμενον ἀπολυθέντα πάσης ἀσεβείας ἄξιον γενέσθαι τῆς μυήσεως κατ' ἐντολὴν τοῦ μονογενοῦς.

Cap. 43, 1 Εἶτα ἔρχεται εἰς τὸ ὕδωρ. Εὐλογεῖ καὶ δοξάζει τὸν δεσπότην Θεὸν τὸν παντοκράτορα, τὸν πατέρα τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ, εὐχαριστῶν ὁ ἱερεύς· ὅτι ἀπέστειλεν ἐνανθρωπῆσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ δι' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς σώσῃ· ὅτι ἠνέσχετο τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑπήκοον αὐτὸν γενέσθαι ἐν πᾶσι, κηρῦξαι βασιλείαν οὐρανῶν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, νεκρῶν ἀνάστασιν. Ἐπὶ τούτοις προςκυνεῖ αὐτὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν μετ' αὐτὸν, καὶ δι' αὐτὸν εὐχαριστῶν αὐτῷ, [ἐπὶ] τῷ ἀναδέξασθαι αὐτὸν τὸν ὑπὲρ πάντων θάνατον διὰ τοῦ σταυροῦ, οὗ τύπον ἔδωκε τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας· δοξάζει τε ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ Θεὸς ὁ τῶν ὅλων Κύριος ἐν ἁγίῳ πνεύματι οὐκ ἀπέῤῥιψε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ διαφόροις καιροῖς διαφόρους προνοίας ἐποιήσατο, τῷ τε Ἀδὰμ αὐτῷ ἐν παραδείσῳ πρῶτον

4. *τοῖς ἀποστόλοις:* Vind. om.; al. (Cot. M. in mg.) add. *ἡμῖν*, inepta correctura librarii obliti, non apostolos haec dicere, sed catechumenum baptizandum. — *παρὰ τοῦ πατρὸς:* Turr. om., vereor, ne mala fraude, ne ecclesiarum occidentalium Filioque ab apostolis impugnari videretur. — *καὶ Κυρίου:* Cot. om. *καὶ*. — *καὶ ἀποστολικῇ* c. Vind.; vulgo *καθολικῇ*, quod ad librarium vel criticum revocandum esse videtur, qui illud cognomen ecclesiae (quod etiam VIII, 10, 1 occurrit) apostolorum personis parum convenire putarit.

Cap. 42. (Turr. M. 43.) Tit. *περὶ χρίσματος τοῦ μυστικοῦ ἐλαίου εὐχαριστία.*

οὕτω: Vind. *οὗτος*, correctura, quoniam verba orationis non sequuntur. — *τοῦ Χριστοῦ:* Turr. „Jesu Christi".

Cap. 43. (Turr. M. 44.) Tit. *περὶ τοῦ μυστικοῦ ὕδατος εὐχαριστία.*

1. *Θεοῦ:* Vind. *υἱοῦ*, quoniam *μονογενὴς Θεὸς* apud Arianos usu venerat. — [*ἐπὶ*] de nostro adscripsimus. — *τὸν ὑπὲρ πάντων θ.:* Cot. *τῶν ὑπὲρ π. θ.*, quod in mg. ipse corrigi jubet. — *τῷ τε Ἀδὰμ:* hanc, quam Bov. interpretatur, veram esse lectionem conjecimus, quum Vind. habeat *τῷ δὲ Ἀ.*, vulgo

μὲν τρυφῆς λόγῳ τὸν παράδεισον οἰκητήριον δούς, ἔπειτα προνοίας λόγῳ ἐντολὴν ποιησάμενος, ἁμαρτόντα δὲ δικαιοσύνῃ ἐξώσας, ἀγαθότητι δὲ μὴ ἀποῤῥίψας εἰς τὸ παντελές, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ κατὰ διαδοχὴν διαφόρως παιδεύσας· δι᾽ ὃν ἐπὶ τὸ τέρμα τοῦ αἰῶνος ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἄνθρωπον γενέσθαι δι᾽ ἀνθρώπους, καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ἀναδέξασθαι χωρὶς ἁμαρτίας. Αὐτὸν οὖν καὶ νῦν παρακαλείτω ὁ ἱερεὺς πρὸς τῷ βαπτίσματι καὶ λεγέτω ὅτι »Κάτιδε »ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο, δὸς δὲ χάριν καὶ δύ»ναμιν, ὥςτε τὸν βαπτιζόμενον κατ᾽ ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ σου »αὐτῷ συσταυρωθῆναι καὶ συναποθανεῖν καὶ συνταφῆναι καὶ »συναναστῆναι εἰς υἱοθεσίαν τὴν ἐν αὐτῷ, τῷ νεκρωθῆναι μὲν »τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆσαι δὲ τῇ δικαιοσύνῃ.« Καὶ μετὰ τοῦτο βαπτίσας αὐτὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, χρισάτω μύρῳ ἐπιλέγων *»Κύριε ὁ Θεὸς ὁ ἀγέννητος »καὶ ἀδέσποτος, ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ὁ τὴν ὀσμὴν τῆς γνώσεως »τοῦ εὐαγγελίου ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν εὔοσμον παρασχόμενος· »σὺ καὶ νῦν τοῦτο τὸ μύρον δὸς ἐνεργὲς γενέσθαι ἐπὶ τῷ βα»πτιζομένῳ, ὥςτε βεβαίαν καὶ πάγιον ἐν αὐτῷ τὴν εὐωδίαν »μεῖναι τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ συναποθανόντα αὐτὸν συνανα»στῆναι καὶ συζῆσαι αὐτῷ.« Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα λεγέτω· ἑκάστου γὰρ ἡ δύναμις τῆς χειροθεσίας ἐστὶν αὕτη. Ἐὰν γὰρ μὴ εἰς ἕκαστον τούτων ἐπίκλησις γένηται παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἱερέως τοιαύτη τις, εἰς ὕδωρ μόνον καταβαίνει ὁ βαπτιζόμενος ὡς [οἱ] Ἰουδαῖοι, καὶ ἀποτίθεται μόνον τὸν ῥύπον τοῦ σώματος, οὐ τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς.

2 3 Cap. 44, 1 2

Μετὰ τοῦτο ἑστὼς προσευχέσθω τὴν εὐχήν, ἣν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος. Ἀναγκαίως δὲ τὸν ἀναστάντα δεῖ ἑστάναι καὶ προσεύχεσθαι διὰ τὸ τὸν ἐγειρόμενον ὄρθιον εἶναι· καὶ αὐτὸς οὖν συναποθανὼν τῷ Χριστῷ καὶ συνεγερθεὶς στηκέτω. Προσευχέσθω δὲ κατὰ ἀνατολάς· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο γέγραπται ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν παραλειπομένων, ὅτι μετὰ τὸ συντελεσθῆναι τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σολομῶνος ἐν αὐτῷ

3

legatur *τότε Ἀ.* (ad hoc *τε* postea referendum est *ἀλλὰ καὶ … παιδεύσας*). — *δι᾽ ὅν:* Turr. „ob hanc caussam" (*δι᾽ ὅ*, et ita scripsisse Nostrum veri simillimum est, quum mihi quidem non is fuisse videatur, qui ex Adami peccato nostra profluxisse intelligeret).

2. *Κάτιδε:* Bov. „descende". — *δὸς δέ:* Vind. *δός τε*, quod arridet Clerico.

Cap. 44. (Turr. M. 45.) Tit. *περὶ τοῦ μυστικοῦ μύρου εὐχαριστία.*

1. *ἀγέννητος:* Cot. in mg. *ἀγένητος*. — *πάγιον:* Turr. „omni parte sanctus" (*πανάγιον*); Bov. „sancta" (*ἅγιον*): uterque non intellexerat.

2. *παρά:* Vind. *ὑπό*. — [*οἱ*] c. Vind., suasore Clerico. — *Ἰουδαῖοι:* Turr. „Judaeus".

τῷ ἐγκαινισμῷ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ λευῖται καὶ οἱ ψαλτῳδοὶ μετὰ κυμβάλων καὶ ψαλτηρίων εἱστήκεισαν κατὰ ἀνατολὰς, αἰνοῦντες καὶ ἐξομολογούμενοι καὶ λέγοντες Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ὅτι ἀγαθός, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ (2 Chron. V, 12. 13).

Cap. 45. * Προςευχέσθω δὲ ταῦτα μετὰ τὴν προτέραν εὐχὴν λέγων »Ὁ »Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μονογε»νοῦς υἱοῦ σου, δός μοι σῶμα ἄσπιλον, καρδίαν καθαρὰν, νοῦν »γρήγορον, γνῶσιν ἀπλανῆ, πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν πρὸς »κτῆσιν καὶ πληροφορίαν τῆς ἀληθείας διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, »δι' οὗ σοι δόξα ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«

Ταῦτα καὶ περὶ τῶν κατηχουμένων δίκαιον ἡγησάμεθα

Cap. 46, 1 διατάξασθαι· * περὶ δὲ τῶν ὑφ' ἡμῶν χειροτονηθέντων ἐπισκόπων ἐν τῇ ζωῇ τῇ ἡμετέρᾳ γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι εἰσὶν οὗτοι. Ἱεροσολύμων μὲν Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφός, οὗ τελευτήσαντος, δεύτερος Συμεὼν ὁ τοῦ Κλεόπα, μεθ' ὃν τρίτος Ἰούδας Ἰακώβου· Καισαρείας δὲ τῆς Παλαιστίνης πρότερον μὲν Ζακχαῖος ὅ ποτε τελώνης, μεθ' ὃν Κορνήλιος καὶ τρίτος Θεόφιλος· Ἀντιοχείας δὲ Εὐόδιος μὲν ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου, Ἰγνάτιος δὲ ὑπὸ Παύλου· τῆς δὲ ἀλεξανδρέων Ἀννιανὸς πρῶτος ὑπὸ Μάρκου τοῦ εὐαγγελιστοῦ κεχειροτόνηται, δεύτερος δὲ Ἀβίλιος ὑπὸ Λουκᾶ καὶ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ· τῆς δὲ ῥωμαίων ἐκκλησίας Λῖνος μὲν ὁ Κλαυδίας πρῶτος ὑπὸ Παύλου, Κλήμης δὲ μετὰ τὸν Λίνου θάνατον ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου δεύτερος κεχειροτόνηται· τῆς δὲ Ἐφέσου Τιμόθεος μὲν ὑπὸ Παύλου, Ἰωάννης δὲ ὑπ' ἐμοῦ Ἰωάννου· Σμύρνης δὲ Ἀρίστων πρῶτος, μεθ' ὃν Στραταίας ὁ Λώιδος καὶ τρίτος Ἀρίστων· Περγάμου

Cap. 45. (Turr. M. 46.) Tit. *προσευχὴ τῶν νεοτελῶν.*
γρήγορον: Vind. *ἐγρήγορα* („pro *ἐγρηγορότα*", ait Cler., „quae vera lectio esse videtur, nisi *γρήγορος* sit vox inferioris aevi". Verum *ἐγρήγωρ* (cf. *κατήγωρ* Apoc. XII, 10) eodem, quo *γρήγορος,* jure utitur; utrumque enim inusitatum, utrumque fieri poterat, ut a Graecis posteriorum temporum usurparetur). — *δι' οὗ:* Vind. Turr. *μεθ' οὗ*; *ἐν:* Vind. *σὺν*; utrumque e more orthodoxo. — *αἰῶνας:* Bov. „saecula saeculorum". — *Ταῦτα κτλ.:* Bov. Turr. M. sequenti capiti adscribunt.
Cap. 46. (Turr. M. 47.) Tit. *τίνας* (*ἐπισκόπους* Vind.) *πέμποντες ἐχειροτόνησαν οἱ ἅγιοι* (Bov. om.) *ἀπόστολοι* (Turr. „quosnam apostoli ordinaverunt"). — Cf. v. Drey pag. 190. Bunsen I. pag. 473.
1. *ὑπὸ Μάρκου* c. Vind., assentiente Clerico; vulgo *ἀπὸ,* quod inde ortum esse videtur, quod Marcus ipse primus Alexandriae episcopus fuisse ferebatur. — *Ἀβίλιος* c. Vind. Turr.; vulgo *Ἀβίλλιος.* — *Στραταίας:* Turr. M. in mg. *Στρατέας.* — *ὑπ' ἐμοῦ:* Turr. legisse videtur *ὑπ' ἐμοῦ Παύλου,* omissis commate 2 ineunte *ὑπὸ δὲ Παύλου.* Magis placet Cotelerii sententia, qua S. Joannis nomen ex antecedentibus mente repeti vult (nisi forte excidit): neque enim usquam ante nostrum locum S. Paulus loquens inducitur, et hoc ipso commate supra est *ὑπὸ Παύλου* (cf. VIII, 32, 1; 33, 1; 46, 10, ubi ex persona Pauli loquitur Noster).

δὲ Γάιος καὶ Φιλαδελφείας Δημήτριος ὑπ᾽ ἐμοῦ· ὑπὸ δὲ Παύ- 2
λου Λούκιος Κεγχρεῶν καὶ τῆς Κρήτης Τίτος, Διονύσιος δὲ ἐν
Ἀθήναις, τῆς δὲ ἐν Φοινίκῃ Τριπόλεως Μαρθόνης, τῆς δὲ ἐν
Φρυγίᾳ Λαοδικείας Ἄρχιππος, κολοσσαέων δὲ Φιλήμων, Βε-
ροίας δὲ τῆς κατὰ Μακεδονίαν Ὀνήσιμος ὁ Φιλήμονος, Κρή-
σκης δὲ τῶν κατὰ Γαλατίαν ἐκκλησιῶν, Ἀκύλας δὲ καὶ Νική-
της τῶν κατὰ Ἀσίαν παροικιῶν, Κρίσπος δὲ τῆς κατὰ Αἴγι-
ναν ἐκκλησίας. Οὗτοι οἱ ὑφ᾽ ἡμῶν ἐμπιστευθέντες τὰς ἐν 3
Κυρίῳ παροικίας, ὧν τῆς διδασκαλίας μνημονεύοντες πάντοτε
παραφυλάσσεσθε τοὺς ἡμετέρους λόγους· καὶ εἴη ὁ Κύριος
μεθ᾽ ὑμῶν νῦν τε καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους χρόνους, ὡς αὐ-
τὸς εἴρηκεν ἡμῖν μέλλων ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ
Θεὸν καὶ πατέρα· Ἰδοὺ γάρ, φησίν, ἐγὼ μεθ᾽ ὑμῶν εἰμι πά-
σας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος (Matth. XXVIII,
20)· ἀμήν.

Cap. 47. »Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις
»εὐδοκία (Luc. II, 14). Αἰνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν
»σε, δοξολογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιε-
»ρέως, σὲ τὸν ὄντα Θεὸν ἀγέννητον ἕνα, ἀπρόσιτον μόνον διὰ
»τὴν μεγάλην σου δόξαν, Κύριε βασιλεῦ ἐπουράνιε, Θεὲ πάτερ
»παντοκράτορ· Κύριε ὁ Θεὸς ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμώ-
»μου ἀμνοῦ, ὃς αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πρόσδεξαι τὴν
»δέησιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ· ὅτι σὺ μόνος
»ἅγιος, σὺ μόνος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦ Θεοῦ πάσης
»γενητῆς φύσεως, τοῦ βασιλέως ἡμῶν, δι᾽ οὗ σοι δόξα, τιμὴ
»καὶ σέβας.«

Cap. 48. »Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον, αἰνεῖτε τὸ ὄνομα Κυρίου (Ps.
»CXIII, 1). Αἰνοῦμέν σε, ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε διὰ τὴν

2. *Μαρθόνης* c. Vind. Turr.; vulgo *Μαραθόνης*. Cot. ex Recognitionibus et Clementinis scribi jubet *Μαρωώνης*. — *Βεροίας:* Bov. „Berrhae". — *κατὰ Γαλατίαν:* Bov. „in Gallia". — *Ἀσίαν:* Bov. „Abiam".

3. *πάσας τὰς ἡμέρας:* Turr. om.

Cap. 47. (Turr. M. 48.) Tit. *προσευχὴ ἑωθινή*.

ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία: Bov. „hominibus bonae voluntatis" (*ἀνθρώποις εὐδοκίας*) e more latino. — *δοξολογοῦμεν:* Vind. *εὐχαριστοῦμεν*. — *Κύριε ὁ Θεὸς κτλ.:* Vind. *Κύριε υἱὲ μονογενῆ, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Κύριε ὁ θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ πατέρος, ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου, πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν, ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατέρος, ἐλέησον ἡμᾶς· ὅτι σὺ εἶ μόνος ἅγιος, σὺ εἶ μόνος Χριστός, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν τοῦ θεοῦ Πατέρος. Ἀμήν.* Ad orthodoxorum formulam sunt reficta, ait Cler.; atqui propius ad verum accedes, si hanc orationis istius formam in illis regionibus usu venisse putaris, ubi codex Vind. exaratus est. — *Ἰησοῦς Χριστὸς:* recte Cot. monet, tota orationis serie postulari *Ἰησοῦ Χριστοῦ;* sed cum viro docto nihil mutare ausim; cf. VIII, 13, 3.

Cap. 48. (Turr. M. 49.) Tit. *ἑσπερινός*.

»μεγάλην σου δόξαν, Κύριε βασιλεῦ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ τοῦ »ἀμώμου ἀμνοῦ, ὃς αἴρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· σοὶ πρέ»πει αἶνος, σοὶ πρέπει ὕμνος, σοὶ δόξα πρέπει τῷ Θεῷ καὶ »πατρὶ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν πνεύματι τῷ παναγίῳ εἰς τοὺς αἰῶνας »τῶν αἰώνων· ἀμήν. Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, »κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ »σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, »φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ »(Luc. II, 29—32).«

Cap. 49. »Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου, ὁ δι»δοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκί· πλήρωσον χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης »τὰς καρδίας ἡμῶν, ἵνα πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες »περισσεύωμεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ »Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶ»νας· ἀμήν.«

Θεῷ καὶ: Vind. om. — *διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν πν. τῷ παναγίῳ:* Vindd. *καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι*, ut par singulis personis honor tribuatur; — Bov. Turr. pro *παναγίῳ* legisse videntur *ἁγίῳ*.

Cap. 49. (Turr. M. 50.) Tit. *εὐχὴ ἐπ' ἀρίστῳ.* (Bov. titulo adscripto, numerum capitis exhibet nullum; v. s. cap. 34.)

δι' οὗ: Vind. *μεθ' οὗ.* — Ad calcem hujus libri in Vind. 46 adscriptum est *διαταγαὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος ἀποσταλεῖσαι τοῖς ἔθνεσι. Βιβλίον ζ'.*

LIBER VIII.

Cap. 1, 1 *Τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας ἡμῖν παραδιδόντος μυστήριον καὶ προςκαλουμένου ἰουδαίους τε καὶ ἕλληνας εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καθὼς αὐτός πού φησιν εὐχαριστῶν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πιστευσάντων Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις, τὸ ἔργον, ὃ ἔδωκάς μοι, ἐτελείωσα* (Ioa. XVII, 6. 4), *καὶ περὶ ἡμῶν λέγοντος τῷ πατρί Πάτερ ἅγιε, εἰ καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω, ἀλλ᾽ ἐγώ σε ἔγνων καὶ οὗτοί σε ἔγνωσαν* (cf. l. c. 25)· *εἰκότως, ὡς ἂν τετελειωμένων ἡμῶν, φησὶ πᾶσιν ἅμα περὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματος διδομένων χαρισμάτων Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις καιναῖς λαλήσουσιν, ὄφεις ἀροῦσι· κἂν θανάσιμόν τι πίωσιν,*

Liber VIII. Inscriptio: *περὶ χαρισμάτων | καὶ χειροτονιῶν καὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν* (Bov. om.).

Cap. 1. Tit. *τίνων χάριν ἐπιτελοῦνται αἱ τῶν σημείων δυνάμεις* (Vindd. *ὅτι τὰ χαρίσματα τῶν ἰαμάτων καὶ τῶν λοιπῶν σημείων οὐχὶ δι᾽ ὠφέλειαν τῶν ἐνεργούντων δίδοται, ἀλλὰ πρὸς πληροφορίαν τῶν ἀπίστων· καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη πάντα πιστὸν σημεῖον ποιεῖν*). Cap. 1. 2 in Barocc. Vind. 45. Monac. Florent. inscripta sunt *διδασκαλία πάντων* (Vind. 45. Florent. Monac. om.) *τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων* (Florent. *χαρίσματος*).

1. *πατρὸς αὐτοῦ:* Vind. Bov. om. — *τῶν ἀπίστων:* Barocc. om. *τῶν.*

οὐ μὴ αὐτοὺς βλάψει· ἐπὶ ἀῤῥώστους χεῖρας ἐπιθήσουσι, καὶ καλῶς ἕξουσι (Marc. XVI, 17. 18)· τούτων τῶν χαρισμάτων πρότερον μὲν ἡμῖν δοθέντων τοῖς ἀποστόλοις μέλλουσι τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλειν πάσῃ τῇ κτίσει, ἔπειτα δὲ τοῖς δι' ἡμῶν πιστεύσασιν ἀναγκαίως χορηγουμένων, οὐκ εἰς τὴν τῶν ἐνεργούντων ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν ἀπίστων συγκατάθεσιν, ἵνα οὓς οὐκ ἔπεισεν ὁ λόγος, τούτους ἡ τῶν σημείων δυσ-
2 ωπήσῃ δύναμις. Τὰ γὰρ σημεῖα οὐ τοῖς πιστοῖς ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις ἰουδαίων τε καὶ ἑλλήνων· οὔτε γὰρ τὸ δαίμονας ἐκβάλλειν ἡμέτερον κέρδος, ἀλλὰ τῶν ἐνεργείᾳ Κυρίου καθαιρομένων, καθὼς αὐτός που παιδεύων ἡμᾶς ὁ Κύριος δείκνυσι λέγων Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῖν ὑπακούεται, ἀλλὰ χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τῷ οὐρανῷ (Luc. X, 20)· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτοῦ δυνάμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρᾳ εὐνοίᾳ καὶ σπουδῇ, δῆλον ὅτι βοηθουμένοις ὑπ' αὐτοῦ. Οὐκ ἐπάναγκες οὖν πάντα πιστὸν δαίμονας ἐκβάλλειν ἢ νεκροὺς ἀνιστᾶν ἢ γλώσσαις λαλεῖν, ἀλλὰ τὸν ἀξιωθέντα χαρίσματος ἐπί τινι αἰτίᾳ χρησίμῃ εἰς σωτηρίαν τῶν ἀπίστων, δυσωπουμένων πολλάκις οὐ τῇ τῶν λόγων ἀποδείξει, ἀλλὰ τῇ
3 τῶν σημείων ἐνεργείᾳ, ἀξίων ὄντων σωτηρίας. Οὐδὲ γὰρ πάντες οἱ ἀσεβεῖς ὑπὸ τῶν θαυμάτων ἐντρέπονται· καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ Θεός, ὡς ὅταν λέγῃ ἐν τῷ νόμῳ ὅτι Ἐν ἑτερογλώσσοις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις, καὶ οὐ μὴ πιστεύσωσιν (1 Cor. XIV, 21 cf. Is. XXVIII, 11. 12). Οὔτε γὰρ οἱ αἰγύπτιοι ἐπίστευσαν τῷ Θεῷ, Μωυσέως τοσαῦτα σημεῖα καὶ τέρατα πεποιηκότος, οὔτε τὰ πλήθη τῶν ἰουδαίων τῷ ὡς Μωυσεῖ Χριστῷ, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν αὐτοῖς θεραπεύσαντι· καὶ οὔτε ἐκείνους ἐδυσώπησε ῥάβδος ἐμψυχουμένη εἰς ὄφιν καὶ χεὶρ λευκαινομένη καὶ Νεῖλος αἱματούμενος, οὔτε τούτους τυφλοὶ ἀναβλέποντες καὶ χωλοὶ περιπατοῦντες καὶ νεκροὶ ἀνιστάμενοι· καὶ τῷ μὲν ἀνθίσταντο Ἰαννὴς καὶ Μαμβρής, τῷ δὲ Ἄννας καὶ Καϊάφας. Οὕτως οὐ πάντας δυσωπεῖ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ μόνους τοὺς εὐγνώμονας· ὧν καὶ χάριν εὐδοκεῖ ὁ Θεὸς ἐπιτελεῖσθαι δυνάμεις ὡς σοφὸς οἰ-

2. ἡμῖν: Turr. om. — Κυρίου: Turr. „Christi". — ὑπακούεται: Barocc. ὑπακούουσιν. — τῇ .. ἀποδείξει .. τῇ .. ἐνεργείᾳ: Vind. τὴν .. ἀπόδειξιν .. τὴν ἐνέργειαν, elegantioris Graecitatis more.

3. ἐν τῷ νόμῳ: Bov. om. — πιστεύσωσιν: Barocc. πιστεύσουσιν. — ἐμψυχουμένη: Vind. ψυχουμένη. — ἀνιστάμενοι: Vind. ἐγειρόμενοι. — Ἰαννὴς καὶ Μαμβρής: Nic. (serm. 43) Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς; Vind. Cot. in mg. Ἰαννὴς καὶ Ἰαμβρής, quae nomina etiam 2 Tim. III, 8 vulgo leguntur, quamquam eo loco FG, versiones latinae, patres plurimi cum Nostro faciunt.

κονόμος, οὐ τῇ τῶν ἀνθρώπων ἰσχύι, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει. Ταῦτα δέ φαμεν ἐπὶ τὸ μὴ ἐπαίρεσθαι τοὺς λαβόντας χαρίσματα τοιάδε κατὰ τῶν μὴ λαβόντων. Χαρίσματα δὲ λέγομεν τὰ διὰ τῶν σημείων· ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος πιστεύσας διὰ Χριστοῦ εἰς τὸν Θεὸν, ὃς οὐκ εἴληφε χάρισμα πνευματικόν. Αὐτό τε γὰρ τὸ ἀπαλλαγῆναι πολυθέου ἀσεβείας καὶ πιστεῦσαι Θεῷ πατρὶ διὰ Χριστοῦ χάρισμά ἐστι Θεοῦ, τό τε ἀποῤῥίψαι τὸ ἰουδαϊκὸν κάλυμμα καὶ πιστεῦσαι ὅτι εὐδοκίᾳ Θεοῦ ὁ πρὸ αἰώνων μονογενὴς ἐν ὑστέρῳ καιρῷ ἐκ παρθένου γεγένηται δίχα ὁμιλίας ἀνδρὸς, καὶ ὅτι ἐπολιτεύσατο ὡς ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας πληρώσας πᾶσαν δικαιοσύνην τὴν τοῦ νόμου, καὶ ὅτι συγχωρήσει Θεοῦ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας ὁ Θεὸς λόγος, καὶ ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τεσσαράκοντα ἡμέρας παραμείνας τοῖς ἀποστόλοις καὶ πληρώσας πᾶσαν διάταξιν, ἀνελήφθη ἐπ᾽ ὄψεσιν αὐτῶν πρὸς τὸν ἀποστείλαντα αὐτὸν Θεὸν καὶ πατέρα. Ὁ ταῦτα πιστεύσας, οὐχ ἁπλῶς οὐδὲ ἀλόγως, ἀλλὰ κρίσει καὶ πληροφορίᾳ χάρισμα, εἴληφεν ἐκ Θεοῦ· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πάσης αἱρέσεως ἀπαλλαγείς. Μὴ οὖν τις τῶν ποιούντων σημεῖα καὶ τέρατα κρινέτω τινὰ τῶν πιστῶν μὴ ἀξιωθέντα ἐνεργεῖν· διάφορα γάρ ἐστι τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίσματα παρ᾽ αὐτοῦ διὰ Χριστοῦ διδόμενα, καὶ σὺ μὲν εἴληφας τοῦτο, ἐκεῖνος δὲ ἄλλο τι, ἢ γὰρ λόγον σοφίας ἢ γνώσεως ἢ διακρίσεως πνευμάτων ἢ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων ἢ λόγον διδακτικὸν ἢ ἀνεξικακίαν ἢ ἐγκράτειαν ἔννομον. Καὶ γὰρ καὶ Μωσῆς ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιτελῶν τὰ σημεῖα οὐ κατεπήρθη τῶν ὁμοφύλων, καὶ θεὸς κληθεὶς οὐκ ἠλαζονεύσατο κατὰ τοῦ ἰδίου προφήτου Ἀαρών· ἀλλ᾽ οὔτε ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, ἡγησάμενος μετ᾽ αὐτὸν τοῦ λαοῦ κἀν τῷ πρὸς τοὺς ἱεβουσαίους πολέμῳ στήσας τὸν ἥλιον κατὰ Γαβαὼν καὶ τὴν σελήνην κατὰ φάραγγα Αἰλὼν διὰ τὸ μὴ αὐταρκεῖν πρὸς τὴν νίκην τὴν ἡμέραν, ἐπήρθη κατὰ τοῦ Φινεὲς ἢ τοῦ Χαλέβ· οὔτε Σαμουὴλ τοσαῦτα παράδοξα ποιήσας παρ᾽ οὐδὲν ἡγήσατο τὸν θεοφιλῆ Δαβίδ, καίτοι ἀμφότεροι προφῆται καὶ ὁ μὲν ἀρχιερεύς, ὁ δὲ βασιλεύς. Καὶ ἑπτὰ χιλιάδων ὑπαρχουσῶν ἐν Ἰσραὴλ ἁγίων τῶν μὴ καμψάντων γόνυ τῇ Βάαλ, μόνος Ἠλίας ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ τούτου μαθητὴς Ἐλισσαῖος θαυματοποιοὶ γεγένηνται· ἀλλ᾽ οὔτε Ἠλίας

4. *γεγένηται:* cf. II, 24, 2; V, 16, 2; VIII, 12, 14.
5. *λόγον:* Turr. „charisma" (ita bis).
6. *ἱεβουσαίους* c. Barocc. (ubi om. *τοὺς*), cf. VII, 37, 2, favente utroque interprete; edd. *ἱεβουσίους*. — *στήσας:*

τὸν οἰκονόμον Ἀβδιοὺ ἐξεμυκτήρισε φοβούμενον μὲν τὸν Θεόν, οὐ ποιοῦντα δὲ σημεῖα· οὔτε Ἐλισσαῖος τὸν ἑαυτοῦ μαθητὴν φρίττοντα τοὺς πολεμίους ὑπερεῖδεν. Ἀλλὰ γὰρ οὔτε Δανιὴλ ὁ σοφὸς ῥυσθεὶς δεύτερον ἐκ στόματος λεόντων, οὔτε οἱ τρεῖς παῖδες ἐκ καμίνου πυρὸς ἐξουδένωσαν τοὺς λοιποὺς τῶν ὁμοφύλων. Ἠπίσταντο γὰρ ὅτι οὐ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει περιεγένοντο τῶν δεινῶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἰσχύι, καὶ σημεῖα ἐπετέλουν 7 *καὶ τῶν δυςχερῶν ἀπηλλάττοντο. Οὐκοῦν μηδεὶς ὑμῶν ἐπαιρέσθω κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, κἂν προφήτης ᾖ, κἂν θαυματοποιός· εἰ γὰρ δοθῇ μηκέτι εἶναί που ἄπιστον, περιττὴ λοιπὸν ἔσται πᾶσα σημείων ἐνέργεια. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι εὐσεβῆ ἐκ τῆς του εὐνοίας, τὸ δὲ θαυματοποιεῖν ἐκ τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος δυνάμεως· ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἡμᾶς αὐτοὺς ὁρᾷ, τὸ δὲ δεύτερον Θεὸν τὸν ἐνεργοῦντα δι' ἃς προείπομεν αἰτίας.* 8 *Οὐκοῦν μήτε βασιλεὺς ἐξουθενείτω τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς, μήτε ἄρχοντες τοὺς ὑπηκόους· μὴ ὄντων γὰρ τῶν ἀρχομένων, περιττοὶ οἱ ἄρχοντες· καὶ μὴ ὄντων στρατηγῶν, οὐ στήσεται βασιλεία. Ἀλλὰ μηδὲ ἐπίσκοπος ἐπαιρέσθω κατὰ τῶν διακόνων ἢ τῶν πρεσβυτέρων, μήτε μὴν οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τοῦ λαοῦ· ἐξ ἀλλήλων γάρ ἐστιν ἡ σύστασις τοῦ συναθροίσματος. Οἵ τε γὰρ ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροί τινών εἰσιν ἱερεῖς, καὶ οἱ λαϊκοί τινών εἰσι λαϊκοί· καὶ τὸ μὲν εἶναι χριστιανὸν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἀπόστολον ἢ ἐπίσκοπον ἢ ἄλλο τι οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διδόντι Θεῷ τὰ χαρίσματα.*

Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω διὰ τοὺς ἀξιωθέν- **Cap. 2,** 1 *τας χαρισμάτων ἢ ἀξιωμάτων· * ἐκεῖνο δὲ προςτίθεμεν τῷ λόγῳ ὅτι οὔτε πᾶς ὁ προφητεύων ὅσιος, οὔτε πᾶς ὁ δαίμονας ἐλαύνων ἅγιος. Καὶ γὰρ καὶ Βαλαὰμ ὁ τοῦ Βεὼρ ὁ μάντις προεφήτευσε δυςσεβὴς ὢν καὶ Καϊάφας ὁ ψευδώνυμος ἀρχιερεύς, πολλὰ δὲ καὶ ὁ διάβολος προλέγει καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν δαίμονες· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μέτεστιν αὐτοῖς εὐσεβείας σπινθήρ, ἀγνοίᾳ γάρ εἰσι πεπιεσμένοι δι' ἑκούσιον μοχθηρίαν.*

Bov. add. „in voluntate". — *Ἀβδιοὺ*: M. *Ἀβδιοῦ*; Turr. „Abdias"; Bov. legisse videtur *αὐτοῦ*. — *ἐκ καμίνου πυρὸς*: Turr. „in fornace ignis".

7. *τῆς του εὐνοίας* conjectura scripsimus pro vulgato *τῆς τοῦ τινος εὐνοίας*, quod inde ortum videtur, quod librarius nescio quis, *του* articulum esse ratus, inconsiderate adscripsit *τινος*. — *μὴν*: Barocc. *μὲν*.

8. *ἢ ἄλλο τι*: Turr. om.

Cap. 2. Tit. *περὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἀναξίων*. — Vindd. *ὅτι οὐ πάντως πᾶς ὁ προφητεύων καὶ δαίμονας ἐκβάλλων εὐσεβής*. Bov. nec titulum nec capitis initium agnoscit.

1. *ὁ τοῦ Βεὼρ*: Gent. in Anast. (qu. 18) om. — *Καϊάφας*: Anast. *Σαοὺλ καὶ Κ.* — *ὁ ψευδών. ἀ.*: Gent. in Anast. om. — *μέτεστιν* c. Anast.; vulgo *μέν ἐστιν*. — *ἀγνοίᾳ* usque ad *μοχθηρίαν*:

Δῆλον οὖν ὅτι οἱ ἀσεβεῖς, κἂν προφητεύωσιν, οὐ καλύπτουσι διὰ τῆς προφητείας τὴν ἑαυτῶν ἀσέβειαν, οὐδὲ οἱ δαίμονας ἐλαύνοντες ἐκ τῆς τούτων ὑποχωρήσεως ὁσιωθήσονται· ἀλλήλους γὰρ ἀπατῶσι, καθάπερ οἱ τὰς παιδιὰς γέλωτος ἕνεκα ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τοὺς προςανέχοντας αὐτοῖς ἀπολλύουσιν. Οὔτε δὲ βασιλεὺς δυςσεβὴς ἔτι βασιλεὺς ὑπάρχει, ἀλλὰ τύραννος· 2 *οὔτε ἐπίσκοπος ἀγνοίᾳ ἢ κακονοίᾳ πεπιεσμένος ἐπίσκοπός ἐστιν, ἀλλὰ ψευδώνυμος, οὐ παρὰ Θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ ἀνθρώπων προβληθεὶς, ὡς Ἀνανίας καὶ Σαμαίας ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ Σεδεκίας καὶ Ἀχίας οἱ ἐν Βαβυλῶνι ψευδοπροφῆται. Ἀλλὰ καὶ Βαλαὰμ ὁ μάντις τιμωρίαν ἔτισε διαφθείρας τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῷ Βεελφεγώρ, καὶ Καϊάφας ὕστερον αὐτοφονευτὴς ἑαυτοῦ ἐγένετο, καὶ οἱ υἱοὶ Σκευᾶ ἐπιχειροῦντες δαίμονας ἐλαύνειν ὑπ᾿ αὐτῶν τραυματίαι γενόμενοι ἔφυγον ἀπρεπῶς, καὶ οἱ βασιλεῖς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα ἀσεβήσαντες παντοίας τιμωρίας ἔτισαν· δῆλον οὖν ὡς καὶ οἱ ψευδώνυμοι ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι οὐκ ἐκφεύξονται τὴν παρὰ Θεοῦ δίκην. Ῥηθήσεται γὰρ αὐτοῖς καὶ νῦν Ὑμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντές μου τὸ ὄνομα, παραδώσω ὑμᾶς εἰς σφαγὴν ὡς Σεδεκίαν καὶ Ἀχίαν, οὓς ἀπετηγάνισε βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ὥς φησιν Ἱερεμίας ὁ προφήτης* (cf. Hier. XXIX, 22; Mal. I, 6). *Ταῦτα δέ* 3 *φαμεν οὐ τὰς ἀληθεῖς προφητείας ἐξουθενοῦντες (ἴσμεν γὰρ αὐτὰς κατ᾿ ἐπίπνοιαν Θεοῦ ἐν τοῖς ὁσίοις ἐνεργεῖσθαι), ἀλλὰ τὸ θράσος τῶν ἀλαζονευομένων καταστέλλοντες· καὶ προςτιθέντες ἐκεῖνο, ὅτι τῶν τοιούτων Θεὸς περιαιρεῖ τὴν χάριν· ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν* (Prov. III, 34 graece). *Σίλας μὲν οὖν καὶ Ἄγαβος ἐφ᾿ ἡμῶν προφητεύσαντες οὐ παρεξέτειναν ἑαυτοὺς τοῖς ἀποστόλοις οὐδὲ ὑπερέβησαν τὰ ἑαυτῶν μέτρα, καίτοι θεοφιλεῖς ὄντες. Προεφήτευσαν δὲ καὶ γυναῖκες, τὸ μὲν παλαιὸν Μαριὰμ ἡ Μωυσέως καὶ Ἀαρὼν ἀδελφή, μετὰ δὲ ταύτην Δεββόῤῥα,*

Gent. in Anast. om. — *καλύπτουσι* usque ad *ἀσέβειαν:* Anast. *οὐκ ἀποκαλύπτουσι διὰ τῆς προφητείας αὐτῶν εὐσέβειαν,* quae non displicent.

2. *πεπιεσμένος:* Anast. (qu. 15) add. *ἔτι.* — *Σαμαίας:* Anast. *Σαμέας* (in Gent. versione „Semeas"; sed in codicum MSS. a Cot. collatorum pluribus *Σαμαίας*); Turr. „Semeias". — *Ἱερουσαλὴμ:* Nic. (serm. 41) Gent. in Anast. Cot. in mg. Turr. *Ἰσραὴλ* (ita etiam duo codices Anastasianarum quaestionum in bibliotheca Parisiensi, quum reliqui tres habeant *Ἱερουσαλὴμ*), quod fluxisse videtur ex Hier. XXIX, 23, quamvis ibi non terra israëlitica, sed populus in Babylonia exul hoc nomine dicatur. — *οἱ ἐν Βαβυλῶνι:* Nic. *καὶ οἱ ἐν Β.* — *Καϊάφας ὕστ. αὐτ. ἑ. ἐγένετο:* Anast. (qu. 18) *Σαοὺλ καὶ Καϊάφας αὐτοφονευταὶ γεγόνασι.* Cf. 1. — *ὑπ᾿ αὐτῶν:* Turr. om.

καὶ μετὰ ταύτας Ὀλδὰ καὶ Ἰουδὴθ, ἡ μὲν ἐπὶ Ἰωσίου, η δὲ ἐπὶ Δαρείου· καὶ ἡ μήτηρ δὲ τοῦ Κυρίου προεφήτευσε καὶ Ἐλισαβὲτ ἡ συγγενὴς αὐτῆς καὶ Ἄννα, καὶ ἐφ' ἡμῶν αἱ Φιλίππου θυγατέρες· ἀλλ' οὐκ ἐπήρθησαν κατὰ τῶν ἀνδρῶν αὗται, ἀλλ' ἐφύλαξαν τὰ οἰκεῖα μέτρα. Οὐκοῦν καὶ ἐν ὑμῖν κἂν ἀνήρ τις ᾖ, κἂν γυνή, καὶ τύχῃ τοιαύτης τινὸς χάριτος, ταπεινοφρονείτω, ἵνα ἐπ' αὐτῷ εὐδοκῇ ὁ Θεός. Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησίν, ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους (Is. LXVI, 2);

Cap. 3. *Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τοῦ λόγου ἐξεθέμεθα περὶ τῶν χαρισμάτων, ὅσαπερ ὁ Θεὸς κατ' ἰδίαν βούλησιν πάρεσχεν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως τῶν ψευδῆ ἐπιχειρούντων λέγειν ἢ ἀλλοτρίῳ πνεύματι κινουμένων ἤλεγξε τὸν τρόπον, καὶ ὅτι πονηροῖς πολλάκις ἀπεχρήσατο ὁ Θεὸς πρός τε προφητείαν καὶ τερατοποιίαν· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὸ κορυφαιότατον τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατυπώσεως ὁ λόγος ἡμᾶς ἐπείγει, ὅπως καὶ ταύτην παρ' ἡμῶν μαθόντες τὴν διάταξιν, οἱ ταχθέντες δι' ἡμῶν γνώμῃ Χριστοῦ ἐπίσκοποι, πάντα κατὰ τὰς παραδοθείσας ἡμῖν ἐντολὰς ποιῆσθε, εἰδότες ὅτι ὁ ἡμῶν ἀκούων Χριστοῦ ἀκούει, ὁ δὲ Χριστοῦ ἀκούων τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ καὶ πατρὸς ἀκούει* (Luc. X, 16), *ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.*

Cap. 4, 1 **Ἅμα τοίνυν ὑπάρχοντες ἡμεῖς οἱ δεκαδύο τοῦ Κυρίου ἀπόστολοι τάσδε τὰς θείας ὑμῖν ἐντελλόμεθα διατάξεις περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ τύπου, συμπαρόντων ἡμῖν καὶ τοῦ τῆς ἐκλογῆς σκεύους Παύλου τοῦ συναποστόλου ἡμῶν καὶ Ἰακώβου*

3. *Ὀλδὰ:* Turr. „Oldad". — *Ἐλισαβὲτ:* Barocc. *ἡ Ἐλισάβετ.*

Cap. 3. (Bov. 2.) Tit. *ὅτι τὸ διατάσσεσθαι τὰ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιτελούμενα κορυφαιότατόν ἐστιν.* In Vindd. totus titulus non est; Bov. „de ordinationibus" (cap. 4. Tit.). — Pearsonius et Grabius hoc caput ad eum revocaverunt, qui hunc librum e diversis partibus composuisset: assentiuntur Krabbe et Bunsen.

ἀπεχρήσατο c. Vind. Cot. et M. in mg., suadente Cler.; vulgo *ἀπεχαρίσατο,* quod et vix accommodari poterit ad sequens *πρὸς,* et a librario profectum esse videtur, qui abusum male dici putaret istud Dei consilium.

Cap. 4. (Barocc. 1.) Tit. *περὶ χειροτονιῶν.* — Cap. 4. 5, 1—3. 16—28. 30. 31 in Barocc. Florent. Monac. Vind. 45 dicuntur *διατάξεις τῶν αὐτῶν* (Florent. Monac. Vind. 45 om.) *ἁγίων ἀποστόλων* | *περὶ χειροτονιῶν* (Vind. 45 om.) | *διὰ Ἱππολύτου* (Florent. om.): verum aliter Bickell hunc titulum e cod. Barocc. describit (cf. Ind. IV s. v. Barocc.). Stephanus Le Moyne in Notis ad varia sacra p. 1074 (Hippolyti opera ed. Fabric. I. p. 260) commemorat atque simul retractat conjecturam a se propositam, Hippolyti nomen huc irrepsisse e titulo Constitutionum, ubi is, qui haec fragmenta excerpserit, errore aliquo deceptus non legerit *τε καὶ πολίτου,* sed *καὶ Ἱππολύτου*; cf. v. Drey p. 175 sq.; Bickell p. 59.

1. *δεκαδύο:* Barocc. *δώδεκα.* — *ὑμῖν* c. Vind. Turr., quam lectionem etiam Cot. in annotatione commemorat; vulgo *ἡμῶν.* — *συμπαρόντων:* Barocc. (Vind. 45 non item) *συμπαρόντος.* — *ἐκλογῆς:* Barocc. *ἐκκλησίας.*

τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἑπτὰ διακόνων.

2 *Πρῶτος οὖν ἐγώ φημι Πέτρος ἐπίσκοπον χειροτονεῖσθαι, ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἅμα πάντες διεταξάμεθα, ἐν πᾶσιν ἄμεμπτον, ἀριστίνδην ὑπὸ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐκλελεγμένον· οὗ ὀνομασθέντος καὶ ἀρέσαντος, συνελθὼν ὁ λαὸς ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ τοῖς παροῦσιν ἐπισκόποις ἐν ἡμέρᾳ κυριακῇ συνευδοκείτω. Ὁ δὲ πρόκριτος τῶν λοιπῶν ἐρωτάτω τὸ πρεσβυτέριον καὶ τὸν λαὸν εἰ αὐτός ἐστιν, ὃν αἰτοῦνται εἰς ἄρχοντα· καὶ ἐπινευσάντων, προσεπερωτάτω εἰ μαρτυρεῖται ὑπὸ πάντων ἄξιος εἶναι τῆς μεγάλης ταύτης καὶ λαμπρᾶς ἡγεμονίας, εἰ τὰ κατὰ τὴν εἰς Θεὸν αὐτῷ εὐσέβειαν κατώρθωται, εἰ τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια πεφύλακται, εἰ τὰ κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ καλῶς ᾠκονόμηται, εἰ τὰ κατὰ τὸν βίον ἀνεπιλήπτως· καὶ πάντων ἅμα κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' οὐ κατὰ πρόληψιν μαρτυρησάντων τοιοῦτον αὐτὸν εἶναι, ὡς ἐπὶ δικαστῇ Θεῷ καὶ Χριστῷ, παρόντος δηλαδὴ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ λειτουργικῶν πνευμάτων, ἐκ τρίτου πάλιν πυθέσθωσαν εἰ ἄξιός ἐστιν ἀληθῶς τῆς λειτουργίας, ἵνα ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῇ πᾶν ῥῆμα* (Matth. XVIII, 16)· *καὶ συνθεμένων αὐτῶν ἐκ τρίτου ἄξιον εἶναι, ἀπαιτείσθωσαν οἱ πάντες σύνθημα καὶ δόντες προθύμως ἀκουέσθωσαν.*

3 *Καὶ σιωπῆς γενομένης, εἷς τῶν πρώτων ἐπισκόπων ἅμα καὶ δυσὶν ἑτέροις πλησίον τοῦ θυσιαστηρίου ἑστὼς, τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων σιωπῇ προσευχομένων, τῶν δὲ διακόνων τὰ θεῖα εὐαγγέλια ἐπὶ τῆς τοῦ χειροτονουμένου κεφαλῆς ἀνεπτυγμένα κατεχόντων, λεγέτω πρὸς Θεόν* * **Cap. 5, 1** *»Ὁ ὢν, »δέσποτα Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ μόνος ἀγέννητος*

2. Sic in altero cod. Vind. inchoatur caput: *Πέτρος ὁ τῶν Ἀποστόλων πρόκριτος ἐκήρυξεν τὸ Εὐαγγέλιον Πόντῳ, Γαλλατίᾳ, Καππαδοκίᾳ, Ἀσίᾳ, Βιθυνίᾳ καὶ τελευταῖον ἐν Ῥώμῃ, ἐν ᾗ καὶ ἐσταυρώθη ὑπὸ πραιφέκτου, βασιλεύοντος Νέρωνος, εἰς ἣν καὶ θάπτεται.* — *ἐγώ φημι Πέτρος:* Barocc. om. *φημι*, Vind. 45 om. *Πέτρος* (?). — *ὡς ἐν τ. πρ. ἅ. π. διεταξάμεθα:* Barocc. *διατάσσομαι.* — *ἀριστίνδην:* Barocc. *ἄριστον* (ita legi jubet Bunsen); Vind. Bov. om. — *ἀρέσαντος:* Barocc. *ἀρέσκοντος.* — *τὸ πρεσβυτέριον* c. Barocc.; vulg. om. *τὸ.* — *προσεπερωτάτω:* Barocc. *πάλιν ἐρωτάτω.* — *ταύτης:* Vind. *τοῦ Θεοῦ.* — *ἡγεμονίας:* Barocc. *ἡγεμονείας.* — *κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ κ. ᾠκ.:* Barocc. *καθ' ἑαυτὸν κ. ᾠκονόμησεν.* — *ἀνεπιλήπτως:* Barocc. *ἀνεπίλεπτος* (? *ἀνεπίληπτος*) *ὑπάρχῃ.* — *μαρτυρησάντων:* Barocc. *μαρτυρισάντων.* — *πυθέσθωσαν:* Barocc. *πυθέσθω.* — *ἢ τριῶν:* Barocc. *καὶ τρ.* — *μαρτύρων:* Turr. om. — *σταθῇ:* Barocc. *σταθήσεται.*

3. *ἅμα καὶ:* Barocc. om. *καὶ.* — *θεῖα:* Turr. om. — *λεγέτω πρὸς Θεόν:* Turr. „in hunc modum precetur".

Cap. 5. (Bov. 3; Barocc. 2.) Tit. *ἐπίκλησις ἐπὶ χειροτονίας ἐπισκόπων* („et Missae celebratio" Turr.). — Barocc. *εὐχὴ χειροτονίας ἐπισκόπου.*

»καὶ ἀβασίλευτος, ὁ ἀεὶ ὢν καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχων, ὁ »παντὶ ἀνενδεὴς καὶ πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττων, ὁ »μόνος ἀληθινὸς, ὁ μόνος σοφὸς, ὁ ὢν μόνος ὕψιστος, ὁ τῇ »φύσει ἀόρατος, οὗ ἡ γνῶσις ἄναρχος, ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ »ἀσύγκριτος, ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὁ τῶν »κρυπτῶν γνώστης, ὁ ἀπρόςιτος, ὁ ἀδέσποτος, ὁ Θεὸς καὶ πα»τὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, ὁ δη»μιουργὸς τῶν ὅλων δι' αὐτοῦ, ὁ προνοητὴς, ὁ κηδεμὼν, ὁ πατὴρ »τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοι-
2 *»κῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν· σὺ ὁ δοὺς ὅρους ἐκκλησίας διὰ τῆς »ἐνσάρκου παρουσίας τοῦ Χριστοῦ σου ὑπὸ μάρτυρι τῷ Παρακλήτῳ »διὰ τῶν σῶν ἀποστόλων καὶ ἡμῶν τῶν χάριτι σῇ παρεστώτων »ἐπισκόπων, ὁ προορίσας ἐξ ἀρχῆς ἱερεῖς εἰς ἐπιστασίαν λαοῦ σου, »Ἄβελ ἐν πρώτοις, Σὴθ καὶ Ἐνὼς καὶ Ἐνὼχ καὶ Νῶε καὶ Μελχι»σεδὲκ καὶ Ἰώβ· ὁ ἀναδείξας Ἀβραὰμ καὶ τοὺς λοιποὺς πατριάρ»χας σὺν τοῖς πιστοῖς σου θεράπουσιν Μωυσεῖ καὶ Ἀαρὼν καὶ »Ἐλεαζάρῳ καὶ Φινεές, ὁ ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος ἄρχοντας »καὶ ἱερεῖς ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὁ τὸν Σαμουὴλ ἐκλεξά»μενος εἰς ἱερέα καὶ προφήτην, ὁ τὸ ἁγίασμά σου ἀλειτούργη»τον μὴ ἐγκαταλιπὼν, ὁ εὐδοκήσας ἐν οἷς ᾑρετίσω δοξασθῆναι·*
3 *»αὐτὸς καὶ νῦν μεσιτείᾳ τοῦ Χριστοῦ σου δι' ἡμῶν ἐπίχεε τὴν »δύναμιν τοῦ ἡγεμονικοῦ σου πνεύματος, ὅπερ διακονεῖται τῷ »ἠγαπημένῳ σου παιδὶ Ἰησοῦ Χριστῷ, ὅπερ ἐδωρήσατο γνώμῃ »σου τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις σου τοῦ αἰωνίου Θεοῦ. Δὸς ἐν »τῷ ὀνόματί σου, καρδιογνῶστα Θεέ, ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τόνδε, »ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπίσκοπον, ποιμαίνειν τὴν ἁγίαν σου ποίμνην »καὶ ἀρχιερατεύειν σοι, ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ »ἡμέρας καὶ ἐξιλασκόμενόν σου τὸ πρόςωπον, ἐπισυναγαγεῖν »τὸν ἀριθμὸν τῶν σωζομένων καὶ προςφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς »ἁγίας σου ἐκκλησίας· δὸς αὐτῷ, δέσποτα παντοκράτορ, διὰ*

1. *παντὶ ἀνενδεὴς:* Cot. legi jubet *πάντῃ ἀ.*, temere. — *οὗ ἡ γνῶσις* usque ad *ἀσύγκριτος:* Bov. om. — In Barocc. hoc comma simplicius legitur ita: *Ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν καὶ τὰ ταπεινὰ ἐφορῶν, ὁ γινώσκων τὰ πάντα πρὶν γενέσθωσαν* (? *γενέσεως*).

2. *σκηνῇ:* Bov. „arca". — *ὁ τὸ ἁγίασμά σου* c. Vind. (Bov. Turr.; v. i. Barocc.), ut conjecerat Cot.; vulgo *ὁ* (quod Cot. om. errore, puto, typothetae) *τῷ ἁγιάσματί σου.* — *ᾑρετίσω:* editum est perperam *ἠρετίσω* (v. i. Barocc. *ἡρετήσω*, quod Grabius mutavit in *ᾑρετίσω*). — Totius commatis loco in Barocc. haec sunt: *σὺ ὁ δοὺς ὅ. ἐ. διὰ λόγου χάριτός σου, ὁ προορίσας τὸ ἀπ' ἀρχῆς γένος δίκαιον ἐξ Ἀβραὰμ, ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς καταστήσας τό τε ἁγίασμά σου μὴ καταλιπὼν ἀλειτούργητον· ὁ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου εὐδοκήσας ἐν οἷς ἡρετήσω δοξασθῆναι.*

3. *δι' ἡμῶν:* Bov. om. — *τοῦ αἰωνίου Θεοῦ:* Bov. om. — *εἰς ἐπίσκοπον:* Turr. „ad episcopatum" (*εἰς ἐπι-*

»τοῦ Χριστοῦ σου τὴν μετουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὥςτε »ἔχειν ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας κατὰ τὴν ἐντολήν σου, διδό- »ναι κλήρους κατὰ τὸ πρόςταγμά σου, λύειν δὲ πάντα σύνδε- »σμον κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκας τοῖς ἀποστόλοις· εὐαρε- »στεῖν δέ σοι ἐν πραότητι καὶ καθαρᾷ καρδίᾳ, ἀτρέπτως, ἀ- »μέμπτως, ἀνεγκλήτως προςφέροντά σοι καθαρὰν καὶ ἀναίμα- »κτον θυσίαν, ἣν διὰ Χριστοῦ διετάξω, τὸ μυστήριον τῆς και- »νῆς διαθήκης, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ ἁγίου παιδός σου »Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα, »τιμὴ καὶ σέβας ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς »αἰῶνας τῶν αἰώνων.« Καὶ ταῦτα ἐπευξαμένου, οἱ λοιποὶ ἱε- 4 ρεῖς ἐπιλεγέτωσαν Ἀμήν, καὶ σὺν αὐτοῖς ἅπας ὁ λαός· καὶ μετὰ τὴν προςευχὴν εἷς τῶν ἐπισκόπων ἀναφερέτω τὴν θυ- σίαν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ χειροτονηθέντος.

Καὶ τῇ ἕωθεν ἐνθρονιζέσθω εἰς τὸν αὐτῷ διαφέροντα τό- 5 πον παρὰ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, πάντων αὐτὸν φιλησάντων τῷ ἐν Κυρίῳ φιλήματι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τῶν τε ἐπιστολῶν ἡμῶν καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν εὐαγγελίων ἀσπασάσθω ὁ χειροτονηθεὶς τὴν ἐκκλη- σίαν, λέγων »Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀ- »γάπη τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύ- »ματος μετὰ πάντων ὑμῶν« (2 Cor. XIII, 13)· καὶ πάντες ἀ- ποκρινέσθωσαν »Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου«· καὶ μετὰ τὴν πρόςρησιν προςλαλησάτω τῷ λαῷ λόγους παρακλήσεως.

Καὶ πληρώσαντος αὐτοῦ τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, φημὶ 6

σκοπὴν v. i. Barocc.). — *δι' οὗ σοι:* Vind. *μεθ' οὗ καί σοι* (v. i. Barocc.), ad propulsandum errorem arianum. — *αἰώνων:* Vind. Bov. add. *ἀμήν*; ita etiam Barocc., in quo hujus commatis forma haec est: *καὶ νῦν ἐπίχεε τὴν παρά σου δύναμιν τοῦ ἡγεμονικοῦ πνεύματός σου, ὅπερ διὰ τοῦ ἠγαπημένου σου παιδὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ δεδώρησαι τοῖς ἁγίοις σου ἀποστόλοις, οἳ καθίδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν κατὰ τόπον ἁγιάσματός σου εἰς δόξαν καὶ αἶνον ἀδιάλειπτον τοῦ ὀνόματός σου. Καρδιογνῶστα πάντων, δὸς ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον, ὃν ἐξελέξω εἰς ἐπισκοπήν σου τὴν ἁγίαν, καὶ* (?) *ἀρχιερατεύειν σοι ἀμέμπτως λειτουργοῦντα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀδιαλείπτως ἱλάσκεσθαι τὸ πρόσωπόν σου καὶ προςφέρειν σοι τὰ δῶρα τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας· καὶ τῷ πνεύματι τῷ ἀρχιερατικῷ ἔχειν ἐξουσίαν ἀναφιέναι ἁμαρτίας κ. τ. ἐ. σ., δ. κλ. κ. τ. πρ. σου, λύειν τε π. σ. κατὰ τ. ἐ., ἣν δέδωκας τοῖς ἀποστόλοις· εὐαρεστεῖν τέ σοι ἐν πρ. καὶ κ. καρδίᾳ προςφέροντά σοι ὀσμὴν εὐωδίας διὰ τοῦ παιδός σου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μεθ' οὗ σοι δόξα, κράτος, τιμὴ σὺν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τ. αἰῶνας τ. αἰώνων· ἀμήν.* Tota ista codicis Barocc. oratio miro quodam modo mihi arridet, et tum indole, tum antiquitate vulgatam textus formam, cujus compendium a quibusdam temere judicatur, longe superare videtur.

4. Hinc Bov. incipit cap. 4, cui inscripsit „Sermo de catechumenis“.

5. *τοῦ Κυρίου ἡμῶν:* Bov. „Domini Dei nostri“. — *ὑμῶν:* Bov. add. „Amen“.

6. Bov. hinc initium facit cap. 5, cum hoc titulo: „Sermo diaconi pro catechu-

ἐγὼ Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου, ἀναστάντων ἁπάντων, ὁ διάκονος ἐφ' ὑψηλοῦ τινος ἀνελθὼν κηρυττέτω »Μήτις τῶν ἀ»κροωμένων, μήτις τῶν ἀπίστων·« καὶ ἡσυχίας γενομένης, λε-

Cap. 6, 1 γέτω * »Εὔξασθε, οἱ κατηχούμενοι«· καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προςευχέσθωσαν λέγοντες »Κύριε ἐλέη»σον.« Διακονείτω δὲ ὑπὲρ αὐτῶν λέγων »Ὑπὲρ τῶν κατη»χουμένων πάντες τὸν Θεὸν παρακαλέσωμεν, ἵνα ὁ ἀγαθὸς »[καὶ] φιλάνθρωπος εὐμενῶς εἰςακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν »καὶ τῶν παρακλήσεων, καὶ προςδεξάμενος αὐτῶν τὴν ἱκεσίαν »ἀντιλάβηται αὐτῶν καὶ δῷ αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν »αὐτῶν πρὸς τὸ συμφέρον, ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον »τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, φωτίσῃ αὐτοὺς καὶ συνετίσῃ, παιδεύσῃ »αὐτοὺς τὴν θεογνωσίαν, διδάξῃ αὐτοὺς τὰ προςτάγματα αὐ»τοῦ καὶ τὰ δικαιώματα, ἐγκαταφυτεύσῃ ἐν αὐτοῖς τὸν ἁγνὸν »αὐτοῦ καὶ σωτήριον φόβον, διανοίξῃ τὰ ὦτα τῶν καρδιῶν αὐ»τῶν πρὸς τὸ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι ἡμέρας καὶ νυ»κτός· βεβαιώσῃ δὲ αὐτοὺς ἐν τῇ εὐσεβείᾳ, ἑνώσῃ καὶ ἐγκατα»ριθμήσῃ αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ αὐτοῦ ποιμνίῳ καταξιώσας αὐτοὺς »τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας, τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρ»σίας, τῆς ὄντως ζωῆς· ῥύσηται δὲ αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἀσε»βείας καὶ μὴ δῷ τόπον τῷ ἀλλοτρίῳ κατ' αὐτῶν, καθαρίσῃ »δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος ἐν»οικήσῃ τε ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσῃ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐ»τοῦ, εὐλογήσῃ τὰς εἰςόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους καὶ κατευ»θύνῃ αὐτοῖς τὰ προκείμενα εἰς τὸ συμφέρον. Ἔτι ἐκτενῶς »ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετεύσωμεν, ἵνα ἀφέσεως τυχόντες τῶν πλημμε»λημάτων διὰ τῆς μυήσεως ἀξιωθῶσι τῶν ἁγίων μυστηρίων

2 »καὶ τῆς μετὰ τῶν ἁγίων διαμονῆς. Ἐγείρεσθε, οἱ κατηχού»μενοι· τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ αἰτή»σασθε, εἰρηνικὴν τὴν ἡμέραν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν

---

menis" (*προςφώνησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων*), cf. cap. 6 tit. — Additur hic in cod. Vind. hoc scholium: *Ἀνδρέας ὁ ἀδελφὸς Πέτρου κηρύττει τὸ Εὐαγγέλιον Σκύθαις, Σογδιανοῖς, Θραξίν, ὃς διὰ τὸ Χριστοῦ κήρυγμα σταυρῷ τελειοῦται ὑπὸ Αἰγαία τοῦ ἀνθυπάτου καὶ ἐτάφη ἐν Πάτραις, ὕστερον δὲ μετετέθη ἐν Κωνσταντίνου πόλει ὑπὸ Κωνσταντίνου αὐτοκράτορος.* Cf. 4, 2 et infra cap. 12, 1 cet.

Cap. 6. Tit. *ἡ θεία λειτουργία, ἐν ᾗ* (haec omnia om. Vind.) *προςφώνησις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων.* Bov. haec non agnoscit; v. s. cap. 5, 6.

1. Quae ante orationem diaconi leguntur, Turr. capiti 5 adscribit. — *πάντες τὸν Θεὸν:* Vind. *π. ἐκτενῶς τ. Θ.* — [*καὶ*] de nostro adscribendum duximus, vel, si mavis, cum interpretibus; illud *ἀσύνδετον* ei sermoni, quo utitur Noster, minime convenit. — *φιλάνθρωπος:* Bov. add. „Dominus", Turr. „Deus".

2. *τὴν ἡμέραν* c. Vind. M.; Cot. om.

»χρόνον τῆς ζωῆς ὑμῶν, χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη, ἵλεων καὶ »εὐμενῆ τὸν Θεόν, ἄφεσιν πλημμελημάτων· ἑαυτοὺς τῷ μόνῳ »ἀγεννήτῳ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παράθεσθε. Κλίνατε »καὶ εὐλογεῖσθε.« Ἐφ' ἑκάστῳ δὲ τούτων ὧν ὁ διάκονος προσφωνεῖ, ὡς προείπομεν, λεγέτω ὁ λαός »Κύριε ἐλέησον«· καὶ πρὸ πάντων τὰ παιδία. Κλινόντων δὲ αὐτῶν τὰς κεφαλάς, 3 εὐλογείτω αὐτοὺς ὁ χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος εὐλογίαν τοιάνδε »Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀγέννητος καὶ ἀπρόσιτος, ὁ μόνος »ἀληθινὸς Θεός, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου τοῦ μο»νογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ Θεὸς τοῦ Παρακλήτου καὶ τῶν ὅλων »Κύριος, ὁ διὰ Χριστοῦ διδασκάλους τοὺς μαθητὰς ἐπιστήσας »πρὸς μάθησιν τῆς εὐσεβείας· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τοὺς »δούλους σου τοὺς κατηχουμένους τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ »σου, καὶ δὸς αὐτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαί»νισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτῶν πρὸς τὸ εἰδέναι καὶ ποιεῖν τὸ »θέλημά σου ἐν καρδίᾳ πλήρει καὶ ψυχῇ θελούσῃ· καταξίωσον »αὐτοὺς τῆς ἁγίας μυήσεως καὶ ἕνωσον αὐτοὺς τῇ ἁγίᾳ σου »ἐκκλησίᾳ καὶ μετόχους ποίησον τῶν θείων μυστηρίων διὰ »Χριστοῦ, τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντος· »δι' οὗ σοι δόξα καὶ τὸ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰ»ῶνας· ἀμήν.« Καὶ μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος λεγέτω »Προέλ»θετε, οἱ κατηχούμενοι, ἐν εἰρήνῃ.«

Καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν αὐτοὺς λεγέτω »Εὔξασθε, οἱ ἐνερ- 4 »γούμενοι ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων. Ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ »αὐτῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς διὰ Χριστοῦ »ἐπιτιμήσῃ τοῖς ἀκαθάρτοις καὶ πονηροῖς πνεύμασι καὶ ῥύση»ται τοὺς αὐτοῦ ἱκέτας ἀπὸ τῆς τοῦ ἀλλοτρίου καταδυναστείας· »ὁ ἐπιτιμήσας τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων καὶ τῷ ἀρχεκάκῳ δια»βόλῳ, ἐπιτιμήσῃ αὐτὸς καὶ νῦν τοῖς ἀποστάταις τῆς εὐσε»βείας καὶ ῥύσηται τὰ ἑαυτοῦ πλάσματα ἀπὸ τῆς ἐνεργείας

τὴν. — *τὰ τέλη:* Bov. „praesides" (infra cap. 36).

3. *Ὁ Θεὸς κτλ.:* Vind. Bov. inscribunt *Κεφ. ϛ'. χειροθεσία τῶν κατηχουμένων,* additurque in cod. Vind. minutioribus litteris *τῆς ἁγίας ἀναφορᾶς τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἀνδρέου* (cf. cap. 3 tit.). — *ὁ Θεὸς τοῦ Παρακλήτου:* Vind. *ὁ τοῦ Παρακλήτου προβολεὺς* (cf. VI, 11, 1; infra cap. 37, 1) ad proscribendum errorem Macedonii. — *τοὺς δούλους σου:* Bov. om. — *θείων μ. διὰ Χριστοῦ:* Bov. „sanctorum m. per Christum Jesum". — *ὑπὲρ αὐτῶν:* Bov. „pro nobis". — *Καὶ μετὰ τοῦτο κτλ.:* Bov. cap. 7, inscriptum „Sermo diaconi pro energumenis".

4. Additur in cod. Vind. ante ea, quae diaconus dicit: *Κεφ. ζ'. προσφώνησις ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων.* — *ἐκτενῶς πάντες:* Turr. transposita legit, et *πάντες* ad antecedentia trahit. — *καὶ ῥύσεται* usque ad *καταδυναστείας:* Turr. om.; inter quae Vind. Bov. habent *οἰκέτας* pro *ἱκέτας* (v. VII, 32, 3; infra cap. 9, 1).

»αὐτοῦ καὶ καθαρίσῃ αὐτά, ἃ μετὰ πολλῆς σοφίας ἐποίησεν. »Ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν· σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐ»τούς, ὁ Θεός, ἐν τῇ δυνάμει σου. Κλίνατε, οἱ ἐνεργούμενοι,
Cap. 7, 1 »καὶ εὐλογεῖσθε.« Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων *»Ὁ »τὸν ἰσχυρὸν δήσας καὶ πάντα τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσας, ὁ »δοὺς ἡμῖν ἐξουσίαν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων πατεῖν καὶ »ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, ὁ τὸν ἀνθρωποκτόνον »ὄφιν δεσμώτην παραδοὺς ἡμῖν ὡς στρουθίον παιδίοις, ὃν »πάντα φρίττει καὶ τρέμει ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου· ὁ »ῥήξας αὐτὸν ὡς ἀστραπὴν ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν, οὐ τοπικῷ »ῥήγματι, ἀλλὰ ἀπὸ τιμῆς εἰς ἀτιμίαν δι' ἑκούσιον αὐτοῦ κα»κόνοιαν· οὗ τὸ βλέμμα ξηραίνει ἀβύσσους καὶ ἡ ἀπειλὴ τήκει »ὄρη καὶ ἡ ἀλήθεια μένει εἰς τὸν αἰῶνα, ὃν αἰνεῖ τὰ νήπια »καὶ εὐλογεῖ τὰ θηλάζοντα, ὃν ὑμνοῦσι καὶ προςκυνοῦσιν ἄγγε»λοι· ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, ὁ »ἁπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζονται, ὁ ἀπειλῶν θαλάσσῃ »καὶ ξηραίνων αὐτὴν καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς αὐτῆς ἐξερη»μῶν, οὗ νεφέλαι κονιορτὸς τῶν ποδῶν, ὁ περιπατῶν ἐπὶ θα»λάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους· μονογενὴς Θεέ, μεγάλου πατρὸς υἱέ, »ἐπιτίμησον τοῖς πονηροῖς πνεύμασι καὶ ῥῦσαι τὰ ἔργα τῶν »χειρῶν σου ἐκ τῆς τοῦ ἀλλοτρίου πνεύματος ἐνεργείας· ὅτι »σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας, καὶ διὰ σοῦ τῷ σῷ πατρὶ ἐν ἁγίῳ »πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Προέλθετε, οἱ ἐνεργούμενοι.«

2 Καὶ μετ' αὐτοὺς προςφωνείτω »Εὔξασθε, οἱ φωτιζόμενοι. »Ἐκτενῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν, ὅπως »ὁ Κύριος καταξιώσῃ αὐτούς, μυηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ »θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βα»σιλείας αὐτοῦ καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἑνώσῃ καὶ »συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ »ἐκκλησίᾳ. Σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ἐν τῇ σῇ χάριτι.« Κατασφραγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναν-

Cap. 7. (Bov. 8.) Tit. *ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων* (Vindd. *χειροθεσία ἐπὶ τῶν ἐνεργουμένων*).

1. *δήσας:* in libris editis perperam *δείσας* (cf. II, 11). — *ἀλήθεια:* Bov. add. „Domini". — *ποταμοὺς αὐτῆς* c. Turr. („fluvios ejus"); vulgo *π. αὐτοὺς*; Vind. Bov. *ποταμούς*, ut Nah. I, 4. — *εἰς τοὺς αἰῶνας:* Turr. om. — *Προέλθετε:* Vind. *προσέλθετε*, perperam. — *Καὶ ὁ δ. κτλ.:* Bov. cap. 9, inscriptum „Sermo diaconi pro illuminandis".

2. *Εὔξασθε:* hinc in Vindd. incipit cap. 9, cui inscripta sunt *προσφώνησις τῶν φωτιζομένων*. — *Σῶσον:* Vind. praefigit *ἔτι ἐκτενῶς ὑπὲρ αὐτῶν δεηθῶμεν*, ut supra cap. 6, 1. 4, infra 8, 3. — *τῷ Θεῷ:* Turr. „in nomine Dei patris".

τες εὐλογείσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τήνδε τὴν εὐλογίαν »* Ὁ προειπὼν διὰ τῶν ἁγίων σου προφητῶν τοῖς μυουμένοις **Cap. 8, 1** »Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε (Is. I, 16), καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ »νομοθετήσας τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν· αὐτὸς καὶ νῦν »ἔπιδε ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς καὶ ἁ»γίασον, καὶ παρασκεύασον ἀξίους γενέσθαι τῆς πνευματικῆς »σου δωρεᾶς καὶ τῆς ἀληθινῆς υἱοθεσίας, τῶν πνευματικῶν »σου μυστηρίων, τῆς μετὰ τῶν σωζομένων ἐπισυναγωγῆς διὰ »Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν· δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας »ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.« Καὶ λεγέτω ὁ διάκονος »Προέλθετε, οἱ φωτιζόμενοι.«

Καὶ μετὰ τοῦτο κηρυττέτω »Εὔξασθε, οἱ ἐν τῇ μετανοίᾳ. 2 »Ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν παρακαλέσω»μεν, ὅπως ὁ φιλοικτίρμων Θεὸς ὑποδείξῃ αὐτοῖς ὁδὸν μετα»νοίας, προςδέξηται αὐτῶν τὴν παλινῳδίαν καὶ τὴν ἐξομολό»γησιν, καὶ συντρίψῃ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐν »τάχει καὶ λυτρώσηται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς παγίδος τοῦ διαβόλου »καὶ τῆς ἐπηρείας τῶν δαιμόνων, καὶ ἐξέληται αὐτοὺς ἀπὸ »παντὸς ἀθεμίτου λόγου καὶ πάσης ἀτόπου πράξεως καὶ πο»νηρᾶς ἐννοίας, συγχωρήσῃ δὲ αὐτοῖς πάντα τὰ παραπτώματα »αὐτῶν τά τε ἑκούσια καὶ τὰ ἀκούσια καὶ ἐξαλείψῃ τὸ κατ' »αὐτῶν χειρόγραφον καὶ ἐγγράψηται αὐτοὺς ἐν βίβλῳ ζωῆς, »καθάρῃ δὲ αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύμα»τος καὶ ἑνώσῃ αὐτοὺς ἀποκαταστήσας εἰς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ »ποίμνην· ὅτι αὐτὸς γινώσκει τὸ πλάσμα ἡμῶν, ὅτι τίς καυχή»σεται ἁγνὴν ἔχειν καρδίαν ἢ τίς παῤῥησιάσεται καθαρὸς εἶ»ναι ἀπὸ ἁμαρτίας; πάντες γάρ ἐσμεν ἐν ἐπιτιμίοις. Ἔτι 3 »ὑπὲρ αὐτῶν ἐκτενέστερον δεηθῶμεν· ὅτι χαρὰ γίνεται ἐν οὐ»ρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι· ὅπως ἀποστραφέντες »πᾶν ἔργον ἀθέμιτον προςοικειωθῶσι πάσῃ πράξει ἀγαθῇ, ἵνα »ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ᾗ τάχος, εὐμενῶς προςδεξάμενος αὐτῶν »τὰς λιτάς, ἀποκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν καὶ

Cap. 8. (Bov. 10.) Tit. *ὑπὲρ τῶν βαπτιζομένων* (Vindd. *χειροθεσία ἐπὶ τῶν β.*; Bov. „oratio tertia super illuminandos“).

1. *Καὶ λεγέτω κτλ.:* Bov. cap. 11, inscriptum „Sermo diaconi pro poenitentibus“.

2. *Εὔξασθε:* hinc ordiuntur Vindd. cap. 11, inscriptum *προςφώνησις ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ.* — *Ἐκτενῶς:* Bov. Turr. M. cum iis, quae praecedunt, jungunt (Bovio etiam *πάντες* addente), quod vetatur cap. 6, 4; 7, 2. — *ἀδελφῶν:* Vind. add. *ἡμῶν.* — *καθάρῃ:* edd. *καθαρῇ.*

3. *ᾗ τάχος* c. Turr. („quam celerrime“); vulgo *ἢ τάχος*, quod tantum non ineptum est. — *αὐτοὺς εἰς τὴν προτέραν ἀξίαν καὶ ἀποδώσῃ αὐτοῖς τὴν* c. Vindd., auctore Clerico; vulgo *αὐτοῖς.* — *τὰ διαβήματα αὐτῶν ἀλλὰ καταξιωθῶσι* c. Vindd., eodem viro docto

»ἀποδώσῃ αὐτοῖς τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου καὶ πνεύματι »ἡγεμονικῷ στηρίξῃ αὐτούς, ἵνα μηκέτι σαλευθῶσι τὰ διαβή»ματα αὐτῶν, ἀλλὰ καταξιωθῶσι κοινωνοὶ γενέσθαι τῶν ἁγίων »αὐτοῦ ἱερῶν καὶ μέτοχοι τῶν θείων μυστηρίων· ἵνα, ἄξιοι »ἀποφανθέντες τῆς υἱοθεσίας, τύχωσι τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἔτι »ἐκτενῶς πάντες ὑπὲρ αὐτῶν εἴπωμεν· Κύριε ἐλέησον· σῶσον »αὐτούς, ὁ Θεός, καὶ ἀνάστησον τῷ ἐλέει σου. Ἀναστάντες »τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε.«

Cap. 9, 1 Ἐπευχέσθω οὖν ὁ ἐπίσκοπος τοιάδε * »Παντοκράτορ Θεὲ αἰώ»νιε, δέσποτα τῶν ὅλων, κτίστα καὶ πρύτανι τῶν πάντων, ὁ »τὸν ἄνθρωπον κόσμου κόσμον ἀναδείξας διὰ Χριστοῦ καὶ νό»μον δοὺς αὐτῷ ἔμφυτον καὶ γραπτὸν πρὸς τὸ ζῆν αὐτὸν ἐν»θέσμως ὡς λογικόν, καὶ ἁμαρτόντι ὑποθήκην δοὺς πρὸς με»τάνοιαν τὴν σαυτοῦ ἀγαθότητα· ἔπιδε ἐπὶ τοὺς κεκλικότας »σοι αὐχένα ψυχῆς καὶ σώματος, ὅτι οὐ βούλει τὸν θάνατον »τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴν μετάνοιαν, ὥςτε ἀποστρέψαι αὐτὸν »ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς καὶ ζῆν. Ὁ νινευιτῶν προς»δεξάμενος τὴν μετάνοιαν, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σω»θῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ὁ τὸν υἱὸν προςδε»ξάμενος τὸν καταφαγόντα τὸν βίον αὐτοῦ ἀσώτως πατρικοῖς »σπλάγχνοις διὰ τὴν μετάνοιαν, αὐτὸς καὶ νῦν πρόςδεξαι τῶν »ἱκετῶν σου τὴν μετάγνωσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὃς οὐχ ἁμαρτήσεταί »σοι· ἐὰν γὰρ ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε Κύριε, τίς ὑποστή»σεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστι (Ps. CXXX, 3. 4)· καὶ »ἀποκατάστησον αὐτοὺς τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ προτέρᾳ »ἀξίᾳ καὶ τιμῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν, »δι' οὗ σοι δόξα καὶ προςκύνησις ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς »αἰῶνας· ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Ἀπολύεσθε, οἱ ἐν »μετανοίᾳ.«

2 Καὶ προςτιθέτω »Μήτις τῶν μὴ δυναμένων προελθέτω. »Ὅσοι πιστοί, κλίνωμεν γόνυ· δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χρι»στοῦ αὐτοῦ, πάντες συντόνως τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ

praeeunte, qui in simili terminatione verborum σαλευθῶσι et καταξιωθῶσι causam ponit, cur vulgo omittantur cum maximo sententiae detrimento. — σῶσον κτλ.: Bov. cap. 12, inscriptum „Impositio manuum pro poenitentibus". Idem mox Ἐπευχέσθω κτλ. in textu non habet, sed inscriptionis instar, capitis tamen numero non addito.

Cap. 9. Tit. χειροθεσία καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ (Bov. hoc loco non habet neque capitis initium neque summam).

1. τῇ ἁγίᾳ σου ἐκκλ.: Turr. om. ἁγίᾳ.

2. προελθέτω: Bov. „accedat" (προςελθέτω); quae scriptio Cotelerio judice nequaquam aspernanda commendatur iis, quae II, 57, 14 leguntur; vulgatam tueri videntur infra cap. 11, 5; can. 9. — πάντες c. Bov. Turr. Cot. ad sequentia transtulimus; M. antecedentibus adjungit.

»παρακαλέσωμεν. *Ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐσταθείας τοῦ Cap. 10, 1
»κόσμου καὶ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ τῶν ὅλων
»Θεὸς ἀΐδιον καὶ ἀναφαίρετον τὴν ἑαυτοῦ εἰρήνην ἡμῖν παρά-
»σχοιτο, ἵνα ἐν πληροφορίᾳ τῆς κατ' εὐσέβειαν ἀρετῆς διατε-
»λοῦντας ἡμᾶς συντηρήσῃ. Ὑπὲρ τῆς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀπο-
»στολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων δεηθῶμεν,
»ὅπως ὁ Κύριος ἄσειστον αὐτὴν καὶ ἀκλυδώνιστον διαφυλάξῃ
»καὶ διατηρήσῃ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τεθεμελιωμέ-
»νην ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ ὑπὲρ τῆς ἐνθάδε ἁγίας παροικίας
»δεηθῶμεν, ὅπως καταξιώσῃ ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων Κύριος ἀνενδό-
»τως τὴν ἐπουράνιον αὐτοῦ ἐλπίδα μεταδιώκειν καὶ ἀδιάλειπτον
»αὐτῷ τῆς δεήσεως ἀποδιδόναι τὴν ὀφειλήν. Ὑπὲρ πάσης ἐπι- 2
»σκοπῆς τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τῶν ὀρθοτομούντων τὸν λόγον
»τῆς σῆς ἀληθείας δεηθῶμεν· καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν
»Ἰακώβου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὑπὲρ τοῦ ἐπι-
»σκόπου ἡμῶν Κλήμεντος καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν,
»ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν Εὐοδίου καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ
»δεηθῶμεν, ὅπως ὁ οἰκτίρμων Θεὸς χαρίσηται αὐτοὺς ταῖς
»ἁγίαις αὐτοῦ ἐκκλησίαις σώους, ἐντίμους, μακροημερεύοντας,
»καὶ τίμιον αὐτοῖς τὸ γῆρας παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δι-
»καιοσύνῃ· καὶ ὑπὲρ τῶν πρεσβυτέρων ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως
»ὁ Κύριος ῥύσηται αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς ἀτόπου καὶ πονηροῦ
»πράγματος καὶ σῶον καὶ ἔντιμον τὸ πρεσβυτέριον αὐτοῖς πα-
»ράσχοι. Ὑπὲρ πάσης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας
»δεηθῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος ἄμεμπτον τὴν διακονίαν αὐτοῖς πα-
»ράσχηται· ὑπὲρ ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν, παρθένων χηρῶν τε καὶ
»ὀρφανῶν δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν συζυγίαις καὶ τεκνογονίαις
»δεηθῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος τοὺς πάντας αὐτοὺς ἐλεήσῃ· ὑπὲρ
»εὐνούχων ὁσίως πορευομένων δεηθῶμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐγκρατείᾳ
»καὶ εὐλαβείᾳ δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῶν καρποφορούντων ἐν τῇ 3
»ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ποιούντων τοῖς πένησι τὰς ἐλεημοσύνας δεη-
»θῶμεν, καὶ ὑπὲρ τῶν τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπαρχὰς προσφε-

Cap. 10. (Bov. 13.) Tit. *προσφώνησις ὑπὲρ τῶν πιστῶν.*

1. *τῆς δεήσεως:* M. om. *τῆς.*

2. *Ἰακώβου:* v. Drey hoc et quae sequuntur nomina, non immerito in dubium vocat (pag. 188). — *Εὐοδίου:* Vind. *Ἀννιανοῦ* (cf. VII, 46, 1). — *ὁ οἰκτίρμων Θεός:* Turr. „Deus miserationum“ (*ὁ οἰκτιρμῶν Θ.*); Bov. „misericordiam Deus“, omisso quod sequitur *αὐτοῦ.* — *ἁγίαις:* Bov. om. — *σῶον καί:* Turr. om. — *Ὑπὲρ πάσης* usque ad *ὑπηρεσίας:* Turr. „pro omnibus diaconis et ministris“. — *τοὺς πάντας αὐτούς:* Turr. „eis“, et nescio, an illa non addita sint, ut declararetur, *αὐτοὺς* ad omnes pertinere, qui post diaconos commemorati essent; Bov. „omnium suorum“ (*τ. π. αὐτοῦ*).

3. *ἁγίᾳ:* Turr. om. — *πανάγαθος:*

»ρόντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ πανάγαθος »Θεὸς ἀμείψηται αὐτοὺς ταῖς ἐπουρανίαις αὐτοῦ δωρεαῖς καὶ »δῷ αὐτοῖς ἐν τῷ παρόντι ἑκατονταπλασίονα καὶ ἐν τῷ μέλ- »λοντι ζωὴν αἰώνιον, καὶ χαρίσηται αὐτοῖς ἀντὶ τῶν προςκαί- »ρων τὰ αἰώνια, ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια. Ὑπὲρ τῶν »νεοφωτίστων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος στη- »ρίξῃ αὐτοὺς καὶ βεβαιώσῃ. Ὑπὲρ τῶν ἐν ἀῤῥωστίᾳ ἐξεταζο- »μένων ἀδελφῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος ῥύσηται αὐ- »τοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, καὶ σώους ἀποκατα- »στήσῃ τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ· ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπο- »ρούντων δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν μετάλλοις καὶ ἐξορίαις »καὶ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς ὄντων διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου »δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ καταπονουμένων δεη- 4 »θῶμεν. Ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ μισούντων ἡμᾶς δεηθῶμεν, ὑπὲρ »τῶν διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν, ὅπως »ὁ Κύριος πραΰνας τὸν θυμὸν αὐτῶν διασκεδάσῃ τὴν καθ' ἡμῶν »ὀργήν· ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων δεηθῶμεν, ὅπως 5 »ὁ Κύριος αὐτοὺς ἐπιστρέψῃ. Τῶν νηπίων τῆς ἐκκλησίας μνη- »μονεύσωμεν, ὅπως ὁ Κύριος τελειώσας αὐτὰ ἐν τῷ φόβῳ αὐ- »τοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγάγῃ. Ὑπὲρ ἀλλήλων δεηθῶμεν, ὅπως »ὁ Κύριος τηρήσῃ ἡμᾶς καὶ φυλάξῃ τῇ αὐτοῦ χάριτι εἰς τέλος »καὶ ῥύσηται ἡμᾶς τοῦ πονηροῦ καὶ πάντων τῶν σκανδάλων »τῶν ἐργαζομένων τὴν ἀνομίαν καὶ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐ- »τοῦ τὴν ἐπουράνιον· ὑπὲρ πάσης ψυχῆς χριστιανῆς δεηθῶμεν. »Σῶσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, τῷ ἐλέει σου. Ἐγειρώ- »μεθα· δεηθέντες ἐκτενῶς ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι Θεῷ »διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα.« Ἐπευχέσθω δὲ ὁ ἀρ-

Cap. 11, 1 χιερεὺς καὶ λεγέτω * »Κύριε παντοκράτορ, ὕψιστε ὁ ἐν ὑψηλοῖς »κατοικῶν, ἅγιε ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενε, ἄναρχε, μόναρχε, ὁ διὰ »Χριστοῦ κήρυγμα γνώσεως δοὺς ἡμῖν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς σῆς »δόξης καὶ τοῦ ὀνόματός σου οὗ ἐφανέρωσεν ἡμῖν εἰς κατά- »ληψιν· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε δι' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποίμνιόν σου »τοῦτο καὶ λύτρωσαι αὐτὸ πάσης ἀγνοίας καὶ πονηρᾶς πράξεως, »καὶ δὸς φόβῳ φοβεῖσθαί σε καὶ ἀγάπῃ ἀγαπᾶν σε καὶ στέλ- »λεσθαι ἀπὸ προςώπου δόξης σου· εὐμενὴς αὐτοῖς γενοῦ καὶ

Bov. „sanctus". — *Θεὸς:* Turr. „dominus".

4. *ὀργήν:* Vind. add. *δεηθῶμεν.*

5. *τηρήσῃ:* Vind. *διατηρήσῃ.* — *τοῦ πονηροῦ:* Turr. „ab omni malo" (*παντὸς π.*). — *δὲ:* Vind. *οὖν.* — *ὁ ἀρχιερεὺς:* Turr. „episcopus".

Cap. 11. (Bov. 14.) Tit. *ἐπίκλησις τῶν πιστῶν* (Bovio tituli instar sunt proximae sex voces capitis praecedentis; v. s. cap. 8, 3).

»ἵλεως καὶ ἐπήκοος ἐν ταῖς προσευχαῖς αὐτῶν καὶ φύλαξον αὐ»τοὺς ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, ἵνα ὦσιν ἅγιοι σω»ματι καὶ ψυχῇ, μὴ ἔχοντες σπῖλον ἢ ῥυτίδα ἤ τι τῶν τοιού»των, ἀλλ' ἵνα ὦσιν ἄρτιοι καὶ μηδεὶς ἐν αὐτοῖς ᾖ κολοβὸς ἢ »ἀτελής. Ἀρωγὲ δυνατὲ ἀπροςωπόληπτε, γενοῦ ἀντιλήπτωρ 2 »τοῦ λαοῦ σου τούτου, ὃν ἐξηγόρασας τῷ τιμίῳ τοῦ Χριστοῦ »σου αἵματι, προστάτης, ἐπίκουρος, ταμίας, φύλαξ, τεῖχος ἐρυ»μνότατον, φραγμὸς ἀσφαλείας· ὅτι ἐκ τῆς σῆς χειρὸς οὐδεὶς »ἁρπάσαι δύναται, οὐδὲ γάρ ἐστι Θεὸς ὥςπερ σὺ ἕτερος, ὅτι »ἐν σοὶ ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν. Ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, »ὅτι ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστιν, ἀπροςχάριστε, ἀπαραλόγιστε· »ῥῦσαι αὐτοὺς πάσης νόσου καὶ πάσης μαλακίας, παντὸς παρα»πτώματος, πάσης ἐπηρείας καὶ ἀπάτης, ἀπὸ φόβου ἐχθροῦ, »ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας, ἀπὸ πράγματος ἐν σκότει δια»πορευομένου· καὶ καταξίωσον αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς τῆς ἐν »Χριστῷ τῷ υἱῷ σου τῷ μονογενεῖ, τῷ Θεῷ καὶ σωτῆρι ἡμῶν, »δι' οὗ σοι δόξα καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ »εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.«

Καὶ μετὰ τοῦτο λεγέτω ὁ διάκονος »Πρόσχωμεν«· καὶ ἀσπα- 3 ζέσθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν καὶ λεγέτω »Ἡ εἰρήνη τοῦ »Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν«, καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινάσθω »Καὶ μετὰ »τοῦ πνεύματός σου.« Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν »Ἀσπά- 4 »σασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ«· καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκούς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. Τὰ παιδία δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βή- 5 ματι, καὶ διάκονος αὐτοῖς ἕτερος ἔστω ἐφεστώς, ὅπως μὴ ἀτακτῶσι· καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατείτωσαν καὶ σκοπείτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὅπως μὴ θόρυβός τις γένηται καὶ μή τις νεύσῃ ἢ ψιθυρίσῃ ἢ νυστάξῃ. Οἱ δὲ διάκονοι ἱστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, ὅπως μή τις ἐξέλθοι μήτε ἀνοιχθῇ ἡ θύρα, κἂν πιστός τις ᾖ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς. Εἷς δὲ ὑποδιά- 6 κονος διδότω ἀπόνιψιν χειρῶν τοῖς ἱερεῦσι, σύμβολον καθαρότητος ψυχῶν Θεῷ ἀνακειμένων.

2. *τούτου:* Turr. om. — *ἐξηγόρασας:* Vindd. *ὃν ἐξελέξω ἐκ μυριάδων,* quae reciperemus, si liqueret, utrum omissa sint (quod veri simillimum) quae sequuntur usque ad *αἵματι*, an legantur in istis codicibus. — *φραγμὸς ἀσφαλείας* c. Vindd.; vulgo *φραγμὸς, ἀσφάλεια.* — *πετομένου:* M. *πετωμένου.* — *καὶ ἀεί:* Turr. om.

3. Hinc incipit Bov. cap. 15, inscriptum „Apparatus ad mysticum sacrificium".

5. *θόρυβός τις:* Vind. om. *τις.*

Cap. 12, 1 *Φημὶ δὴ κἀγὼ Ἰάκωβος, ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου, ἵν᾽ εὐθὺς ὁ διάκονος λέγῃ »Μή τις τῶν κατηχουμένων, μή τις »τῶν ἀκροωμένων, μή τις τῶν ἀπίστων, μή τις τῶν ἑτεροδό- »ξων· οἱ τὴν πρώτην εὐχὴν εὐχόμενοι προέλθετε· τὰ παιδία »προςλαμβάνεσθε, αἱ μητέρες· μή τις κατά τινος, μή τις ἐν »ὑποκρίσει· ὀρθοὶ πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἑστῶ-* 2 *»τες ὦμεν προςφέρειν.« Ὧν γενομένων, οἱ διάκονοι προςαγέτωσαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἐξ εὐωνύμων στηκέτωσαν, ὡς ἂν μαθηταὶ παρεστῶτες διδασκάλῳ· δύο δὲ διάκονοι ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τοῦ θυσιαστηρίου κατεχέτωσαν ἐξ ὑμένων λεπτῶν ῥιπίδιον ἢ πτερῶν ταῶνος ἢ ὀθόνης, καὶ ἠρέμα ἀποσοβείτωσαν τὰ μικρὰ τῶν ἱπταμένων ζώων, ὅπως ἂν μὴ ἐγ-* 3 *χρίμπτωνται εἰς τὰ κύπελλα. Εὐξάμενος οὖν καθ᾽ ἑαυτὸν ὁ ἀρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσι καὶ λαμπρὰν ἐσθῆτα μετενδὺς καὶ στὰς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος εἰπάτω »Ἡ χάρις τοῦ παν- »τοκράτορος Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι- »στοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔστω μετὰ πάντων »ὑμῶν«* (2 Cor. XIII, 13)· *καὶ πάντες συμφώνως λεγέτωσαν ὅτι »καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου«. Καὶ ὁ ἀρχιερεύς »Ἄνω τὸν »νοῦν«· καὶ πάντες »Ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον«. Καὶ ὁ ἀρχιερεύς »Εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ«· καὶ πάντες »Ἄξιον καὶ δί-* 4 *»καιον«. Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰπάτω »Ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δί- »καιον πρὸ πάντων ἀνυμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν τὸν πρὸ »τῶν γενητῶν ὄντα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ »γῆς ὀνομάζεται, τὸν μόνον ἀγέννητον καὶ ἄναρχον καὶ ἀβασι-*

Cap. 12. Tit. *διάταξις Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Ζεβεδαίου* (Bov. nec titulum istum habet, nec capitis initium facit).

1. *Ἰάκωβος:* in Vind. scholium est ad haec verba *Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ζεβεδαίου, ἀδελφὸς Ἰωάννου, ἐκήρυξεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνῃρέθη μαχαίρᾳ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ Τετράρχου καὶ κεῖται ἐν Καισαρείᾳ. — προέλθετε:* Cot. legi jussit *προςέλθετε*, si *ἡ πρώτη εὐχὴ* ea esset, quae cap. 9, 2 sqq. descripta est. Quae quin sit, equidem non dubito (cf. cap. 35. 37, 3; 40, 2), eam ob rem sic dicta, quod infra (18 sqq.) cap. 13 initio tantum non ad verbum repetitur: ex viri docti sententia quamvis admodum probabili textum mutare dubito, quum fieri possit, ut mente suppleatur *μόνην*, et intelligantur poenitentes a communione proximi, quibus his precibus interesse licebat, iis peractis discedendum erat (cf. Conc. Ancyr. can. 4 sqq. Conc. Quinisextum can. 87 cet.). — *ὦμεν:* Bov. „sinamus“ (*ἐῶμεν*).

2. *δύο δὲ:* M. om. *δὲ*. — *ἠρέμα:* Cot. *ἥρεμα*; M. *ἡρέμα*. — *τὰ κύπελλα:* Turr. „calicem“ (plures calices Graecorum expulsurus).

3. Bov. hinc computat cap. 16, cui inscribit: „Gratiarum actio ante consecrationem“. — *ποιησάμενος:* vulgo add. *εἰς πάντας*, quod c. Vind. Bov. Turr. omisimus.

4. *τὸν πρὸ τῶν γενητῶν ὄντα:* Turr. „qui ex aeternitate ante conditum uni-

»λευτον καὶ ἀδέσποτον, τὸν ἀνενδεῆ, τὸν παντὸς ἀγαθοῦ χο-
»ρηγὸν, τὸν πάσης αἰτίας καὶ γενέσεως κρείττονα, τὸν πάντοτε
»κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡςαύτως ἔχοντα· ἐξ οὗ τὰ πάντα, καθάπερ
»ἔκ τινος ἀφετηρίας, εἰς τὸ εἶναι παρῆλθεν. Σὺ γὰρ εἶ ἡ
»ἄναρχος γνῶσις, ἡ ἀίδιος ὅρασις, ἡ ἀγέννητος ἀκοὴ, ἡ ἀδίδα-
»κτος σοφία, ὁ πρῶτος τῇ φύσει καὶ μόνος τῷ εἶναι καὶ κρείτ-
»των παντὸς ἀριθμοῦ· ὁ τὰ πάντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ
»εἶναι παραγαγὼν διὰ τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, αὐτὸν δὲ πρὸ
»πάντων αἰώνων γεννήσας βουλήσει καὶ δυνάμει καὶ ἀγαθό-
»τητι ἀμεσιτεύτως, υἱὸν μονογενῆ, λόγον Θεὸν, σοφίαν ζῶσαν,
»πρωτότοκον πάσης κτίσεως, ἄγγελον τῆς μεγάλης βουλῆς σου,
»ἀρχιερέα σόν, βασιλέα δὲ καὶ Κύριον πάσης νοητῆς καὶ αἰ-
»σθητῆς φύσεως, τὸν πρὸ πάντων, δι' οὗ τὰ πάντα. Σὺ γὰρ, 5
»Θεὲ αἰώνιε, δι' αὐτοῦ τὰ πάντα πεποίηκας καὶ δι' αὐτοῦ
»τῆς προςηκούσης προνοίας τὰ ὅλα ἀξιοῖς· δι' οὗ γὰρ τὸ εἶναι
»ἐχαρίσω, δι' αὐτοῦ καὶ τὸ εὖ εἶναι ἐδωρήσω· ὁ Θεὸς καὶ
»πατὴρ τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ σου, ὁ δι' αὐτοῦ πρὸ πάντων
»ποιήσας τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ αἰῶνάς τε καὶ στρατιὰς
»δυνάμεις τε καὶ ἐξουσίας ἀρχάς τε καὶ θρόνους ἀρχαγγέλους
»τε καὶ ἀγγέλους, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ποιήσας δι' αὐτοῦ
»τὸν φαινόμενον τοῦτον κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Σὺ γὰρ 6
»εἶ ὁ τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν στήσας καὶ ὡς δέῤῥιν ἐκτείνας
»καὶ τὴν γῆν ἐπ' οὐδενὸς ἱδρύσας γνώμῃ μόνῃ, ὁ πήξας στε-
»ρέωμα καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν κατασκευάσας, ὁ ἐξαγαγὼν φῶς
»ἐκ θησαυρῶν καὶ τῇ τούτου στολῇ ἐπαγαγὼν τὸ σκότος εἰς
»ἀνάπαυλαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κινουμένων ζώων, ὁ τὸν ἥλιον
»τάξας εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας ἐν οὐρανῷ καὶ τὴν σελήνην εἰς
»ἀρχὰς τῆς νυκτὸς καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀστέρων ἐν οὐρανῷ κα-
»ταγράψας εἰς αἶνον τῆς σῆς μεγαλοπρεπείας· ὁ ποιήσας ὕδωρ
»πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, ἀέρα ζωτικὸν πρὸς εἰςπνοὴν καὶ
»φωνῆς ἀπόδοσιν διὰ γλώττης πληττούσης τὸν ἀέρα καὶ ἀκοὴν
»συνεργουμένην ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐπαΐειν εἰςδεχομένην τὴν προς-
»πίπτουσαν αὐτῇ λαλιάν· ὁ ποιήσας πῦρ πρὸς σκότους πα-
»ραμυθίαν, πρὸς ἐνδείας ἀναπλήρωσιν καὶ τὸ θερμαίνεσθαι
»ἡμᾶς καὶ φωτίζεσθαι ὑπ' αὐτοῦ· ὁ τὴν μεγάλην θάλασσαν
»χωρίσας τῆς γῆς καὶ τὴν μὲν ἀναδείξας πλωτήν, τὴν δὲ ποσὶ

versum existi". — *μόνος τῷ εἶναι* c. Vind., ut jam ante hunc codicem collatum Petrus Faber (Dodecameri cap. 11) legendum esse viderat, cujus conjecturam Cot. relatam impugnat; vulgo *νόμος τῷ εἶναι.* — *ὁ τὰ πάντα* c. Vind.; vulgo om. *ὁ.*

6. *στολῇ:* Vind. *συστολῇ* (Bov. „recessu"), quod non displicet. — *εἰςπνοὴν:* Vind. add. *καὶ ἀναπνοὴν,* quod arridet

»βάσιμον ποιήσας, καὶ τὴν μὲν ζώοις μικροῖς καὶ μεγάλοις »πληθύνας, τὴν δὲ ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις πληρώσας φυτοῖς »τε διαφόροις στέψας καὶ βοτάναις στεφανώσας καὶ ἄνθεσι »καλλύνας καὶ σπέρμασι πλουτίσας· ὁ συστησάμενος ἄβυσσον »καὶ μέγα κύτος αὐτῇ περιθεὶς, ἁλμυρῶν ὑδάτων σεσωρευμένα »πελάγη, περιφράξας δὲ αὐτὴν πύλαις ἄμμου λεπτοτάτης· ὁ »πνεύμασί ποτε μὲν αὐτὴν κορυφῶν εἰς ὀρέων μέγεθος, ποτὲ »δὲ στρωννύων αὐτὴν ὡς πεδίον, καί ποτε μὲν ἐκμαίνων χει- »μῶνι, ποτὲ δὲ πραΰνων γαλήνῃ ὡς ναυσιπόροις πλωτῆρσιν »εὔκολον εἶναι πρὸς πορείαν· ὁ ποταμοῖς διαζώσας τὸν ὑπὸ »σοῦ διὰ Χριστοῦ γενόμενον κόσμον καὶ χειμάῤῥοις ἐπικλύσας »καὶ πηγαῖς ἀεννάοις μεθύσας, ὄρεσι. δὲ περισφίγξας εἰς ἕδραν 7 »ἀτρεμῆ γῆς ἀσφαλεστάτην. Ἐπλήρωσας γάρ σου τὸν κόσμον »καὶ διεκόσμησας αὐτὸν βοτάναις εὐόσμοις καὶ ἰασίμοις, ζώοις »πολλοῖς καὶ διαφόροις, ἀλκίμοις καὶ ἀσθενεστέροις, ἐδωδίμοις »καὶ ἐνεργοῖς, ἡμέροις καὶ ἀτιθάσσοις, ἑρπετῶν συριγμοῖς, »πτηνῶν ποικίλων κλαγγαῖς· ἐνιαυτῶν κύκλοις, μηνῶν καὶ ἡμε- »ρῶν ἀριθμοῖς, τροπῶν τάξεσι, νεφῶν ὀμβροτόκων διαδρομαῖς »εἰς καρπῶν γονὰς καὶ ζώων σύστασιν, σταθμὸν ἀνέμων δια- »πνεόντων ὅτε προσταχθῶσι παρὰ σοῦ, τῶν φυτῶν καὶ τῶν 8 »βοτανῶν τὸ πλῆθος. Καὶ οὐ μόνον τὸν κόσμον ἐδημιούργη- »σας, ἀλλὰ καὶ τὸν κοσμοπολίτην ἄνθρωπον ἐν αὐτῷ ἐποίη- »σας, κόσμου κόσμον αὐτὸν ἀναδείξας· εἶπας γὰρ τῇ σῇ σοφίᾳ »Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίω- »σιν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πε- »τεινῶν τοῦ οὐρανοῦ (Gen. I, 26). Διὸ καὶ πεποίηκας αὐτὸν ἐκ ψυ- »χῆς ἀθανάτου καὶ σώματος σκεδαστοῦ, τῆς μὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, »τοῦ δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων· καὶ δέδωκας αὐτῷ κατὰ »μὲν τὴν ψυχὴν τὴν λογικὴν διάγνωσιν, εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας »διάκρισιν, δικαίου καὶ ἀδίκου παρατήρησιν· κατὰ δὲ τὸ σῶμα »τὴν πένταθλον ἐχαρίσω αἴσθησιν καὶ τὴν μεταβατικὴν κίνη- »σιν. Σὺ γὰρ, Θεὲ παντοκράτορ, διὰ Χριστοῦ παράδεισον ἐν »Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς ἐφύτευσας παντοίων φυτῶν ἐδωδίμων »κόσμῳ, καὶ ἐν αὐτῷ, ὡς ἂν ἐν ἑστίᾳ πολυτελεῖ, εἰςήγαγες

Clerico. — *κύτος* c. Vind. Bov., ut Cot. conjecerat; vulgo *κῆτος*. — *ὡς πεδίον* c. Vind. Turr.; vulgo *εἰς π.*

7. *Ἐπλήρωσας γὰρ:* Turr. „qui refercisti" (*ὁ πληρώσας* legisse videtur, et postea *διακοσμήσας*). — *ζώοις πολλοῖς καὶ διαφόροις:* Turr. „variisque animantibus". — *σταθμὸν ἀνέμων διαπν.:* Turr. „ad ventorum flatus". Totus locus male inter se cohaeret, et nescio, an non sit corruptus.

8. *αὐτὸν ἀναδείξας:* Vind. om. *αὐτόν.* — *ἀρχέτωσαν:* interpretes legisse videntur *ἀρχέτω.*

»αὐτόν· κἀν τῷ ποιεῖν νόμον δέδωκας αὐτῷ ἔμφυτον, ὅπως
»οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ ἔχοι τὰ σπέρματα τῆς θεογνωσίας.
»Εἰςαγαγὼν δὲ εἰς τὸν τῆς τρυφῆς παράδεισον, πάντων μὲν
»ἀνῆκας αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν πρὸς μετάληψιν, ἑνὸς δὲ μόνου
»τὴν γεῦσιν ἀπεῖπας ἐπ' ἐλπίδι κρειττόνων, ἵνα, ἐὰν φυλάξῃ
»τὴν ἐντολήν, μισθὸν ταύτης τὴν ἀθανασίαν κομίσηται. Ἀμε- 9
»λήσαντα δὲ τῆς ἐντολῆς καὶ γευσάμενον ἀπηγορευμένου καρ-
»ποῦ ἀπάτῃ ὄφεως καὶ συμβουλίᾳ γυναικὸς τοῦ μὲν παραδεί-
»σου δικαίως ἐξῶσας αὐτόν, ἀγαθότητι δὲ εἰς τὸ παντελὲς
»ἀπολλύμενον οὐχ ὑπερεῖδες, σὸν γὰρ ἦν δημιούργημα· ἀλλὰ
»καθυποτάξας αὐτῷ τὴν κτίσιν δέδωκας αὐτῷ οἰκείοις ἱδρῶσι
»καὶ πόνοις πορίζειν ἑαυτῷ τὴν τροφήν, σοῦ πάντα φύοντος
»καὶ αὔξοντος καὶ πεπαίνοντος· χρόνῳ δὲ πρὸς ὀλίγον αὐτὸν
»κοιμίσας, ὅρκῳ εἰς παλιγγενεσίαν ἐκάλεσας, ὅρον θανάτου λύ-
»σας, ζωὴν ἐξ ἀναστάσεως ἐπηγγείλω. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, 10
»ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος ἀνάριθμον χέας, τοὺς
»ἐμμείναντάς σοι ἐδόξασας, τοὺς δὲ ἀποστάντας σου ἐκόλασας,
»[καὶ] τοῦ μὲν Ἄβελ ὡς ὁσίου προςδεξάμενος τὴν θυσίαν, τοῦ
»δὲ ἀδελφοκτόνου Καΐν ἀποστραφεὶς τὸ δῶρον ὡς ἐναγοῦς·
»καὶ πρὸς τούτοις τὸν Σὴθ καὶ τὸν Ἐνὼς προςελάβου καὶ τὸν
»Ἐνὼχ μετατέθεικας. Σὺ γὰρ εἶ ὁ δημιουργὸς τῶν ἀνθρώπων
»καὶ τῆς ζωῆς χορηγὸς καὶ τῆς ἐνδείας πληρωτὴς καὶ τῶν νό-
»μων δοτὴρ καὶ τῶν φυλαττόντων αὐτοὺς μισθαποδότης καὶ
»τῶν παραβαινόντων αὐτοὺς ἔκδικος, ὁ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν
»ἐπαγαγὼν τῷ κόσμῳ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων, καὶ
»τὸν δίκαιον Νῶε ῥυσάμενος ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν λάρνακι
»σὺν ὀκτὼ ψυχαῖς, τέλος μὲν τῶν παρῳχηκότων, ἀρχὴν δὲ τῶν
»μελλόντων ἐπιγίνεσθαι· ὁ τὸ φοβερὸν πῦρ κατὰ τῆς σοδομη-
»νῆς πενταπόλεως ἐξάψας καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην θέ-
»μενος ἀπὸ κακίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῇ, καὶ τὸν ὅσιον
»Λὼτ ἐξαρπάσας τοῦ ἐμπρησμοῦ. Σὺ εἶ ὁ τὸν Ἀβραὰμ ῥυ- 11
»σάμενος προγονικῆς ἀσεβείας καὶ κληρονόμον τοῦ κόσμου κα-
»ταστήσας καὶ ἐμφανίσας αὐτῷ τὸν Χριστόν σου, ὁ τὸν Μελ-
»χισεδὲκ ἀρχιερέα τῆς λατρείας προχειρισάμενος, ὁ τὸν πολύ-
»τλαν θεράποντά σου Ἰὼβ νικητὴν τοῦ ἀρχεκάκου ὄφεως ανα-
»δείξας, ὁ τὸν Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας υἱὸν ποιησάμενος, ὁ τὸν Ἰα-
»κὼβ πατέρα δώδεκα παίδων καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ εἰς πλῆθος
»χέας καὶ εἰςαγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυ-

10. ἀνάριθμον: Vind. ἀναρίθμητον. Ἄβελ: Cot. Ἀβέλ.
— [καὶ] delendum esse videtur. —

»χαῖς· σὺ Κύριε, [τὸν] Ἰωσὴφ οὐχ ὑπερεῖδες, ἀλλὰ μισθὸν τῆς
»διὰ σὲ σωφροσύνης ἔδωκας αὐτῷ τὸ τῶν αἰγυπτίων ἄρχειν·
»σὺ, Κύριε, ἑβραίους ὑπὸ αἰγυπτίων καταπονουμένους οὐ πε-
»ριεῖδες διὰ τὰς πρὸς τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπαγγελίας, ἀλλ'
12 »ἐῤῥύσω, κολάσας αἰγυπτίους. Παραφθειράντων δὲ τῶν ἀν-
»θρώπων τὸν φυσικὸν νόμον, καὶ τὴν κτίσιν ποτὲ μὲν αὐτό-
»ματον νομισάντων, ποτὲ δὲ πλεῖον ἢ δεῖ τιμησάντων καὶ σοὶ,
»τῷ Θεῷ τῶν πάντων, συνταττόντων, οὐκ εἴασας πλανᾶσθαι·
»ἀλλὰ ἀναδείξας τὸν ἅγιόν σου θεράποντα Μωυσῆν, δι' αὐ-
»τοῦ πρὸς βοήθειαν τοῦ φυσικοῦ τὸν γραπτὸν νόμον δέδωκας,
»καὶ τὴν κτίσιν ἔδειξας σὸν ἔργον εἶναι, τὴν δὲ πολύθεον πλά-
»νην ἐξώρισας· τὸν Ἀαρὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἱερατικῇ τιμῇ
»ἐδόξασας, ἑβραίους ἁμαρτόντας ἐκόλασας, ἐπιστρέφοντας ἐδέ-
»ξω. Τοὺς αἰγυπτίους δεκαπλήγῳ ἐτιμωρήσω, θάλασσαν διε-
»λὼν ἰσραηλίτας διεβίβασας, αἰγυπτίους ἐπιδιώξαντας ὑποβρυ-
»χίους ἀπώλεσας, ξύλῳ πικρὸν ὕδωρ ἐγλύκανας, ἐκ πέτρας ἀ-
»κροτόμου ὕδωρ ἀνέχεας, ἐξ οὐρανοῦ τὸ μάννα ὗσας, τροφὴν
»ἐξ ἀέρος ὀρτυγομήτραν, στῦλον πυρὸς τὴν νύκτα πρὸς φωτι-
»σμὸν καὶ στῦλον νεφέλης ἡμέραν πρὸς σκιασμὸν θάλπους·
»τὸν Ἰησοῦν στρατηγὸν ἀναδείξας, ἑπτὰ ἔθνη χαναναίων δι'
»αὐτοῦ καθεῖλες, Ἰορδάνην διέῤῥηξας, τοὺς ποταμοὺς Ἠθὰμ
»ἐξήρανας, τείχη κατέῤῥιψας ἄνευ μηχανημάτων καὶ χειρὸς ἀν-
13 »θρωπίνης. Ὑπὲρ ἁπάντων σοι ἡ δόξα, δέσποτα παντοκράτορ.
»Σὲ προσκυνοῦσιν ἀνάριθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων,
»θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, δυνάμεων, στρατιῶν,
»αἰώνων· τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα Σεραφὶμ ταῖς μὲν
»δυσὶ κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυσὶ τὰς κεφαλάς,
»ταῖς δὲ δυσὶ πετόμενα, καὶ λέγοντα ἅμα χιλίαις χιλιάσιν ἀρ-
»χαγγέλων καὶ μυρίαις μυριάσιν ἀγγέλων ἀκαταπαύστως καὶ
»ἀσιγήτως βοώσαις (καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω) Ἅγιος, ἅγιος,
»ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης
»αὐτοῦ (Is. VI, 3)· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«
14 Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἑξῆς λεγέτω »Ἅγιος γὰρ εἶ ὡς ἀληθῶς

11. [*τὸν*] c. Vind., suasore Clerico, recepimus. — *πέντε:* interpretes om. (cf. Gen. XLVI, 27; Exod. I, 5). — *ἀλλ' ἐῤῥύσω, κ. αἰγ.:* Bov. om.
12. *ἀπώλεσας:* Vind. *ἐκόλασας.* — *τὸν Ἰησοῦν:* Turr. „Jesum Nave". — *κατέῤῥιψας:* Vind. *κατήῤῥηξας* (? *κατέῤῥηξας*). — *καὶ χειρὸς ἀνθρωπίνης:* Turr. om.

13. *δέσποτα παντοκράτορ:* Turr. „domine Deus". — *στρατιῶν, αἰώνων:* Bov. Turr. „aeternorum exercituum" et idem vult M., qui conjuncta habet; sed diversa sunt; v. s. 5. — *αὐτοῦ:* Bov. legit *σου,* ut VII, 35, 2.
14. Bov., hinc exorsus cap. 17, nullum titulum adscribit. — *γενόμενος,* cf. II, 24, 2; V, 16, 2; hujus libri cap. 1,

»καὶ πανάγιος, ὕψιστος καὶ ὑπερυψούμενος εἰς τοὺς αἰῶνας·
»ἅγιος δὲ καὶ ὁ μονογενής σου υἱὸς, ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς
»Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὃς εἰς πάντα ὑπηρετησάμενός σοι τῷ Θεῷ
»αὐτοῦ καὶ πατρὶ, εἴς τε δημιουργίαν διάφορον καὶ πρόνοιαν
»κατάλληλον, οὐ περιεῖδε τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπολλύμε-
»νον, ἀλλὰ μετὰ φυσικὸν νόμον, μετὰ νομικὴν παραίνεσιν,
»μετὰ προφητικοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίας
»(παραφθειρόντων σὺν τῷ θετῷ καὶ τὸν φυσικὸν νόμον καὶ
»τῆς μνήμης ἐκβαλλόντων τὸν κατακλυσμὸν, τὴν ἐκπύρωσιν,
»τὰς κατ' αἰγυπτίων πληγὰς, τὰς κατὰ παλαιστηνῶν σφαγὰς,
»καὶ μελλόντων ὅσον οὐδέπω ἀπόλλυσθαι πάντων) εὐδόκησεν
»αὐτὸς γνώμῃ σῇ ὁ δημιουργὸς ἀνθρώπου ἄνθρωπος γενέσθαι,
»ὁ νομοθέτης ὑπὸ νόμους, ὁ ἀρχιερεὺς ἱερεῖον, ὁ ποιμὴν πρό-
»βατον· καὶ ἐξευμενίσατό σε τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν καὶ πατέρα καὶ
»τῷ κόσμῳ κατήλλαξε καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοὺς πάντας
»ἠλευθέρωσε γενόμενος ἐκ παρθένου, γενόμενος ἐν σαρκὶ ὁ
»Θεὸς λόγος, ὁ ἀγαπητὸς υἱὸς, ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως,
»κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ ὑπ' αὐτοῦ προῤῥηθείσας προφητείας ἐκ
»σπέρματος Δαβὶδ καὶ Ἀβραὰμ, φυλῆς Ἰούδα· καὶ γέγονεν ἐν
»μήτρᾳ παρθένου ὁ διαπλάσσων πάντας τοὺς γεννωμένους,
»καὶ ἐσαρκώθη ὁ ἄσαρκος, ὁ ἀχρόνως γεννηθεὶς ἐν χρόνῳ γε-
»γένηται. Πολιτευσάμενος ὁσίως καὶ παιδεύσας ἐνθέσμως, 15
»πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐξ ἀνθρώπων ἀπελάσας
»σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ ποιήσας, τροφῆς καὶ ποτοῦ
»καὶ ὕπνου μεταλαβὼν ὁ τρέφων πάντας τοὺς χρῄζοντας τρο-
»φῆς καὶ ἐμπιπλῶν πᾶν ζῶον εὐδοκίας, ἐφανέρωσέ σου τὸ
»ὄνομα τοῖς ἀγνοοῦσιν αὐτό, τὴν ἄγνοιαν ἐφυγάδευσε, τὴν εὐ-
»σέβειαν ἀνεζωπύρωσε, τὸ θέλημά σου ἐπλήρωσε, τὸ ἔργον ὃ
»ἔδωκας αὐτῷ ἐτελείωσε· καὶ ταῦτα πάντα κατορθώσας, χερσὶν
»ἀνόμων κατασχεθεὶς ἱερέων καὶ ἀρχιερέων ψευδωνύμων καὶ
»λαοῦ παρανόμου προδοσίᾳ τοῦ τὴν κακίαν νοσήσαντος καὶ
»πολλὰ παθὼν ὑπ' αὐτῶν καὶ πᾶσαν ἀτιμίαν ὑποστὰς σῇ
»συγχωρήσει, παραδοθεὶς Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι καὶ κριθεὶς ὁ
»κριτὴς καὶ κατακριθεὶς ὁ σωτὴρ, σταυρῷ προσηλώθη ὁ απα-
»θὴς καὶ ἀπέθανεν ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος καὶ ἐτάφη ὁ ζωο-
»ποιός, ἵνα πάθους λύσῃ καὶ θανάτου ἐξέληται τούτους, δι'
»οὓς παρεγένετο, καὶ ῥήξῃ τὰ δεσμὰ τοῦ διαβόλου καὶ ῥύσηται
»τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ· καὶ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν

4. — ὑπ' αὐτοῦ: Bov. om. — γεννωμένους scripsimus pro edito γενωμένους.

15. τούτοις c. Vind.; vulgo inepte

»τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ, τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐνδιατρίψας τοῖς »μαθηταῖς, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ ἐκαθέσθη ἐκ δε-
16 »ξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς αὐτοῦ. Μεμνημένοι οὖν ὧν »δι᾽ ἡμᾶς ὑπέμεινεν, εὐχαριστοῦμέν σοι, Θεὲ παντοκράτορ, οὐχ »ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ᾽ ὅσον δυνάμεθα, καὶ τὴν διάταξιν αὐτοῦ »πληροῦμεν. Ἐν ᾗ γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαβὼν ἄρτον ταῖς »ἁγίαις καὶ ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ, »τὸν Θεὸν αὐτοῦ καὶ πατέρα, καὶ κλάσας ἔδωκε τοῖς μαθη- »ταῖς, εἰπὼν Τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς καινῆς διαθήκης, λά- »βετε ἐξ αὐτοῦ, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ περὶ »πολλῶν θρυπτόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ὡςαύτως καὶ τὸ »ποτήριον κεράσας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος καὶ ἁγιάσας ἐπέδωκεν »αὐτοῖς, λέγων Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά »μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο »ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὁσάκις γὰρ ἐὰν ἐσθίητε τὸν »ἄρτον τοῦτον καὶ πίνητε τὸ ποτήριον τοῦτο, τὸν θάνατον τὸν
17 »ἐμὸν καταγγέλλετε, ἄχρις ἂν ἔλθω. Μεμνημένοι τοίνυν τοῦ »πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστά- »σεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ »δευτέρας παρουσίας, ἐν ᾗ ἔρχεται μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως »κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ »ἔργα αὐτοῦ, προςφέρομέν σοι, τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ, κατὰ τὴν »αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐ- »χαριστοῦντές σοι δι᾽ αὐτοῦ ἐφ᾽ οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς ἑστάναι »ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεύειν σοι· καὶ ἀξιοῦμέν σε ὅπως εὐμε- »νῶς ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, »σὺ ὁ ἀνενδεὴς Θεός, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ᾽ αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ »Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν »θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῶν παθημάτων τοῦ Κυρίου Ἰη- »σοῦ, ὅπως ἀποφήνῃ τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ »σου καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου· ἵνα οἱ »μεταλαβόντες αὐτοῦ βεβαιωθῶσι πρὸς εὐσέβειαν, ἀφέσεως »ἁμαρτημάτων τύχωσι, τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ »ῥυσθῶσι, πνεύματος ἁγίου πληρωθῶσιν, ἄξιοι τοῦ Χριστοῦ »σου γένωνται, ζωῆς αἰωνίου τύχωσι, σοῦ καταλλαγέντος αὐ-
18 »τοῖς, δέσποτα παντοκράτορ. Ἔτι δεόμεθά σου, Κύριε, καὶ »ὑπὲρ τῆς ἁγίας σου ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περά-

add. τοὺς. — ἐνδιατρίψας: Vind. συνδιατρίψας, quod probatur Clerico.
17. ἀποφήνῃ: Turr. „efficias" (ἀποφήνῃς). — τοῦ διαβόλου καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ: Turr. „a fallaciis diaboli".
18. Bov. hinc incipit cap. 18, inscri-

»των, ἣν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου, ὅ-
»πως αὐτὴν διαφυλάξῃς ἄσειστον καὶ ἀκλυδώνιστον ἄχρι τῆς
»συντελείας τοῦ αἰῶνος· καὶ ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς τῆς ὀρθο-
»τομούσης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ
»ὑπὲρ τῆς ἐμῆς τοῦ προςφέροντός σοι οὐδενίας καὶ ὑπὲρ παν-
»τὸς τοῦ πρεσβυτερίου, ὑπὲρ τῶν διακόνων καὶ παντὸς τοῦ
»κλήρου, ἵνα πάντας σοφίσας πνεύματος ἁγίου πληρώσῃς.
»Ἔτι παρακαλοῦμέν σε, Κύριε, ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν
»ὑπεροχῇ καὶ παντὸς τοῦ στρατοπέδου, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ
»πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ διάγοντες τὸν πάντα
»χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν δοξάζωμέν σε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς
»ἐλπίδος ἡμῶν. Ἔτι προςφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν 19
»ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων, πατριαρχῶν, προφη-
»τῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων,
»πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνωστῶν, ψαλτῶν,
»παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων ὧν αὐτὸς ἐπίστασαι τὰ
»ὀνόματα. Ἔτι προςφέρομέν σοι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα
»ἀναδείξῃς αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου βασίλειον ἱε-
»ράτευμα, ἔθνος ἅγιον· ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἁγνείᾳ,
»ὑπὲρ τῶν χηρῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν ἐν σεμνοῖς γάμοις
»καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου, ὅπως μη-
»δένα ἡμῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς. Ἔτι ἀξιοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ 20
»τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀῤῥω-
»στίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις,
»ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων,
»ὅπως ἐπίκουρος γένῃ πάντων, βοηθὸς καὶ ἀντιλήπτωρ. Ἔτι
»παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόν-
»των ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πε-
»πλανημένων, ὅπως ἐπιστρέψῃς αὐτοὺς εἰς ἀγαθὸν καὶ τὸν
»θυμὸν αὐτῶν πραΰνῃς. Ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ τῶν
»κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας καὶ ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ
»τοῦ ἀλλοτρίου καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ ἀδελφῶν ἡμῶν, ὅ-
»πως τοὺς μὲν τελειώσῃς ἐν τῇ πίστει, τοὺς δὲ καθαρίσῃς ἐκ
»τῆς ἐνεργείας τοῦ πονηροῦ, τῶν δὲ τὴν μετάνοιαν προςδέξῃ,
»καὶ συγχωρήσῃς καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν.
»Ἔτι προςφέρομέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ ἀέρος καὶ 21
»τῆς εὐφορίας τῶν καρπῶν, ὅπως ἀνελλειπῶς μεταλαμβάνον-
»τες τῶν παρὰ σοῦ ἀγαθῶν, αἰνῶμέν σε ἀπαύστως τὸν δι-

ptum „Mystica oratio“. ἀδελφῶν ἡμῶν: Turr. om.
20. ἐπίκουρος: Vind. πάντων ἐ. — 21. αἰνῶμέν σε: M. αἰνοῦμέν σε. —

»δόντα τροφὴν πάσῃ σαρκί.« Ἔτι παρακαλοῦμέν σε καὶ ὑπὲρ »τῶν δι' εὔλογον αἰτίαν ἀπόντων, ὅπως ἅπαντας ἡμᾶς διατη»ρήσας ἐν τῇ εὐσεβείᾳ ἐπισυναγάγῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χρι»στοῦ σου, τοῦ Θεοῦ πάσης αἰσθητῆς καὶ νοητῆς φύσεως, τοῦ »βασιλέως ἡμῶν, ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους· ὅτι σοὶ »πᾶσα δόξα, σέβας καὶ εὐχαριστία, τιμὴ καὶ προςκύνησις, τῷ »πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ »εἰς τοὺς ἀνελλειπεῖς καὶ ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων.« Καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω »Ἀμήν«.

22 Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εἰπάτω »Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ εἴη μετὰ »πάντων ὑμῶν«· καὶ πᾶς ὁ λαὸς λεγέτω »Καὶ μετὰ τοῦ »πνεύματός σου«.

Cap. 13, 1 Καὶ ὁ διάκονος κηρυσσέτω πάλιν * »Ἔτι »καὶ ἔτι δεηθῶμεν τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ· ὑπὲρ »τοῦ δώρου τοῦ προςκομισθέντος Κυρίῳ τῷ Θεῷ δεηθῶμεν, »ὅπως ὁ ἀγαθὸς Θεὸς προςδέξηται αὐτὸ διὰ τῆς μεσιτείας »τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπουράνιον αὐτοῦ θυσιαστήριον εἰς »ὀσμὴν εὐωδίας. Ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ »δεηθῶμεν· ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπῆς, παντὸς πρεσβυτερίου, πά»σης τῆς ἐν Χριστῷ διακονίας καὶ ὑπηρεσίας, παντὸς τοῦ πλη»ρώματος τῆς ἐκκλησίας δεηθῶμεν, ὅπως ὁ Κύριος πάντας »διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ. Ὑπὲρ βασιλέων καὶ τῶν ἐν ὑπερ»οχῇ δεηθῶμεν, ἵνα εἰρηνεύωνται τὰ πρὸς ἡμᾶς, ὅπως ἤρεμον »καὶ ἡσύχιον βίον ἔχοντες διάγωμεν ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σε»μνότητι. Τῶν ἁγίων μαρτύρων μνημονεύσωμεν, ὅπως κοινω»νοὶ γενέσθαι τῆς ἀθλήσεως αὐτῶν καταξιωθῶμεν· ὑπὲρ τῶν »ἐν πίστει ἀναπαυσαμένων δεηθῶμεν. Ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας »τῶν ἀέρων καὶ τελεςφορίας τῶν καρπῶν δεηθῶμεν· ὑπὲρ τῶν »νεοφωτίστων δεηθῶμεν, ὅπως βεβαιωθῶσιν ἐν τῇ πίστει· »πάντες ὑπὲρ ἀλλήλων παρακαλέσωμεν. Ἀνάστησον ἡμᾶς, ὁ »Θεός, ἐν τῇ χάριτί σου. Ἀναστάντες ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ διὰ »τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραθώμεθα«.

2 Καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω »Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ μεγαλώνυμος, ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ »κραταιὸς τοῖς ἔργοις, ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ ἁγίου παιδός »σου Ἰησοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ἐπίβλεψον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ

καὶ νῦν: M. om. *καὶ.*

Cap. 13. (Bov. 19, omisso titulo.) Tit. *προςφώνησις ἐπὶ τῶν πιστῶν | μετὰ τὴν θείαν ἀναφοράν* (Turr. „post oblationem hostiae").

1. *Θεῷ δεηθῶμεν* c. Bov. M.; Turr. Cot. om. *δεηθῶμεν.* — *καὶ ὑπηρεσίας:* Vind. om. — *ὑπὲρ ἀλλήλων παρακαλέσωμεν* c. Vind. (cf. cap. 10, 5); vulgo *ὑπ' ἄλλων παρακαλέσθωσαν,* quae Turr. vertere conatur („cuncti se mutuo hortentur"), Bov. re desperata omittit, *πάντες* antecedentibus adjungens.

2. Bov. abhinc numerat cap. 20, nullo titulo inscriptum. — *Ὁ Θεὸς:* Turr. om.—

»τὸ ποίμνιόν σου τοῦτο, ὃ δι' αὐτοῦ ἐξελέξω εἰς δόξαν τοῦ ὀ-»νόματός σου· καὶ ἁγιάσας ἡμῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν κα-»ταξίωσον, καθαροὺς γενομένους ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρ-»κὸς καὶ πνεύματος, τυχεῖν τῶν προκειμένων ἀγαθῶν· καὶ μη-»δένα ἡμῶν ἀνάξιον κρίνῃς, ἀλλὰ βοηθὸς ἡμῶν γενοῦ, ἀντιλή-»πτωρ, ὑπερασπιστὴς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου· μεθ' οὗ σοὶ δόξα, »τιμή, αἶνος, δοξολογία, εὐχαριστία καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς »τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«.

Καὶ μετὰ τὸ πάντας εἰπεῖν »Ἀμήν« ὁ διάκονος λεγέτω 3 »Πρόσχωμεν«· καὶ ὁ ἐπίσκοπος προςφωνησάτω τῷ λαῷ οὕτω »Τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις«· καὶ ὁ λαὸς ὑπακουέτω »Εἷς ἅγιος, εἷς »Κύριος, εἷς Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς εὐλογητὸς »εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς »εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, εὐλο-»γημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου Θεὸς Κύριος καὶ ἐ-»πεφάνη ἡμῖν, ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις«. Καὶ μετὰ τοῦτο 4 μεταλαμβανέτω ὁ ἐπίσκοπος, ἔπειτα οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ οἱ ἀναγνῶσται καὶ οἱ ψάλται καὶ οἱ ἀσκηταί, καὶ ἐν ταῖς γυναιξὶν αἱ διακόνισσαι καὶ αἱ παρθένοι καὶ αἱ χῆραι· εἶτα τὰ παιδία, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου. Καὶ ὁ μὲν ἐπίσκοπος διδότω τὴν προςφορὰν λέγων »Σῶμα Χριστοῦ«, καὶ ὁ δεχόμενος λεγέτω »Ἀμήν«· ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ ποτήριον καὶ ἐπιδιδοὺς λεγέτω »Αἷμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς«, καὶ ὁ πίνων λεγέτω »Ἀμήν«. Ψαλμὸς δὲ λεγέσθω τριακοστὸς τρίτος (Ps. XXXIV) ἐν τῷ μεταλαμβάνειν πάντας τοὺς λοιπούς· καὶ ὅταν πάντες μεταλάβωσι καὶ πᾶσαι, λαβόντες οἱ διάκονοι τὰ περισσεύσαντα εἰςφερέτωσαν εἰς τὰ παστοφόρια.

Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, παυσαμένου τοῦ ψάλλοντος * »Με-**Cap. 14.** »ταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ »Χριστοῦ εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς μεταλαβεῖν »τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν μὴ εἰς κρίμα, »ἀλλ' εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ »σώματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς »ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἐγειρώμεθα· ἐν χάριτι Χριστοῦ

τὸ σῶμα: Vind. *τὰ σώματα.* — *ἀμήν:* M. om.
3. *Ἰησοῦς:* Bov. Turr. om. — *ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία:* Bov. „hominibus bonae voluntatis", cf. VII, 47.
4. *ὁ δὲ διάκονος κατεχέτω τὸ π. καὶ ἐ. λεγέτω:* Turr. „Diaconus vero retineat calicem; et tribuens aliis, dicat"; vereor, ne mala fraude.
Cap. 14. (Bov. 21.) Tit. *προςφώνησις μετὰ τὴν μετάληψιν.*
ἐν χάριτι Χριστοῦ: Turr. M. cum

»ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ
Cap. 15, 1 »αὐτοῦ παραθώμεθα«. Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστείτω *»Δέ-
»σποτα ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου
»τοῦ εὐλογητοῦ παιδὸς, ὁ τῶν μετ' εὐθύτητος ἐπικαλουμένων
»σε ἐπήκοος, ὁ καὶ τῶν σιωπώντων ἐπιστάμενος τὰς ἐντεύξεις·
»εὐχαριστοῦμέν σοι ὅτι κατηξίωσας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων
»σου μυστηρίων, ἃ παρέσχου ἡμῖν εἰς πληροφορίαν τῶν καλῶς
»ἐγνωσμένων, εἰς φυλακὴν τῆς εὐσεβείας, εἰς ἄφεσιν πλημμε-
»λημάτων· ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ σου ἐπικέκληται ἐφ' ἡ-
»μᾶς, καὶ σοὶ προςῳκειώμεθα. Ὁ χωρίσας ἡμᾶς τῆς τῶν ἀσε-
»βῶν κοινωνίας, ἕνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι,
»στήριξον ἡμᾶς ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπι-
»φοιτήσει, τὰ ἀγνοούμενα ἀποκάλυψον, τὰ λείποντα προςανα-
2 »πλήρωσον, τὰ ἐγνωσμένα κράτυνον. Τοὺς ἱερεῖς ἀμώμους
»διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου· τοὺς βασιλεῖς διατήρησον ἐν
»εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ, τοὺς ἀέρας ἐν εὐκρασίᾳ,
»τοὺς καρποὺς ἐν εὐφορίᾳ, τὸν κόσμον ἐν παναλκεῖ προνοίᾳ·
»τὰ ἔθνη τὰ πολεμικὰ πράυνον, τὰ πεπλανημένα ἐπίστρεψον·
»τὸν λαόν σου ἁγίασον, τοὺς ἐν παρθενίᾳ διατήρησον, τοὺς ἐν
»γάμῳ διαφύλαξον ἐν πίστει, τοὺς ἐν ἁγνείᾳ ἐνδυνάμωσον, τὰ
»νήπια ἅδρυνον, τοὺς νεοτελεῖς βεβαίωσον, τοὺς ἐν κατηχήσει
»παίδευσον καὶ τῆς μυήσεως ἀξίους ἀνάδειξον, καὶ πάντας ἡ-
»μᾶς ἐπισυνάγαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ
»Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας
3 »καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«. Καὶ ὁ διά-
κονος λεγέτω »Τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ κλίνατε καὶ
»εὐλογεῖσθε«· καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων »Ὁ Θεὸς ὁ
»παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς καὶ ἀσύγκριτος, ὁ πανταχοῦ ὢν καὶ
»τοῖς πᾶσι παρὼν καὶ ἐν οὐδενὶ ὡς ἐνόν τι ὑπάρχων, ὁ τό-
»ποις μὴ περιγραφόμενος, ὁ χρόνοις μὴ παλαιούμενος, ὁ αἰ-
»ῶσι μὴ περατούμενος, ὁ λόγοις μὴ παραγόμενος, ὁ γενέσει μὴ
»ὑποκείμενος, ὁ φυλακῆς μὴ δεόμενος, ὁ φθορᾶς ἀνώτερος, ὁ

ἐγειρώμεθα conjuncta habent (cf. cap. 10, 5); item Bov., omisso Χριστοῦ. — τῷ μόνῳ ἀγεννήτῳ Θεῷ: Vind. om., quod placet Clerico, cui haec Arianismum redolere et ab Ariano addita esse videntur. Verum eadem est formula, ubi diaconus catechumenos alloquitur cap. 6, 2.

Cap. 15. (Bov. 22.) Tit. ἐπίκλησις μετὰ τὴν μετάληψιν.

1. λείποντα: Vind. λειπόμενα.

2. παναλκεῖ: Vind. Bov. παναρκεῖ. — τοὺς ἐν ἁγνείᾳ: Bov. „ignorantes" (τοὺς ἐν ἀγνοίᾳ).

3. Bov. hinc incipit cap. 23, titulo non addito. — Ὁ Θεός: hinc Vind. incipit cap. 10 (?) addita hac inscriptione ἐπίκλησις κεφαλοκλησίας (? κεφαλοκλισίας) πιστῶν ἀπολυτική. — ἐνόν τι: edd. male ἐνόντι.

»τροπῆς ἀνεπίδεκτος, ὁ φύσει ἀναλλοίωτος, ὁ φῶς οἰκῶν ἀ-
»πρόσιτον, ὁ τῇ φύσει ἀόρατος, ὁ γνωστὸς πάσαις ταῖς μετ'
»εὐνοίας ἐκζητούσαις σε λογικαῖς φύσεσιν, ὁ καταλαμβανόμε-
»νος ὑπὸ τῶν ἐν εὐνοίᾳ ἐπιζητούντων σε, ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, τοῦ
»ἀληθινῶς ὁρῶντος, τοῦ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντος λαοῦ σου·
»εὐμενὴς γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου καὶ εὐ- 4
»λόγησον τούς σοι κεκλικότας τοὺς ἑαυτῶν αὐχένας, καὶ δὸς
»αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν τὰ ἐπὶ συμφέροντι
»καὶ μηδένα αὐτῶν ἀπόβλητον ποιήσῃς ἐκ τῆς βασιλείας σου,
»ἀλλὰ ἁγίασον αὐτοὺς, φρούρησον, σκέπασον, ἀντιλαβοῦ, ῥῦσαι
»τοῦ ἀλλοτρίου καὶ παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους αὐτῶν φύλα-
»ξον, τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους φρούρησον· ὅτι σοὶ
»δόξα, αἶνος, μεγαλοπρέπεια, σέβας, προσκύνησις καὶ τῷ σῷ
»παιδὶ Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ σου, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Θεῷ καὶ
»βασιλεῖ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰ-
»ῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν«. Καὶ ὁ διάκονος ἐρεῖ »Ἀπολύεσθε
»ἐν εἰρήνῃ«.

Ταῦτα περὶ τῆς μυστικῆς λατρείας διατασσόμεθα ἡ- 5
μεῖς οἱ ἀπόστολοι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ τοῖς πρε-
σβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις. * Περὶ δὲ χειροτονίας πρε- **Cap. 16, 1**
σβυτέρων ἐγὼ ὁ φιλούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου διατάσσομαι
ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις· Πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὦ ἐπίσκοπε,
τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιτίθει αὐτὸς, τοῦ πρεσβυτερίου
παρεστῶτός σοι καὶ τῶν διακόνων· καὶ εὐχόμενος λέγε »Κύριε 2
»παντοκράτορ, ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ διὰ Χριστοῦ τὰ πάντα δημιουρ-
»γήσας καὶ δι' αὐτοῦ τῶν ὅλων προνοῶν καταλλήλως· ᾧ γὰρ
»δύναμις διάφορα ποιῆσαι, τούτῳ δύναμις καὶ διαφόρως προ-
»νοῆσαι· διὰ γὰρ τοῦτο, ὁ Θεός, προνοεῖς τῶν μὲν ἀθανάτων
»φυλακῇ μόνῃ, τῶν δὲ θνητῶν διαδοχῇ, τῆς ψυχῆς φροντίδι

4. *καὶ παντὸς ἐ.:* Cot. om. *καί*. — *Ἰησοῦ:* Turr. om.
Cap. 16. (Bov. 24, omisso titulo; Barocc. 3. 4.) Tit. *περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρων διάταξις Ἰωάννου τοῦ φιλουμένου ὑπὸ Κυρίου.* — In Vind., omissis his, tituli instar habetur initium capitis usque ad *ἐπισκόποις*, adscripto hoc scholio: *Ἰωάννης ὁ εὐαγγελίστης, ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου, φυγαδευθεὶς ὑπὸ Δομετιανοῦ ἐν Πατμῷ τῇ νήσῳ συνεγράψατο τὸ κατ' αὐτὸν Εὐαγγέλιον ἐν γ'. Τραιανοῦ χρόνῳ καὶ ἐν Ἐφέσῳ ἰδίῳ τέλει χρησάμενος· οὗ τὸ λείψανον ζητηθὲν οὐχ ηὕρηται.* — In Barocc. commati 1, quod ibi est cap. 3, inscriptum est *περὶ χειροτονίας πρεσβυτέρου*, omissis quatuor vocibus ab initio textus nostri.
1. *τοῦ πρεσβυτερίου:* Bov. „presbyteri" (ut pendeat e *κεφαλῆς*). — *εὐχόμενος:* Barocc. *ἐπευχόμενος*.
2. In Barocc. 2. 3, quae ibi sunt cap. 4, vocantur *εὐχὴ χειροτονίας πρεσβυτέρου*, in Vind. et apud Bov. *ἐπίκλησις χ. πρ.* (cf. cap. 5. 18. 20. 21, 2. 22, 2.) — *παντοκράτορ:* Barocc. *παντοκράτωρ*. — *Θεός:* Barocc. *βασιλεύς*. — *καταλλήλως* usque ad *ἐπίβλεψον ἐπὶ:* Barocc. *ἐπίβλεψον καὶ νῦν ἐπὶ* (inter quae pro

»νόμων, τοῦ σώματος ἀναπληρώσει τῆς ἐνδείας· αὐτὸς οὖν καὶ »νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὴν ἁγίαν σου ἐκκλησίαν καὶ αὔξησον αὐ»τὴν, καὶ πλήθυνον τοὺς ἐν αὐτῇ προεστῶτας καὶ δὸς δύναμιν »πρὸς τὸ κοπιᾶν αὐτοὺς λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ
3 »λαοῦ σου. Αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τοῦτον »τὸν ψήφῳ καί κρίσει τοῦ κλήρου παντὸς εἰς πρεσβυτέριον ἐ»πιδοθέντα, καὶ ἔμπλησον αὐτὸν πνεύματος χάριτος καὶ συμ»βουλίας τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ κυβερνᾶν τὸν λαόν σου ἐν »καθαρᾷ καρδίᾳ, ὃν τρόπον ἐπεῖδες ἐπὶ λαὸν ἐκλογῆς σου καὶ »προςέταξας Μωυσεῖ αἱρεῖσθαι πρεσβυτέρους, οὓς ἔπλησας »πνεύματος· καὶ νῦν, Κύριε, παράσχου, ἀνελλιπὲς τηρῶν ἐν »ἡμῖν τὸ πνεῦμα τῆς χάριτός σου, ὅπως, πλησθεὶς ἐνεργημά»των ἰατικῶν καὶ λόγου διδακτικοῦ, ἐν πραότητι παιδεύῃ σου »τὸν λαὸν καὶ δουλεύῃ σοι εἰλικρινῶς ἐν καθαρᾷ διανοίᾳ καὶ »ψυχῇ θελούσῃ, καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἱερουργίας ἀμώμους »ἐκτελῇ· διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ »σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«.

Cap. 17. Περὶ δὲ χειροτονίας διακόνων ἐγὼ Φίλιππος διατάσσομαι· Διάκονον καταστήσεις, ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθεὶς αὐτῷ τὰς χεῖρας, παρεστῶτός σοι παντὸς τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων·

Cap. 18. καὶ ἐπευξάμενος ἐρεῖς * »Ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἀληθινὸς »καὶ ἀψευδὴς, ὁ πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους σε »ἐν ἀληθείᾳ, ὁ φοβερὸς ἐν βουλαῖς, ὁ σοφὸς διανοίᾳ, ὁ κρα»ταιὸς καὶ μέγας· εἰςάκουσον προσευχῆς ἡμῶν, Κύριε, καὶ ἐνώ»τισαι τὴν δέησιν ἡμῶν, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόςωπόν σου ἐπὶ

διὰ γὰρ τοῦτο ὁ Θεός apud Turr. non est nisi „nam"). — *καὶ πλήθυνον:* Barocc. om. *καὶ*. — *λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς:* Barocc. *ἔργῳ καὶ λόγῳ πρὸς*.

3. *Αὐτὸς καὶ νῦν:* Barocc. *καὶ*. — *πνεύματος χάρ.:* Barocc. *πνεῦμα χάρ.* — *συμβουλίας:* Barocc. *συμβουλείας*. — *ἐπεῖδες* conjectura scribere ausi sumus pro vulgato *ἐπίδες*; cf. V, 1, 6. — *αἱρεῖσθαι:* Barocc. *αἱρετήσασθαι*. — *καὶ νῦν K.* usque ad *χάριτός σου:* Barocc. om. (inter quae Bov. *ἐν ἡμῖν* vertit „in eo"; itaque legendum erit *ἐν αὐτῷ*). — *πλησθεὶς:* Barocc. *ἐμπλησθεὶς*. — *λόγου διδακτικοῦ:* Barocc. *λόγων διδακτικῶν*. — *καὶ δουλεύῃ σοι:* Barocc. *τοῦτον*. — *λαοῦ:* Barocc. add. *σου*. — *ἀμώμους:* Barocc. *ἀμώμως*. — *τιμὴ:* Barocc. om. — *καὶ τῷ:* Barocc. *σὺν*. — *αἰῶνας:* Barocc. add. *τῶν αἰώνων*.

Cap. 17. (Bov. 25, omisso titulo; Barocc. 5.) Tit. *περὶ χειροτονίας διακόνων τοῦ Φιλίππου διάταξις*. — In Vind. hujus tituli loco est initium capitis usque ad *διατάσσομαι*, addito hoc scholio: *Φίλιππος Ἀσιανῇ διοικήσει κηρύξας τὸν ζωοποιὸν λόγον, ἐν Ἱεραπόλει τῆς Φρυγίας τέθαπται, ἅμα ταῖς θυγατράσιν, μαρτυρίῳ τελειωθεὶς ἐπὶ Δομετιανοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ τὰς θυγατέρας ἔχων Φίλιππος ἐκ τῶν ζ' ἐστίν· ὁ καὶ τὸν Εὐνοῦχον βαπτίσας*. — In Barocc. *περὶ χειροτονίας διακόνου*, omissis quatuor vocibus ab initio capitis.

ἐρεῖς: Barocc. *λέγε*.

Cap. 18. (Barocc. 6.) Tit. *ἐπίκλησις* (Barocc. *εὐχὴ*) *χειροτονίας διακόνου*. (Bov. nec titulum nec capitis initium agnoscit.)

καὶ ἀψευδὴς ὁ: Barocc. *ὁ ἀψ. καὶ*.

»τὸν δοῦλόν σου τόνδε τὸν προχειριζόμενόν σοι εἰς διακονίαν, »καὶ πλῆσον αὐτὸν πνεύματος ἁγίου καὶ δυνάμεως, ὡς ἔπλη»σας Στέφανον τὸν μάρτυρα καὶ μιμητὴν τῶν παθημάτων τοῦ »Χριστοῦ σου· καὶ καταξίωσον αὐτὸν, εὐαρέστως λειτουργή»σαντα τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπτως, ἀμέμ»πτως, ἀνεγκλήτως, μείζονος ἀξιωθῆναι βαθμοῦ· διὰ τῆς με»σιτείας τοῦ μονογενοῦς σου υἱοῦ, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ »καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«.

Cap. 19. Περὶ δὲ διακονίσσης Βαρθολομαῖος διατάσσομαι· Ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις αὐτῇ τὰς χεῖρας, παρεστῶτος τοῦ πρεσβυτερίου καὶ τῶν διακόνων καὶ τῶν διακονισσῶν, καὶ ἐρεῖς **Cap. 20.** * »Ὁ »Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, »ὁ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δημιουργὸς, ὁ πληρώσας πνεύματος »Μαριὰμ καὶ Δεβόῤῥαν καὶ Ἄνναν καὶ Ὀλδὰν, ὁ μὴ ἀπαξιώ»σας τὸν μονογενῆ σου υἱὸν γεννηθῆναι ἐκ γυναικὸς, ὁ καὶ ἐν »τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐν τῷ ναῷ προχειρισάμενος τὰς »φρουροὺς τῶν ἁγίων σου πυλῶν· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ »τὴν δούλην σου τήνδε τὴν προχειριζομένην εἰς διακονίαν, καὶ »δὸς αὐτῇ πνεῦμα ἅγιον καὶ καθάρισον αὐτὴν ἀπὸ παντὸς μο»λυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐπιτελεῖν αὐ»τὴν τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῇ ἔργον εἰς δόξαν σὴν καὶ ἔπαινον τοῦ »Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα καὶ προςκύνησις καὶ τῷ ἁγίῳ »πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«.

Cap. 21, 1 Περὶ δὲ ὑποδιακόνων ἐγὼ Θωμᾶς διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις· Ὑποδιάκονον χειροτονῶν, ὦ ἐπίσκοπε, ἐπιθήσεις

— ἁγίου: Barocc. om. — μάρτυρα: Barocc. Turr. πρωτομάρτυρα. — τῶν παθημ.: Barocc. om. τῶν. — μεσιτείας: Barocc. add. τοῦ Χριστοῦ σου. — σου υἱοῦ: Barocc. υἱοῦ σου. — καὶ τῷ ἁγίῳ κτλ.: Barocc. σὺν ἁγίῳ πν. εἰς τ. αἰῶνας τῶν αἰώνων; Turr. „nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen."

Cap. 19. (Bov. 26, omisso titulo; Barocc. 7.) Tit. περὶ διακονίσσης Βαρθολομαίου διάταξις. — Barocc. περὶ χειροτονίας διακονίσσης. — In Vind. hic legitur hoc scholion: Βαρθολομαῖος Ἰνδοῖς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἐκήρυξεν εὐαγγέλιον, ὃς καὶ τέθαπται ἐν Ἰνδίᾳ.

Περὶ δὲ διακ.: Barocc. ἐγώ. — Ὦ: Barocc. διακόνισσαν καθιστῶν. — παρεστῶτος: Barocc. παρεστῶτός σοι. — ἐρεῖς: Barocc. εὐχόμενος ἐρεῖς.

Cap. 20. (Barocc. 8.) Tit. ἐπίκλησις ἐπὶ (Barocc. εὐχὴ) χειροτονίας διακονίσσης. — Titulum istum vertit Bov., caput non numerat.

πνεύματος: Barocc. add. ἁγίου. — Δεβόῤῥαν: Barocc. Δεββωρᾶν. — Ὀλδὰν: Cot. Ὁλδάν. — καὶ τῷ ἁγ. πν.: Barocc. σὺν τῷ ἁγ. πν. — ἀμήν: Barocc. om.

Cap. 21. (Bov. 27, omisso titulo; Barocc. 9. 10.) Tit. περὶ ὑποδιακόνων διάταξις τοῦ Θωμᾶ. — Hujus lemmatis loco legitur in Vind.: Θωμᾶς ἐκήρυξε Παρθοῖς, Μήδοις, Πέρσαις, Γερμάνοις (Cler. emendari vult Καρμάνοις), Ὑρκανοῖς, Βακτριανοῖς, Βαρσοῖς, ὃς καὶ μαρτυρήσας κεῖται ἐν Ἐδέσᾳ τῆς Ὀσδροηνῆς. — In Barocc. cap. 9, quod nostrum comma 1, inscriptum est περὶ χειροτονίας ὑποδιακόνου, omissis tribus vocibus ab initio textus.

1. ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις: Barocc. om.;

2 ἐπ' αὐτῷ τὰς χεῖρας καὶ ἐρεῖς »Δέσποτα Θεὲ, οὐρανοῦ καὶ »γῆς δημιουργὲ καὶ πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς, ὁ καὶ ἐν τῇ σκηνῇ »τοῦ μαρτυρίου τοὺς νεωκόρους ἀναδείξας τῶν ἁγίων σου »σκευῶν φύλακας· αὐτὸς καὶ νῦν ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸν δοῦλόν »σου τόνδε τὸν προχειρισθέντα ὑποδιάκονον, καὶ δὸς αὐτῷ »πνεῦμα ἅγιον πρὸς τὸ ἐπαξίως ἐφάπτεσθαι τῶν λειτουργι»κῶν σου σκευῶν καὶ ποιεῖν τὸ θέλημά σου διαπαντός· διὰ »τοῦ Χριστοῦ σου, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ »ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«.

Cap. 22, 1 Περὶ δὲ ἀναγνωστῶν ἐγὼ Ματθαῖος ὁ καὶ Λευὶς ὅ ποτε τελώνης διατάσσομαι· Ἀναγνώστην προχείρισαι ἐπιθεὶς αὐτῷ 2 τὴν χεῖρα, καὶ ἐπευξάμενος πρὸς τὸν Θεὸν λέγε »Ὁ Θεὸς ὁ »αἰώνιος, ὁ πολὺς ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, ὁ τὴν τοῦ κόσμου »σύστασιν διὰ τῶν ἐνεργουμένων φανεροποιήσας καὶ τὸν ἀ»ριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν σου διαφυλάττων· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε »ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου τὸν ἐγχειριζόμενον τὰς ἁγίας σου γραφὰς »ἀναγινώσκειν τῷ λαῷ σου, καὶ δὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον, πνεῦμα »προφητικόν· ὁ σοφίσας Ἔσδραν τὸν θεράποντά σου ἐπὶ τὸ »ἀναγινώσκειν τοὺς νόμους σου τῷ λαῷ σου, καὶ νῦν παρακα»λούμενος ὑφ' ἡμῶν σόφισον τὸν δοῦλόν σου καὶ δὸς αὐτῷ, »ἔργον ἀκατάγνωστον διανύσαντα τὸ ἐγχειρισθὲν αὐτῷ, ἄξιον »ἀναδειχθῆναι μείζονος βαθμοῦ· διὰ Χριστοῦ, μεθ' οὗ σοὶ ἡ »δόξα καὶ τὸ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· »ἀμήν«.

Cap. 23. Ἰάκωβος δὲ ὁ Ἀλφαίου κἀγὼ διατάσσομαι περὶ ὁμολογητῶν· Ὁμολογητὴς οὐ χειροτονεῖται· γνώμης γὰρ τοῦτο καὶ ὑπομονῆς· τιμῆς δὲ μεγάλης ἐπάξιος, ὡς ὁμολογήσας τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων.

Turr. om. ὑμῖν. — τὰς χεῖρας καί: Barocc. τὴν χεῖρα καὶ εὐχόμενος.

2. In Vind. haec inscripta sunt ἐπίκλησις χειροτονίας ὑποδιακόνου Κεφ. κδ', in Barocc. (ubi sunt cap. 10) εὐχὴ ἐπὶ χειροτονίᾳ ὑποδιακόνου. — δημιουργέ: Barocc. habet ante οὐρανοῦ. — προχειρισθέντα: Vind. χειροτονηθέντα. — λειτουργικῶν: Vind. ἱερῶν. — Χριστοῦ σου: Turr. om. σου. — καὶ τῷ: Barocc. σύν.

Cap. 22. (Bov. 28, omisso titulo; Barocc. 11.) Tit. περὶ ἀναγνωστῶν τοῦ Ματθαίου διάταξις. — Barocc. περὶ ἀναγνώστου. — Tituli locum obtinent in Vind. duodecim prima capitis verba.

1. In Barocc., titulo capitis 11, haec leguntur: ἀναγνώστης καθίσταται, ἐπιδιδόντος αὐτῷ βιβλίον τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲ γὰρ χειροθετεῖται, reliquis omnibus totoque commate 2 omissis.

2. Scholium additum est in Vind. ἐπίκλησις χειροτονίας ἀναγνωστῶν; v. supra cap. 5. 16 sqq. — τὸν δοῦλόν σου τόν: Vind. om., perperam.

Cap. 23. (Bov. 29; Barocc. 12.) Tit. Ἰακώβου τοῦ Ἀλφαίου περὶ ὁμολογητῶν διάταξις. — Barocc. Bov. περὶ ὁμολογητῶν.

Ἰάκωβος δὲ ὁ Ἀ. κἀγώ: Barocc. ἐγὼ Ἰ. Ἀ. — περὶ ὁμολογητῶν: Barocc. om. — ἐπάξιος: Barocc. ἐπάξιός ἐστιν. — καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ: Barocc.

Ἐὰν δὲ χρεία αὐτοῦ ᾖ εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται· εἰ δέ τις ὁμολογητὴς μὴ χειροτονηθεὶς ἁρπάσῃ ἑαυτῷ ἀξίωμά τι τοιοῦτον ὡς διὰ τὴν ὁμολογίαν, οὗτος καθαιρείσθω καὶ ἀποβαλλέσθω· οὐ γάρ ἐστιν, ἐπείπερ ἤρνηται τὴν Χριστοῦ διάταξιν καὶ ἔστιν ἀπίστου χείρων.

Cap. 24. *Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων διατάσσομαι· Παρθένος οὐ χειροτονεῖται· ἐπιταγὴν γὰρ Κυρίου οὐκ ἔχομεν· γνώμης γάρ ἐστι τὸ ἔπαθλον, οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τοῦ γάμου, ἀλλ' ἐπὶ σχολῇ τῆς εὐσεβείας.*

Cap. 25. *Κἀγὼ Λεββαῖος ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος τάδε περὶ χηρῶν διατάσσομαι· Χήρα οὐ χειροτονεῖται, ἀλλ' εἰ μὲν ἐκ πολλοῦ ἀπέβαλε τὸν ἄνδρα καὶ σωφρόνως καὶ ἀκαταγνώστως ἔζησε καὶ τῶν οἰκείων ἄριστα ἐπεμελήθη, ὡς Ἰουδὶθ καὶ Ἄννα αἱ σεμνόταται, καταταςσέσθω εἰς τὸ χηρικόν· εἰ δὲ νεωστὶ ἀπέβαλε τὸν ὁμόζυγον, μὴ πιστευέσθω, ἀλλὰ χρόνῳ νεότης κρινέσθω· τὰ γὰρ πάθη ἔσθ' ὅτε καὶ συγγηρᾷ ἀνθρώποις, [εἰ] μὴ ὑπὸ κρείττονος χαλινοῦ εἰργόμενα.*

Cap. 26. *Ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ διατάσσομαι· Ἐπορκιστὴς οὐ χειροτονεῖται· εὐνοίας γὰρ ἑκουσίου τὸ ἔπαθλον καὶ χάριτος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος· ὁ γὰρ λαβὼν χάρισμα ἰαμάτων δι' ἀποκαλύψεως ὑπὸ Θεοῦ ἀναδείκνυται, φανερᾶς οὔσης πᾶσι τῆς ἐν αὐτῷ χάριτος. Ἐὰν δὲ χρεία αὐτοῦ γένηται εἰς ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον, χειροτονεῖται.*

om. — *ᾖ*: Barocc. *γένηται*. — *ἑαυτῷ ἀξίωμά τι*: Barocc. *αὐτῷ ἀξίωμα*. — *οὗτος*: Barocc. *ὁ τοιοῦτος*. — *καὶ ἀποβαλλέσθω*: Barocc. om. — *Χριστοῦ*: Barocc. *τοῦ Χ.*

Cap. 24. (Bov. 30; Barocc. 13.) Tit. *τοῦ αὐτοῦ περὶ παρθένων*. — Barocc. Vind. Bov. *ὁ αὐτὸς π. π.*

Ὁ αὐτὸς περὶ παρθένων: qui in titulo habent, hic omittunt ista, quorum loco in Barocc. legimus *ἐγὼ Ἰάκωβος ὁ Ἀλφαίου*. — *διατάσσομαι*: Vind. Bov. om. — *γάμου*: Barocc. *δήμου* (manifesto errore, quem emendat Grabius).

Cap. 25. (Bov. 31, titulo omisso; Barocc. 14.) Tit. *Λεββαίου τοῦ ἐπικληθέντος Θαδδαίου περὶ χηρῶν διάταξις*. — Alter cod. Vind. om., uterque add. *Θαδδαῖος ὁ καὶ Λεββαῖος, ὁ ἐπικαλούμενος Ἰούδας ζηλώτης Ἐδαισήνοις κηρύξας τὸν λόγον καὶ τοῦ* (? *τοῖς*) *ἐν τῇ μέσῃ τῶν ποταμῶν Ἀβγάρου Ἐδέσης τοπαρχοῦντος, τέθαπται ἐν Βηρύτῳ τῆς Φοινίκης*. — Barocc. non habet nisi *περὶ χηρῶν*.

εἰ μὲν: Barocc. *ἢ μὲν* (quod respuit Grabius; sed fortasse legendum *ἦ μὲν*). *νεότης*: Barocc. *ἡ ν.* — *καὶ συγγηρᾷ ἀ.* [*εἰ*] *μὴ*: Barocc. (ubi tamen retinetur *καὶ*) Cot. in mg. *συνηγορεῖ* (corruptum, inquit Cot., e *συγγηρεῖ*) *ἀ. μὴ*; quare, collatis iis, quae statim monebimus, *εἰ* omittendum esse videtur. — *εἰργόμενα* c. Barocc. Vind. Turr. Cot. in mg.; vulgo *εἰργόμεθα*.

Cap. 26. (Bov. 32, omisso titulo; Barocc. 15.) Tit. *ὁ αὐτὸς περὶ ἐπορκιστοῦ* (Barocc. *ἐπορκιστῶν*). — Vind. hanc summam non habet.

διατάσσομαι: Vind. Bov. om. (cf. cap. 24); Barocc. cum hac etiam antecedentes voces omnes. — *διὰ Χριστοῦ ἐπιφοιτήσει*: Turr. „per Christum et adventum" (*διὰ Χρ. καὶ ἐπιφοιτήσεως*). — *Ἐὰν δὲ κτλ.*: Bov. om. (inter quae

Cap. 27. Σίμων δὲ ὁ Κανανίτης κἀγὼ διατάσσομαι ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος· Ἐπίσκοπος ὑπὸ τριῶν ἢ δύο ἐπισκόπων χειροτονείσθω· ἐὰν δέ τις ὑπὸ ἑνὸς χειροτονηθῇ ἐπισκόπου, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας αὐτόν· ἐὰν δὲ ἀνάγκη καταλάβῃ ὑπὸ ἑνὸς χειροτονηθῆναι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι πλείονας παραγενέσθαι, διωγμοῦ ὄντος ἢ ἄλλης τοιαύτης αἰτίας, ψήφισμα κομιζέσθω τῆς ἐπιτροπῆς πλειόνων ἐπισκόπων.

Cap. 28, 1 Ὁ αὐτὸς διατάσσομαι περὶ κανόνων· Ἐπίσκοπος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται· χειροθετεῖ, χειροτονεῖ, προςφέρει· εὐλογίαν παρὰ ἐπισκόπων λαμβάνει, παρὰ δὲ πρεσβυτέρων οὐδαμῶς. Ἐπίσκοπος καθαιρεῖ πάντα κληρικὸν ἄξιον ὄντα καθαιρέσεως, 2 πλὴν ἐπισκόπου· μόνος γὰρ οὐχ οἷός τε. Πρεσβύτερος εὐλογεῖ, οὐκ εὐλογεῖται· εὐλογίας δέχεται παρὰ ἐπισκόπου καὶ συμπρεσβυτέρου, ὡςαύτως ἐπιδίδωσι συμπρεσβυτέρῳ· χειροθετεῖ, οὐ χειροτονεῖ, οὐ καθαιρεῖ· ἀφορίζει δὲ τοὺς ὑποβεβη- 3 κότας, ἐὰν ὦσιν ὑπεύθυνοι τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ. Διάκονος οὐκ εὐλογεῖ· οὐ δίδωσιν εὐλογίαν, λαμβάνει δὲ παρὰ ἐπισκόπου καὶ πρεσβυτέρου· οὐ βαπτίζει, οὐ προςφέρει· τοῦ δὲ ἐπισκόπου προςενεγκόντος ἢ τοῦ πρεσβυτέρου, αὐτὸς ἐπιδίδωσι τῷ λαῷ, οὐχ ὡς ἱερεύς, ἀλλ᾽ ὡς διακονούμενος ἱερεῦσι. Τῶν δὲ ἄλλων 4 κληρικῶν τὸ τοῦ διακόνου ἔργον ποιῆσαι οὐδενὶ ἐξόν. Διακόνισσα οὐκ εὐλογεῖ, ἀλλ᾽ οὐδέ τι ὧν ποιοῦσιν οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ διάκονοι ἐπιτελεῖ, ἀλλ᾽ ἢ τοῦ φυλάττειν τὰς θύρας καὶ ἐξυπηρετεῖσθαι τοῖς πρεσβυτέροις ἐν τῷ βαπτίζεσθαι τὰς γυ-

in Barocc. transponuntur *αὐτοῦ γένηται,* Turr. om. *ἢ διάκονον*).

Cap. 27. (Bov. 33, omisso titulo; Barocc. 16.) Tit. *Σίμων ὁ Κανανίτης περὶ τοῦ ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ὁ ἐπίσκοπος.* — Hujus lemmatis loco in Vind. est *Σίμων ὁ Κ., κήρυξ τοῦ λόγου, σταυρῷ τελειοῦται ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐπὶ Δομετιανοῦ.* – In Barocc. *Σίμωνος τοῦ Καναναίου διάταξις ὑπὸ πόσων ὀφείλει χειροτονεῖσθαι ἐπίσκοπος.* — Cap. 27. 28 in Vind. 45 inscripta sunt *περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ Καναναίου.*

Σίμων δὲ ὁ Κ. κἀγὼ: Barocc. *κἀγὼ Σ. ὁ καναναῖος.* — *διατάσσομαι:* Barocc. add. *ὑμῖν.* — *ὁ ἐπίσκοπος:* Barocc. om. (*Ἐπίσκοπος,* quod sequitur, ad antecedentia trahitur). — *χειροτονείσθω:* Barocc. *ὀφείλει χειροτονεῖσθαι.* — *καὶ ὁ χειροτονήσας αὐτόν:* Barocc. *ὁ χειροτονήσας.* — *καταλάβῃ ὑπὸ ἑνὸς:* Barocc. *ὑπὸ ἑνὸς καταλάβοι.*

Cap. 28. (Bov. 34; Barocc. 17.) Tit. *τοῦ αὐτοῦ* (Bov. om.) *κανόνες* | *περὶ ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων καὶ λοιπῶν κληρικῶν* (Barocc. *ἐκκλησιαστικοί*). — Omissi hujus tituli locum tenet in Vind. initium capitis.

1. *διατάσσομαι:* Bov. om.; Barocc. om. quinque primas voces. – *χειροθετεῖ:* Barocc. om. — *οἷός τε:* Vind. add. *ἐστίν*

2. *συμπρεσβυτέρου:* Vind. *παρὰ σ.* (ut ne presbyter episcopi collega dici videretur). — *ὡσαύτως ἐπιδ. συμπρ.:* Barocc. om. — *καθαιρεῖ:* edd. male *καθαίρει* (cf. I, 3, 3), sed Fabricius e Barocc. recte.

3. *ἱερεῦσι:* Turr. „presbyteris".

ναῖκας διὰ τὸ εὐπρεπές. Διάκονος ἀφορίζει ὑποδιάκονον, ἀναγνώστην, ψάλτην, διακόνισσαν, ἐὰν ᾖ τι τοιοῦτον μὴ παρόντος πρεσβυτέρου· ὑποδιακόνῳ οὐκ ἔξεστιν ἀφορίσαι, οὔτε μὴν ἀναγνώστῃ οὔτε ψάλτῃ οὔτε διακονίσσῃ, οὐ κληρικόν, οὐ λαϊκόν· ὑπηρέται γάρ εἰσι διακόνων. 5

Cap. 29, 1 *Περὶ δὲ ὕδατος καὶ ἐλαίου ἐγὼ Ματθίας διατάσσομαι· Εὐλογείτω ὁ ἐπίσκοπος τὸ ὕδωρ ἢ τὸ ἔλαιον· ἐὰν δὲ μὴ παρῇ, εὐλογείτω ὁ πρεσβύτερος, παρεστῶτος τοῦ διακόνου. Ἐπὰν δὲ ὁ ἐπίσκοπος παρῇ, παριστάσθω ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ διάκονος· λεγέτω δὲ οὕτως »Κύριε Σαβαὼθ, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, κτίστα* 2 *»τῶν ὑδάτων καὶ χορηγὲ τοῦ ἐλαίου, οἰκτίρμον καὶ φιλάνθρωπε, »ὁ δοὺς τὸ ὕδωρ πρὸς πόσιν καὶ κάθαρσιν, καὶ ἔλαιον τοῦ ἱλαρῦναι πρόςωπον εἰς ἀγαλλίαμα εὐφροσύνης· αὐτὸς καὶ νῦν διὰ »Χριστοῦ ἁγίασον τὸ ὕδωρ τοῦτο καὶ τὸ ἔλαιον ἐπ᾽ ὀνόματι »τοῦ προςκομίσαντος (ἢ τῆς προςκομισάσης), καὶ δὸς δύναμιν »ὑγείας ἐμποιητικὴν, νόσων ἀπελαστικὴν, δαιμόνων φυγαδευτι»κὴν, πάσης ἐπιβουλῆς διωκτικήν· διὰ Χριστοῦ τῆς ἐλπίδος »ἡμῶν, μεθ᾽ οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύ»ματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«*

Cap. 30. *Ὁ αὐτὸς περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν ἔτι προςτάσσω, πᾶσαν ἀπαρχὴν προςκομίζεσθαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς διακόνοις εἰς διατροφὴν αὐτῶν, πᾶσαν δὲ δεκάτην προςφέρεσθαι εἰς διατροφὴν τῶν λοιπῶν κληρικῶν καὶ τῶν παρθένων καὶ τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἐν πενίᾳ ἐξεταζομένων· αἱ γὰρ ἀπαρχαὶ τῶν ἱερέων εἰσὶ καὶ τῶν αὐτοῖς ἐξυπηρετουμένων διακόνων.*

5. *ἐὰν:* Barocc. *ἐὰν δὲ* (?). — *ἀναγνώστῃ οὔτε ψάλτῃ οὔτε διακονίσσῃ* c. Barocc. Vind. Paris. 2392. Bov. (nisi quod in Barocc. pro *οὔτε — οὔτε* est *ἢ — οὐδὲ*, in Paris. *ἢ — ἢ*); vulgo *ἀναγνώστην οὔτε ψάλτην οὔτε διακόνισσαν*, ut horum ordinum clericos communione abstinere subdiaconus vetetur.

Cap. 29. (Bov. 35, omisso titulo.) Tit. *περὶ εὐλογίας ὕδατος καὶ ἐλαίου τοῦ Ματθαίου διάταξις.* Quorum loco in Vind. legitur *Ματθαῖος* (? *Ματθίας*) *ἐν Ἰουδαίᾳ διδάσκων τὸν Χριστοῦ λόγον, τῶν ἑβδομήκοντα γεγονὼς μαθητῶν, ὃ* (? *ὃς*) *μετὰ τὴν Χριστοῦ ἄνοδον συγκατηριθμητο τοῖς δώδεκα Ἀποστόλοις ἀντὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου προδότου· κεῖται ἐν Ἱερουσαλήμ.* 1. *Ματθίας:* hoc nomen restituimus pro eo, quod vulgo editum est, *Ματθαῖος*, quum hic supra cap. 22 suam habeat constitutionem, ille etiam in scholio codicis Vind. modo memorato innuatur. 2. Bov. haec dicit „gratiarum actionem de aqua et oleo“, pro capitulo novo non computat. - *οἰκτίρμον:* M. *οἰκτίρμων*. — *καὶ τὸ ἔλαιον:* Cot. om. *τὸ*.

Cap. 30. (Bov. 36; Barocc. 18.) Tit. *τοῦ αὐτοῦ* (Barocc. om.) *περὶ ἀπαρχῶν καὶ δεκατῶν.* — Hujus summae locum obtinent in Vind. et apud Bov. sex primae capitis voces.

περὶ ἀπαρχῶν κ. δ. ἔτι προςτάσσω: Barocc. *Σίμων ὁ Καναναῖος διατάσσομαι.* — *καὶ τῶν χηρῶν:* Barocc. om. (sed quum in apposita versione Grabius interpretetur, errore quodam e textu graeco apud Fabricium excidisse videntur). — *διακόνων:* Barocc. om.

Cap. 31. Ὁ αὐτὸς περὶ περισσευμάτων διατάσσομαι· Τὰς περισσευούσας ἐν τοῖς μυστικοῖς εὐλογίας κατὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου ἢ τῶν πρεσβυτέρων οἱ διάκονοι διανεμέτωσαν τῷ κλήρῳ, τῷ ἐπισκόπῳ μέρη τέσσαρα, πρεσβυτέρῳ μέρη τρία, διακόνῳ μέρη δύο, τοῖς δὲ ἄλλοις, ὑποδιακόνοις ἢ ἀναγνώσταις ἢ ψάλταις ἢ διακονίσσαις, μέρος ἕν· τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀπόδεκτον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἕκαστον τιμᾶσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν· ἡ γὰρ ἐκκλησία οὐκ ἀταξίας, ἀλλ' εὐταξίας ἐστὶ διδασκαλεῖον.

Cap. 32, 1 Κἀγὼ Παῦλος ὁ τῶν ἀποστόλων ἐλάχιστος τάδε διατάσσομαι ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις περὶ κανόνων· Οἱ πρώτως προσιόντες τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐσεβείας διὰ τῶν διακόνων προσαγέσθωσαν τῷ ἐπισκόπῳ ἢ τοῖς πρεσβυτέροις, καὶ τὰς αἰτίας ἐξεταζέσθωσαν, οὗ χάριν προσῆλθον τῷ κυριακῷ λόγῳ· οἵ τε προσενεγκόντες μαρτυρείτωσαν αὐτοῖς, ἀκριβώσαντες τὰ κατ' αὐτούς. Ἐξεταζέσθωσαν δὲ αὐτῶν καὶ οἱ τρόποι **2** καὶ ὁ βίος καὶ εἰ δοῦλοί εἰσιν ἢ ἐλεύθεροι. Καὶ ἐὰν πιστοῦ δοῦλος ᾖ, ἐρωτάσθω ὁ κύριος αὐτοῦ εἰ μαρτυρεῖ αὐτῷ· ἐὰν δὲ μή, ἀποβαλλέσθω, ἕως ἂν ἑαυτὸν ἄξιον ἐπιδείξῃ τῷ δεσπότῃ·

Cap. 31. (Bov. 37, omisso titulo; Barocc. 19.) Tit. *τοῦ αὐτοῦ περὶ περισσευμάτων*. — Barocc. *περὶ εὐλογιῶν*. — Horum loco sunt in Vind. quinque prima capitis verba: item apud Bov., nisi quod non vertit *διατάσσομαι*.

Quinque primas voces Barocc. om. — *μυστικοῖς:* Barocc. *μυστηρίοις*. — *πρεσβυτέρῳ* usque ad *δύο:* Barocc. *τῷ πρεσβυτέρῳ μέρη δύο, τῷ διακόνῳ μέρος ἕν* (et hae quidem quatuor voces in mg., „nescio an alia manu", inquit Grabius apud Fabricium). — *αὐτοῦ ἀξίαν:* Barocc. *ἑαυτοῦ τάξιν*. — *διδασκαλεῖον:* Barocc. *διδασκαλία*. — Subscriptum est in Barocc. Vind. 45 (teste Fabricio: verum aliter de Vind. 45 Bickell, v. Ind. IV) *περὶ χειροτονιῶν καὶ ἑτέρων ἐκκλησιαστικῶν καταστάσεων* (Vind. 45 om.): quod pertinet ad cap. 4. 5. 16 sqq.

Cap. 32. (Bov. 38; Barocc. 20.) Tit. *κανόνες διάφοροι Παύλου τοῦ ἀποστόλου | περὶ τῶν προσιόντων τῷ βαπτίσματι, τίνας δεῖ προςδέχεσθαι καὶ τίνας ἀποβάλλεσθαι* (Bov. om.) — Pro his in Vind. leguntur: *Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ καταγγείλας τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον τοῖς ἔθνεσιν, ἐν Ῥώμῃ διδάσκων τὸν λόγον ἀνῄρθη ὑπὸ Νερῶνος καὶ Ἀγρίππα βασιλέως, κεφαλῇ κολασθεὶς, καὶ τέθαπται ἐν τῇ αὐτῇ Ῥώμῃ*. — In Barocc. Florent. hoc caput inscriptum est *Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν*; in Vind. 45 *Παύλου ἀποστόλου διάταξις περὶ ἐκκλησιαστικῶν*; in Monac. *Παύλου τοῦ ἁγιωτάτου διατάξεις κανόνων ἐκκλησιαστικῶν*. Exstat idem in codice Barocciano 185 part. I. fol. 9, nisi quod in eo statim ab initio legitur *Οἱ πρώτως προσιόντες κτλ.* — Cf. v. Drey p. 119 143, qui christianorum imperatorum temporibus, et Bunsen p. 479, qui primae antiquitati adscribit hujus capitis commata 1—10.

1. *ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις:* Barocc. (Vind. 45 non item) *πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις*. — *περὶ κανόνων:* Bov. om.; Bunsen legi jubet *περὶ κατηχουμένων*, quod perplacet, sed contra codicum consensum stare nequit. — *διακόνων:* Barocc. *κανόνων* (sed non codicis MS., puto, sed Fabricii errore, quum Grabius veram lectionem vertat et res omnino silentio praetereatur). — *προσενεγκόντες:* Barocc. *προςενέγκαντες*. — *Ἐξεταζέσθωσαν δὲ αὐτ. κ. οἱ τρ.:* Barocc. *ἐξεταζέσθω δὲ αὐτῶν ἀκριβῶς καὶ ὁ τρόπος*.

2. Bov. praemittit „Quod si quis servus reperiatur, quaeratur ab eo, cujus domini sit". — *πιστοῦ δοῦλος ᾖ:* Ba-

εἰ δὲ μαρτυρεῖ αὐτῷ, προςδεχέσθω. Εἰ δὲ ἐθνικοῦ ᾖ οἰκέτης, διδασκέσθω εὐαρεστεῖν τῷ δεσπότῃ, ἵνα μὴ βλαςφημῆται ὁ λόγος. Εἰ μὲν οὖν ἔχει γυναῖκα ἢ ἡ γυνὴ ἄνδρα, διδασκέσθω- 3 *σαν ἀρκεῖσθαι ἑαυτοῖς· εἰ δ' ἄγαμοί εἰσι, μανθανέτωσαν μὴ πορνεύειν, ἀλλὰ γαμεῖν νόμῳ. Εἰ δ' ὁ δεσπότης αὐτοῦ, πιστὸς ὢν καὶ εἰδὼς ὅτι πορνεύει, οὐ δίδωσιν αὐτῷ γυναῖκα ἢ τῇ γυναικὶ ἄνδρα, ἀφοριζέσθω. Ἐὰν δέ τις δαίμονα ἔχῃ, δι-* 4 *δασκέσθω μὲν τὴν εὐσέβειαν, μὴ προςδεχέσθω δὲ εἰς κοινωνίαν, πρὶν ἂν καθαρισθῇ· εἰ δὲ θάνατος κατεπείγοι, προςδεχέσθω. Εἴ τις πορνοβοσκός, ἢ παυσάσθω τοῦ μαστροπεύειν ἢ* 5 *ἀποβαλλέσθω· πόρνη προσιοῦσα ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω· εἰδωλοποιὸς προσιὼν ἢ παυσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω· τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἐάν τις προσίῃ ἀνὴρ ἢ γυνή, ἢ ἡνίοχος ἢ μονομάχος ἢ σταδιοδρόμος ἢ λουδεμπιστὴς ἢ ὀλυμπικὸς ἢ χοραύλης ἢ κιθαριστὴς ἢ λυριστὴς ἢ ὁ τὴν ὄρχησιν ἐπιδεικνύμενος ἢ κάπηλος, ἢ παυσάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν. Στρατιώτης προσιὼν διδασκέσθω* 6 *μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν, ἀρκεῖσθαι δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις· πειθόμενος προςδεχέσθω, ἀντιλέγων δὲ ἀποβαλλέσθω. Ἀῤῥητοποιός, κίναιδος, βλάξ, μάγος, ἐπαοιδός, ἀστρολόγος, μάντις, θηρεπῳδός, λῶταξ, ὀχλαγωγός, περιάμματα ποιῶν, περικαθαίρων, οἰωνιστής, συμβολοδείκτης, παλμῶν ἑρμηνεύς, φυλαττόμενος ἐν συναντήσει λώβας ὄψεως ἢ ποδῶν ἢ ὀρνίθων ἢ γαλῶν ἢ ἐπιφωνήσεων ἢ παρακροαμάτων συμβολικῶν, χρόνῳ δοκιμαζέσθωσαν· δυςέκνιπτος γὰρ ἡ κακία· παυσάμενοι οὖν προςδεχέσθωσαν, μὴ πειθόμενοι δὲ ἀποβαλλέσθωσαν. Παλλακή τινος ἀπίστου δούλη, ἐκείνῳ μόνῳ σχολάζουσα,* 7 *προςδεχέσθω· εἰ δὲ καὶ πρὸς ἄλλους ἀσελγαίνει, ἀποβαλλέσθω. Πιστὸς ἐὰν ἔχῃ παλλακήν, εἰ μὲν δούλην, παυσάσθω*

rocc. *ἤ τις δοῦλος, εἰ μὲν πιστοῦ δοῦλος ὑπάρχῃ* (non male).— *ἐθνικοῦ:* Vind. *ἐθνικὸς* (perperam).

3. *ἑαυτοῖς:* Barocc. add. *καὶ σωφρονεῖν.* — *νόμῳ:* Barocc. *ἐννόμως.*

4. *Ἐὰν δέ τις:* Barocc. *ἐάν τις.* — *ἔχῃ:* Barocc. *ἔχει.* — *καθαρισθῇ:* Barocc. *καθαρισθείη.* — *κατεπείγοι:* Barocc. *κατεπείγῃ.*

5. *πορνοβοσκός:* Barocc. add. *εἴη.* — *προσιοῦσα:* Barocc. (a Grabio emendatus) *προσιᾶσα.* — *προσίῃ:* edd. (etiam Barocc. apud Fabricium) perperam *προσείη.* — *λουδεμπιστής:* Barocc. *λουδεμπέκτης* (quod Grabius emendavit in *λουδεμπαίκτης*); Paris. 772 *λουδεμπίστης.* — *λυριστὴς ἢ ὁ τὴν:* Barocc. om.

6. *μὴ συκ.:* Barocc. *μηδὲ συκ.* — *διδομένοις ὀψωνίοις:* Barocc. *ὀψωνίοις τοῖς διδομένοις αὐτῷ.* — *πειθόμενος:* Barocc. *π. οὖν*; Vind. *καὶ π.* — *θηρεπῳδός:* Barocc. *θηρεπαοιδός.* — *περιάμματα ποιῶν:* Barocc. om. — *συμβολοδείκτης:* Barocc. *συμβολοδιδάκτης.* — *ὄψεως:* Vind. *ὄψιν*; al. (teste Cot.) *ὄψεων.* — *ἢ ποδῶν:* Barocc. om. — *δυςέκνιπτος* usque ad *προςδεχέσθωσαν:* Bov. om. (quod errore factum esse videtur): inter quae in Barocc. non *οὖν* est, sed *δὲ.*

7. *Παλλακή:* Barocc. *παλλακῆς* (a Grabio emendatus). — *ἀσελγαίνει:* Barocc. *ἀσελγαίνῃ.* — *εἰ μὲν:* Barocc.

καὶ νόμῳ γαμείτω, εἰ δὲ ἐλευθέραν, ἐκγαμείτω αὐτὴν νόμῳ·
8 εἰ δὲ μή, ἀποβαλλέσθω. Ἑλληνικοῖς τις ἔθεσιν ἐξακολουθῶν ἢ ἰουδαϊκοῖς μύθοις ἢ μεταθέσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. Θεατρομανίᾳ εἴ τις πρόςκειται ἢ κυνηγίοις ἢ ἱπποδρομίοις ἢ ἀγῶσιν,
9 ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω. Ὁ μέλλων κατηχεῖσθαι τρία ἔτη κατηχείσθω· εἰ δὲ σπουδαῖός τις ᾖ καὶ εὔνοιαν ἔχει περὶ τὸ πρᾶγμα, προςδεχέσθω· ὅτι οὐχ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ τρόπος
10 κρίνεται. Ὁ διδάσκων εἰ καὶ λαϊκὸς ᾖ, ἔμπειρος δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸν τρόπον σεμνός, διδασκέτω· ἔσονται γὰρ πάντες διδακτοὶ Θεοῦ (Joa. VI, 45).

11 Πᾶς πιστὸς ἢ πιστή, ἕωθεν ἀναστάντες ἐξ ὕπνου, πρὸ τοῦ ἔργον ἐπιτελέσαι νιψάμενοι προςευχέσθωσαν· εἰ δέ τις λόγου κατήχησις γένηται, προτιμησάτωσαν τοῦ ἔργου τὸν λό-
12 γον τῆς εὐσεβείας. Ὁ πιστὸς ἢ ἡ πιστὴ τοῖς οἰκέταις εὐμενῶς προςεχέτωσαν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διεταξάμεθα καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ἐδιδάξαμεν.

Cap. 33, 1 Ἐγὼ Πέτρος καὶ [ἐγὼ] Παῦλος διατασσόμεθα· Ἐργαζέσθωσαν οἱ δοῦλοι πέντε ἡμέρας, σάββατον δὲ καὶ κυριακὴν σχολα-

ἐὰν μέν. — καὶ νόμῳ γαμείτω: M. in mg. conjectura scribi vult ἢ νόμῳ γ., quod quin ad divinae legis rationem propius accedat, non dubito; sed ea fuisse videtur vel ecclesiae consuetudo, vel Nostri sententia, ut pellices servae dimitti, ingenuae in matrimonium duci juberentur (cap. 34, 5; cf. can. 18). — ἐκγαμείτω: Barocc. γαμείτω. — Ad calcem commatis Barocc. add. ἐὰν δὲ καὶ πιστῷ (MS. πίστει) δούλῳ συναφθῇ, ἢ πανσάσθω ἢ ἀποβαλλέσθω (cf. cap. 34, 5).

8. τις ἔθεσιν: Barocc. ἔθεσίν τις. — μεταθέσθω: Barocc. μετατιθέσθω. — Θεατρομανίᾳ: ante hanc vocem in Barocc. incredibili rerum confusione interponitur comma 9. — ἱπποδρομίοις ἢ ἀγ.: Barocc. et tres veteres libri bibliothecae Parisiensis ἱπποδρομικοῖς ἀγ., quae lectio non est spernenda.

9. ᾖ: Barocc. (ubi hoc comma octavo interpositum est) εἴη. — περὶ τὸ πρᾶγμα: Bov. „erga Scripturam" (περὶ τὴν γραφήν). — οὐχ ὁ χρ. ἀλλ' ὁ: Barocc. οὐ χρ. ἀλλά.

10. ᾖ: Barocc. Paris. 1818. Nic. (cap. 8) εἴη. — ἔσονται γάρ: Turr. add. „inquit".

11. εἰ: Barocc. ἐάν. — λόγου κατήχησις γένηται: Pariss. tres (iidem qui commate 8) λόγος κατηχήσεως γίνεται. — προτιμησάτωσαν c. iisdem Pariss.; vulgo προτιμησάτω, Cot. in mg. προτιμησάσθωσαν (?).

12. Ὁ: Barocc. om. (?). — προςεχέτωσαν: Paris. προςκείσθωσαν.

Cap. 33. (Bov. 39; Barocc. 21.) Tit. οἵας ἡμέρας δεῖ ἀργεῖν τοὺς οἰκέτας (Bovio haec et prima capitis verba 6 in extremo sunt capite praecedente). — Cap. 33. 34. 42—45 exstant in Barocc. Florent. hac summa inscripta: Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις; iisdem capitibus cum cap. 46 communis est titulus in Monac. Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγ. ἀπ. δ. περὶ τοῦ φυλάττειν ἕκαστον τάξιν καὶ λειτουργίαν. — Cap. 33 in Barocc. inscriptum est περὶ ἀργίας δούλων, in Vind. 45 περὶ ἀργείων (? ἀργίας) δούλων Πέτρου καὶ Παύλου διάταξις.

1. Ἐγὼ Πέτρος κ. [ἐ.] Π.: Pariss. 1110. 2336. 2392. 2430. Anast. (qu. 77) Nic. (s. 57. 58) Typicum S. Sabae (fol. 135) om. ἐγώ, quod uncis inclusimus; Barocc. ἐγὼ Παῦλος καὶ Πέτρος (in Anast. edito, non in MS., pro Ἐγὼ est ἡμεῖς). — Ἐργαζέσθωσαν οἱ δοῦλοι: Pariss. 2392. 2430. Nic. ἐργάζεσθαι τοὺς λαούς; Paris. 2336 ἐργάζεσθαι τοὺς λαϊκούς; al. (Cot. in annot.) Barocc.

ζέτωσαν [ἐν] τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐσεβείας· τὸ μὲν γὰρ σάββατον εἴπομεν δημιουργίας λόγον ἔχειν, τὴν δὲ κυριακὴν ἀναστάσεως. Τὴν μεγάλην ἑβδομάδα πᾶσαν καὶ τὴν μετ᾽ αὐτὴν ἀργείτωσαν οἱ δοῦλοι· ὅτι ἡ μὲν πάθους ἐστίν, ἡ δὲ ἀναστάσεως, καὶ χρεία διδασκαλίας τίς ὁ παθὼν καὶ ἀναστὰς ἢ τίς ὁ συγχωρήσας ἢ καὶ ἀναστήσας. Τὴν ἀνάληψιν ἀργείτωσαν διὰ τὸ πέρας τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας· τὴν πεντηκοστὴν ἀργείτωσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ ἁγίου πνεύματος τὴν δωρηθεῖσαν τοῖς πιστεύσασιν εἰς Χριστόν. Τὴν τῶν γενεθλίων ἑορτὴν ἀργείτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ τὴν ἀπροσδόκητον χάριν δεδόσθαι ἀνθρώποις, γεννηθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου· τὴν τῶν ἐπιφανίων ἑορτὴν ἀργείτωσαν διὰ τὸ ἐν αὐτῇ ἀνάδειξιν γεγενῆσθαι τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, μαρτυρήσαντος αὐτῷ τοῦ πατρὸς ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τοῦ Παρακλήτου ἐν εἴδει περιστερᾶς ὑποδείξαντος τοῖς παρεστῶσι τὸν μαρτυρηθέντα. Τὰς ἡμέρας τῶν ἀποστόλων ἀργείτωσαν· διδάσκαλοι γὰρ ὑμῶν εἰς Χριστὸν κατέστησαν καὶ πνεύματος ὑμᾶς ἠξίωσαν. Τὴν ἡμέραν Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἀργείτωσαν καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων μαρτύρων τῶν προτιμησάντων Χριστὸν τῆς ἑαυτῶν ζωῆς. 2 3

Cap. 34. 1 Εὐχὰς ἐπιτελεῖτε ὄρθρου καὶ τρίτῃ ὥρᾳ καὶ ἕκτῃ καὶ ἐννάτῃ καὶ ἑσπέρᾳ καὶ ἀλεκτοροφωνίᾳ· ὄρθρου μὲν εὐχαριστοῦντες, ὅτι ἐφώτισεν ἡμᾶς ὁ Κύριος παραγαγὼν τὴν νύκτα καὶ ἐπαγαγὼν τὴν ἡμέραν· τρίτῃ δέ, ὅτι ἀπόφασιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ Πιλάτου ἔλαβεν ὁ Κύριος· ἕκτῃ δέ, ὅτι ἐν αὐτῇ ἐσταυρώθη·

ἐργάζεσθαι τοὺς δούλους. — [ἐν]: Barocc. om. — διὰ τὴν διδασκαλίαν: Anast. graecus impressus add. τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ (manifesto vitio, inquit Cot.). — εἴπομεν: Cot. in mg. εἴπωμεν διὰ τὸ, unde scribi posse ei videtur εἴπομεν διὰ τὸ; Barocc. om.

2. Τὴν μεγ.: Barocc. τὴν δὲ μ. — ἢ καὶ: Barocc. om. ἤ. — ἀναστήσας: Cot. in mg. add. ἡμᾶς. — Τὴν ἀνάληψιν: Anast. τρίτον τὴν ἀ. — Χριστόν: Barocc. Χριστὸν Ἰησοῦν. — τῶν γενεθλίων ἑορτήν: Anast. γενέθλιον. — τὴν ἀπροσδ.: Barocc. om. τήν. — χάριν: Cot. in mg. Turr. χαράν. — γεννηθῆναι: Barocc. καὶ γ. — τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον Ἰ. Χρ.: Turr. „Deus verbum, Dei filius"; Barocc. praemittit τὸν ante Χριστὸν. — τῶν ἐπιφανίων ἑορτήν: Vind. Pariss. 2336. 2392. 2430. Nic. θεοφανίων; Anast. impressus et in cod. Paris. 200 (ut in Typico) ἐπιφάνειαν, sed in codd. Paris. 1110. 1789 ἐπιφανίαν. — τοῦ πατρός: Gent. in Anast. „spiritus".

3. ἀποστόλων: Anast. ἁγίων ἀ. — κατέστησαν: Barocc. Cot. in mg. κατεστάθησαν; Anast. γεγόνασι. — πνεύματος: Anast. Turr. add. ἁγίου, quod in Barocc. Vind. post ἠξίωσαν legitur, et recte quidem judice Clerico.

Cap. 34. (Bov. 40; Barocc. 22.) Tit. ποίας ὥρας καὶ διατί ἐν ταύταις δεῖ προσεύχεσθαι. — Barocc. περὶ εὐχῶν. — Vind. om. hanc summam.

1. ἑσπέρᾳ: Barocc. ἑσπέρας. — ὅτι ἐφ.: Barocc. ὅτι γε ἐφ. — ἡμᾶς c. Cot. in mg. Anast. (qu. 77) Bov. Turr.; Barocc. ἡμῖν (quod Grabius emendavit in ἡμᾶς); vulgo ὑμῖν. — ἐσταυρώθη:

ἐννάτῃ δέ, ὅτι πάντα κεκίνητο, τοῦ δεσπότου ἐσταυρωμένου, φρίττοντα τὴν τόλμαν τῶν δυςσεβῶν Ἰουδαίων, μὴ φέροντα τοῦ Κυρίου τὴν ὕβριν· ἑσπέρᾳ δὲ εὐχαριστοῦντες ὅτι ἀνάπαυσιν ἔδωκε τῶν μεθημερινῶν κόπων τὴν νύκτα· ἀλεκτρυόνων δὲ κραυγῇ διὰ τὸ τὴν ὥραν εὐαγγελίζεσθαι τὴν παρουσίαν τῆς 2 *ἡμέρας εἰς ἐργασίαν τῶν τοῦ φωτὸς ἔργων. Εἰ μὴ δυνατὸν ἐν ἐκκλησίᾳ προϊέναι διὰ τοὺς ἀπίστους, κατ᾽ οἶκον συνάξεις, ὦ ἐπίσκοπε, ἵνα μὴ εἰςέρχηται εὐσεβὴς εἰς ἐκκλησίαν ἀσεβῶν. Οὐχ ὁ τόπος γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἁγιάζει, ἀλλ᾽ ὁ ἄνθρωπος τὸν τόπον· ἐὰν δὲ ἀσεβεῖς κατέχωσι τὸν τόπον, φευκταῖός σοι ἔστω διὰ τὸ βεβηλῶσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν. Ὡς γὰρ οἱ ὅσιοι ἱερεῖς* 3 *ἁγιάζουσιν, οὕτως οἱ ἐναγεῖς μιαίνουσιν. Εἰ μήτε ἐν οἴκῳ μήτε ἐν ἐκκλησίᾳ συναθροισθῆναι δυνατόν, ἕκαστος παρ᾽ ἑαυτῷ ψαλλέτω, ἀναγινωσκέτω, προςευχέσθω, ἢ καὶ ἅμα δύο ἢ τρεῖς· Ὅπου γὰρ ἂν ὦσι, φησὶν ὁ Κύριος, δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν* (Matth. XVIII, 20). 4 *Πιστὸς μετὰ κατηχουμένου μηδὲ κατ᾽ οἶκον προςευχέσθω· οὐ γὰρ δίκαιον τὸν μεμυημένον μετὰ τοῦ ἀμυήτου συμμολύνεσθαι. Εὐσεβὴς μετὰ αἱρετικοῦ μηδὲ κατ᾽ οἶκον συμπροςευχέσθω· τίς* 5 *γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; Πιστὸς ἢ πιστὴ δούλοις συναφθέντες ἢ ἀφιστάσθωσαν ἢ ἀποβαλλέσθωσαν.*

Cap. 35. *Κἀγὼ Ἰάκωβος, ἀδελφὸς μὲν κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ, δοῦλος δὲ ὡς Θεοῦ μονογενοῦς, ἐπίσκοπος δὲ ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ*

Barocc. add. *Χριστός*. — *πάντα*: Barocc. *ἐν αὐτῇ τὰ π.* — *ἐσταυρωμένου*: Barocc. *σταυρουμένου*. — *Ἰουδαίων*: Bov. om. — *ἑσπέρᾳ*: Barocc. *ἑσπέρας*. — *ἀνάπαυσιν ἔδωκε*: edd. praemittunt *ὑμῖν*, Anast. *ἡμῖν*, nos utrumque omisimus c. Turr.; Barocc. *ἡμῖν δέδωκεν ἀνάπαυσιν*. — *ὥραν*: Anast. add. *ἐκείνην*.

2. *Εἰ*: Anast. *καὶ εἰ*. — *προϊέναι*: Barocc. Anast. *προςιέναι*. — *ἀπίστους*: Anast. *κακοπίστους*. — *οἶκον*: Barocc. *οἴκων* (a Grabio correctus). — *συνάξεις, ὦ ἐπίσκοπε*: Gent. in Anast. „fiat synaxis". — *ἐὰν δὲ ἀσ. κ. τὸν τόπον*: Barocc. om. (sed errore puto typothetae, quum Grabius interpretetur).

3. *Εἰ*: Barocc. add. *δὲ*. — *ἐν οἴκῳ*: Vind. Barocc. add. *ἅμα*. — *παρ᾽ ἑαυτῷ*: Barocc. Turr. *ἑαυτῷ*. — *ἂν ὦσι φησὶν ὁ Κύριος* c. Vind. Barocc. (in quo *ἐὰν* est pro *ἂν*) Turr.; vulgo *εἰσι*. — *ὀνόματί μου*: Barocc. *ἐμῷ ὀνόματι*.

4. *μηδὲ* bis restituimus pro edito *μήτε* c. Barocc. — *συμπροςευχέσθω*: Barocc. *προςευχέσθω*.

5. *δούλοις* c. duobus Pariss., suadente Cot.; vulgo *δοῦλοι*, quod omnino ineptum est. Ceterum ut inter praecepta precum faciendarum legantur haec, quae ad cap. 32, 7 pertinent, ubi similia in Barocc. adduntur, librariorum incuria factum esse videtur: tanto enim discrimine ingenuos a mancipiis in religione distinuisse Nostrum, non est quod existimemus. In Barocc. totum comma non est.

Cap. 35. (Bov. 41.) Tit. *Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοῦ Χριστοῦ* (Turr. „Domini") *διάταξις περὶ ἑσπερινοῦ*. — Vind. Bov. om. hunc titulum.

Pro initio capitis usque ad *τάδε φημί* in Vindd. haec leguntur: *Ἰάκωβος ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς λίθοις* (alter cod. *ξύλοις*) *ὑπὸ Ἰουδαίων ἐν Ἱεροσολύμοις διὰ τὸν Χριστοῦ λόγον ἀνή-*

Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων Ἱεροσολύμων χειροτονηθεὶς, τάδε φημί· Ἑσπέρας γενομένης, συναθροίσεις τὴν ἐκκλησίαν, ὦ ἐπίσκοπε· καὶ μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ἐπιλύχνιον ψαλμὸν (Ps. CXLI) *προςφωνήσει ὁ διάκονος ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων καὶ χειμαζομένων καὶ τῶν φωτιζομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ, ὡς προείπομεν. Μετὰ δὲ τὸ ἀπολυθῆναι αὐτοὺς ὁ διάκονος ἐρεῖ »Ὅσοι »πιστοί, δεηθῶμεν τοῦ Κυρίου«· καὶ μετὰ τὸ προςφωνῆσαι αὐτὸν τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς ἐρεῖ* * *»Σῶσον καὶ ἀνάστησον ἡμᾶς,* **Cap. 36.** *»ὁ Θεός, διὰ τοῦ Χριστοῦ σου. Ἀναστάντες αἰτησώμεθα τὰ »ἐλέη τοῦ Κυρίου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς αὐτοῦ, τὸν ἄγγελον τὸν »ἐπὶ τῆς εἰρήνης, τὰ καλὰ καὶ τὰ συμφέροντα, χριστιανὰ τὰ »τέλη, τὴν ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον, »καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀκατάγνωστον αἰτησώ»μεθα· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ζῶντι Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ »αὐτοῦ παραθῶμεν.« Καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχόμενος λεγέτω* * *»Ὁ ἄναρχος Θεὸς καὶ ἀτελεύτητος, ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς διὰ* **Cap. 37, 1** *»Χριστοῦ καὶ κηδεμὼν, πρὸ δὲ πάντων αὐτοῦ Θεὸς καὶ πατὴρ, »ὁ τοῦ πνεύματος Κύριος καὶ τῶν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν βασι»λεὺς, ὁ ποιήσας ἡμέραν πρὸς ἔργα φωτὸς καὶ νύκτα εἰς ἀνά»παυσιν τῆς ἀσθενείας ἡμῶν· σὴ γάρ ἐστιν ἡμέρα καὶ σή ἐστιν »ἡ νύξ, σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον· αὐτὸς καὶ νῦν, δέ»σποτα φιλάνθρωπε καὶ πανάγαθε, εὐμενῶς πρόσδεξαι τὴν »ἑσπερινὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν ταύτην. Ὁ διαγαγὼν ἡμᾶς τὸ »μῆκος τῆς ἡμέρας καὶ ἀγαγὼν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, φύ»λαξον ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου· εἰρηνικὴν παράσχου τὴν »ἑσπέραν καὶ τὴν νύκτα ἀναμάρτητον, καὶ καταξίωσον ἡμᾶς τῆς »αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ σου, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ »καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν«. Καὶ* 2 *ὁ διάκονος λεγέτω »Κλίνατε τῇ χειροθεσίᾳ«· καὶ ὁ ἐπίσκοπος λεγέτω »Θεὲ πατέρων καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους, ὁ τῇ σοφίᾳ σου »κατασκευάσας ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν ζῶον τὸ θεοφιλὲς τῶν »ἐπὶ γῆς, καὶ δοὺς αὐτῷ τῶν ἐπὶ τῆς χθονὸς ἄρχειν· καὶ κα-*

ρηται. — *ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου:* Turr. „ab ipso Christo".

Cap. 36. Tit. *προςφώνησις ἐπιλύχνιος.* — Bov. hunc titulum habet, numerum capitis non recenset.

τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ: Cot. om. *τοῦ.* — *τὰ τέλη:* Bov. „principes" (cf. cap. 6, 2). — *παραθῶμεν:* Vind. *παραθώμεθα* (ut cap. 10, 5. 14. 37, 3. 41, 1).

Cap. 37. (Bov. 42.) Tit. *εὐχαριστία ἐπιλύχνιος.*

1. *πρὸ δὲ πάντων:* Vind. om., ut propulsetur error Arii. — *Κύριος:* Vind. *προβολεὺς,* ut excludatur Macedonii falsa opinio (cf. VI, 11, 1; supra cap. 6, 3). — *ὁ ποιήσας:* Cot. om. *ὁ.* — *διὰ τοῦ Χριστοῦ σου εἰρ.:* Turr. om. *σου.* — *ἐν ἁγίῳ:* Vind. *σὺν ἁγίῳ.*

2. *Θεὲ πατέρων κτλ.:* vocatur haec invocatio in Vind. *προςφώνησις ὄρθριος* (? *χειροθεσία ἐπιλύχνιος,* vide infra 3 et cap. 39 tit.), a Bovio cap. 43, titulo

»στήσας γνώμῃ σῇ ἄρχοντας καὶ ἱερεῖς, τοὺς μὲν πρὸς ἀσφά-»λειαν τῆς ζωῆς, τοὺς δὲ πρὸς λατρείαν ἔννομον· αὐτὸς καὶ »νῦν ἐπικάμφθητι, Κύριε παντοκράτορ, καὶ ἐπίφανον τὸ πρόσ-»ωπόν σου ἐπὶ τὸν λαόν σου, τοὺς κάμψαντας αὐχένα καρδίας »αὐτῶν, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς διὰ Χριστοῦ, δι᾽ οὗ ἐφώτισας »ἡμᾶς φῶς γνώσεως καὶ ἀπεκάλυψας ἡμῖν σαυτόν· μεθ᾽ οὗ »σοὶ καὶ ἡ ἐπάξιος ὀφείλεται προσκύνησις παρὰ πάσης λογι-»κῆς καὶ ἁγίας φύσεως καὶ πνεύματι τῷ Παρακλήτῳ εἰς τοὺς »αἰῶνας· ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Προέλθετε ἐν εἰ-»ρήνῃ.«

3 Ὡσαύτως ὄρθρου ὁ διάκονος μετὰ τὸ ῥηθῆναι τὸν ὀρθρι-νὸν (Ps. LXIII) καὶ ἀπολῦσαι αὐτὸν τοὺς κατηχουμένους καὶ χειμαζομένους καὶ βαπτιζομένους καὶ τοὺς ἐν μετανοίᾳ καὶ τὴν ὀφειλομένην ποιήσασθαι προςφώνησιν, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν τὰ αὐτά, ἐπιφερέτω μετὰ τό »Σῶσον αὐτούς, ὁ Θεός, καὶ ἀνά-»στησον ἐν τῇ χάριτί σου«· »Αἰτησώμεθα παρὰ Κυρίου τὰ ἐλέη »αὐτοῦ καὶ τοὺς οἰκτιρμούς, τὸν ὄρθρον τοῦτον καὶ τὴν ἡμέραν »εἰρηνικὴν καὶ ἀναμάρτητον καὶ πάντα τὸν χρόνον τῆς παρεπι-»δημίας ἡμῶν, τὸν ἄγγελον τὸν ἐπὶ τῆς εἰρήνης, χριστιανὰ τὰ »τέλη, ἵλεων καὶ εὐμενῆ τὸν Θεόν· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ »ζῶντι Θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ παραθώμεθα.« Καὶ ὁ

Cap. 38. ἐπίσκοπος ἐπευχόμενος λεγέτω * »Ὁ Θεὸς ὁ τῶν πνευμάτων »καὶ πάσης σαρκός, ὁ ἀσύγκριτος καὶ ἀπροςδεής, ὁ δοὺς τὸν »ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας, τὴν δὲ σελήνην καὶ τὰ ἄστρα »εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτός· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐφ᾽ ἡμᾶς εὐ-»μενέσιν ὀφθαλμοῖς καὶ πρόςδεξαι τὰς ἑωθινὰς ἡμῶν εὐχαρι-»στίας καὶ ἐλέησον ἡμᾶς· οὐ γὰρ διεπετάσαμεν τὰς χεῖρας ἡ-»μῶν πρὸς Θεὸν ἀλλότριον. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν ἡμῖν Θεὸς πρόσ-»φατος, ἀλλὰ σὺ ὁ αἰώνιος καὶ ἀτελεύτητος· ὁ τὸ εἶναι ἡμῖν »διὰ Χριστοῦ παρασχόμενος καὶ τὸ εὖ εἶναι δι᾽ αὐτοῦ δωρη-»σάμενος, αὐτὸς ἡμᾶς δι᾽ αὐτοῦ καταξίωσον καὶ τῆς αἰωνίου »ζωῆς, μεθ᾽ οὗ σοὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ »πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Κλίνατε τῇ χειροθεσίᾳ«· καὶ ὁ ἐπίσκοπος ἐπευχέσθω λέγων

nullo adscripto. — *τὸν λαόν σου:* Turr. „servos tuos"; Bov. „populum hunc". — *πνεύματι τῷ Π.:* Turr. „Spiritui sancto".

3. *Σῶσον αὐτούς:* legendum esse videtur e cap. 10, 5. 36 *Σ. ἡμᾶς.* — *ἐν τῇ χάριτί σου:* Turr. om. *σου.* — *Αἰτησώμεθα κτλ.:* vocantur haec in Vind. *προςφώνησις ὄρθριος.* — *παρὰ Κυρίου:* Turr. „a Deo". — *τὰ τέλη:* Bov. „principes" (v. s. cap. 6, 2. 36). — *ἵλεων:* M. *ἵλεον.*

Cap. 38. (Bov. 44, omisso titulo.) Tit. *εὐχαριστία ὀρθρινή.*

* »Ὁ Θεὸς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινὸς, ὁ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας **Cap. 39.**
»καὶ μυριάδας τοῖς ἀγαπῶσί σε, ὁ φίλος ταπεινῶν καὶ πενή-
»των προστάτης, οὗ πάντα ἐν χρείᾳ καθέστηκεν, ὅτι τὰ σύμ-
παντα δοῦλά σου· ἔπιδε ἐπὶ τὸν λαόν σου τοῦτον, τοὺς κε-
κλικότας σοι τὰς ἑαυτῶν κεφαλάς, καὶ εὐλόγησον αὐτοὺς εὐ-
»λογίαν πνευματικήν, φύλαξον αὐτοὺς ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, δια-
»τήρησον αὐτοὺς ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καὶ καταξίωσον
»αὐτοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ ἠγαπημένῳ
»σου παιδί· μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ
»πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων·
»ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Προέλθετε ἐν εἰρήνῃ.«

Ἐπὶ δὲ ταῖς προςφερομέναις ἀπαρχαῖς οὕτως εὐχαριστεῖ
ὁ ἐπίσκοπος * »Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε παντοκράτορ, δη- **Cap. 40,** 1
»μιουργὲ τῶν ὅλων καὶ προνοητά, διὰ τοῦ μονογενοῦς σου παι-
»δὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπὶ ταῖς προςενεχθεί-
»σαις σοι ἀπαρχαῖς, οὐχ ὅσον ὀφείλομεν, ἀλλ' ὅσον δυνάμεθα.
»Τίς γὰρ ἀνθρώπων ἐπαξίως εὐχαριστῆσαί σοι δύναται ὑπὲρ
»ὧν δέδωκας αὐτοῖς εἰς μετάληψιν; ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ
»καὶ Ἰακὼβ καὶ πάντων τῶν ἁγίων, ὁ πάντα τελεσφορήσας διὰ
»τοῦ λόγου σου καὶ κελεύσας τῇ γῇ παντοδαποὺς ἐκφῦσαι καρ-
»ποὺς εἰς εὐφροσύνην καὶ τροφὴν ἡμετέραν· ὁ δοὺς τοῖς νω-
»θεστέροις καὶ βληχώδεσι χυλόν, χλοηφάγοις χλόην, καὶ τοῖς
»μὲν κρέα, τοῖς δὲ σπέρματα· ἡμῖν δὲ σῖτον πρὸς τροφὴν
»πρόςφορον καὶ κατάλληλον, καὶ ἕτερα διάφορα, τὰ μὲν πρὸς
»χρῆσιν, τὰ δὲ πρὸς ὑγείαν, τὰ δὲ πρὸς τέρψιν. Ἐπὶ τούτοις
»οὖν ἅπασιν ὑπερύμνητος ὑπάρχεις τῆς εἰς πάντας εὐεργεσίας
»διὰ Χριστοῦ, δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας ἐν ἁγίῳ πνεύ-
»ματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«

Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων μετὰ τὸ προςφω- 2
νῆσαι τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς, ἵνα μὴ πάλιν λέγωμεν, ὁ διάκονος
προςθήσει καὶ ταῦτα * »Ὑπὲρ ἀναπαυσαμένων ἐν Χριστῷ ἀδελ- **Cap. 41,** 1

Cap. 39. (Bov. 45.) Tit. *χειροθεσία ὀρθρινή.*
ἐπὶ τὸν λαόν σου: Cot. om. *ἐπί*; Turr. om. *σου.* — *Ἐπὶ δὲ κτλ.:* Bov. adjungit capiti sequenti.
Cap. 40. (Bov. 46.) Tit. *ἐπίκλησις ἐπὶ ἀπαρχῶν.*
1. *Ἰησοῦ:* Turr. om. — *χυλόν* scripsimus e conjectura Cotelerii (Turr. „succum lactis"); vulgo *χεῖλον,* quod nescio quid sit; Bov. om. — *ὑπερύμνητος:* Vind. *ὕμνητος* (? *ὑμνητὸς*). — *δι' οὗ:* Vind. *μεθ' ου,* ut saepissime. — *ἐν:* Vind. *σὺν*; Turr. „et": ut doxologia ad eam formam redigeretur, qua orthodoxi uti solebant.
2. Bov. haec ad sequens caput transfert. — *προςφωνῆσαι τὰ τῆς πρώτης εὐχῆς* c. Vind., favente Clerico (v. s. cap. 9, 2 sqq. 12, 1. 35. 37, 3; vulgo *φωνῆσαι τὰ τῆς προσευχῆς.*
Cap. 41. (Bov. 47.) Tit. *προςφώνησις ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων* (Vind. *ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων*).

»φῶν ἡμῶν δεηθῶμεν, ὅπως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς ὁ προςδε-
»ξάμενος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν παρείδῃ αὐτῷ πᾶν ἁμάρτημα ἑκού-
»σιον καὶ ἀκούσιον, καὶ ἵλεως καὶ εὐμενὴς γενόμενος κατατάξῃ
»εἰς χώραν εὐσεβῶν ἀνειμένων εἰς κόλπον Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ
»καὶ Ἰακὼβ μετὰ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων καὶ
»ποιησάντων τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη
»καὶ στεναγμός. Ἐγειρώμεθα· ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους τῷ ἀιδίῳ
2 »Θεῷ διὰ τοῦ ἐν ἀρχῇ λόγου παραθώμεθα.« Καὶ ὁ ἐπίσκο-
πος λεγέτω »Ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος καὶ ἀτελεύτητος, παρ' οὗ
»πᾶν ἀθάνατον καὶ θνητὸν γέγονεν, ὁ τὸ λογικὸν ζῶον τὸν ἄν-
»θρωπον τὸν κοσμοπολίτην θνητὸν ἐν κατασκευῇ ποιήσας καὶ
»ἀναστασίαν ἐπαγγειλάμενος, ὁ τὸν Ἐνὼχ καὶ τὸν Ἠλίαν θα-
»νάτου πεῖραν μὴ ἐάσας λαβεῖν· ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, ὁ Θεὸς
»Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακὼβ οὐχ ὡς νεκρῶν, ἀλλ' ὡς ζώντων
»Θεὸς εἶ· ὅτι πάντων αἱ ψυχαὶ παρὰ σοὶ ζῶσι καὶ τῶν δι-
»καίων τὰ πνεύματα ἐν τῇ χειρί σού εἰσιν, ὧν οὐ μὴ ἅψηται
»βάσανος· πάντες γὰρ ἡγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σού εἰσιν
3 »(Deut. XXXIII, 3)· αὐτὸς καὶ νῦν ἔπιδε ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου
»τόνδε, ὃν ἐξελέξω καὶ προςελάβου εἰς ἑτέραν λῆξιν, καὶ συγχώ-
»ρησον αὐτῷ, εἴ τι ἑκὼν ἢ ἄκων ἐξήμαρτε, καὶ ἀγγέλους εὐ-
»μενεῖς παράστησον αὐτῷ· καὶ κατάταξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ
»τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ
»πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων, ὅπου οὐκ ἔνι
»λύπη, ὀδύνη καὶ στεναγμός, ἀλλὰ χῶρος εὐσεβῶν ἀνειμένος
»καὶ γῆ εὐθέων σοὶ ἀνακειμένη καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ὁρώντων τὴν
»δόξαν τοῦ Χριστοῦ σου· δι' οὗ σοι δόξα, τιμὴ καὶ σέβας,
»εὐχαριστία καὶ προςκύνησις ἐν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶ-
4 »νας· ἀμήν.« Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω »Κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε«·
καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστείτω ὑπὲρ αὐτῶν λέγων τοιάδε »Σῶ-
»σον, Κύριε, τὸν λαόν σου καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου,
»ἣν περιεποιήσω τῷ τιμίῳ αἵματι τοῦ Χριστοῦ σου· ποίμα-
»νον αὐτοὺς ὑπὸ τὴν δεξιάν σου καὶ σκέπασον αὐτοὺς ὑπὸ τὰς

1. *παρείδῃ:* Vind. *ἀφήσῃ*, quod glossema redolet; Cot. temere jubet legi *παρίῃ*.

2. *Ὁ τῇ φύσει κτλ.:* haec in Vind. vocantur *ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν ἐν Χριστῷ ἀναπαυσαμένων*. — *ἐν κατασκευῇ:* Vind. *ἐκ κατασκευῆς*. — *ἀναστασίαν:* Vind. *ἀνάστασιν*, quod licet arrideat Clerico, tamen vocem editam, quum praeter morem usurpata sit, abjicere dubitavimus.

3. *εὐθέων:* ita corrigendum videbatur editum *εὐθείων*. — *ἀνειμένος:* edd. *ἀνῃμένος*. — *σοὶ ἀνακειμένη* c. Vind., favente Clerico; vulgo *συνανῃμένη*. — *δι' οὗ:* Vind. *μεθ' οὗ*. — *καὶ προςκύνησις* c. Vind. (Bov.) Turr.; vulgo om. *καὶ*. Iidem pro *ἐν*, quod protinus sequitur, habent *καὶ*, quod studio orthodoxiae tribuendum erit.

4. *Σῶσον κτλ.:* adscribitur in Vind.

»πτέρυγάς σου, καὶ δὸς αὐτοῖς τὸν ἀγῶνα ἀγωνίσασθαι »καλὸν, τὸν δρόμον τελέσαι, τὴν πίστιν τηρῆσαι ἀτρέπτως, »ἀμέμπτως, ἀνεγκλήτως· διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι»στοῦ τοῦ ἀγαπητοῦ σου παιδός, μεθ' οὗ σοὶ δόξα, τιμὴ »καὶ σέβας καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν.«

Cap. 42. * Ἐπιτελείσθω δὲ τρίτα τῶν κεκοιμημένων ἐν ψαλμοῖς καὶ ἀναγνώσεσι καὶ προσευχαῖς διὰ τὸν διὰ τριῶν ἡμερῶν ἐγερθέντα, καὶ ἔννατα εἰς ὑπόμνησιν τῶν περιόντων καὶ τῶν κεκοιμημένων, καὶ τεσσαρακοστὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τύπον (Μωσῆν γὰρ οὕτως ὁ λαὸς ἐπένθησε), καὶ ἐνιαύσια ὑπὲρ μνείας αὐτοῦ· καὶ διδόσθω ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ πένησιν εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ.

Cap. 43. * Ταῦτα δὲ περὶ εὐσεβῶν λέγομεν· περὶ γὰρ ἀσεβῶν ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου δῷς πένησιν, οὐδὲν ὀνήσεις αὐτόν. Ὧι γὰρ περιόντι ἐχθρὸν ἦν τὸ θεῖον, δῆλον ὅτι καὶ μεταστάντι· οὐ γάρ ἐστιν ἀδικία παρ' αὐτῷ. Δίκαιος γὰρ ὁ Κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησε (Ps. XI, 7)· καί Ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ (cf. Is. LXII, 11).

Cap. 44, 1 * Ἐν δὲ ταῖς μνείαις αὐτῶν καλούμενοι μετὰ εὐταξίας ἑστιᾶσθε καὶ φόβου Θεοῦ, ὡς δυνάμενοι καὶ πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν μεταστάντων. Πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι Χριστοῦ ὑπάρχοντες, νήφειν ὀφείλετε πάντοτε καὶ πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἑτέρους, ἵνα δύνησθε τοὺς ἀτακτοῦντας νουθετεῖν. Λέγει δὲ ἡ γραφή Οἱ δυνάσται θυμώδεις

χειροθεσία πιστῶν. — ἀγωνίσασθαι: Vind. τέλεσθαι (?). — τελέσαι: Vind. ἀνύσαι. — μεθ' οὗ et mox καὶ τῷ ἁγ.: Bov. „per quem" et mox „in sancto Sp."

Cap. 42. (Bov. 48; Barocc. 23.) Tit. πῶς (Vind. ὅπως) δεῖ καὶ πότε γίνεσθαι τὰς τῶν κοιμηθέντων πιστῶν μνείας, καὶ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς δεῖ παρέχεσθαι πένησι. — In Barocc. cap. 42. 43, quae ibi sunt caput vicesimum tertium, inscripta sunt περὶ μνημοσύνων.

Ἐπιτελείσθω: Anast. (qu. 20) ἐπιτελεῖσθε (sed Gent. et MS. Paris. Anastasii 2206 nullam exhibet lectionis varietatem). — δὲ: Barocc. om. — καὶ ἀναγνώσεσι: Barocc. Gent. in Anast. om. — τεσσαρακοστὰ: Cot. in mg. τριακοστὰ, e more occidentalium, quam lectionem sequitur Collectio canonum coptica (V, 76) et arabica (cf. Praef. §. 2. not. 38), confirmat testimonium Deuteronomii (XXXIV, 8. cf. XXI, 13; Num. XX, 29; Joseph. Antiq. IV, 4). Verum Graecorum et antiquorum et recentiorum mos est, quadragesimum diem celebrare, non tricesimum; et Deut. XXXIV, 8 Chrysostomus cum Nostro legit τεσσαράκοντα (Panegyrico Bernices et Prosdoces). — τύπον: Anast. νόμον καὶ τύπον. — Μωσῆν: Barocc. Μωυσῆν. — αὐτοῦ: Barocc. bis αὐτῶν. — ὑπαρχ. αὐτοῦ: Barocc. ὑπαρχ. αὐτοῖς, ut in tit.

Cap. 43. (Bov. 49; Barocc. 23.) Tit. ὅτι τοὺς ἀσεβεῖς τελευτῶντας οὐδὲν ὠφελοῦσι μνεῖαι ἢ ἐντολαί.

αὐτόν: Anast. (qu. 20) αὐτῶν. — παρ' αὐτῷ: Anast. παρὰ τῷ Θεῷ (sed Gent. illud interpretatur). — Κύριος: Barocc. Θεός.

Cap. 44. (Bov. 50; Barocc. 24.) Tit. περὶ μεθύσων. — Vind. ὅτι οὐ δεῖ παροινεῖν, ἀλλὰ νήφειν ἑστιωμένους. — Barocc. περὶ τοῦ μὴ μεθύσκεσθαι.

1. Πρεσβύτεροι: Vind. Barocc. Turr. add. γάρ. — ἀτακτοῦντας: Barocc. ἀτάκτους. — Λέγει δὲ: Barocc. λέγει γάρ. — γραφή: Paris. 2347 add. περὶ τοῦ μὴ πολλῷ οἴνῳ χρῆσθαι τοὺς ἱε-

εἰσίν· οἶνον δὲ μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πιόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας καὶ ὀρθὰ κρίνειν οὐ μὴ δύνωνται (Prov. XXXI, 4. 5 graece)· *οὐκοῦν καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι μετὰ Θεὸν τὸν παντοκράτορα καὶ τὸν ἠγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν δυνάσται ὑπάρχουσι τῆς ἐκκλησίας; Τοῦτο δέ φαμεν, οὐχ ἵνα μὴ πίνωσιν· ἄλλως γὰρ* [*οὐκ*] *ἔστιν ὑβρίσαι τὸ ὑπὸ Θεοῦ γενόμενον εἰς εὐφροσύνην· ἀλλὰ ἵνα μὴ παροινῶσιν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἡ γραφὴ μὴ πίνειν οἶνον, ἀλλὰ τί φησιν; Μὴ πῖνε οἶνον εἰς μέθην* (cf. Sirac. XXXI. s. f.)· *καὶ πάλιν Ἄκανθαι φύονται ἐν* 2 *χειρὶ μεθύσου* (Prov. XXVI, 9). *Τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῶν ἐν κλήρῳ μόνον φαμέν, ἀλλὰ καὶ περὶ παντὸς λαϊκοῦ χριστιανοῦ, ἐφ' οὗ ἐπικέκληται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ αὐτοῖς γὰρ εἴρηται Τίνι οὐαί; τίνι θόρυβος; τίνι ἀηδίαι καὶ λέσχαι; τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί; τίνι συντρίμματα διακενῆς; οὐ τῶν ἐγχρονιζόντων ἐν οἴνῳ καὶ τῶν κατασκοπουμένων ποῦ πότοι γίνονται* (Prov. XXIII, 29. 30);

Cap. 45. *Τοὺς διωκομένους διὰ πίστιν καὶ εἰς πόλιν ἐκ πόλεως φεύγοντας διὰ τὸ μεμνῆσθαι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου προςλαμβάνεσθε· ἐπιστάμενοι γὰρ ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, ἀποδιδράσκουσι καὶ τὴν ἁρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων προΐενται, ἵνα ἀνεξάρνητον ἐν ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ διατηρήσωσιν. Ἐπικουρεῖτε οὖν αὐτοῖς τὰ πρὸς χρείαν, ἐντολὴν κυριακὴν πληροῦντες.*

Cap. 46, 1 *Ἐκεῖνο δὲ κοινῇ πάντες παραγγέλλομεν, ἕκαστον ἐμμένειν*

ρεῖς. — **οἶνον δέ:** Barocc. om. δέ. — **οὐκοῦν:** Barocc. add. καὶ οἱ ἐπίσκοποι. — **διάκονοι:** Pariss. 2347. 2392 add. σὺν τοῖς ἐπισκόποις. — **Θεόν:** Barocc. τὸν Θ. — **υἱόν:** Barocc. add. καὶ τὸ πανάγιον αὐτοῦ πνεῦμα. — [οὐκ] cum Pariss. 2347. 2392 et tertio ejusdem bibliothecae, necnon Turr.; vulgo καί; Vind. utrumque om., quod veri non dissimile est. — **Θεοῦ:** Barocc. τοῦ Θ. — **πίνειν:** Barocc. πιεῖν. — **πῖνε:** Barocc. πιεῖν; tres codices Pariss., quos modo memoravimus, πίνειν: quae librariorum esse videntur, quibus mentem subierat, haec verbo tenus non exstare in Scriptura. — **Ἄκανθαι:** Turr. add. „inquit".

2. **θόρυβος:** Barocc. θόρυβοι. — **πελιδνοί:** Vind. πέλιοι, quod non displicet, quum, sensu eodem, discedet a LXX (quorum tamen cod. Alex. habet πέλειοι). — **κατασκοπουμένων:** Barocc. Paris. κατασκοπευόντων (Barocc. om. τῶν); Paris. κατασκοπούντων.

Cap. 45. (Bov. 51; Barocc. 25.) Tit. περὶ τοῦ ὑποδέχεσθαι τοὺς διὰ Χριστὸν διωκομένους. — Barocc. περὶ τῶν διωκομένων διὰ πίστιν. — Vind. hanc summam non habet.

διὰ πίστιν: Bov. „per Christum". — **τῶν λόγων:** Barocc. τὸν λόγον. — **ὅτι τό:** Barocc. om. τὸ (?). — **προΐενται:** Cot. in mg. προσίενται. — **ἵνα** usque ad **διατηρήσωσιν:** Turr. „ut nomen domini non negent"; inter quae Barocc. pro ἐν ἑαυτοῖς habet ἐφ' ἑ. — **χρείαν:** Barocc. τὰς χρείας. — **κυριακὴν πληροῦντες:** Barocc. τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκπληρῶτες (? ἐκπληροῦντες).

Cap. 46. (Bov. 52; Barocc. 26.) Tit. ὅτι ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη κλήρῳ ὀφείλει ἐμμένειν καὶ φυλάττειν τὴν τάξιν, ἀλλὰ μὴ ἑαυτῷ ἁρπάζειν τὰ μὴ ἐγχειρισθέντα. — Barocc. Florent. περὶ εὐταξίας διδασκαλία (Florent. om.) πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων.

τάξει τῇ δοθείσῃ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους· οὐ γάρ εἰσιν ἡμέτεροι, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ ὑμῶν γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἀκούων ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκούων ἀκούει τοῦ ἀποστείλαντός με· καὶ ὁ ὑμᾶς ἀθετῶν ἐμὲ ἀθετεῖ, ὁ δὲ ἐμὲ ἀθετῶν ἀθετεῖ τὸν ἀποστείλαντά με (Luc. X, 16). *Εἰ γὰρ τὰ ἄψυχα γενόμενα τὴν εὐταξίαν ἀποσώζει, οἷον νὺξ, ἡμέρα, ἥλιος, σελήνη, ἄστρα, στοιχεῖα, τροπαὶ, μῆνες, ἑβδομάδες, ἡμέραι, ὧραι· καὶ δουλεύει τῇ διατυπωθείσῃ χρείᾳ κατὰ τὸ εἰρημένον Ὅριον ἔθου, ὃ οὐ παρελεύσονται* (Ps. CIV, 9)· *καὶ πάλιν περὶ τῆς θαλάσσης Ἐθέμην [δὲ] αὐτῇ ὅρια περιθεὶς καὶ κλεῖθρα καὶ πύλας, εἶπα δὲ αὐτῇ Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ* (Job. XXXVIII, 10. 11)· *πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς οὐδὲν ὀφείλετε τολμᾶν παρακινεῖν τῶν ὑμῖν κατὰ γνώμην Θεοῦ παρ᾿ ἡμῶν ὁρισθέντων; Ἀλλ᾿ ἐπειδὴ πάρεργον οἱ πολλοὶ καὶ τοῦτο ἡγήσαντο* 2 *εἶναι, συγχέειν δὲ τὰς τάξεις καὶ τὴν ἐφ᾿ ἑκάστου χειροτονίαν παρακινεῖν τολμῶσιν, ὑφαρπάζοντες ἑαυτοῖς ἀξιώματα τὰ μὴ διδόμενα καὶ ἐπιτρέποντες ἑαυτοῖς τυραννικῶς ἃ μὴ ἔχουσιν ἐξουσίαν διδόναι, καὶ διὰ τοῦτο παροργίζουσι μὲν Θεὸν, ὥσπερ οἱ κορεῖται καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀζίας παρ᾿ ἀξίαν ἐπιθέμενοι ἄνευ Θεοῦ τῇ ἀρχιερωσύνῃ καὶ γινόμενοι οἱ μὲν πυρίφλεκτοι, ὁ δὲ κατὰ τοῦ μετώπου λεπρός· παροξύνουσι δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν διαταξάμενον, λυποῦσι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκυροῦντες αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν· εἰκότως, τὸν ἐπηρτημένον κίνδυνον τοῖς τὰ τοιαῦτα πράττουσι προειδόμενοι καὶ τὴν εἰς τὰς θυσίας καὶ εὐχαριστίας ἀμέλειαν [ἐκ τοῦ] ὑφ᾿ ὧν μὴ χρὴ προςαγομένας ἀσεβῶς, παιδιὰν ἡγουμένων τὴν ἀρχιερατικὴν τιμὴν, ἥτις μίμησιν περιέχει τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ*

1. *Ἐκεῖνο:* Barocc. *τοῦτο.* — *πάντες:* duo codices Pariss. *πᾶσι.* — *ἕκαστον:* Vind. add. *μὲν,* quod propter similem litterarum statim sequentium seriem excidisse videtur. — *καὶ ὁ ἐμοῦ ἀκ. ἀ. τ. ἀπ. με:* Bov. om. — *ἡμέραι:* Barocc. (in quo impresso additum tamen est) Turr. om. (quoniam antecesserat *ἡμέρα:* sed prius lucem spectat tenebris oppositam, hoc temporum spatia inter se distincta). — *παρελεύσονται:* Barocc. *παρελεύσεται* (sed apud Fabricium impressum est ut vulgo). — [*δὲ*] recepimus cum Barocc. — *περιθεὶς καὶ:* interpretes non vertunt *καὶ* (ut LXX), et fieri poterat, ut vox parum opportuna propter simile initium vocis sequentis errore adscriberetur. — *τολμᾶν:* Vind. Bov. om.

2. *ἑκάστου:* Barocc. *ἑκάστῳ.* — *ὑφαρπάζοντες:* Barocc. *ἐφαρπάζοντες.* — *διδόμενα:* Barocc. *δεδόμενα* (? *δεδομένα*). — *ἔχουσιν:* M. *ἔχωσιν.* — *διδόναι:* Bov. om. — *Θεὸν:* Barocc. *τὸν Θ.* — *κορεῖται:* Barocc. *υἱοὶ Κορὲ.* — *ὁ βασιλεὺς:* Turr. om. — *γενόμενοι:* Barocc. *γενόμενοι.* — *παροξύνουσι δὲ:* Barocc. add. *καὶ,* Vind. add. *καὶ τὸν;* Bov. has et quatuor voces, quae sequuntur, om. — *ἐπηρτημένον:* Vind. *ἐπηρτισμένων* (? *ἐπηρτισμένον*). — [*ἐκ τοῦ*] c. Barocc. delendum esse videtur; quod si cui non placuerit, mox legat oportet *προςάγεσθαι.* — *μὴ χρὴ:* Barocc. *οὐκ ἐχρῆν.* — *παιδιὰν:* Barocc. *παίγνιον.*

Χριστοῦ τοῦ βασιλέως ἡμῶν, ἀνάγκην ἔσχομεν καὶ τοῦτο παραινέσαι· ἤδη γάρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τῆς ἑαυτῶν ματαιότητος. 3 Λέγωμεν δὴ ὡς Μωσῆς ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων, ᾧ ὁ Θεὸς ἐνώπιος ἐνωπίῳ ὡμίλει ὡς εἴ τις λαλήσῃ πρὸς ἑαυτοῦ φίλον, ᾧ εἶπεν Οἶδά σε παρὰ πάντας (Exod. XXXIII, 17), ᾧ κατὰ πρόςωπον ὡμίλει καὶ οὐ δι᾽ ἀδήλων ἢ ἐνυπνίων ἢ ἀγγέλων ἢ αἰνιγμάτων· οὗτος, ἡνίκα τὴν θείαν νομοθεσίαν διετάσσετο, διεῖλε τίνα μὲν χρὴ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων ἐπιτελεῖσθαι, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν ἱερέων, τίνα δὲ ὑπὸ τῶν λευιτῶν, ἑκάστῳ τὴν οἰκείαν καὶ ἀνήκουσαν τῇ λειτουργίᾳ θρησκείαν ἀπονείμας. Καὶ ἅπερ μὲν τοῖς ἀρχιερεῦσι προςετέτακτο ἐπιτελεῖν, τούτοις τοὺς ἱερέας οὐ θεμιτὸν ἦν προςιέναι· ἅπερ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν ὥριστο, τούτοις οἱ λευῖται οὐ προςήεσαν· ἀλλ᾽ ἕκαστοι ἅπερ παρειλήφεισαν, ὑπηρεσίας περιγεγραμμένας ἐφύλαττον· εἰ δέ τις πέρα τῆς παραδόσεως προςιέναι ἐβούλετο, θάνατος ἦν τὸ ἐπιτίμιον. 4 Τοῦτο δὲ μάλιστα διέδειξε καὶ ἡ κατὰ τὸν Σαοὺλ πεῖρα, ὃς θῦσαι νενομικὼς δίχα τοῦ προφήτου καὶ ἀρχιερέως Σαμουὴλ ἔσπασεν εἰς ἑαυτὸν ἁμαρτίαν καὶ κατάραν ἀναπόβλητον, καὶ οὐδὲ τὸ κεχρῖσθαι ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς βασιλέα ἐδυςώπησε τὸν προφήτην. Ἐναργεστέρᾳ δὲ τῇ πράξει διέδειξεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ὀζίαν, οὐκ ἐν μελλησμῷ τὰς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ εἰςπραξάμενος δίκας· καὶ ὁ τῆς ἀρχιερωσύνης 5 καταμανεὶς καὶ τῆς βασιλείας ἀλλότριος κατέστη. Τὰ δὲ ἐφ᾽ ἡμῶν ἴσως οὐκ ἀγνοεῖτε· ἴστε γὰρ πάντως ἐπισκόπους παρ᾽ ἡμῶν ὀνομασθέντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους εὐχῇ καὶ χειρῶν ἐπιθέσει, τῇ διαφορᾷ τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διαφορὰν τῶν πραγμάτων δεικνύοντας· οὐ γὰρ ὁ βουλόμενος παρ᾽ ἡμῖν ἐπλήρου τὴν χεῖρα, ὥςπερ ἐπὶ τῆς κιβδήλου τῶν δαμάλεων

— τοῦ βασιλέως: Barocc. Cot. om. τοῦ (quod praecesserat in Χριστοῦ). — ἤδη γάρ τινες κτλ.: Bov. om.

3. Λέγωμεν δὴ c. Barocc.; Vind. λέγομεν δὲ; vulgo λέγομεν. — Μωσῆς: Barocc. Μωυσῆς. — λαλήσῃ πρὸς: Barocc. λαλήσει πρὸς τὸν. — δι᾽ ἀδήλων: Barocc. Cot. in mg. διὰ δήλων (quod vertit Grabius „per manifestationes [Urim]"). — καὶ ἀνήκουσαν: Barocc. προςήκουσαν. — προςετέτακτο c. Barocc.; vulgo προςτέτακτο. — τοῖς ἱερεῦσιν: Barocc. om. τοῖς. — προςήεσαν: vulgo προςίεσαν, qui error manifestus a similitudine soni profectus esse videtur (cf. VI, 2, 1), ut saepius in MSS. et in editionibus η positum est pro ι et vice versa. — ἕκαστοι usque ad ἐφύλαττον: Barocc. ἕκαστος ὥςπερ εἴληφεν ὑπηρεσίας περιγεγραμμένοις (Grabius emendavit περιγεγραμμένας) ἐφύλαττεν; inter quae Vind. habet ἃς pro ἅπερ, quod probatur Clerico. — θάνατος: Paris. ἀνάθεμα.

4. ἔσπασεν: Barocc. ἐσπάσατο. — κεχρῖσθαι: Barocc. οὐ κεχρίσθαι. — Ἐναργεστέρᾳ ex interpretibus rescripsimus jussu Cotelerii; vulgo ἐνεργεστέρᾳ. — ἐν τοῖς: Barocc. τὰ. — ἐν μελλησμῷ c. Vind. Bov. Turr, viam praeeunte Cotelerii conjectura (etiam M. in mg. habet); vulgo ἐν μελισμῷ; Barocc. ἐμμελισμῷ. — καὶ ὁ: Barocc. ὁ γάρ.

5. Τὰ δὲ: Barocc. add. καὶ. — καὶ τὴν διαφ.: Vind. om. καὶ. — δεικνύ-

ἐπὶ τοῦ Ἱεροβοὰμ παρακεκομμένης ἱερωσύνης, ἀλλ᾽ ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰ μὲν γὰρ μὴ θεσμός τις ἦν καὶ τάξεων διαφορά, ἤρκει ἂν δι᾽ ἑνὸς ὀνόματος τὰ ὅλα τελεῖσθαι· ἀλλ᾽ ὑπὸ τοῦ Κυρίου διδαχθέντες ἀκολουθίαν πραγμάτων, τοῖς μὲν ἐπισκόποις τὰ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐνείμαμεν, τοῖς δὲ πρεσβυτέροις τὰ τῆς ἱερωσύνης, τοῖς δὲ διακόνοις τὰ τῆς πρὸς ἀμφοτέρους διακονίας, ἵν᾽ ᾖ καθαρῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐπιτελούμενα. Οὔτε γὰρ διάκονον προσφέρειν θυσίαν θεμιτὸν ἢ βαπτίζειν ἢ εὐλογίαν μικρὰν ἢ μεγάλην ποιεῖσθαι, οὔτε πρεσβύτερον χειροτονίας ἐπιτελεῖν· οὐ γὰρ ὅσιον ἀνεστράφθαι τὴν τάξιν. Οὐ γάρ ἐστιν ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας, ἵνα οἱ ὑποβεβηκότες τὰ τῶν κρειττόνων τυραννικῶς σφετερίζωνται, νομοθεσίαν καινὴν ἀναπλάττοντες ἐπὶ κακῷ τῷ ἑαυτῶν, ἀγνοοῦντες ὅτι σκληρὸν αὐτοῖς τὸ πρὸς κέντρα λακτίζειν· οὐ γὰρ ἡμᾶς ἢ τοὺς ἐπισκόπους πολεμοῦσιν οἱ τοιοῦτοι, ἀλλὰ τὸν πάντων ἐπίσκοπον καὶ τοῦ πατρὸς ἀρχιερέα, Χριστὸν Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν. Ὑπὸ Μωσέως μὲν γὰρ τοῦ θεοφιλεστάτου ἀρχιερεῖς κατεστάθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ λευῖται, ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἡμεῖς οἱ δεκατρεῖς ἀπόστολοι, ὑπὸ δὲ τῶν ἀποστόλων ἐγὼ Ἰάκωβος καὶ ἐγὼ Κλήμης καὶ σὺν ἡμῖν ἕτεροι, ἵνα μὴ πάντας πάλιν καταλέγωμεν· κοινῇ δὲ ὑπὸ πάντων ἡμῶν πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καὶ ὑποδιάκονοι καὶ ἀναγνῶσται. Πρῶτος τοίνυν τῇ φύσει ἀρχιερεὺς ὁ μονογενὴς Χριστὸς, οὐχ ἑαυτῷ τὴν τιμὴν ἁρπάσας, ἀλλὰ παρὰ τοῦ πατρὸς κατασταθείς· ὃς γενόμενος ἄνθρωπος δι᾽ ἡμᾶς καὶ τὴν πνευματικὴν θυσίαν προσφέρων τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ πατρὶ πρὸ τοῦ πάθους, ἡμῖν διετάξατο μόνοις τοῦτο ποιεῖν, καίτοι ὄντων σὺν ἡμῖν καὶ ἑτέρων τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων· ἀλλ᾽ οὐ πάντως ὁ πιστεύσας ἤδη καὶ ἱερεὺς κατέστη ἢ ἀρχιερατικῆς ἀξίας ἔτυχε. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἡμεῖς προσενεγκόντες κατὰ τὴν διάταξιν αὐτοῦ θυσίαν καθαρὰν καὶ ἀναίμακτον, προεχειρισάμεθα ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἑπτὰ τὸν

6

7

8

οντας: Barocc. δεικνύοντες. — Εἰ μὲν γὰρ: Barocc. om. γὰρ. — τελεῖσθαι: Barocc. ἐπιτελεῖσθαι. — ἀκολουθίαν: Barocc. ἀκολουθείαν. — ἐνείμαμεν: Paris. add. πρεσβεῖα. — ἀμφοτέρους: Barocc. ἀμφοτέροις. — διάκονον: Barocc. διακόνῳ.

6. κακῷ τῷ: Barocc. τῷ κακῷ. — τὸ πρὸς: Barocc. om. τὸ. — πάντων: Barocc. τῶν π. — τοῦ πατρὸς: Turr. om.

7. Ὑπὸ Μωσέως: Barocc. ἀπὸ Μωυσέως. — ὑπὸ δὲ τοῦ σωτῆρος: Turr. „a Christo autem salvatore“. — πάλιν: Barocc. om.

8. τῇ φύσει: Barocc. om. (apud Fabric. additum est). — τῷ Θεῷ αὐτοῦ: Barocc. αὐτῷ τῷ Θ. — ὄντων σ. ἡ. κ. ἑ. τῶν: Barocc. τοιούτων σ. ἡ. κ. ἑ. ὄντων. — ὁ πιστεύσας: Vind. Barocc. πᾶς ὁ π.

9 ἀριθμόν. Ὧν εἷς ἦν Στέφανος ὁ μακάριος μάρτυς, οὐκ ἀπολειπόμενος ἡμῶν κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὔνοιαν· ὃς τοσοῦτον τὴν θεοσέβειαν τῇ πίστει ἐνεδείξατο καὶ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπην, ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ δοῦναι καὶ τὴν ψυχὴν, πρὸς τῶν κυριοκτόνων ἰουδαίων λίθοις βληθείς. Ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικοῦτος ἀνὴρ, ὁ τῷ πνεύματι ζέων, ὁ τὸν Χριστὸν ὁρῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τὰς οὐρανίας πύλας ἀνεῳγμένας, οὐδαμοῦ φαίνεται τοῖς μὴ ἀνήκουσι τῇ διακονίᾳ χρησάμενος, ἢ θυσίαν ἀνενεγκὼν ἢ χεῖρας ἐπιθείς τινι, ἀλλὰ τὸ τῆς διακονίας τάγμα φυλάξας μέχρι τέλους· οὕτω γὰρ 10 ἔπρεπε τῷ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρι τὴν εὐταξίαν ἀποσώζειν. Εἰ δὲ Φίλιππον τὸν διάκονον ἡμῶν καὶ Ἀνανίαν τὸν πιστὸν ἀδελφὸν αἰτιῶνταί τινες, ὅτι ὁ μὲν τὸν εὐνοῦχον ἐβάπτισεν, ὁ δὲ ἐμὲ Παῦλον· ἀγνοοῦσιν αὐτοὶ ὃ λέγομεν ἡμεῖς. Εἴπομεν γὰρ ὅτι οὐχ ἑαυτῷ τις ἁρπάζει τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαμβάνει ὡς Μελχισεδὲκ καὶ Ἰώβ, ἢ παρὰ ἀρχιερέως ὡς Ἀαρὼν παρὰ Μωσέως· οὐκοῦν καὶ Φίλιππος καὶ Ἀνανίας οὐχ ἑαυτοὺς προείλοντο, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ προεχειρίσθησαν τοῦ ἀρχιερέως τοῦ ἀσυγκρίτου Θεοῦ.

Cap. 47, Can. 1 Ἐπίσκοπος χειροτονείσθω ὑπὸ ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν.

9. Ἰησοῦν: Turr. om. — ψυχὴν: Barocc. add. αὐτοῦ. — κυριοκτόνων: Turr. „Christi interfectoribus" (χριστοκτόνων, ut VI, 25, 2; VII, 38, 3).

10. ἡμῶν: Turr. om. — Ἰώβ: Barocc. Ἰακώβ. — Μωσέως: Barocc. Μώυσεως. — τοῦ ἀρχιερέως: Bov. om. — Θεοῦ: Barocc. om. — Ultimas tres voces virgula ab antecedentibus sejuncta interpretantur Turr. Cot. (quanquam hic dubitanter), ut Christus dicatur Deus incomparabilis; revera, ut saepissime a Nostro, summus Dei sacerdos dicitur.

Cap. 47. Tit. κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν αὐτῶν (M. in Constitutionibus et Turr. om.) ἁγίων ἀποστόλων (ita etiam Paris. 1326). — Florent. περὶ εὐταξίας τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανόνες. — Canonum Constitutionibus non subjunctorum diversi occurrunt tituli: apud Dion. „regulae ecclesiasticae sanctorum apostolorum prolatae per Clementem ecclesiae Romanae pontificem" (cf. titulum syriacae versionis in codice orient. S. German. 38 „Diataxe s. statuta apostolorum ad populos missa per Clementem"); apud Gent. „canones apostolorum"; apud Bev. κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων; apud M. (ubi canones seorsim habet) κανόνες τῶν ἁγίων καὶ πανσέπτων ἀποστόλων. — In editionibus et versionibus Constitutionum aeque atque in earum codicibus MSS. numerantur canones 76 (Turriano, qui quartum omnino omittit, non sunt nisi 75), ea numerorum ratione, quam nos singulis canonum titulis Cotelerii nomine adscripsimus. Nos ab hac computatione discedere non dubitavimus, eam amplexi, qua Graeci post Joannem Antiochenum 85 canones numerare soliti sunt, cujus rei consuetudo etiam nunc apud plerosque obtinet. Ceterum ut constans est hic numerus in codicibus canonum graecis tam MSS. quam impressis (apud Tilium, Bev. cet), ita diversissimis rationibus computantur canones in epitome graeca, in collectionibus orientalibus, in versionibus latinis. In epitome codicis canonum graeci a Stephano Ephesino recensentur 76 (sed aliter conficitur hic numerus, quam in MSS. et editionibus Constitutionum), ab Alexio Aristeno 77, a Simeone Logotheta 82. In codicibus canonum orientalibus syriace (in cod. orient. S. German. 38) numerantur 82, arabice modo 81 (in codice Bodlejano, quem Bev. tribuit Josepho Aegyptio) modo

Πρεσβύτερος ὑπὸ ἑνὸς ἐπισκόπου χειροτονείσθω καὶ διά- Can. 2
κονος καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος παρὰ τὴν ὑπὸ Κυρίου Can. 3
διάταξιν τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ προσενέγκῃ ἕτερά τινα ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἢ μέλι ἢ γάλα ἢ ἀντὶ οἴνου σίκερα ἤ τινα ἐπιτηδευτὰ ἢ ὄρνεις ἢ ζῶά τινα ἢ ὄσπρια, παρὰ τὴν διάταξιν, καθαιρείσθω. — Τῷ καιρῷ τῷ δέοντι πλὴν νέων χίδρων ἢ σταφυλῆς μὴ ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαί τι πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἔλαιον εἰς τὴν λυχνίαν καὶ θυμίαμα τῷ καιρῷ τῆς θείας ἀναφορᾶς.

Ἡ δὲ ἄλλη πᾶσα ὀπώρα εἰς οἶκον ἀποστελλέσθω ἀπαρχὴ Can. 4
τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον· δῆλον δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς.

Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα Can. 5
μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαβείας· ἐὰν δὲ ἐκβαλῇ, ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω.

Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κοσμικὰς φροντίδας Can. 6
μὴ ἀναλαμβανέτω· εἰ δὲ μή, καθαιρείσθω.

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν Can. 7

82, coptice 81 (omissis can. 47—50; cf. Praef. §. 2 not. 38 A), aethiopice 56 (cf. Praef. §. 2 not. 38 β). Denique in codicibus canonum latinis MSS. non sunt nisi can. 1 50, iique alio modo computati, ex versione Dionysii; et qui omnes canones apostolicos ediderunt et interpretati sunt latine, conjunctis duodecimo et tertio decimo, 84 computare solent (ita post Gregorium Haloandrum Gent. Sur. M.).

Can. 1. *χειροτονείσθω:* Cot. transponit post *ἐπισκόπων.*

Can. 2 (Cot. 1). *χειροτονείσθω:* Cot. om.

Can. 3 (Cot. 2; Dion. 3. 4). *ὑπὸ Κ.* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *τοῦ Κ.* —*τὴν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ:* Dion. „in sacrificio" (*ἐν τῇ θυσίᾳ*). — *ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον:* Cot. (in mg. ut nos) Hard. *ἐπὶ τὸ τοῦ Θεοῦ θ.* — *ἤ τινα* c. Hard. Cot. in mg. Dion.; M. Gent. *ἤ*; Cot. utrumque om. Nescio, an *ἐπιτηδευτὰ* non sit interpretamentum vocis praecedentis. — *παρὰ τὴν διάταξιν:* M. Cot. in mg. Dion. *ὡς π. τ. δ. Κυρίου ποιῶν*, quae c. Bev. Cot. Gent. omisimus. — *Τῷ καιρῷ τῷ δέοντι:* Dion. suo canoni 3 subjungit; M. Cot. in mg. Gent. transposita post *σταφυλῆς* cum antecedentibus jungunt, et pergunt *Μὴ ἐξὸν δέ.* — *χίδρων:* Cot. Hard. add. *ἢ στάχυας σίτου* (quae Cot. ab aliis omitti docet et corrigi jubet *ἢ στάχυος σ.*; interpretamentum *τῶν χίδρων*). — *ἢ σταφυλῆς:* Gent. om. — *τι πρὸς* c. Cot. Dion. (M. in mg.); M. (Cot. in mg. Gent.) *τι ἕτερον εἰς.* — *καὶ ἔλαιον* c. Cot. Hard. Dion.; M. Cot. in mg. Gent. *ἢ ἔλ.* — *λυχνίαν:* Cot. Hard. *ἁγίαν λ.* — *θείας ἀναφορᾶς* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. (et Dion. Gent., ut videtnr) *ἁγίας προσφορᾶς.*

Can. 4 (Cot. 2; Dion. 5.) *Ἡ δὲ* c. Cot. Hard. Gent.; M. Cot. in mg. Dion. om. *δέ.* — *ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θ.:* Gent. om. — *καὶ τ. διακ.* c. Cot. Dion.; M. Cot. in mg. Gent. om. *καί.* — *κληρικοῖς:* Gent. om. — Turr. totum canonem om.

Can. 5 (Cot. 3; Dion. 6). *ἐκβαλῇ:* M. *ἐκβάλλῃ* (in mg. ut vulgo); Sur. *ἐκβάλλει.*

Can. 6 (Cot. 4; Dion. 7). Cot. Hard. *ἀναλαμβανέσθω· εἰ δὲ μήγε* (Cot. in mg. ut nos).

Can. 7 (Cot. 5; Dion. 8). Cot. Hard.

τοῦ πάσχα ἡμέραν πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελέσει, καθαιρείσθω.

Can. 8 *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ, προςφορᾶς γενομένης, μὴ μεταλάβοι, τὴν αἰτίαν εἰπάτω καί, ἐὰν εὔλογος ᾖ, συγγνώμης τυγχανέτω· εἰ δὲ μὴ λέγει, ἀφοριζέσθω, ὡς αἴτιος βλάβης γενηθεὶς τῷ λαῷ καὶ ὑπόνοιαν ἐμποιήσας κατὰ τοῦ προςενέγκαντος ὡς μὴ ὑγιῶς ἀνενεγκόντος.*

Can. 9 *Πάντας τοὺς εἰςιόντας πιστοὺς καὶ τῶν γραφῶν ἀκούοντας, μὴ παραμένοντας δὲ τῇ προςευχῇ καὶ τῇ ἁγίᾳ μεταλήψει, ὡς ἀταξίας ἐμποιοῦντας τῇ ἐκκλησίᾳ ἀφορίζεσθαι χρή.*

Can. 10 *Εἴ τις ἀκοινωνήτῳ κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, οὗτος ἀφοριζέσθω.*

Can. 11 *Εἴ τις καθῃρημένῳ κληρικὸς ὢν ὡς κληρικῷ συνεύξηται, καθαιρείσθω καὶ αὐτός.*

Can. 12 *Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς, ἀφωρισμένος ἤτοι δεκτὸς, ἀπελθὼν ἐν ἑτέρᾳ πόλει δεχθῇ ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν, ἀφοριζέσθωσαν οἱ δεξάμενοι καὶ ὁ δεχθείς.*

Can. 13 *Εἰ δὲ ἀφωρισμένος εἴη, ἐπιτεινέσθω αὐτῷ ὁ ἀφορισμὸς [ὡς ψευσαμένῳ καὶ ἀπατήσαντι τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ].*

Can. 14 *Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι καταλείψαντα τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν ἑτέρᾳ ἐπιπηδᾶν, κἂν ὑπὸ πλειόνων ἀναγκάζηται, εἰ μή τις εὔλογος αἰτία ᾖ τοῦτο βιαζομένη αὐτὸν ποιεῖν, ὡς πλέον τι κέρδος δυναμένου αὐτοῦ τοῖς ἐκεῖσε λόγῳ εὐσεβείας συμβάλλεσθαι· καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κρίσει πολλῶν ἐπισκόπων καὶ παρακλήσει μεγίστῃ.*

ἐπιτελέσῃ (Cot. in mg. ut nos).

Can. 8 (Cot. 6; Dion. 9). *λέγει:* Bev. *λέγοι*; Cot. *λέγῃ*. — *γενηθεὶς* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *γενόμενος*. — *ἐμποιήσας* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. *ποιήσας*. — *ὡς μὴ ὑ. ἀνενεγκόντος:* M. Cot. in mg. om.; habent Joa. Ant. (tit. 47: *ὡς μ. ὑ. προςενέγκαντος*) Bev. (*ὡς μ. ὑ. ἀνενέγκαντος*) Cot. Hard. Dion. Gent.

Can. 9 (Cot. 7; Dion. 10). *πιστοὺς:* Cot. (in mg. nostram lectionem habet) Hard. add. *εἰς τὴν ἁγίαν Θεοῦ ἐκκλησίαν*, Dion. „ecclesiam". — *γραφῶν:* Cot. (in mg. om.) Hard. *ἱερῶν γρ.* — *ὡς:* Cot. add. *ἂν*. — *ἀταξίας* c. Bev. Hard. Cot. in mg. Dion.; Cot. M. Gent. *ἀταξίαν*. — *τῇ ἐκκλησίᾳ:* Cot. et M. in mg. *τῆς ἐκκλησίας*.

Can. 10 (Cot. 8; Dion. 11). *οὗτος:* Hard. *αὐτὸς*; Cot. *καὶ αὐτὸς*, ut can. 11 (sed in mg. ut nos).

Can. 11 (Cot. 9; Dion. 12). *κληρικὸς ὢν:* Cot. et M. in mg. Dion. *κληρικῷ*, quod veri non dissimile. — *ὡς:* Bev. Cot. in mg. om. — *συνεύξηται:* M. *ξυνεύξηται*.

Can. 12 (Cot. 10; M. 12; Dion. 13). *δεκτὸς* c. Dion. (Hard.), qui vertit „communicans", auctore Cotelerio; vulgo *ἄδεκτος*. — *ἀφοριζέσθωσαν οἱ δεξάμενοι* c. Cot. Hard. Dion.; M. Cot. in mg. Gent. *ἀφοριζέσθω καὶ ὁ δεξάμενος*.

Can. 13 (Cot. 10; M. 12; Dion. 13). *εἴη:* Hard. Cot. (in mg. ut vulgo) *ᾖ*. — Quae uncis inclusimus, a Bev. Gent. omittuntur; Cot. om. *τὴν* et *τοῦ*.

Can. 14 (Cot. 11; M. 13). *ᾖ:* Cot. *ᾖ ἤ*. — *ποιεῖν ὡς πλέον τι:* Cot. Hard. *ποιῆσαι ὡς πλεῖόν τι* (Cot. in mg. ut nos).

Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν, ἀπολείψας τὴν ἑαυτοῦ παροικίαν, εἰς ἑτέραν ἀπέλθῃ καὶ παντελῶς μεταστὰς διατρίβῃ ἐν ἄλλῃ παροικίᾳ παρὰ γνώμην τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου· τοῦτον κελεύομεν μηκέτι λειτουργεῖν, εἰ μάλιστα προςκαλουμένου αὐτὸν ἐπανελθεῖν ἐπισκόπου οὐχ ὑπήκουσεν, ἐπιμένων τῇ ἀταξίᾳ· ὡς λαϊκὸς μέντοι ἐκεῖσε κοινωνείτω. Can. 15

Εἰ δὲ ὁ ἐπίσκοπος, παρ᾽ ᾧ τυγχάνουσι, παρ᾽ οὐδὲν ἡγησάμενος τὴν κατ᾽ αὐτῶν ὁρισθεῖσαν ἀργίαν, δέξηται αὐτοὺς ὡς κληρικούς, ἀφοριζέσθω ὡς διδάσκαλος ἀταξίας. Can. 16

Ὁ δυσὶ γάμοις συμπλακεὶς μετὰ τὸ βάπτισμα ἢ παλλακὴν κτησάμενος οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. Can. 17

Ὁ χήραν λαβὼν ἢ ἐκβεβλημένην ἢ ἑταίραν ἢ οἰκέτιν ἢ τῶν ἐπὶ σκηνῆς οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. Can. 18

Ὁ δύο ἀδελφὰς ἀγαγόμενος ἢ ἀδελφιδῆν οὐ δύναται εἶναι κληρικός. Can. 19

Κληρικὸς ἐγγύας διδοὺς καθαιρείσθω. Can. 20

Εὐνοῦχος εἰ μὲν ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων ἐγένετό τις ἢ ἐν διωγμῷ ἀφῃρέθη τὰ ἀνδρῶν ἢ οὕτως ἔφυ, καὶ ἔστιν ἄξιος ἐπισκοπῆς, γενέσθω. Can. 21

Ὁ ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν μὴ γινέσθω κληρικός· αὐτοφονευτὴς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἐχθρός. Can. 22

Εἴ τις κληρικὸς ὢν ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσει, καθαιρείσθω· φονεὺς γάρ ἐστιν ἑαυτοῦ. Can. 23

Λαϊκὸς ἑαυτὸν ἀκρωτηριάσας ἀφοριζέσθω ἔτη τρία· ἐπίβουλος γάρ ἐστι τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Can. 24

Can. 15 (Cot. 12; M. 14). *μεταστὰς:* Hard. Cot. in mg. *διαστάς.* — *διατρίβῃ:* Sur. Bev. *διατρίβει.* — *εἰ μάλιστα:* M. *μάλιστα εἰ.* — *ἐπανελθεῖν ἐπισκ.* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ ἐπανελθεῖν.*

Can. 16 (Cot. 12; M. 15). *ἡγησάμενος* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *λογισάμενος.* — *δέξηται* c. Bev. Cot. Hard.; M. *δέξεται.*

Can. 18 (Cot. 14; M. 17). *ἐπὶ σκηνῆς:* Conc. Trull. can. 3, ubi canon noster repetitur, *ἐπὶ τῆς σκ.*

Can. 19 (Cot. 15; M. 18). *ἀδελφιδῆν:* M. in mg. *ἀδελφὴν.*

Can. 21 (Cot. 17; M. 20). *τὰ ἀνδρῶν:* Bev. *τὰ τῶν ἀ.* — *ἢ οὕτως ἔφυ:* Hard. Cot. in mg. *καὶ οὕτως ἔφυγε.* — *ἐπισκοπῆς γενέσθω* c. Cot. Hard.; Bev. Dion. *ἐπίσκοπος γινέσθω*; M. Gent. Cot. in mg. *γινέσθω* (cf. can. 77—79).

Can. 22 (Cot. 17; M. 21). *ἀκρωτηριάσας ἑαυτὸν:* Cot. transponit. — *αὐτοφονευτὴς γάρ ἐ. ἑαυτοῦ* (v. s. cap. 2, 2): Cot. Hard. *αὐτοφόντης γάρ ἐστιν* (Cot. in mg. ut nos).

Can. 23 (Cot. 17; M. 22). *φονεὺς* c. Hard. Bev. Cot.; M. Cot. in mg. *φονευτής.*

Can. 24 (Cot. 17; M. 23). *ἔτη τρία:* Joannes Morinus (de Sacramento poenitentiae IV, 9) subrepticiam judicat hanc temporis definitionem, cui obstant cum reliqui canones omnes, tum s. II, 16, 2.

Can. 25 *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐπὶ πορνείᾳ ἢ ἐπιορκίᾳ ἢ κλοπῇ ἁλοὺς καθαιρείσθω, καὶ μὴ ἀφοριζέσθω· λέγει γὰρ ἡ γραφή Οὐκ ἐκδικήσεις δὶς ἐπὶ τὸ αὐτό* (Nah. I, 9)· *ὡςαύτως καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί.*

Can. 26 *Τῶν εἰς κλῆρον παρελθόντων ἀγάμων κελεύομεν βουλομένους γαμεῖν ἀναγνώστας καὶ ψάλτας μόνους.*

Can. 27 *Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον ἢ διάκονον τύπτοντα πιστοὺς ἁμαρτάνοντας ἢ ἀπίστους ἀδικήσαντας καὶ διὰ τῶν τοιούτων φοβεῖν ἐθέλοντα καθαιρεῖσθαι προςτάσσομεν· οὐδαμοῦ γὰρ ἡμᾶς ὁ Κύριος ταῦτα ἐδίδαξε, τοὐναντίον δὲ αὐτὸς τυπτόμενος οὐκ ἀντέτυπτε, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει, πάσχων οὐκ ἠπείλει.*

Can. 28 *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεθεὶς δικαίως ἐπὶ ἐγκλήμασι φανεροῖς, τολμήσειεν ἐφάψασθαι τῆς ποτε ἐγχειρισθείσης αὐτῷ λειτουργίας, οὗτος παντάπασιν ἐκκοπτέσθω τῆς ἐκκλησίας.*

Can. 29 *Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἐγκρατὴς γένηται ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασι καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου.*

Can. 30 *Εἴ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἄρχουσι χρησάμενος, δι' αὐ-*

Cot. monet, addi potuisse ex illis apostolorum canonibus (si unquam fuerunt) a Joanne Monacho in Canonario memoratis, per quos peccatoribus anni poenitentiae decernebantur pauci vel plures vel omnes.

Can. 25 (Cot. 18; M. 24; Dion. 25. 26). *ἐπὶ πορνείᾳ:* Cot. Hard. *ὁ π.* (Cot. in mg. ut vulgo). — *κλοπῇ:* Bev. *ἐπὶ κλ.* — *ἐκδικήσεις:* Dion. „vindicabit (al. „judicabit") Dominus" (legisse videtur *ἐκδικήσει,* ut LXX l. c.). — *αὐτό:* Cot. Hard. add. *ἐν θλίψει,* ut LXX l. c. (Cot. in mg. om.). — *ὡςαύτως καὶ* c. Bev. Cot. Gent. Dion.; Hard. (Cot. et M. in mg.) *ὡςαύτως δὲ καί*; Sur. *ὁμοίως καί*; M. Cot. in mg. *ὁμοίως δέ.* — *κληρικοί:* M. Cot. in mg. Dion. add. *τῇ αὐτῇ αἱρέσει ὑποκείσθωσαν,* quae omisimus c. Bev. Cot. Hard. Gent.

Can. 26 (Cot. 19; M. 25; Dion. 27). *παρελθόντων* c. Cot. Hard.; Hard. Cot. in mg. *προελθόντων* (Dion. „qui provecti sunt"); M. Cot. in mg. *προςελθόντων*; Cot. in mg. *προεληλυθότων.* — *μόνους:* Cot. et M. in mg. *μόνον.*

Can. 27 (Cot. 20; M. 26; Dion. 28). *πιστούς:* Gent. vertit *τούς.* — *καὶ διὰ τῶν τοιούτων φοβεῖν* c. Cot.; Bev. *καὶ διὰ τούτων φοβεῖσθαι*; M. *τῷ* (Bruns emendat *τὸν*) *διὰ τοιούτων φοβεῖν*; Dion. legisse videtur *διὰ τοιούτων φοβεῖσθαι.* — *ἐθέλοντα* c. Cot. M. in mg.; M. *θέλοντα*; Cot. in mg. *ἐθέλοντας.* — *προςτάσσομεν:* M. *προςτάττομεν.* — *ἡμᾶς ὁ Κ. ταῦτα* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *ὁ Κ. τοῦτο ἡμᾶς.*

Can. 28 (Cot. 21; M. 27; Dion. 29). *καθαιρεθείς:* M. *καθαιρεισθείς.* — *ἐφάψασθαι* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *ἅψασθαι.* — *οὗτος:* Bev. om.

Can. 29 (Cot. 22; M. 28; Dion. 30). *παντάπασι:* M. transponit post *κοινωνίας.* — *καὶ τῆς κοινωνίας* c. Bev. Cot.; M. Cot. in mg. om. *καί.* — *ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου* c. Joa. Ant. (tit. 11) Conc. Nic. II. (can. 5) Bev. Cot. Hard. M. in mg.; M. *ἀπὸ ἐμοῦ Π.*; Hard. Dion. *ὑπὸ τοῦ Πέτρου* („Tarasius epistola ad Hadrianum apud Zonaram et Balsamonem atque in MSS. finit canonem in vocibus *Σίμων ὁ μάγος*", ait Cot.).

Can. 30 (Cot. 23; M. 29; Dion. 31).

τῶν ἐγκρατὴς γένηται ἐκκλησίας, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.

Εἴ τις πρεσβύτερος, καταφρονήσας τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, χωρὶς συναγάγῃ καὶ θυσιαστήριον ἕτερον πήξῃ, μηδὲν κατεγνωκὼς τοῦ ἐπισκόπου ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ, καθαιρείσθω ὡς φίλαρχος (τύραννος γάρ ἐστιν) καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί, ὅσοι ἂν αὐτῷ προςθῶνται· οἱ δὲ λαϊκοὶ ἀφοριζέσθωσαν. Ταῦτα δὲ μετὰ μίαν καὶ δευτέραν ἢ καὶ τρίτην τοῦ ἐπισκόπου παράκλησιν γινέσθω. Can. 31

Εἴ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος ὑπὸ ἐπισκόπου γένηται ἐν ἀφορισμῷ, τοῦτον μὴ ἐξεῖναι παρ' ἑτέρου δεχθῆναι, ἀλλ' ἢ παρὰ τοῦ ἀφορίσαντος αὐτόν, εἰ μὴ ἂν κατὰ συγκυρίαν τελευτήσῃ ὁ ἀφορίσας αὐτὸν ἐπίσκοπος. Can. 32

Μηδένα τῶν ξένων ἐπισκόπων ἢ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων ἄνευ συστατικῶν προςδέχεσθαι· καὶ ἐπιφερομένων δὲ αὐτῶν, ἀνακρινέσθωσαν· καὶ εἰ μὲν ὦσι κήρυκες τῆς εὐσεβείας, προςδεχέσθωσαν, εἰ δὲ μήγε, τὴν χρείαν αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαντες εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς μὴ προςδέξησθε· πολλὰ γὰρ κατὰ συναρπαγὴν γίνεται. Can. 33

Τοὺς ἐπισκόπους ἑκάστου ἔθνους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν καὶ μηδέν τι πράττειν περιττὸν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκεῖνα δὲ μόνα ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώραις· ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιείτω τι. Οὕτω γὰρ ὁμόνοια ἔσται, καὶ δοξασθήσεται ὁ Θεὸς διὰ Χριστοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ πνεύματι. Can. 34

γένηται ἐκκλ.: Cot. transponit. — *ἀφοριζέσθω:* Cot. in mg. Dion. (non sine varietate lectionis) *ἀφοριζέσθωσαν.* — *πάντες:* Bev. *ἅπαντες.*

Can. 31 (Cot. 24; M. 30; Dion. 32). *συναγάγῃ* (v. s. cap. 34, 2) c. Bev. Cot. M. in mg. Dion.; M. *συναγωγὴν.* — *ἕτερον πήξῃ* c. iisdem et Gent.; M. *πήξει.* — *καὶ δικ.:* Hard. Cot. in mg. *ἢ δ.* — *καὶ οἱ λοιποὶ* c. Cot. Dion.; M. Cot. in mg. Gent. *ὡςαύτως δὲ καὶ οἱ λ.* (Sur. om. *δὲ*). — *ὅσοι ἂν* c. Bev. Cot. Dion.; M. Gent. *καὶ ὅσοι ἐν.* — *ἢ* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. om.

Can. 32 (Cot. 25; M. 31; Dion. 33). *ὑπὸ* c. Bev. Cot.; M. *ἀπὸ.* — *ἐν ἀφορισμῷ* c. Cot. M. in mg.; M. Cot. in mg. *ἀφωρισμένος.* — *δεχθῆναι* c. Bev. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *δέχεσθαι* (et recte fortassis, quum etiam aliis locis a Nostro passive usurpetur). — *τελευτήσῃ:* Sur. *τελευτήσει.*

Can. 33 (Cot. 26; M. 32; Dion. 34). *προςδέχεσθαι* c. M. Cot. in mg. Gent.; Cot. Hard. *γραμμάτων προςδέχεσθε.* — *ἐπιφερομένων δὲ* c. Cot. M. in mg.; reliqui om. *δὲ.* — *εἰ μὲν:* Cot. *ἐὰν μὲν.* — *τὴν χρείαν* c. M.; Bev. Cot. in mg. *τὰ πρὸς χρείαν*; Cot. M. in mg. *τὰ πρὸς τὰς χρείας* (Dion. „nec quae sunt necessaria subministrentur eis, et ad communionem nullatenus admittantur“: contra Nostri sententiam VII, 28). — *κατὰ σ.:* Cot. *καὶ κατὰ σ.*

Can. 34 (Cot. 27; M. 33; Dion. 35). *μόνα:* M. Cot. in mg. add. *πράττειν,* quod c. Cot. Hard. omisimus. — *αὐτοῦ:* Cot. *ἑαυτοῦ.* — *ὑπ' αὐτὴν:* Sur. *ὑπὸ ἀ.* — *διὰ Χριστοῦ* c. Cot. Hard. Dion.; M. Cot. in mg. *διὰ Κυρίου.* Ita etiam

Can. 35 *Ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἔξω τῶν ἑαυτοῦ ὅρων χειροτονίας ποιεῖσθαι εἰς τὰς μὴ ὑποκειμένας αὐτῷ πόλεις καὶ χώρας· εἰ δὲ ἐλεγχθείη τοῦτο πεποιηκὼς παρὰ τὴν τῶν κατεχόντων τὰς πόλεις ἐκείνας ἢ τὰς χώρας γνώμην, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ οὓς ἐχειροτόνησεν.*

Can. 36 *Εἴ τις χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος μὴ καταδέχοιτο τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν φροντίδα τοῦ λαοῦ τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ, τοῦτον ἀφωρισμένον τυγχάνειν, ἕως ἂν καταδέξηται· ὡσαύτως καὶ πρεσβύτερος καὶ διάκονος. Εἰ δὲ ἀπελθὼν μὴ δεχθείη, οὐ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ μοχθηρίαν αὐτὸς μενέτω ἐπίσκοπος, ὁ δὲ κλῆρος τῆς πόλεως ἀφοριζέσθω, ὅτι τοιούτου λαοῦ ἀνυποτάκτου παιδευταὶ οὐκ ἐγένοντο.*

Can. 37 *Δεύτερον τοῦ ἔτους σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων, καὶ ἀνακρινέτωσαν ἀλλήλους τὰ δόγματα τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰς ἐμπιπτούσας ἐκκλησιαστικὰς ἀντιλογίας διαλυέτωσαν· ἅπαξ μὲν τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδι τῆς πεντηκοστῆς, δεύτερον δὲ ὑπερβερεταίου δωδεκάτῃ.*

Can. 38 *Πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὁ ἐπίσκοπος ἐχέτω τὴν φροντίδα, καὶ διοικείτω αὐτὰ ὡς Θεοῦ ἐφορῶντος· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ σφετερίζεσθαί τι ἐξ αὐτῶν ἢ συγγενέσιν ἰδίοις τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι· εἰ δὲ πένητες ὦσιν, ἐπιχορηγείτω ὡς πένησιν, ἀλλὰ μὴ προφάσει τούτων τὰ τῆς ἐκκλησίας ἀπεμπολείτω.*

Can. 39 *Οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ διάκονοι ἄνευ γνώμης τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ἐπιτελείτωσαν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ πεπιστευμένος*

Joa. Ant. (tit. 2) Bev., qui pergunt *Ἰησοῦ Χριστοῦ* (haec Joa. Ant. om.) *καὶ ὁ πατὴρ διὰ Κυρίου ἐν ἁγίῳ πνεύματι, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον,* tribus formis verborum incredibili quodam modo cumulatis, quarum postremam Cot. et M. in mg. adscriptam habent (*ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα*), primam Gent. interpres exprimit („glorificabitur Deus per Dominum Jesum Christum"). — *τῷ:* M. om. — Inde ab *Οὕτω γ.* omnia in arabica paraphrasi omittuntur.

Can. 35 (Cot. 28; M. 34; Dion. 36). *χειροτονίας:* M. *χειροτονίαν* (Sur. ut nos). — *καὶ χώρας:* Cot. Hard. *ἢ χ.* (Cot. in mg. ut nos). — *παρὰ τὴν:* Cot. om. *τὴν.*

Can. 36 (Cot. 29; M. 35; Dion. 37). *καὶ διάκονος:* Bruns *ἢ δ.* — *εἰ δὲ ἀπελθὼν μὴ δεχθείη* c. Bev. (nisi quod scribit *δεχθῇ*) Cot. M. in mg. Dion. Gent.; M. *εἰ καὶ* (Sur. *εἰ δὲ*) *μὴ δεχθείη.* — *μενέτω* c. M. Cot. in mg. Dion. Gent.; Cot. M. in mg. *μὲν ἔστω* (infra can. 76); Joa. Ant. (tit. 10) *μὲν ὅπερ χειροτονήθη ἔστω.*

Can. 37 (Cot. 30; M. 36; Dion. 38). *ἀνακρινέτωσαν:* Hard. *ἀνευρισκέτωσαν*; Cot. in mg. *ἀνευρινέτωσαν.* — *ἀλλήλους:* Bev. *ἀλλήλως.* — *δωδεκάτῃ:* Balsamon, teste Cotelerio, in MSS. *ὀκτωκαιδεκάτῃ.*

Can. 38 (Cot. 31; M. 37; Dion. 39). *Θεοῦ:* Bev. *τοῦ Θ.* — *ὦσιν* c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. *εἶεν.* — *ἐπιχορηγείτω ὡς πένησιν:* Cot. *ὡς π. ἐ.* — *τούτων:* Cot. *τούτου.*

Can. 39 (Cot. 32; M. 38; Dion. 40). *οἱ δ.:* Bev. om. *οἱ.*

τὸν λαὸν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν λόγον ἀπαιτηθησόμενος.

Can. 40 Ἔστω φανερὰ τὰ ἴδια τοῦ ἐπισκόπου πράγματα (εἴγε καὶ ἴδια ἔχει) καὶ φανερὰ τὰ κυριακά, ἵνα ἐξουσίαν ἔχῃ τὰ ἴδια τελευτῶν ὁ ἐπίσκοπος οἷς βούλεται καὶ ὡς βούλεται καταλεῖψαι, καὶ μὴ προφάσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διαπίπτειν τὰ τοῦ ἐπισκόπου ἔσθ' ὅτε γυναῖκα καὶ παῖδας κεκτημένου ἢ συγγενεῖς ἢ οἰκέτας· δίκαιον γὰρ τοῦτο παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, τὸ μήτε τὴν ἐκκλησίαν ζημίαν τινὰ ὑπομένειν ἀγνοίᾳ τῶν τοῦ ἐπισκόπου πραγμάτων, μήτε τὸν ἐπίσκοπον ἢ τοὺς αὐτοῦ συγγενεῖς προφάσει τῆς ἐκκλησίας δημεύεσθαι, ἢ καὶ εἰς πράγματα ἐμπίπτειν τοὺς αὐτῷ διαφέροντας, καὶ τὸν αὐτοῦ θάνατον δυςφημίαις περιβάλλεσθαι.

Can. 41 Προςτάσσομεν τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων· εἰ γὰρ τὰς τιμίας τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς αὐτῷ πιστευτέον, πολλῷ ἂν [μᾶλλον] δέοι περὶ τῶν χρημάτων ἐντέλλεσθαι, ὥςτε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι καὶ τοῖς δεομένοις διὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων ἐπιχορηγεῖσθαι μετὰ φόβου τοῦ Θεοῦ καὶ πάσης εὐλαβείας· μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων (εἴγε δέοιτο) εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτοῦ χρείας καὶ τῶν ἐπιξενουμένων ἀδελφῶν, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον αὐτὸν ὑστερεῖσθαι. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ διετάξατο τοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ ὑπηρετοῦντας ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεσθαι· ἐπείπερ οὐδὲ στρατιώτης ποτὲ ἰδίοις ὀψωνίοις ὅπλα κατὰ πολεμίων ἐπιφέρεται.

Can. 42 Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις ἢ πανσάσθω ἢ καθαιρείσθω.

Can. 43 Ὑποδιάκονος ἢ ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὰ ὅμοια ποιῶν ἢ πανσάσθω ἢ ἀφοριζέσθω· ὡςαύτως καὶ λαϊκός.

Can. 40 (Cot. 33; M. 39; Dion. 40). *εἴγε καὶ:* Bev. εἶτε. — *τὰ ἴδια* c. Bev. Hard. Cot. in mg. Gent.; Cot. M. Dion. *τῶν ἰδίων.* — *οἷς βούλεται καὶ ὡς β.* c. M. Cot. in mg. Gent.; Cot. (Hard. Dion.) *ὡς βούληται καὶ οἷς βούλεται.* — *τοῦτο:* Bev. om. — *δημεύεσθαι:* M. Cot. in mg. *πημαίνεσθαι* (glossema). — *δυςφημίαις:* Cot. (in mg. ut nos) M. in mg. *δυςφημίᾳ.*

Can. 41 (Cot. 34; M. 40). *Προςτάσσομεν τὸν:* M. *προςτάττομεν.* — *πολλῷ:* Hard. Cot. in mg. *πολλοῦ.* — *[μᾶλλον]:* Cot. Bev. Hard. om. — *περὶ* c. Bev. Cot.; M. *ἐπὶ.* — *ἐντέλλεσθαι:* Hard. Cot. in mg. *συστέλλεσθαι.* — *τῶν πρεσβ.:* Bev. om. *τῶν.* — *ἐπιχορηγεῖσθαι:* Cot. Dion. *καὶ ἐ.*, omisso *καὶ*, quod antecedit *τοῖς δεομένοις.* — *τοῦ Θεοῦ:* Dion. om.; Cot. om. *τοῦ.* — *αὐτοῦ χρ.* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. *αὐτῷ χρ.* — *αὐτὸν ὑστ.* c. Bev. Hard. Cot. in mg. Gent.; Cot. M. *αὐτοὺς.* — *ὑπηρετοῦντας* c. M. Dion.; Bev. Cot. et M. in mg. Gent. *προςεδρεύοντας* ut 1 Cor. IX, 13; Cot. *παραμένοντας.* — *στρατιώτης ...... ἐπιφέρεται:* M. *στρατιῶται ...... ἐπιφέρονται.*

Can. 43 (Cot. 35; M. 42). *ψάλτης* in editione Mansiana anteponitur lectori.

Can. 44 *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τόκους ἀπαιτῶν τοὺς δανειζομένους ἢ παυσάσθω ἢ καθαιρείσθω.*

Can. 45 *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος αἱρετικοῖς συνευξάμενος μόνον ἀφοριζέσθω· εἰ δὲ καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ὡς κληρικοῖς ἐνεργῆσαί τι, καθαιρείσθω.*

Can. 46 *Ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον αἱρετικῶν δεξαμένους βάπτισμα ἢ θυσίαν καθαιρεῖσθαι προςτάσσομεν. Τίς γὰρ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου* (2 Cor. VI, 15)*;*

Can. 47 *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν κατὰ ἀλήθειαν ἔχοντα βάπτισμα ἐὰν ἄνωθεν βαπτίσῃ, ἢ τὸν μεμολυσμένον παρὰ τῶν ἀσεβῶν ἐὰν μὴ βαπτίσῃ, καθαιρείσθω ὡς γελῶν τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον καὶ μὴ διακρίνων ἱερέας ψευδιερέων.*

Can. 48 *Εἴ τις λαϊκὸς, τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐκβαλὼν, ἑτέραν λάβοι ἢ παρ᾽ ἄλλου ἀπολελυμένην, ἀφοριζέσθω.*

Can. 49 *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διάταξιν μὴ βαπτίσῃ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ εἰς τρεῖς ἀνάρχους ἢ τρεῖς υἱοὺς ἢ τρεῖς παρακλήτους, καθαιρείσθω.*

Can. 50 *Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος μὴ τρία βαπτίσματα μιᾶς μυήσεως ἐπιτελέσῃ, ἀλλὰ ἓν βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον, καθαιρείσθω· οὐ γὰρ εἶπεν ὁ Κύριος Εἰς τὸν θάνατόν μου βαπτίσατε, ἀλλά Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατέρος καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* (Matth. XXVIII, 19).

— *τὰ:* Cot. om. — *λαϊκός* c. Cot. Hard. Gent.; Bev. Cot. in mg. *λαϊκοί*; M. *οἱ λαϊκοί.*

Can. 45 (Cot. 37; M. 44). *μόνον:* versiones et editiones jungunt cum *συνευξάμενος*; ex Balsamonis eaque recta sententia pertinet ad *ἀφοριζέσθω.* — *ἐνεργῆσαί τι:* Dion. „agere vel orare".

Can. 46 (Cot. 38; M. 45). *πρεσβύτερον:* Cot. (in mg. om.) Hard. add. *ἢ διάκονον* (ad diaconos non pertinent officia sacerdotalia ex ea, quam hi canones describunt, disciplina). — *δεξαμένους* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. Cot. in mg. et interpretes *δεξάμενον.* — *ἢ θυσίαν:* Dion. om. — *Χριστῷ* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. *τοῦ Χριστοῦ,* Cot. in mg. *Χριστοῦ,* et ita legisse videntur interpretes. — *Βελίαρ* c. Sur. Bev. Cot. Hard.; M. *τοῦ* (Br. recte *τὸν*) *Βελίαλ,* Cot. in mg. *Βελίαλ,* et ita interpretes, patrum latinorum morem in exhibendo loco 2 Cor. VI secuti. — *πιστῷ* c. Cot. Bev. M. in mg. Gent.; M. Cot. in mg. *πιστοῦ,* quod ea re commendatur, quod illud in S. Scriptura legitur.

Can. 47 (Cot. 39; M. 46). *τοῦ Κυρίου:* Bev. transfert post *σταυρὸν.* — *ψευδιερέων* c. Bev. Cot.; M. *τῶν ψ.*

Can. 48 (Cot. 40; M. 47). *ἐκβαλὼν* c. Bev. Cot.; M. *ἐκβάλλων.* — *ἑτέραν:* Bev. *ἢ ἑτ.* — *λάβοι* c. Bev. Cot.; M. *λάβῃ.* — *παρ᾽ ἄλλου:* Cot. *παρὰ ἄ.*

Can. 49 (Cot. 41; M. 48). *ἢ τρεῖς* (bis): Cot. *ἢ εἰς τρ.*

Can. 50 (Cot. 42; M. 49; Dion. 50 et ultimus). *βάπτισμα:* Cot. M. in mg. add. *τὸ.* — *ὁ Κύριος:* Joa. Ant. (tit. 36) add. *ἡμῶν*; ejusdem codex Bodlejanus (teste Bev.), Dion. Cresconius (tit. 52) add. *ἡμῖν.* — Ad calcem hujusce canonis in Joannis Ant. collectione (tit.

Can. 51 Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ γάμου καὶ κρεῶν καὶ οἴνου οὐ δι' ἄσκησιν, ἀλλὰ διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαθόμενος ὅτι πάντα καλὰ λίαν καὶ ὅτι ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθούσθω ἢ καθαιρείσθω καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλλέσθω· ὡςαύτως καὶ λαϊκός.

Can. 52 Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος τὸν ἐπιστρέφοντα ἀπὸ ἁμαρτίας οὐ προςδέχεται, ἀλλ' ἀποβάλλεται, καθαιρείσθω, ὅτι λυπεῖ τὸν Χριστὸν εἰπόντα Χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι (Luc. XV, 7).

Can. 53 Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν οὐ μεταλαμβάνει κρεῶν καὶ οἴνου [βδελυσσόμενος καὶ οὐ δι' ἄσκησιν], καθαιρείσθω ὡς κεκαυτηριασμέ-

36) adjiciuntur: *Διδασκέσθω μὲν ὁ βαπτιζόμενος ὅτι ὁ πατὴρ οὐκ ἐσταυρώθη οὔτε γέννησιν ἀνθρώπου ὑπέμεινεν, οὔτε δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἄνθρωπος ἐγένετο, ἀλλ' οὔτε τὸ πάθος ὑπέστη, οὐ γὰρ ἐσαρκώθη, ἐλυτρώσατο δὲ τὸν κόσμον τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς ὁ μονογενὴς υἱός· ἐνηνθρώπησε γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν ἑαυτῷ ἐκ παρθένου σῶμα διαπλάσας, ἡ σοφία γὰρ ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον, ὡς δημιουργός· σταυρὸν δὲ ὑπέμεινεν ἑκών, ἐξείλετο δὲ τὸν κόσμον τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς, βαπτιζομένους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. Οἱ δὲ μὴ οὕτως βαπτίζοντες, ὡς ἀγνοοῦντες τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας καθαιρείσθωσαν.* Postea in edita ejusdem collectione alius sub canonis 51 nomine bisce verbis exprimitur (in qua tamen verus noster can. 51 tit. 29, et ipse suo nomine insignis, exstat): *Ὁ τὸν πατέρα πεπονθέναι λέγων ἀσεβεῖ Ἰουδαίων βαρύτερον, μετὰ Χριστοῦ καὶ τὸν πατέρα προςηλῶν· ὁ δὲ τὸν υἱὸν ἀρνούμενος τὸν μονογενῆ δι' ἡμᾶς σαρκωθῆναι καὶ τὸν σταυρὸν ὑπομεῖναι, θεομάχος ἐστὶ καὶ τῶν ἁγίων πολέμιος· ὁ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὀνομάζων πατέρα ἢ υἱὸν ἀνεπιστήμων ἐστὶ καὶ ἀνόητος· ὁ γὰρ υἱὸς συνδημιουργὸς τῷ πατρὶ καὶ σύνθρονος καὶ συννομοθέτης καὶ κριτὴς καὶ τῆς ἀναστάσεως αἴτιος, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον· τρεῖς γὰρ ὑποστάσεις εἰσὶν ὁμοούσιοι τῇ θεότητι· ἐφ' ἡμῶν γὰρ Σίμων ὁ Μάγος ἐξηρεύξατο, σπάσας τὸ ἄλαλον, πλάνον καὶ ἄστατον καὶ πονηρὸν εἰς ἑαυτὸν πνεῦμα, καὶ ἕνα τριώνυμον εἶναι φλυαρήσας τὸν θεόν, ποτὲ δὲ καὶ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν γέννησιν περικόψας. Ὑμεῖς οὖν, ὦ ποθεινότατοι, εἰς ἕνα πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα τρίτον βαπτίζετε, κατὰ τὴν τοῦ κυρίου γνώμην καὶ τὴν ἡμετέραν ἐν πνεύματι διάταξιν.* Verum in cod. Oxoniensi et graeca Turriani editione (quacum Cot. consentit, cujus lectionem protinus describemus) haec altera appendix est canonis 50. Extremam hujus additamenti partem *Ὑμεῖς οὖν κτλ.*, Cot. addit canoni nostro, nisi quod, ubi apud Joannem Ant. est *ποθεινότατοι*, Cot. habet *ἐπίσκοποι*, ubi ille *βαπτίζετε*, hic *βαπτίσατε*. Reliquorum nullus ejusmodi quicquam agnoscit.

Can. 51 (Cot. 43; M. 50). *γάμου* c. Bev. Cot.; M. *γάμων*. — *καὶ οἴνου:* Joa. Ant. (tit. 29) om. — *ἐπιλαθόμενος:* Cot. *ἐπιλανθανόμενος*. — *ἄρσεν:* Cot. *ἄῤῥεν*.

Can. 52 (Cot. 44; M. 51). *πρεσβύτερος:* Gent. add. *ἢ διάκονος* (v. s. can. 46). — *ἐπιστρέφοντα:* Bev. *ἀποστρέφοντα*. — *τὸν Χριστὸν* c. Bev. Cot.; M. *Χριστὸν τόν*. — *ἐν οὐρανῷ:* M. *ἐν τῷ οὐρ.*

Can. 53 (Cot. 45; M. 52). *καὶ οἴνου:* Cot. Hard. *ἢ οἴνου* (Cot. in mg. ut nos). — Quae uncis inclusimus, om. Cot. Hard., habent M. Cot. in mg. Gent. (v. s. can. 51). — *κεκαυτηριασμένος:*

νος τὴν ἰδίαν συνείδησιν καὶ αἴτιος σκανδάλου πολλοῖς γινόμενος.

Can. 54 Εἴ τις κληρικὸς ἐν καπηλείῳ φωραθείη ἐσθίων, ἀφοριζέσθω, παρὲξ τοῦ ἐν πανδοχείῳ ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην καταλύειν.

Can. 55 Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει τὸν ἐπίσκοπον [ἀδίκως], καθαιρείσθω. Ἄρχοντα γὰρ [φησί] τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς (Exod. XXII, 28).

Can. 56 Εἴ τις κληρικὸς ὑβρίσει πρεσβύτερον ἢ διάκονον, ἀφοριζέσθω.

Can. 57 Εἴ τις κληρικὸς χωλὸν ἢ κωφὸν ἢ τυφλὸν ἢ τὰς βάσεις πεπληγμένον χλευάσει, ἀφοριζέσθω· ὡσαύτως καὶ λαϊκός.

Can. 58 Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἀμελῶν τοῦ κλήρου ἢ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ παιδεύων αὐτοὺς τὴν εὐσέβειαν ἀφοριζέσθω, ἐπιμένων δὲ τῇ ῥᾳθυμίᾳ καθαιρείσθω.

Can. 59 Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος, τινὸς τῶν κληρικῶν ἐνδεοῦς ὄντος, μὴ ἐπιχορηγεῖ τὰ δέοντα, ἀφοριζέσθω· ἐπιμένων δὲ καθαιρείσθω, ὡς φονεύσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Can. 60 Εἴ τις τὰ ψευδεπίγραφα τῶν ἀσεβῶν βιβλία ὡς ἅγια ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δημοσιεύει ἐπὶ λύμῃ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, καθαιρείσθω.

Can. 61 Εἴ τις κατηγορία γένηται κατὰ πιστοῦ πορνείας ἢ μοιχείας ἢ ἄλλης τινὸς ἀπηγορευμένης πράξεως, καὶ ἐλεγχθείη, εἰς κλῆρον μὴ προσαγέσθω.

Can. 62 Εἴ τις κληρικὸς διὰ φόβον ἀνθρώπινον ἰουδαίου ἢ ἕλληνος ἢ αἱρετικοῦ ἀρνήσηται· εἰ μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἀ-

Cot. κεκαναστηριασμένος. — ἰδίαν: Bev. οἰκείαν.

Can. 54 (Cot. 46; M. 53) φωραθείη: Cot. Hard. φωραθῇ (Cot. in mg. ut vulgo). — ἐν ὁδῷ δι' ἀνάγκην: Hard. Cot. in mg. δι' ὁδοῦ ἀνάγκην. — καταλύειν c. Cot. Hard.; M. Cot. in mg. καταλύσαντος, uterque in mg. καταλύοντος.

Can. 55 (Cot. 47; M. 54). ὑβρίσει c. Sur. Bev. Cot.; M. ὑβρίζει. — [ἀδίκως] et mox [φησί] om. M. Cot. in mg. Gent., habent Cot. Hard. (v. infra can. 56. 84).

Can. 56 (Cot. 48; M. 55). M. ὑβρίζει.

Can. 57 (Cot. 49; M. 56). κληρικὸς: M. om., sed in mg. habet. — τὰς βάσεις: Cot. τὸν τὰς β. — χλευάσει c. Bev.; Cot. χλευάσῃ; M. χλευάζει.

Can. 58 (Cot. 50; M. 57). εὐσέβειαν: Joa. Ant. (tit. 10) εὐλάβειαν. — ῥᾳθυμίᾳ: Bev. (quoniam exstant, inquit, tam in impressis Graecis quam in Joannis Ant. collectione, quamquam in cod. Bodlejano desiderantur) Cot. et M. in mg. ἀμελείᾳ καὶ ῥ.

Can. 59 (Cot. 51; M. 58). πρεσβύτερος: Bev. add. ἢ διάκονος (v. s. can. 4). — τινὸς τῶν κληρικῶν: Joa. Ant. (tit. 5) τινὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἤγουν κληρικοῦ. — ἐπιχορηγεῖ: Joa. Ant. ἐπιχορηγήσοι; Cot. ἐπιχορηγῇ. — αὐτοῦ: M. (in mg. ut nos) αὑτοῦ.

Can. 60 (Cot. 52; M. 59). λύμῃ: Cot. et M. in mg. λοίμῃ (? λοιμῷ).

Can. 61 (Cot. 53; M. 60). ἐλεγχθείη: Cot. ἐλεγχθῇ. — προσαγέσθω c. Bev.; Cot. M. in mg. προαγέσθω; M. ἀγέσθω (v. s. can. 26).

Can. 62 (Cot. 54; M. 61). ἀρνήσηται: Sur. Bev. ἀρνήσεται. — τὸ ὄνομα τοῦ Χρ. c. Bev. Cot. M. in mg.; M.

ποβαλλέσθω· εἰ δὲ τὸ ὄνομα τοῦ κληρικοῦ, καθαιρείσθω· μετανοήσας δὲ ὡς λαϊκὸς δεχθήτω.

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ φάγῃ κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς αὐτοῦ ἢ θηριάλωτον ἢ θνησιμαῖον, καθαιρείσθω, τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἀπεῖπεν· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθω. Can. 63

Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς εἰςέλθῃ εἰς συναγωγὴν ἰουδαίων ἢ αἱρετικῶν προςεύξασθαι, καθαιρείσθω καὶ ἀφοριζέσθω. Can. 64

Εἴ τις κληρικὸς ἐν μάχῃ τινὰ κρούσας καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κρούσματος ἀποκτείνῃ, καθαιρείσθω διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω. Can. 65

Εἴ τις κληρικὸς εὑρεθῇ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων ἢ τὸ σάββατον πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω. Can. 66

Εἴ τις παρθένον ἀμνήστευτον βιασάμενος ἔχοι, ἀφοριζέσθω· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ ἑτέραν λαμβάνειν, ἀλλ' ἐκείνην κατέχειν, ἣν καὶ ἡρετίσατο, κἂν πενιχρὰ τυγχάνῃ. Can. 67

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος δευτέραν χειροτονίαν δέξεται παρά τινος, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, εἰ μήγε ἄρα συσταίη ὅτι παρὰ αἱρετικῶν ἔχει τὴν χειροτονίαν· τοὺς γὰρ παρὰ τῶν τοιούτων βαπτισθέντας ἢ χειροτονηθέντας οὔτε πιστοὺς οὔτε κληρικοὺς εἶναι δυνατόν. Can. 68

Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ἀναγνώστης Can. 69

ὄνομα Χρ. — *ἀποβαλλέσθω:* Cot. *ἀφοριζέσθω* (illud in mg. habet). — *εἰ δὲ* c. Bev. Cot. Gent.; M. add. *καὶ.* — *ὡς λαϊκὸς δεχθήτω:* Joa. Ant. (tit. 32) *λαϊκὸς δεχθήσεται.*

Can. 63 (Cot. 55; M. 62). *κρέας* c. Cot. Hard.; Cot. in mg. M. *κρέα.* — *ὁ νόμος:* Cot. *καὶ ὁ ν.* — *εἰ .. εἴη:* Cot. *ἐὰν .. ᾖ.*

Can. 64 (Cot. 57; M. 63). *εἰςέλθῃ:* Cot. *εἰςέλθοι.* — *προςεύξασθαι* c. Bev. Cot. M. in mg. Gent.; M. Cot. in mg. *συνεύξασθαι.* — *καθαιρείσθω:* Bev. *καὶ κ.*

Can. 65 (Cot. 58; M. 64). *καὶ:* Bev. Cot. in mg. Gent. om. — *τοῦ ἑνὸς:* Joa. Ant. (tit. 40) et libri graeci emendatiores (teste Mansi, qui errore, ni fallor, addit *ἀπὸ,* quod deesse nequit) om. — *κρούσματος:* Hard. Cot. in mg. *κρούματος.* — *ἀποκτείνῃ* c. Bev. Cot.; Joa. Ant. *ἀποθάνῃ*; Hard. Cot. in mg. *ἀποκτείνας*; M. *ἀποκτείνει.* — *διὰ τὴν πρ. κτλ.:* Joa. Ant. om. — *εἰ δὲ λαϊκός* c. Bev.; M. add. *εἴη*; Cot. M. in mg. *ἐὰν δὲ λ. ᾖ*; Gent. haec et vocem, quae sequitur, praeterit.

Can. 66 (Cot. 56; M. 65). *εὑρεθῇ:* Conc. Trull. (can. 55) *εὑρεθείη.* — *τὴν κυριακὴν:* Joa. Ant. (tit. 32) *τὴν ἁγίαν κ.*; Conc. Trull. *τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ.* — *μόνου:* Conc. Trull. *καὶ μόνου.* Huc transponit Cot. *νηστεύων.* — *εἰ δὲ κτλ.:* Joa. Ant. om.; Cot. *ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ, ἀ.*

Can. 67 (Cot. 59; M. 66). *ἔχοι* c. Bev. Hard. Cot. in mg.; Cot. Hard. *σχῇ*; M. Cot. in mg. *ἔχει.* — *κατέχειν:* M. om. — *ἣν καὶ* c. Cot. Hard.; M. Bev. om. *καὶ.* — *ἡρετίσατο:* M. in mg. *καθηρετίσατο.*

Can. 68 (Cot. 60; M. 67). *δέξεται:* Cot. *δέξηται.* — *εἰ μήγε* usque ad *ἔχει* c. M. Cot. in mg. Gent.; Cot. Hard. *εἰ μὴ δείξοι παρὰ αἱρετικῶν αὐτὸν ἔχειν.* — *τῶν:* Cot. om. — *βαπτισθέντας ἢ:* Joa. Ant. (tit. 25) om., quem jure vituperat Bev. in annotationibus.

Can. 69 (Cot. 61; M. 68). *διάκονος:*

ἢ ψάλτης τὴν ἁγίαν τεσσαρακοστὴν [τοῦ πάσχα] ἢ τετράδα ἢ παρασκευὴν οὐ νηστεύει, καθαιρείσθω, ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν ἐμποδίζοιτο· εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη, ἀφοριζέσθω.

Can. 70 Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν κληρικῶν νηστεύει μετὰ Ἰουδαίων ἢ ἑορτάζει μετ' αὐτῶν ἢ δέχεται αὐτῶν τὰ τῆς ἑορτῆς ξένια, οἷον ἄζυμα ἤ τι τοιοῦτον, καθαιρείσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

Can. 71 Εἴ τις χριστιανὸς ἔλαιον ἀπενέγκοι εἰς ἱερὸν ἐθνῶν ἢ εἰς συναγωγὴν Ἰουδαίων ἐν ταῖς ἑορταῖς αὐτῶν ἢ λύχνους ἅπτει, ἀφοριζέσθω.

Can. 72 Εἴ τις κληρικὸς ἢ λαϊκὸς ἀπὸ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας ἀφέληται κηρὸν ἢ ἔλαιον, ἀφοριζέσθω [καὶ τὸ ἐπίπεμπτον προςτιθέτω μεθ' οὗ ἔλαβεν].

Can. 73 Σκεῦος χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν ἁγιασθὲν ἢ ὀθόνην μηδεὶς ἔτι εἰς οἰκείαν χρῆσιν σφετεριζέσθω, παράνομον γάρ· εἰ δέ τις φωραθείη, ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῷ.

Can. 74 Ἐπίσκοπον κατηγορηθέντα ἐπί τινι παρὰ ἀξιοπίστων ἀνθρώπων, καλεῖσθαι αὐτὸν ἀναγκαῖον ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων· κἂν μὲν ἀπαντήσῃ καὶ ὁμολογήσῃ ἢ ἐλεγχθείη, ὁρίζεσθαι τὸ ἐπιτίμιον· εἰ δὲ καλούμενος μὴ ὑπακούσοι, καλείσθω καὶ δεύτε-

al. (Cot. et M. in mg.) add. ἢ ὑποδιάκονος. — [τοῦ πάσχα] om. Cot. et quidam codices Hard. — οὐ νηστεύει c. Bev. Cot. (qui transfert post τεσσαρακοστὴν); M. νηστεύοι. — εἰ δὲ λαϊκὸς εἴη: Cot. M. in mg. ἐὰν δὲ λαϊκὸς ᾖ.

Can. 70 (Cot. 62; M. 69). ἢ πρεσβ. usque ad κληρικῶν: Joa. Ant. (tit. 37) ἢ κληρικός; Cot. ἢ ἄλλος κληρικὸς (in mg. nostram lectionem habet). — νηστεύει: M. νηστεύοι. — Ἰουδαίων: M. τῶν Ἰ. — ἑορτάζει c. Bev. Cot.; Joa. Ant. Cot. in mg. συνεορτάζει; M. συνεορτάζοι, in mg. ἑορτάζοι. — δέχεται: M. δέχοιτο. — αὐτῶν c. Joa. Ant. Hard. Cot.; M. Cot. in mg. παρ' αὐτῶν (ita etiam Gent., omissis τὰ τῆς ἑορτῆς). — οἷον: Joa. Ant. οἷα. — ἤ τι: Joa. Ant. Sur. ἢ. — λαϊκός c. Joa. Ant. M.; Bev. add. εἴη, Cot. ᾖ.

Can. 71 (Cot. 63; M. 70). ἀπενέγκοι: M. ἀπενέγκῃ. — ἱερὸν c. Bev. Cot. M. in mg. Gent.; M. ἱερά. — ἤ, quod est ante λύχνους, Hard. Cot. (qui in mg. nostram lectionem habet) transponunt post Ἰουδαίων. — ἅπτει: Cot. ἅψῃ, in mg. ἅπτοι. — In Aristeni epitome canonum nulla hoc loco gentium mentio.

Can. 72 (Cot. 64; M. 71). Quae uncis inclusimus, habent Joa. Ant. (tit. 46) Cot. M. in mg. (nisi quod προςθέτω scribit pro προςτιθέτω) et legerunt Aristenus, Josephus Aegyptius (paraphrasis arabicae scriptor): omittunt Bev. M. Cot. in mg. Gent., item non interpretantur Balsamon et Zonaras.

Can. 73 (Cot. 65; M. 72). χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν c. Bev. Cot. et M. in mg. Gent.; Cot. ἀργυροῦ (? ἀργύρου) ἢ χρυσοῦ; M. Cot. in mg. χρυσοῦν καὶ ἀ. — ἁγιασθὲν ἢ ὀθόνην: Cot. (sed in mg. nostram lectionem habet) ἢ ὀθόνης ἁγιασθέν.

Can. 74 (Cot. 66; M. 73). παρὰ ἀξιοπίστων ἀνθρώπων c. M. Cot. in mg. Gent.; Hard. ὑπὸ ἀξ. ἀ.; Cot. ὑπὸ ἀξιοπίστων καὶ πιστῶν προςώπων. — ἀπαντήσῃ: Cot. M. in mg. ἀπαντήσοι. — ὁμολογήσῃ ἢ ἐλ. ὁρίζεσθαι c. M. Cot. in mg. (nisi quod habet ὁμολογήσοι) Gent.; Cot. M. in mg. ἀπολογήσαιτο (M. in mg. ὁμολογήσοι) ἐλεγχθέντος αὐτοῦ ὁριζέσθω (M. in mg. ἐξοριζέσθω). — εἰ δέ: Bev. Cot. ἐὰν δέ. — ὑπακούσοι: Bev. ὑπακούσῃ. — ἀποστελλομένων ἐπ. αὐτὸν δ. ἐ. c. M. Cot. in

ϱον, ἀποστελλομένων ἐπ' αὐτὸν δύο ἐπισκόπων· ἐὰν δὲ καὶ οὕτω μὴ ὑπακούσῃ, καλείσθω καὶ τρίτον, δύο πάλιν ἐπισκόπων ἀποστελλομένων πρὸς αὐτόν· ἐὰν δὲ καὶ οὕτω καταφρονήσας μὴ ἀπαντήσῃ, ἡ σύνοδος ἀποφαινέσθω κατ' αὐτοῦ τὰ δοκοῦντα, ὅπως μὴ δόξῃ κερδαίνειν φυγοδικῶν.

Εἰς μαρτυρίαν τὴν κατὰ ἐπισκόπου αἱρετικὸν μὴ προςδέχεσθαι, ἀλλὰ μηδὲ πιστὸν ἕνα μόνον. Ἐπὶ στόματος γὰρ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πᾶν ῥῆμα (Deut. XIX, 15). Can. 75

Ὅτι οὐ χρὴ ἐπίσκοπον, τῷ ἀδελφῷ ἢ τῷ υἱῷ ἢ τῷ συγγενεῖ χαριζόμενον, εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονεῖν ὃν βούλεται· κληρονόμους γὰρ τῆς ἐπισκοπῆς ποιεῖσθαι οὐ δίκαιον, τὰ τοῦ Θεοῦ χαριζόμενον πάθει ἀνθρωπίνῳ· οὐ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν ὑπὸ κληρονομίαν ὀφείλει τιθέναι. Εἰ δέ τις τοῦτο ποιήσει, ἄκυρος μὲν ἔστω ἡ χειροτονία, αὐτὸς δὲ ἐπιτιμάσθω ἀφορισμῷ. Can. 76

Εἴ τις ἀνάπηρος ᾖ, τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὸ σκέλος πεπληγμένος, ἄξιος δέ ἐστιν ἐπισκοπῆς, γινέσθω· οὐ γὰρ λώβη σώματος αὐτὸν μιαίνει, ἀλλὰ ψυχῆς μολυσμός. Can. 77

Κωφὸς δὲ ὢν καὶ τυφλὸς μὴ γινέσθω ἐπίσκοπος· οὐχ ὡς μεμιασμένος, ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ ἐκκλησιαστικὰ παρεμποδίζοιτο. Can. 78

Ἐάν τις δαίμονα ἔχῃ, κληρικὸς μὴ γινέσθω, ἀλλὰ μηδὲ τοῖς πιστοῖς συνευχέσθω· καθαρισθεὶς δὲ προςδεχέσθω, καὶ ἐὰν ᾖ ἄξιος, γινέσθω. Can. 79

mg. Gent.; Cot. *δύο ἐπισκόπων ἀποσταλέντων πρὸς αὐτόν*. — *ἐὰν δὲ καὶ οὕτω* et quae sequuntur usque ad eadem verba repetita c. Bev. Cot. (nisi quod habet *ὑπακούσοι*, in mg. *ἐπακούσῃ*; et postea *ἀποσταλέντων*, in mg. ut nos) M. in mg. (qui habet *ἐπακούσοι*) Gent.; M. om. Agnoscuntur etiam a Balsamone, Zonara, Aristeno.

Can. 75 (Cot. 67; M. 74). *προςδέχεσθαι:* Cot. *προςδέχεσθε*, sed in mg. ut reliqui. — *πιστὸν:* M. *πιστῶν* (in mg. ut reliqui). — *Ἐπὶ στόματος γάρ:* Cot. Hard. *φησὶ γὰρ ὁ νόμος Ἐπὶ στόματος* (Hard. *στόματι*). — *ἤ:* Cot. *καὶ* (in mg. ut reliqui).

Can. 76 (Cot. 68; M. 75). *οὐ χρή:* Cot. M. in mg. *μὴ χρὴ τόν*. — *ἢ τῷ υἱῷ ἢ τῷ συγγενεῖ* c. Bev. M. in mg.; Cot. M. Gent. *ἢ* (*τῷ* Cot.) *υἱῷ ἢ ἑτέρῳ σ.*; Cot. in mg. *ἢ τῷ συγγενεῖ* (varietate male expressa, nobiscum facere videtur). — *χαριζόμενον* usque ad *χαριζόμενον:* M. *χαρίζεσθαι*, illis in mg. adscriptis, quae c. Bev. Cot. Gent. restituimus. Inter ea *εἰς:* Cot. om. (in mg. habet); *ὃν βούλεται* c. Bev. Cot. et M. in mg. Gent., quum apud Joa. Ant. (tit. 6) sit *ὃν ἂν βούληται*, apud Cot. *οὓς αὐτὸς βούλεται*; Cot. interponit *αὐτοῦ* ante *ποιεῖσθαι*. — *πάθει ἀνθρ.* usque ad *τιθέναι:* Gent. om. — *Θεοῦ ἐκκλ.:* Cot. *Χριστοῦ ἐ.* (in mg. ut reliqui). — *κληρονομίαν* c. Joa. Ant. Cot. M. in mg.; M. Cot. in mg. *κληρονόμους* (Aristenus in epitome *κληρονόμον*). — *ποιήσει:* Cot. *ποιήσοι*. — *μὲν ἔστω* c. Cot. M. in mg.; M. Cot. in mg. Gent. *μενέτω* (v. s. can. 36).

Can. 77 (Cot. 69; M. 76). *Εἴ:* Cot. *ἐάν*. — *ᾖ* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. *ἦ*. — *ἐπισκοπῆς* c. Bev. Cot. M. in mg. Gent.; M. *ἐπίσκοπος* (cf. can. 21).

Can. 78 (Cot. 69; M. 77). *μεμιασμένος* c. Bev. Cot. M. in mg. (*μεμιαμμένος*) Gent.; M. Cot. in mg. *βεβλαμμένος*. — *παρεμποδίζοιτο:* Cot. *παρεμποδίζηται*.

Can. 79 (Cot. 70; M. 78). *Ἐάν τις:* Bev. *εἴ τις*.

Can. 80 *Τὸν ἐξ ἐθνικοῦ βίου προςελθόντα καὶ βαπτισθέντα ἢ ἐκ φαύλης διαγωγῆς οὐ δίκαιόν ἐστι παραυτὰ προχειρίζεσθαι ἐπίσκοπον· ἄδικον γὰρ τὸν μηδέπω πεῖραν ἐπιδειξάμενον ἑτέρων εἶναι διδάσκαλον· εἰ μή που κατὰ θείαν χάριν τοῦτο γένηται.*

Can. 81 *Εἴπομεν ὅτι οὐ χρὴ ἐπίσκοπον ἢ πρεσβύτερον καθιέναι ἑαυτὸν εἰς δημοσίας διοικήσεις, ἀλλὰ προςευκαιρεῖν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς χρείαις· ἢ πειθέσθω οὖν τοῦτο μὴ ποιεῖν, ἢ καθαιρείσθω. Οὐδεὶς γὰρ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν κατὰ τὴν κυριακὴν παρακέλευσιν* (Matth. VI, 24).

Can. 82 *Οἰκέτας εἰς κλῆρον προχειρίζεσθαι ἄνευ τῆς τῶν δεσποτῶν γνώμης οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐπὶ λύπῃ τῶν κεκτημένων· οἴκων γὰρ ἀνατροπὴν τὸ τοιοῦτο ἐργάζεται. Εἰ δέ ποτε καὶ ἄξιος φανείη ὁ οἰκέτης πρὸς χειροτονίαν βαθμοῦ, οἷος καὶ ὁ ἡμέτερος Ὀνήσιμος ἀνεφάνη, καὶ συγχωρήσουσιν οἱ δεσπόται καὶ ἐλευθερώσουσι καὶ τοῦ οἴκου ἑαυτῶν ἐξαποστελοῦσι, γινέσθω.*

Can. 83 *Ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος στρατείᾳ σχολάζων καὶ βουλόμενος ἀμφότερα κατέχειν, ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν καὶ ἱερατικὴν διοίκησιν, καθαιρείσθω· τὰ γὰρ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ* (Matth. XXII, 21).

Can. 84 *Ὅςτις ὑβρίσει βασιλέα ἢ ἄρχοντα παρὰ τὸ δίκαιον, τιμωρίαν τιννύτω· καὶ εἰ μὲν κληρικός, καθαιρείσθω, εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.*

Can. 80 (Cot. 71; M. 79). *ἐθνικοῦ βίου* c. M. Cot. in mg. Gent.; Joa. Ant. (tit. 36) Cot. Hard. *ἐξ ἐθνῶν* (cf. Conc. Nic. I. can. 2). — *καὶ βαπτισθέντα:* Cot. in mg. omitti tradit a quibusdam. — *παραυτὰ* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. Cot. in mg. *παραυτίκα*. — *ἐπίσκοπον:* Cot. *εἰς ἐπισκοπήν* (in mg. ut reliqui). — *μηδέπω πεῖραν* c. Bev. Cot. M. in mg. Gent.; M. *μηδὲ πρόπειραν*. — *ἐπιδειξάμενον:* Bev. *ἐνδειξάμενον*; Cot. in mg. *ἐπιδεξάμενον*. — *γένηται* c. Bev. M. in mg.; Cot. *γένοιτο*; M. *γίνεται*.

Can. 81 (Cot. 72; M. 80). *οὐ:* Cot. M. in mg. *μή*. — *ἢ πρεσβύτερον καθιέναι:* Cot. *καθεῖναι* (in mg. ut nos). — *προςευκαιρεῖν:* Joa. Ant. (tit. 14) *προςκαρτερεῖν*. — *ἢ πειθέσθω* usque ad *καθαιρείσθω:* Joa. Ant. *εἰ δὲ μὴ βούληται, ἀποτιθέσθω*. — *Οὐδεὶς κτλ.:* Gent. om.

Can. 82 (Cot. 73; M. 81). Joa. Ant. hunc canonem in collectione sua non exhibet. — *γνώμης:* Bev. Cot. in mg. *συγγνώμης*. — *οὐκ ἐπιτρέπομεν* et quae sequuntur usque ad *οἴκων γὰρ* M. om., sed in mg. habet. Inter quae post *λύπῃ* Cot. et M. in mg. inserunt *τῶν δεσποτῶν*, quae c. Bev. Cot. Gent. omittere visum est. — *τοιοῦτο:* Cot. *τοιοῦτον*. — *ἐργάζεται:* Cot. *κατεργάζεται* (in mg. consentit cum reliquis). — *ὁ οἰκέτης:* Cot. om. *ὁ*. — *καὶ ὁ ἡμέτερος Ὀ.:* Cot. *Ὀ. ὁ ἡμέτερος*; Balsamon, Zonaras, Josephus Aegyptius non commemorant *ἡμέτερος*. — *ἀνεφάνη* c. Hard. Cot.; M. Cot. in mg. *ἐφάνη*. — *συγχωρήσουσιν:* Cot. *συγχωροῦσιν* et sic mox *ἐλευθεροῦσι* et *ἐξαποστέλλουσι*, cujus loco Bev., omisso *ἑαυτῶν*, habet *ἐξαποστείλωσι*.

Can. 83 (Cot. 74; M. 82). *τοῦ Κ.:* Bev. Cot. om. *τοῦ*, ut l. c.

Can. 84 (Cot. 75; M. 83). *ὑβρίσει* c. Sur. Bev. Cot.; M. *ὑβρίζει*. — *παρὰ τὸ δίκαιον:* M. om., habent Bev. Cot. M. in mg. Gent. (v. s. can. 55).

Ἔστω δὲ ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς βιβλία σεβάσμια Can. 85 καὶ ἅγια τῆς μὲν παλαιᾶς διαθήκης Μωυσέως πέντε, γένεσις, ἔξοδος, λευιτικὸν, ἀριθμοὶ, δευτερονόμιον· Ἰησοῦ τοῦ Ναυὴ ἕν· κριτῶν ἕν· Ῥοὺθ ἕν· βασιλειῶν τέσσαρα· παραλειπομένων τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν δύο· Ἔσδρα δύο· Ἐσθὴρ ἕν· μακκαβαίων τρία· Ἰὼβ ἕν· ψαλτηρίου ἕν· Σολομῶντος τρία, παροιμίαι, ἐκκλησιαστὴς, ᾆσμα ᾀσμάτων· προφητῶν δεκαδύο ἕν· Ἡσαΐου ἕν· Ἱερεμίου ἕν· Ἰεζεκιὴλ ἕν· Δανιὴλ ἕν. Ἔξωθεν δὲ ὑμῖν προςιστορείσθω μανθάνειν ὑμῶν τοὺς νέους τὴν σοφίαν τοῦ πολυμαθοῦς Σειράχ. Ἡμέτερα δὲ, τοῦτ᾽ ἔστι τῆς καινῆς διαθήκης, εὐαγγέλια τέσσαρα, Ματθαίου, Μάρκου, Λουκᾶ, Ἰωάννου· Παύλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες· Πέτρου ἐπιστολαὶ δύο· Ἰωάννου τρεῖς· Ἰακώβου μία· Ἰούδα μία· Κλήμεντος ἐπιστολαὶ δύο· καὶ αἱ διαταγαὶ ὑμῖν τοῖς ἐπισκόποις δι᾽ ἐμοῦ Κλήμεντος ἐν ὀκτὼ βιβλίοις προςπεφωνημέναι, ἃς οὐ χρὴ δημοσιεύειν ἐπὶ πάντων διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστικά· καὶ αἱ πράξεις ἡμῶν τῶν ἀποστόλων.

Ταῦτα δὲ περὶ κανόνων διατετάχθω ὑμῖν παρ᾽ ἡμῶν, ὦ

Can. 85 (Cot. 76; M. 84). *δὲ ὑμῖν πᾶσι* c. Cot. M. in mg.; Bev. *ἡμῖν πᾶσι*; M. *πᾶσιν ὑμῖν*. — *Μωυσέως:* Sur. *Μώσεως*. — *δευτερονόμιον:* Cot. *καὶ δ*. — *τοῦ Ναυὴ* c. Cot. (Gent.); Cot. in mg. *Ναυῆ*; M. *υἱοῦ Ναυὴ*; Cot. et M. in mg. *υἱοῦ Ναβῆ*. — *κριτῶν ἕν* c. Bev. Cot. (qui praefigit *τῶν*) Gent.; M. om. (Aristenus *κριτῶν καὶ Ῥοὺθ ἕν*). — *Ῥοὺθ:* Cot. *τῆς Ῥ*. — *τῆς βίβλου* c. Sur. Bev. Cot.; M. *τοῦ βιβλίου*. — *Ἔσδρα δύο:* M. om. (sed in mg. habet, ut reliqui omnes). — *Ἐσθὴρ* recte scripsit Br.; Cot. *Ἐσδὴρ*, M. *Ἐστὴρ*. — *μακκαβαίων τρία* (ante haec Cot. Hard. inserunt *Ἰουδεὶθ ἕν*, quae ille inter octo codices Parisienses in uno 1326 reperit, Zonaras se non legisse disertis verbis dicit, reliqui praetermittunt) c. Bev. Cot. M. in mg. Gent.; Joa. Ant. (tit. 50) om.; Paris. 1326 *μακκαβαίων δ´*; M. Cot. in mg. *μαχαβαϊκῶν τρία*; Cot. in mg. *μακκαβαϊκῶν τρία*. — *ψαλτηρίου ἕν* c. Bev.; Cot. *ψαλμοὶ ἑκατὸν πεντήκοντα*; M. Cot. in mg. *ψαλτήριον ἕν*. — *Σολομῶντος τρία* c. M. (*Σολωμῶντος τ.*) Cot. in mg. Gent.; Cot. *Σολομῶνος βιβλία τρία* (in mg. *Σολομὼν τρία*); Paris. 1326 *Σολομῶντος δ´*.— *ᾆσμα:* al. (teste Cot.) *ᾄσματα*. — *προφητῶν* usque ad *Δανιὴλ ἕν* (inter quae Bev. om. *ἓν* post *δεκαδύο*, et legit *Ἱερεμίου* et *ἐν Δανιήλ*)*:* Cot. *προφῆται δεκαέξ* (in mg. nostram lectionem habet); Paris. 1326 *προφητῶν βιβλία μὲν ιβ´ τῶν μικρῶν, τῶν μεγάλων δὲ δ´*. — *Σειράχ:* Cot. *Σιράχ*; Sur. *Συράχ*. — *Ἰούδα μία:* Bev. in praefatione num. 18 et in annotationibus ad can. 85 omitti tradit in hoc S. Scripturae catalogo epistolam S. Judae, quam revera in versione latina praeteriit, sed in textu graeco habet. Quod ita explicandum erit, verba *Ἰούδα μία*, quae ex codicis Bodlejani autoritate omissurus erat, delere oblitum esse virum doctum. — *χρὴ* c. Bev. Cot. M. in mg.; M. *δεῖ*. — Subscribit M. *τέλος τῶν ἀποστολικῶν κανόνων*.

Ταῦτα δὲ κτλ.: Hic epilogus additur etiam solis canonibus apostolicis in graecis plerisque codicibus, praesertim quibus canones sine scholiis continentur: inter octo canonum codices MSS. bibliothecae Parisiensis a Cotelerio collatos in quinque codicibus repertus est. Omittitur a Zonara et Balsamone, non vertitur a Gentiano Herveto; exstat apud Joannem Ant. et in paraphrasi arabica Josephi Aegyptii, ubi vocatur mandatum sanctorum purorumque apostolorum; a Beveregio non subjungitur canonibus, sed inter annotationes profertur. Ex editione Petri Crabbi in alias deinde translatus est, itaque evenit, ut in collectione Man-

ἐπίσκοποι. Ὑμεῖς δὲ ἐμμένοντες αὐτοῖς σωθήσεσθε καὶ εἰρήνην ἕξετε· ἀπειθοῦντες δὲ κολασθήσεσθε καὶ πόλεμον μετ᾽ ἀλλήλων αἴδιον ἕξετε, δίκην τῆς ἀνηκοΐας τὴν προςήκουσαν τίννυντες. Ὁ Θεὸς δὲ ὁ μόνος ἀγέννητος καὶ τῶν ὅλων ποιητὴς ἅπαντας ὑμᾶς διὰ τῆς εἰρήνης ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἑνώσει, καταρτίσει εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀτρέπτους, ἀμέμπτους, ἀνεγκλήτους, καταξιώσει τε τῆς αἰωνίου ζωῆς σὺν ἡμῖν διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ ἠγαπημένου παιδὸς αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν· μεθ᾽ οὗ ἡ δόξα αὐτῷ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ καὶ πατρὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι τῷ Παρακλήτῳ νῦν τε καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν.

siana bis legatur: 1) in fine Constitutionum cum versione Turrianea; 2) in fine canonum, adjecta versione textum graecum accurate exprimente, ni fallor, Gregorii Haloandri (hanc enim Petrus Crabbus adhibuerat), deficiente Gentianea. — *περὶ κανόνων:* Turr. om. — *τίννυντες:* Cot. in mg. *τίνοντες*. — *ἀγέννητος* c. Bev. (qui hanc appendicem non in textu canonum habet, sed in annotationibus ad can. 85) Cot. M. 1 Turr.; M. 2 (Cot. et M. 1 in mg.) *ἀΐδιος*. — *ἑνώσει* cum iisdem contra eosdem, qui habent *σθενώσει καὶ*. — *καταξιώσει τε* c. Bev. Cot. M. 1; M. 2 *καὶ καταξιώσει*. — *καὶ πατρὶ:* M. 2 om. *καὶ*. — *ἐν ἁγίῳ* c. Bev. Cot. M. 1. Turr.; M. 2. Cot. in mg. *σὺν ἁγ.* — *νῦν τε:* M. 2 *νῦν*. — *καὶ ἀεὶ:* Turr. om. — *ἀμήν:* M. 2. om. — Hujus doxologiae loco (*μεθ᾽ οὗ κτλ.*) in Joannis Ant. editione a Justello adornata legitur *πρεσβείαις τῆς ἀσπόρως τεκούσης ἁγνῆς θεομήτερος καὶ πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν*; sed reliqui codices omnes tam MSS. quam impressi etiam in Joanne Ant. nostram sequuntur lectionem.

I. INDEX SCRIPTURAE.

A. VETUS TESTAMENTUM.

PSALMI.

PROVERBIA (*σοφία Σολομῶντος*).

B. NOVUM TESTAMENTUM.

MATTHAEUS.

MATTHAEUS.

MARCUS.

LUCAS.

II. INDEX HISTORICUS,

QUO NOMINA HOMINUM, LOCORUM, MENSIUM CET. CONTINENTUR.

*) Nomina uncis inclusa sunt LXX interpretum.

III. INDEX RERUM ECCLESIASTICARUM.

IV. INDEX SIGNORUM ET VOCUM PER COMPENDIUM SCRIPTARUM.

(Cf. Praef. §. 3.)

Anast. — Anastasius Nicaenus, olim saeculo VI, jam XI adscriptus, qui in libro Quaestionum et responsionum saepissime Constitutiones citat, quamvis non semper verbo tenus earum locos describat. Editionem graecam Jacobi Gretseri et codices aliquot Parisienses contulit Cot.; versionem latinam Gentiano Herveto interprete, cui inscriptum est „Responsio ad orthodoxorum aliquorum Christianorum interrogationes de diversis capitibus ecclesiasticis", ipse inspexi (in Margarini de la Bigne Bibliotheca patrum T. I Paris. 1589 fol.). Singularum quaestionum numeros ex ista versione descripsi, cujus quaestio 11 a Cot. (e texta graeco) citatur tanquam qu. 12; et sic deinceps qu. 13 est graece 14, qu. 14 graece 15, qu. 15 graece 16, qu. 18 graece 20, qu. 20 graece 22, qu. 33 graece 35, qu. 50 graece 45, qu. 73 graece 60, qu. 77. 78 graece 64. 65. Cf. Fabric. Biblioth. gr. XI, 571 sqq. 584 sqq.

Barocc. — codex Baroccianus 26 bibliothecae Bodlejanae Oxoniensis, canones apostolicos, synodorum graecarum decreta, epistolasque aliquot canonicas et fragmenta patrum graecorum continens; in quo post concilii Nicaeni II canones fol. 146 sqq. exstant partes quaedam libri VIII (cf. Praef. §. 2 not. 7. 42. §. 3 not. 7), quas ita describit Bickell (Geschichte des Kirchenrechts I, 1 p. 221 sqq.): 1) *διδασκαλία πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων* (VIII, 1. 2). 2) *διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Ἱππολύτου* VIII, 4; 5; 16—28; 30; 31). 3) *περὶ χειροτονιῶν καὶ ἑτέρων ἐκκλησιαστικῶν καταστάσεων. Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν* (VIII, 32). 4) *Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ ἀργίας δούλων* (VIII, 33; 34; 42—45). 5) *περὶ εὐταξίας διδασκαλία πάντων τῶν ἀποστόλων* (VIII, 46). Lectiones hujus codicis (cf. Catalog. bibl. Angl. I p. 3; Grabe Spicileg. patr. I p. 285 sqq.) contulimus ex Hippolyti operibus (curante I. A. Fabricio Hamb. 1716), ubi pag. 245—259 impressa sunt illa fragmenta libri VIII, quae recensita a Jo. E. Grabio cum ejus observationibus et versione latina ex Anglia nactus erat Fabricius (cf. ejus praefationem p. VII). In altero codice Barocciano 185 est VIII, 32, ubi vide sis annotationem nostram. Cf. in hoc indice Florent. Monac. Vind. 45; de aliis ejusmodi codicibus cf. Fabric. Bibl. gr. XII p. 148 not. x. p. 151 ed. Harl., de syro codice Assemani Bibl. orient. II, p. 498. III, 1 p. 15, de arabicis Grabe Essay upon two arabick manuscripts p. 70 sqq. —

Bev. — Guilielmus Beveregius, cujus praefationem et annotationes in canones apud Cot. (p. 432—441. 455—482) invenimus, variam lectionem in libro canonum, quem edidit Bruns (cf. Praef. §. 2 not. 11; §. 3 not. 4). Ubi non nominatus est in canonibus apostolicis, cum M. consentit.

Bov. — Joa. Car. Bovius, primus Constitutionum interpres, cujus variam lectionem descripsimus e Collectione conciliorum Suriana, ubi repetita exstat ejus versio, omissis canonibus.

Cap. — Car. Capellius, epitomae ante Bovium interpres, cujus varias quasdam lectiones ex annotationibus Cotelerii nacti sumus.

Cler. — Joa. Clericus, qui quum Cotelerii patres apostolicos iterum ederet, codicum Vindobonensium lectionibus suum nonnunquam judicium addidit: quo non saepe usi sumus.

Coisl. — codex MS. bibliothecae Coislinianae Parisiensis 212, anno 1111 scriptus, in quo inter alios patrum graecorum libros Const. I—VII in foliis centum et triginta, VIII, 16 sqq. in foliis decem continentur (cf. Montfaucon Biblioth. Coisl. p. 271). Quum solus eorum, quos universum Constitutionum opus exhibere cognovimus, hic codex nondum collatus sit, vehementer optandum est, ut ejus lectiones tandem aliquando publici juris fiant. Nobis nihil innotuit nisi titulus.

Cot. — textus Constitutionum graecus, Cot. in mg. variae lectiones margini adscriptae, quae sive ex altera editione, sive ex aliis fontibus fluxerunt. Quoties laudatur Cot., revocanda sunt, quae diximus, ad alteram editionem a Clerico adornatam a. 1724.

Dion. — Dionysius Exiguus, canonum 1—50 interpres, cujus versionem contulimus apud Sur. Cot. M.

Epiph. — S. Epiphanius in Panario (cf. Praef. §. 1).

Florent. — codex MS. bibliothecae Florentinae, in quo post nomocanonem a Photio editum ante canones apostolicos eadem sunt fragmenta libri VIII, quae in Barocc., inscripta (Bickell l. c. Beilage V) *διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρίσματος — διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν — Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου διατάξεις περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν — Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις — περὶ εὐταξίας πάντων τῶν ἁγίων ἀποστόλων* —: sequuntur canones ap., qui dicuntur *περὶ εὐταξίας τῶν ἁγίων ἀποστόλων κανόνες.* Codex iste, qui olim fuit Theodori Balsamonis patriarchae (saec. XII), nondum editus est, et praeter titulos nihil nobis innotuit (cf. Bandini Catalog. codicum biblioth. Medic. Laurent. p. 396 sqq.).

Gent. — Gentianus Hervetus, canonum interpres, cujus versio est apud Sur. M.; idem Quaestionum Anastasianarum interpres (Gent. in Anast. cf. Anast.)

Hard. — Harduinus, qui textum canonum contulit cum MSS. Regio 2430 et Colbertino bibliothecae Parisiensis: varietatem lectionum inde decerptam canonibus adscripsit M. et post eum Bruns. Eosdem codices ante Hard. contulerat Cot. — Vid. Pariss.

Joa. Ant. — Joannis Antiocheni varias lectiones in canonibus affert Bev. ex editione Justelli et codice Bodlejano (in annotationibus ad canones).

M. — textus Constitutionum graecus, qualis impressus est in Conciliorum collectione Mansiana; item canonum, qualis ibi exstat seorsim a Constitutionibus. In canonibus cum eo consentiunt Surius et Bev., quoties non commemorantur; item

Bruns, qui, paucis quibusdam erroribus sublatis, omnino secutus est textum Mansianum.

Monac. — codex MS. bibliothecae Monaciensis (cod. Monac. catal. Hardt. IV. cod. 380; cf. v. Aretin Beiträge zur Geschichte und Litteratur Band 8 S. 151—203), bombycinus, saeculo XIV exaratus, in quo post novem canones synodi pseudo-apostolicae Antiochenae (qui impressi sunt in Bickell Kirchenrecht I, 1 p. 138 sqq.) ante codicem canonum Photianum leguntur eaedem libri VIII partes, quae in Barocc., his titulis insignes (Bickell l. c. Beilage V): *διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων ι' — διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χειροτονιῶν διὰ Ἱππολύτου ια' — Παύλου τοῦ ἁγιωτάτου διατάξεις κανόνων ἐκκλησιαστικῶν ιβ' — Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων διατάξεις περὶ τοῦ φυλάττειν ἕκαστον τάξιν καὶ λειτουργίαν* (VIII, 33—46, additamentis quibusdam ad calcem subjectis, quorum finis est *τῷ αἰωνίῳ καταδικασθήσεται*; cf. Constitutionum epilogum). Nondum impressus est codex iste.

Nic. — Nicon Monachus, cujus *Πανδέκτης* ineditus in bibliotheca Parisiensi a Cotelerio collatus locos aliquot Constitutionum continet.

Parisa. — MSS. bibliothecae Parisiensis a Cotelerio collati, canonum octo, fragmentorum quorundam plures, totius operis nullus. Inter eos, quos singulatim laudat Cot., sunt: 772, in quo *λέξεις ἐκ τῶν διατάξεων*, cf. VIII, 32, 5; 1026 (*ἐκ τῶν διατάξεων Παύλου τοῦ ἁγίου ἀποστόλου περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν*, cf. VIII, 32, 10); 1326 (cf. III, 10; 11; can. 50; 85), „membraneus et non malae notae"; 2347 (cf. I tit., VIII, 44), quem „eclogas Mazarinianas" vocat; 2430, collectio canonum graeca, in qua canones apostolorum, cf. VIII, 33, 1. 2. — Codices Parisienses 364. 931. 1614, qui Constitutionum apostolicarum dicuntur apud Fabricium (Biblioth. gr. VII, 26 ed. Harl.), non complecti nisi fragmenta, verisimile est: quatenus cum codicibus a Cotelerio laudatis componendi sint, non liquet. — Vid. Coisl. Hard.

Sur. — canonum textus graecus in Collectione conciliorum Suriana, quae, ubi non commemoratur, cum Mansiana conformis est.

Turr. — latina Turriani versio, qualis apposita est textui graeco in editione Mansiana, haud raro ab eo in diversum abiens. In canonibus deficit, quorum initio et epilogo expressis, ablegat M. lectores a fine Constitutionum ad principium collectionis suae, ubi ea legitur canonum forma, quam codices canonum repraesentant.

Vind. — I. Duo codices MSS. bibliothecae Vindobonensis universum Constitutionum nostrarum volumen continent: *a*) cod. hist. graecus 46 (cf. Lambecii Comment. de biblioth. Vindob. VIII p. 951 ed. Kollar.), membraneus, qui olim principis cujusdam Theodosii fuit et Constantinopoli Vindobonam allatus est, antiquior, sed minus accuratus (judice Clerico) quam is, quem statim commemorabimus. Praeter alios patrum ecclesiasticorum libros in hoc codice sunt Const. I—VII in foliis 156, lib. VIII in foliis 28; ad canones non pertinet, quum in fine mutilus sit. — *b*) cod. hist. graecus 47 (apud Lambec. VIII p. 958), chartaceus, initio et sub finem mutilus, ut et ipse canones non comprehendat: quem Clericus saeculo XIII tribuit, et qui summa diligentia, sed a librario scriptus esse videtur, qui nonnunquam suo judicio uti non dubitaret. — Horum codicum auxilio locos corruptos non paucos ad integritatem revocasse nobis videmur, quanquam interdum parvi vel nullius momenti sunt eorum lectiones.

Vehementer dolendum est, quod (paucis quibusdam locis exceptis) alter ab altero in collatione Clerici, quem nos sequimur, non discernitur; quod est, ubi parum accurate excerpti esse videantur; item, ubi non liqueat, unusne, an uterque codex citetur. Inde a II, 14 alter codex summas capitum in margine habet, easque nonnunquam a bibliopego mutilatas; alias alterius vel utriusque codicis notas marginales plerumque omisimus. — Ubi ambo hi codices eandem habent lectionem, signum invenies Vindd.; ubi unus tantum significatur Vind., non patet, priorne sit an posterior.

II. Vind. 45 est tertius ejusdem bibliothecae codex inter historicos graecos (apud Lambec. VIII p. 904 sqq.), in quo ante codicem canonum graecum, cujus caput sunt, ut mos est, canones apostolici 85, statim ab initio leguntur fragmenta Constitutionum, interpositis aliis libris apostolorum nomine compositis, ita: 1) *διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων* (VIII, 1. 2). 2) *διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Ἱππολύτου* (VIII, 4; 5; 16—26). 3) *αἱ διαταγαὶ αἱ διὰ Κλήμεντος καὶ κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων* (hunc librum antea ineditum Bickell Geschichte des Kirchenrechts S. 207 ff. imprimendum curavit et saeculo tertio ineunti adscribit; cf. Praef. §. 2 not. 38 β). 4) *περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν Σίμωνος τοῦ Κανα-ναίου* (VIII, 27; 28). 5) *περὶ ἀργείων δούλων Πέτρου καὶ Παύλου διάταξις* (VIII, 33). 6) *Παύλου ἀποστόλου διάταξις περὶ ἐκκλησιαστικῶν* (VIII, 32). 7) *ὅρος κανονικὸς τῶν ἁγίων ἀποστόλων* (hic libellus, quem Bickell saeculi IV et fortassis Nazaraeorum esse putat, impressus est l. c. p. 133 sqq.). 8) *ἐκ τῶν κεφαλαίων τῆς διατάξεως περὶ ἐπισκόπων. Ὅτι ἔοικεν κτλ.* (II, 57). 9) *ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διαταγμάτων· Χρὴ τὸν ἐπίσκοπον εἰδέναι κτλ.* (IV, 6). — Nondum impressa sunt, quae in hoc codice e Constitutionibus leguntur, sed a Grabio cum codice Barocc. collata: itaque apud Fabricium lectiones hujus codicis reperiuntur, sed non dubito, quin satis incorrecte. Nam cum Barocc. praeter locos paucissimos (quos nos quoque in annotationibus designavimus) omnino consentire videtur: quod veri non est simile (cf. Bickell l. c. Beilage V).

Restat, ut signa, quae in textu et annotationibus occurrunt, quid velint exponamus.

* in textu initium capitis indicat, qualia in editione Coteleriana distinguuntur.

: dividit in annotationibus ea, quae in textu leguntur, ab iis, quae eorum locum tenent in eo codice, qui post signum istud descriptus est.

[ ] uncis istis inclusa vides in textu, quae delenda esse non est dissimile veri.

( ) in textu continent 1) eas ipsius textus partes, quae a reliquis secernendae videbantur, quo nexus sententiarum clarius appareret; 2) descriptionem locorum Scripturae, quibus subjungitur „graece", quoties ad LXX interpretum versionem ab hebraïca veritate diversam revocandi videntur. Iisdem uncis in annotationibus clauduntur 1) ea in titulis, quae a Coteleriania discrepant; ita ut, quae antecedunt nomen codicis, in hoc addita sint, quae sequuntur, aliter legantur: quorum loco si plures voces tituli Coteleriani in isto codice omittuntur, ante primam earum invenies lineolam erectam; 2) inter varias lectiones observationes nostrae, quibus signum interrogationis praefiximus, ubi in mente fuit, ut errorem aliquem emendaremus.

Lipsiae, typis J. B. Hirschfeldii.